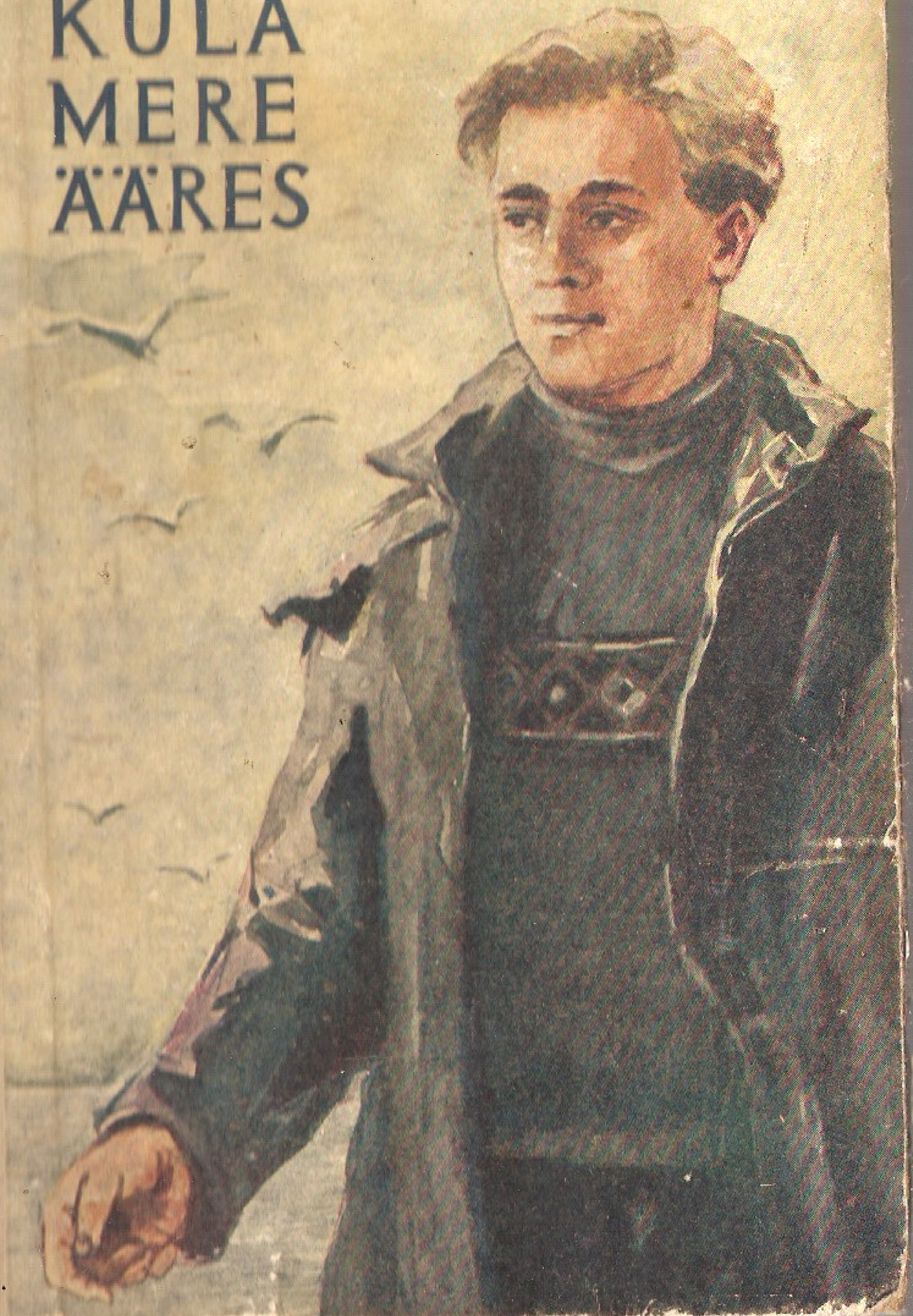
Rbl. 7.75

V. LĀCIS

KÜLA MERE ÄÄRES

VILIS LĀCIS

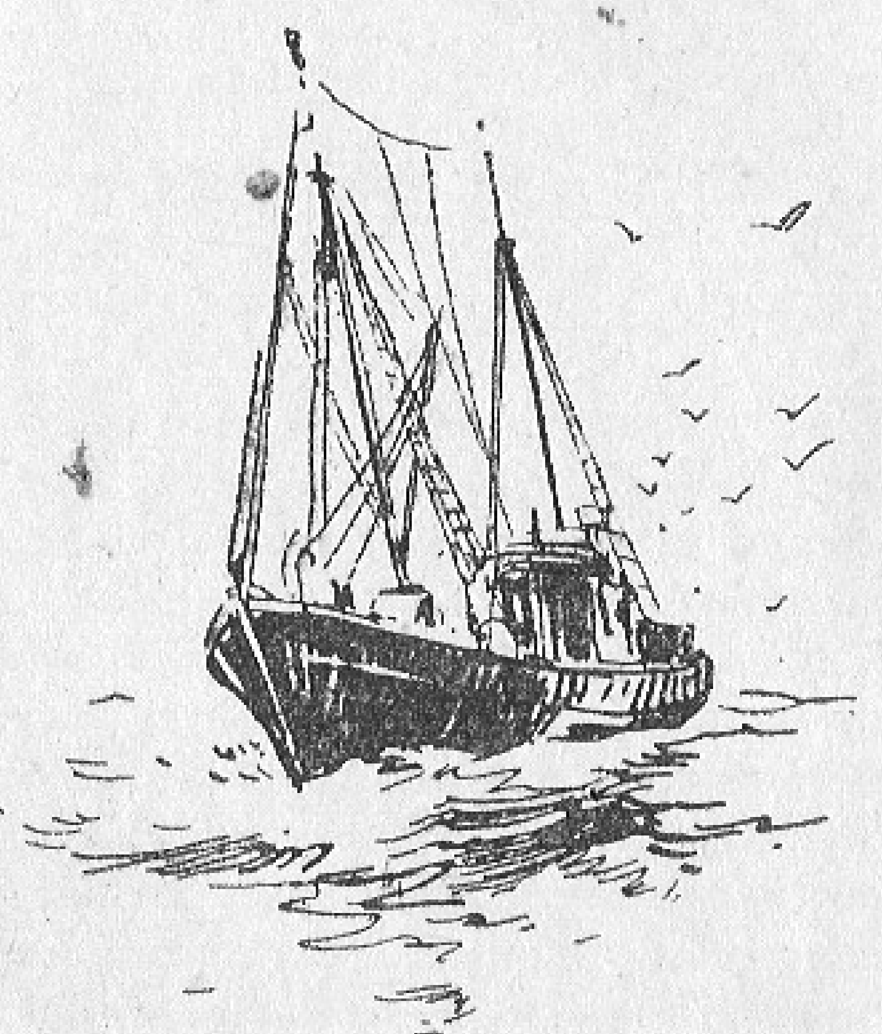
KÜLA MERE ÄÄRES

VILIS LĀCIS

KÜLA MERE ÄÄRES

ROMAAN

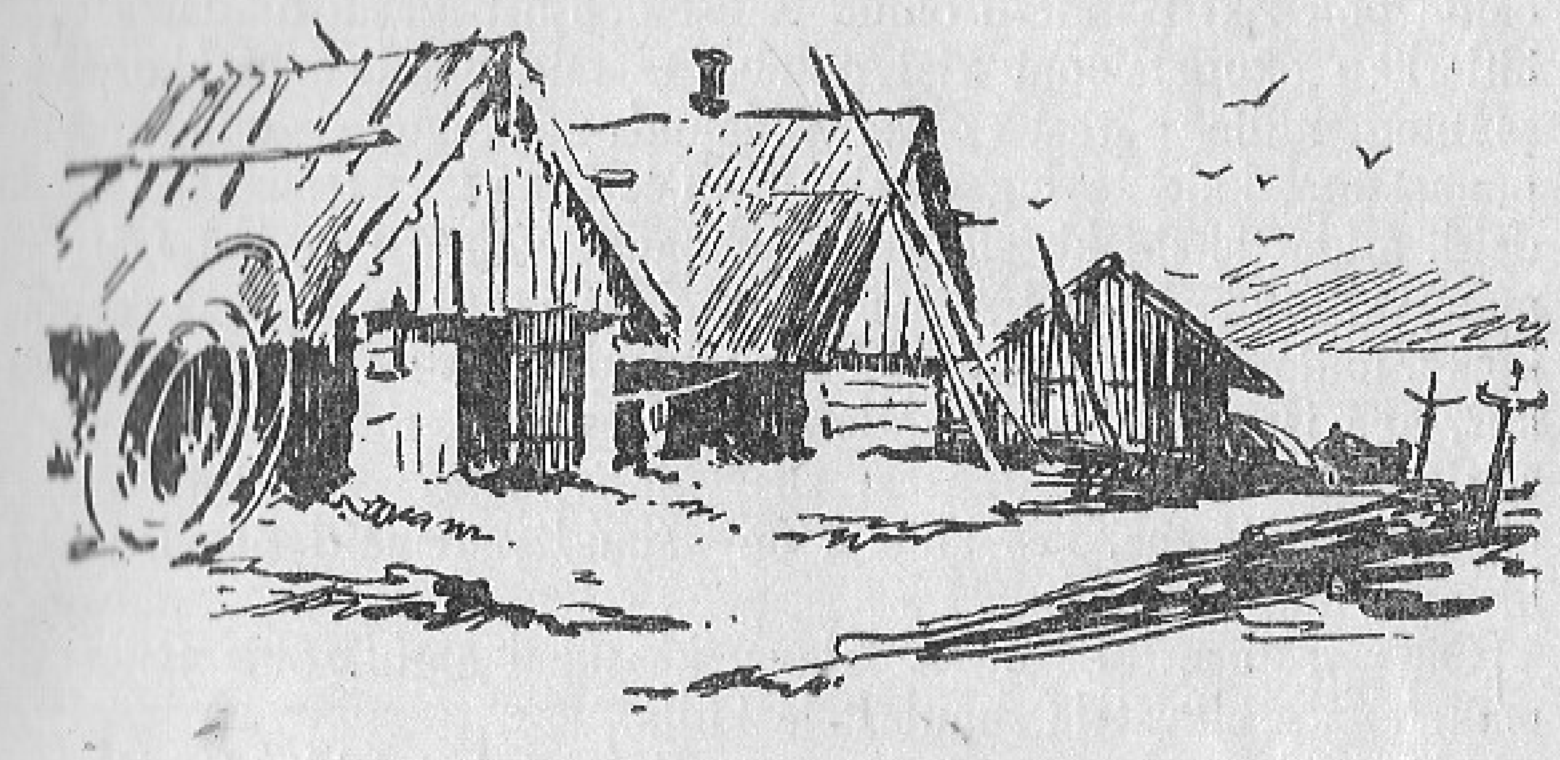

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

Originaali tiitel:
Vilis Lācis
CIEMS PIE JŪRAS
Romans
Latvijas Valsts izdevniecība
Rīgā 1954

Tõlkinud T. Karma

Kunstnik V. Tolli

ESIMENE PEATÜKK

1

27. juulil 1944 vabastasid Nõukogude väed Daugavpilsi ja Reezekne. Kuigi vahemaa Latgalest Riia laheni oli selleks liiga suur, et rannarahvas oleks võinud kuulda kauget suurtükikõminat, ja kuigi fašistlikud ajalehed poole sõnagagi ei kõnelnud sellest, mis oli sündinud, sai see Soomuste külas teatavaks juba järgmisel päeval, ja kohe võis märgata midagi ebatavalist: paljud silmad lõid heledamalt särama, kuid mõni nägu, mis seni auväärses iseteadlikkuses oli väljendanud eluga rahulolemist, tõmbus nüüd äkitselt pilve ja sellelt võis nagu peopesalt lugeda suurt muret ning erutust. Nii mõnigi mees lõi kihelema.

Soomuste küla jõukaim mees kaupmees Bander, vaatamata oma kuuekümne kuuele eluaastale ja turskevõitu kogule, mis Saksa okupatsiooni ajal küll märksa kõhetumaks oli jäänud, käis otse noore mehe kärmusega küla ja valla suuremate peremeeste talud läbi ning kordas igal pool ühte ja sedasama küsimust:

«Mis nüüd küll saab? Mis me peale hakkame?»

Õiget vastust — sellist, mis oleks südant rõõmustanud, kahtlustest näritud vaimu kinnitanud ja näidanud õiget väljapääsu keerulisest olukorrast, millesse need auväärt mehed ühel või teisel põhjusel olid sattunud, — ei saanud ta kusagilt. Õigust-

öelda polekski Banderil olnud erilist põhjust hirmu tunda, sest hitlerliku okupatsiooni ajal polnud ta midagi niisugust korda saatnud, mille pärast oleks pidanud nõukogude võimu ees punastama, kuid ta luges usinalt «Teevijat»[1] ja teisi väljaandeid, mida täitsid kirjeldused nõukogude võimu tegudest Lätimaa vabastatud osades. Ei saa öelda, et ta oleks uskunud kõike, mida doktor Goebbelsi propaganda-aparaat rahvale pakkus, aga isegi siis, kui üks kümnendik sellest, mis ajalehtedes seisis, oleks tõsi olnud, isegi siis võis inimene — liiatigi veel niisugune inimene, kes kunagi on näinud paremaid päevi, — hirmust hulluks minna.

Õige vastuse tõi Robert Klava, kes ühel õhtul sõitis Riiast oma rannas elavatele sugulastele külla.

«Mida te veel ootate?» imestas Robert, kui leidis Banderi tegevusetult mõtteid mõlgutamas. «Tahate bolševikke ootama jääda või? Teil on vist elust villand? Kas teate ka, mis praegu Riias sünnib?»

«Mis seal siis õieti sünnib?» — Banderil hakkas kõneldes hääl värisema, näost läks ta päris valgeks — ta ei olnud kuigi kange mees. «Kas see on tõsi, et rinne juba otsaga Latgales?»

«See on fakt, härra Bander, ja teil maksaks selle üle tõsiselt mõtelda,» jätkas Robert häält tasandades, kuigi see oli täiesti ülearune: Banderi naine, keda Soomuste külas juba paar-kolmkümmend aastat ei nimetatud teisiti kui maadamiks, oli läinud oma tütre Anita poole, kes nüüd juba kolm aastat oli elanud üksinda oma kahe lapsega — kaheksateistkümne-aastase Edgariga ja viieteistkümnese Rutaga —, sest tema mees, Robert Klava vanem vend Oskar, oli nagu teisedki nõukogude aktivistid sõja algul koos Punaarmee väeosadega lahkunud ja sellest ajast peale polnud temast enam mingeid teateid. Võib-olla on ta ammugi hukkunud ega tule enam iialgi tagasi, võib-olla rändab kusagil idas Nõukogude vägedega, — nii ühel kui teisel juhul võis teda perekonnale kadunud inimeseks pidada. Banderite teenijatüdruk, vene tütarlaps Tanja, kes vahetevahel õuele ilmus, et minna kaevult vett tooma või kuuri puude järele, ei tarvitsenud samuti Robert Klava ettevaatlikkuse põhjuseks olla, sest toa aken oli kinni. Küllap see oli vist ainult harjumuse jõud: inimesel, kes aastate pikku on harjunud vaikselt tegut-

[1] «Teevija» («Isamaa») — Saksa okupatsiooni ajal Riias ilmunud fašistlik ajaleht. — *Tõlk.*

sema ja üsna mõndagi varjama ka oma kõige lähemate sõprade ja sugulaste eest, kujuneb aja jooksul välja midagi ettevaatusrefleksi taolist, mis õige sageli astub tegevusse isegi siis, kui selle järele pole mingit vajadust.

«Me võime asju ja sündmusi võtta nii optimistlikult, kui me keegi seda oskame, aga sündmuste käiku me ometi muuta ei saa,» sosistas Robert ja vaatas Banderile nii kindlalt silma, et sellel hakkas kõhe niisugusest pikast, ainiti puurivast pilgust. «Varem või hiljem on punased siin, — see on nüüd igale arusaajale inimesele selge. Imedele ei maksa loota. Hitleri sõjamasinaga on midagi korrast ära — nii kahju kui sellest ka pole, pean teile seda ütlema puhtast südamest. Elastne kaitse, millest Goebbels viimasel ajal nii palju seletab, on liiga õhuke loor ega suuda varjata tõelist olukorda.»

«Niisiis — lõpp?» ohkas Bander.

«Lõpust on praegu veel vara rääkida,» ütles Robert Klava. «Lõpp tuleb tõlplastele ja kohmarditele — kõigile neile, kes ei suuda õigel ajal otsustada, mida teha. Energilistel inimestel, kes ei lase käsi rippu ega luba ennast segasel ajal tapalambaiks teha, vaid tegutsevad ja võitlevad oma homse päeva eest, — neil pole veel midagi kadunud, neil algab elus ainult uus etapp.»

«Nimelt?»

«Tuleb ära sõita, härra Bander...» Isegi sosinal öeldult kõlasid need Roberti sõnad käsuna.

«Kuhu, Robert? Kus on see kindel paik?»

«Kuramaale, härra Bander. Ja mida rutem, seda parem, muidu võib hilja olla. Kõik korralikud inimesed teevad praegu nii. Riias on praegu justkui jüripäev. Kõik paremad perekonnad asuvad teele ja koos riialastega läheb Kuramaale ka palju Vidzeme rahvast. Okupatsioonivõimud soodustavad evakueerumist ja abistavad ärasõitjaid. Kes ei lähe nüüd, neid aetakse mõne aja pärast vägisi minema, ja ärge arvake, et neid siis keegi veel aitab. Peavad kogu pika tee jalgsi maha vantsima, kaasa võivad võtta ainult niipalju, kui seljas jõuab tassida. Saksa armee ei jäta punastele siia ühtegi tööjõulist inimest, seda tean ma täpselt. Meeldivad väljavaated, eks ole, härra Bander?»

«Aga kas siis seal Kuramaal... kas siis seal on see kindel paik?» ohkas Bander jälle. «Kui need punased juba siiamaale jõuavad, kes võib siis kindel olla, et nad ei lähe veelgi kaugemale — Ventspilssi ja Liepajasse?»

«Kindel ei või muidugi keegi olla. Otse vastupidi — peame sellega koguni tingimata arvestama.»

«Aga kui asi nii on... mis mõte on siis ära põgeneda? Niikuinii ei pääse kuhugi. Parem siis juba kõik koledused siinsamas oma katuse all vastu võtta kui võõras kohas tee ääres.»

Robert muigas ja kehitas õlgu.

«Misjaoks võõras kohas tee ääres? Teisel pool Kuramaad on meri, mere taga Rootsi. Vaat, see on meie sihtpunkt!»

«Kas see on siis võimalik? Kus on meil need laevad?»

«Balti meri ei ole lai. Ilm on suvel vaikne. Gotlandile võib sõita isegi paadiga.»

«Aga Rootsis?»

«Seal ootavad meid sõbrad. Sealt — pidage seda silmas, härra Bander, — sealt alustame võitlust oma Läti eest. Varem või hiljem tuleme võitjatena tagasi ja saame pärisperemeesteks sellel maal.»

«Kuidas me küll seda jaksame? Kus on meil see jõud?»

«Meil on tugevad sõbrad, — need aitavad, ja meie oleme neile väga vajalikud.»

«Saksamaa?»

«Saksamaa peale ma sülgan laias kaares — tema lauluke on varsti lauldud. Kas teie, härra Bander, pole tõesti kunagi kuulnud sellistest maadest nagu Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid? Kas teile pole kordagi pähe tulnud mõte, et need ei jää mitte iialgi rahule muutustega nõndanimetatud Balti ruumis? Seal on meie jõud ja meie homne päev!»

«Sul on vist midagi teada, Robert?»

Robert naeratas salapäraselt ja vaikis, nõnda et Bander võis mõelda kõike, mida iganes soovis, ent just see sügavamõtteline vaikimine veenis Soomuste küla silmapaistvat meest kõige rohkem, et tal on tegu hästi informeeritud inimesega.

«Kui nii, siis on teine asi...» ütles kaupmees ja ühtlasi oli tema kahevahel olek lõppenud: nüüd teadis ta selgesti, mida tuleb teha, ja seejuures kohe, tundigi viivitamata. «Mis vaja, see vaja,» lausus Bander Robertile. «Meie sõidame ära. Vahest saavad meist veel teekaaslasedki, — mis sa arvad?»

«Väga võimalik,» vastas Robert. «Ainult et mina pean veel Riiga tagasi minema ja kohvrid kokku pakkima. Asutusel, kus ma teenin, on oma buss ja paar veoautot. Jala minna mul ei tule.»

Robert andis Banderile veel mõned tulusad näpunäited, mis võisid Kuramaal ja Rootsis kasuks tulla, jättis siis jumalaga ja läks Klavale, oma vanemate poole, kellele tema nõuanne oli samavõrd vajalik kui ükskõik kellele teisele Soomuste küla elanikule.

Bander aga kutsus oma teenijatüdruku, vene tütarlapse Tanja, ja ütles talle:

«Mine nüüd Anita poole ja ütle minu naisele, et ta otsekohe koju tuleks! Jalamaid tulgu koju — nii ütle talle! Tähtsad asjad!»

Tanja — umbes seitsmeteistkümne-aastane sihvakas tüdruk kastanpruunide juustega, siniste silmadega ja nii kauni näoovaaliga, et ükski külapoiss ei saanud temast ükskõikselt mööda minna, — noogutas energiliselt pead, ütles: «Hea küll, peremees...» ning läks kohe minema. Bander ei näinud vallatut naeratust, mis tüdrukul üle pruuniks päevitanud näo libises, niipea kui ta oli kaupmehele selja pööranud. Niisama palja jalu, peaaegu pahkluudeni tulisesse liiva vajudes tõttas Tanja kitsukest teed pidi küla merepoolsesse otsa, kus luidete serval seisis Oskar Klava majake. Ka see inimlaps oli üks neist, kelle silmad olid viimasel ajal heledamini särama hakanud, kuid Bander ei näinud seda: kas siis sellisel mehel niisugustel keerulistel ajaloolistel päevadel muud ei olnud teha kui oma teenijatüdruku näoilmet uurida ja mõistatada, mida ta tunneb või mõtleb. Mees, kelle ajusid panid liikuma maailmapoliitika suured küsimused, ei võinud sääraste pisiasjadeni laskuda.

2

Robert Klaval oli hiljuti seljataha jäänud neljakümne kolmas eluaasta ja ta oli nüüd, nagu öeldakse, mees oma paremas eas. Esimesena Soomuste küla noorema põlvkonna esindajaist oli ta omal ajal ülikooli lõpetanud ja tööle asunud, taskus majandusteaduste kandidaadi diplom. Tookord polnud noorel mehel ilma mõjukate seltskonna tugisammaste protektsioonita võimalik elus läbi lüüa ja karjääri teha, ja just sellise protektsiooni puudumine andis end Robertile tunda juba esimestest sammudest peale. Ta tahtis elada, mõnuleda, võtta elult kõike, mida see võis janunevale edasipüüdjale pakkuda; seepärast ei valinud ta just eriti peenetundeliselt vahendeid, mis võisid talle

suures eluvõitluses edu kindlustada. Ta lõi ühte kilda Läti seimi deputaadi Pikieriga ja oma õemehe venna Fred Mengeliga ning tegeles paar aastat mitmesuguste konterbanditehingutega — see oli kõige toredam aeg tema elus. Raha lausa voolas kokku, seejuures ilma erilise vaevata ja palju rohkem, kui üksik noor inimene suutis ära kulutada. Robert Klava oli tookord hakanud juba kaalutlema kinnisvara ostmist ja soliidse ettevõtte asutamist, ent sellest ei tulnud midagi välja: konterbandiäri kukkus läbi ja mitmel osanikul — sealhulgas ka deputaat Pikieril ja Robert Klaval — tuli pärast seda mõned aastad vanglas mööda saata.

Kas see õnnetu juhus võis energilise noormehe ettevõtlikkust ja indu vähendada? Mitte põrmugi. Kui ta vanglast välja tuli, hoidus ta mõnda aega kodukülast eemale, sest paljud inimesed pidasid seal moraaliküsimustes veel kinni vanamoelistest vaadetest ega tahtnud Robert Klava alatust unustada. Ometi ei suutnud ta ühekski päevaks rahule jääda. Varsti võis teda näha Riia mustal börsil kolonnaadi kioski juures Schwarzi kohviku vastas, kuhu ta ilmus iga päev kindlal kellaajal, et teenida palehigi sees oma leiba valuutaspekulatsiooniga ja vahetalitusega mitmesugustel ostu-müügi operatsioonidel. Lastes käiku oma ülikoolis omandatud teadmised, jõudis Robert Klava peagi jälle haljale oksale ja nägi häid päevi. Materiaalse olukorra kindlustumisega paranes ka Roberti vahekord oma perekonnaga ja vanade tuttavatega mere ääres: nende silmis oli ta jälle lugupeetav mees ja ta võis ennast aeg-ajalt ilma riskita Soomuste ja Pudumi külas näidata. Keegi ei heitnud talle enam midagi ette, ainult vanem vend Oskar, kellega Robert oli varemaltki mitu korda vastamisi läinud, ei tahtnud temast midagi teada, vaid hoidus igasugusest sõbrustamisest, ehkki tal endal ei läinud elu kuigi hiilgavalt ja rahaka noorema venna toetus oleks vahetevahel marjaks ära kulunud. Mis puutub Oskarisse, siis peab ütlema, et ega Robert tema mõtetest ja käitumisest suurt välja teinudki, kuigi Oskaril oli rannas üsna suur mõju ümbruskonna rahvale ja tema nimel hea kõla. Roberti meelest oli ta osalt lihtsameelne, osalt fantast, üks niisuguseid maailmaparandajaid, kes püüavad parandada parandamatut ja elavad rohkem omaenda kujutelmade vallas, unistades mingisugusest teisest, täiuslikumast elust, selle asemel et katsuda tegeliku olukorraga kohaneda ja sel kombel juba praegu oma elu mõnusaks teha. Ükski täie aruga inimene ei võinud Roberti arvates

nii toimida, ja seepärast ei pidanudki ta oma venda päris täie aruga inimeseks.

1940. aasta suvel, kui Lätis kehtestati nõukogude kord, tuli Roberti headele päevadele mõneks ajaks lõpp. Tuli lõpetada valuutaga spekuleerimine ning vaheltsobitus ostu-müügi tehingutel ja kindluse mõttes elama asuda vaiksesse provintsilinnakesse, kus seltsimees Klava varasemast elukäigust midagi ei teatud. Seekord ei ihaldanudki ta suuri asju, vaid rahuldus kasinalt väikese kohakesega tarbijateühistu laos. Seal jõudis tema kõrvu teade Oskari uuest meeletusest. See inimene oli niivõrd mõtlematu, et oli lasknud end valida valla täitevkomitee esimeheks, sidudes sel kombel oma saatuse nõukogude võimu saatusega. Nii oli päris loomulik, et Oskar sõja algul koos teiste punastega põgenikuteele asus — tal ei jäänudki muud üle.

Kohe pärast Saksa vägede tulekut sõitis Robert Klava Riiga tagasi. Üks tema ülikoolisõpru, poolsakslane Richard Linde, kes 1939. aastal oli Saksamaale repatrieerunud ja nüüd koos Hitleri vägedega Lätisse tagasi tulnud, kostis oma vana tuttava eest paar head sõna ja aitas Robertil tööd saada. See ei olnud küll kuigi austav amet — ainult raamatupidaja koht asutuses, mis tegeles vanametalli kogumisega —, aga näljaga sööb vanakuratki kärbseid; seepärast leppis Robert selle kohaga ja pani kõik lootused tulevikule. Kehval okupatsiooniajal oli ta kehakaalus tublisti alla võtnud, vanad, enne sõda õmmeldud ülikonnad lotendasid kotina selle küpses eas mehe kontidel — polnud tal enam õiget väljanägemist.

«Pole viga,» rahustas Robert ennast. «Kui saan inglise leivale, küllap siis kosun kiiresti!»

Talle näis, et see aeg pole enam kaugel.

. . . Kui Robert Klava Banderi juurest lahkus, tõstis ta kulunud suvemantli krae üles, tõmbas luitunud kaabu sügavamalt silmile ja püüdis kõige otsemat teed Klavale jõuda. Tal polnud vähimatki tahtmist sel õhtul külavahel mõnd tuttavat kohata ega külarahvaga kõnelema hakata — mine tea, kuidas keegi on häälestatud, niisugusel segasel ajal on kõige parem, kui ei öelda täielikult välja kõike, mida mõeldakse, — keegi ei või ette teada, mis kellegagi meist hiljem sünnib, sellepärast teeb targasti see, kes jätab igaks juhuks endale varuks mõned tagavarašansid nii ühele kui teisele poole. Võib-olla ei tule neid

küll kunagi vaja ja sinu ettenägelik hool osutub asjatuks, kuid võib-olla läheb elus nii mõnigi asi teisiti, kui sina seda oma plaanides oled ette näinud, — siis ei tule varuvõimalus asjale kahjuks.

Robertil oli õnne. Ta jõudis Klavale, ilma et oleks teel kedagi kohanud. Talle tuli vastu hall ja kühmus isa, — polnud enam jälgegi uhkest taadist, kes siin kunagi nagu mõni patriarh püsti päi, täis mõõtmatut uhkust ja iseteadvust, mööda oma väikest riiki kõndis. Vaikne, kokkuvajunud ema vaatas oma töntside silmadega hämarast toanurgast ükskõikselt tulija poole ega rutanud põrmugi rõõmu avaldama kalli pojukese nägemise üle. Liiga palju pettumusi ja ebameeldivaid üllatusi oli see kallis pojuke neile mõlemale viimase kahekümne aasta jooksul valmistanud, seepärast ei rutanudki nad enam oma tundeid väljendama. Robert tundis kohe vanemate jahedust ning kinnisust ja see tunne otsekui sidus keelepaelu.

Saanud teada, mispärast poeg nende juurde oli tulnud, valmistasid vanemad oma võsukesele kiire ja ebameeldiva pettumuse.

«Mis rändajaid nüüd meist enam . . .» ohkas ema. «Pole minust kuskile Kuramaale minejat. Lase mul siinsamas surra, omas kodus, kus on kõik mu elupäevad mööda läinud.»

«Ära sõita?» osatas isa pilkavalt. «Kes hull on — legoo! las paneb mööda randa minema. Mina küll oma maja tühjaks ei jäta maailmale riisuda.»

«Polegi siin ju suurt midagi riisuda,» tähendas Robert ettevaatlikult. «See vana osmik, mida vaevalt võib veel majaks nimetada, ja see koidest järatud koli . . . ma kahtlen, kas keegi seda himustab.»

«Himustab või mitte, aga oma varandust mina maha ei jäta,» tõstis isa häält. «Vana osmik . . . Mis saame meie sinna parata, et meil pole uut äärberit, sina pole ju oma vanematel aidanud maja ehitada. Lase meil siinsamas oma vanaduspäevad ära elada, nagu me oskame ja jaksame!»

Robert sai aru, et ta on asjatult siia tulnud, kuid see nurjumine teda eriti ei kurvastanudki. Lõppude lõpuks, kui vanad veaksidki end Kuramaale või veel kaugemale, ei suudaks nad ise endi eest hoolt kanda ja temal tuleks nendega mässata. Ent kui neil hiljem siin rannas kibe kätte tuleb, mida saavad nad siis oma pojale ette heita? Tema, Robert Klava, oli neid ometi hoiatanud, nõu andnud, pikale teele kaasa kutsunud — pojakohus on täidetud kõige kombekamal viisil. Vägisi pealesundimine ei olnud Roberti mood.

«Tehke, nagu arvate,» ütles ta. «Võtke arvesse, et ma tahtsin teid aidata, tegin kõik, mis ma praegu võin teha. Aga kui juba ei, siis jäägu ei. Ärge ainult teistele rääkige, milleks ma täna õhtul teie juurde tulin!»

Robert Klava ootas, kuni hakkas pimenema, jättis siis vanematega hüvasti ja lahkus Soomuste külast. Vennanaise Anita ja oma õe Liidia poole, kes oli abielus kaupmees Banderi poja Edgariga, ta sisse ei astunudki, olles kindel, et Bander ise oskab oma lähemaid omakseid ärasõidu vajaduses veenda.

. . . Mehe otsuse Kuramaale sõita tunnistas Banderi maadam targaks ja õigeks.

«Kui bolševikud tagasi tulevad, siis pole meil midagi head oodata,» ütles ta. «Juba neljakümne esimeselgi aastal ei puudunud palju, et oleks natsionaliseeritud meie majahütt koos poekesega. Nüüd teevad nad seda ilmtingimata. Kanna siis parasiidi nime elu otsani. Minu silmad ei taha seda näha, ei, ei! Parem närin võõrsil kuiva leivakoorikut, kui vaatan pealt, kuidas võõrad inimesed võtavad minu varanduse ja mängivad peremeest minu majas. Millal me teele läheme?»

Siin saavutas Bander kerge võidu, kuid nii libedalt ei läinud tal teiste perekonnaliikmetega. Poeg Edgar oli kahevahel, aga minia Liidia, kes oli oma meest esimestest kooselu päevadest peale — ligi seitseteistkümmend aastat — karmi valitsuse all hoidnud, raius äiale vastu nagu kirvega:

«Kes tahab, see sõitku, aga meie Edgariga jääme siia. Meil pole vaja kellegi eest põgeneda. Midagi pattu pole me teinud, seepärast pole meil ka mingit karistust karta.»

«Aga meie — meie isaga, kas sa arvad, et meie oleme mõned kurjategijad?» hüüdis Banderi maadam hingepõhjani solvunult. «Ei tea veel midagi, kes meist on ausam — meie isaga või sina oma Edgariga.»

«Egas teid ju ka keegi vägisi minema ei aja,» sähvas Liidia ägedalt vastu. Edgar ainult urises ebamääraselt ega lausunud esialgu sõnagi. «Olete hulluks läinud ega tea, mida teete. Mispärast peaksime meie teiega koos hullu mängima?»

«Kui sa, sõge, ei saa aru, mis maailmas sünnib, siis mõtle vähemalt oma laste peale,» ei suutnud maadam vaikida. «Mis-

pärast sa neid meelega õnnetusse tõukad? Sa pole kellegi ema, vaid teab kes.»

Ja ta puhkes ärritusest nutma.

Edgar pilgutas Liidiale tähendusrikkalt silma ja ajas huuled torru, just nagu tahaks öelda: «Kas maksab selliste asjade pärast tüli tõsta?» Liidia sai mehe vihjest aru, võttis end kokku ja püüdis kõnelda rahulikumalt, ilma teravusteta.

«Armastagu iga ema oma lapsi nii, nagu meie Edgariga armastame oma Andrat, Gunarit ja Girti. Just sellepärast me ei tahagi neilt kodu röövida ega ise maailma jalgu minna.»

«Edgar, kas sul endal ei ole suud peas?» pöördus Banderi maadam äkki poja poole — nii ootamatult, et vaene mees lausa jahmus. «Kelle sõna sinu vahmiilis maksab, kumb teist see otsustaja on: mees või naine?»

«Seekord on nii, nagu Liidia ütles...» põikles Edgar otsesest vastusest kõrvale. «Mispärast me peame tingimata just riidlema? Vahel võivad ju mõtted olla ka ühesugused.»

«Mis sa sellega tahad öelda?» küsis Bander.

«Ainult seda, et me jääme siia ja kuhugi Kuramaale ei sõida,» vastas Edgar.

«Noh, näed, kas ma ei öelnud!» kõlas nagu võiduhüüd Liidia suust. Kange naine oli sel Banderi Edgaril! Vaatamata oma neljakümnele eluaastale oli tal veel külluses värskust ja naiselikku veetlevust, rääkimata energiast ja teovõimest. «Selge, et me ei sõida kuhugi. Lähme koju, Edgar, meil õhtu alles söömata. Vahest on mõni soolatursk tünnipõhjas veel järel. Kuramaal ei leia sa äranäritud rootsugi.»

Nähes, et pojast ja miniast kaasasõitjaid niikuinii ei saa, ei püüdnudki Bander neid enam mõjutada. Kähku hakkas ta juttu teistele rööbastele juhtima.

«Kui teil just pole julgust teele asuda, eks jääge siis pealegi siia ootama, mis tulevik toob,» ütles kaupmees. «Sellisel korral oleks mul üks palve teile mõlemale. Ära sõites ei saa meie emaga suurt midagi teele kaasa võtta, — paljukese sa ühte koormasse ikka saad laduda. Kõik jääb maha... Mööbel, poe sisustus, kalapüügiriistad... ja hooned... Võtke see kõik oma hoole alla, kasutage ja vaadake, et rahvas laiali ei tassiks. Kui just nii peaks minema, et mulle ja emale pole enam antud seda kõike ise pruukida, eks see jää siis ükskord teile.»

«Seda võib,» nõustus Edgar. «Mis seal ikka...»

Liidialgi polnud midagi äia ettepaneku vastu. Lõpuks leppisid kõik ilusasti ära ja lahkusid päris sõbralikult.

Kohe, kui poeg ja minia olid läinud, hakkasid vanad Banderid äraminekut seadma: sidusid riided kompsu, eraldasid hinnalisemad ja vajalikumad asjad nendest, milleta võis kergemini läbi saada. Alles nüüd mõistsid nad mõlemad, millise raske tee nad olid valinud. Kui oled kogu eluaeg harjunud korjama ja kokku kraapima, siis ei saa ilma südamevaluta lahkuda kõige tühisemastki asjakesest, mis kord su küllusevakka on tallele pandud. Vana tuhmunud seinapeegel lagunenud raamis, mille ees sa oled aastaid pühapäevahommikuti habet ajanud — isegi seda tahaks teele kaasa võtta, rääkimata juba klaverist, kristall-veiniklaasidest ja paljudest teistest headest asjadest, mille jaoks koormas ei jätku ruumi. Sellele mõeldes hakkas süda teravalt kipitama, nagu oleks sinna tuline koirohu tilk peale kukkunud. Aga parata pole siin midagi, — kui raske ka poleks sinu rist, sa pead seda kandma nurisemata, kui oled kord sellele okkalisele teele asunud.

«Tanja, kus sa oled?» hüüab maadam. «Tule aita mul komps kinni siduda!»

«Kohe, perenaine!» vastab tütarlaps, ja tema hääl kõlab nii rõõmsalt, nagu polekski see mureõhtu, vaid suure helge ning rõõmsa püha hommik. Ja sinised silmad säravad tal nii heledalt nagu kaks väikest päiksekest.

...Õhtul tuli Anita. Vanemate otsusest oli ta juba Liidialt kuulnud.

«Sa ei seagi end veel minekule?» imestas ema, kui Anita tuppa astus, akna juurde seisma jäi ja rahulikult, otsekui väsinud ükskõiksusega vanemate segipaisatud majakraami vaatles. «Tütrekene, ega sina hakka ometi oma sõgedale vennale ja tema poolhullule naisele järele ahvima? Sina sõidad ju meiega kaasa?»

Anita ohkas. Nukker, õhtuhämaruses vaevu märgatav naeratus ilmus tema näole ja kustus sealsamas jälle. See oli ikka veel ilus nägu, ainult pisut kahvatu ja läbipaistev, — Banderi maadam silmitses seda viimasel ajal murelikult ja päris mõnikord, kas Anitale ei ole tulnud mõni tõbi. Rasketel sõja-aastatel võis ju kõike külge hakata, kõiksugu tiisikusi ja muid halbu asju, eriti siis, kui mehehinge ei olnud majas ja mõnelgi päeval ei teadnud, mida lastele lõunasöögiks lauale panna. Kuid

Anita ei kaevanud millegi üle ja ütles end olevat täiesti terve. Mine nüüd võta kinni, kas see oli päris tõsi.

«Ära sõita?» tuli Anitalt pärast väikest vaheaega vastuseks. «Kuidas ma võin siis ära sõita, ema? Ma pean ju Oskarit koju ootama.»

«Jumal seda teab, kas sa teda veel kunagi näed...» ohkas maadam. «Võib-olla sul polegi enam kedagi oodata.»

«Ja kui ka nii oleks, — ma ootan teda siiski,» ütles Anita. «Võib-olla et ta siiski tuleb tagasi... Ja kui see ka ei peaks täide minema, siis pean ma ometi teada saama, mis temaga on juhtunud. Küllap juba mõni Oskari seltsimeestest tuleb tagasi ja teab... kõike jutustada.»

«Jumal teab,» sosistas maadam ja hakkas pöidlaga silmanurki hõõruma. Nad mõlemad Banderiga said aru, et pole mõtet tütart mõjutada; liiga tugevasti on sellel südame külge kasvanud too morn põikpea Oskar, kuigi ise elab juba kolm aastat üksi oma lastega, mees vedeleb teab kus mööda maailma ringi ega mõtle seal kaugel võib-olla kordagi: kuidas küll minu kallid kodused praegu elavad?

Anita aitas vanematel kohvreid kokku pakkida ja kraami koormasse panna. Pärast tuli ka Edgar uuesti vanemate poole ja nii nad siis tegid ühisel jõul kerge vaevaga ja ruttu kõik korda, mis vaja.

Häbenedes naabrite uudishimulikke ning hukkamõistvaid pilke, asusid vanad Banderid teele varasel hommikutunnil, mil küla ei olnud veel ärganud. Ja juhtus, et samal ajal, kui Banderi koorem vankri taha seotud lehmaga külatänavale veeres, sõitis ühest teisest õueväravast välja veel üks koorem. Bander tundis kohe ära vana Osise, kes kõik Saksa okupatsiooni aastad oli pidanud vallavanema ametit ja ümbruskonna rahvale küllaltki palju kurja teinud. Mis seal siis imestada, et säärase mehe südames nüüd on ärganud rännuvaim?

Vaikselt tervitasid nad teineteist ja jätkasid teed üheskoos. Mõne aja pärast jõudsid nad maanteel järele veel ühele oma küla perekonnale — see oli šutsman[1] Elksnit naise ja lastega. See kavalpea oli kodunt välja sõitnud juba kesköösel, aga tal oli viletsam hobune kui Banderil ja Osisel, seepärast jõudsid need talle järele. Mehed kõmpisid jala koormate kõrval, naised olid end koos lastega soojalt tekkidesse mähkinud

[1] Sutsman — okupatsiooniaegne politseinik. — *Tõlk.*

ning istusid tähtsalt nagu haudujad kanad üleval pampude otsas.

Ja nii nad läksid...

...Niipea kui kõik olid lahkunud, läks Tanja, kes sel hommikul jäi Banderi majja ainsaks hingeliseks, suurde tuppa, kus peremehel oli varem kombeks tähtsamaid ärisõpru ja külalisi vastu võtta, ning istus klaveri ette. Kolme aasta kestel, mis tütarlaps oli Banderite juures elanud, oli tal paljugi kordi ärganud soov istuda, näe nii selle vana klaveri ette, sõrmedega õrnalt klahve puudutada ja proovida, kas ta oskab veel mängida või on selle kauni kunsti juba unustanud. Kunagi oli ta osanud, kuid siin majas ei tohtinud keegi seda teada, seepärast oli ta oma soovi maha surunud ega puudutanud klaverit kunagi teisiti kui ainult pehme sametlapiga, kui oli vaja tolmu pühkida.

Sel hommikul ei surunud Tanja seda soovi enam tagasi. Tütarlapse tööst kangeks jäänud sõrmed puudutasid klahve nii kergelt kui suutsid, ja vähehaaval hakkas kõlama lihtne tantsuviis, üks tuntud laulumotiiv. Ta õieti ei mänginudki, proovis ainult kergete puudutustega oma sõrmede osavust ja muusikalist mälu. Algus rahuldas tüdrukut, siis läks ta üle keerulisema pala — Rahmaninovi prelüüdi juurde, mida ta kunagi oli hea eduga mänginud koolipäevil õpilaskontserdil. Kas nüüd sellepärast, et puudusid noodid, või ehk ka sellepärast, et sõrmedel polnud enam endist painduvust, kuid prelüüdist ei tulnud sel hommikul midagi välja. Tanja eksis sageli, võttis vale noote ega suutnud vajalikku rütmi pidada.

Sellest muutus ta kurvaks, surus pea käte vahele ja istus kaua kibedaisse mõtteisse vajunult vana klaveri ees.

«Ma ei suuda vist enam iialgi mängida nii nagu vanasti. Võib-olla ei oska ma enam paljutki, mida kunagi oskasin... Küll on hirmus...»

3

Pühapäeva hommikul läks Klava Edgar Pudumi külla isa sugulaste poole. Oskar Klava õemees Mengeli Peeter oli hiljuti saanud tuttavalt spekulandilt mõne pundi võrgulõnga osta ja lubanud osa sellest Edgarile laenuks anda. Vabaturult ei olnud sõja algusest saadik kaluritele vajalikest asjadest midagi

saada — ei võrke, ei seliseid, ei veesaapaid. Kalurid ajasid läbi, nagu oskasid, vanade, enne sõda muretsetud püüstega. Kümneid kordi lappisid ja paikasid nad kärisenud ning repetanud võrgulinu, pleissisid katkenud seliseid ja nägid kurja vaeva. Mingit õiget püüki nende vanade närudega välja ei tulnudki — lausa häbi niisuguseid vabedele riputada; seejuures veel need paljud kitsendused igal sammul: kalur ei saanud enam merel ringi sõita, nagu talle meeldis, et otsida kalu vastavas sügavuses; iga kord, kui ta püügiretkelt tagasi pöördus, ootasid teda ranna ääres saksa soldatid ja nuuskisid läbi iga paadisopi. Selge, et kalurid nüüd iga viimast püütud kala hitlerlastele juba ära ei andnud, — tüssasid igapidi, peitsid mõrrad teise kuiva taha joome ja käisid öösel elu kaalule pannes neid kaldale tõmbamas. Paljud Soomuste mehed olid nüüd jälle hakanud väikesi mõrdu Kõrkjajõkke ja järvedesse panema, sõitsid hudjaga mööda kõrkjapuhmaid ringi, püüdsid kala kuuritsaga ja põhjaõngedega. Koos okupantide tulekuga näis elu siin olevat terve inimea võrra tagasi läinud.

Saanud kätte võrgulõnga, mis praegu oli kulda väärt, kuulas Edgar pool tundi tädi Olga halinat raskete aegade üle, kurtis koos temaga Mengelite ainsa poja Jaani kibeda elu pärast läti SS-leegionis, kuhu poiss oli mobiliseeritud aasta tagasi, tahestahtmata tuli ühtlasi ära kuulata mõned Pudumi küla uuemad kuulujutud, mille korjamise ja sepitsemise peale tädi oli ületamatu meister. Siis ruttas Edgar minekut tegema, enne kui Olga jõuab temalt eraldi iga Soomuste küla elaniku järele pärima hakata.

Mengelite juures ei olnud Edgarile kunagi meeldinud. Väiklane, läppunud vaim valitses selles perekonnas. Mõlemad — nii Olga kui Peeter — armastasid kogu maailma karmilt hukka mõista, ükski inimene ei olnud nende silmis küllalt hea, aga iseendid ei jõudnud nad kunagi küllalt ära kiita ja ülistada, kuigi nende juures ei olnud märgata ühtegi silmapaistvat omadust, välja arvatud täitmatu ahnus ning kadedus. Kunagi — paarkümmend aastat tagasi — olid nad ühes ususektis tembutanud, pärastpoole oli see vagatsemishullustus mõlemal just nagu üle läinud, aga midagi tol ajal omandatud trikkidest oli nende pähe vist siiski veel püsima jäänud. Edgari tädipoeg Mengeli Jaan oli varakult õppinud jooma ja laaberdama, vanematel oli temast rohkem südamevalu kui rõõmu.

Kui Edgar möödus Suurest luitest, mille harjal päeval ja

öösel seisis saksa vahisoldat, kes pidas silmas merd ja rannikut, surus ta huuled kokku ning pigistas käed rusikasse.

«Luura aga luura, sa neetud peletis...» mõtles ta. «Küll sa sealt varsti kaod, kerid tagasi oma vaaterlandi, nagu oleks tuli tagumikku torgatud. Aga võib-olla saad oma palga juba siinsamas kätte, kuskil luidete vahel. Oota ainult, kui mu isa oma seltsimeestega koju jõuab...»

Isa... Kui uhke oli Edgar tema peale, kuidas ta oma isa armastas ja kui väga igatses tema tagasitulekut! Edgari silmis oli tema isa suurem, parem ja targem kui kõik teised mehed, keda ta tundis. Rannas ei olnud ühtki meest, keda oleks võinud isa kõrvale seada. Oskar Klava füüsilisest jõust räägiti imejutte, kuid füüsiline jõud oli tühine tema kindla meele, ülluse ning elutarkuse kõrval.

Paari-kolmesaja meetri kaugusel Suurest luitest istus Edgar liivakünkale, pööras pilgu merele ja hakkas oma elust mõtlema. Kevadel enne sõja puhkemist oli ta lõpetanud keskkooli kaheksanda klassi. Kui sõda ei oleks peale tulnud, siis oleks isa kodus olnud, Edgar oleks sel kevadel juba keskkooli lõpetanud ning võiks mõelda ülikoolist või millestki muust... mis oleks huvitav ja kasulik. Tervelt kolm aastat on elust niisama hästi kui kaduma läinud. Neil saatuslikel päevadel, kui Hitleri sõjajõugud Lätisse sisse tungisid, kui saksa tankid seisid juba Riia all, kutsuti isa maakonna täitevkomiteesse. Ta ei saanud enam koju, ei jõudnud oma perekonnale teatada ega neid kaasa kutsuda. Aga kuidas teda küll oodati... päeval ja öösel. Ahastav ema ei suutnud omapead otsustada, mida teha. Ja siis ilmusid ühel hommikul randa fašistliku sõjaväe soldatid, lajatasid paugud ja voolas süütute inimeste veri. Soomuste külas lasti esimesel nädalal maha kuus meest, neli kommunistlikku noort piinati surnuks hiljem, üle kümne inimese veeti vanglasse ja sealt mõne aja pärast Salaspilsi koonduslaagrisse. Neist pole veel kedagi tagasi tulnud.

Kuid Edgar? Edgar pidi keskkoolist välja astuma. Ta hakkas tegema rasket kaluritööd — nagu tema isagi oma noorpõlves. Kalapüüdmist ei tundnud ta halvemini kui teised Soomuste küla noormehed. Raske töö karastas poisi keha ja praegu — kui ainult kõhu korralikult täis saaks — ei käiks temale siin rannas enam miski üle jõu. Kui ainult kõhu täis saaks... Aga kus sa saad — iga kartulivagu ja iga piimaliitrit, mille ema lehmalt lüpsab, piirleb nagu raisakull kreis-

landwirti agent ning vallavanem Osis ähvardab iga jumala päev trahvidega, vangimaja ja Salaspilsiga, kui Hitleri näljarottidele õigeaegselt kõike ära ei anta, mida nad nõuavad. Hirmus elu, sünge nagu pilkane öö, millel ei tule ega tule lõppu. Seda ei jõuakski välja kannatada, kui südant ei soojendaks lootus, et ükskord lõpeb pimedus ja algab teine elu — inimväärne elu. Seda lootust, seda murdumatut usku hoidis ülal tõe hääl, mis iga päev kõlas Moskvast; raadiolained kandsid selle üle rindejoone ja paljud hulljulged kuulasid seda oma peidetud raadioaparaatide juures. Nendest raadiosaadetest oli Edgar juba ammu teada saanud, et teisel pool rindejoont võitleb Punaarmee ridades koos teiste nõukogude rahvaste poegadega ka läti laskurdiviis... Ja kuidas veel võitleb! Kindlasti on ühes niisuguses kuulsas laskurpolgus ka tema isa — Oskar Klava. Oh, kui saaks tema juurde, kui võiks tema kõrvale asuda ja koos võidelda vaenlase vastu! Praegu kõnnib isa juba Lätimaa pinnal, Latgales... Veel mõned nädalad — ja tema pilgule avaneb jälle kodurannna meri, mida ta nii palavalt armastas...

Noormehe süda põksus ägedasti, põsed õhetasid erutusest. Silmad, mis vaatasid küll merele, ei näinud ei laineharju, mis kuivadel laksusid, ei kajakaid, kelle valged tiivad helkisid päikese käes, ega musta paati, mis aeglaselt kaldale lähenes, sest nad vaatasid sel hetkel üht kauget, lõpmata ilusat ning kütkestavat pilti, mille Edgari kujutlus ta vaimusilma ette maalis, — jällenägemine isaga.

Sel silmapilgul, kui must kalapaat kalda äärde jõudis, ilmusid rannaliivale äkitselt tont teab kust kaks saksa soldatit. See hajutas Edgari nõidusliku kujutluspildi ja kustutas uneleva naeratuse näolt. Silmis süttis vihatuli.

«Nuuskurid... Oodake aga, küll jääb räimeroots teile varsti kurku kinni!»

Ta tõusis üles ja läks koju.

...Siin oli kõik peaaegu samuti nagu siis, kui isa viibis veel kodus: tööriistu polnud õuel vedelemas, iga pisem kui asi asus omal kohal, kord ja puhtus vaatas vastu igast nurgast. Ainult koer ei haugatanud ega tormanud peremehele rõõmsalt niuksudes vastu — nagu paljudes teisteski selle küla taludes, ei olnud ka siin enam koera.

Hoolsa peremehe kõikenägeva pilguga silmitses Edgar oma väikest majapidamist. Olukorrad olid poisi noortele õlgadele

varakult veeretanud raske murekoorma — perekonna eest hoolitsemise. Kuuri ees seadis ta mahakukkunud vabe püsti, tõstis ka vana hauskari liivalt tühja koerakuudi kõrvalt ja riputas katusealusesse konksu otsa. Siis peatus ta pilk elumajal, libises üle seinte, akende ja halli kivikatuse. Üks aknaruut mere pool küljes oli purunenud. Asemele oli pandud kollane vineeritükk, — otsekui pime, elutu silm vaatas vineeriga kaetud aknaruut Edgarile otsa. Maja välisseintelt oli värv maha pudenenud, nii et see nägi nüüd välja nagu hall kana sulgimise ajal. Sõjaaastail pole siin ju midagi värvitud, kuid tuul, päike ja vihm teevad halastamatult oma hävitustööd — lase veel paar aastat nii seista, ja voodrilauad löövad pehastuma, aknaraamid muutuvad pudedaks. Kuid esialgu pole midagi parata.

Edgar pühkis ukse ees liiva paljastelt jalgadelt maha ja astus sisse. Ka maja sees, kolmes toakeses ja köögis, oli kõik vanaviisi. Ajahammaski polnud siin nii hävitavalt mõjunud kui väljaspool. Vaikselt tiksub seinakell, päikesekiir helgib peeglil, noore Oskar Klava suurendatud portree ripub seinal ühe teise portree kõrval, millelt vaatavad sissetulijale otsa Anita Klava lahked silmad.

«Sina juba kodus?» sõnab Edgari õde Ruta üllatunud nägu tehes. Tal on ema pruunid silmad ja tumedad juuksed, kuid nina ja suu on rohkem isasse. Praegu on ta veel kleenuke, vibajas plika nurgeliste liigutustega. Ruta armastab vahel venda kiusata, ent kas siis mees selle tühja asja pärast pahaseks saab!

«Oi, sa oled ikkagi lõnga saanud!» imestab Ruta veel rohkem, kui märkab venna käes võrgulõnga punti. «Anti siiski...»

«Me anname pärastpoole tagasi,» seletab Edgar.

Ruta lükkab eemale raamatu, mida ta parajasti luges, ja hakkab Edgarilt pärima, mida see Pudumi külas nägi, aga Edgar ei suuda õe uudishimu üheski punktis rahuldada.

«Nojah, Edžikene, sinul on ju mõtted hoopis mujal,» ütleb Ruta ja ajab huuled prunti.

«Kus siis?» küsib Edgar nii ükskõikselt kui vähegi võimalik, kuid see polegi tal nii kerge. Ei või ju kindel olla, et see plika tõesti pole aimu saanud Edgar Klava suurest saladusest.

Ruta ei saa mahti vastata, sest ema tuleb tuppa ja kutsub mõlemad lõunat sööma. Ja siis nad istuvad kõik kolm köögis väikese kapplaua ääres ning klõbistavad veerand tundi nugade, kahvlite ja lusikatega, kuigi lauale pandud toidu võiks väga hästi ühe minutiga ära süüa.

Pärast lõunat otsib Edgar välja rebenenud võrgu, riputab hargile ja kerib lõnga mitmele uidikule. Vaevalt on ta hakanud parandama suurt auku võrgulinas, kui Ruta poetab ühe märkuse, väga süütu näoga — kellelgi ei saa kurja aimustki tekkida, et tema sõnadel võiks olla ka mingi varjatud tähendus:

«Käisin täna tädi Liidia pool. Nägin Tanjat — ta elab nüüd seal. . .»

Edgar punastab ega tea, kuhu oma silmi panna. Pole just esimene kord, kus ta nõnda reedab oma suure, ilusa saladuse, mis on peidetud tema südame põhja.

«Või nii?» ühmab ta hajameelselt. «Nii ehk ongi õigem kui üksipäini tühjas majas elada.»

Rohkem ei lausu ta sõnakestki ja ka Ruta vaikib, kuid kelmikad sädemed tütarlapse pruunides silmades tõendavad, et ta saab väga hästi aru, mis saladus see on, mida vend arvab olevat varjanud rinnas otsekui seitsme pitseri taga. Edgari kohmetust nähes hakkab Rutal vennast pisut kahju ja ta ei kiusa teda sel päeval enam. Ainult ühte ei suuda ta mõista: mispärast peab oma tundeid nii väga häbenema, kui need on head ja ilusad? Kui ta seda Edgarilt küsiks, ei suudaks vend vististi ka ise seletada, mispärast ta nii teeb.

4

See oli Tanja — tütarlaps kastanpruunide juuste ja siniste silmadega, kaupmees Banderi nooruke teenija —, kelle pärast Edgar Klava mõnikord kohmetult punastas. Soomuste külla oli Tanja sattunud sõja algul, varsti pärast seda, kui hitlerlikud väed Riiga sisse tungisid. Tookord oli ta alles neljateistkümneaastane plikatirts, kartlik ja vaikne nagu ikka laps, kes on järsku võõrasse ümbrusse sattunud. Külas teati ainult ta eesnime — Tanja, kuid Banderitele oli teada ka tema perekonnanimi — Kuznetsova. Ent üksnes Edgar Klava teadis, et tõeliselt on tal hoopis teine nimi, nimelt — Tanja Silujanova, kuid poiss oskas seda saladust hoida, sest ta ise oli osa võtnud selle loomisest.

Tanja lapsepõlv oli möödunud Leningradis, selles noores ilusas linnas, millel on nii suur ja hiilgav ajalugu. Tema isa oli kodusõjast peale teeninud Punaarmees. 1940. aastal oli ta lõpe-

tanud sõjaakadeemia ja kohe pärast seda määratud teenistusse Balti sõjaväeringkonda. Alampolkovnik Silujanov juhtis jalaväepolku, mis asus Riias. Vähe aega enne sõja puhkemist tõi ta oma väikese perekonna — naise ja tütre Tanja — enda juurde. Tanja vanem vend Viktor õppis lennuväekoolis Moskva ligidal, ema oli töötanud loodusteaduse õpetajana ühes Leningradi keskkoolis. Tanja lõpetas tol kevadel seitsmenda klassi.

Kui uus korter Riias oli esialgselt sisse seatud, sõitis Tanja ema just sõja puhkemise eel Leningradi, et Riiga üle tuua kodust raamatukogu. Alampolkovnik Silujanov ise oli koos oma diviisiga paari päeva eest laagrisse läinud. Kui algas hitlerlike jõukude sissetung, paisati nad hambuni relvastatud fašistide laviinile vastu ja juba 23. juuni hommikul sai diviis oma tuleristsed.

Tanja jäi üksinda Riiga — võõrasse linna, kus ta ei tundnud kedagi. Ta ootas teateid isalt, aga see vaikis. Tütarlaps lootis, et ema tuleb täna-homme Leningradist tagasi ja otsustab, mis nad kahekesi selles keerulises olukorras teevad või ette võtavad. Kui Riias algas evakueerumine, ootas Tanja ikka veel ema. Ja siis ühel päeval oli juba hilja: Tanja jäi ihuüksi, ilma omaste ja tuttavateta, vaenlase poolt hõivatud linna.

Nüüd sai ta aru, et on vaja midagi teha enda päästmiseks. Riiga ei võinud jääda, vanemate korter tuli rutem kui muidu maha jätta, sest hitlerlased saaksid peagi teada, et ta on Punaarmee polgukomandöri tütar. Linnas võis nüüd juba igal sammul näha upsakaid fašistlikke sõdureid ja mundrisse topitud okupatsiooniametnikke. Kaasas ainult seljariided, pääses Tanja kõrvalisi tänavaid mööda Riiast välja. Esimese öö saatis ta mööda metsas lageda taeva all, järgmiseks õhtuks jõudis kuskile luidete ja sooheinamaade vahele Soomuste küla lähedusse. Juba üle päeva polnud ta söönud muud kui mustikaid metsa alt ja nälg hakkas väsinud tütarlast üha kõvemini piinama, kuid ta ei julgenud taludele läheneda.

Seal mere ääres männimetsa vahel nägi teda Klava Edgar. Algul tahtis poiss võõrast tütarlapsest ükskõikselt mööda minna, aga kui ta tüdrukule terasemalt otsa vaatas, sundis miski teda seisma jääma, sellele üksildasele inimlapsele rohkem tähelepanu pöörama. Tanja silmist luges ta sügavat, meeleheitlikku nukrust ja arglikku palvet, mida sõnades väljendamast keelasid kohmetus ja hirm.

«Teiega on vist midagi halba juhtunud?» küsis Edgar. Tanja lõi silmad maha ja vaikis.

«Miks te ei räägi?» küsis Edgar uuesti. «Ärge kartke, ega ma ei tee teile midagi.»

Kuid Tanja vaikis endiselt. Alles tüki aja pärast taipas Edgar, et tütarlaps ei saa vist tema sõnadest aru. Siis püüdis ta temaga vene keeles jutuotsale saada, konarlikult tal küll see rääkimine läks, sest ainult ühe aasta oli ta seda keelt õppinud.

«Kas te vene keelt oskate?»

«Oskan,» sosistas Tanja. «Olen venelane. Ma ei oska veel läti keelt.»

«Kus sa elad?» jätkas Edgar, märkamatult sina peale üle minnes, — arvatavasti sellepärast, et nii oli kergem võõras keeles kõnelda.

«Ma elasin Riias,» vastas Tanja. «Aga ma... ma ei saanud sinna jääda. See poleks olnud hea.»

Sõna sõnast, ja nii sai kumbki teisest niipalju teada, kui oli vaja, et tekiks usaldus ning võiks avameelselt rääkida. Edgarile sai selgeks, et tütarlaps on raskes olukorras ja kui teda ei aidata, siis võib temaga midagi juhtuda, mida ei saa enam heaks teha. Ta tahtis väga seda õnnetut tütarlast aidata, kuid ei teadnud, kuidas seda teha. Viia ta oma koju kaasa? Ema tõenäoliselt ei ütleks midagi ja lubaks Tanjal nende juurde jääda, kuid sellest saaks peagi kogu küla teada, ning siis ei pruugiks šutsmanite ja omakaitsemeeste ilmumist kaua oodata: ükskord nad olidki juba käinud Edgari isa taga otsimas ja kogu maja pahupidi pööranud. Ei, see oleks Tanjale halb abi.

Asja igakülgselt kaalunud, leidis Edgar lõpuks, et kõige parem on, kui Tanja varjab ennast mõni aeg Klava vanas küünis sooheinamaal. Heinategu oli küll juba käimas, kuid öösiti polnud heinamaal naljalt inimese hingegi, — hommikuti võis Tanja küünist metsa peitu minna ning õhtuti oma varjupaika tagasi tulla.

Nii tehtigi. Edgar juhatas Tanja küüni juurde, õpetas, kuidas end hoida, ja viis talle salaja söögipoolist. Nii kestis kümmekond päeva. Edgar koos emaga ja väikese Rutaga tegid sel ajal heina oma niidulapil — ühe lehma jaoks sai sealtki talveheinad. Siis läks Edgar appi vanaisale, vanale Klavale, ja aitas heina ära teha ka tema niidul. Igal hommikul heinale minnes sai ta määratud kohas mereäärses metsas Tanjaga kokku ja andis talle oma lõunasöögi.

Kord kuulis Edgar juhtumisi kaupmees Banderit ütlevat, et temale kuluks ära mõni tüdruk, kes võiks naisele koduste talituste juures abiks olla, sest maadamil olevat raske kõigega üksipäini toime tulla. Ta arutas isegi, kas mitte sõita Riiga sobivat inimest otsima.

«Vanaisa, misjaoks on teil vaja Riiga sõita teab missugust võõrast inimest otsima, kui siitki võib saada?» poetas Edgar märkuse. «Tean Pudumi külas üht tütarlast. Tema ema oli suvilas sakste juures teenijaks. Tema — see on tütarlapse ema — suri hiljuti ja Tanjal pole kuhugi minna. Kui ma üleeile Mengelite pool käisin, siis seal räägiti.»

«Hmm...» pomises Bander. «Vahest kõlbab kah. Las tuleb meile, siis perenaine vaatab, kas kõlbab.»

Samal õhtul läks Edgar heinamaale Tanja juurde ja tutvustas teda oma plaaniga. Oleks riskantne Banderitele avaldada, et Tanja isa on Punaarmee polgukomandör. Bander võib kartma lüüa ega võta tütarlast teenijaks. Seepärast mõtlesid nad kahe peale välja üsna usutava loo, kuidas Tanja koos oma majateenijast emaga rannakülasse tuli, valisid talle uue perekonnanime, ja järgmisel päeval sai Tanja «Kuznetsovast» Banderite teenija.

Kolm aastat oli ta nüüd elanud Soomuste külas ja teinud kõiki koduseid töid, mis olid talle jõukohased.

Ei saa öelda, et vanad Banderid oleksid Tanjat halvasti kohelnud, kuid erilist armastust ta selles majas ka ei leidnud. Maadam oli ammust ajast harjunud kamandama ning käsutama, ja kui nüüd majas polnud enam kedagi muud käsualust kui ainult see võõras vene tütarlaps, siis tuligi sellel kõik need käsud vastu võtta ja täita.

Kuid sõprust ja osavõtlikkust, mis Tanjal jäi vajaka Banderite juures, leidis ta külluses teisalt — paljudes kalurimajades, noorte keskel. Tal oli Soomuste külas palju sõpru. Kõige ustavam neist oli Edgar Klava. Nagu mängides õppis Tanja nii selgelt ja puhtalt läti keelt kõnelema, et keegi ei saanud teda mõne muu rahvuse liikmeks pidada. Tanja omakorda õpetas Edgarile selgeks vene keele. Et aga kõik need aastad tuli külas ühtelugu tegemist teha saksa soldatitega ja mitmesuguste ametnikega, sai Edgarile ja Tanjale üsna hästi selgeks ka saksa keel.

Nii see lugu oli. Sellest tuligi, et ainult Edgar teadis Soomuste külas Tanjast täit tõtt, teised seevastu ei teadnud midagi

aimatagi. Ja oli hea, et Edgar siiski teadis, sest liiga raske on aastate kaupa vaikida, — palju parem on, kui vahel harvagi võib teise inimesega kõnelda kõigest, mis on südamele kogunenud. Tanjale oli niisuguseks inimeseks Edgar Klava. Mis ime siis, et nad said headeks sõpradeks!

Kuid peale sõpruse oli veel midagi muudki, mis neid sidus. 1941. a. kevadel oli Tanja komsomoli vastu võetud. Kas võis ta nüüd, kus nõukogude rahvas võitles vaenlasega elu ja surma peale, ükskõikseks pealtvaatajaks jääda, kui siin rannaski seisis väljakutsuvalt tema silme ees igal pool õela vaenlase ülbe lõust? Ta ei oleks siis vääriline tütar oma isale — nõukogude sõjamehele, ja kui ta ainult hirmust värisedes ootaks, millal see kole aeg mööda saab, siis ei võiks ta enam kunagi oma seltsimeestele — kommunistlikele noortele — puhta südamega silma vaadata. «Mida tegid sina sel ajal, kui meie võitlesime ja valasime oma verd kodumaa vabaduse nimel?» küsivad nad pärast sõda. Ja temal ei oleks neile midagi vastata.

Ei, säärane ei saanud ta põrmugi olla, seda ei lubanud tema südametunnistus, tema vihast lõõmav süda. Tanja kõneles oma suurest vihast Edgarilegi, sütitas ka teda. Külanoorte keskelt leidsid nad veel mõned ustavad sõbrad, kelle peale võis kindel olla. Pärast seda juhtus, et põles maha kaks veoautot, millega fašistid tahtsid kaluritelt äravõetud kalu linna viia; aeg-ajalt ilmusid maanteele ja alevitänavatele käsitsi kirjutatud lehekesed: Nõukogude Informatsioonibüroo teadaanded ja väikesed lendlehed üleskutsega — mitte anda sakslastele ainustki kilogrammi vilja, liha ja piima, ning hoiatusega kohalikele lurjustele — okupantide käsilastele: ärgu nad kogugu endale tuliseid süsi pea peale... Juhtus isegi seda, et mõni šutsman, kes hilisel tunnil inimestejahilt koju tuli, sai ise jahisaagiks ning kadus jäljetult.

Palju seda ei olnud, aga rohkem ei saanud selles kõrvalises nurgas teha — peamiselt sellepärast, et noortel puudusid kogemused ning vanemate seltsimeeste nõuanne. Ometi oli ka see midagi. Nad tundsid, et see vähenegi, mida nad suutsid korda saata, liidab neid suure võitlejate malevaga, kelle päralt on eelseisev võit, ja koos nende füüsilise küpsemisega kasvas ning küpses ka nende teadvus.

5

Imekaunis sügis oli tol aastal — soe ja päikeseküllane. Veel kaunimaks muutis seda rahva silmis rõõmus teadmine, et samm-sammult läheneb igatsetud vabanemistund. Vaatamata Saksa ülemjuhatuse bravuursetele päevakäskudele ei suutnud «võitmatu» armee pealetungivate Nõukogude vägede raudsele survele vastu pidada; ikka ja jälle kõikus ja vappus ta ränkade löökide all ega jõudnud ühest veel toibuda, kui sai juba uue hoobi, veel rängema. Peatamatu järjekindlusega lähenes rindejoon Riiale.

Jõudsid kätte päevad, mil Soomuste küla rahvas võis vaikse ilmaga kuulda suurtükkide kanonaadi võimsat kõminat ning sügisöödel näha tulekahjude sünget kuma lõuna- ja kagutaeval. Aeg-ajalt paiskus kuskil kaugel läbi ööpimeduse äkitselt õhku tohutu purpurpunane tulesammas, hetk hiljem käis suur kõmakas, otsekui võimas kõuekärgatus: hitlerlased lasksid seal õhku sildu, ladusid, koolihooneid ja vabrikuid. Nad ei suutnud neid enam enda käes hoida, kuid ei saanud ka lahkudes kaasa võtta. Iga selline plahvatus salvas valusalt nõukogude inimeste südant, — nad mõistsid, et sel silmapilgul hävib, variseb kokku ning muutub varemeteks rahvale vajalik väärtuslik varandus, mis on nende endi kätega ehitatud ja loodud. Ja veel süngemaks muutusid inimeste näod, veel suuremaks kasvas viha nende vastu, kes olid põhjustanud selle hävingu, ja üksnes teadmine, et toimuvad sündmused on möödapääsmatud ja annavad tunnistust lahenduse lähenemisest, suutis neid mõnel määral rahustada.

Jah, see oli nüüd selge, et hitlerlaste päevad on loetud, et nendest ei ole enam sellele maale jääjaid. Fašistlike soldatite ja ohvitseride pikad ning murelikud näod, okupantide ehmunult ekslevad pilgud ja kähisevad ning närvilised noodid «maailmavallutajate» hääles — kõik see laskis kõige lihtsameelsemalgi mõista, et lõpp on ligidal ja varsti saabub uus elu — helge, palavasti igatsetud... armas. Lõpu lähedust tõendas ka selline sündmus, et ühel päeval toodi mere äärde uued rannakaitserühmad. Noored, tagala jõudeelus rasvunud soldatid saadeti rindele, nende asemele ilmusid Soomuste külla rögisevate rindadega ning halliseguste peadega lahjunud mehikesed — sõjaväe praak.

Randlased, kellel sel ajal juhtus Riiga asja olema, võisid

pärast kodus oma naabritele jutustada pöörasest jahist inimestele, mis käis linnas ja rinde ligiduses ka maal. Gestapolased võtsid inimesi kinni tänavatel ja teedel, piirasid maju sisse, nuhkisid koerte abil redupaiku üles ja kihutasid rahulikke elanikke karjakaupa Kuramaale. Nagu hitlerlaste tuleku esimestelgi päevadel, voolas jällegi ojadena süütute inimeste veri. Polnud kahtlust, et peagi algab see inimestejaht ka siin, seepärast hakati loomi ja hinnalisemat majakraami metsadesse ja ligipääsmatuile soosaartele peitu viima ning vaadati aegsasti valmis sobivad pelgupaigad, kus loodeti otsustavatel päevadel varju leida.

...Sellest ajast peale, kui vanad Banderid Kuramaale sõitsid, elas Tanja Liidia ja Edgari juures, kes asusid sealsamas kaupmehe naabruses, kõrvalmajas. Ta aitas Liidiat kodustel töödel, lõhkus puid ja pesi pesu, teenides kuhjaga tasa oma vähenõudliku ülalpidamise. Liidia lastega, kuueteistkümne-aastase Andraga ja paar aastat noorema Gunariga, oli Tanja juba varem sõbraks saanud.

Aeg-ajalt käis Tanja vanade Banderite majas üht-teist korraldamas, tuulutas tube ja pühkis mööblilt tolmu. Kui kõik oli tehtud, ei kiirustanud ta äraminekuga, vaid istus klaveri ette ning harjutas mõne tunni. Vähehaaval said tema sõrmed endise osavuse tagasi ja vana muusikariist hakkas iga päevaga paremini helisema. Kuu ajaga õnnestus Tanjal uuesti omandada suurem osa oma varasemast repertuaarist. Need edusammud pakkusid neiule suurt rahuldust, — ta hakkas uskuma, et kaotatut on võimalik tagasi saada.

Oktoobrikuu algul ühel õhtupoolikul, kui Tanja oli Banderite suures toas musitseerimise lõpetanud, aknaluugid sulgenud ja välisukse lukku keeranud ning tahtis just kojuminekule asuda, kuulis ta kuskilt lähedusest saksakeelset kõnelemist. Banderi aia ääres teel seisid kaks hitlerlast; tunnuste järgi otsustades oli üks neist ohvitser oberleitnandi auastmes, teine veltveebel.

«Inimesed ajame ära ülehomme,» kõneles tasa oberleitnant, väike kõhetu mehike hallikaks löönud meelekohtadega, sarvraamidega prillid ninal. «Kuid et siin ei juhtuks mingeid sigadusi, tuleb juba homme evakueerida kõik mootorpaadid ja lootsikud.»

«Saan aru, härra oberleitnant,» vastas veltveebel samuti tasa. «Millal käsite täide viia? Ja mida teha majadega, kui elanikud on külast välja aetud?»

«Paatide evakueerimise kohta saate erikorraldused. Saadan virgatsi. Inimeste väljaviimisel olen ise kohal, majade eest hoolitsevad bensiin ja tuli. Selge?»

«Just nii, härra oberleitnant!»

Seejärel tortsatas mootorratas ja oberleitnant sõitis minema, vististi alevisse, kus oli komandantuur. Veltveebel saatis ärasõitjat silmadega, läks siis pikkamisi üle tee ja kadus Osise värava taha. Pärast vallavanema põgenemist olid Osise majja elama asunud rannakaitse soldatid.

«Lurjused,» sosistas Tanja ägedalt põksuva südamega. «Kõike, kõike tahavad hävitada...»

Midagi pidi ette võtma — otsekohe, silmapilkugi kaotamata. Pärast lühikest kõhklemist läks Tanja väravast välja ja sammus Klava Oskari maja poole. Tal ei olnud mahti oma ootamatule külaskäigule ühtki sobivat ettekäänet leiutada, kuid kas oligi praegu aeg niisugustest pisiasjadest mõelda, kui külarahva saatus rippus juuksekarva otsas! Niikuinii peab sel õhtul kogu küla jalule ajama, inimesi ähvardava hädaohu eest hoiatama, neid õhutama, et midagi ette võetaks — niisugusel momendil pole viisakate ettekäänete otsimine enam vajalik.

Ometi läks kõik paremini, kui Tanja võis ette näha. Klava Edgar, kes oli teda vist oma kambri aknast märganud, tuli talle tee peale vastu.

«Ütle mõnele m e i e o m a d e s t, et ta viiks teate kõigile seltsimeestele!» sosistas Tanja. «Täna õhtul tuleb kõigil t i n g i m a t a koguneda metsa koosolekule. Hirmus tähtis asi. Ära sa kauaks jää, ootan sind mere ääres metsas mahalangenud männi juures!»

«Selge, Tanja,» vastas Edgar, ja tegemata katset tüdrukut kinni pidada, ruttas küla poole. Tanja läks kaares ümber Klavade maja ja kadus luidete vahele.

Poole tunni pärast kohtusid nad mereäärses metsas mahalangenud männi juures. Luidete vahelt paistis meri. Õhtu oli selge ja nii vaikne, et võis selgesti kuulda kukelaulu külas ja vankrikolinat kaugel metsateel. Luidete tagant hoovas mere värskendavat hingust. Üksteise järel lõid aegamisi tumeneval taevavõlvil särama tähed, esiti kahvatult, seejärel ikka heledamalt ja heledamalt. Üksnes kauguses kõmisev sõjatanner ja purpurpunased, palavikuliselt sähvivad plahvatuste pälgud silmapiiril häirisid rahulikku loodusepilti, mis oli otsekui määratud unistamiseks ning vaikseks mõttemõlgutuseks.

Ei, unistamisele ei saanud sel ööl mõelda.

Edgar ja Tanja istusid mahalangenud männil ja pidasid aru, mida tuleks teha. Neid mõlemaid ähvardas sünge saatus: kui nad ei astu sündmuste käigule vastu ega püüa seda mõjutada, siis aetakse neid võõrsile, alandatakse ja võib-olla isegi hävitatakse koos muu külarahvaga. Neil mõlemal võitles isa teisel pool rindejoont kangelaslikult oma laste vabaduse eest ja nii väga, kogu oma noore, puhta hinge jõuga ihaldasid nad mõlemad oma isa uuesti näha. Nad uskusid vankumatult, et need igatsused täituvad, — oodata on jäänud veel hoopis vähe aega, võib-olla ainult mõned päevad. Kui on välja kannatatud need pikad aastad, siis peab suutma ja oskama välja kannatada ka need viimased, otsustavad päevad.

«Tuleb võidelda, Edži,» ütles Tanja ja vaatas oma sõbrale otsa säravate silmadega.

«Me võitleme, Tanja,» vastas poiss ja tema rind kerkis suurest erutusest. «Praegu peab kõik mängu panema. Kui me seda ei tee, siis kaotame kõik. Kuid me pole ju lambad, kes lasevad end alandlikult maha nottida.»

«Ei, Edži, seda me ei ole,» kinnitas Tanja. «Meil tuleb elus veel palju ära teha, seepärast peame kaua elama. Aga kui üks meist peakski hukkuma, siis . . .»

«. . . siis sündigu see ainult võitluses,» lõpetas Edgar. «Ja vaenlane peab maksma meie elu eest kõige kallimat hinda.»

«Õige, Edži, ainult nii . . .»

«Ainult nii . . .»

. . . Viis poissi ja kolm tütarlast kogunesid metsa mahalangenud männi juurde. Kõige vanem oli nende hulgas Klava Edgar, kõige nooremal ei võinud aastaid olla rohkem kui viisteist. Seal olid Banderi Andra, Liepniegi Gust ning Zaalitite ja Duuniste noore põlvkonna esindajad. Tõsiste ning pinevil nägudega kuulasid nad, kui Tanja lühidalt rääkis oberleitnandi ja veltveebli kõnelusest Banderi aia ääres, ja kuigi igaühel kipitas huultel pahameelehüüd, vandesõna või ähvardus, talitsesid nad end ja vaikisid.

«Seda võis oodata,» ütles Andra. «Nemad ei saa ju ilma niisuguste asjadeta elada.»

«Midagi peab ette võtma, et nende plaane nurja ajada,» lausus Liepniegi Gust. «Hulga peale suudame nii mõndagi ära teha.»

«Just sellepärast me siia kogunesimegi,» ütles Edgar. «Peame kokku rääkima, kuidas tegutseda, ja siis tuleb kohe tööle asuda.»

«Kas sul on mõni ettepanek?» küsis Andra.

«Midagi ikka on,» vastas Edgar. «See ehk pole teab kui hea, aga teie võite ju täiendada.»

«Räägi, Edži!» ergutas Tanja.

«Osa külarahvast on oma loomadega juba metsas peidus,» ütles Edgar. «See on hea. Fritsud mõtlevad, et rahvas on Kuramaale põgenenud, ja meie poolest võivad nad seda mõelda viimsepäevani. Täna öösel peame hoiatama kõiki teisi, kes on veel külla jäänud. Naised ja lapsed mingu enne hommikut metsa, aga mehed peavad meile appi tulema mootorpaate ja lootsikuid peitma. Kui me seda täna öösel ei tee, siis ei saa enam midagi päästa. Kuulsite, mis Tanja ütles . . .»

«Aga kuhu me sellise laevastiku peidame?» kahtles Liepniegi Gust. «Siin ei olegi ju niisugust kohta.»

«Kuidas ei ole?» katkestas teda Edgar. «Kõrkjajõgi, kõrkjakoolud — paremat kohta ei või soovidagi.»

«Kaldalt on näha. Küllap fritsud hakkavad otsima.»

«Midagi nad ei näe,» arvas Edgar. «Me viime paadid külast eemale, paigutame Kõrkjajõe harusid mööda laiali ja . . . laseme põhja. Laadime kive ja võrguankruid täis ja puurime paadipõhja augud.»

«Kõigile paatidele pole auke vaja puuridagi,» lõid nüüd teised sekka. «Ära kuivanud, tõrva pole näinud ilmatu aeg — poole tunniga on põhjas nagu kivid.»

«Aga mootorid lähevad rooste . . .»

«Mingu parem rooste kui hitlerlaste nahka. Roostet saab maha hõõruda.»

«Õige, ettepanek on hea. Pole siin enam targutada midagi, seltsimehed, asume tööle.»

Jaotati omavahel ülesanded ning arutati veel läbi mitmesugused pisiasjad, mida nii ohtliku teo juures tuli silmas pidada. Siis asusid noored tööle.

6

Poole tunni jooksul käisid nad külas läbi kõik talud, mida elanikud polnud veel maha jätnud. Pikka seletust polnud kusa-

gil vaja, inimesed mõistsid poolest sõnast, et on käes otsustav tund ja une lõpetamine tuleb jätta teiseks korraks.

Anita ja Ruta läksid koos Banderi Liidia ja tema noorema poja Girdiga sooheinamaale. Vanem poeg Gunar ja isa läksid appi paate kõrvale toimetama. Lehmad jäeti esialgu lauta, sest äraviimisel võisid nad ammuma hakata ja nõnda soldatite tähelepanu endale tõmmata; hommikul, kui loomi tavalisel ajal karjamaale aetakse, torkab see vähem silma.

Mõned vanemad mehed läksid naiste ja lastega metsa kaasa, teised ühinesid noortega. Neid kogunes paarikümne mehe ümber. Üks osa — kuus meest — suundus kohe nende paatide juurde, mis seisid Kõrkjajões ülalpool tammi, kust läks üle tee Pudumi külla. Jõeäärset paadisilda sakslased ei valvanud, seepärast võis siin kohe tööle hakata, muidugi suurima ettevaatusega. Nii vaikselt kui vähegi võimalik tõukasid mehed paadid kaldast eemale, andsid siis käest kätte kive ja ankruid, mis pandi põhjalaudade peale, et lauad hiljem, kui paadid põhja vajuvad, pinnale ei tõuseks ega saladust kutsumata silmadele reedaks. Aerudele ja tullidele olid juba varem riidelapid ümber mähitud, sõudes need ei klõbisenud. Siis eemaldusid kaldast üksteise järel kalurite tumedad lootsikud ja mootorpaadid, sõitsid Kõrkjajõe harusid mööda laiali ja kadusid kõrkjatesse. Kui paat hakkas vajuma, tõi Kristap Liepniek põhjalaskjad vana võrgupaadiga kaldale.

Tunni ajaga jõudsid nad uputada kõik veesõidukid, mis seisid enne Kõrkjajõe paadisilla ääres. Vana võrgupaati esialgu veel põhja ei lastud. Seda võis vaja minna siis, kui teine osa külarahvast toob ülejäänud mootorpaadid ja lootsikud mereäärselt valgmalt Kõrkjajõkke. Kristap Liepniek ja paar teist meest jäid veel jõe äärde, ülejäänud läksid randa oma seltsimeestele appi.

Mereranna valgmalt oli palju raskem paate ära tuua, sest nende juures seisis päeval ja öösel vahisoldat. Edgaril ja Tanjal oli välja töötatud plaan, mis tõotas head edu, kui kõik läheb nii, nagu kavatsetud. Liepniegi Gust oli Osisel kuulnud parooli, mida soldatid, kes majale lähenesid, vahetasid tunnimehega.

Elbing — Elbe . . .

Noored teadsid, mis tundidel toimus vahiposti vahetus valgmal. Vahetusele minevat soldatit saatis tavaliselt ainult vahtkonna paigutaja. Enne rannajoonele jõudmist pidid nad läbi minema kitsast käigust kahe luite vahel. Kummalgi pool käiku

kasvas tihe pajupõõsas. Sellesse kohta seatigi lõks. Kummassegi põõsasse seisid peitu paar tugevamat poissi, rasked tüürpinnid käes. Teised läksid eemale luidete taha, kaks poissi pidasid silmas teed, mida mööda vahetus pidi vahipostile lähenema.

Oodata said nad ligi nelikümmend minutit. Vanapoolsed mehed, kes olid hiljuti noorte soldatite asemele rannakaitsesse tulnud, koperdasid vaevalist vabasammu läbi teeraja lahtise liiva: siin, kus veltveebli silm ei olnud nägemas, polnud mingit tarvidust määrustiku nõuetest kinni pidada. Nad ajasid isegi vaiksel häälel juttu ja alles siis, kui jõudsid luidete vahele, astusid haneritta.

«Säh, võta!» ütles Edgar Klava mõttes, võttis hoogu ja virutas vahtkonna paigutajale tüürpinniga vastu pead. See oiatas vaikselt ja kukkus nagu nott liivale. Ühel ajal Edgariga äigas Džon Zaalit — päris jõumees — teisest põõsast pinniga teisele soldatile vastu pead ja soldat langes vahtkonna paigutaja selja taha. Uimaseks löödud soldatitel seoti käed kinni ja pisteti suhu riideprundid, siis viidi nad sooheinamaale ja peideti heinaküüni, kuhu nad pidid jääma Nõukogude armee tulekuni.

Kaks poissi — Edgar Klava ja Liepniegi Gust — panid kähku saksa soldatite luitunud mundrid endale selga.

Viie minuti pärast sammusid Edgar ja Gust randa, automaadid kaelas, ning lähenesid valgmale sõjameheliku rühiga, kõigi vahiteenistuse eeskirjade kohaselt, mida nad olid kolme aasta jooksul hästi tähele pannud. Edgar sammus ees, puurides asjatult silmadega pimedusse, et näha tunnimehe kuju. Asjatult ootas ta ka tunnimehe hõiget. Valgmale lähemale jõudes püüdis tema kõrv kinni hoopis teistsuguse hääle. Ta jäi seisma, sedasama tegi ka Gust, ja mõne pilgu kuulatasid nad hinge kinni pidades.

Vaatamata ärevale olukorrale libises üle poiste nägude ülemeelik naeratus. Edgar pani sõrme huultele ja viipas Gustile, et see paigale jääks, ise hiilis kikivarvul kaldale tõmmatud kalapaadi poole, mille tagant kostis säärane võimas ning terve norskamine, nagu oleks seal keegi puid saaginud.

Vahisoldat — vanem mees «volkssturmlaste» [1] hulgast — ei olnud pidanud tingimata tarvilikuks seda hilist öötundi ärkvel-

---

[1] Volkssturmlased — hitlerlaste poolt sõja lõpu eel viimases hädas teenistusse kutsutud mittesõjaväekohustuslased. — *Tõlk.*

olekus mööda saata. Ta oli poollamaskile liivale heitnud, selg vastu paadinina, ja puhkas nagu vanajumala selja taga.

Selle soldatiga said poisid veel hõlpsamini hakkama kui kahe esimesega. Seejärel ruttas Gust luidetele ja teatas kaaslastele, et kõik on korras. Ja jälle algas töö. Kõik valgmal asuvad paadid, sealhulgas paar tükki ka mootoritega, juhiti vaikselt Kõrkjajõe pooleldi liivaga ummistunud suudmesse ja sõideti aerude ning pootshaakidega tõugates vaikselt tammi juurde. Tammi keskel oli ava, millest viis üle külavaheteesild. Üksteise järel juhiti paadid läbi selle ava Kõrkjajõkke. Ja jälle kordus sama, mida mehed olid tund aega tagasi juba teiste paatidega teinud: paadid viidi jõeharudesse, laiali mööda paljusid kõrkjakooldusid, ja lasti põhja. Kui Kristap Liepniek oli kõik paatide põhjalaskjad kaldale toonud, seoti vana võrgupaat vaia külge ja jäeti üksipäini kalda äärde.

«Las jääb fritsudele silmarõõmuks,» ütles Kristap. «Kui kass pojad toob, siis ei uputata ka kõiki ära, jäetakse vähemasti üks kassiemale alles, et tal südamevalu vähem oleks.»

Naerdi tasakesi ja siis läks igaüks oma koju, välja arvatud mõned noormehed. Ühe maja õuele, mis asetses metsale kõige lähemal, jäid need vähekeseks nõu pidama.

Sel ööl olid Soomuste küla noored väärtuslikke trofeesid saanud — kolm automaati ja mitu magasini padruneid.

«Ärgu nüüd frits oma nina liiga lähedale pistku!» uhkustas Liepniegi Gust.

«Nad võivad küla maha põletada,» lausus Tanja.

«Meie ei lase!» hüüdis Edgar. «Asume automaatidega ümberringi luidetele ja metsa — nii, et kogu küla oleks hästi näha. Ja kui fritsud hakkavad ringi kooserdama, paneme relvad tööle. Arvan, et neid onkleid saaks päris kerge vaevaga külast hoopis välja peletada. Üks automaadivalang mere poolt küljest, teine metsast, kolmas Pudumi tee poolt — ja nad mõtlevad, et on sisse piiratud.»

«Seda võib järele proovida,» ütles Liepniegi Gust.

«Ainult mitte praegu,» hüüdis Edgar. «Ootame hommikut. Valges on siiski parem sõdida.»

«Aga pimedas on fritsudel suurem hirm nahas!»

«Kõik loomad peab enne metsa viima, aga seda saab teha alles hommikul.»

Õhku täitis lennukimootorite ündamine. Lennukid lendasid põhjast lõunasse — Riia poole.

«Need on meie omad!» hüüdis Tanja rõõmsalt. «Nüüd fašistid alles saavad! Ajavad Hitleri kindralitel Riias une ära.»

«See on neil juba niikuinii läinud,» sõnas Edgar. «Küllap pakivad kokkuröövitud kraami ja peavad plaani, kuidas ära Tukumsisse ja Ventspilssi putkata.»

Tumedat taevavõlvi kombates hakkasid õhus sähvima prožektorikiired. Õhutõrjepatareid avasid tule, kuid Nõukogude lennukid jätkasid oma lendu Riia suunas. Mõne aja pärast hakkasid kostma pommiplahvatused.

«See pole kuskil mujal kui eksportsadamas,» arvas Liepniegi Gust. «Narrib fritsul laevad ära — ei pääse enam vaaterlandi. Las aga annab, las annab, nii et aitab, sellest on mul hea meel.»

...Hommikul läks külas möll lahti. Kui avastati kolme rannakaitsemehe jäljetu kadumine, hakkasid hitlerlased mööda küla sõeluma. Kuid kõik majad olid tühjad ja mitmel pool vahtisid värava pealt vastu sõnad:

«Nägemiseni sealpool merd!»

Nähes, et kõik paadid on valgmalt ja Kõrkjajõe paadisillalt kadunud, tegid hitlerlased järelduse, et külarahvas on öösel mere kaudu ära põgenenud — kas siis põhja poole, kus piki lahe kallast lähenesid kiiresti Riiale Nõukogude diviisid, forsseerides jõgesid ja soid, või isegi üle lahe Rootsi. Nii ühel kui teisel juhul olid nad läinud ja Kuramaale ega Saksamaale ei saanud neid enam ajada. Veltveebel püüdis telefoni teel komandantuuriga ühendust saada, kuid liin ei töötanud — kusagil olid juhtmed läbi lõigatud. Sellal kui ta pead murdis, mida peale hakata, saabus alevi poolt tulistvalu kihutades mootorratas, sõitja haukus veltveeblile oma rapordi maha ja kihutas niisama kähku tagasi, nagu oli tulnudki.

Seejärel kajas üle kogu külatänava veltveebli kähisev röögatus. Kõigi rakmete ja relvadega jooksid Osise majast välja vanaldased mehed rohekashallides mundrites ja asusid rivvi. Veltveebel selgitas tigeda häälega, mida neil tuleb teha. Soldatid otsisid bensiinipudelid välja, jagunesid gruppidesse ja läksid mööda küla laiali, et siin teha veel oma viimast kuritööd.

Jah, tuli välja, et Klava Edgaril oli õigus: neist onkleist polnud küll kuigi vapraid sõjamehi. Polnudki rohkem vaja, kui et parajal momendil — just siis, kui süütajad hakkasid Duunise vanas majas ringi nuuskima, — tärises üks automaadi-

valang, seejärel haugatas küla teises otsas veel üks automaat ja hetk hiljem ühes teises kohas kolmaski — ning algas see, mida doktor Goebbels reklameeris «elastse kaitse» ning «rinde õgvendamise» nime all, kuid mida iga lihtsurelik tähistas päris proosalise nimetusega: paaniline põgenemine. Vapper veltveebel ei jäänud oma hirmunud rühmast sammugi maha — üsna uljalt laskis ta parajas pikamaajooksja tempos soldatite ees kangelaslikku sörki alevi suunas. Mõni tagant järele läkitatud automaadivalang garanteeris, et neil jätkus südikust ja vastupidavust selles suurepärases jooksus.

Kogu päeva ei näidanud end küla läheduses ükski vaenlase soldat. Komandantuuril ja väeosadel oli praegu nähtavasti teisi, palju tähtsamaid muresid kui arveteõiendamine kõrvalise kalurikülaga. Et nendeks muredeks oli alust, seda tõendas üha lähemal kõmisev lahingukära põhja pool.

Noored koos küla meestega pidasid endiselt ümbrust silmas. Nüüd oli neil relvi veel rohkem kui hommikul, sest nii mõnigi rannakaitsesoldat oli põgenemistuhinas oma automaadi põõsasse visanud. Kalurid paigutasid kogu Soomuste küla ümber relvastatud vahid ja valvasid oma kodupaika.

Edgar Klava ja Tanja Silujanova lahkusid pärastlõunal oma seltsimeestest, et Nõukogude armeele vastu minna. Edgar teadis ümbruskonna metsades ja soodes palju salajasi radasid — talle näis, et need võivad pealetungivale Nõukogude sõjaväele tubli teene osutada.

TEINE PEATÜKK

1

Lapsepõlveaastail oli Edgar kõik ümberkaudsed metsad ja sood läbi käinud. Pärastpoole, kui isa talle sünnipäevaks jalgratta kinkis, võtsid tema ümberuitamised koolivaheajal veelgi suurema ulatuse. Kord jäi ta ära kaheks ööpäevaks, ja kui ta koju tagasi jõudis, seletas ta, et oli käinud Läti ranniku kõige põhjapoolsemas punktis — Ainažis, Eesti piiri ääres.

Mis õhutas Edgarit nendele rännakutele? Algul oli tal lihtne praktiline eesmärk: ta kogus linnumunade näidiseid ja tahtis saada kõige täielikuma kollektsiooni, mis Läti oludes võimalik. Looduslooõpetaja oli õppeaasta lõpul oma kasvandikke õhutanud suvevaheajal midagi koguma, mis kõlbaks kooli looduslookabinetile: liblikaid, puude ja põõsaste lehti, maapõuevarade näidiseid, lindude mune ja muud — ühe sõnaga kõike, mis siinses looduses on huvitavat. Eelmisel sügisel oli metsavahi poeg kooli toonud terve tosina täistopitud linde, sealhulgas sellised suurepärased eksemplarid, nagu pistrik, öökull ja must rähn.

Varblase, kuldnoka ja pääsukese munad leidis Edgar kerge vaevaga ja ruttu, aga need olid ju ka peaaegu nagu kodulinnud. Ööbikute, käblikute, vareste ja metstuvidega sai ta samuti võrdlemisi hõlpsasti hakkama. Palju raskem oli jälile saada rähnidele, kurvitsatele ja mitmesugustele veelindudele, kes ehitasid oma pesad raskesti ligipääsetavatesse kohtadesse — hõljuvatele soosaartele, Kõrkjajõe kinnikasvanud harude üksildastesse käärudesse ja teistesse rägustesse kolgastesse. Sookure pesa otsides sumpas Edgar risti ja põiki läbi kõik ümberkaudsed sood, ja kui ta pesa lõpuks leidis, siis näis see talle niisama kallis kui kalurile esimene suur lõhesaak.

Igal niisugusel rännakul nägi poiss palju seesugust, millest tal varem aimugi polnud. Looduse suur raamat osutus palju kütkestavamaks kui kõik Robinson Crusoe'd ja krahv Monte-Cristo'd, ehk küll neidki võis õhinal lugeda. Vähehaaval muutusid need üksildased käigud vajaduseks ning kireks ja Edgar pühendas neile iga vaba minuti. Tal oli vististi luuraja vaimu — talle jäid kergesti meelde vähimadki pidepunktid, vaevu märgatavad tunnused ümbritseva maastiku näiliselt ühetoonilises ilmes, ja ta suutis nende järgi ööselgi teed leida seal, kus seda isegi päise päeva ajal oli raske märgata. Sellepärast võiski ta nüüd nii julgelt tormata säärasesse võsapadrikusse ja soolaugastikku, kuhu ükski inimene varem vaevalt oli oma jalga tõstnud.

Paari kilomeetri kaugusel Soomuste külast märkasid Edgar ja Tanja salka saksa soldateid, kes aeglaselt mööda teed Riia poole vantsisid. Need olid haavatud, — kellel pea seotud, kellel käsi sidemega kaelas, mõni lonkas kepi najal. Edgar ja Tanja lasksid haavatud hitlerlastel mööda minna ja pöördusid siis tagasi teele, kust nad enne olid põõsastesse tõmbunud, kuid peagi pidid nad jälle metsast varju otsima, sest saksa soldateid oli teel näha üha rohkem. Seal oli teisigi peale haavatute, kuid neil kõigil oli midagi ühist: tuim apaatia, silmanähtav kehaline ning vaimne väsimus ja täielik ükskõiksus üksteise vastu. Nad isegi ei kõnelnud omavahel. Võib-olla olid nad desertöörid, kellel oli rinde keevas põrgus liiga palavaks läinud, võib-olla olid nad oma üksustest maha jäänud, ent olgu kuidas tahes — asjaolu, et nad läksid rindest eemale, valmistas Tanjale ja Edgarile rõõmu.

«Nendest pole enam sõdijaid,» otsustas Edgar. «Vaevalt jõuavad jalgu järele vedada.»

«Kui nad niimoodi venivad, siis saavad meie omad nad Daugava ääres kätte,» sõnas Tanja. «Kuuled, Edži, kuidas kõmab! Pole enam kuigi kaugel.»

Rindemürin kostis tõesti kusagilt päris lähedalt, võib-olla selle suure männimetsa tagant.

Nad ei julgenud enam teed mööda minna, sest saksa soldateid ilmus ikka rohkem ja rohkem nähtavale, jalaväelaste kõrval võis näha ka üksikuid mootorrattureid ja voorisoldateid. Ja mida rohkem tungles seal teel vaenlase soldateid, seda kärmemini astusid mõlemad noored põhja poole, vastu pealetungivale Nõukogude armeele. Teineteise käest kinni hoides kahlasid nad

rannamänniku pehmes samblas, pugesid läbi noore männitihniku, läksid ümber väikese järvekese, millest hea viskaja oleks võinud kivi üle lennutada. Seejärel jõudsid nad suurele liivalagendikule, mida ümberkaudne rahvas nimetas Pärija liivikuks. Paremal, maa pool küljes, laius ääretu Garjaani soo, millele tungis laial rindel peale rändluide. Soo ja luite vahel oli väike küla. Edgar ja Tanja läksid sellest suure kaarega mööda. Seejärel pidid nad üle saama väikesest jõest, mis voolas läbi soo — tõenäoliselt oligi ta selle maa-ala soostumise põhjuseks —, ja suubus siin merre.

Edgar kääris püksisääred üle põlvede, võttis Tanja sülle ja sumpas läbi jõe. Kui kaunid hetked need olid! Hinge kinni pidades hoidis poiss tütarlapse keha nii hellalt oma kätel, nagu oleks see kõige kallim ning kõige hapram aare maailmas. Teisel kaldal ei rutanud ta seda maha panema, vaid kandis veel tüki maad edasi, puhta ning kuiva kohani, ja alles siis asetas ta tütarlapse ettevaatlikult jalgadele.

«Tänan, seltsimees Klava,» naeratas Tanja.

«Võtke heaks, seltsimees... Silujanova,» vastas Edgar pidulikult.

«Sa ei ole veel unustanud minu õiget nime?» imestas Tanja.

«Kuidas saab seda unustada?» küsis Edgar omakorda. «Niisugusel korral ma võiksin ju kunagi unustada ka sinu enda.»

«Kas see on siis nii võimatu?»

«Minu unustad sa muidugi üks-kaks-kolm... niipea kui lähed meilt ära...» Varjamatu kibedus kõlas poisi hääles.

«Ära räägi rumalusi,» ütles Tanja, jäi äkki tõsiseks ning vaatas peaaegu pahaselt Edgarile silma. Nähes, et poiss on kohmetuks muutunud, hakkas Tanjal temast kohe jälle kahju ja ta tähendas lepitavalt: «Nõnda ei tohi kõnelda. See ei ole hea. Praegu on meil tähtsamaid asju mõelda. Lähme nüüd ruttu, Edži...»

«Jah, lähme,» oli Edgar nõus.

Varakult jõudis kätte sügisöö oma pilkase pimeduse ja õudusega. Tanja ja Edgar pidid nüüd edasi liikuma veel aeglasemalt ning ettevaatlikumalt. Aeg-ajalt jäid nad seisma, kuulatasid hinge kinni pidades ja püüdsid silmadega läbi metsa pimeduse tungida. Vaikselt kohisesid männid ja kuused, tihnikus polnud vähimatki liikumist. Ja siiski ei suutnud ärevil meel seda vaikust ja tardumust uskuda, kuskil pidi ometi olema rindejoon, kaevikud, sõdurid, võitlus...

Nii mõnigi kord puudutas Tanja käsi tol ööl kergelt Edgari õlga ja tema huuled sosistasid vaikselt:

«Edži... vaata, kas seal ei seisa üks inimene? Kas seal ei liiguta keegi? Mulle paistab, et paremat kätt kostis samme...»

Nad jäid seisma ja kuulatasid, ja ehk küll Edgaril endalgi süda rinnus ärevusest kõvasti peksis, nägi ta välja täiesti rahulik ning vapper.

«Seal pole midagi, Tanjuša. Sulle ainult paistis. Mulle ju ka mõnikord näib nii. Lähme edasi!»

«Jah, lähme,» vastas Tanja tasa.

Aga süda tuksus rinnus ägedasti, rahutult, pähe tuli igasuguseid mõtteid ja kogu aeg olid nad pingul nagu üleskeeratud vedrud, sest igas põõsas võis varjul olla ähvardus, iga puu taga võis neid varitseda vaenlane, hädaoht, surm. Kui pinge muutus liiga suureks ja talumatuks, otsis Tanja käsi pimedas üles Edgari käe ja võttis sellest kinni. Edgari sõrmed surusid tugevasti, nagu rahustades, tütarlapse sõrmi ja siis jäi süda mõlemal rahulikumaks.

Teadmine, et sa ei ole sel ohtlikul teekonnal üksi, et sinu kõrval sammub teine inimene, sõber ning ustav seltsimees, kelle peale sa võid kindel olla, kes ei jäta sind üksi, juhtugu mis tahes, — see teadmine tõi südamesse julgust ja kindlust. Sellele mõeldes naeratas Tanja ja vaatas õrna ning sooja pilguga Edgarit, kes tema ees sammus. Ja äkki libises tema huultelt kummaline lause:

«Edži... sa oled hea.»

Edgar jäi üllatunult seisma.

«Mille poolest?» küsis ta.

«Niisama,» vastas Tanja. «Lähme edasi!»

Ja nad läksid edasi, kuid rahutus, mille Edgari südames oli esile kutsunud Tanja suust kogemata libisenud märkus, ei läinud niipea üle.

Tanja ja Edgar jätkasid oma teed mööda metsi, luiteid, rabasood — läbi ööpimeduse, mis ei suutnud neid peatada, samuti nagu see ei suutnud peatada Nõukogude vägesid, kes neile vastu ruttasid.

...Lõpuks sündis see. Oli varane hommikutund, kui Tanja põlenud raiesmiku ääres märkas esimest Nõukogude sõdurit. See ei olnud üksi, kuid teisi varjas tulijate silmade eest pikk puuriit, mille taga sõdurid olid aset võtnud.

Tanja tõmbas Edgarit pintsakuhõlmast ja osutas vaikides käega raiesmiku ääre poole, kus seisis üksik Nõukogude sõdur. Telkmantel õlgadele heidetud, automaat kaelas, jälgis ta rahulikult ümbrust.

«Oleme siis juba läbi rinde jõudnud,» sosistas Edgar, suutmata silmi raiesmiku ääres seisvalt sõdurilt ära pöörata. «Ma ei arvanud, et see meil nii kergesti korda läheb.»

«Mina ka ei lootnud, et nii läheb,» vastas Tanja. «Arvasin, et eesliinil seisab iga sammu peal sõdur püssiga ja meil on raske neist mööda hiilida.»

«Võitlus käib vist suurtel teedel, rünnaku peasuundadel,» arutas Edgar. «Kui me oleksime tulnud mereäärset maanteed pidi, siis poleks meil nii libedasti läinud.»

«Jah, libedasti...» kordas Tanja mõtlikult ning libistas käega üle oma marraskile kratsitud paljaste säärte: soos mättalt mättale hüplemisel ja läbi padrikute pugemisel olid oksad neid kõvasti kriimustanud. «Mis sinul viga — pikad püksid jalas.»

«Miks sa mulle varem midagi ei ütelnud? Ma oleksin sulle laenanud oma püksid,» naljatas Edgar.

«Polegi nii kindel, kas ma oleksin neid võtnud.»

Ja siis vaikisid nad jälle ja vahtisid võlutult üle raiesmiku. Kummalised tunded täitsid südant: nagu tahaks korraga naerda ja nutta, valju häälega hõisata ning vaikses hardumuses sosistada tänusõnu saatusele, mis neid sel hommikul oli siia toonud — vabaduse rannale välja. Siin, just selles paigas lõppes kohutav orjusering, kus nad olid vaevelnud üle kolme aasta, ja algas vaba elu joom. Siin polnud enam tarvis ennast varjata, rettu pugeda ega ettevaatlikult iga võõra eest teelt kõrvale põigata, siin ei ähvardanud alandus ja hukkumine — võis kõndida püsti päi, julgelt kogu maailmale silma vaadata ja tunda end peremehena oma sünnimaal. Teadmine, et kõik elu alused on järsku muutunud, et nad on ühest olukorrast teise üle läinud, oli nii meelthaarav, et Tanjal ja Edgaril oli raske seda käsitada: neile näis, et kõik see on vaid unenägu. Unenäona paistis neile ka kõik edasine: minek üle raiesmiku üksiku sõduri juurde, esimesed küsimused ja esimesed vastused, kõnelus roodukomandöriga — vurrudega vanemleitnandiga, kelle juurde üks sõdur neid viis. Imelik oli, kui see mees — selgitanud, kes nad on ja misjaoks siia tulnud, — päris, kas nad on juba hommikueinet söönud, ja kui ei saanud mõistlikku vastust, kutsus enda juurde

rooduvanema ning käskis mõlemale varasele külalisele süüa anda.

Selleks ajaks, kui kumbki neist oli tühjaks söönud lihakonservi karbi ja toime tulnud paksu leivakääruga, oli sõduritel ka tee valmis ja kummalgi tuli ära juua tubli kruusitäis. Vahepeal oli roodukomandör oma ülemustega ühendusse astunud ja tulemuseks oli see, et Edgar ja Tanja viidi kohe pärast einet jalaväediviisi staapi, mis asus põlenud raiesmiku lähedal metsavahi majas.

«Niisiis te tahate meid aidata,» ütles mõtlikult keskealine polkovnik, kellele nad oma loo veel kord otsast peale ära rääkisid. «Hea soov, pole midagi ütelda. Kas te Garjaani sood tunnete?»

«Nagu oma viit sõrme, seltsimees!» hüüdis Edgar.

«See on tõsi,» tähendas Tanja omalt poolt. «Tean seda täpselt.»

«Suurepärane,» sõnas polkovnik. «Kas te kaarti oskate lugeda?»

«Harilikku geograafilist kaarti oskan küll, aga sõjaväekaartidega pole mul veel tegemist olnud,» seletas Edgar. «Kui te mulle pisut abiks olete...»

«Küllap peab olema,» naeratas polkovnik. Ta voltis kaardi lahti ja laotas lauale, otsis üles helesinise peente kriipsukestega viirutatud laigu ja näitas seda Edgarile. «Siin ongi Garjaani soo. Ja siin, sellel kohal asume praegu meie. Vaadake, siin, soost paremat kätt, läheb Riia poole rannatee... ja siit, teiselt poolt, viib maantee, mis selles kohas,» — ta puudutas pliiatsiotsaga kaarti —, «ühineb Riia—Pihkva kiviteega. Ütleme, et meil pole võimalik soost mööda pääseda ei ühelt ega teiselt poolt, aga meil oleks tingimata vaja homme hommikul selle aja paiku jõuda sinna, tolle järve äärde Riia lähedal. Kuidas me sinna saaksime?»

Edgar uuris kaarti tükk aega, mõtles pinevalt, kummardus jälle kaardi kohale ja luges asustatud punktide nimetusi soo lähikonnas. Huuled kokku pigistatud, jälgis Tanja ärevalt poissi, oodates, mis see nüüd ütleb. Ootas ka polkovnik; ta ei kiirustanud Edgarit, ei pärinud temalt midagi.

Lõpuks ajas Edgar end sirgu, vaatas polkovnikule kindlalt silma ja ütles:

«See on võimalik. Tõsi küll, tankid ja rasked suurtükid sealt läbi ei pääse, ja kui tänavu oleks olnud vihmasem suvi ja sügis,

siis oleks isegi vankritega tegemist olnud, aga praegu pääseb ka nendega läbi.»

«Kust?» küsis polkovnik.

«Näete siit,» kummardus Edgar kaardi kohale. «Siit algab vana palgiveotee. Kadaka metsavahi maja juurest läheb see otse üle soo ja viib teisel pool kõvale maale välja, näete, selles kohas. Järveni jääb siis veel umbes kolm kilomeetrit, kuid seal on kuiv koht ja päris hea tee — kannab isegi veoautot.»

«Ja see on tõsi?»

«Jah, seltsimees polkovnik, see on tõsi.»

«Hästi, siis võtan selle teatavaks. Kas olete juba hommikust söönud?»

«Oo, meile anti süüa mehemoodi!» ruttas Tanja teatama. «Rohkem kõhtu enam ei mahu.»

«Pole viga,» ütles polkovnik. «Teil on ees raske teekond, selleks läheb vaja palju jõudu. Ei teeks paha, kui võtate mõne suutäie meiegi juures.»

Ta kutsus adjutandi ja tegi sellele ülesandeks Tanjale ja Edgarile veel kord tublisti süüa anda. Ja peab ütlema, et teine hommikueine ei maitsnud neile halvemini kui esimene: pärast neid pikki poolnäljas vireldud aastaid ei suutnud sugugi nii ruttu isu täis süüa, liiatigi siis, kui olid veel noor ja tahtsid kasvada.

2

Garjaani soo äärde Kadaka metsavahi maja juurde jõudsid nad õhtu eel. Jalaväepolk hargnes rännakukolonni, mille pikkus oli vähemalt kaks kilomeetrit. Vana palgiveotee lookles laugaste vahel siira-viira, justkui oleks ta kuivemat jalaaset otsides ühelt lepavõssa kasvanud väikeselt soosaarelt või pisikeselt kindla maa lapikeselt teisele keksinud. Siin-seal seisis süngel soomaastikul mõni heinakuhi või vana poollagunenud küün, inimese eluaset polnud kusagil näha.

Edgar ja Tanja sammusid kolonni eesotsas koos piiluritega. Sügavad vankrirööpad tunnistasid, et teed olid alles hiljuti kasutanud heinavedajad, põõsaokstelgi rippus heinatutte.

«Edži, kas sa saad aru, mis praegu sünnib?» hakkas Tanja kõnelema, kui nad olid soo servast juba hea tüki maad eemale jõudnud.

«Mitte midagi erilist,» heitis poiss vastu ja libistas pilgu

üle ümbruse. «Jalutame mööda Garjaani sood, kuid fritsudel pole sellest õrna aimugi.»

«Me ju aitame Punaarmeed,» jätkas Tanja. «Seega sõdime — ja kuidas veel!»

«Nii on kerge sõdida.»

«Ära ütle veel midagi. Ei või teada, mis siis saab, kui teisele poole välja jõuame. Ega sa ometi karda, Edži?» — Tanja hääles kõlas varjamatu nokkimine.

«Mul on kogu nahavahe hirmu täis,» vastas Edgar samas vaimus. «Püksid sõeluvad püüli, aga ehk ei pane keegi hämaras tähele. Loodan, et ka sina ei anna mind ära.»

«Kui sa lubad, et sa end hästi üleval pead ja polgu ilma viperusteta läbi soo viid, siis olen vait.»

«Püüan, Tanja...»

Siis jäid nad jälle tõsiseks ja jätkasid vaikides teed, üksnes harva vahetades mõne sõna piiluritega. Tõtt-öelda ei olnudki põhjust naljatada, sest see siin ei olnud nali, vaid tõsine ning äärmiselt tähtis tegu, mille kordaminekust olenes tuhandete inimeste saatus, nende elu ja surm: kui kõik läheb õnnelikult, nii nagu kavatsetud, siis pühitseb polk kerget võitu ja vaenlasele tuleb kitsas kätte, aga kui läheb teisiti, siis pole võimatu, et paljud nende hulgast, kes siin täna öösi läbi reetliku soo ruttavad, jäävad mädandikku puhkama igavest und ja Soomuste küla rahvas ei saa võib-olla iialgi teada, kuhu on jäänud Edgar Klava ja Tanja Silujanova.

Pisut tontlik oli see soo, kui õhtuhämarus oktoobriöö pimeduseks tihenes. Laugastest ja mustendavatest veeloikudest, mis luurasid mõlemal pool teed, sirasid vastu tähed; aeg-ajalt kostis pimedusest öölindude häälitsusi ja tundmatute loomade astumist. Kaugelt paremalt ja vasakult, Garjaani soo mõlemalt kaldalt, kostis püssipaukude, automaadivalangute ja miiniplahvatuste raginat, ees — seal, kus soode ja järvede taga peitus Riia, — kõmises kanonaad. Seal käis suur, tõeline lahing — lahing Nõukogude Läti pealinna pärast.

Vana palgiveoteed võis ainult õige tingimisi teeks nimetada, pigemini oli see tavaline soorada, mida oli mõnevõrra püütud kohandada koormaveo vajadusteks. Sellepärast vist polnudki seda tühist ühendussoont kantud isegi kõige täpsematele sõjakaartidele, ja just see asjaolu oli täna öösel erakordselt suure tähtsusega.

Neli tundi kestis rännak läbi Garjaani soo. Lõpuks võttis

tulijaid vastu soo kõrge ja liivane lõunakallas, mida palistasid männimetsaga kaetud kingud. Palgiveotee muutus äkki kitsast rajakesest tavaliseks liivaseks metsateeks, mis puude vahel loogeldes viis paari-kolme kilomeetri kaugusel asuva järve juurde, mille kallast mööda läks kivitee.

Polgukomandör — noorepoolne major — otsis Tanja ja Edgari pimedas üles ning surus mõlemal tugevasti kätt.

«Täitsamehed,» ütles ta. «Tegite kodumaale suure teene.»

«Mina nüüd küll mitte, aga tema...» osutas Tanja Edgarile. «Mina olin ainult niisama kaasas.»

«Selliseid asju me ei unusta,» jätkas major, just nagu poleks Tanja märkust tähelegi pannud. «Teen juhtkonnale ettekande ja olen kindel, et sellest saab teada isegi armeekomandör.»

Noored kuulasid kohmetult seda kiidukõnet ega teadnud, kuhu oma silmi peita, — nii piinlik oli kuulda, et neid nõnda ülistatakse. Hea veel, et ümberringi oli pime.

Kuid pimedus kulus sel õhtul ära muukski kui Tanja ja Edgari kohmetuse varjamiseks, veelgi paremini teenis see üht teist ülesannet: polk pidi koidu ajaks järve kaldale välja jõudma ja maantee enda kätte haarama.

Kui kogu rännakukolonn oli soost välja jõudnud, vaatasid komandörid pataljonid ja roodud üle, korraldasid üksused edasimarsiks, ja poole tunni pärast jätkaski polk edasiliikumist. Tee viis läbi tiheda männimetsa, lookles taoti mõne lagendikuni, kus pimeduses paistsid üksildased talud, kulges pool kilomeetrit mööda väikese jõe kallast, kuid järve ligiduses kadus veel kord metsa.

Ettesaadetud piilurid tõid teate, et järve ääres maanteel on kõik vaikne — saksa soldateid pole kuskil näha. Ilmselt olid hitlerlased soo peale liiga kindlad. Olles veendunud, et sellest küljest pole ühtki vaenlase sõdurit oodata, ei hoidnud nad seal valvejõude. Ära kuulanud piilurite ettekanded, ütles polgukomandör:

«Just seda ongi meile vaja.»

Kiiresti hakati ettevalmistusi tegema. Silmapilkugi viivitamata seati polk valmis rännakuks ja ka lahinguks — kui see osutub möödapääsmatuks.

...Nõukogude väeosade äkiline ilmumine oli vaenlasele nii ootamatu, et see pööras ühe hoobiga pahupidi Saksa juhtkonna plaanid «elastsest kaitsest» ja teistest ülitarkadest asjadest. Hit-

lerlikke väeosi, kes lahingut pidades piki mereranda tagasi tõmbusid, ähvardas ümberhaaramine Garjaani soo ja mere vahelisel kitsal maaribal; neil ei jätkunud enam aega manöövriteks ega kooskõlastatud operatsioonideks — tuli taganeda ülepeakaela, enne kui Nõukogude väed soo põhjaserva mööda mereni välja murravad. Jalaväepolk, kes oli tol ööl läbi Garjaani soo läinud, ei viivitanud edasiliikumisega mere suunas. Kiirmarsil möödus ta järvest ja põrkas tunni aja pärast kokku ühe lahinguis läbi kolgitud SS-pataljoniga, kes rannametsa kaudu Riia poole taandus. Kohe hakkasid kõnelema automaadid ja kergekuulipildujad. Ss-lased püüdsid vastu tulistades piiramisrõngast välja rabelda ja ühel osal see õnnestuski, eriti neil, kel olid väledamad jalad; osa jäi sinnasamasse siruli.

Soomuste küla mehed ja noored, kes polnud sooheinamaale läinud, vaid valvasid luidetelt ja metsast oma küla, said keskpäeva paiku kentsaka sündmuse tunnistajaiks: üks fašistide väeosa — paar-kolmsada meest — plagas Soomuste külast tulistjalu mööda, just nagu oleksid neil koerad kannul. Ei seisatanud nad silmapilgukski, ei teinud katset mahajäetud kalurimajadele midagi kurja teha. Kalurid mõistsid kohe, et sellisel ru'ul on tõsine põhjus. Egas hitlerlased armu pärast jätnud seda küla maha põletamata!

«Küll aga liduvad!» rõõmustas Banderi Edgar. «Just nagu võidujooksul.»

«Küllap see saab auhinna, kes esimesena Daugava suhu jõuab,» pilkas Liepniegi Gust. «Kuidas oleks, kui läigataks tsipakese automaadist?»

«Jäta!» vaigistas teda isa, Liepniegi Kristap. «Padruneid on meil liiga vähe, et hakata lahingut lööma nii suure sõjaväega. Ühe minutiga on kettad tühjad, ja kui pärast on tõeliselt vaja fritsusid külast eemale peletada, millega sa siis veel lased.»

«Õige, Kristap,» tähendas Edgar Bander. «Hoiame tähtsamaks puhuks.»

Kuid asjatult hoidsid nad oma padruneid — ükski hitlerlane ei püüdnud enam sel päeval küla ähvardada. Kell kolm pärast lõunat jõudis mereranda välja Nõukogude jalaväerood ning koos sellega — Klava Edgar ja Tanja Silujanova.

Soomuste küla oli vabastatud, päästetud, puutumata jäänud! Lahingukära kostis küll üsna lähedalt külast põhja ja lääne pool, kuid see oli ainult lõppmänguks ühele suure lahingu edu-

kale episoodile, mis oli alanud eelmisel ööl Garjaani soos palgiveoteel ning lõppes nüüd siin, sinise mere ääres.

Tanja oli nii väsinud, et suutis vaevu liikuda. Nad mõlemad Edgariga polnud kaks ööd maganud, kogu aeg oli vahetpidamatult liigutud, ometi ei tahtnud nad puhkamisest kuuldagi.

«Täna on pidupäev,» ütles tütarlaps, kui Edgar teda keelitas koju magama minema. «Kuidas küll niisugusel päeval võib magada, Edži? Miks sa ise seda ei tee?»

«Teen seda kohe, niipea kui koju jõuan,» kinnitas Edgar. «Poleks ju vaja kaua magada, ainult paar-kolm tundi, siis võime üles tõusta. Arvan, et see päris pidu just õhtul algabki, ja siis peame mõlemad platsis olema.»

Pärast seda ei tõrkunud Tanja enam. Edgar ei hakanud praegu külapoistele midagi pikemalt seletama, ühmas ainult väsinult: «Pärast räägin . . .», saatis oma kaaslase noorte Banderite õueni, vaatas, kuidas tüdruk uksest sisse astus, ja läks siis ka ise aeglaste sammudega kodu poole. Toas vajus ta kohe voodile ja jäi magama nagu kott.

. . . Enamik Soomuste elanikke pöördus tolsamal õhtul külla tagasi. Kartlikumad jäid sohu ja metsa redusse järgmise hommikuni, siis tulid koju tagasi needki. Anita ja Ruta jõudsid sooheinamaalt tagasi õhtu eel ja leidsid Edgari sügavasti magavat, kuid nad talitasid nii vaikselt, et poiss ei ärganud, vaid magas hilja õhtuni. Kui ta lõpuks virgus, torises ta küll sissemagamise pärast, aga kui oli pisut söönud ja saanud teada, et külas on kõik vaikne, heitis ta uuesti voodisse ja magas hommikuni välja.

Järgmisel päeval suundus küla elu jälle oma tavalistesse rööbastesse: hommikul ajasid lapsed loomad karjamaale, naised süütasid koldes tule ja valmistasid hommikueinet, aga mehed ja poisid läksid Kõrkjajõele ning hakkasid põhjalastud lootsikuid ja mootorpaate üles tõstma.

Kõige raskem oli kätte saada kaht esimest paati, mis pidid mootorpaatide ülestõstmisel pontoonide aset täitma. Pärast edenes töö kiiremini ja õhtuks seisis juba kogu Soomuste küla kalalaevastik Kõrkjajõe paadisilla ääres. Mootorpaatide omanikud võtsid mootorid koost lahti, et märjaks saanud osad kiiresti kuivaks pühkida. Väikesed võrgupaadid kuivatas tuul.

Kui isa paat oli korda seatud, läks Klava Edgar teiste noorte juurde ning rõõmsa kambaga uitasid nad külavahel ja rannas ringi. Soomuste külas paiknes ka üks sõjaväeosa. Küla-

noored ja sõdurid segunesid kirjuks summaks, kõlasid laulud, hakkas mängima akordion ja haljal murul Kõrkjajõe ääres algas tants.

Külas valitses tõesti täielik pidumeeleolu, ja oli ka põhjust rõõmustada: kogu Riia kesklinn Daugava paremal kaldal oli vabastatud, hitlerlased pidasid vastu veel ainult Üle-Daugavas ja kusagilt Dzegužkalnsi poolt saadeti harva mõni suurtükimürsk üle jõe. Juurmala kuni Daugava suudmeni oli juba vaba. Vaenlane oli paisatud üle jõe, kus ta pani veel vastu Daugavgriivas ja Bolderajas[1]. Kaua tal ei lasta enam sealgi istuda: Nõukogude väed valmistusid uueks löögiks, millest ka Läti ranniku kaluritel oli määratud osa võtta.

3

Väejuhatus registreeris kõik lootsikud ja mootorpaadid. Kalurid ruttasid kinni triivima lõhesid paatide põhjas, voolisid uusi tulle, mässisid aerudele ja tullidele lapid ümber, mõni mees meisterdas vanadest noodakäbadest igaks juhuks midagi korkvesti taolist valmis.

Ööpimeduse katte all tulid Vidzeme ranniku küladest mootorpaatide karavanid; mõnigi kalur oli oma laevukesega siia saabunud Skultest ja veelgi põhjapoolsematelt valgmatelt. Pudumi ja Soomuste kalurid oma paatidega ühinesid kaugemalt tulnud meestega, Daugava suudmele veel lähemal valmistus ühiseks lahinguks Vecaki ja Mangalsala kalurite laevastik.

Kui Soomuste küla mehed teele asusid, et sõita määratud kohta «valge maja» juurde Vecaki rannal, tuli külarahvas randa neid saatma. Kõik teadsid, et ärasõitjatel tuleb osa võtta tähtsast ning ohtlikust operatsioonist, kust mõnigi võib-olla ei tule enam koju tagasi, kuid kas need inimesed olid varem vähe ohtudele silma vaadanud, võideldes halastamatu ulgumerega enda ja omaste leivapalukese pärast? Pole sellist perekonda sellel rannikul, kes poleks kunagi nutnud mõne lähedase omakse — isa, poja või venna — hukkumise pärast merepõhjas; risk ja

[1] D z e g u ž k a l n s (tõlkes: Käomägi) — park Üle-Daugavas; J u u r m a l a (Mererand) — Riia lahe kaldal asetsev Riia linna rajoon, tuntud suvituskoht; D a u g a v g r i i v a — Riia eeslinn Daugava suudmes; B o l d e r a j a — Riia eeslinn Bulduri jõe suubumise kohal Daugavasse. — *Tõlk.*

oht, samuti nagu tagasihoidlik mehisus ja julgus, on lahutamatud nende igapäevasest elust — need on niivõrd tavalised asjad, et nad sellest harilikult ei kõnelegi, jättes selle rõõmu kõrvaltvaatajaile. Seepärast ei tekkinud nüüdki, kui küla mehi saadeti ohtlikule teekonnale, sentimentaalseid lahkumisstseene ega pühitud ka pisaraid — õige kalur on liiga uhke selleks, et sallida säärast tembutamist.

«Olge siis mõistlikud!» hüüab ta ärasõidul mahajääjatele naljatades ja noogutab muretult pead.

«Õnnelikku reisi!» hüüavad kaldalseisjad talle järele ja vaatavad, kuidas paadid üksteise järel üle kuivade libisevad ja avamerel pikka ritta asuvad — just nagu suitsutamisvardale aetud räimed. Peagi kaovad paadid merevinasse. Ja kui kaldalt enam midagi näha pole, ei ole mahajääjatel muud teha kui koju minna ja oodata, mida järgmine päev neile toob. Ootamine — ka see pole neile midagi uut, samuti kui lootmine ja usk õnnelikku lõpplahendusse — isegi siis, kui kõik näib juba kadunud olevat.

Tanja Silujanova oli teistsugustes oludes kasvanud, seepärast erinesid tema tunded tol päeval, kui Soomuste küla mehed väejuhatuse käsutusse sõitsid, teiste külainimeste elamustest üsna tublisti. Algul oli Tanja lootnud, et temalgi lubatakse sellest sõidust osa võtta, kuid kalurid olid halastamatud ja lükkasid tüdruku järelejätmatud palved järsult tagasi.

«Sedapuhku pole naiste töö,» ütlesid nad.

«Aga Garjaani soos — kas see oli naiste töö?» ei andnud Tanja järele. «Ja kas ma ei pidanud vastu?»

«Seal oli maa jalge all, aga siin on vesi.»

«Kuid ma oskan ujuda!»

«Sellest üksi on veel vähe.»

Kõige hullem oli see, et Edgargi oli niisama kalgi südamega kui kõik teised. Kuigi mitte nii järsult kui teised mehed, tegi ta Tanjale siiski selgeks, et siin ei aita ükski vägi. Sellepärast oligi Tanjal tol õhtul tuju nii paha, et polnud tahtmist ühegi inimesega kõnelda. Üks piirivalve-seersant põletas oma näpud, kui proovis tüdruku morni meeleolu oma seltskonnaga hajutada. Oma lahketele sõnadele ja galantse kavaleri komplimentidele sai ta hoopis ebalahke vastuse sulaselges vene keeles, nii et valesti mõista oli täiesti võimatu:

«Vanaisake, hoidke seda oma lastelastele!»

Ja Tanja pööras talle nii demonstratiivselt selja — kuigi

poiss oli uljas ja jumekas, rind medaleid täis, — et «vanaisake» jalamaid tagasi tõmbus ja edasistest katsetest loobus.

...Mangalsala ja Riinuži mehed olid alustanud Daugava forsseerimist eelmisel õhtul. Sõduritega täidetud paadid eemaldusid üheaegselt kaldast. Kalurid oskasid nii kergelt ja käratult aerulabasid vette kasta, et polnud kuulda vähimatki sulpsatust. Kui poleks olnud pime, siis oleks nüüd kogu jõgi paatidest kirendanud ja vastaskaldale paigutatud väikesel vaenlase soldatite salgal oleks hõlpus olnud märki tabada. Ent ümberringi valitses pilkane pimedus. Riia poolt kandus siia suurtükimürinat, kuskil õhus undasid lennukid. See summutas ettevaatliku liikumise jõel — saksa soldatid, kes Daugava vasakult kaldalt laia jõesuud silmas pidasid, ei kuulnud ega näinud seepärast midagi, enne kui otse nende nina all kerkis ööpimedusest esile hulk sõduritega täidetud mustendavaid paate.

Nüüd läks möll lahti. Mõlemalt poolt pragisesid lasud, sest Nõukogude jalaväelased, kes olid jõudnud Daugava vasakule kaldale, ei viivitanud tule avamisega. Õhku paiskusid raketid, kuid need aitasid ühevõrra hästi kumbagi sõdivat poolt, sest Daugava forsseerijatel oli nüüd kergem võõral kaldal orienteeruda.

Üksteise järel tühjenesid mustendavad paadid ja kalurid ruttasid kiiresti teisele kaldale tagasi, kus neid juba kärsitult ootasid tuhanded sõjamehed, keda oli vaja üle jõe viia. Kui esimesed dessantüksused olid juba Daugava vasakul kaldal kanda kinnitanud ja terve rea väikesi tugialasid moodustanud, ei mänginud varjamine ning vaikus enam endist osa, ja ega seda saanudki enam kauem kindlustada.

Saksa väejuhatus ei olnud vist seda võimalust ette näinud, et Nõukogude väed võiksid Daugavat forsseerida päris suudmealal — kõige laiemas kohas, mis ulatus poolteise kilomeetrini. Hinnates vastase tõenäolist tegevust oma strateegia ning taktika trafaretse mõõdupuuga, ootasid Hitleri kindralid rünnakut arvatavasti Riia poolt, sest seal asusid Nõukogude väed juba Daugava vasakul kaldal, kus neil oli operatsiooni alustamiseks külladaselt lai tugiala. Kuid samuti nagu korduvalt varemgi selles suures sõjas, tuli välja, et need kaalutlused olid liivale rajatud ja viisid lüüasaamisele.

Kogu öö ja järgmisel päeval valgeski jätkus Daugava forsseerimine. Nõukogude väejuhatus paiskas üle jõe terve diviisi,

nii ei kaluritel, kes olid siia lähedalt ja kaugelt kokku sõitnud, jätkus tööd paljudeks tundideks. Nagu töömehed kunagi, kes on harjunud rühmama päevad ja ööd läbi, pingutasid nad, nii kuidas suutsid, loendamata, mitu korda keegi oma kalli koormaga kahe kalda vahet on sõitnud. Ühtesoodu podisesid mootorid, nagisesid aerud ja higi voolas meeste otsa eest.

Daugava forsseerimine ei toimunud ilma ohvriteta, eriti esimeste ülesõitude ajal, kui sakslased polnud veel kaldast eemale surutud ja tulejoon kaugemale läände nihkunud. Esimeste sõitude ajal sai surma ka Edgar Bander: kuul tungis talle rindu just sel hetkel, kui tema mootorpaat oli juba jõe vasakule kaldale jõudmas.

Klava Edgar sai sellest teada alles teisel hommikul, sest ta oli kogu aja pidevalt sõidus ja Soomuste küla mehed olid juba ammugi lahku läinud — ühtehoidmine ei olnud sellise töö juures kuidagi võimalik.

«Emal seisab täna ees raske päev,» mõtles poiss, kui üks Soomuste mees teatas talle onu surmast. Südant ängistas valu, kui ta mõtles Andrale, Gunarile ja Girdile, kes peavad nüüd kasvama ilma isata, kuid töötuhin ei lasknud Edgaril muremõtteile maad anda. Poiss raputas end, just nagu kallalekippuvaid kihulasi eemale peletades, ja istus uuesti mootorpaadi tüüri taha: tal tuli üle Daugava viia kindral ja kaks polkovnikut koos nende adjutantidega.

Kindral oli veel noorepoolne mees, keskmist kasvu, kuivetu näoga, põsed pisut auku vajunud ja meelekohtadel halle kiude. Suunurkade ümber olid tal sügavad kurrud, silmad vaatasid ühtaegu mornilt ja lahkelt. Edgar märkas, et kindrali kaitsevärvi õlakutel on kaks suurt tähte, niisiis oli ta kindralleitnant. Sõidu ajal vahetas ta aeg-ajalt mõne sõna polkovnikutega, jälgis siis tükk aega rahulikult Edgarit.

«Vist kaluri poeg?» küsis ta viimaks ja naeratas Edgarile lahkelt.

«Seda küll!» hüüdis poiss vastu, püüdes mootori mürinast üle karjuda.

Kindral hakkas teda küsitlema: mis ta nimi on, kui vana, kust külast pärit. Kui mootorpaat kalda äärde jõudis, oli Edgar talle kõik ära rääkinud, mis vaja, et kindralil oleks selge, mis mehega tal on tegu. Maale astudes surus võõras kindral poisil kätt ja ütles:

«Tänan ületoomise eest... Pean teid meeles. Võib-olla tulen neil päevil korraks ka teie külast läbi, kui olukord lubab.»

«Oleksime kõik rõõmsad, kui te meile külla tulete,» kohmas Edgar vastu. Rohkem ei osanud ta midagi ütelda.

Kindralit ja tema kaaslasi ootasid kaldal ohvitserid. Kõik läksid kohe üheskoos minema ning kadusid peagi Edgari silmist. Poiss tõukas mootorpaadi kaldatammist eemale ja, pea mõtteid täis, juhtis selle tagasi Daugava paremale kaldale. Nõukogude kindral oli temaga kõnelnud — ja seejuures nii lihtsalt ning vabalt, nagu oleksid nad vanad tuttavad või ühe perekonna liikmed! See oli sündmus, mida juba iga päev ette ei tule.

«Kahju, et ma ei küsinud ta nime,» kahetses Edgar endamisi. «Siis teaksin, keda ma üle viisin... võiksin Tanjale rääkida. Aga nüüd on hilja.»

...Kui kogu diviis oli üle Daugava paisatud, lasti kalurid koju tagasi.

See oleks olnud rõõmus tagasitulek, kui ühes mootorpaadis ei oleks presendi all lamanud jõe forsseerimisel langenud Edgar Bander. Ka Soomuste küla oli oma poja verega maksnud võidu eest. Nüüd, kus hitlerlased on Daugava kallastelt minema kihutatud, võib lahes jälle kala püüda ja paljud paadid tõttavad hommikuti merele, kuid üks jääb kalda äärde seisma... seisab kaua, kuni kasvab suureks langenu poeg ja asub oma isa kohale.

Kuid võib-olla ei tulegi sellel nii kaua oodata? Nõukogude võim on ju tagasi tulnud, algab uus aeg ning uus elu, kus igale inimesele on ette nähtud koht vastavalt tema võimetele.

Kui paadid õhtu eel Soomuste küla valgmale jõudsid, oli palju inimesi saabujaid vastu võtmas. Edgaril läks süda pisut kergemaks, kui ta ei silmanud ootajate hulgas oma tädi — Banderi Liidiat. Andra siiski oli siin, samuti Gunar ja väike Girt.

Tanja hakkas Edgarile juba tüki maa tagant tervituseks kätt lehvitama ja tema näolt võis lugeda ääretut uhkust, rõõmu ning vaimustust — kõike seda, mida tuntakse suure unistuse täitumise hetkel. Ja kui Edgar kaldale astus, ei püüdnudki tüdruk oma tundepuhangut varjata. Ta haaras Edgaril käest kinni ja puistas poisi üle küsimustega:

«Noh, kuidas oli? Kihutasite fašistid minema? Kas sa lahingus ka olid? Me kuulsime, kuidas kogu öö tulistati.»

Edgaril hakkas tüdrukust kahju: ta ei aimagi veel, mis on juhtunud, seepärast on tema rõõm nii avalik ja ohjeldamatu. Kui Tanja kurba teadet kuuleb, siis hakkab tal oma praegusest tormakusest häbi.

Edgar hakkas ääri-veeri mööda kõnelema:

«Fašistid kihutasime minema ja kõik, mis vaja, sai tehtud. Nii et võit on nüüd käes — Saksa väed on üle Lielupe aetud ja ükski suurtükimürsk ei küüni enam Riiani. Ainult... midagi läks see ka maksma. Ka meile... Üks meie seast on langenud. Nii see on, Tanja...»

«Kes on langenud?» küsis Tanja. Tema hääl oli järsku kõlatuks muutunud, just nagu lämmataks miski tema rinda.

«Minu onu Edgar,» ütles poiss tasa. «Ta langes kohe alguses. Tädi Liidia pärast ma ei karda: ta on kaluri naine ja kannatab selle löögi välja. Aitame neil seal Banderil sellest murest üle saada.»

«Aitame, Edgar,» sosistas Tanja. Tüdruku silmad olid pisarais. «Lähen kohe Andra ja Gunari juurde.»

«Nii on õige, Tanja, mine aga. Ka meie Rutaga tuleme pärast teile. Kuid praegu pean ma pisut rääkima oma emaga — Edgar Bander oli ju tema vend. Ega temalgi kerge ole.»

Sellest, et tal endal on raske ja murekoorem rõhub südant, ei lausunud ta sõnagi.

Niisugune oli Soomuste küla meeste tagasitulek lahingust — rõõmus ning kurb korraga.

4

Järgmisel hommikul tuli Riiast Kalatööstuse Rahvakomissariaadi volinik Ansis Knospin. Seda pikka kõhetut meest, kellel suu oli täis kunsthambaid, mäletasid mõned kalurid veel sõjaeelsest ajast — tollal töötas Knospin Läti NSV Kalurite Liidus ning oma ametisõitudel pööras ta vahetevahel ka Soomuste külla sisse. Aastaid võis tal olla nelikümmend viis või pisut rohkem.

Välimuse poolest üsna vähe muutununa ilmus Knospin Soomuste rahva silme ette, säärsaapad jalas, pikk, veel päris uus pruun nahkmantel seljas ja must «kepi» peas. Ta tuli veo-

autoga, mis oli mingisuguseid pakke täis laotud, kuid koormat varjas uudishimulike silmade eest presentkate.

Kohapealseid olusid tundes laskis Knospin auto kinni pidada vana kalasuitsutuskoja juures, mis oli ehitatud juba paarkümmend aastat tagasi. Seal astus ta kabiinist välja, tegi ringi ümber suitsutuskoja, uuris seda igast küljest ja hindas kõike asjatundja pilguga. Ülevaatuse tulemus ei rahuldanud Knospinit: suitsutuskoda polnud hoolitsevat kätt näinud teab mis ajast saadik, mõned aknaruudud olid välja põrunud, suure korstna ots maha varisenud, sees kõik ruumid viimse võimaluseni lohakile jäetud ning mustad. Õuel polnud näha puujuppigi, aga mis suitsutuskoda see on, kus pole korralikku küttepuude tagavara.

«Nii see on ikka, kui pole peremeest,» mõtles Knospin. «Elavad ilma perspektiivita, peost suhu.»

Kui veoautot märgati, hakkas kalureid suitsutuskoja juurde kogunema. Knospin tutvustas end neile ja palus kogu külarahvale teada anda, et kohe koosolekule tuldaks.

«Meil on vaja mõningaid tähtsaid asju arutada,» ütles Knospin. «Kuid kauaks ei või ma teie juurde jääda, sest ma pean täna tingimata jõudma Pudumi külla ja veel mujalegi.»

Rahvale tehti asi kiiresti teatavaks — selle eest hoolitsesid poisikesed, kellele selline töö alati meeldib, — ja juba poole tunni pärast võis koosolekut alustada. See toimus suitsutuskoja õuel, vana hoone taga tuulevarjus. Mehed istusid kalakastidele, mõned seisid püsti. Kontorist toodi välja laud ja paar tooli. Üks noorematest kaluritest, kes kirjatööd tundis, hakkas koosoleku protokollijaks.

Knospin iseloomustas lühidalt olukorda, kõneles kaluritele viimastest sündmustest rindel ja läks siis üle peateema juurde:

«Sõda ei ole veel lõppenud, vabariigi majandus on tugevasti kannatada saanud ja meil tuleb praegu niisama hästi kui otsast peale hakata. Kalurite ülesanne on nii kiiresti kui vähegi võimalik oma paadid ja püüsed korda seada, kalapüüki organiseerida ning anda armeele ja elanikkonnale võimalikult palju kala. Seepärast teeme selgeks, missugune on praegu olukord Soomuste külas, paneme nupud tööle ja peame nõu, mida teha, et te oma eluga kiiremini jalule saaksite. Kuidas suitsutuskojaga lood on, seda ma tean, — meil tuleb tõsiselt töötada, enne kui selle korda saab. Aga kuidas on asi paatidega, mootoritega, kalapüügiriistadega ja tööjõuga? Missuguses seisukorras on praegu teie püüsed ja kui palju on külas tööjõulisi kalureid, kes võivad merele minna?»

Ta tegi pausi, et kalurid võiksid oma arvamist avaldada. Üksteise järel teatasid mehed ja naised, kes koosolekul oma perekonda esindasid, kui palju kellelgi on paate, missugused võrgud on veel sõjaeelsest ajast alles, kui palju on tööjõulisi inimesi igas perekonnas. Poole tunniga oli Knospinil selge pilt kogu Soomuste küla rikkusest, või õigemini öelda — vaesusest, sest Soomuste rahval polnud tõesti millegagi uhkustada. Need neli mootorpaati, mis veel seda nime väärisid, olid vanad ja nõudsid põhjalikku remonti. Noodapaatidest kõlbasid mõned ainult pliidi alla panna, ülejäänudki tahtsid triivida ja tõrvata, mõnele tuleks uued servalauad panna. Võrkudega oli lugu lausa naeruväärne: hea, kui kahekümne paadi peale tuli kokku sada võrku, ja needki olid päris räbalad, millega ei tasunud üldse merele minna. Tööjõulisi inimesi, kui arvesse võtta ka naised ja alaealised, tuli ühtekokku kuuekümne ümber, aga või siis neil kellelgi oli enam korralikke kalurisaapaid, õlikuubi ja sooje riideid. Kuid talv on varsti käes.

Knospin arutas mõttes kõike seda, kaalus andmeid ning ütles siis: «Oleks võinud paremini olla, aga kui ei ole, siis jätkub esialgu sellestki. Nüüd arutaksime töö organiseerimist. Arvan, et te peaksite siin taastama sõjaeelse seisukorra.»

«Õige!» hüüdis Kristap Liepniek. «Alles siis võime midagi ette võtta.»

Enne sõda olid Läti kalurid jõudnud liituda ühistuteks, mida ühendas vabariiklik Kalurite Liit. Oli moodustatud ka mitu kalapüügiartelli, kes tollal tegutsesid ajutiste põhikirjade alusel. Soomuste küla rahvas oli ühistanud oma püügiriistad ja mootorpaadid; maad ja loomi ei jõudnud nad siis veel ühistada. Mõned kalurid jäid üldse ühistust välja ja püüdsid edasi omal käel. Vanadelt kaluriühistutelt, mis olid juba varem moodustatud, võttis riik oma hoole alla kalatööstuse — suuremad suitsutuskojad ja kalatöötlemisettevõtted. Saksa okupatsiooni ajal löödi see kõik uperkuuti: ühistud ja artellid lõpetasid tegevuse, iga kalur võttis oma paadi ning püüsed ja püüdis kala jälle omal käel, ainult noodad ja mõrrad valmistati ühiselt, sest üksi polnud nendega midagi peale hakata.

«Jah, seltsimehed,» jätkas Ansis Knospin. «Teil tuleb niisama hästi kui otsast peale hakata. Ja mina arvan, et mida varem te sellega algust teete, seda parem. Kui te ei ühine, siis

virelete edasi niisamuti, nagu virelesite Ulmani ajal ja okupatsiooni-aastail, kuid nõukogude inimesed niisugust virelemist ei salli. Juba täna peate oma kalapüügiühistu uuesti ellu äratama. Valige juhatus ja pange siis ühisel jõul käed külge! Vaadake korraks seda maja,» osutas ta kalasuitsutuskoja poole. «Selle korsten, nagu ma näen, pole enam teab mis ajast peale suitsenud. Meie mureks olgu, et ta hakkaks jälle suitsema ja et suitsutuskojal poleks kunagi kaladest puudus. Ja kui koda käima hakkab, siis jätkub tööd kõigile — meestele merel ja naistele kaldal.»

Kusagilt meestesumma keskelt kostis vana Klava tige pomin:

«Mis sa seal suitsutad või oled, kui pole, millega kala püüda.»

«Kui praegu ei ole, siis varsti on,» vastas Knospin rahulikult ja üle tema näo libises kerge kaval muie.

«Ega kala saa pükstega püüda...» ei jäänud vana Klava vait. «Need mädanud võrguräbalad, mis meil siin veel on, — pole need pükstest paremad ühti. Häbi päris kalade ees, et me sunnime neid säherduste närude sisse ronima. Misuke täie aruga kala tahab seda teha? Temal ju kah silmad peas.»

Mõned hakkasid naerma. Naeris ka rahvakomissariaadi volinik Ansis Knospin.

«Miks siis pükste ja närudega, kui võib püüda võrguga?» ütles ta. «Kas teile siis tõesti näib, et Nõukogude riik ei olegi kalurite peale mõelnud ega nende eest hoolitsenud?»

Ta viipas autojuhile. See kadus kohe suitsutuskoja nurga taha ja tuli natukese aja pärast tagasi suure sületäie uute võrgulinadega, mis olid veel lahti pakkimata. Ta pani oma kandami lauale, astus kõrvale ja vaatles kalureid, keda nüüd haaras rõõmus elevus. Mehed ja naised astusid üksteise järel laua äärde, katsusid võrgulinu ja proovisid sõrmede vahel lõnga tugevust.

«Võrgud on tipp-topp. Number üks. Sellistega võib jälle kala püüda,» kõnelesid inimesed rõõmsalt. «Oleks ainult rohkem.»

«Olge mureta, seltsimehed,» ütles Knospin. «Jätkub kõigile. Need võrgud ja veel palju muudki tõime rahvakomissariaadi autodega siia otse Moskvast. Sõitsime kohe sõjaväe kannul ja niipea kui mõni kalurikülа vabaks sai, olime oma koormatega kohal nagu viis meest. Oodake ainult, kui raudtee korda seatakse ja rongid hakkavad jälle igast Nõukogudemaa servast meie

Riiga sõitma, siis toovad nad teile kõike niisugusel hulgal, et te ei jõua rakendada ega merre lasta.»

«Ei-noh!» hüüdis nüüd ka vana Klava. «Sellest saan ma aru. Niisugune võim, kes teab, mis kalamehel vaja, — see on juba midagi väärt. Nüüd hakkame jälle elama.»

Soomuste küla kalurid otsustasid ühel häälel oma kalapüügiühistu uuesti ellu äratada ning selsamal koosolekul valiti juhatus ja juhatuse esimees. Kui tuli esitada kandidaate juhatuse liikmete ja esimehe kohale, liikusid paljud silmad õue mööda ringi, otsekui loodaksid teiste keskel näha üht meest, kes oleks pidanud siin olema. Paljudele tuli meelde Oskar Klava, oma küla kange poeg: vaat kus oleks esimees, kellele võiks rahuliku südamega usaldada ühistu juhtimise. Oma isa peale mõtles ka Edgar Klava, kes seisis koos teiste Soomuste küla poistega meeste selja taga, ja süda läks tal äkki raskeks. Oskar Klavat ei olnud sel koosolekul ja keegi ei teadnud, kus ta on. Ei teadnud seda isegi rahvakomissariaadi volinik Ansis Knospin.

Juhatuse esimeheks valis koosolek Kristap Liepniegi — ka tema oli tõsine mees, kelle peale võis kindel olla.

Kui tunduv osa autokoormast oli Soomuste külla maha laaditud, soovis Ansis Knospin kaluritele edukat tööd ja sõitis edasi — Pudumisse.

5

Pühapäeval mattis Soomuste rahvas oma langenud seltsimeest — Edgar Banderit. Matustele tulid ka naaberkülade ja sõjaväeosade esindajad, mängis sõjaväeorkester. Leinamiitingul kõnelesid langenud kaluri töökaaslased, rahvakomissariaadi ja armee poliitosakonna esindajad.

Südant ängistas valu; leinamajas mälestati vaikselt mitu õhtut lahkunud elukaaslast ja isa, tühi koht laua ääres masendas ja tegi nukraks, kuid siis tuli jälle hakata argipäevamuredest mõtlema. Liidia läks suitsutuskotta tööle, Andra sõitis Riiga Kalatööstuse Rahvakomissariaadi kursustele, Gunar ja Girt hakkasid koolis käima.

Külas valitses sel ajal niisugune elevus, mida varem võis näha ainult kevaditi, kui kalurid uueks püügihooajaks valmistusid. Peaaegu igas majas otsiti võrguhark nurgast välja, lapsed uitasid lõnga, naised parandasid vanu võrke, aga mehed rakon-

dasid uutele seliseid ja tegid korda ühe ribi teise järel. Mõned kohendasid lootsikuid ja mootorpaate, teised sõitsid Riiga õli ja naftat tooma. Kogu küla oli just nagu pikast ja sügavast unest virgunud.

Suitsutuskoja väljapõrunud aknaruutude asemele pandi uued, kõik ruumid pesti puhtaks ja tuulutati põhjalikult, siin-seal panid oma käe külge müürsepp ja maaler. Suitsutuskoja õuele kerkis vähehaaval puuriit.

Klava Edgar oli määratud ühte lülisse Liepniegi Gustiga ja mõnede vanemate meestega; neil jätkus tööd hommikust õhtuni. Kui mõned vanad võrgud olid korda seatud ja paar uut ribigi valmis, läksid nad kohe merele. Riia lahes võis kalastada peaaegu rindejooneni, mis tuli mere äärde välja kuskil Kemeri taga, kuid nii kaugele Soomuste kalurid ei sõitnudki — isegi varem olid nad harva nii kaugetele sõitudele läinud. Räimesaak oli ka siin kodu ligidal hea.

Kui Edgar ühel õhtul püügilt tagasi jõudis, kohtas ta kalasuitsutuskoja juures Tanjat. Tüdruk oli hiljuti suitsutuskoja kontoris tööle hakanud, kuid elas endiselt Banderi Liidia ja tema laste juures.

Kui Edgar selle päeva püügi — kaks kasti räimi — suitsutuskotta ära oli andnud, saatis ta Tanjat tüki maad.

«Ma sõidan vist varsti siit ära,» sõnas Tanja, kuid hoidus Edgarile otsa vaatamast.

Poisi nägu venis pikaks ja morniks.

«No-jah, muidugi,» ütles ta vaikselt. «Küllap sul on siin meie juures elamisest kõrini villand. Mis siin siis erilist — kalurikülal Eks siis ole hoopis teine asi, kui me oleme juba midagi ära teinud, aga sina seda enam ei näe...»

«Mitte selles pole asi, Edži. Aga sa saad ju isegi aru, et ma pean nüüd jälle omastega ühes elama. Tuleb õppida... sõja ajal olen nii palju maha jäänud.»

«Kas sa oma vanematest oled juba midagi kuulnud? Kui ma ei eksi, siis oli sul ka vend.»

«Jah, oli, aga ma ei tea veel, mis neist on saanud. Kohe pärast Soomuste küla vabastamist saatsin kaks kirja Leningradi — ühe emale meie vanal aadressil, teise komsomoli linnakomiteesse. Võib-olla tuleb varsti vastus ja ma saan midagi teada. Isa pärast kirjutasin Moskvasse Riigikaitse Rahvakomissariaadile. Ei või olla, et kõigist neist kohtadest kokku selgust ei saa.»

«Ja kui keegi siiski ei tea sulle midagi vastata? Kas sa ka siis sõidad siit ära?»

«Siis tuleks küll veel mõneks ajaks siia jääda.»

«Sul on siin palju häid sõpru...»

«See on tõsi. Seepärast ei saa ma seda küla iialgi unustada. Kindlasti tulen kunagi teid vaatama. Ja ka teie võite mulle ju sinna külla tulla, kuhu ma elama asun.»

«Kas mina ka?» küsis Edgar. «Kas sa mind siis enam tahad tunda — sellist külapoissi, nagu ma olen?»

«Mispärast peaksid sa niisuguseks jääma?» imestas Tanja. «Kes sul keelab õppida?»

«Kui isa oleks kodus, siis võiksin ma kas või hommepäev tehnikumi või keskkooli minna. Praegu aga ei maksa mul sellele mõeldagi.»

Jah, see oli kurb kõnelus ja pole kerge öelda, kumma süda oli tol õhtul raskem. Mõlemad tundsid, et varsti tuleb lahkuda, ja see teadmine hirmutas, tõi südamesse kummalise rahutuse.

...Soomuste rahvas sai teada, et väejuhatuse esindaja soovib isiklikult tänu avaldada kaluritele, kes võtsid osa Daugava forsseerimisest. Kohtumine kavatseti korraldada järgmisel pühapäeval.

Kaluriühistu juhatus otsustas seda sündmust tähistada väikese peoga: pidulik koosolek, isetegevuskontsert ja võib-olla isegi ühine lõunasöök. Kalurineiud hakkasid kooperatiivi juhatuse vanas majas aegsasti koosolekuruumi korda seadma, kaunistasid uksed ja seinad haljaste vanikutega ja paberist lipukestega; Kristap Liepniek tõi punast riiet, millega kaeti presiidiumilaud.

Noored hakkasid kiires korras laule õppima, Tanja Silujanova istus truult Banderite klaveri taga, soris noote ja harjutas iga päev mitu tundi, et koosoleku päevaks mõned palad selgeks saaks. Kõik tegid ettevalmistusi nagu suurteks pühadeks. Seepärast möödusid päevad märkamatult. Tanja ei teinud ärasõidust enam kordagi juttu ja ka Edgar omalt poolt ei tõstnud seda küsimust uuesti üles.

Pühapäeva hommikul triikis Tanja siledaks oma valge pluusikese, mis oli Banderi Liidia kingitud pluusist ümber tehtud, puhastas kaua vana kingapaari, mille kaupmehe madam ära sõites oma teenijatüdrukule oli maha jätnud, ja nõelus kinni augud sukkades. Lõpuks oli riietus enam-vähem korras.

Banderi klaver oli eelmisel päeval juhatusemajja viidud ja koosolekuruumi paigutatud. Kui Tanja oli riides, läks ta sinna ja kontrollis oma repertuaari enne esinemist veel kord üle. Paljudele külainimestele oli see täielikuks üllatuseks ja suureks imeks, kui nad said teada, et see võõras lihtne vene tütarlaps oskab klaverit mängida, pealegi mitte halvemini kui kirikuõpetaja Puksise enda vanapoolne õde. Kuid see polnud ainuke ime, mida nad tol päeval näha said.

6

Kindralleitnant Aleksei Kirillovitš Silujanov oli alles hiljuti rindestaapi üle viidud. Enne seda oli ta üle aasta laskurkorpust juhatanud. Sõja puhkedes oli ta olnud polgukomandör alampolkovniku auastmes, sõja ajal võidelnud mitmetel rinnetel ja tänu edukale teenistusele ning väljapaistvatele lahingulistele tegudele aste-astmelt oma praeguse seisukohani jõudnud. Kaks korda oli ta haavata saanud: esimest korda sõja algul, kaitselahinguis Nõukogude Leedu territooriumil, teist korda 1942. aasta sügisel Stalingradi all. Korduvalt esines tema nimi Kõrgema Ülemjuhataja käskkirjades ja autasustatute nimekirjades. Väejuhatus pidas kindral Silujanovit andekaks ja intelligentseks komandöriks, kellel on initsiatiivi ja loovat sädet.

Perekonnaliikmeist oli Silujanovil alles jäänud ainult poeg Viktor, kes hiljuti oli veel juhatanud hävitajate polku ühel Ukraina rindel, kuid nüüd õppis lennuväe akadeemias Moskvas. Tütar Tanja oli sõja algul üksipäini Riiga jäänud ja jäljetult kadunud, Silujanovi naine oli hukkunud Leningradis blokaadi ajal — selle kohta sai ta ametliku teate varsti pärast blokaadi lõppemist.

Tanja . . . kuidas isa oli küll teda otsinud! Ta astus ühendusse evakuatsiooniasutustega, küsitles oma teenistuskaaslasi, kes neil rasketel päevadel olid Riias olnud. Keegi ei teadnud midagi täpsemat öelda — ei head ega halba. Sõjakeerises oli kadunud tuhandeid inimesi, paljudest ei leita iialgi vähimatki jälge ega isegi viidet, mis võimaldaks midagi oletadagi. Kohe pärast Riia vabastamist tegi Silujanov kõik, et selgust saada, mis Tanjaga on juhtunud, kuid esialgu jäi tema vaev asjatuks. Teades, et tütar on loomult energiline ja iseseisev, oli Silujanov veendunud, et Tanja oskas olukorraga kohaneda ega hukkunud

isegi võõraste inimeste hulgas, kui tal vaid avanes väiksemgi võimalus esimestel päevadel jalul püsida — seni kui ta harjus ja õppis ettenägematute sündmuste keerises orienteeruma. Et Tanjat praegu Lätis ei leitud, siis võis arvata, et ta on ära aetud lääne poole — Kuramaale või Saksamaale. Silujanov ei kaotanud lootust, kuid lootused üksi ei suuda aláti rahustada — aegajalt hakkas hell koht kindral Silujanovi südames jälle valu tegema, eriti siis, kui ta oli üksi.

Rinde sõjanõukogu ülesandel pidi Silujanov ühel pühapäeval paar nädalat pärast Riia vabastamist Riia lahe rannikule sõitma tänu avaldama kaluritele, kes olid Daugava suudme forsseerimisest osa võtnud. Koos adjutandiga asus ta hommikul teele. Rindestaap asus Riia ligidal, seepärast jõudis Silujanov varsti pärast lõunat Soomuste külla. Seal ootasid teda juba kohapealsete ühiskondlike organisatsioonide, Kalatööstuse Rahvakomissariaadi ja maakondlike asutuste esindajad. Pärast koosoleku päevakorra kindlaksmääramist astusid nad juhatusehoone suurde tuppa, mis oli inimesi puupüsti täis.

Ruumis oli männiokste ja seebivee lõhna, sest äsja oli põrandat pestud. Silujanov istus presiidiumilaua taha, vaatas ringi ja silmitses tähelepanelikult meretuultest karedaid nägusid enda ees, uuris neid võõraid inimesi, kes istusid seal lihtsatel pinkidel, raskest tööst konksu tõmbunud ja soolases vees parkunud käed kokku pandud.

«Ei ole teie põli kerge,» mõtles ta ja püüdis kujutleda nende inimeste karmi elu kõigi selle rõõmude ning muredega.

Silujanovile meenus üks Jazõkovi luuletus ja kõrvus lõi helisema Villebois'[1] meloodia, mida Tanja nii sageli oli klaveril tema meeleheaks mänginud, sest ta teadis hästi, kui väga see laul isale meeldib.

Нелюдимо наше море,
День и ночь шумит оно;
В роковом его просторе
Много бед погребено . . .

Meloodia on jäänud, seda võis korrata ikka ja jälle, ent kus oli nüüd klaverihelistaja, rõõmus laululõõritaja ise, tema elu helge päikesekiir? Kui Silujanov oleks teadnud . . . kui ta oleks

---

[1] N. M. Jazõkov (1803—1847) — vene luuletaja. K. P. Villebois — XIX saj. vene komponist. Kõne all on Villebois' tuntud heroilis-romantiline duett «Meremehed», mis on loodud Jazõkovi sõnadele. — *Tõlk.*

tõusnud presiidiumilaua tagant ja astunud väikesesse tagatuppa, kus isetegevuskontserdi tegelased eelseisvaks esinemiseks valmistusid... Kuid ta ei teadnud ja seepärast istus ta edasi oma kohal ning silmitses kalureid. Üks nägu näis talle tuttavana. Mälu pingutades tuli Silujanovile meelde varane hommikutund Daugaval, sõit mootorpaadis üle jõe ja noor kalur tüüril, kellega ta oli pisut vestelnud.

Kindral vaatas noormehele otse silma, naeratas ja noogutas tervituseks pead. Edgar, kes oli Silujanovi kohe ära tundnud, naeratas samuti ja noogutas vastu, kuid sealsamas punastas kohmetult ning lõi silmad maha.

Peale koosoleku avamist pöördus Silujanov kalurite ja nende omaste poole kõnega; lihtsate, igaühele arusaadavate sõnadega rääkis ta suurest võitlusest ja nõukogude rahva leegitsevast patriotismist, mille tunnistuseks oli ka kalurite mehine tegu Daugava suudmes. Ta meenutas soojade sõnadega ka neid, kes olid kalli kodumaa eest oma elu andnud, ja kutsus randlasi üles ennastsalgavale tööle, mis aitaks lähemale tuua lõplikku võitu vaenlase üle.

Pärast pidulikku aktust tõsteti presiidiumilaud kõrvaltuppa ja peagi algas isetegevuskontsert.

Kunsti tippsaavutusi siin muidugi ei pakutud, erilisi tähti ei säranud veel Soomuste küla kunstilise isetegevuse taevas. Tuli ju selle isetegevuse eluiga mõõta kõigest mõne päevaga. Kuid omajagu rõõmu valmistasid need ettekanded kõigile: nii rannarahvale, kes polnud kaua midagi niisugust näinud ega kuulnud, nii Riia külalistele, kes noortele «kunstnikele» meeleldi väiksemaid nõudeid esitasid, kui ka lahkele kindralile — võib-olla just temale kõige rohkem, eriti kontserdi lõpul.

Ruta Klava täitis konferansjee ülesandeid. Järjekordse numbri teadustamisel kippus tal keel komistama ja taoti ajas ta mõne asja segaminigi, kuid kõik said lõpuks aru, et see on erutusest, ja andsid need väikesed vääratused tütarlapsele andeks. Neli noort rahvatantsijat esitasid akordioni saatel «Veskitantsu», Banderi Gunar deklameeris üsna kindlalt ja ilmekalt kaks luuletust Punaarmeest, siis laulis segakoor paar laulu. Seejärel istus klaveri ette Tanja, keda Ruta tutvustas publikule ikka veel Tanja Kuznetsovana, sest Edgar polnud vajalikuks pidanud õele avaldada seda suurt saladust, mida ta tervelt kolm aastat oli hoidnud.

Sellal kui Tanja esinemist teadustati ja kui Tanja pärast kerget kniksu klaveri taha istus, kõneles maakonna täitevkomitee esindaja kindral Silujanovile parajasti midagi oma ametiasjadest, tõmmates Silujanovi tähelepanu hetkeks kõrvale, nii et see õieti ei kuulnudki, mida teadustaja ütles. Aga kui Tanja mängu alustas ja vanalt muusikariistalt hakkas voogama Tšaikovski «Albumilehe» mahe meloodia, vabandas ta oma naabri ees ja hakkas mängijat jälgima. Silujanov nägi teda pool-profiilis, kuid sellest oli küllalt, et mängija tõsine, pruun ja pinevil nägu ärataks tema mälus lõpmata lähedase ning tuttava tunde.

«Milline sarnasus,» mõtles ta erutatult. «Just niisugune võiks praegu olla ka t e m a... Ja ka muusikapala on üks neist, mida Tanja sageli armastas mängida. Seesama löök, needsamad liigutused...»

Ta kuulas võlutult ja vajus üha rohkem unelusse, kuulmata sedagi, et klaver oli tugevasti häälest ära ja paljudel toonidel oli kuiv, metalne kõla.

Unistus kestis ja Silujanovi tunnete pinge üha kasvas. Lõpuks taipas ta, et see pole siiski ainult unenägu, vaid üks neid valusalt kauneid tõelisuse silmapilke, mida elu laseb mõnikord oma väljavalituile osaks saada. Seda mõistis ta siis, kui Tanja oma etteaste lõpunumbrina hakkas mängima sedasama tuttavat Villebois' lauluviisi, mis oli Silujanovil koosoleku algul kõrvus helisenud.

> Нелюдимо наше море,
> День и ночь шумит оно...

«See ei ole enam juhus,» mõtles Silujanov. «Seda mängib ta mulle... endale ja mulle... Ta kõneleb minuga, naeratab ja kutsub... teatab, et ta on siin.»

Ta kuulas hinge kinni pidades ja vaatas tüdruku poole, unustades kõik muu maailmas.

«Tanja... Tanjuša...» liikusid hääletult tema huuled. «Sa oled siiski veel elus...»

Tütarlaps tegi neidsamu vigu, tal juhtus neidsamu väikesi vääratusi, mis t o l a j a l, ja see asjaolu veenis Silujanovit veel enam, et ta ei eksi.

> Там, за далью непогоды,
> Есть блаженная страна;
> Не темнеют неба своды,
> Не проходит тишина...

Kui Tanja mängimise lõpetas, jälle kerge kniksu tegi ja ruumist lahkus, tõusis kindral Silujanov üles, ütles oma naabritele tasakesi: «Andestage, ma tulen kohe tagasi...», ja läks sinna tuppa, kuhu äsja oli kadunud see tütarlaps, keda Soomuste küla rahvas nimetas Tanja Kuznetsovaks. Klava Edgarile, kes ligidal istus, näis, et ta oli kindrali silmis pisaraid märganud.

Mõne aja pärast, kui kontserdi kava oli läbi ja organisatsioonide esindajad, kes olid asjata oodanud Silujanovi tagasitulekut, hakkasid teda otsima, leiti külaline koosolekuruumi tagant väikesest toakesest üsna ebatavalises olukorras: kindral Silujanov istus pingil Tanja kõrval, nad vaatasid teineteisele naeratades silma ja mõlemal voolasid üle põskede suured pisarad, kuid nad ei häbenenud neid põrmugi. Tanja sõrmed silitasid erutatult isa käsi ja tema silmad ei suutnud ega tahtnudki isa näolt eemalduda.

Organisatsioonide esindajad taipasid, et nemad on siin liigsed ja et neil tuleb ilma kindral Silujanovita istuda tagasihoidlikku pidulauda, mille külarahvas oli ühiselt korraldanud.

...Kui oli ära räägitud kõik, mida kaks inimest jõuavad paari tunniga teineteisele rääkida oma elust kolme aasta kestel, kui oli rõõmustatud esimene jällenägemise rõõm ja möödas ka esimene kibe valu ema surma pärast, muutusid nad pisut rahulikumaks ja hakkasid oma edaspidist elu arutama. Kuidas Silujanov ka tahtis tütart enda läheduses hoida, kui väga Tanja ka tahtis isa juurde jääda, leidsid nad siiski, et Tanja ei või veel isaga rindestaapi kaasa minna. Ja lepiti kokku, et Tanja jääb esialgu siia, kuni isa kaalub ja vaatab, kuhu tütrel oleks kõige parem sel talvel õppima minna ja missuguses linnas elada. Vahetevahel tuleb isa talle külla, võib-olla saavad nad lähemal ajal mõne päeva üheskoos veeta, Riiga sõita ning seal Tanjale riideid ja kingi osta, teatrisse või ooperisse minna, ja väga võimalik, et Tanja võib paariks päevaks ka isa juurde rindestaapi tulla. Nüüd nad ei kaota enam teineteist silmist.

«Minu pärast ära muretse,» ütles Tanja. «Mul on siin palju häid sõpru.»

«See rõõmustab mind kõigest südamest,» ütles isa. «Aga siis on sul ju raske nendest hiljem lahkuda.»

«Muidugi...» ohkas Tanja. «Kindlasti on. Kuid kes ütleb, et ma pean neist lahkuma eluksajaks?»

«Seda muidugi mitte,» möönis kindral Silujanov.

Õhtul sõitis kindral Silujanov ära. Kui Edgar, kes oli kogu pärastlõuna süngelt ringi kõndinud nagu sügisene öö, sai teada, et Tanja ei ole isaga kaasa sõitnud, lõi tal nägu kohe särama ja ta muutus nii rõõmsaks, kui rõõmus võib iganes olla kaheksateistkümne-aastane noormees, kelle südameuksele on koputanud esimese suure eluõnne kuulutaja.

«Oled ikka tore tüdruk, Tanja,» mõtles poiss. «Ja küll oleks hea, kui sa alati selliseks jääksid!»

KOLMAS PEATÜKK

1

Novembri algul sai kolmanda roodu vanem Oskar Klava lühiajalise puhkuse ja sõitis Riiga, et sealt edasi minna oma koduküla Vidzeme rannal. Latgale lahingutes oli ta esimest korda sõja jooksul haavata saanud ja seejärel mitu kuud lamanud hospidalis ühes Läti maakonnalinnas. Kui Oskar Klava oma väeossa tagasi jõudis, oli võitlus Riia pärast juba lõppenud ja läti laskurkorpus pärast lühikest puhkust koduvabariigi pealinnas üle viidud Kuramaa rindele.

Riiani sõitis Oskar oma diviisi veoautoga, kuid juba Üle-Daugavas tuli tal maha astuda ja jala kesklinna kõmpida, sest autokolonn, mille koosseisu kuulus ka see veoauto, pidi sõitma Tornkalnsi jaama laadungi järele.

Näe, siin ta nüüd voolas jälle tema ees — sünnimaa suur jõgi —, kandes merele vastu oma rahulikke tumedaid vooge... Palju vett oli merre voolanud sel ajal, kui Oskar Klava kaugetel teedel sammus; mitmesuguseid juhtumisi on näinud need kaldad, palju raskeid päevi on rahvas läbi elanud, kuid mis on jõel sellega tegemist — tema aina voolab, kord rahulikult, kord rahutult, ja kajakad hällivad lainetel ning vesi laksub vastu laastatud kaldaid.

Kodunt lahkumisest saadik oli Oskari elu sarnanenud tuhandete tema sõjakaaslaste eluga. Ühesugused olid nende teed, peaaegu ühesugune nende käekäik: evakuatsioon, diviisi laager, rinne... lühikesed hingetõmbehetked rindelähedases tagalas ja jälle rinne. Moskva, Ilmeni sood Staraja Russa all, Tuganovo, Nasva, Latgale väljad... 1942. aasta suvel võeti Oskar Klava parteisse vastu. Nüüd oli tal üks Isamaasõja ja kaks Kuulsuse ordenit ning sügav haavaarm vasakus reies. See oli lühidalt kõik, ja võis paista, et siin pole midagi erilist, kuid ometi oli igal möödasaadetud päeval oma ajalugu, oma sisu, täis pingutust ja muresid. Mõndagi seltsimeest, kellega koos sa oma sõjateed alustasid, ei ole enam, mõnestki jutustatakse nüüd legende ja lauldakse sõdurilaule, ja sinugi juustesse on meelekohtadel poetunud hõbedasi kiude, ainult süda on ikka veel niisama noor ja rahutu nagu ennevanasti — justkui ei rõhukski sinu turja neljakümne kuue eluaasta koorem. Nagu varemgi, meeldib sulle mõnikord tulevikust unistada, mitmesuguseid plaane sepitseda ja teab mida kõike elult oodata. Aastad ei ole painutanud sinu võimsat kogu, vanem Oskar Klava, oma pead hoiad sa niisama uhkelt püsti ja vaatad maailma niisama selge pilguga nagu oma elu kevadel. Võib-olla on see hea, võib-olla pole sellel mingit tähtsust — kes seda teab. Aga ühte tunned sa praegu selgesti, ja nimelt: pole elus midagi ilusamat kui pärast aastatepikkust eemalolekut tagasi koju jõuda. Varsti saabub ka sinu elus see kauaigatsetud hetk, ei tea ainult, kuidas kõik lõpeb, sest sul pole aimugi, mis on sündinud sinu kallite kodustega sel ajal, kui sa ära olid, — sellepärast ongi sinu süda täna nii rahutu, sellepärast kipuvad pähe muremõtted, arglikud lootused vahelduvad süngete eelaimustega.

Sõdurite ehitatud ajutist pontoonsilda mööda üle Daugava minnes oli Oskaril küllalt aega vaadelda vaenlase hävitustööd teisel kaldal. Kogu kallas oli segi küntud, pahupidi pööratud — kivi polnud jäetud kivi peale. Vana-Riia kvartalid olid varemeis, purustatud hooned oma tühjade aknaaukudega ja suurtükimürskudest auklikuks rebitud seintega vahtisid tulijale sõgeda pilguga otsa. Vanal Raatuse platsil seisis purustatud raekoja vastas üks kivisein püsti: see oli kõik, mis oli alles jäänud Mustapeade majast. Telliskivirusu, tuhk, klaasikillud, katkenud telefonitraadid, nälginud kass keldriaknal... Kus on nüüd «Jakor», see kalurite ja sadamatööliste armastatud kõrtsike, kus on Jakš oma kelladega, kus väikesed võrgupoed, mis levitasid nii meeldivat tõrva ja värvide lõhna? Kõigest sellest ei ole jälgegi järele jäänud.

Paar tundi tagasi oli Oskar näinud purustatud Jelgavat, kuid seda linna polnud ta varem tundnud, seepärast ei mõjunud Jelgava varemete nägemine talle nii valusalt kui tundmatuseni moonutatud tuttavad kohad. Oskar kõndis natuke aega mööda Sise-Riia tänavaid ja läks siis bussijaama. Seal tuli tal üle

tunni aja oodata, sest busse oli vähe ja Soomuste küla poole sõitsid need ainult paar korda päevas. Bussijaamas ei silmanud ta ühtki tuttavat. Alles lõpuks, kui vana logisev «diisel» juba ette sõitis, tuli üks priske noor naine, suur tühi korv käes. See oli Kampari Tilla, kõrtsmiku tütar alevist. Enne sõda oli ta agaralt kaladega spekuleerinud — ostis kaluritelt salaja kokku vimbu ja kohasid ning viis oma kundedele koju kätte. Tilla mees, metsapraaker, oli 1940. aastal purjus peaga planguvirna otsast maha kukkunud ja surma saanud, kuid energiline naisterahvas oskas elust läbi lüüa ka ilma mehe abita, ainult tema tegevusala polnud kuigi kiiduväärt.

«Vist spekuleerib jälle,» mõtles Oskar tuttavat naist silmitsedes. Kuid Tilla ei tundnud teda ära: oma pika sineliga ja uue sõduri-kõrvikuga nägi Oskar võõras välja. Võib-olla oli tema välimus nende aastatega muuski suhtes muutunud, ega inimene ise ju seda kunagi märka.

Buss sai täis, kuid seisis veelgi kümmekond minutit. Hakkas lörtsi sadama, bussi aknad kattusid peagi lumetortidega, ja kui buss lõpuks liikuma hakkas, ei näinud Oskar ümbrust peaaegu sugugi. Alevisse — õigupoolest oli see suur töölisasula — jõudis buss õhtu eel. Siin oli bussiliini lõpp-peatus, ülejäänud osa teest Soomuste külani tuli Oskaril minna jala. Seljakoti, kus polnud muud kui mõni paar musta pesu ja jalarätte ning kuivproduktid kolmeks päevaks, oli Oskar juba bussis üle õla visanud. Ta astus autobussist maha ja sammus mööda asula kitsukesi tänavaid mere äärde viivale teele.

Lörtsi sadas ikka veel, märgi lumetorte paiskus Oskarile vastu silmi, lumevett nirises sineli krae vahele. Aeg-ajalt pidi ta taskurätiku võtma ja nägu pühkima. Ometi ei suutnud ebasõbralik ilm Oskari tuju rikkuda, sest iga samm viis teda lähemale kodule, sünnipaigale, kus on küllaldaselt soojust külmetanud tulija soojendamiseks. Aga võib-olla leiab ta eest pimeda ja külma kodumaja ega ole kedagi, kes tema «tere õhtust» vastu võtaks. Ta ei teadnud ju veel midagi...

«Ah, mis ma...» tõrjus Oskar rahutuid mõtteid tagasi. «Olgu, mis on. Kõigest peab üle saama.»

Ta lisas sammu. Kilomeeter kilomeetri järel kahanes vahemaa, mis teda kodust lahutas. Männimets kahel pool teed oli jäänud märksa hõredamaks, siin-seal paistis raiesmikke: sakslased ei olnud säästnud ka vana mereäärset männikut. Lõpuks hakkas vasakut kätt paistma Kõrkjajõe luht, kohati läigatas

õhtuhämaruses kõrkjapuhmaste vahelt veepind. Eespool, kus jõe ja luidete vahel võis juba märgata Soomuste küla hoonetekobarat, kohas meri — rahulikult ning ühetooniliselt, ja see oli kauneim kõigist lauludest, mida Oskar tundis. Kallis kodumeri... ta tervitas oma poega, vaikselt ja sõbralikult väljendas ta oma rõõmu tema tagasituleku üle, ja tähed, mis taoti vilkusid läbi lörtsipilve, pilgutasid talle lõbusalt silma, just nagu tahaksid öelda: «Vaata ometi ka meie poole, ära ole uhke — meiegi ootasime ju sind...»

Küla oli pime, ühestki aknast ei paistnud tuld, aga niisugused olid sel ajal ju kõik külad — sõda oli neile vajutanud ööpimeduse ja ettevaatuse pitseri. Oskar ei kiirustanud nüüd enam. Aeglaselt läks ta läbi küla, mis näis uinuvat kõikidest unustatuna ja mahajäetuna luidetel mere ääres. Ükski koer ei haugatanud, ühtki inimest ei tulnud vastu kitsukesel tänaval. Ainult kruus krigises Oskari saabaste all ja rinnus põksus ärevalt süda.

«Pole viga,» sõnas ta mõttes oma uinuvale külale. «Ega sa igaveseks tukkuma jää. Me äratame su unest, ja tuleb aeg, kus siin pulbitseb tõeline, suur elu... See aeg tuleb, pane tähele, me ei tee nalja!»

2

Sel ööl põles väikeses kalurimajakeses luidete ääres tuli öö läbi ja rõõmsad, erutatud hääled ei vaikinud, kuid tänavalt ei olnud seda näha, ja seepärast ei võinud kaluripoisid ja -tüdrukud, kes hilja koju läksid, ega ka piirivalvepatrull, kes oma järjekordset ringkäiku tegi, kujutledagi, millist määratu suurt, ülevoolavat ja sõnades väljendamatut õnne peitis sel ööl see lihtne majake. Kui on nii kaua kodunt kaugel oldud, siis ei saa nii kergesti argipäeva-olukorraga harjuda, mõte hüpleb iga silmapilk ühelt huviobjektilt teisele, huultel põleb sada küsimust. Ent või siis tulijal üksi lastakse täna küsimusi esitada! Oh ei, ka need teised, keda tema ilmumine äsja üllatas nagu äkiline välgusähvatus, põlesid uudistejanus, ja nüüd oli nõnda, et kõik küsisid ja kõik vastasid, nii et kokku kujunes sellest lõpmata kirev piltide rida.

See oli jutustus eilsest päevast, vaade tagasi teele, mida oli lahus käidud. Nüüd on teed jälle kokku jooksnud ja edasi võivad nad käia üht sammu, kaotamata üksteist silmist. Sügav südamlikkus kõlas igast sõnast, nende silmad kiirgasid tunnete-

küllust, ja kui nende käed juhtumisi kokku puutusid, siis vestlesid sõnatult needki.

«Taat, mille eest sa selle said?» küsib Ruta ja puudutab sõrmega ettevaatlikult Isamaasõja ordenit.

«Mis märk see sul paremal pool on?» pärib Anita ja näitab kuldsele haavatulindile Oskari rinnal. Edgar on aga juba märganud kaardiväemärki ja mõistnud seletustetagi, et tema isa on kaardiväelane.

Oskar vaatab oma naise kaunist, pisut kahvatut nägu ja tal hakkab temast kahju. Ta ei ole saanud seda armast olendit kaitsta, teda eluraskuste eest hoida; Anita juustes võib näha rohkem kui üht hõbedast niiti ja iga säärane enneaegu hõbetunud juuksekarv on just nagu side, mis neid mõlemaid nüüd veel kindlamini ühendab, — see on märk, mis tõendab nende saatuse ühtsust. Oma laste nägudega tuleb Oskaril veel harjuda, mälestustes on need säilinud pisut teistsugustena — pisematena, õige lapselikena, õrnadena ja imearmsatena; nende hääledki kõlavad teistmoodi kui tookord... Elu pole paigal seisnud.

«Mõõdame!» ütleb Oskar pojale. Nad tõusevad püsti, panevad seljad vastamisi ja sirutavad keha täiesti välja. Ainult tsipakese — paari sõrme jagu — on Oskar oma pojast veel pikem, kuid Edgaril on paksemad juuksed kui isal, — see teeb pikkusevahe peaaegu tasa. «Võid sinagi oma pea vastu uksepiita ära lüüa,» naerab Oskar. «Pole meiesugusel kerge muldonni pugeda. Isegi istudes ei saa selga sirgeks ajada.»

Ta suitsetab kanget tubakat, seepärast sugeneb toaõhku peagi kibe suitsulõhn, mis seal mitmed aastad on puudunud. See pole just meeldiv, kuid Anita ei ütle esialgu midagi, sest egas või cmeti esimesel õhtul jälle alustada seda vana laulu, mille viis on juba peaaegu ununenud: «Kas sa ei võiks pisut vähem suitsetada?» Ei, seda ta ei ütle, kuid Oskaril endal tuleb vist see meelde, ja just nagu oleks tal juba küllalt, kustutab ta suitsuotsa.

«Kuidas õppimisega lood on?» küsib ta hiljem, kui pere on õhtusöögi lõpetanud. «Kas Rutal on algkool juba läbi? Edgar on küll vist mõnelgi asjal peast minna lasknud?»

«Väga hull see lugu just pole,» vastab Anita laste eest. «Ruta lõpetas algkooli juba mullu ja Edgariga oleme iga talv pisut töötanud. Mõnes aines — kas pole imelik — võisin ma

teda veel ainult pisut aidata. Kui oleks aega ja kui tõsiselt ette võtta, võiks ta keskkooli lõpueksamid ühe aastaga ära teha.»

«Kuidas sina selle peale vaatad?» küsib Oskar pojalt.

«Võib ju kah...» vastab Edgar. «Aga võib-olla oleks midagi muud veel parem.»

«Näiteks mis? Kas sul on midagi kindlamat mõttes?»

«Kuulsin, et Riias avatakse varsti kalandustehnikum. Pärast sõda on ju kalalaevadele vaja kapteneid ja mehaanikuid. Mis sina arvad, isa, ükskord saavad ju meiegi kalurid endale sääraseid laevad, nagu on Barentsi ja Kaspia merel?»

«Küllap saavad,» ütleb Oskar. «Saame paljugi.»

Ta mõtleb poja sõnadele. Edgari nõu pole laita, ta ei kavatse siit ära minna, vaid seob oma tulevikuplaanid kodurannaga, ja see on õigesti tehtud: küllap on noortel lindudel siingi ruumi tiibu sirutada. Aga kuidas jääb siis meiega, vanadega, — kas me jõuame enam noortega sammu pidada?

«Ja sina, Rutake?» pöördub Oskar tütre poole.

«Minul ei ole veel midagi mõeldud,» vastab tütarlaps murelikult, tundes end süüdlasena isa ees. Oskar on liigutatud. Ta tõmbab Ruta enda vastu, silitab tema pead ja naeratab.

«Pole viga, küll me kahe peale midagi välja mõtleme. Paneme pead kokku, ja kui ka siis midagi välja ei tule, — siis kutsume memme nõusse. Kas me siis tõesti üheskoos ei leia sinu jaoks midagi mõistlikku! Mis sa arvad? Pea meeles, et meil kõigil tuleb veel palju ja kaua õppida.»

«Kas sinul ka, taat?» naerab Ruta.

«Kuidas siis muidu! Ja memmel samuti. Teisiti see asi ei lähe.»

«Ja mis me siis hakkame tegema, kui kõik on õpitud?»

«Uut elu ehitama. Piskuga ei saa seda üles ehitada — tuleb hirmus palju teada ja osata. See on pisut raskem kui laeva või maja ehitamine. Meil tuleb tegemist teha peente ja keeruliste mehhanismidega, ja neid võivad juhtida ainult insenerid. Kuid mispärast ei võiks meist niisuguseid insenere saada?»

Ta kõneleb seda otsekui naljatades, kuid Anita mõistab, et igas Oskari sõnas peitub teatav kindel mõte. Vististi on ta neil aastail palju mõelnud ning plaanitsenud ja teab selgesti oma edasist teed. See rõõmustab Anitat, kuid samal ajal ka kohutab. Ei ole kerge olla Oskar Klava naine: väga pikkade sammudega astub ta läbi elu, mõnikord on raske temaga sammu pidada, ometi ei jää muud üle kui seda teha...

. . . Järgmisel hommikul läks Oskar kohe pärast einet oma vanemaid ja õde vaatama. Need teadsid juba tema tagasitulekust, nõnda et ta ei olnud ootamatu külaline.

Vanadel Klavadel olid piirivalvurid korteris ja seal valitses nüüd vilgas elu. Isa merel enam ei käinud, ta rakendas ja paelutas vimmavõrke, voolis koos teiste taatidega aere ja kohmitses üht-teist hobusega teha. Igaüks leidis midagi, kuhu kätt külge panna.

«Said ikka tagasi küll,» konstateeris vana Klava rahulikult ja nihutas võrguhargi kõrvale.

«Ega sa ometi enam ära lähe?» küsis ema.

Eriti südamlikku vahekorda polnud selles majas kunagi valitsenud, seepärast ei saanud see tänagi kuskilt tekkida. Rahulikult ja asjalikult rääkisid nad oma elust, püügist ja loodetavast ilmast, paari sõnaga kõnelesid oma käekäigust sõja ajal ja juba poole tunni pärast polnud neil enam millestki rääkida. Oskar tõusis püsti, ütles: «Noh, elage siis hästi . . .» ja läks ära. Ja keegi ei saatnud teda uksenigi, kuid küllap see olekski liigne olnud.

Liidia juures võttis Oskarit vastu pisut teistsugune õhkkond, ent seal valitses lein ja mure, kordagi ei ilmunud Oskari õe näole naeratust. Oskar lohutas Liidiat, nagu oskas, püüdis teda virgutada, kuigi see oli liigne, sest ega õde oma saatuse üle palju kurtnud. Käsutaja ja otsustaja oli Liidia alati olnud, praegu puudus tal ainult peamine käsualune ise, kuid küll mõne aja pärast leitakse seegi — selle peale oli Oskar kindel. Lesenimi püsib Liidial ainult leinaaja lõpuni, siis saab mõni keskealine mees Banderi Edgari majas nime poolest peremeheks, kuid iialgi ei tule temast siin tõelist peremeest. Oma elulaeva juhib Liidia ise lõpuni.

Ka siin ei olnud Oskar kauem kui pool tundi, sest Liidia pidi kalasuitsutuskotta tööle minema. Ta saatis õe suitsutuskojani ja nägi seal Kristap Liepnieki.

«Tänu taevale!» hüüdis Kristap, kui ta tulija ära tundis. «Nüüd tuleb minu rasketele päevadele lõpp.»

«Kuidas nii?» küsis Oskar, surudes noorpõlvesõbra kätt. «Kas sul on elu siis nii raske?»

«Kui pole harjunud käsutama ja organiseerima, siis võib päris hulluks minna selle tööga,» vastas Kristap. «Kaluriühistu pole ju teab mis riik, aga minusugune kehv minister ei saa sellegagi hakkama.»

Kristap muidugi liialdas, oli ta ju seniajani kõigi kaluriühistu asjadega päris hästi hakkama saanud, kuid see töö ei meeldinud talle, seepärast ta siis hingepõhjas juba rõõmustaski, et võib nüüd raske vastutusekoorma Oskar Klava õlgadele veeretada. Paraku pidi ta kohe kibeda pettumuse üle elama: tuli välja, et Oskar polegi Soomuste külla tulnud jäämise peale, vaid läheb paari päeva pärast rindele tagasi, ja pole veel teada, millal ta päriselt koju saab. Selle murega ei jäänud muud üle kui minna juhatuse majja ja tühjendada esimehe toas pudel kibedat. Seal seltsis nendega veel paar külameest, seepärast ei löönud pudel suuremat vastu.

Kui meestega oli aru peetud ja ühistu asju päritud, läks Oskar ära. Ta käis kogu küla läbi, läks siis randa, seisatas väheks ajaks valgmal, uuris hindava pilguga mootorpaate ja lootsikuid, vabedele riputatud püüseid ja kõike muud, mis oli küla elu aluseks.

Nüüd oli Oskaril ülevaade kogu elust rannas ja tal läks süda kergemaks: kuigi puudusi oli siinses elus palju ja paljugi jättis veel soovida, näis ometi kõik olevat õigetesse rööbastesse juhitud. Kõige raskem — Saksa okupatsiooni aeg — oli juba seljataga, nüüd läheb elu iga päevaga paremaks.

Kodus oli Oskaril kogu pärastlõuna oma väikese maja ümber tööd. Ta parandas aeda, pani aknale uue ruudu ette ja vahetas kuuriuksel hinged — uks oli lääpu vajunud ja lohises mööda õueliiva.

3

Järgmisel päeval käisid Oskari pool kaks ootamatut külalist, kelle tuleku üle ta just eriti ei rõõmustanud. Venna kojutulekust kuuldes ruttas varahommikul nende poole Mengeli Olga.

«Kallis vennakene!» hüüdis ta, niipea kui jõudis üle ukseläve, ja tormas sellise kiiruga Oskari juurde ning vajus kogu kehaga venna rinna najale nii abitult ja nii liigutava rammetusega, nagu peaks vend teda kogu maailma õeluse eest kaitsma. «Oskar . . . uu-u-u . . .» nuuksus Olga ja nuutsatas ühtesoodu ninaga, «misuke õnn . . . uu-u . . . et sa nüüd kodus oled . . . Nüüd võib . . . uu-u-u . . . jälle elama hakata. Saab ometi korra majja, iga peletis ei saa enam ausatele inimestele ninna karata.»

Oskar tundis üsna hästi õe iseloomu ja knihve, seepärast ei

olnud tal suuremat usku tema emotsioonidesse ja ta ei rutanud teise tunnetepuhangule niisama tormiliselt vastama.

«Rahune, õeke!» ütles ta rahulikult. «Võta istet ja tõmba hinge tagasi — sul oli ju hea tükk maad tulla.»

«Kui sa teaksid, kuidas ma ruttasin!» jätkas Olga, minnes traagilis-pateetiliselt meeleolult ilma erilise raskuseta üle päris argipäevasele. Ta istus pakutud toolile, otsis taskurätiku, nuuskas häälekalt nina tühjaks ja heitis Oskarile vargsi uuriva pilgu: kas see maruline sissejuhatus on talle juba südamesse läinud? Kuid midagi kindlat ei võinud öelda, — Oskar oli rahulik ning talitses ennast, ja tema naeratusest võis välja lugeda niisama hästi kaastunnet kui lihtsat uudishimu. Säärane on ta ikka olnud, tema näolt ei võinud kunagi lugeda, mis tal südames on, üksnes viha muutis seda mõnikord.

Anita ei tahtnud venna ja õe kõnelust segada, vabandas koduste talitustega ja läks toast välja.

«Mis tal vaja on?» mõtles Oskar. Et õde pole tulnud ilma teatava tagamõtteta, ainult oma palava armastuse ajel, see oli Oskarile algusest peale selge.

«Kogu vald ootas sind koju,» hakkas Olga jälle kõnelema. «Meie Peetriga ei läinud ükski õhtu nii magama, et ei oleks sind meelde tuletanud ja kibedaid pisaraid valanud. Et kuidas küll tema vaesekese käsi käib? Kas on katust pea kohal, kas ei lõdise viimaks nagu koerakene lageda taeva all? Jah, kui saatus meid lahku viib, siis saame alles õieti aru, kui armas ja kallis võib üks inimene meile olla. Kas pole tõsi, Oskar?»

«Muidugi, Olga,» möönis Oskar.

Jälle ninarätik, jälle võimas häälekas nuuskamine, ja Olga jututulv hakkab nagu jõgi, mis on suure vaevaga kitsast kaljupraost läbi murdnud, rahulikult laia ning madalat sängi mööda voolama: «Valla täitevkomitees ei tule nad ilma sinuta päevagi toime. Seal istuvad nüüd igasugu jätised, närakad ja lakekausid — oleks seal üksainuski täie aruga inimene. Ei sealt maksa tarka tegu oodata. Anda ei taha nad midagi, aga nõudma on kanged kõike, mis sul iganes hinge taga. Aga kas meie Peetriga saksa ajal veel vähe kannatada saime? Kas sellest veel vähe, et meie Jaan võeti leegioni? Kas meil vähe on tulnud neid okupatsioonisaksu oma sängi magama panna, praadida neile küll hõrnaid, küll mune ja keeta kohvi? Arvad, et see meil kerge oli? Hambad ristis, tegime, mis meil kästi, raiskasime oma kraaminatukest, aga nüüd... nüüd tembeldatakse meid

sakslaste abistajateks, kantakse kulakutega ühte kirja ja pannakse kõrgemad maksud peale! Miks siis teistele ei panda, mispärast just meile? Kas meie oleme siis halvemad kui teised? Mispärast Rumbainid jäetakse rahule? Mispärast ei puutu keegi Kraukliseid, Zvaigzniteid ja Aaboleid? Oleks sa näinud, kuidas need saksa ajal kaladega spekuleerisid! Viimase kui maimu mugeldasid Riiga ja müüsid altkäe — kreislandwirt ei saanud neilt peaaegu mitte midagi.»

«Ja õigesti tegid,» tähendas Oskar. «Misjaoks vaenlast toita?»

«Ega ma seda ütlegi, aga ega see teab mis heategu ka ära ei olnud. Ega sellepärast maksa veel ühtesid headeks kiita ja teisi nii mustaks tõrvata, et koergi ei taha enam su käest leiba võtta.»

«Mis teile siis halba on tehtud?» päris Oskar.

«Ma ju ütlesin — need suuremad maksud...» seletas Olga. «Võtame kas või piima. Kaks õhvakest meil on kõigest jäänud ja praegu on piim turul nii kallis — iga liitri eest võid saada puhast raha. Aga paljukese meil siis müügiks jääb? Osa tuleb anda varumispunkti, endale läheb ka söögiks, mis sa sealt enam müüa saad — mõni liiter päevas. Kas ühe mannerguga tasub turule minna? Ja kõik ainult sellepärast, et valla täitevkomitees pole ühtegi ausat inimest. Aga tänu taevale, nüüd saab jälle korra majja. Sina, vennake, võid kõik heaks pöörata, mis need kaltskaabakad on kokku pudrutanud.»

«Kui sa arvad, et sulle ja Peetrile tehakse ülekohut, miks te siis ei pööra ametivõimude poole ega otsi õigust?» tähendas Oskar. «Mispärast Peeter ei lähe maakonna täitevkomiteesse või parteisse? Seal kuulatakse teid ära ja otsustatakse kõik seaduse järgi.»

«Ui jumaluke, kus nüüd seda tohib teha!» hüüdis Olga lausa kohkunult. «Need ju kõik ühe mütsi all! Kui hakkame kaebama, siis panevad veel suuremad maksud peale. Aga mis sa Peetrist kõneled — kas sellest vasikast ka millegi peale asja on? Kodus — jah, seal ta oskab iriseda ja viriseda, aga kui on vaja kuskil ametiasutuses suud lahti teha, siis on säärane lambapea valmis, et häbi vaadata. «Mine sina!» ütleb ta, aga kus nüüd naisterahvast nende asjade ajajat!»

Kiirest rääkimisest väsides tõmbas Olga pisut hinge tagasi, siis küsis äkitselt:

«Kas sa varsti hakkad täitevkomitees tööle? Kas oled juba esimeheks kinnitatud?»

Oskar kehitas õlgu.

«Enne sõja lõppu pole mõeldagi. Ja ka siis ei või teada, kas minust üldse kunagi esimeest saab. Nagu rahvas tahab, nii sünnib. Ma ei saa ju ise ennast ühelegi kohale määrata.»

«See on tõsi, ega ma seda ütlegi, aga rahvas tahab — seal ei maksa kahelda. Kui vaja, siis meie Peetriga käime majast majja ja teeme hommikust õhtuni kihutustööd.»

«Aitäh, õekene, kuid ma arvan, et saame läbi ilma säärase agitatsioonita. Sa ju näed, et mul on sõduririided seljas. Ma pean veel sõdima, Olga. Vaenlane ei ole veel lõplikult hävitatud, Kuramaa on täis igasuguseid leegione, kus on sinugi armas pojuke. Tead mis, Olga...» muutus Oskari hääl karmiks. «Ilmaaegu kurdad sa liigategemise ja ülekohtu pärast. Okupatsioonisaksu panid oma sängi magama, toitsid hõrnaste ja munadega... poeg Hitleri armees... Mida sa m e i l t tahad? Et sulle medal antaks või aukiri? Võib-olla tahad, et sulle ja Peetrile need hõrnad ja munad kinni makstakse, mis te oma armsatele okupatsioonisakstele kurku kühveldasite? Ütle aitäh nõukogude võimule, et see teiega nii pehmelt ümber käib. Täna jumalat, Olga, et need, keda sa närakateks ja lakekaussideks sõimad, on teie vastu nii kannatlikud.»

«Oskar!» hüüatas Olga äärmise hämmastusega. «Ka sina oled s ä ä r a n e? Isegi sina ei taha meid aidata?»

«Ei, ei taha.»

«Ja ainult sellepärast, et me saksa ajal oma varandust raiskasime?»

«Ei, mitte ainult sellepärast, vaid üldse kõige pärast. Arve tuleb ühtekokku üsna suur. Makske ja olge õnnelikud!»

Pärast seda muutus kõneluse jätkamine võimatuks. Olga nuutsatas veel korra, tõusis püsti ja läks täiesti löödult minema. Oskar ei püüdnudki teda kinni pidada.

Pärast lõunat tuli teine külaline — Robert Klava. Oktoobri algul oli ta liiga kauaks Riiga jäänud ja õige ärasõitmisaja maha maganud. Parajasti siis, kui Roberti kohvrid olid lõpuks täis laaditud ja kõik ärasõiduks valmis, lõi Nõukogude armee kinni kitsa värava Kuramaale, kustkaudu okupantide kannupoisid ja koos nendega ka mõned lihtsameelsed lätlased ohtlikust Riiast minema putkasid. Robertil tuli tahes-tahtmata kohale jääda.

Ta kaalus seisukorda, kohanes kiiresti oludega ja korraldas oma elu ümber uutel alustel. Majandusteadlase haridusega mees pidi tema arvates ka nõukogude võimule kulda väärt olema. Robert sobitas end tööle ühte varustus-turustuskontorisse ning andis mõista oma töökaaslastele — ja mitte üksnes neile, vaid kõigile, kellega tal tuli ametiasjus kokku puutuda, — et neil on tegemist suure võitlejaga, peaaegu revolutsionääriga ja vana põrandaalusega. Kas ta polnud raskesti kannatanud Ulmani režiimi ajal, mitmed aastad kinni istunud oma ennastsalgava tegevuse pärast? Seda võis ta isegi dokumentaalselt tõendada, olge lahked — vaadake! Milliste tegude eest ta vangis istus, seda ei hakanud Robert Klava nendele võõrastele inimestele muidugi rääkima. Kui ta tuttavatega kokku juhtus, siis niisugustel puhkudel ta oma «revolutsiooniliste» teenetega ei hoobelnud, ja see oli ka õige: tulega ei maksa mängida.

Robert ei teadnud Oskari kojutulekust ja Riiast välja sõites polnud tal üldse kavatsust venna perekonda külastada. Soomuste külla tuli ta Liidia palvel: õde tahtis temaga nõu pidada, mida tuleks teha pensioni saamiseks pärast Banderi Edgari surma; koolitatud vend pidi paremini teadma, kuidas vajalikke formaalsusi asutustes korraldada.

Liidia rääkiski talle Oskari tulekust, ja siis ei võinud Robert enam mingil tingimusel Riiga tagasi minna, ilma et oleks vennaga kokku saanud. Kõiki asjaolusid kaaludes jõudis õpetatud majandusmees järeldusele, et olukord võtab üha soodsama pöörde: õemees on langenud võitluses nõukogude kodumaa eest, vend sõdib Punaarmee ridades ja on lahinguliste teenete eest autasustatud mitmete ordenitega, seejuures olevat ta isegi parteisse vastu võetud... ja tema ise, Robert Klava, on Ulmani ajal vangis istunud, — need olid soodsad faktid, eriti siis, kui neid osati vajalikul viisil ära kasutada. Ja kas tema ei oska! Isegi siis, kui laiemad ringkonnad saaksid teada, et ta kukkus vangi konterbandi-tehingute pärast, võis küsimust keerata nii, et see omandaks poliitilise teo iseloomu: see oli riigivastane tegu, — kui soovite, nimetage seda kas või kuriteoks, — ent millise riigi huvide vastu see oli suunatud? Ikkagi fašistliku Ulmani-Läti vastu, niisiis läbi ja läbi poliitiline asi. Ei, sõbrad, ärge Robert Klavale liiga lähedale tükkige: temal on teeneid töörahva riigi ees, kogu tema perekonnal on teeneid, ja sellega tuleb nii mõnelgi arvestada, meeldigu see talle või mitte.

Oskar võttis teda vastu lahkelt, kuid oli siiski üsna tagasi-

hoidlik. Robert päris vennalt üksikasjaliselt, kuidas ta on vahepeal elanud, rääkis üht-teist endast ja ruttas Oskarile deklareerima oma suhtumist nõukogude korrasse:

«Võin öelda täiesti avameelselt, et ma seda korda armastan ja et see on mulle lähedane. Igale inimesele tööd tema võimete järgi ja palka teenete järgi — see on õiglane printsiip. Ainult see on halb, et eraalgatust üleliia piiratakse. Sellega me külmetame kinni võrdlemisi suuri jõude, mis võiksid mõistliku kasutamise korral täiendavalt vägagi tunduvaid resultaate anda — eriti majanduspõllul. Riiklik plaanimajandus on suurepärane asi, aga kui selle kõrval säilitataks — kas või reformeeritud kujul — eraalgatus, siis sellega riik ainult võidaks. Kui palju majanduslikke talente jääb kasutamata, millised võimalused lastakse raisku minna! Minu arvates on see pillamine.»

«Sa tahad öelda, et meie päevil on vajalik uus «nep»?» küsis Oskar muiates.

«Ma ei ütle, et see oleks otse vajalik, — võib ju olla, et nõukogude ökonoomika on küllalt tugev ja saab läbi ilma selletagi, kuid see ei tuleks kahjuks. Suures majapidamises kulub kõik ära.»

«Niipalju kui minule teada, ei ole Nõukogude Liidus kombeks taganeda, vanade etappide juurde tagasi pöörata, korrata seda, mis on oma aja juba ammu ära elanud. Milleks surnuid üles äratada? Las nad puhkavad oma hauas, kuhu ajalugu nad on matnud, meie elus on küllalt uut, värsket jõudu, küllap saame läbi ka ilma nende eilse päeva talentideta.»

«Ma ei vaidle vastu, Oskar, ainult et mõnikord tulevad pähe sellised mõtted. Kuulsin, et sa oled parteisse astunud?»

«Rindel võeti vastu.»

«Õnnitlen! Sinu olukorras oleksin vist sedasama teinud. Ainult üht nõu tahaksin sulle anda: alati, igasuguses olukorras peab tegutsema mõistlikult, järele kaaluma, ei tohi tormata. Kes tormavad, need jooksevad alati liiga kaugele ette ja varem või hiljem tuleb taganeda — ühel rohkem, teisel vähem, olenevalt sellest, kui kaugele on joostud. Kuid see on raske ja mõnikord isegi võimatu.»

«Mis sa sellega tahad öelda?» — Oskar vaatas vennale kindlalt silma.

«Ei maksa olla ülearu aktiivne, kui mõni asi pole täiesti selge,» vastas Robert nii liibitseva tooniga, et Oskaril oli vastik teda kuulata. «Rahvusvaheline olukord on liiga segane...

Mine tea, mis ükskord veel võib tulla. Mõistlik mees ei põleta kunagi kõiki sildu enda taga. Ta tegutseb, töötab ausalt ja hoolsalt, kuid ikkagi jätab tagavaraks mõne väikese uksekese, mille kaudu võib raskest olukorrast välja pääseda. Soovin sulle südamest kõige paremat, usu mind. Ainult sellepärast hakkasin sellest asjast rääkima.»

«Parem kui sa poleks sellest rääkima hakanudki,» ütles Oskar. «Minule pole vaja mingit tagavarauksekest, küllap tulen niigi toime, — aga sina, nagu ma näen, tahad tagavaraks hoida kogu vana elu. Robert, kui nõukogude kord on sulle tõesti nii armas ja lähedane, nagu sa räägid, siis tee ükskord lõplik otsus ja pea meiega sammu, ära piilu tagasi vana elu poole, ära tuhni vanu haudu lahti ja ära kutsu koolnuid elavatele appi. Oma elus oled teinud nii mõnegi vea. Nõukogude võim on valmis sinu vanu vigu andeks andma, sa ainult võta ükskord ometi aru pähe ja ära tee uusi vigu, mida oleks juba raske andeks anda. Astu kogu südamega uude ellu, tööta ausalt, oma jõu ja jaksu kohaselt — ja sa saad näha, kui ilus on ehitada uut maailma. Aga kui sa tagasi piilud, siis võib juhtuda, et sa kukud uue elu tellingutelt alla, ja emb-kumb — kas lööd end valusasti ära või... hävid.»

See oli nii nõuanne kui ka hoiatus. Robert sai sellest aru ega püüdnudki vennaga vaidlema hakata. Ja lahkudes olid nad teineteisele niisama võõrad ja kauged kui enne seda kohtumist.

...Järgmisel hommikul sõitis Oskar Klava rindele tagasi. Anita pani mehe seljakotti puhta sooja pesu, sokid, kindad ja söögipoolist ning saatis teda Riiani. Ja jälle jäi kalurimajakeluite serval tühjaks, kogu küla näis tühjemaks muutuvat, ent see ei olnud enam endine lootusetu tühjus. Teadmine, et armas elukaaslane asub ligiduses, mitte väga kaugel kodupaigast, tõi südamesse rahu ja kindlust, andis uut lootust ja jõudu. Nüüd oli kergem oodata.

Päev hiljem tuli kindralleitnant Silujanov veel kord Soomuste külla ja seekord sõitis Tanja temaga koos ära. Isa oli Riias kõnelnud ühe keskkooli direktoriga. Tanja oli lubatud kaheksandasse klassi vastu võtta. Isa oli leidnud tütrele ka korteri tuttavate juures, kus perekonnapea oli Silujanovi vana sõjakaaslane. Ära sõites jättis Tanja Edgarile oma aadressi ja palus külastada, kui ta mõnikord peaks Riiga tulema; ise lubas

ta talvisel koolivaheajal mõneks päevaks Soomuste külla sõita ja mõnikord ka pühapäeviti.

Ei lahkutud pikaks ajaks, ka vahemaa polnud nende vahel ilmatu suur, seepärast oli süda mõlemal rahulik. Edgar sai aru: tal tuleb harjuda mõttega, et ei saa Tanjat iga päev näha. Kurb see küll on, mõnelgi õhtul ei leia ta kuskil rahu, kuid elu sihikindlate nõudmiste ees pidi taanduma.

4

Nagu juba varem öeldud, oli randlaste kalalaevastik vana, küllaltki lagunenud ja nõudis uuendamist, sama lugu oli võrkude, nootade ja muude püüstega. Võrkude osas võis olukorda kergemini parandada, ehk küll ainult osaliselt — esimestest vabastamise päevadest peale aitas riik palju kaasa. Vabariiklik Kalurite Liit avas Soomuste külas kaupluse, kust kalurid riigile antud kalade eest võisid saada peaaegu kõike, mida eluks ja tööks vaja: toiduaineid, riideid, jalanõusid ja kalapüügivahendeid. Et okupatsiooniaastatel oli väga kehvaks jäädud, oli kõike vaja, puudus vahtis igast nurgast vastu.

Klava Edgaril möödus talv pingelises töös, igavuse ja elu tühjuse üle ei võinud ta kurta. Koos oma töökaaslastega viibis ta suurema osa ajast merel, lähedastel ja kaugetel püügiretkedel. Vimmavõrgud lasksid nad küla lähedusse, — seda oli juba palju, kui sõideti mõni kilomeeter Soomuste küla valgmast kaugemale ühele või teisele poole, olenevalt sellest, kus kala nähtavale tuli, kuid räime- ja kiluvõrkudega tuli sageli pikki teid läbi sõita — Daugava suudmeni ja veelgi kaugemale Kuramaa poole. Mõnikord jäid nad ka ööseks oma võrkude juurde ja tulid koju tagasi alles teisel õhtul. Neli mootorpaati, mis olid külas sõjaeelsest ajast alles jäänud, ei seisnud kunagi jõude, kuid neid tuli tihti remontida; vana mootoriga on sama lugu kui raskesti haige inimesega — tühisemgi asi võib ta rivist välja lüüa, ilma rohtudeta ja arstiabita ei saa ta päevagi läbi.

Tanja pidas sõna: talvisel koolivaheajal oli ta neli päeva Soomuste külas Banderi Liidia pool, kuid Edgar sai ainult ühe õhtu oma sõbraga koos olla — just sel ajal tuli Kuramaa kanti paksult räimi ning Edgari lülj jäi vana Banderi mootorpaadiga kaheks päevaks ja ööks merele. Ainult mõne lühikese,

lennul kaduva tunni veetsid nad koos, uitasid mereäärses männikus ja luiteil, jutustasid teineteisele, mida olid koolis ja merel näinud, taoti vallatlesid ja nokkisid teineteist, taoti vajusid murelikesse või unistavaisse mõtetesse ja vaikisid. Tanjal olid nüüd uued riided ja nägus talvepalitu ning ta hakkas juba väikese daami moodi välja nägema, tema käed olid muutunud valgeks ja pehmeks, ainult kohati polnud pihkudelt vana rakkus nahk veel jõudnud maha tulla; jah — vana nahk tuli vähehaaval ära, kuid tüdruku süda oli seesama, mis ennegi. Kui piinliku tundlikkusega Edgar ka iga pisimatki muutust Tanja olekus jälgis ja tajus, ei märganud ta midagi niisugust, mis oleks võinud talle valu teha. Tanja ei olnud upsakaks muutunud oma uue seisukoha pärast, ka mitte uhkeks, kuigi tema isa oli kindral ja tema ees olid avanenud avarad väljavaated.

Aga Edgar ise? Polnud temagi ju paigal seisnud, mõndagi uut ja maitsekat oli ka temal nüüd muretsetud, samuti nagu teistel külanoortel. Kõik, mis neil oli, olid nad saanud oma tööga, kündes raskeid vagusid mere ääretul nurmel. Just sellepärast näis neile iga saadud asi kalli ja tähtsana, — teadsid nad ju selle tõelist hinda.

Kui Edgar järgmiselt püügiretkelt tagasi jõudis, ei leidnud ta enam Tanjat eest. Kuid varsti tegi selle tasa üks õhtu, mille ta koos Tanjaga Riias veetis. Nad käisid ooperi- ja balletiteatris, vaatasid «Luikede järve» ja ajasid pärast seda hommikuni juttu Tanja isa sõbra külmas korteris. Viimasel sõjatalvel oli Riias kütmisega raskusi, eriti keskküttega majades, kus polnud ahjusid, ja kindral Silujanovi sõbra korter asus just sellises majas. Teelauda istudes tuli palitu selga jätta, hommikul oli köögis veeämbrile jääkirmetis peale tekkinud, ka elektrilamp põles ähmase punaka valgusega. Ent mis tähtsust on sellel kõigel, kui inimesel on noor tuline süda rinnas ning kindel usk tulevikusse — kõige suurema külmaga on tal soe ja kõige sügavamgi pimedus ei suuda varjutada tema helget rõõmu selle üle, et ta on olemas, ja veel rohkem, et on olemas veel ka üks teine olend selles maailmas.

Lõppude lõpuks oli see siiski kaunis talv, hoolimata rängast tööst ja suurtest raskustest. Veel oli kalurite elus palju vana, isegi liiga palju, kuid siin-seal tärkas juba mõni noor idu — küll areldi, väetilt, julgust kogudes ja varaseid hallasid kartes, kuid ometi andis juba ainuüksi see fakt ise tunnistust uute

jõudude ärkamisest. Soomuste külas ei olnud veel ühtki parteilast — ja kust nad võisidki nii ruttu tekkida —, kuid jaanuari lõpul loodi siin juba kuueliikmeline komsomoli-algorganisatsioon ja Edgar Klava valiti selle sekretäriks. See tähendas, et selles vaikses, kõrvalises nurgas oli tekkinud tsentrum, tuum, väga tundlik elunärv, mille ümber nüüd koondus kõigi külanoorte elu ja mis reageeris kõigele, mis selles elus sündis ja kasvas. Kontakt välismaailmaga muutus nüüd palju tihedamaks ja pidevamaks; kõik, mis sündis ja juhtus kogu rahva ulatuses, kajastus ka siin ja kordus ühel või teisel viisil küla mastaabis.

Banderi Andra õppis juba kursustel ja polnud kahtlust, et teadmised, mis ta seal omandab, kuluvad siin ranna ääres varsti marjaks ära. — ega Kalurite Liidu esindajad koos Kristap Liepniegiga ja teiste juhatuse meestega asjata uurinud vana suitsutuskoja kõrval asuvat krunti ning arutanud tüüpprojekte ja ehitusmaterjali hankimise võimalusi.

Vanad laevaehitusmeistrid kergitasid hindavalt plankusid ja laevakaarte materjali, mis oli aastaid kuivanud, valisid uutele mootorpaatidele mudeleid ning hakkasid talve lõpul tahuma täävi- ja emapuud väikesele kalalaevale. Mudelit takseerides ütlesid mõned vanad kalurid, et see tulevat midagi Fred Mengeli «Titania» taolist, mis omal ajal oli üles kütnud kogu ümbruskonna kalurite meeled.

Jah, uus ajas idusid, kuid ega vana Aadamgi tukkunud. Tublide merehaldjate kõrval tegid oma tükke vanad paharetid; juba sõelus kalurihüttide vahel igasuguseid ülesostjaid ja spekulante ettevõtlike naiste näol, salaja osteti kalu kokku ja müüdi edasi töölisasulas, Riias, siin-seal pimedates nurgatagustes. Mengeli Olga ei viinud oma piimamannergutes turule üksnes piima; mõnel anumal oli kahekordne kaas, ja esimese kaane alla vaadates ei võinud veel teada, mis peitus teise taga, mille peal loksus piimakord. Kampari Tilla muutus mõne kaluri majas jälle oodatud külaliseks; igakord ei tulnudki ta oma tühja korviga külasse, vaid oli kaluripaadil vastas vaikseil rannamail, kus ükski uudishimulik silm ei takistanud Tillat tema kahtlase äri ajamisel. Tilla nooruslikud paled lõid veel rohkem õhetama, need olid lausa rõõsk piim ja veri, ja peab ütlema, et oli veel küllalt ebateadlikke inimesi, kes aitasid kaasa, et Tilla paled võiksid õhetada ja tema rahapung paisuda. Osa kalasaagi varjamisega riigi eest andis mõni kalur

vaba voli oma lühinägelikule ahnusele, aidates kasvada ja juurduda uutel umbrohtudel, mis oma apluselt vähe erinesid vanadest parasiitidest.

Vana Aadam polnud tõesti veel surnud, ja kuidas võiski ta äkitselt ära surra, — see, keda oli põlvest põlve kasvatatud, kes oli igivanast ajast peale rahva elumahla imenud. Pundunud, rasva läinud, oma juured inimeste teadvuse kõige pimedamatesse soppidesse ajanud, rabeles ta nüüd kõigest väest vastu ja võitles oma olemasolu eest. Palju vaeva tuleb näha, enne kui jõutakse ta täielikult vaikima sundida.

NELJAS PEATÜKK

1

9. mai 1945... Võidulipp lõi lehvima riigipäevahoone kohal. Inimkonna vaenlane oli põlvili surutud. Sajad miljonid inimesed hingasid kergendatult, — esimest korda pärast aastatepikkust kõigi füüsiliste ja vaimsete jõudude äärmist pingutust. Päeva kustudes ei mässinud linnad ja külad end enam pilkasesse pimedusse, tänavatel ja väljakutel puhkesid särama eredad valguseõied ja iga aken vaatas sel ööl pimedusse otsekui avatud silmi, kiirates välja inimeste rõõmu ja usku tulevikku. Rahvad hakkasid jälle elama rahuaja elu.

Loendamatutest garnisonidest ja sõjaväelaagritest asusid koduteele nõukogude sõjameeste ešelonid. Suur üldrahvalik sõda oli lõpule viidud, kodumaa vabadus ja sõltumatus ühiste jõupingutustega ja ühise kangelasteoga päästetud, metsaline taltsutatud, ja nüüd pöördus osa nõukogude inimesi tagasi oma perekondade juurde, et pärast lühikest hingetõmmet asuda jälle tehastes tööpinkide taha, haarata pihku adrakured või traktorirool, mille nad olid kõrvale heitnud neli aastat tagasi.

Jah, lõpuks oli tulnud päev, mil Oskar Klava võis oma rindekaaslastel kätt suruda ja sõbralike soovide saatel koduteele asuda — seekord päriselt. Samuti nagu miljonitel tema seltsimeestelgi oli tal seljakott üsna tühi ning kerge, — nad ei tulnud ju röövkäigult, vaid raskelt, ennastsalgavalt töölt. Süda aga oli see-eest tulvil mõõtmatu rõõmu helgust: tema on oma kohust auga täitnud — nagu tõsisele töömehele kohane. Iialgi ei tule tal silmi maha lüüa oma laste ja kaasinimeste ees, ajalugu ei häbista teda ei praegu ega tulevikus: tema käte külge pole kleepunud midagi räpast ja ta pole lasknud teisi enda

eest töötada — niisuguse teadmisega südames on kerge sõjast koju tagasi pöörduda.

Kui Oskar Riiga jõudis, astus ta sisse Kalatööstuse Rahvakomissariaati, kus tal oli sõjaeelsest ajast tuttavaid. Ometi ei kohanud ta neist kedagi, sest püügihooajaks olid paljud rahvakomissariaadi töötajad rannaküladesse sõitnud, kus neid rohkem vaja läks kui rahvakomissariaadi seinte vahel. Ei olnud kohal rahvakomissari ega tema asetäitjat. Kui Oskar oli kõik rahvakomissariaadi ooteruumid läbi käinud ja üle ukse ka mõnesse kabinetti pilgu heitnud, nägi ta lõpuks Ansis Knospinit.

«Seltsimees Klava?» kordas Knospin ja püüdis meelde tuletada, kus ta varem on seda meest näinud. «Te olete vist mere äärest?»

«Jah, seltsimees Knospin, Soomuste külast,» seletas Oskar. «Nüüd demobiliseerusin.»

«Olge tervitatud õnneliku tagasituleku puhul,» raputas Knospin südamlikult Oskari kätt. «Võtke istet! Millega võin teile kasulik olla? Suitsetate? Palun...»

Süüdati «belomoorid». Siis lausus Oskar:

«Mingit konkreetset tarvidust mul polnud. Astusin siia sisse ainult selleks, et vanade tuttavatega kokku saada ja neile teatavaks teha, et olen nüüd jälle kodus. Ehk on midagi edasi anda Soomuste külale... midagi uut. Tahaks teada, kas lähemal ajal ei hakata meilgi midagi tegema.»

«Muidugi hakatakse,» naeratas Knospin. «Kuidas siis muidu. Üht-teist ongi juba ära tehtud, kuid see on alles algus. Millal te viimati kodus olite?»

«Mineval sügisel, pärast Riia vabastamist. Kuid ma olen kodunt kirju saanud.»

«Siis te tõenäoliselt teate juba, et kalasuitsutuskoda on jälle korda seatud ja töötab viimasel ajal täie koormusega. Rahvakomissariaat võttis selle oma hoole alla. Teie küla rahvas sai palju uusi võrke. Lähemal ajal hakkame Soomuste külas ehitama kalatöötlemistehast. Projekt on juba valmis, ehitusmaterjalid osaliselt kohale veetud, nüüd on sõna ehitajatel.»

«See on hea asi,» ütles Oskar. «Meie mõtlesime sellest juba ammu, ainult tookord polnud jaksu. Kui sõda poleks vahele tulnud...»

«Jah, siis oleks see vabrik juba valmis olnud,» ütles Knospin. «Aga mine tea, kas sakslased oleksid selle purustamata

jätnud, kui see olekski enne sõda valmis saanud? Kas te teate, mida me Kolkas ja Rojas[1] eest leidsime? Okupandid olid kõik kalurid mere äärest minema ajanud, paadid ära põletanud — seal tuleb nüüd täiesti uus kalalaevastik ehitada.»

«Soomuste külas oleksid nad samuti teinud, kui inimesed poleks oma paate õigel ajal põhja lasknud ja ise rettu läinud.»

«Täitsamehed,» tähendas Knospin tunnustavalt. «Niipalju kui mul teada, läks neid paate kibedasti tarvis Daugava forsseerimisel.» Ta tõmbas sügava mahvi, puhus suitsu õhku ja jälgis tükike aega, kuidas suitsupilveke aeglaselt akna poole hõljus, naeratas siis ja vaatas oma kaaslasele otsa. «Võimalik, et meist saavad lähemal ajal naabrid. Mul tuleb vist teie kandis tööle asuda.»

«Väga meeldiv,» ütles Oskar, kuigi ta just hästi ei teadnud, mida meeldivat võiks õieti olla Knospini Soomuste külas olemisest — tundis ta ju seda meest üsna vähe.

«Jah, see pole võimatu,» jätkas Knospin. «Suitsutuskoda... Kalatöötlemistehas... Oleks nüüd ainult kala, mida ümber töötada.»

«Küllap kala saab,» ütles Oskar veendunult. «Ehitage teie vabrik valmis — kalade eest hoolitseme meie. Ärge ainult unustage selles projektis ka külmutusruumi!»

«Sellele on juba mõeldud,» kinnitas Knospin. Ta heitis pilgu käekellale ja hakkas pabereid sorima. Oskar mõistis, et tal on aeg minna.

«Niisiis — nägemiseni, seltsimees Knospin,» ütles ta ja ulatas Knospinile käe. «Millal võime teid oodata?»

«Täpselt ei tea. Võib-olla nädala pärast, aga võib-olla ka hiljem. Pole võimatu, et mul läheb Riias veel pisut aega. Mis te arvate, kas ma Soomuste külas leian endale korteri? Tahan kogu perekonnaga sinna kolida.»

«Miks mitte. Mitmed majad seisavad tühjalt — omanikud hulguvad ei tea kus võõral maal ringi.»

«See oleks tore, seltsimees Klava. Elage siis hästi! Soovin teile kõige paremat edu! Et lõhed oleksid nagu roikad ja meri kihiseks räimedest!»

Oskar läks rahvakomissariaadist otsemat teed bussijaama ja sõitis esimese bussiga Riiast kodu poole.

---

[1] Kolka ja Roja — Riia lahe ääres Kuramaa rannikul asuvad kalurikülad. — *Tõlk.*

...Kui Tanjal olid viimased kaheksanda klassi eksamid tehtud, jõudis Riiga kindral Silujanov. Sõja lõpu oli ta kaasa teinud Ida-Preisimaal, armeekindral Bagramjani vägedes, ja osa võtnud Königsbergi ründamisest. Nüüd oli Silujanov komandeeritud Moskvasse — õppima kindralstaabi sõjaakadeemiasse. Sõja-aastate jooksul omandatud rikkalikke lahingulisi kogemusi oli vaja teoreetiliste teadmistega täiendada.

«Näed, Tanjuša, kuidas nüüd välja kukub,» lausus Silujanov naljatades oma tütrele. «Saame mõlemad koolipinki nühkida.»

«Aga Viktor?» meenutas Tanja. Hiljuti oli ta saanud vennalt kirja. Viktor kirjutas, et saab varsti valmis esimese kursuse eksamitega lennuväeakadeemias.

«Kõigil kolmel on meil ühesugune saatus,» möönis isa. «Teil, noortel, pole ju viga midagi, — kõige parem aeg õppimiseks, — aga mis peab ütlema minusugune vanatoi? Kuidas sa kõiki neid suuri tarkusi vanasse peakolusse enam sisse saad? Hommikuti tahaks pisut kauem magada — sõja ajal jäi selleks aega napivõitu, — teinekord kuluks ka vanade seltsimeestega klaasi veini juures koos istuda... oh seda häda ja viletsust. Ja kui sa siis mõnes aines kolme saad, kuhu sa häbi pärast silmad paned! Ainuke lootus on, et lapsed aitavad, kui peenike pihus.»

«Oh sina vanatoi!» viskus Tanja isa käte vahele ja sasis naerdes tema hallikiulisi juukseid. «Kus mul vanatoi välja tulnud! Kes sul lubas end oma loaga vanade kirja panna? Kas sa ei tea, et niisugused küsimused tuleb minuga kooskõlastada? Kas ma olen sinu silmis tõesti kogu oma autoriteedi kaotanud...»

«Luba mul siis sõjaväepilet tunnistajaks kutsuda,» naljatas Silujanov vastu. «Kui inimene on nelikümmend kuus aastat täis, siis ta...»

«...on parimates eluaastates,» lõpetas Tanja isa asemel. «Siis võib ta perekonnale ja teistele tõsistele asjadele mõtlema hakata, — muidugi, kui ta ei ole jõudnud varem sellele mõelda.»

Silujanov muigas, ähvardas naljatades sõrmega ja poetas kavala tagamõttega märkuse: «Räägi aga räägi, tütreke, — vaata ainult, et sa auku pähe ei räägi. Vaata, kui juhtubki nii, et ühel heal päeval toon võõrasema majja, mis laulu sa mul siis

laulad? Viktori pärast ma ei karda, — tema kui meesterahvas saaks minust aru, aga mis sinusse puutub...»

Tanja vaatas isale uurivalt silma: kas tuli see tal niisama juhuslikult keele peale või peitub näilise nalja taga tõsine vihje? Isa naeratas endiselt, mine sa saa temast aru! Tanja jäi tõsiseks, vajus tükiks ajaks mõttesse ja hakkas siis tasa kõnelema: «Kui sa tooksid majja võõrasema — inimese, kes on hingelt võõras ja ebasümpaatne, siis ma oleksin muidugi väga kurb. Mitte sellepärast, et sa minu ema koha kellelegi teisele annad, vaid sellepärast, et sa annad selle vääritule inimesele. Kui sa aga tooksid koju tubli elukaaslase, toreda ja targa inimese, siis ma armastaksin teda ja peaksin oma sõbraks. Ära mõtle, et mul on eelarvamusi, taat... Sul on veel tükk elu ees, kuidas ma võiksin küll nõuda, et sa ära ütleksid oma õnnest, kui sul on võimalus seda leida? Siis oleksin ju viimane egoist maailmas.»

«Nüüd on mul süda jälle rahulik,» ütles isa. «Tunnistan, mul oli tõsine kahtlus, et sa võid selles küsimuses minu vastu olla. See oleks olnud suur tragöödia.»

«Kas ma tunnen teda, taat?»

«Ei, Tanja, sa ei ole teda näinud. Aga et ka sinul oleks süda rahulik, võin kohe öelda: temast ei tule võõrasema. Ma ei kahtle, et teist saavad head sõbrad.»

«Kas ta on sinu sõjakaaslane?»

«Ei, Tanjuša. Ta on arstiks ühes Moskva haiglas, kus ma olin oma teise haavaga. Varsti saad sa teda näha.»

«Ta tuleb Riiga?»

«Ei, seda küll mitte. Aga meie ise sõidame neil päevil Moskvasse. Nüüd ei jää sul muud üle kui minuga kaasa sõita. Esimesest juulist on mul kaks tuusikut Sotši — üks mulle, teine sulle.»

«Aga temale?»

«Tal on oma tuusik. Kas sul koolis on kõik juba läbi? Millal sa saad teele asuda?»

«Kas või täna... ei, täna ma veel ei saa. Ka homme oleks raske korda saada...»

«Säh sulle!» hakkas Silujanov naerma. «Nüüdsama said ja siis järsku mitte! Tuli vist mõni tähtis asi meelde?»

«Jah, taat, väga tähtis,» sõnas Tanja punastades. «Ma ei või nii ära sõita — ilma et ma oma Soomuste küla sõpradega hüvasti jätaksin. Kes teab, kunas ma jälle siia saan.»

«Õige, Tanja, sa pead tingimata nende juurde sõitma,» ütles Silujanov. «Oma saatusekaaslasi ei tohi kunagi unustada. Arvan, et võtad sealt kaasa väärtuslikke mälestusi kogu eluks.»

«Jah, taat, ja see pole minu arvates sugugi väikese tähtsusega. Seal ma õppisin töötama, raskusi võitma, seal sain esimese elukarastuse. Ja seal sain ma teada, missugused on tõelised sõbrad...»

Silujanovil vilksatas peas üleannetu mõte küsida Tanjalt, kas need tõelised sõbrad, kellest ta kõneleb, on nais- või meessoost, kuid Tanja silmanähtav erutus laskis arvata, et selline küsimus võib teda piinlikku seisukorda panna, seepärast säästis Silujanov tütarlapse tundeid.

Järgmisel päeval sõitis Tanja Soomuste külla. Varahommikust peale sadas vihma, kord ainult peenelt udutades, kord nagu pangest kallates. Töölisasulas tuli Tanjal pool tundi ühe räästa all vihmavarjus seista, kuni sadu jäi vähemaks, kuid sellegipärast oli ta Soomuste külla jõudes läbimärg.

Tanja käis korrast läbi kõik kalurimajad, kus elasid tema sõbrad, kellega ta oli koos tegutsenud põrandaaluses ringis. Nüüd olid nad kõik kommunistlikud noored ja seisid oma tõelise elu alguses: ühed õppisid, teised valmistusid kooliastumiseks, kolmandad töötasid merel või kalasuitsutuskojas. Ja kõik nad rõõmustasid väga Tanja külaskäigu üle ning soovisid talle lahkudes kõige paremat.

Klavale läks Tanja sisse kõige lõpuks, kui oli juba külastanud kõiki teisi. Ja seal ta siis viimaks sai tuttavaks Edgari isaga, kes oli nüüd sõduririided seljast võtnud ja kandis jälle tavalist kalurivarustust: pikki mahakäänatud kummisäärikuid, tumesinist tõmblukuga kampsunit ja impregneeritud vihmamantlit. Tanja elukäigust oli Anita Oskarile juba jutustanud. Oskar teretas tüdrukut südamlikult ja päris, mis kavatsused on tal edaspidiseks eluks.

Koos Klavade perega lõunat süües vestles Tanja kõige rohkem Anita ja Rutaga, teiste kuuldes polnud tal julgust Edgarilt midagi küsida. Ja lõpuks jõudis kätte silmapilk, mil tuli vahepeal pisut tahenenud suvepalitu selga tõmmata ja öelda kõigile korrast «nägemiseni». Tüdrukul tõmbus süda kokku — kas ta tõesti peab nii ära minema, ilma et oleks saanud Edgariga paari sõnagi nelja silma all rääkida? Talle näis, et need peavad olema äärmiselt tähtsad ja olulised sõnad, millest oleneb kogu tema tulevane elu.

Edgari tõsine nägu ja ärev pilk tunnistasid, et poissi vaevab seesama mure, kuid mõlemad olid liiga noored ja kohmetud ega teadnud, kuidas sellest kitsikusest välja pääseda.

See oli Anita, see suurepärane, läbinägelik hing, kes neid päästis. Heitnud pilgu aknast välja, kus juba jälle tibutas vihma, sõnas ta: «Nii ei või me Tanjat teele lasta. Enne kui ta alevisse jõuab, on ta märg nagu kass. Külmetab end veel ära ja jääb haigeks. Arvan, et sina, Oskar, võiksid talle oma vihmamantli anda ja Edgar võib Tanja jalgrattaga alevisse sõidutada.»

Tanja oli nii tänulik, et oleks seda tarka, peenetundelist naist kas või suudelnud. Kõik lahenes nii hõlpsalt ja lihtsalt. Tanja ajas selga Oskar Klava vihmamantli. Edgar lükkas jalgratta eeskojast välja ja nad asusid kohe teele. Küla lõpuni, kus algas sillutatud tee, tuli minna jala, sest rattaga ei saanud liivast külatänavat pidi sõita. Kuid kas te arvate, et nad küla lõpus rattale istusid ja püüdsid kiiresti alevisse jõuda? Ei midagi niisugust! Jalgratas oli ainult dekoratsiooniks, hädatarvilik, kuid tülikas ese, ja kui ei tahetud rattale istuda, siis pidi seda niisama tühjalt käekõrval lükkama. Seda Edgar tegigi. Ja nad ei rutanud põrmugi. Aeglaselt, nagu jalutuskäigul, läksid nad läbi vana männipalu, ilma et oleksid ebasõbralikust ilmast väljagi teinud, ja neil oli tunne, nagu oleks kogu maailm nende ümber õitsenud ning lõhnanud ja helesinine juunitaevas lahkelt nende peale vaadanud. Neil oli iseendiga nii palju tegemist, et nad ei teinud katsetki auklikul ja rööplikul «kriisimaanteel»[1] kuivemaid kohti otsida, vaid astusid mõnikord üsna sügavatesse veelompidesse. Ja mis kõige kummalisem, — nad ei rutanud isegi nende paari äärmiselt tähtsa ja tähendusrikka sõna ütlemisega, millest pidi sõltuma nii palju kogu nende tulevases elus. Esialgu rääkisid nad muudest asjadest, ja seegi oli tähtis.

«Mida sa mõtled ette võtta?» küsis Tanja.

«Sel sügisel astun kalandustehnikumi või merekooli, õpin laevajuhiks,» vastas Edgar. «Aga sina?»

«Mina pean kõigepealt keskkooli ära lõpetama. Siis vaatan, kus edasi õppida.»

Tegelikult on Tanja ammugi otsustanud, mida ta pärast keskkooli lõpetamist teeb, kuid Edgarile ei taha ta seda veel

[1] «Kriisimaanteedeks» nimetati teid, mis ehitati kodanlikus Lätis ülemaailmse majanduskriisi ajal. — *Tõlk.*

öelda. Pealegi ei sõltu see üksnes Tanjast, oma sõna on siin kaasa öelda ka Edgaril, alles siis võib teha lõpliku otsuse, — kuid see on võimalik ainult siis, kui Edgar ütleb need paar äärmiselt tähtsat sõna.

Kui aeglaselt nad ka ei lähe, ometi tulevad tükikese aja pärast vastu alevi esimesed majad ja nüüd on viimane aeg midagi teha. Just nagu kokkuräägitult jäävad nad mõlemad ühekorraga seisma, vaatavad teineteisele otsa, naeratavad nukralt ja ohkavad mõlemad korraga.

«Tanja...»

«Jah, Edgar...»

«Kui sa teaksid...»

«Mida, Edži?»

«Kui sa teaksid, kes sa mulle oled...»

«Kes siis?»

Tanja kardab hingata ja end liigutada — kõige pisemgi asi võib pelglikku ülestunnistamise lindu kohutada, ja see lendab minema, kaob metsa, jättes oma lühikese, lihtsa, kuid imekauni laulu lõpuni laulmata. Siis ei lendaks ta enam niipea tagasi.

Veel üks raske ohe tungib Edgari rinnast ja lõpuks saab ta suure vaevaga öeldud:

«Sa oled mulle... kõik!»

Pärast seda muutub kõik lihtsamaks ja kergemaks. Tanja puhkeb erutatult naerma:

«Kas sa ei liialda, Edžikene? Kuidas ma siis võin sulle olla kõik? Küllap sul on veel muudki.»

«Ei, kõik!» kinnitab poiss nii kategooriliselt, et pole mingit mõtet temaga vaielda. «Ma ei või sind kaotada.»

«Ega ma kaogi.»

«Kas sa ootad mind?»

«Muidugi ootan. Ära ainult ise ära kao.»

Äkitselt surub ta end poisi vastu, põimib vihmamantli pikkadesse varrukatesse peidetud käed Edgari kaela ümber ja suudleb teda kähku laubale, tõmbub siis kiiresti tagasi ja ütleb kõrvale vaadates:

«Aitab, Edži! Ei mingit tembutamist enam.»

Vihmapiisad nirisevad mööda nende nägu, märjad juuksed on mõlemal meelekohtadele kleepunud, kuid näod õhetavad ning silmad säravad, — sõnulseletamatult ilus on neile see hetk. Ja nad teavad: ainult kord elus on igale inimesele selline hetk antud; on ka neid, kes seda iialgi läbi ei ela.

Tanja sõidab ära. Edgar vaatab bussile järele, niikaua kui seda on teel näha. Kui hallikas sõiduk kaob teekäänaku taha, teeb poiss käega energilise liigutuse, just nagu tõmbaks katki nähtamatu lõngaotsa, ütleb: «Ehh...», kargab siis ratta selga ja pühib mööda maanteed minema niisuguse kiiruga, nagu oleks ta võidusõidul.

2

Juulileitsak lasus taltunud mere kohal. Helesinisel taevavõlvil polnud näha ühtki pilvetombukest, ei tundunud vähimatki tuuleõhku, tasasele rannaliivale ei veerenud ainustki lainet — liikumatult, otsekui sügavasse unne vajunult puhkas meri oma ääretus sängis. Ainult vesikiilid lendlesid suurtes parvedes luidete ja veepiirde kohal, eksisid lahe lainetele ja leidsid tuhandete kaupa haua soojenenud vees, ning leetseljakutel puhkas rühmiti kajakaid.

Enamik kaluripaate seisis sel ajal valgmal; võrgud, noodad ja mõrrad kuivasid päikese käes. Kalurid korrastasid püüseid, niitsid heina — need, kellel oli mõni niidulapp, — ja ootasid ilmamuutust. Soomuste küla paatidest triivisid veel ainult üksikud mereseljal, tõmmates põhjanoodaga emakalu ja lesti — ainult neid võis sel ajal merest püüda.

Ühel õhtul sõitis Oskar Klava koos pojaga ja Banderi Gunariga vanas mootorpaadis põhjanooda-püügilt koju. Saak oli üsna keskpärane — ainult paar kasti emakalu ja lesti —, kuid praeguses olukorras võis seda küllaldaseks pidada. Ehk pole teistelgi paatidel kalaõnn halvem olnud, küllap siis ühtekokku niipalju ikka saab, et tasub vana suitsutuskoja ahju üheks korraks küdema panna.

Oskarile ei andnud rahu mõte, et säärane olukord, kus püüsed nädalate viisi kasutamata seisavad ja kaluritel endil tuleb jõude olla, ei kõlba kuhugi. Vanad passiivsed püügiviisid, millega olid rahul vana põlvkonna kalurid, ei võinud tänapäeval enam rahuldada seda uut, rahutute otsijate põlvkonda, kelle hulka ta arvas ka ennast. Vanaga rahulejäämine oleks tähendanud — tunnistada olude muutmatust, inimese jõuetust nende ees. Kas tänapäeva inimene on tõesti paljudes asjades niisama abitu kui tema eelkäijad? Tema, kelle käsutuses on suure Nõukogude riigi mitmekülgsed kogemused, teaduse abi, tehnika ja palju muud, võib julgeda seda, mille ees varem tuli käed

rippu lasta. Miski ei seisa paigal, kõik liigub, areneb, muutub; uus astub vana asemele, ja mis eile oli uus ning progressiivne, see võib täna juba vanaks muutuda ja saada edasisele arengule takistuseks.

Oskar meenutas oma noorusaastaid. Tollal oli ta terava võitlusega vanade kalurite eelarvamuste vastu randlaste ellu üht-teist uut toonud. Veel praegugi kasutasid kalurid Oskar Klava meremõrdu, veel praegugi läksid nad põhjanooda-püügile mootorpaatidega, kus limaseid tuudiköisi tõmbas inimkäte asemel mootori juurde konstrueeritud vintsikopp. Ja see oli ka kõik. Oskar teadis, et tema omaaegsed uuendused on juba ammugi vananenud, oma aja üle elanud ning et nendest tänapäeval enam ei piisa. Meremõrdade aeg läheneb lõpule; nende kõlblikud ja väärtuslikud omadused tuleb uuele astmele tõsta, uutel alustel ümber korraldada. Samuti on põhjanooda-püügiga. See on praegu ainuke aktiivne püügiviis Läti vetes, kuid võib-olla saab sedagi täiustada, nõnda et uute kalapüügivahendite kasutamisega võiks sellisel viisil püüda peale emakalade ja lestade kõiki kalu, kes elutsevad lahe sügavustes?

Ta avaldas oma mõtteid pojale ja Banderi Gunarile, kuid viimane oli veel liiga noor ja kogenematu, et sellisest kõnelusest osa võtta — poiss oli ju alles viieteistkümne aastane.

«Peaks järele uurima, kuidas on lood teistel meredel,» ütles Edgar. «Võib-olla seal juba kasutataksegi mõnd uut võtet.»

«Õige,» möönis isa. «Nüüd on ju kergem niisuguseid asju teada saada. Meile ei tohi enam jätkuda sellest, mida oma püügiretkedel kuuleme ja naaberkülades näeme. Niisugustest asjadest peaks olema midagi avaldatud ka raamatutes või ajakirjades. Kui ainult teaks, kus...»

«Sellest peab rääkima rahvakomissariaadis,» arvas Edgar. «Võib-olla tegeleb keegi seal spetsiaalselt niisuguste küsimustega ja jälgib kõike, mis mujal tehakse.»

«Võib ju olla...» ütles Oskar Klava.

Soomuste küla valgmale lähenedes nägid nad rannal mehi. Ühte neist Oskar ei tundnud.

Kui mootorpaat oli paigale pandud ja kala vankritele laaditud, läksid Edgar ja Banderi Gunar oma saaki suitsutuskotta viima. Oskar jäi veel pilguks mootorpaati ja riputas noodaköied paadi parrastele ööseks kuivama. Kui Oskari kalasaagi suurus oli ära nähtud ja päritud, millistel kuivadel ta käis, läksid ka teised külamehed ära. Rannale jäi ainult üks mees —

see, keda Oskar ei tundnud. Mehel oli seljas helehall linnaülikond, kaabu peas ja lips kaelas. Kui Oskar lõpuks kaldale astus, tuli võõras tema juurde. Ta oli Oskari aastates, keskmist kasvu, kuivetu näoga ja valkjate pügatud vurrudega.

«Tervist, seltsimees Klava,» kõnetas ta Oskarit. Mehe hallid silmad tihedate kulmude all naeratasid, ta näis olevat heasüdamlik inimene. Tema liigutused ja näoilme väljendasid tagasihoitud energiat.

«Tere õhtust, seltsimees...» võttis Oskar tervituse vastu.

«Ega te mind vist enam mäleta?» küsis võõras. «Mis seal imestada: me pole üle kahekümne aasta teineteist näinud.»

«Kellega on mul au?» päris Oskar, püüdes asjata meelde tuletada, kus ta seda meest varem on näinud.

«Jaan Akmentin,» tutvustas võõras ennast. «Olin kunagi õpetajaks siinses vallakoolis. Pärast pistis Ulman mind pokri.»

«Akmentin?» hüüdis Oskar. Jah, nüüd mäletas ta seda meest, kes kunagi — tema noorpõlve palavatel võitluspäevadel — oli temale lähenenud, Oskari algatusi moraalselt toetanud ja teda esimesena tutvustanud ühiskonna arenemise seadustega, andes lugeda progressiivset kirjandust. «Kui ma ei eksi, siis jäid minu kätte mõned teie raamatud. Tookord, kui teid arreteeriti, ei saanud ma neid enam ära tuua. Võib-olla on nad koguni kaotsi läinud ja ma ei saagi neid teile tagasi anda...»

«Nüüd ei ole see enam nii tähtis,» naeratas Akmentin. «Praegu pole meil revolutsioonilisest kirjandusest puudus, võib saada kõige paremaid väljaandeid ja pole vaja peita kuuri või pööningule.»

«See on tõsi,» naeratas ka Oskar. «Võime julgelt laual hoida ja riiulil aukohale panna. Kas te töötate nüüd jälle meie kandis?»

«Osaliselt,» vastas Akmentin. «Hiljuti kinnitati mind siia partei maakonnakomitee sekretäriks. Kui ma parteilaste toimikuid lehitsesin, siis märkasin, et ka teie olete meie suure partei ridades.»

«Mind võeti alles hiljuti arvele,» tähendas Oskar. «Aga meil pole vallas veel oma partei-algorganisatsiooni moodustatud, seepärast tunnen end siin viienda rattana.»

«Pole viga, varsti saate oma parteiorganisatsiooni ja valla partorgi. Osalt selle pärast ma olengi täna siin. Ei tohi ometi

teiesuguseid kangeid mehi kauaks jõude jätta. Ega teil praegu viimati midagi kiiret ees ole?»

«Ei sugugi, seltsimees Akmentin. Tänaseks on töö läbi, pole muud kui mine koju.»

«Hästi, lähme. Ma saadan teid natuke maad.»

«Astute ehk minu poole sisse ja vaatate, kuidas me siin ka elame. Muidugi, kui teil on aega.»

«Tore,» ütles Akmentin. «Mul just oligi kavatsus teiega ühest-teisest rääkida. Te ju tunnete hästi siinseid inimesi, seltsimees Klava?»

«Eks ikka mõnevõrra tunne,» vastas Oskar.

Nad astusid pikkamisi küla poole.

«Mis te ütlete August Vanagi kohta?» päris Akmentin. «Mis inimesed temast arvavad? Kas tal on autoriteeti rahva silmis?»

Oskar tundis Vanagit. Enne nõukogude võimu kehtestamist oli ta olnud sulaseks ümbruskonna kulakute juures. Tõsine mees, julge ja tasakaalukas, iseõppimise teel palju teadmisi omandanud. Tähti ta just taevast alla ei toonud, kuid töömees oli tubli.

Ta ütles seda ka Akmentinile.

«On kavatsus esitada Vanag Lätimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele partorgiks teie vallas,» jätkas Akmentin. «Kuidas teie selle peale vaatate?»

«Hea valik,» ütles Oskar. «Õigust-öelda ei tea ma kedagi teist, kes oleks selleks ülesandeks kohasem kui Vanag... Muidugi — ma mõtlen siinseid inimesi,» ruttas ta lisama.

«Võib-olla mõni teine oleks veel kohasem kui Vanag,» arvas Akmentin. «Aga seda me hoiame tagavaraks... teisteks ülesanneteks. Ja milline on teie arvamine Kurpniegi kohta Pudumi külast? Ta on parteitu.»

«Selge peaga mees, ainult pisut tuline ja mõnikord terav. Kuid inimesed austavad teda ja võtavad heameelega tema nõu kuulda.»

«Kui tema kõrval seisaks selline tõsine ja kogenud inimene nagu Vanag — mis te arvate, kas see suudaks teda tasakaalustada?»

«Kahtlemata.»

«Kurpniekit me tahame soovitada valla täitevkomitee esimehe kohale,» seletas Akmentin. «Senine ei tule tööga toime. Kõvemad mehed peavad asja juurde asuma. Nüüd, kus osa rinde-

mehi on koju tagasi tulnud, ei ole me kaadri poolest enam nii kehvad. Kui oskasime Hitlerit võita, siis oskame võita ka vana elu.»

«Vanagi kõrval Kurpniegil see asi läheks,» kinnitas Oskar. «Nagu ma näen, tunnete te meie valla inimesi üsna hästi, seltsimees Akmentin.»

Akmentin kehitas õlgu.

«Peab tundma, seltsimees Klava. Muidu ei saa töötada ega maakonda juhtida. Te ju teate, et kaadrid otsustavad kõik.»

«See on tõsi.»

«Varsti hakatakse siin ehitama kalade ümbertöötamise tehast Uus direktor on partei liige, võib-olla õnnestub ka inseneride ja meistrite hulgast välja vaadata mõnd kommunisti, keda võiks siia saata. Sellega laheneks partei-algorganisatsiooni küsimus ja teil poleks enam vaja end viienda rattana tunda.»

Nad olid jõudnud Oskar Klava majani. Õuel võttis neid vastu Anita. Oskar tutvustas talle oma külalist. Selgus, et Anita mäletab seda meest üsna hästi.

«Oleme ju siinsetel pidudel mõnigi kord koos valssi ja fokstrotti keerutanud,» meenutas Akmentin. «Nüüd on minu jalad niisugusteks asjadeks muidugi liiga laisad. Meie asemel võivad tantsida meie lapsed. Muide, palju teil seda noort peret õieti on?»

«Poeg ja tütar,» seletas Anita. «Aga teil, seltsimees Akmentin?»

«Kaks tütart ja poeg,» vastas Akmentin. «Kuid minul tuli kaua vangis istuda, seepärast asutasin perekonna üsna hilja. Vanem tütar läks möödunud talvel kooli, teised jooksevad veel kodus ringi.»

Anita kattis õhtusöögiks laua. Natukese aja pärast jõudis ka Edgar koju. Mehed pesid end ja panid puhtad riided selga, siis istusid kõik lauda. Vesteldi rahulikult, kiirustamata, jutulõnga hoidis Anita kogu aeg enda käes. Akmentin jutustas, et pärast vanglast vabanemist ei olnud Ulmani mehed talle 1940. aastani õpetajakohta andnud — tulnud end elatada mitmesuguste juhuslike töödega: kaevata kraave, murda metsatööd ja orjata kulakute nurmedel, mõnikord ka virelda kuude viisi ilma tööta. Poliitilise politsei salajane järelevalve, salakaebused, tühi kõht — kõike oli tal tulnud maitsta. Kui sõda algas, oli Akmentin evakueerunud Uraali, töötanud mõnda aega kesk-

koolis, seejärel astunud vabatahtlikult Punaarmeesse ja määratud läti tagavarapolku. 1944. aasta suvel oli teda poliittöötajana saadetud läti laskurkorpusesse ja ta oli teeninud ühes suurtükiväepolgus sõja lõpuni ning siis demobiliseeritud.

Pärast õhtusööki läksid nad teise tuppa ja jätkasid seal vestlust.

«Kas te teate juba, et Tuujas[1] on asutatud esimene kaluriartell «Vaba Kajakas»?» tähendas Akmentin just nagu juhuslikult. «Esimene kaluriartell Lätis...»

«Kas tõesti?» süttis Oskar põlema. «Nendel juba valmis? Ja mina arvasin, et meie oleme need, kes astuvad esimese sammu. Küll on võrukaelad...»

«Vaadake ainult, et mõni teist veel ette ei jõua!» naeratas Akmentin.

«Ei jõua!» hüüdis Oskar. Ta tõusis püsti ja kõndis erutatult mööda tuba. «Olen rääkinud juba paljude meestega. Enamik on artelli poolt, aga selle vähema osaga... küllap saame hakkama. No tõepoolest: mis pagana pärast veel viivitada, oodata teab mida? Vana moodi elada niikuinii enam kaua ei saa — siis poleks ju tasunud nõukogude võimu maksma pannagi ega rahva jõude vabaks päästa. Mis sest jõust kasu, kui seda käiku ei lasta? Ei, seltsimees Akmentin, ka meil tuleb midagi uut. Soomuste ja Pudumi rahvas häbisse ei jää.»

«Tutvuge sellega...» Akmentin tõmbas taskust välja väikese õhukese brošüüri. See oli kaluriartelli ajutine põhikiri. «Lugege läbi, mõtelge järele, kaaluge kõike, ja kui asi on nii küps, et võib otsustamise juurde asuda, siis teatage mulle. Tahaksin ise selle suure sündmuse juures olla.»

«See sündmus tuleb varsti,» kinnitas Oskar sügava veendumusega. «Arvan, et nädala ajaga on asi joones.»

«Hästi, seltsimees Klava, ma ei kahtle, et see tõesti nii läheb,» ütles Akmentin. «Kas te nüüd saate aru, mispärast ma partorgi ja täitevkomitee esimehe puhul rääkisin ennist Vanagist ja Kurpniegist, kuid ei nimetanud teid?»

«Ma ei saa teist üldse aru...» lausus Oskar kohmetult.

Akmentin tõusis püsti, vaatas Oskarile tükike aega mõtlikult otsa ja hakkas siis tasa kõnelema:

«Kui Soomuste ja Pudumi küla kalurid asutavad artelli, siis tuleb kellelgi ometi selle etteotsa asuda. Arvan, et kalurid nime-

[1] Tuuja — kaluriküla Riia lahe ääres Vidzeme rannikul. — *Tõlk.*

tavad kohe teie nime. Ja maakonnakomitee toetab neid selles küsimuses — selle peale võite kindel olla.»

Seejärel hakkas Akmentin hüvasti jätma. Oskari kätt surudes noogutas ta julgustavalt pead ja ütles naeratades: «Ärge kohmetuks lööge, seltsimees Klava, küllap kõik läheb hästi.»

Ära minnes tahtis Akmentin just nagu Anitalegi midagi öelda, kuid mõtles vist ümber ja läks minema ilma midagi ütlemata. Vaat mis ta mõtles: «Peaks andma suuremat sisu ka selle naise elule — majaema osast on temale liiga vähe. Aga võib-olla leiab ta varsti ise selle uue sisu, kui siin asutatakse kaluriartell? Ei või olla, et selline naine jääb kõrvale, kui elu hakkab külas pulbitsema ja kihama...»

Oskar Klava ei saanud sel ööl silma kinni. Üha uuesti luges ta kaluriartelli ajutist põhikirja, mõtles iga loetud sõna üle ja kaalus kõike. Kui hommik koitis ja küla ärkas uueks päevaks, teadis Oskar Klava, mis tal tuleb teha. Kahtlused ei piinanud teda enam.

3

Mitte kõik ei läinud ladusalt Soomuste külas ja teistes kaluriasulates Läti rannikul. Sõda Euroopas oli küll lõppenud ja suurtükid vaikinud, ei vaikinud aga kurjad keeled, ei vaibunud rahutus pimedates ja segadusse aetud hingedes. See oli kahtluste, oletamiste, kuulduste ja mitmesuguste vaadete terava võitluse aeg. Kõiki inimesi võis sel ajal jaotada kolme rühma: kindlateks pooldajateks, äraootajateks ja vihkajateks. Esimene rühm, mis oli kõige suurem, hõlmas kõige laiemaid rahvakihte, — siia kuulusid need, kes võtsid esimesest päevast peale aktiivselt osa uue, sotsialistliku elu ehitamisest, kes võitlesid ennastsalgavalt üha uute võitude eest kõigil nõukogude inimese tegevusaladel, kes vaatasid kindlalt tulevikku ja olid valmis nõukogude võimu eest andma oma viimse verepiisa. Teine rühm komplekteerus igavestest skeptikutest, elus pettunud intelligentidest, mitmesugusest passiivsest elemendist, arglikest, hirmunutest ja virisejatest, kellele päikese all miski iialgi küllalt hea polnud. Kolmandad olid need, kellele uus aeg ühel või teisel viisil oli konnasilmale astunud: mineviku võimumehed, kes alles eile olid nautinud oma kõveral teel saavutatud heaolu, aga täna olid oma vägevuse pjedestaalilt alla kistud — inimesed, kes nüüd pidid õppima, kuidas ise oma leivapalukest teenida, sest

polnud enam õigusetuid orje, kes tahaksid nende heaks higi valada; ei olnud suur see ühiskonnakiht, aga suur oli nende õelus ja tigedus. Esimesed ehitasid ja lõid, teised vaatasid ainult pealt, ei seganud ega aidanud esimesi, kuid kolmandad püüdsid ajalooratta kodaraisse kaikaid loopida, pidurdada, kahjustada ja hävitada, mida teised on üles ehitanud.

Ei olnud ju kuigi suur see Soomuste küla, aga kui tähelepanelikult vaatasid sealset elu, siis võis seal miniatuuris näha sedasama, mis suures mastaabis toimus kogu rahva elus. Needsamad kired, needsamad tõukejõud, needsamad huvide ja püüete vastuolud ja needsamad kokkupõrked.

Kui Oskar Klava teisel hommikul pärast Akmentiniga kõnelemist hakkas esimest korda täiel häälel rääkima kaluriartelli asutamisest, lõi küla kihama nagu sipelgapesa. Mõned torisesid, et pole vaja ahmida palavat putru, vaid tuleks natuke oodata, kuni see jahtub ja kuni mõni teine seda enne maitseb. Tuujalaste eeskuju ei tähendavat veel midagi; peaks pisut vaatama, kuidas neil seal minema hakkab, ja alles siis — tasa ja targu — aru pidama, kas see, mis kõlbab nendele, võib olla kõlblik ka teistele.

Kohe pääses valla uus kuulujuttude laine: rootslastest, inglastest ja ameeriklastest, määratu suurtest mere- ja õhudessantidest, mis teisel pool merd olevat juba valmis seatud, — oodatavast sõjast.

«Artell on seesama mis kommuun,» arutasid naised. «Kes enda sinna kirja paneb, seda loetakse kommunistiks, kuid egas inglased ja ameeriklased sääraseid asju kellelegi kingi. Ei maksa ülearu rutata. Kui mõnele meeldib hullu mängida — las see mängib pealegi, aga mispärast peame meie nendega kaasa jooksma.»

Ei tukkunud ka Kampari Tilla. Riias ringi luusides oli ta igasuguste inimestega kokku puutunud ja sellel või teisel targal mehel või hästi informeeritud maadamil oli olnud täpselt teada, mis kuul ja mis päeval sõda algab.

«Enne sügist läheb lahti,» kõsistas Tilla kord ühes, kord teises kohas. «Peab elama nii, et ei määriks ennast inglaste silmis. Artell — see on lõks. Sisse astuda on kerge, aga välja ei pääse eluotsani. Londoni raadio olla rääkinud — uus maailmasõda on möödapääsmatu. Ja kui nemad niisuguseid asju juba raadios kõnelevad, siis on selge, et nii see ka sünnib.»

Robert Klava hoidus sel ajal Soomuste külas oma nägu näi-

tamast, kuid pudumlaste juurde ta vahetevahel tuli. Seal masseeris ta iga kord oma kalleid sugulasi — Mengeli Olgat ja Peetrit. Nagu kulakute kaasajooksikud kunagi, olid nad väga vastuvõtlikud igale Roberti sõnale ja nõuandele, — see kelm teadis, kuhu oma seemet poetada. Iga Roberti külaskäigu järel sidus Olga vana ruudulise siidirätiku pähe ja tõttas Soomuste külla. Uusi sensatsioonilisi teateid täis nagu koer kirpe, suutis ta vanad Klavad poole tunniga nii üles kütta, et kohe pärast Olga äraminekut jooksis kas vana Klava ise või eit Liidia ja Anita poole; Oskariga kartsid nad pisut niisugustest asjadest rääkida, seepärast püüdsid nad teda mõjutada kaudsel teel — Liidia ja Anita abiga. Neil puhkudel sai Klava-ema võitu isegi oma vanadusenõtrusest ja haigusepõdurusest ning vanal Klaval hakkasid hallid vuntsid ärevusest liikuma ja tudises sokuhabe, mida ta oli kasvatanud viimase kümne aasta jooksul. Ja kas ei olnud siis põhjust ärevust tunda: sõda tuleb, varsti kõnnivad inglased ja ameeriklased mööda maad ringi ja otsustavad kõiki asju, aga need sõgedad mõtlevad artellidest ja kommuunidest.

«Räägi sina Oskariga, Liidia, ehk võtab sind kuulda!»

«Mõtle laste peale, Anita! Ära lase neid viletsusse tõugata...»

Kuid Liidia mõtles rohkem selle peale, et Džon Zaalit on veel üsna tubli mees ja poleks sugugi paha temaga perekonnaseisubüroosse minna, — kord oli Džon midagi selletaolist juba mõista andnud. Mis sellesse inglaste hirmu puutus, siis ei võinud niikuinii miski enam aidata: Liidia lastest olid kaks — Andra ja Gunar — juba komsomoli astunud, ka kõige väiksem, Girt, kandis pioneeri kaelarätti. Oma saatust laste saatusest lahutada Liidia ei suutnud ega tahtnudki, pealegi ei võinud veel kaugeltki teada, kuivõrd neil juttudel inglastest ja ameeriklastest üldse alust on — rahvas kõneleb tihtipeale ei tea mida kokku, ei saa need eided isegi enam aru oma jutust. Seevastu Zaaliti Džon — see on täiesti reaalne asi, ja kui sellest midagi välja tuleb, siis kargavad paljudel kadedusest ja õelusest silmad peast välja. Ei, Liidia ei lasknud end kohutada, vaid juhtis oma elu rahulikult edasi — nii nagu see nüüd oli pärast Edgar Banderi surma.

Veel vähem võis oodata vastuvõtlikkust Anitalt. Pärast Oskari tagasitulekut sõjast olid Anital just nagu uuesti mesinädalad ja ta käis ringi üsna unistava näoga. Kuigi ta kõigist Oskari praegustest püüdlustest mõistusega aru ei saanud, elas ta oma

tunnetega kaasa igale tema sõnale ja sammule, usaldades instinktiivselt Oskari eksimatust, tema selgeltnägelikku vaistu. Võib-olla Oskar polnudki nii eksimatu ja selge pilguga, kuid oma südamepõhjas Anita soovis, et ta niisugune oleks, seepärast ei olnud tal raske end veenda, et Oskar niisugune ka tõepoolest on. Anita nägi väga hästi, mis toimub Soomuste külas, milliseid kokkupõrkeid tekib mõnedes perekondades noore ja vana põlvkonna vahel, kuidas uued jõud pakatavad ja küpsevad ja kui visalt vanad nendele vastu seisavad. Mitu korda oli Anita püüdnud vahemeheks olla mõlema poole vahel, noorte ja vanade vahel, ta oli kogu oma mõju mängu pannud, et vähendada liigseid teravusi, et ei juurduks see antagonism, mis teeb inimeste elu talumatuks. Ja peab ütlema, et osalt see õnnestuski tal. Näiteks Liepniegi Gusti ja tema ema Vilmaga, kes oli Kuramaale põgenenud vallavanema Osise tütar. Vilma oli kindlal arvamisel, et tema isa ja vend Indrik asuvad teisel pool merd, Rootsis, ja valmistuvad praegu koos rootslaste ja inglastega Lätisse tulema. Vilma ei suutnud leppida mõttega, et tema lihane poeg on kommunistlik noor, seepärast näris ta Gusti kallal ja sisistas oma mehe peale, et see ei püüa poissi mõistlikele tegudele mõjutada. Mõistlikuks teoks oleks tema arvates olnud — Gusti väljaastumine komsomolist. Anital oli Vilma silmis noorpõlvest peale suur autoriteet. Ja kui ta nüüd ühel päeval kõneles Vilmaga ja näitas, et ka tema enda, Anita elus oli tekkinud samasugune olukord nagu Vilmal, — sest eks asunud vanad Banderidki praegu sealsamas, kus Osised, ja eks olnud Klava Edgar ja Ruta samuti nagu Liepniegi Gust kommunistliku noorsooühingu liikmed, — kuid kas siis sellepärast veel viimnepäev käes on ja kas peab mingisuguste alatute kuulujuttude pärast oma laste elu põrguks tegema? See aitas. Liepniegi Vilma jäi pärast seda rahulikumaks ja laskis oma lastel elada samuti, nagu elasid teised külanoored.

Ei, ka Anitalt ei võinud vanad Klavad ja nende innustajad oodata mingit tuge oma tänamatus missioonis: päästa neid, kes ise ei soovinud päästetud olla. Kui Anita Oskarile rääkis kuuldud juttudest ja mahajäänud inimeste ennustustest, siis ikka meelepaha ja irooniaga. Selles mõttes oli siin ühtne rinne.

Soomuste küla komsomoliorganisatsioon kasvas — sinna olid astunud juba Klava Ruta, Banderi Gunar ja veel nii mõnigi kalurinoorte hulgast. Nüüd, kus üha kindlamalt räägiti artelli rajamisest, asusid kõik kommunistlikud noored ja koos nen-

dega ka enamik organiseerimata külanoori Oskari poolele, moodustades küllaltki mõjuka aktiivi, progressiivse tuuma, kes ei jätnud mõju avaldamata ka oma vanematele.

Oskar mõistis, et ilma võitluseta ei saa läbi ja et see võitlus kujuneb võib-olla üsna teravaks ja halastamatuks, kuid ta teadis ka seda, et ta nüüd ei seisa võitlusväljal üksinda, et tal on palju sõpru ja seltsimehi, — seepärast ei kahelnud ta oodatava kokkupõrke tulemustes. Tema enda poeg seisis tema kõrval, jagas tema lootusi, — kas see polnud suur õnn?

4

Oskar Klava pidas Akmentinile antud sõna: kümmekond päeva pärast nende kõnelust oldi kaluriartelli asutamise küsimuse ettevalmistamisega niikaugel, et võis asuda selle lõplikule otsustamisele. Selleks ajaks oli Oskar rääkinud peaaegu kõigi külainimestega, selgitanud seda, mis neile segasena tundus, ja koos Soomuste meeste ja naistega kaluriartelli ajutise põhikirja üksikasjaliselt läbi arutanud. Et inimesed võiksid omaette kõike kaaluda ja järele mõelda, paljundati põhikirja tekst — see ei olnud üleliia pikk — kirjutusmasinal ja riputati üles niisugustesse kohtadesse, kus kalurid tavaliselt kõige sagedamini liikusid: juhatusemajja, kalasuitsutuskotta ja Kalurite Liidu kauplusse. Kaks eksemplari saadeti pudumlastele ja uus valla täitevkomitee esimees Kurpniek tegi omalt poolt kõik, et iga põhikirja paragrahv sealsele rahvale mõistetavaks saaks. Tõtt-öelda polnudki selles dokumendis midagi keerukat ja ebaselget. Ainuke punkt, mis seletust vajas, oli töötasu maksmise korra ja tasu suuruse küsimus, kuid et põhikirja kohaselt pidi selles asjas kõik kindlaks määrama artelliliikmete üldkoosolek, siis langesid siingi kahtlused kõrvale. Ajutise põhikirja 13. paragrahvis oli selgelt ja täpselt öeldud:

> «Artelliliikmete töö tasustamist kalapüügitöödel teostatakse sõltuvalt püügist ja riigile äraantud kalade väärtusest. Brigaadides ja kalapüügiüksustes töötavate artelliliikmete töötasu suuruse määrab artelliliikmete üldkoosolek, kusjuures mootorpaatidega ja mehhaniseeritud kalapüügivahenditega püügi puhul peab töötasu suurus olema vähemalt 55% ja mittemehhaniseeritud püügi puhul vähemalt 70% riigile äraantud kalade ja mereloomade väärtusest.»

Kui Soomuste ja Pudumi kalurid võrdlemisi kergesti ja kiiresti küpsesid suureks muutuseks oma elus, siis seda tänu niihästi selle dokumendi lihtsusele ja selgusele kui ka kalurite põlistele ühistöö traditsioonidele: mõrdadega, nootadega ja jõekalatõketega kalastamiseks on üksikkalur võimetu, ja kui ka mõnel eriti suurel perekonnal olekski olnud küllalt tööjõudu, poleks siiski suudetud üksipäini hankida kalleid keerulisi püüniseid, seepärast pidi kaasosalisi otsima, kaheksa, kümme ja isegi rohkem majapidamist pidid kokku heitma — ainult siis võidi midagi peale hakata. Sellepärast olidki juba ammu tekkinud nõndanimetatud nootkonnad ja teised kalapüügi grupimoodused.

Soomuste ja Pudumi rahvale polnud ühistöö idee võõras, neid polnud vaja sellega harjutada, seepärast tunnistasidki nad nii hõlpsasti — pärast lühikesi ägedaid vaidlusi perekonnaliikmete vahel, mõnikord ka ilma nendeta —, et artelli asutamine on kasulik ja vajalik.

Ei aidanud kuulujutud ega hirmutamine, asjatult nägid vaeva Klava Roberti, Mengeli Olga ja Kampari Tilla väledad keeled. Kõige «inglaste hirmu» kiuste toimus pühapäeval Soomuste ja Pudumi küla kalurite ühine koosolek ja võeti vastu üksmeelne otsus: asutada artell. Akmentin, kes ka oli sellele koosolekule tulnud, rõõmustas kalurite üksmeele üle ja sosistas parajal silmapilgul Oskarile:

«On näha, et olete tõhusat tööd teinud, seltsimees Klava.»

«Minu teened on siin hoopis väikesed, seltsimees Akmentin,» vastas Oskar. «Õigust-öelda ootasin ma rasket võitlust ja palju visamat vastuseisu, kuid elu tõde ise on mulle appi tulnud ja inimesi paremini veendumusele viinud, kui mina seda oleksin suutnud kõige tulisemate veenmisvahenditega.»

«Nii või teisiti tuleb mul teid õnnitleda ja ma teen seda suurima rõõmuga,» ning Akmentin surus tugevasti Oskari kätt.

Uue kaluriartelli nimeks otsustati panna «Uus Elu». Artelli juhatusse valiti viis meest: Oskar Klava ja Kristap Liepniek Soomustest, Krauklis, Zvaigznit ja noor Rumbain Pudumist. Juhatuse esimeheks valiti ühel häälel Oskar Klava — ühtki teist kandidaati sellele kohale ei nimetatudki. Ühtlasi valiti ka revisjonikomisjon ja moodustati brigaadid: üks Soomuste külla, kaks Pudumisse. Oma esimesel istungil, mis toimus kohe pärast üldkoosolekut, seadis uus juhatus brigadirideks Kristap Liepniegi ning Pudumist noore Rumbaini ja Aaboli.

Juhatuse istung, millest võttis osa ka Akmentin, kestis hilja ööni. Oli vaja kaaluda artelli tootmisplaani 1945. aasta lõpuni, rääkida tuludest ja kuludest, hädavajalikest ehitustest, töönormidest ja -hinnetest. Artellil oli vaja oma arvepidajat, pärastpoole ei saa läbi ka ilma plaanijata. Kõige üle tuli pead murda, kui ei tahetud, et uus artell esimestest sammudest peale lonkama hakkab.

Akmentin jäi ööseks Oskar Klava poole. Nii oli neil aega nõu pidada, mis «Uue Elu» esimehel tuleb teha ja silmas pidada oma tegevuse alguses ja hiljem, kui organiseerimisperiood on möödas.

«Kui teil jääb midagi segaseks või kui tärkab kahtlus mõne asja kohta, siis otsige kohe mind üles!» ütles Akmentin. «Püüan teid aidata, niipalju kui oskan, ja kui endal tuleb nõust puudus, siis kutsume teised appi — targemad pead. Eks me hulga peale ikka leia õige tee!»

Oskar lubas Akmentini pakutud toetust kasutada.

«Pisiasjade pärast ma teid ei tülita,» ütles ta, «küllap ma nendega juba ise toime tulen, — kuid tõsisematel ja keerukamatel juhtudel pöördun kohe teie poole.»

«Minupoolest võite tülitada ka pisiasjadega. Ainult seda ärge arvake, et ma tahan teile ja artellile lausa eestkostjaks hakata, — sellisteks asjadeks mul lihtsalt ei jätku aega.»

Hommikul sõitis Akmentin Riiga. Samal päeval tuli Soomustesse kalasuitsutuskoja uus direktor Knospin: oli vaja kohe sõlmida kaluriartelliga leping kalade saamiseks. Oma naise, kes oli ainuke liige Knospini perekonnas, oli ta esialgu veel Riiga jätnud — naine tahtis seal veel mingeid tähtsaid asju korraldada.

Varsti saabus ka suitsutuskoja tehnoloog — parteilane Butenko. Üks kommunist leidus ka suitsutuskoja tööliste hulgas, nõnda et Soomuste külas võis nüüd asutada iseseisva parteialgorganisatsiooni. Valla parteiorganisaator August Vanag ei viivitanud selle küsimuse korraldamisega. Algorganisatsiooni sekretäriks valiti tehnoloog Butenko, — sõja ajal oli ta tegutsenud armees poliittöötajana.

5

Kalasuitsutuskoja ja tulevase kalatöötlemistehase direktor Ansis Knospin sai korteri vana Banderi majas, kus, nagu juba varem nimetatud, oli avatud ka Kalurite Liidu kauplus. Teise korruse põhjapoolse otsatoa aknast paistis meri ja poolesaja meetri pikkune riba rannast. Kui pikksilm abiks võtta, siis võis isegi inimesi ära tunda, kes seal liikusid. Knospinile tundus, et see korter peaks meeldima ka tema naisele Vilhelmiinele, keda ta ise nimetas Mitsiks.

Mitsi Knospin jõudis Soomuste külla nädal aega hiljem kui tema mees. Tähtsad toimetused, mis teda nädal aega linnas kinni pidasid, olid lõpuks toimetatud: kõik tellitud kleidid ja pidžaamad õmmeldud, elektrilokid tehtud ja kosmeetikakabinetis näomassaaži kuur lõpetatud — nüüd võis mõni aeg jälle elada.

Suitsutuskoja direktori abikaasa oli ligikaudu samades aastates kui tema meeski, võib-olla isegi paar aastat vanem, — naine ohtlikus vanuses, nagu öeldakse. Vaatamata minkidele, puudritele, kreemidele ja massaažidele oli Mitsi Knospini nägu närbunud, peeni kurrukesi täis kriibitud ja üle külvatud loendamatutest üsna sügavatest pooridest, mida oli raske isegi paksu puudrikorra alla peita. Otsustades selle järgi, mis praegu oli veel järele jäänud, pidi see nägu kunagi olema küllaltki ilus, korrapäraste joontega, väikese sirge ninaga, suurte siniste silmadega. Mitsi Knospini juuste värvi oli raske määrata: need võisid kunagi olla blondid, kastanpruunid või koguni mustad, nüüd olid nad mustaks värvitud, kuid mustad olid nad ainult kohati, tükati olid nad sinkjad, ja üks roostepruun kiharake parema kõrva piirkonnas pani arvama, et selle daami loomulik peaehe on nooruspäevil olnud punakas. Sellistele mõtetele võis tähelepanelikku silmitsejat viia ka tema ebatavaliselt valge nahk ja mõni tedretähn mõlemal pool nina.

Ühe sõnaga, Mitsi Knospini isikus oli tegemist äraõitsenud naisega, kes teadis, et tema kunagine ilu läheneb loojangule, kuid pani sellele kõigest jõust vastu, kasutades ära kõik vahendid, mis naiste arsenalis leiduvad. Oli aeg, kus noormehed karjakaupa jooksid kaunile Mitsile järele, sõltumata sellest, mis tal parajasti seljas oli; ka hiljem, abieluaastatel, ei olnud tal austajaist puudus, seepärast oli Ansis Knospin mitugi korda armukadedushoogude all kannatanud ja Mitsile kergemeelsust ette heitnud. Nüüd oli olukord muutunud Mitsi kahjuks, kuid

Knospini kasuks, vähemalt moraalsete elamuste mõttes: austajad ei jälitanud enam Mitsit oma palavate tunnetega, nõnda et oli lõpp ka Knospini armukadedushoogudel. Mis puutub asja materiaalsesse külge, siis see jäi muutusteta. Mitsi kleidid, kübarad ja mantlid tüütasid nende kandja niisama ruttu ära kui varem, sest moed vaheldusid sagedasti ja õige moodne naine ei võinud ju moest maha jääda. See maksis palju raha, Ansis Knospini rahakott sai näguripäevi näha. Vaene mees võis sõna otseses mõttes öelda, et tal on väga kallis naine.

Värvitud, ülesmukitud, seljas erekirju siidkleit ja valge villasest riidest mantel, peas koketne kübarakene, jalas valged kingakesed imekõrgete kandadega — nõnda ilmus Vilhelmiine Knospin ühel päeval Soomuste külla. Ühes käes oli tal päevavari, teises kirsipruun käekotike. Niipea kui ta astus välja sõiduautost, mille Knospin suurte raskustega just selleks sõiduks oli rahvakomissariaadist välja klaninud, avas Mitsi kohe käekoti ja heitis pilgu väikesele peeglile. Teades, et esimene mulje on otsustav, oli ta sel silmapilgul rohkem mures oma välimuse kui asjade mahalaadimise pärast veoautolt, mis liikus sõiduauto taga. Kuid selles suhtes võis ta olla mureta. Mulje, mille tekitas tema esmakordne ilmumine, oli lausa põrutav: iga Soomuste elanik — kõige väiksemast kuni kõige suuremani ja vanemani — taipas paugupealt, et nende külla on saabunud tähtis isik, igatahes palju tähtsam kui suitsutuskoja direktor ise. Varsti võisid nad selles ka mitmel viisil veenduda.

Kui mööblit tubadesse paigutati ja laudadele, trümoopeegli alusele ja seintele asetati mitmesugust nipet-näpet — litosid, portreesid, marmorist elevandikesi ja tualettkomplekte, keerles Ansis Knospin oma naise ümber otsekui mõni jooksupoiss või tentsik.

«Mitsikene, kuhu me selle oranži vaasi paneme, kas trümoopeegli ette või lauale?» päris ta teenistusvalmilt. Ja hetk hiljem: «Mitsikene, kas sul sõidu peal viimati süda pahaks ei läinud? Sa näed nii roidunud välja, — võib-olla oleks parem, kui heidaksid mõneks tunniks diivanile?»

Kuid Mitsikene kamandas teda nagu vana polkovnik: «Ansis, mispärast sa ei tee nii, nagu mina käskisin? Kes siis kristallist asjadega nii ümber käib? Üksainus tugevam tõuge — ja veiniklaase polegi enam . . . Ansis, kuhu sa jälle kadusid, — seda suurt raske raamiga pilti ei jõua ma üksi seinale riputada.»

Suitsutuskoja töölised, kes direktori korraldusel olid tulnud ülemusele appi mööblit sisse tõstma, kuulsid seda ja panid

endale kõrva taha. Õhtul sai külarahvale kõik teatavaks, mis Banderil oli nähtud ja kuuldud.

«Direktor on tuhvlialune,» arvasid mehed. «Mõistlik mees, aga oma naisega ei oska ümber käia. See tantsitab teda nagu koerakutsikat ja tema muudkui jookseb.»

«Sellest ajast saadik, kui vana Banderi emand ära läks, polnud meil külas enam ühtegi maadamit, nüüd on jälle üks.»

Osa Soomuste elanikke, enamasti vanemaist aastakäikudest, ei nimetanudki Mitsi Knospinit pärast teisiti kui direktori maadamiks. Mõnel vanataadil, kellel juhtus selle uhke daamiga tegemist olema, lipsas tahtmatult üle huulte: «Seltsimees maadam . . .»

Juba esimesel päeval, vaevalt lõpetanud korteri korraldamise, pani Mitsi Knospin selga oma kõige kirevama pidžaama, puhvis end üles ja läks randa patseerima. Ta nägi välja nagu elav roosipõõsas, nagu uhke bukett, nagu luiteliivale tehtud lõkketuli, ja kohe tõmbas ta enda peale nende noorte kalurite tähelepanu, kes parajasti õiendasid valgmal paatide ja võrkudega.

«Kes see sihuke on?» tundsid poisid huvi.

«Meie direktori teinepool,» teatas keegi, kes oli asjaga kursis. «Tuli täna hommikul Riiast.»

«Äge eit küll . . .»

«Ainult kaugelt — lähedalt ta ei olegi nii pimestav kui eemalt.»

Kui Mitsi Knospin natukese aja pärast oma silmatorkavat rõivastust demonstreerides kalureist üsna ligidalt mööda sammus, oli neil võimalus teda igast kandist silmitseda. Värve ju seal oli, ka liha oli omajagu kontide ümber — kohe näha, et inimene on heal leival, — ainult selle iluga . . . See oli nüüd, kuidas ta oli.

. . . Mitsi Knospinit polnud põhjust kadestada. Nagu kunagi inimene, kellel isiklikus elus on alanud vältimatu mõõn, kelle elust hakkavad üksteise järel kaduma mõned tähtsad elemendid, kuid teisest, uuest sisust, mis võiks kaduvat noorust asendada, ei ole mõeldud (lapsi polnud tal kunagi olnud), oli ta juba ammugi hakanud elavat huvi tundma teiste inimeste eraelu vastu. Meeleldi segas ta teiste ellu vahele oma nõuannete ning arvamustega.

Vaevalt oli Mitsi Knospin oma uues elukohas vähekese nina soojendanud, kui ta juba asus Soomuste külas oma esimestele

luurekäikudele. Ta käis majad korrast läbi, vaatas, kuidas kuskil elatakse, mida süüakse ja mida kellelgi on selga panna. Ja igal pool püüdis ta kõigest väest uurida intiimseid asju, mehe ja naise suhteid ja igasuguseid abielu üksikasju. Siin-seal oli tal edu, mõni lihtsameelsem avas Mitsile oma südame. Lühikese ajaga korjas ta kokku kogu küla kuulujutud ja pani kõik kõrva taha, õnnestades omakorda siinseid lihtlabaseid kuulujutumeistreid väärtuslike andmetega mõnede laiemalt tuntud silmapaistvate inimeste eraelust. Kuid enda ja Ansis Knospini elust rääkis ta ainuüksi head, — nad pidid olema igapidi eeskujulik paar, aususe, peenetundelisuse, truuduse ja elutarkuse kehastus, midagi looduseime taolist.

Oma käikudel ei võinud Mitsi Knospin mööda minna ka Oskar Klava majast. See poleks kuhugi kõlvanud, kui ta neid oleks ignoreerinud, seda enam, et Anita Klava oli kaluriartelli esimehe naine. Parajal momendil, mil Oskar ja Edgar olid tööl, läks Mitsi oma viisakusvisiidile, ja Anital ei jäänud muud üle kui teha lahke nägu, panna alustatud töö kõrvale ja pakkuda ootamatule külalisele traditsioonilist kohvi.

Esimesest pilgust peale ei meeldinud Anitale see uudishimulik naine, tema siia-sinna sõeluvad pilgud ja peenutsev käitumine.

«Millal te abiellusite? Kas te oma mehega kaua enne pulmi läbi käisite? On ta mõnikord teie peale armukade? Missugune frisuur teile kõige rohkem meeldib ja millal te viimast korda elektrilokke tegite? Poes on ilusat kreppžoržetti, täpilist, — kas te ei tahaks osta? Kalurid saavad äraantud kalade eest talonge, mida nad võivad Kalurite Liidu kaupluses realiseerida tööstus- ja toidukaupade vastu, — kui palju teie võite keskmiselt nende talongide eest iga kuu siidi ja villast riiet saada? Ja kus te õmmelda lasete: Riias või siin kohapeal? Kas te võite mulle soovitada head õmblejat, kes oskab moelehe järgi õhtukleiti või kostüümi teha?»

Lahkelt, kuid reserveeritult lõi Anita kõik Mitsi Knospini uudishimurünnakud tagasi. Püüdes külalise tähelepanu teisale juhtida, päris ta, kuidas seltsimees Knospinile meeldib elu uues kohas, kas Soomuste küla pärast Riiat ei näi liiga vaikne ja üksluine ja kas tal on palju tööd. Mitsi avaldas kohe kibestust, et igav olevat siin küll, kuid talvel kavatsevat ta tihti Riias teatri esietendustel ja silmapaistvamatel kontsertidel käima hakata.

«Hommikul armastan ma kaua magada,» rääkis ta. «Kui ma

üles tõusen, on mees juba tööle läinud, nii et hommikueinet tuleb mul üksi süüa. Kohvi keedab minu Knospin hommikuti ise. Oi, kui ilusad kardinad teil on! Kust te need saite? Tulge mõnikord minu poole kohvile. Mul on kodus huvitavaid käsitöid hiina stiilis, — ma näitan teile, kui tulete.»

Ja nii edasi ja nii edasi...

«Haletsusväärne inimene,» mõtles Anita seda naist kuulates. «Kuidas tal küll kahju pole oma elupäevi niimoodi asjatult raisata?»

Mitsi Knospin märkas Anita kinnisust, vahetevahel vilksatas selle kalurinaise vastustes isegi jahedust ja tagasitõrjumist, mida ei saanud kaksipidi mõista, — kohvilekutse eest tänas ta küll, aga tulla ei lubanud. Säärane käitumine võis suitsutuskoja direktori abikaasat ainult solvata, ja ta tõepoolest solvuski. Hüvasti jättes naeratas Mitsi küll magusalt, kuid tema käepigistus oli lõtv ning hooletu ja ta ei vaadanud Anitale otsa.

Banderite maja ülemise korruse korter meeldis Mitsile väga. See oli väga soodne selles mõttes, et akendest võis näha peaaegu kõiki küla maju. Õhtuti, kui naabermajades süüdati tuled, kuid luuke ei suletud, võis mõnikord tähele panna mõndagi huvitavat nende võõraste inimeste elus. Just Mitsi magamistoa akna all oli kaupluse uks ja seal liikus alati inimesi; kui aken lahti jäeti, siis oli kuulda peaaegu kõik, mis all kõneldi, — sellegi oli omajagu tähtsust.

Lõpuks leidis Mitsi endale ka tõelise sõbranna, sugulashinge, kes teda mõistis otsast lõpuni, — see oli Kampari Tilla. Nad kohtusid juhuslikult rannas — Mitsi demonstreeris seal jällegi oma toredat pidžaamat, Tilla aga ootas kalureid merelt —, tutvusid ruttu ja said jalamaid sõpradeks, mille üle pole põhjust imestada, sest ligidal ja kaugel ei teadnud keegi nõnda palju huvitavaid ning sensatsioonilisi uudiseid kui Tilla ja kellelegi teisele ei läinud need uudised nõnda südamesse kui Mitsile. Oi, kuidas neil kõik klappis! Kuidas nad oskasid silmist lugeda, mis teisele vaja, mis veetleb ja tõmbab, ja kui suurepäraselt nad oskasid oma teateid serveerida! Märgates, et direktoriemandal on eriline huvi kaluriartelli esimehe perekonnaelu vastu, tõi Kampari Tilla mineviku tolmu alt lagedale kõik, millest siin omal ajal oli keelt pekstud: vaese tütarlapse Zaaliti Senta traagiline surm jõepõhjas, kus oma osa oli mänginud Oskar Klava, Anita kahtlane sõprus noore inseneriga, kes siin

kunagi oli ehitanud kalasadama muuli, Oskari venna Roberti vangisistumine ja veel paljugi muud.

Selline naine nagu Tilla Kampar oli tõega midagi väärt. Mis sellest, et ta salaja spekuleeris Ansis Knospini suitsutuskojalt nina eest ära napsatud kaladega. Elus tuleb ju ette selliseid hetki, tunnete lainetusi ja sisemisi torme, mil sellised tühiasjad ununevad, ja kuigi ei unune, siis ollakse suuteline nendele vaatama läbi sõrmede.

Selline inimene oli Mitsi Knospin, suitsutuskoja direktori naine ja käskija. Sellal kui teised töötasid, lõid väärtusi ja viisid elu edasi, segas ta sageli teiste inimeste tööd, ise ei teinud aga midagi, mis oleks olnud kasulik ja ühiskonnale vajalik.

«Haletsusväärne inimene...» mõtles Anita sellest olevusest.

«Raiskuläinud naisterahvas!» kõlas külarahva otsus.

Omajagu õigus oli vist nii ühel kui teisel.

6

Artellis valitses selline kord, et kõik püütud kalad — välja arvatud väike osa kalurite endi tarbeks — anti ära riigile. Leping, mille artell suitsutuskojaga sõlmis, sisaldas püügiplaani aasta lõpuni ja igaks kvartaliks. Riigile antud kalade eest said kalurid nn. talonge. Nende vastu võisid nad Kalurite Liidu kauplusest saada tööstuskaupu ja toiduaineid. Nende kalade eest, mis kalurid üle plaani riigile andsid, maksti preemiat. Kaupade valik Kalurite Liidu kaupluses oli küllaltki mitmekesine isegi esimestel sõjajärgsetel aastatel. Siin oli kõike, mida kaluri perekond ja majapidamine vajas. Riik varustas kaluriartelle kalapüügiinventariga ja mootorikütusega, hoolitses selle eest, et kaluritel oleks kohapeal kõike saada, nõnda et kalurite mureks jäi ainult püügiriistad korras hoida, neid otstarbekalt kasutada ning vetesülest püütud rikkalik saak riigile üle anda — täie ja õiglase tasu eest. Mugav ja kasulik mõlemale poolele. Ei saanud enam hindade kõikumised mõjutada seda väärtuste vahetamise protsessi. Kui endisel ajal juhtus merre tulema paksult kalu, lõid ülesostjad ja suurkaupmehed hinna kohe alla ja kalur sai oma suure saagi eest ainult viletsaid krosse; sageli tuli tal oma püük luidetesse matta, sest ei tasunud seda Riiga transportida. Nüüd oli olukord vastupidine. Mida suurem oli saak ja mida rohkem kalur riigile kalu andis, seda rohkem sai ta

vastu iga püütud tsentneri eest. Ära olid langenud ka transpordimured. Oli vaja ainult saak kaldale tuua, kala-vastuvõtupunktide juurde, — edaspidise eest hoolitses riik.

Polnud vaja olla ei professor ega õpetatud majandusmees, et mõista, kui kasulik ja õiglane on see kord, ja lihtlabasemgi inimene mõistis seda ilma pikema peamurdmiseta, sest kõige näitlikumalt ja veenvamalt tõendas selle korra eeliseid iga kaluriperekonna eelarve, kui seda võrreldi endise aja haletsusväärse elutasemega.

Kas polnud pärast kõike seda võõrastav, et mõned kalurid — enamasti Riia ja rannakuurortide lähedastes külades — püüdsid riiki tüssata ja osa saagist müüa altkäe? Muidugi oli see võõrastav, seda enam, et kalur ise nende tehingutega majanduslikult midagi ei võitnud, — kasu said üksnes vahemehed, spekulandid, agarad naised, kes käisid korvidega mereranna suvilaid ja Riia majade õuesid mööda; kasu said ka bussi- ja autojuhid ning mõned ebaausad kontrolörid, kes teel autokoormaid ja reisijate pagasit kontrollides silma kinni pigistasid, kui krabisev rahatäht salamahti pihku pisteti.

Püügiplaani täitmist jälgides sai Oskar Klavale juba esimese dekaadi lõpul selgeks, et umbes kolmandik püütud kaladest läheb kuskile altkäe. Polnud ka raske ära arvata, millised brigaadid ja lülid selles suhtes kõige rohkem patustasid: püügitingimused lähedastes piirkondades olid umbkaudu ühesugused, nootade, võrkude ja mõrdade arv brigaadides samuti peaaegu ühesugune, ja kui sellegipärast Kristap Liepniegi brigaad võis suitsutuskojale üle anda keskmiselt kolm tonni kalu päevas, Jeekab Aaboli brigaad aga kaks tonni ja Oto Rumbain ainult ühe tonni, siis oli selge, et Aabol ja Rumbain teevad sohki, varastavad artelli ja riiki.

Oskar kutsus kohe kokku juhatuse koosoleku, millest võttis osa ka Knospin. Aabol küll õigustas end, et tema brigaadi mõrdadel on kõige halvem koht ning kõik kalad kogunevad Rumbaini ja Liepniegi brigaadi mõrdadesse, mis on pandud merre põhja poole, kuid Rumbain ei saanud isegi seda ettekäänet kasutada. Juhatus hoiatas mõlemaid, et neid tagandatakse brigadiri kohalt, kui nad oma brigaadides korda majja ei loo.

Pärast seda paranes olukord märgatavalt ning vahe üksikute brigaadide ja lülide püügis polnud enam nii suur, kuid see ei tähendanud veel, et vanadel viguritel oleks olnud täielik lõpp. Egas Kampari Tilla muidu saanud uut suvemantlit ja kuldkäe-

kella; egas Mengeli Olga põhjuseta tänitanud, et tema mehe paatkonnale antakse poole vähem talonge kui teistele Pudumi küla kaluritele. Kust need talongid küll pididki tulema, kui Mengeli Peetri lüli pooled püütud kaladest müüs kuurordi suvitajatele ja vastuvõtupunktile andis ära ainult selle, mis üle jäi.

«Meie peame püsti näljas elama!» halises Olga. «Majas pole jahukübetki, aga teistel on aidas suured kotid täis. Kas see on kellegi õigus? Mispärast Oskar midagi ei näe? Kas siis tema ei peagi selle peale mõtlema, kuidas meie siin elame?»

Selle peale, kuidas kalurid elavad, mõtles Oskar küll, kuid talle ei tulnud pähegi koos õega hädaldama hakata. Kui ta Olgat rannas nägi, kuulas ta tema kaebused kannatlikult ära ja ütles rahulikult:

«Sa ära saali nii palju nende suvilate vahet ja ära sõida nii tihti Riiga — võib-olla seisab siis ka teil Peetriga varsti täis jahukott aidas.»

«Kust see peaks tulema?» kehitas Olga õlgu. «Mis võib Peeter parata, kui temal pole nii head kalaõnne kui teistel? Või ta siis kõigil ühesugune on.»

«Vaata ainult ette, et sa oma piimamannergute ja korvidega ükskord näppe ära ei kõrveta,» tähendas Oskar. «Kui sind kord kinni nabitakse, ära siis mõtle, et mul sinust hale hakkab. Ise toimetan sind sinna, kuhu vaja, ega pilguta silmagi — võta seda arvesse.»

Olga vangutas sügava imestuse ja kahetsusega pead.

«See on nüüd vend...»

Kas võis pärast seda veel juttu olla armastusest ja heast läbisaamisest sugulaste vahel? Muidugi mitte.

...Laupäeva õhtul pärast tööd pidasid artelli «Uus Elu» kommunistlikud noored juhatuse majas koosolekut. Edgar Klava esines informatsiooniga organisatsiooni tööst ajavahemikul pärast eelmist koosolekut. Noored arutasid, kuidas seltsimehed täidavad oma ülesandeid. Liepniegi Gust sai põhjaliku peapesu, sest nädala keskel oli ta pärast tublit püüki joomingust osa võtnud ja pärast kalasuitsutuskojas lärmanud, autojuhiga tüli norinud ja tüdrukutele ligi tikkunud. Koosolek avaldas talle noomituse.

«Laaberdamise peale on nii mõnigi meist kange mees,» kõneles Edgar pahaselt. «Ma ei saa aru, mida säärased komsomolis

otsivad, kes ei taha teistele noortele eeskujuks olla! Kui neil on nii raske komsomoli-distsipliini pidada ja kui nad nii hirmsasti tahavad mahajäänute kilda kuuluda — las nad siis elavad väljaspool organisatsiooni. Meile ei ole tähtis hulk, vaid kvaliteet. Õlut trimbata ja vaba aega kaardimänguga surnuks lüüa ei ole suur kunst, — seda oskab iga tola. Aga hoolitseda, et kõik brigaadid täidaksid püügiplaani, et mõned kalurid ei saaks riiki tüssata, panna suukorv pähe spekulantidele, kes siin ringi kooserdavad, — see on pisut raskem, see nõuab tööd ja valvsust. Ütelge nüüd ise, seltsimehed, — kas see pole häbiasi, et me siiamaani pole osanud Kampari Tillat korrale kutsuda? Kellelegi pole saladuseks, mis asjadega ta tegeleb. Iga lapski teab, mida ta tassib oma suure korviga ja kuhu jäävad need kalad, mis mõni lüli küll merest välja tõstab, kuid mis kunagi ei jõua vastuvõtupunkti. Me kõik teame seda, ja siiski ei võta midagi ette. Mispärast? Ainult sellepärast, et ei taheta tuttavatele inimestele halba teha! Lurjustele on meil häbi halba teha, kuid halba teha artellile, riigile, komsomolile — selle pärast pole meil sugugi häbi. Kuhu niisugused kommunistlikud noored kõlbavad, kellele meid nõnda vaja on?»

Edgar kõneles tuliselt, ja kõik, mis ta ütles, oli tõsi, — teised said sellest väga hästi aru, seepärast ei teinud keegi katset vastu vaielda. Ja kui Edgar tegi ettepaneku Kampari Tilla lähemail päevil paljastada, ta asitõenditega kinni püüda, võttis koosolek selle ettepaneku üksmeelselt vastu.

Edgar astus ühendusse suitsutuskoja tehnoloogi Butenkoga, kes omakorda rääkis miilitsavolinikuga, ja Tillale seati üles lõks, kuhu ta langes sisse juba esmaspäeva õhtul. Tõtt-öelda oli asi üsna kerge, ei olnudki tarvis peeni taktikalisi plaane välja töötada. Senisest edust julgustatult tegutses Kampari Tilla küünilise jultumusega, olles kindel, et igast takistusest võib üle saada krabiseva rahatähe abil, — seni oli tal see alati õnnestunud.

Aga seekord ei õnnestunud. Tilla pistis küll militsionäärile raha pihku, naeratas lahkelt ja lubas sosinal juba järgmiseks hommikuks paar tuhat rubla tuua — miski ei aidanud. Nooruslikul daamil tuli istuma minna. Sel kombel kaotas Mitsi Knospin oma parima sõbranna, ainukese inimese, kes teda siin rannas õieti mõistis.

Seejärel tõmbus Mengeli Olga tagasi, taltsamaks jäid ka teised spekulandid, ja mõnigi püügilüli, kellel seni kalaõnn oli

halvem kui teistel, hakkas äkitselt püügiplaani ületama ja sai isegi preemiaid.

Samal õhtul, kui Kampari Tillal juhtus see suur õnnetus, sai Edgar Tanjalt esimese kirja.

Palav tervitus Musta mere kaldailt!

Andesta, Edžikene, et ma ei ole Sulle varem kirjutanud. Inetu minust küll, olen hirmus süüdi Sinu ees ja ma ei tea, kas Sa üldse tahad mulle seda andestada. Süüdi on delfiinid, kes hüplevad Sotši ranniku soojas vees, sest esimestel päevadel, kui ma siia jõudsin, lasksin end nende mängust liiga palju kaasa kiskuda ja unustasin, et kliima on siinsetel laiuskraadidel pisut teine kui Riia lahe ääres. Selle eest tuli mul kallilt maksta: sain päikesepiste ja kaks nädalat oma kallist puhkeajast saatsin mööda voodis, ilma et oleksin näinud ühtegi delfiini. Sellepärast ma ei kirjutanudki Sulle varem.

Kui Sa teaksid, kui palav siin on, — mõnikord ligi 50°. Ja kui soe vesi, peaaegu nagu vannis, ja kui kerge ujuda! Kalapaadid on siin hoopis teistsugused kui m e i e rannas, ja nad püüavad sääraste isemoodi riistadega, mis tuletavad meelde määratu suuri kalade ammutamise kahasid. Ma ei teagi, kuidas neid nimetatakse, tuleb mõnelt kalurilt küsida, — võib-olla see huvitaks Sind.

Eile sõitsime taadiga Ahhuni tipule, see on üks kõrge mägi Sotši lähedal, mille tipult võib näha kaugele-kaugele igale poole ümberringi; sealt avaneb imekaunis vaade Kaukasuse mägede peaahelikule. Seal üleval me sõime šašlõkki ja vaatasime, kuidas kaks hiiglasuurt kotkast laialilaotatud tiibadega liuglesid üle mäetippude ja orgude. Ja tead, mis mul siis pähe tuli, Edži? Ma kujutlesin, kui hea oleks, kui Sina oleksid siin ja me mõlemad vaataksime seda suurepärast pilti . . . seisaksime seal üleval kaua-kaua ja näitaksime teineteisele, mis meile kõige enam meeldib selles toredas loodusemaalis. Sina arvatavasti vaataksid rohkem mere poole, kus on laevad ja paadid, aga mina ei laseks Sul ainult sinna vaadata, sest ka mäed on ilusad. Jah, Edži, ja kui ma seda kujutlesin, jäin ma äkki hoopis kurvaks, ma nägin vist välja väga murelik, sest et isa küsis minult kohe, kas mul ei ole süda pahaks läinud. See on tõesti kummaline, — kas Sa võid mulle ära seletada, mispärast minuga nii juhtus? Ja

kas Sa ehk tead, mispärast ma õhtuti voodis ei saa kaua aega magama jääda, mõtlen Sinu peale ja siis muutun ma jälle kurvaks? Kas Sinul endal ka mõnikord nii on juhtunud, ja kui on, mis Sa siis niisugustel kordadel teed, et ei oleks nii kurb? Mulle näib, et ma tean, mis on kõige selle põhjuseks, ja arvatavasti tead ka Sina seda, aga ma ei hakka ju sellest siin kirjutama, muidu üks kõva südamega poiss, kes seni pole hoolitsenud selle eest, et mul oleks tema foto, läheb veel upsakaks.

Neil päevil me sõidame koju, Moskvasse, ja oma kirja (ma loodan, et Sa mulle ikka kirjutad) võid saata meie Moskva aadressil. Ma tahaksin hirmsasti teada, kuidas Sa elad, kuidas kalapüük läheb, mida te olete teinud seal vanas armsas Soomuste külas. Ootan Sinult põhjalikku aruannet kõigi nende küsimuste kohta. Lootes, et see tõepoolest peagi minuni jõuab, saadan Sulle tuhat kõige südamlikumat tervitust ja lisan sellele kirjale oma surematu kujutise päevapildi näol. Võib-olla Sa ikka tunned mind veel ära.

Nägemiseni! — Tanja.

Kui Edgar selle kirja oli läbi lugenud, näis talle, et ta on tõepoolest väga kõva südamega poiss, sest paar nädalat tagasi oli ta lasknud end pildistada, kuid unustanud Tanjale oma fotot saata. Otsustades selle järgi, kui ütlemata armas ja kallis talle endale tundus Tanja lihtne, rannas võetud foto, millelt ta sel õhtul ei suutnud oma silmi eemale kiskuda, võis Edgar kujutleda, et selline pisiasjake oleks Tanjalegi midagi tähendanud.

Kui kodus kõik vaikseks jäi, istus ta laua äärde ja kirjutas rohkem kui tund aega Tanjale kirja. Ega olnud niisama lihtne asi kirjutada esimene n i i s u g u n e kiri tütarlapsele, keda ta armastas. Edgarile näis, et ta on jälle kohtunud Tanjaga pärast esimest pikka lahusolekut ja kõneleb temaga kõigest, mida ta on läbi elanud, mõelnud ja tundnud selle aja jooksul. Ja kui ta natukeseks ajaks vait jääb, siis kohe Tanja küsib midagi, tuletab meelde, ja tema sinisilmad vaatavad nii armsalt sulle otsa, et tuleb jalamaid tahtmine talle midagi head teha. Poiss pidi endale tunnistama, et õhtuti ja mõnikord ka merel töö juures on ta nukker just niisama nagu Tanja ja mõtted on kurvad ning tema nüüd teab küll, kes selles süüdi on. Kui Tanjal ei jätkunud julgust süüdlast nimepidi nimetada, siis tema tahab julgem

olla, kuigi see on seotud teatava riskiga ning ei või põrmugi ette teada, milliseid tagajärgi võib tuua tema avameelsus: tema ise, Tatjana Aleksejevna Silujanova, on ühe kaluripoisi unetute ööde ja raskete tunnete põhjuseks, kuid Edgar ei heida talle sellepärast midagi ette.

Läbi naljade kõlas nukrus ja sügav õrnus... ning vaikne lootus, et tema hinge kutse ei jää ilma vastukajata selle olevuse südames, keda ta armastas rohkem kui oma elu.

....Septembri algul sõitis Edgar Riiga merekalandustehnikumi õppima. Komsomoli-algorganisatsiooni sekretäriks valiti tema asemele brigadir Aaboli poeg Rein Pudumist. Riiga sõitis ka Ruta, kes oli hiljuti keskkooli astunud. Kui mõlemad lapsed olid kooli saadetud, tundis Anita, et maja on järsku muutunud ebatavaliselt vaikseks ja tema elu kummaliselt tühjaks. Ainult Oskariga kahekesi tuleb neil nüüd kogu talv elada väikeses majakeses luidete ääres, ja kui Oskar läheb oma ametikäikudele, tuleb tal üksipäini mööda saata pikki halle tunde vaikseks jäänud tubades. Kuidas ta seda välja kannatab?

Anita mõistis, et on tulnud aeg, kus temalgi tuleb hakata mõtlema uue sisu andmisest oma elule. Ta kõneles Oskariga ja kahe peale leidsid nad ängistavast olukorrast väljapääsu. Mõni päev pärast Edgari ja Ruta ärasõitu asus Anita tööle, võttes enda peale kaluriartelli klubi ja raamatukogu juhatamise. See töö hakkas Anitale kohe meeldima ja pakkus talle rahuldust, sest seal võis ta teistele inimestele kasulik olla.

VIIES PEATÜKK

1

Varustus-turustuskontoris, kus Robert Klava oli ehitusmaterjalide baasi juhatajaks, oli rohkem tööd kvartalite algul, kui ettevõtted ja asutused said uusi fonde. Muul ajal valitses siin vaikus, mida ainult harva katkestas telefonihelin või mõni juhuslik külastaja. Ometi armastas Robert mängida äärmiselt hõivatud ja ülekoormatud töötajat isegi siis, kui baasi kontoris võis igavuse kätte kas või surra. Ilmunud hommikul tööle, kadus ta kohe oma tuppa ja esimese poole tunni jooksul ei lasknud sisse ühtegi külastajat ega isegi ühtegi baasi töötajat. Vanapoolne asjaajaja, kes täitis ka sekretäri ja masinakirjutaja kohuseid, istus kõrvalruumis nagu Kerberos ja kaitses oma šefi rahu.

«Seltsimees Klava on kinni,» teatas see daam kannatamatutele, kes ühe või teise vajaduse pärast püüdsid «läbi murda» baasi juhataja juurde.

Jah, seltsimees Klava oli tõepoolest väga kinni. Tublisti äraistutud klubitooli laskunult luges ta ajalehti, vaatas illustratsioone ajakirjades, lahendas ristsõnamõistatusi ja tegeles eratelefonikõnedega. Keegi ei võinud ju teada, mis ta siin sees teeb: toa aken oli hoovi poole ja poolest saadik kaetud valge eesriidega ning uks oli mõlemalt poolt üle löödud niisuguse materjaliga, mis ei lasknud helisid läbi.

Ebameeldivad jutulesoovijad saatis Robert oma kaastööliste juurde, kuid meeldivatega (baasi ilmus mõnikord ka selliseid) kõneles ta nelja silma all. Mis viga oli näiteks vastu võtta kas või sellist individuaalelamu ehitajat, kes tahab oma väikest ehitust sügiseks valmis saada. Tsement, telliskivid ja ahjupotid

on talle niisama vajalikud nagu igapäevane leib, tal on tuli taga, sest talv tuleb peale, aga kaubandusvõrgus on ehitusmaterjalid momendil defitsiitne kaup.

«Olge ikka inimene, aidake mind seekord hädast välja, seltsimees Klava,» mangub ta. «See on teie võimuses, ma tean seda. Saage ometi aru — kui ma ei saa materjale, siis tuleb paari päeva pärast ehitustööd sinnapaika jätta.»

«Ei ole võimalik,» vastab baasi juhataja rahulikult. Vahel tituleerib mõni mees teda meelitades direktoriks, kuid Robert Klava ei pea vajalikuks veale viidata. «Meile pole see lubatud.»

«Erandina ju võib,» ei jäta külastaja järele. «Ühes riigis elame, ühte tööd teeme kõik.»

«Ja allume kõik ühele seadusele,» kinnitab Robert Klava. «Iga erand läheb kalliks maksma. Mida ma ütlen riigikontrollile, kui baasis järsku revisjon tehakse? Materjalid on ära raisatud, õigustavaid dokumente pole, — kes on süüdlane? Muidugi mina. Kas te nüüd saate aru, millise riskiga see on seotud?»

Seejärel suundub kõnelus teisele pinnale. Midagi ei öelda lausa välja, kuid looritatud vihjetest mõistab üks, mida teisele vaja, ja teine aimab ette ära, mis ta saab riskantse teene eest. Robert Klava käsi laskub nagu juhuslikult lauale külastaja suunas, avatud peopesa ülespoole. Mõneks silmapilguks jääb käsi sellesse asendisse, kõneldes ilmekamalt kui kõik sõnad, ja tõmbub seejärel jälle tagasi. Ning siis krabiseb paber, rahatähed ilmuvad lauale. Robert Klava käsi vajub nendele peale, — seekord peopesa allapoole. Baasi juhataja kirjutab korralduse välja. Kaks rahuldatud inimest raputavad hüvasti jättes südamlikult teineteise kätt.

Need olid meeldivad ning tulusad jutuajamised. Muidugi, iga jutulesoovijaga ei võinud selliseid numbreid endale lubada, ent Robert tundis hästi oma klientuuri ja teadis, mida üks või teine inimene väärt on. Tema treenitud silm oskas ainsa pilguga eraldada kõlblikku inimest kõlbmatust, kuiva formalisti niisuguse osava sehvtimehe tüübist, kelle venelased nii ilmekalt on nimetanud «sitikaks». Iga selline «sitikas» — olgu ta kuitahes must ja kuitahes ära määritud sõnnikuhunnikutes — oli Roberti silmis puhast kulda väärt. Nendega võis asju ajada.

Oli veel muidki meeldivaid jutulesoovijaid — kaks baasi autojuhti, kes sõitsid veomasinatel. Baasi juhataja teadmisel

lõid nad usinalt «puhast», tegid eraotsi ja töötasid palehigis. Baasi juhataja varustas neid teekonnalehtedega ja bensiiniga, ning niikaua kui nad kõik kolm kokku hoidsid, ei võinud midagi paha juhtuda. Robert sai poole puhaskasust, mille autojuhid talle kontorisse kätte tõid. Võib ju olla, et need poisid teda mõnikord ka alt vedasid ja andsid vähem, kui šefile kuulus, ent kuidas sa seda tõeks teed? Tüli tõsta ei olnud asi väärt.

Kui vastutusrikaste ametiasjade ajamine oli lõpetatud, tavatses Robert koduteel sööklasse astuda, et võtta kehakinnitust. Rahast polnud tal puudus, seepärast ei tarvitsenud rahulduda kasina standardlõunaga või õhtusöögiga, nagu neid anti teenistujate toidukaartide järgi — tema võis tellida midagi oma maitse kohast kommertshindadega. Roberti nägu oli nüüd endise, sõjaeelse ümaruse tagasi saanud, kehast oli ta jälle tüsedaks muutunud nagu vanal heal ajal.

Gertrudi tänavas oli tal oma mugav toake erasissekäiguga otse trepikojast. Ei ole hea, kui korterinaabrid näevad iga inimest, kes sinu juurde tuleb; sellisel erasissekäigul on teinekord suur tähtsus, eriti siis, kui toa üürniku elus ja tegevuses on vaja üht-teist üldsuse eest varjul hoida. Mida te kostaksite naabritele, kui teie juurde tuleb hilisel õhtutunnil noor poiss nahavabrikust ja toob portfellis ilusasti kokkumurtud ševroo- või kroomnahatüki? Kui ta tuleb üks kord, siis pole sellest veel midagi, aga kui ta käib ülepäeviti ja kui tal portfell ära minnes iga kord märksa õhemaks on jäänud, siis ainult idioot ei taipaks midagi, igale arusaajale inimesele oleks aga selge, et tema silme all sünnivad suliteod. Sellepärast oligi Robertil erasissekäiguga tuba.

Kodus konutada Robert ei armastanud. Tulnud töölt koju, riietus ta ümber, sidus teise lipsu kaela ja läks Vabaduse tänavale ühe naise juurde, kellega ta oli suhelnud juba seitse aastat. Gundega Graud oli endise majaomaniku tütar, kasvanud heades oludes ja paar aastat õppinud Läti Ülikoolis. Samuti nagu Robert Klava oli ta olnud ühe korporatsiooni liige ja omal ajal küllaltki mürglit teinud. Abiellunud Läti armee kapteni Osvald Graudiga, oli Gundega mõned aastad hiilanud Riia garnisoni ohvitseride ringkonnas, vedanud ninapidi küll kapteneid, küll kolonele ja oma kallite tualettidega ohvitseride abikaasad marru ajanud. Graudist oli tal varsti isu täis, sest see ei saanud kolonelleitnandi auastet, ent olla mingisuguse kaptenikese abi-

kaasa polnud just eriline au sellisele silmapaistvale naisele nagu Gundega.

Robert Klavaga oli ta tutvunud pressiballil ning nende vahel kujunesid ruttu lähedased suhted. Aastate veeredes hakkas Gundega vähehaaval ära õitsema, Robert aga omandas küpse mehe õige vormi ja muutus oma sõbranna silmis üha väärtuslikumaks. Niisugune olukord, kus meesterahval oli oma kättesaadav naine, kes ei sidunud teda ametlike kohustustega ega seadusliku abielu kütketega, tundus Robertile väga tulus. Kui Gundega oleks nõudnud, võimalik, et ta oleks siis isegi abiellunud, sest ta oli temaga üsna ära harjunud ning leidnud temas selle ihade ja huvide ühtsuse, mis inimesi lähendab ja seob teineteise külge tugevamini kui miski muu. Aga et see naine ei esitanud talle sääraseid nõudeid, kasutas Robert teda niisama. Mõnikord maksis ta Gundega eest kinni teatripileti ja õhtusöögi heas restoranis, teinekord kinkis midagi, kuid abiellumisest ei poetanud sõnagi. Võib ju olla, et Gundega südamepõhjas unistas seaduslikult vormistatud kooselust Robert Klavaga, kuid aeg oli nii segane, üks muutus järgnes teisele, mitmesugused võimud vahetusid Lätis — mis seal siis imelikku, kui esialgu hoidutakse otsustavatest sammudest.

Ja nii see siis kestis edasi. Robert Klava külastas Gundega Graudi ülepäeviti, nad käisid koos kinos ja teatris, tühjendasid koos pudeli head konjakit ja kahekesi jäädes siunasid vargsi nõukogude võimu, mis oli Gundega isalt ära võtnud suure viiekorruselise maja, mille tütar teistes oludes oleks võinud pärida ja mille Robert oleks endale saanud selsamal päeval, kui ta oma armastatu oleks altari ette viinud.

Suurt kasvu, tugevate ning nõtkete sportlaslike liikmetega, linavalgete juustega ja siniste silmadega, pisut vulgaarsete näojoontega ja meelelise suuga — selline oli Gundega Graud ja just sellisena oli ta meele järgi Robert Klavale. Gundega oli ühes tööstusministeeriumis ministri asetäitja sekretäriks. See töö ei meeldinud talle, kuid midagi pidi ju tegema. Nendest väärtasjadest, mis Gundegal olid sõjaeelsest ajast alles jäänud, ei saaks niikuinii kogu eluaeg elada.

Robert Klava jäi mõnikord Gundega poole ööseks, sest Gundegal oli samasugune erasissekäiguga tuba nagu temalgi. Tuli ette ka seda, et Gundega Graud vahetevahel ööbis Robert Klava pool: vahet polnud seal mingisugust.

2

Sombune sügispäev oktoobri lõpus. Taevas on täis raskeid halle pilvi. Puhub külm niiske tuul, rebides puudelt viimaseid kolletanud lehti. Turris, palitukrae üles löödud, tõttavad inimesed tänaval osavõtmatult üksteisest mööda ega vaata tagasi isegi siis, kui näevad midagi ebatavalist — eriti ilusat naist, moenarri või vigast. Terav tuul sunnib inimesi varju alla kiirustama ja teeb nad ükskõikseks tänavapildi vastu. Seepärast jäi täiesti tähele panemata ka niisugune sündmus nagu eaka meeskodaniku mahaastumine Ventspilsi rongist Riia jaamas. Isegi ekspressid, kes külmetavaid käsi jämedast riidest põllede all soojendades pikkamisi mööda perrooni sammusid ja jälgisid, kas mõnel saabujal pole vaja kohvreid voorimehe peale tassida (taksosid tollal veel ei olnud), ei teinud sellest mehest väljagi, kuigi tal oli väga soliidne välimus ja tähtis kõnnak.

Mees oli pealaest jalatallani musta riietatud: must oli tema kalevist ülikond, kantud palitu sametkraega, mustad olid kaabu, kaelaside ja nahkkindad, kummidega kamassid ja kõrged läikivad kalossid, samuti kokkupandud vihmavari, mida tulija kasutas kepina, ja lõhkemiseni pungil portfell. Ainukeseks heledaks laiguks selles leinalises portrees oli ümmargune, sklerootiliselt õhetav nägu rohkete peenikeste sinakate soonekestega põskedel ja ninal ning paks heleroheline villane sall — ilmselt hoolitseva naisolendi kätetöö. Raseeritud põskedel ja lõual helkis hõbedaselt mõni kiiremini kasvanud habemetüügas. Mees võis olla umbes viiekümne viie aastane. Ta oli keskmist kasvu, mõõdukalt ümmargune. Aeglaselt sammus ta perrooni mööda, näiliselt ükskõikne oma ümbruse vastu, kuid tema väikesed hallid silmad olid kogu aeg liikvel ja jälgisid iga vastutulijat. Tähelepanelikum vaatleja oleks otsusele tulnud, et sel kodanikul on pisut rebaselik ilme, vaatamata sellele, et ta nii vagura meelega vaatab maailma.

Jaamahoonest välja astudes pöördus mees paremale ja jätkas samasuguse rahuliku kõnnakuga oma teed Maria tänavat pidi, kuni jõudis Gertrudi tänavani. Seal keeras ta vasakule ja astus natukese aja pärast ühe suure maja paraaduksest sisse. Südant säästes tõusis ta aeglaselt trepist üles neljandale korrale, seal puhkas pisut, tunnistas korterinumbreid ustel ning uuris väikesi messing- ja nikkelplaadikesi üürnike nimedega. Siis vajutas ta kellanupule. Möödus tükike aega, enne kui ukse tagant

kostsid aeglased lohisevad sammud ja keti taha ukseprao vahele ilmus vana naise krimpsus nägu. Naine vaatas tulijale uurivalt otsa, kuid vaikis.

«Kas siin elab seltsimees Robert Klava?» küsis mees.

«Seltsimees Klava ei ole kodus,» pudistas naine: suus oli tal ainult paar lagunenud hammast.

«Millal ta koju tuleb?»

«Kust mina võin teada,» torises vanaeit tigedalt vastu. «Töölt jõuab ta koju harilikult kaheksa paiku, aga täna on ju pühapäev.»

«Millal temaga hommikuti võib kokku saada?» päris võõras edasi.

«Kella üheksani on ta ikka kodus.»

«Tänan südamest,» ütles võõras ja kergitas hüvastijätuks kaabut, paljastades mõneks silmapilguks kolba ülaosa. Tal oli hoopis vähe juukseid peas, ent need vähesed, mis kasvasid kõrvade ääres, olid tal nii osavasti kammitud, et peaaegu läks korda paljast lagipead varjata.

«Juhul, kui seltsimees Klava täna õhtul peaks koju tulema, oleks mul teile alandlik palve. Olge nii lahked ja ütelge talle, et teda käis taga otsimas tuttav maalt, kellel on äärmiselt tähtis teda kätte saada. Paluge, et ta oleks nii hea ja ootaks mind hommikul kella üheksani. Kas te saaksite seda edasi öelda, kallis? Oleksin teile väga tänulik.»

«Kui ta varem koju tuleb, kui ma veel magama ei ole läinud, eks ma siis ütle,» lubas vanaeit, mõjutatud tulija südamlikkusest.

«Suur aitäh! Armast jällenägemist...»

Rahulikult ja väärikalt, peaaegu pühalikult astus võõras kodanik trepist alla, arutades endamisi: «Täna ei tule siin midagi välja. Ta on läinud tädiranda, see on kindel. Mis sa nüüd ette võtad, Teodor Kalnbirze? Kuhu sa ööseks jääd? Võõrastemajja pole kasulik minna ja ega seal praegu olegi vaba numbrit. Või koputada Marta uksele? Oh ei, tema süda on kõvaks muutunud, seda ei tee enam lahti ka kõige suurema alandlikkuse võti.»

Teodor Kalnbirze, keda sektantide ringkonnas laialt tunti vend Teodorina, — kuulus jutlustaja ja hingede päästja, — oli elanud kirevat ja tormilist elu. Keskmiktaluniku pojana läks ta võrdlemisi varakult isakodunt laia maailma hulkuma ja püüdis endale head elu kindlustada kerge tööga, mis ei riku konti

ega tee enneaegu vanaks. Kui ta oli õnne katsunud proovireisijana, kuulutustekogujana, fotoateljee agendina, kes otsis tellimusi näopiltide suurendamiseks, ja rändraamatukaupmehena, kelle kohver oli täis pikantseid brošüüre ja nilbeid postkaarte, oli ta lõpuks endale jäädava tegevusvälja leidnud ühe ususektiringis, kus ta kiiresti esile kerkis tulise jutlustajana ja sekti asjade osava organiseerijana. Pärast seda, kui tal aastat kakskümmend tagasi juhtus äpardus sekti ühes Vidzeme ranniku vennaskonnas, Pudumi ja Soomuste külas, oli Teodor Kalnbirze oma tegevuspõllu üle viinud kaugetesse metsaküladesse, kuulutanud issanda jumala sõna ja teist tulemist pimedates kolgastes, kus ei olnud puudu lihtsameelsetest hingedest, eluraskustest vaevatud vendadest ja õdedest, kellele seesinane taevamanna oli vajalikum kui igapäevane leib. Et kergeusklikke inimesi Lätis veel küllalt leidus, olid Teodor Kalnbirzel head päevad ja ta ei võinud elu üle nuriseda.

Et täiendada oma erialaseid teadmisi ja tutvuda kõige uuemate juhtivate seisukohtadega sektantliku tegevuse alal, oli Teodor Kalnbirze 1938. aasta suvel Inglismaale sõitnud ja elanud paar kuud suurte inglise vendade juures, tutvunud nende töömeetoditega ja väsimatult ammutanud igasugu tarkusi, mis tema tüüpi tegelasele võisid edaspidi kasulikud olla.

Saksa okupatsiooni ajal, kui olukord toiduainetega muutus väljakannatamatuks, abiellus Teodor Kalnbirze ühe oma vaimuliku õega, nimega Anna, kes oli oma abikaasast paarkümmend aastat noorem, meeldiva oleku ja välimusega, väga virk ja asjatundlik õmbleja, — see asjaolu tegi teda Teodori silmis eriti väärtuslikuks. Anna töötas päevad ja ööd läbi, püüdis ihust ja hingest, et ainult tema mehel millestki puudus ei oleks. Iseennast kõigest ilma jättes hoolitses ta igati Teodori maise heaolu eest, poputas ja potitas, luges mehe iga soovi juba silmist. Tasuks selle eest olid tal kindlad väljavaated asuda seal teises, paremas maailmas väljavalitud õdede hulgas, — Teodor tuletas talle seda tihti meelde, ja need meeldetuletused andsid Annale jõudu taluda kõiki raskusi, alandusi ja mõnitusi siinilmas. Sobival ja mittesobival kohal issanda jumala nime suhu võttes ning prohvetite ja apostlite väljendusi tsiteerides kasutas Teodor Kalnbirze küüniliselt ära oma naist, kes muide viimasel ajal hakkas teda juba tüütama, sest sektiõdede hulgas oli nooremaid ja värskemaid kui üleinimlikust tööst kurnatud Anna. Nende õdede vastutulelikkuses Teodor ei kahelnud.

Marta... Teodoril oli ka üks pärisõde, lihane õde — kõige noorem laps Kalnbirzede perekonnas; kaks venda ja üks õde, kes olid sündinud pärast Teodorit, olid lapsena surnud. Kümmekond aastat tagasi, kui vana Kalnbirze kihelkonna kalmistul oma varem lahkunud naise kõrvale mulda sängitati, oli Marta isakodunt lahkunud ja Riiga elama asunud. Teodor sai kogu isa päranduse enda kätte, maksis Martale välja väikese osa, talu aga müüs maha ja selle tehinguga saadud raha laristas üsna kiiresti läbi, sest temale meeldis hästi elada juba siin, sessinases patuses maailmas. Marta oli varsti abiellunud kellegi treialiga, kes töötas ühes pealinna suuremas tööstuses. Neil oli kaks last, poeg ja tütar, kuid kummalegi ei kutsutud Teodorit ristiisaks, — sellest aust jäi ta ilma. Nüüd võis ajalehtedest aeg-ajalt lugeda Marta mehe Ezermali nime: teda ülistati kui vabariigi üht silmapaistvamat metallitreialit-eesrindlast. Polnud võimatu, et ta on isegi parteisse astunud, aga seda Teodor täpselt ei teadnud.

Ei, Marta uksele polnud Teodoril mõtet koputada. See sai küll hästi läbi Ezermaliga ja paljude võõraste inimestega, kuid oma lihasest vennast ei tahtnud ta midagi teada. Jah, aga kuhu siis ööseks jääda? Õhtu tuli peale ja pärast pikka sõitu täistuubitud vagunis tundis Teodor väsimust.

Ta kaalus ükshaaval läbi mitmed võimalused. Mõnigi palvevend oleks pidanud suureks auks, kui silmapaistev jutlustaja oleks tema külaliseks olnud. Oleks võinud ööd magada ka mõne pealinna koguduse hingekarjase, kolleegi ja kogenud mõttekaaslase juures. Need väljavaated siiski ei vaimustanud Teodorit. Teda huvitasid rohkem palve õ e d, ta tundis siin mõnd õige meeldivat. Näiteks õde Kristiine, kellele kuulus Üle-Daugavas väike individuaalmajake. Tal polnud ühtki last ja pärast mehe surma tundis noorepoolne lesk end väga üksildasena. Rõõmustada muredest muljutud hinge, kurvameelset lohutada, tuua kas või lühikeseks ajaks sõpruse lahket valgust vaiksesse majja — kas see polnud õnnis tegu, just nagu loodud tõelisele ristiinimesele?

Teodor ei viivitanud enam, vaid seadis sammud kohe Üle-Daugava poole õde Kristiine juurde, kus teda ootas südamlik vastuvõtt, maitsev õhtusöök ja mitmed muud head, kuigi ilmalikud asjad. Need patused rõõmud olid talle endiselt armsad.

3

Robert Klava ärkas kell kaheksa hommikul, kuigi oli magama heitnud üsna hilja. Sellega ei tekkinud tal kunagi raskusi — aastate pikku treenitud organism oli niivõrd hästi kohanenud oma peremehe elurütmiga, et äratuskell oli Robert Klava korteris täiesti ülearuseks asjaks.

Ta ajas habeme ära, pani elektrikeetja üles ja korraldas oma magamisaset kušetil, tõi siis toidu lauale ja hakkas einestama. Kui vesi oli keema läinud, kallas Robert osa vett väiksesse teekannu, keetjasse pistis paar viinerit, et lasta neil keevas vees pisut pehmeneda.

Üksildast einestajat häiris uksekella helin.

«Kes põrgu päralt seal nii vara ründab?» torises Robert pahaselt. «Ei lase inimesel rahulikult süüagi.»

Ta tõmbas elektrikeetja kontaktist välja, koristas toidukraami laualt ning peitis kappi ja avas siis ukse. Trepikojas seisis eakas mees mustas riides ja tervitas Robertit sõbralikult.

«Teodor Kalnbirze,» tutvustas ta ennast. «Kas mul on au kõnelda seltsimees Robert Klavaga?»

«Jah, teil on see au,» vastas Robert pahaselt. «Mis teil vaja on?» Kui ta oligi seda meest kunagi näinud, siis praegu ta teda ära ei tundnud ega mäletanud, et tal oleks temaga varem mingit tegemist olnud.

«Mul on teile üle anda tervitus punapea Siimanilt,» ütles Teodor tasa, iga sõna eraldi rõhutades ja Robertile ainiti otsa vaadates.

Robert kohkus. Pahane ilme kadus jalamaid ja andis aset suurele tõsidusele, peaaegu kartusele. Ta tõmbas ukse teenistusvalmilt pärani ja astus ise kõrvale, lastes külalise endast mööda, siis sulges ta ukse ja keeras selle hoolikalt lukku. Teisele uksele, mis tema toast koridori viis, tõmbas ta paksu eesriide ette. Kui need ettevaatusabinõud olid tarvitusele võetud, läks Robert Teodori juurde ja ütles tasa:

«Punapea Siimani sõbrad on ka minu sõbrad — minu jõud on nende kätes.»

Nagu näis, oli Teodor just neid sõnu oodanud, ja kui ta neid nüüd lõpuks kuulis, lahtus tema näolt pinevus, ta hingas kergendatult ja hakkas ringi vaatama, kuhu oleks kõige mugavam portfelli ja vihmavarju käest ära panna.

«Palun lubage,» ütles Robert. Ta ruttas Teodori juurde ja

võttis tema käest nimetatud esemed. «Võtke istet, palun, ja andestage, et ma teid lasksin trepil oodata!»

«See on tühine asi,» vastas Teodor toolile istudes. «Kas see vanaeit, kellega ma eile kõnelesin, ei ütelnud teile, et täna hommikul on oodata külalist maalt?»

«Keegi pole mulle midagi ütelnud,» lausus Robert. «Jõudsin koju pärast keskööd, võib-olla sellepärast...»

«Jah, võimalik küll...» nõustus Teodor.

Lühike dialoog punapea Siimanist oli parool, mille järgi Robert pidi ära tundma juhtkonna esindaja ja oma otsese ülemuse diskreetses töös, millest ta võttis osa juba 1939. aasta suvest peale, kui keegi valuutaspekulant oli ta Riia mustal börsil värvanud. Robert Klava seisis nüüd juba mõned head aastad ühe välisriigi luureteenistuse agentide kirjas. Need, kelle ülesandel ta oli andnud lubaduse töötada, kinnitades seda oma allkirjaga, polnud temalt seni mingeid teeneid nõudnud, ja ta mõtles vahel juba kibedusega, et nad on tema unustanud. Seepärast tabas Teodori ilmumine Robert Klavat ettevalmistamatult ja kuuldud parooli kõla erutas teda südame viimaste soppideni. Ta mõistis, et tema elus algab suur pööre. Ühelt poolt rõõmustas teadmine, et teda pole unustatud, ei ole peetud liiga kergekaaluliseks ega kõlbmatuks — niisiis oli tal siiski väärtust nende meeste silmis, kes ajasid suurt poliitikat... Võib-olla teati Robert Klavast isegi seal, kõige kõrgemal, ja pandi tema peale kindlaid lootusi. Teiselt poolt erutas ja kohutas aimus, et võib-olla hinnati seal üleval tema jõudu ja võimalusi üle ning see tundmatu mees, kes praegu Robert Klava toas istus, võib temale selliseid ülesandeid anda, mida ta ei suuda täita. Robert tundis, et ta on täielikult sõltuv sellest mehest, seepärast hakkas kuskil hinge põhjas liigutama vastuseisu mõte, instinktiivne püüe oma sõltumatust säilitada.

«Teie jõudu on nüüd ühisele asjale vaja,» alustas Teodor. «Meie sõbrad loodavad, et teil on rõõm pisut vaeva näha meie õilsa eesmärgi heaks. Selguse mõttes pean tarvilikuks teile teatada, et tänasest peale olen mina teie ideeline ja praktiline juhtija ja teil tuleb tegutseda minu näpunäidete kohaselt, tarviduse korral võite minu poole pöörduda ka nõu saamiseks.»

«Saan aru,» sosistas Robert, püüdes oma häälele ja näole anda seda alandlikku ilmet, mis on alluvale vajalik, kui tal on

tähtis teenistusalane kõnelus otsese ülemusega. «Olen valmis teie direktiive vastu võtma.»

«Kas siin võib julgelt kõnelda?» küsis Teodor Kalnbirze ning libistas uuriva pilgu üle toa seinte, uste ja lae.

«Täiesti,» vastas Robert. «Ometi poleks paha, kui me igaks juhuks kõneleksime poole häälega — nii nagu praegu.»

«Ilus,» tähendas Teodor. «Loodan, et meil ei ole raske koos töötada, liiatigi kui meil on elus juba olnud kokkupuutumist.»

«Tõesti?» suutis Robert vaid suure vaevaga oma ärevust varjata. Asjaolu, et see mees teab sinust midagi, kuid sa ei või aimatagi, mida ta sinu varasemast elukäigust teab, ei olnud just meeldiv. Sellises olukorras tuli olla valvas nagu rebane, ei tohtinud öelda ühtki ülearust sõna, iga silmapilk pidi valmis olema kõige ebameeldivamateks üllatusteks, eriti sellepärast, et elus on tõesti olnud palju niisugust, mida sa soovid peita teiste inimeste pilgu eest.

Teodor köhatas, nuuskas nina ruudulisse taskurätikusse tühjaks ja pöördus siis naeratades oma kaaslase poole, kes ikka veel püsti seisis.

«Istuge siia minu kõrvale,» ütles ta. «Meil on üsna pikk jutt ees. Nii te väsite ära, s e l t s i m e e s Klava.»

«Saan aru, seltsimees...» Robert ei mäletanud enam külalise perekonnanime.

«Kalnbirze,» tuletas see meelde. «Teodor Kalnbirze, kes paar aastakümmet tagasi, kui teie alles ülikooli lõpueksameid tegite, kuulutas issanda jumala sõna teie kodukohas Riia lahe ääres. Vend Teodori nimi pole teile arvatavasti võõras?»

Jah, nüüd tuli Robertile lõpuks meelde nii jutlustaja ise kui ka paljud lood tema tegevusest Soomuste ja Pudumi küla sektantide ringkonnas. Need mälestused ei olnud jumal teab kui meeldivad, mineviku udust kerkiv ettekujutus ei teinud seda meest Roberti silmis huvitavamaks ega veetlevamaks. Lahkusu jutlustaja, vagatseja ja kelm, — kas ta ei hakka viimaks moraali lugema ega vajuta nende edasisele koostööle oma arutut piibellikku pitserit?

«Nüüd ma mäletan küll!» hüüdis Robert nii rõõmsalt kui suutis. «Olen teist palju kuulnud.»

«Väga meeldiv,» lausus Teodor Kalnbirze köhatades. «Tõepoolest, mõnikord on nii kena meelde tuletada oma nooruspäevi, neid kevadisi torme, mis on sinust üle mühisenud. Noo-

rus, kuum süda ja kuum veri... mis ime siis, kui inimene laseb end kaasa kiskuda ja kisub kaasa ka teise inimese, kes pärast õnnetul kombel leiab otsa jõevoogudes. Noor inimene tahab elada, nautida kõike, mida elu talle võib pakkuda, ja kui ta ei ole rikka isa poeg, kellel raha külluses käes, siis ei jää muud üle kui käia sedasinast laia teed pidi, mis viib küll kergesti suurte sissetulekute juurde, aga niisama kergesti ka vangikotta. Ärge ainult arvake, et ma teile midagi ette heidan. Mul ei ole säärast ülesannet ega säärast soovi. Meie ühisele asjale olete te hea nõnda, nagu te olete... võib-olla just sellepärast, et olete selline.»

Ja ta puhkes tasakesi naerma ning noogutas Robertile isalikult peaga, otsekui julgustades. Robertile jäi arusaamatuks, kas see mees tögas teda või kavatses oma alluva enesevalitsemist ja alandlikkust proovile panna. Või oli ta ainult lihtsameelne ja taktitundetu tüüp, kes tahtis naljatada, kuid nali ei kukkunud hästi välja.

«Elus juhtub mõndagi,» märkis Robert tagasihoidlikult, heitis siis pilgu käekellale ja lisas justkui vabandades: «Poole tunni pärast pean ma tööle minema. Võib-olla on meil parem seda kõnelust õhtu peale edasi lükata?»

«Õhtul ei saa ma teie poole tulla,» seletas Teodor Kalnbirze. «Mul on palju tegemist. Kuid meile jätkub täielikult sellest poolest tunnist. Asume asja juurde.»

Nad istusid veel tihedamalt kokku ja kümmekond minutit sosistas Teodor Robertile kõrva oma juhendavaid direktiive. Robert noogutas aeg-ajalt pead — märgiks, et saab kõigest aru.

Peab aktiivselt tööle asuma — nii võis lühidalt formuleerida ülesannet, mille Robert Klava tol hommikul sai. Jutt oli uute agentide värbamisest igasuguste vahenditega, spionaažist ja diversiooniaktidest, andmete kogumisest, sabotaažist ja kahjurlusest, kuulujuttude levitamisest ja nõukogude riigi varastamisest, kus see iganes võimalik. Ühe sõnaga, Robert pidi käiku laskma kogu luureteenistuse töötaja arsenali, juhindudes põhimõttest: eesmärk pühitseb abinõu.

Kui Teodor oma õpetuste jagamise oli lõpetanud, hingas Robert kergendatult: talle anti ainult üldisi ülesandeid. Ka nende täitmine on seotud riskiga, kuid midagi võimatut, ülemäära rasket või niisugust, mis võiks tuua otsest ohtu esimestest sammudest peale, Teodor Kalnbirze temalt ei nõudnud.

Nad leppisid kokku, kuidas sidet pidada ja millal järgmine

kord kohtuda, seejärel pühkis Teodor Kalnbirze väljendusrikkalt käeseljaga huuli ja tõmbas silmad kelmikalt kissi.

«Kas teil kodus ei oleks midagi niisugust? Vanade traditsioonide kohaselt peaks nagu niisutama selle uue sammu algust.»

Robert otsis välja konjakipudeli ja viinapitsid ning nad lõid klaasid kokku hea kordamineku terviseks, hammustades peale viinereid, mis olid kauasest keemisest pikuti lõhki läinud.

4

Robert Klava hakkas sihikindlalt tegutsema. Töökohas jätkas ta oma vanu riukaid: mängis äärmiselt tööga koormatud ja üleväsimuse all kannatavat ametiisikut, kellel on kõrini villand vaielda pealekäivate jutulesoovijatega, osutas riigi arvel teeneid neile, kellelt talle midagi tagasi pudenes, kuid oli range ja järeleandmatu kõigi teiste vastu, kes tema juurde ilmusid täiesti seaduslike nõudmistega. Pedantselt hakkas ta kinni igast pisiasjast: kord puudus dokumendil mõni tähtsusetu allkiri, kord polnud pitsat küllalt selgesti peale vajutatud, kord oli orderi tähtaeg möödunud. Et orderite tähtajad mööduksid, selleks saatis Robert inimesi Pontsiuse juurest Pilaatuse juurde ja pidas formaalseid nõudeid nii rangelt silmas, et omandas eeskujuliku töötaja nime oma otsese ülemuse silmis, kaastöötajad ja kliendid seevastu pidasid teda parandamatuks bürokraadiks. Ja kõike ütles ta tegevat riigi huvides.

«Kui ma järele annan ja teen nii, nagu igaüks tahab, siis ei jää meie baasist varsti enam midagi järele. Kui on kehtima pandud teatav kord ja vorm, siis ometi sellepärast, et see on vajalik. Egas mina ole niisugust korda sisse seadnud, vaid riik. Minu kohus on rangelt ja ausalt korrast kinni pidada. Mul pole ju tegemist väikeste lastega, vaid täiskasvanud inimestega — õppigu töötama. Misjaoks on meil raamatupidajad ja juriskonsuldid, kui nad ei suuda lihtsat instruktsioonigi õigesti tõlgitseda.»

Kui käitis tootmiseks vajalikud materjalid ainult ühe päeva võrra hiljem kätte saab, kui plaanis ette nähtud, ei saa ta töötada täie jõuga. Kui seesama lugu juhtub mõne alustatud ehitusega, siis jäävad ehitustööd seisma ja ehitatava objekti ekspluatatsiooni andmise tähtajast ei saa kinni pidada. Kui mõni

tööstuse tsehh saab valmis ja hakkab produktsiooni andma ainult ühe nädala võrra hiljem, kui plaanis on ette nähtud, siis tehakse sellega riigile suurt kahju. Aga kui selliseid objekte on mitmeid ja kui mõne ehitusel oleva tsehhi tooteid ootavad teised tööstused, kes ei saa muidu oma produktsiooni välja lasta, siis tekib ahel ja näiliselt tühine takerdus ühes kohas pidurdab vältimatult tootmist terves reas ettevõtteis.

Just selliste pisitakistuste loomises oli Robert Klava suur meister. Ta ei toiminud jämedalt, ei sattunud hasarti, vaid hoidus suurematest kahjurlusaktidest, mis oleksid äratanud inimeste ja kontrollorganite tähelepanu. Talle piisas näilistest pisiasjadest nõrgas kohas ja ta rihtis alati hästi välja, kuhu oma osav käsi külge panna. Kopikatest korjusid ju rublad, rubladest miljonid, — pisike ürask võib pikkamööda kalli kapi läbi närida ja selle kõlbmatuks koliks muuta. Ja ikka oskas Robert Klava oma mahhinatsioone nii korraldada, et vastutus kõigi raskuste ja korratuste eest ei langenud temale, vaid tema ülemustele: tema viis ju ainult seda täide, mida ülemused tal käskisid teha, sealjuures täiesti vastavalt seaduse nõuetele. Kui valitsus ja partei mõnd eriti tähtsat objekti päevast päeva jälgisid, siis demonstreeris Robert isegi lausa ennastsalgavat püüdlikkust ja aitas kordaminekule kaasa kõigi vahenditega, mis tema käsutuses olid. Ja tuli ette, et talle mõnelgi puhul avaldati kiitust. Üks aukiri Robertil juba oli, lähemal ajal oli loota teistki. Noomitusi lohaka töö eest said teised.

Varsti pärast kõnelust Teodor Kalnbirzega rakendas Robert Klava oma eesmärgi teenistusse ka Gundega Graudi. See ei olnud tal raske, sest too naine oli oma iseloomult just nagu loodud selliseks tegevuseks. Kogu tema senine elu, kasvatus ja huvid olid teda küllaldaselt ette valmistanud, nõnda et ta oli täiesti küps nendeks riskantseteks ülesanneteks, mille täitmisele Robert Klava teda üles kutsus.

«Sa oled heas olukorras,» seletas Robert Gundegale. «Ministri asetäitja sekretäri amet ei ärata erilist tähelepanu, aga kui me peame silmas, et sinu käest käivad läbi ministri asetäitjale adresseeritud dokumendid, kirjavahetus ja palju muudki, siis muutub sinu väike kohake väga tähtsaks. Sa võid koguda terve rea selliseid fakte, millest ajalehtedes ei avaldata midagi. Sa võid pealt kuulata tähtsaid ametlikke kõnelusi. Sul on võimalus pilku heita oma šefi eraellu, sa võid saada ettekujutuse tema kalduvustest ja nõrkustest, kuid igal sellisel

nõrkusel — ja millisel inimesel neid siis pole! —, kui me neid teame ja oskame õigesti välja mängida, on meie seisukohalt tohutu väärtus. Kas sinu šeff joob?»

«Ei ole märgata olnud,» vastas Gundega. «Aga ta on kirglik jahimees ja püüab iga pühapäev linnakärast eemale.»

«Tore!» hüüdis Robert. «Jahimehed armastavad viina võtta ja suurustada. Vintis peaga hakkavad nad rääkima mitte ainult jahist, vaid ka oma ametiasjadest. Püüa temaga mõnikord metsa kaasa saada. Pane tööle oma *sex appeal* — sinu ilule ei suuda ta vastu seista, see on enam kui kindel,» meelitas ta naist. Tema sõnade tulemusena lõi Gundega pisut juba närtsinud palgeile kohe kerge puna.

«Ja kui t e m a tõesti selle õnge otsa läheb?»

«Siis võtame tal natist kinni ja pistame oma sumpa. Sina pead ta viima ebadiskreetsesse olukorda... Negližees... ootamatud tunnistajad... või fotoaparaat. Siis võib temaga kõnelda selget keelt: kuidas soovite, mu härra, kas teete, mis ma teilt nõuan, ja meie sõprus kestab edasi, või kui te vastu tõrgute, siis saavad vastavad ametiasutused ettekande koos asitõenditega — pärast seda tuleb teil lahkuda oma soojalt kohakeselt. Üheksal juhul kümnest sünnib kõik nii, nagu meie tahame.»

«Aga kui satub just see kümnes juhus?»

«Siis laseme käiku tõhusamad vahendid. Poleks paha, kui ta e n n e s e d a kaotaks mõne salajase dokumendi ja kui see dokument oleks sinu käes. Niisuguste asjade eest ähvardab ränk karistus. Sellisel korral on nad väga tundlikud. Üks kaotatud salajane dokument on võti tervele reale taolistele. Seda esimest ei anna sa tagasi enne, kui ta on sulle ajutiselt andnud teise, ja nii ikka edasi. Sa saad endale hampelmanni, keda sa võid niidist tõmmata, nagu süda kutsub — kuni ta sind ära tüütab või oma väärtuse kaotab. Pole ju midagi kohutavat, eks ole?»

«Ka mulle näib, et pole.»

Kui Gundega oli pehmeks masseeritud, pööras Robert Klava oma pilgud teises suunas. Ühe-kahe agendiga polnud niisugusel tegelasel nagu tema midagi peale hakata — oli vaja võrku, oma kõrvu ja silmi igas kohas, kus sündis midagi tähtsat. Nagu raisakull, kes juba kaugelt tunneb raipe lõhnast ära, alustas Robert oma otsinguid niisugustest kohtadest, kuhu oli kontsentreerunud kõdunev ja lehkav element, — ühiskondlikest prügimägedest. Riia vanakraamiturul kohtas ta paari endist musta

börsi tegelast, kelle värbamine oli väike asi. Kolmanda agendi leidis ta ühest restoranist, keskealise kelneri isikus. Neljas langes Robertile nagu küps õun sülle tema oma kodukülas, kuhu ta härraste pojatunnete ajel ilmus ühel õhtul novembri alguses, et oma vanale emale tema seitsmekümnenda sünnipäeva puhul õnne soovida.

Varsti pärast sõja lõppu oli piirivalveüksus Soomuste külast ümber paigutatud Balti mere rannikule, seepärast vabanes vanade Klavade majas kaks tuba. Sellest ajast saadik, kui külas algasid uue kalatöötlemistehase ehitustööd, oli siin palju võõraid inimesi. Kõik nad vajasid peavarju. Vanad Klavad üürisid mõlemad vabad toad ehitustöölistele välja ja teenisid sel kombel nii mõnegi lisarubla, omajagu kasu sai ka piimamüügist. Oma vanemaid külastades märkas Robert nende praeguste üürnike hulgas üht meest, keda ta kunagi oli näinud kodanliku Läti politseikonstaabli vormis. Nüüd näis see mees olevat üsna räbaldunud ja alla käinud, — nähtavasti ei ajanud ta isegi iga päev habet. Kui Robert pisut mälu pingutas, tuli talle meelde, et see mees oli teda kodanlikul ajal kord mustal börsil kinni nabinud just sel momendil, kui ta parajasti Hollandi auriku tüürimehelt guldnaid ostis. Ähvardas tulla suuri ebameeldivusi, kohus ja vangikong, kuid tubli politseikonstaabel osutus järeleandlikuks meheks ja laskis Roberti saja lati [1] eest lahti. Hiljem pani Robert seda meest veel nii mõnelgi korral tähele ja sai teada ka tema nime. Tookord oli tema nimi Eperman, kuid täna õhtul oli Robert selgesti kuulnud, kuidas üks tema toanaabritest nimetas teda Dzelmeks. See asjaolu viis Roberti kohe mõttele, et Eperman varjab end selles paigas võõra nime all ja püüab muidugi varjata ka oma minevikku.

«Tõenäoliselt pole ta Saksa okupatsiooni ajal käsi rüpes hoidnud,» mõtles Robert Klava. «Võib-olla on ta end isegi põhjalikult ära määrinud — ja meest ähvardavad suured pahandused, kui tema tõeline elulugu päevavalgele tuleb.»

See järeldus andis tõuget koheseks tegutsemiseks. Kui niinimetatud Dzelme viivuks õue läks, ruttas Robert talle järele, ja kui nägi, et kedagi teist pole läheduses, kõnetas äkitselt oma ohvrit:

«Tere õhtust, härra Eperman . . .»

Endine konstaabel pidi suurest ehmatusest peaaegu pikali

[1] Latt — kodanliku Läti rahaühik. — *Tõlk.*

kukkuma. Roberti teravale pilgule ei jäänud tema erutus märkamata, ta nägi, kuidas mehel käed värisevad ja nägu närviliselt tõmbleb.

«Saame läbi ilma teatrita, Eperman,» jätkas Robert tasasel häälel. «Mul on teie kohta kõik teada, kuid võite olla mureta: mind ei tarvitse teil karta. Meie . . . saame teineteisest aru.»

Sügav ohe tungis Epermani rinnast, kuid ta ei suutnud ikka veel toibuda. Vibalik keha vajus lõdvalt kokku, pea tõmbus õlgade vahele, silmad vaatasid mornilt, tigedalt ning samal ajal anuvalt.

«Oodake mind värava juures!» ütles Robert käskival toonil. «Ma tulen kohe ja siis räägime kõigest põhjalikult. Mõistate?»

«Mõistan,» pomises Eperman.

Robert läks tuppa tagasi ja jättis vanematega hüvasti, tuues lahkumise ettekäändeks edasilükkamatud asjatalitused alevis. Kui ta möödus Epermanist, kes kannatlikult värava juures seisis, sosistas ta: «Järgnege mulle tüki maa tagant! Metsas kohtume.»

Veerand tunni pärast istusid nad vastakuti teine teise kännu otsas mereäärses männikus ja pidasid tekkinud olukorra üle asjalikult nõu. Robert Klava andis Epermanile veel kord mõista, et ta teab temast kõike või vähemalt nii palju, et too juba täna õhtul võiks trellida taha tee leida, kui ta ei võta vastu kõiki oma paljastaja tingimusi. Eperman ei teinud katset keelduda ega kõrvale põigelda. Lühidalt ja ammendavalt vastas ta kõigile Roberti küsimustele. Saksa okupatsiooni ajal oli Eperman töötanud ühes Kuramaa maakonnalinnas poliitilise politsei prefektina, oma perekonnanime oli ta vahetanud pisut enne kapitulatsiooni. Suurte raskustega oli ta filtratsioonist mööda hiilinud ja paar kuud viibinud Ceesise ümbruskonnas teeparandustöödel. Sealt oli teda tööle palganud ehituskontori volinik, kes organiseeritud korras värbas töölisi oma ehitustrustile. Nii oli Eperman Soomuste külla sattunud. Siin töötas ta laojuhatajana, tema käest käisid läbi kõik tööriistad ja ehitusmaterjalid. See linnuke oli kulli loomusega, seepärast ei viivitanud Robert Klava teda oma kaastööliste gruppi liitmast. Nüüd oli tal juba viis agenti — täiesti piisav hulk selleks, et Robert võis end arvata luureteenistuse juhtivate töötajate hulka.

«Kas te ei tea siin veel mõnd sobivat inimest?» päris ta, kui Epermaniga oli kokkuleppele jõutud. «Sellist, kes võiks meile

kõlblik olla, kui mitte praegu, siis hiljem. Teie ise pole ka eilne, teil on kogemusi. Mõelge pisut, võib-olla leidub mõni selline.»

Eperman mõtles, muigas siis kergelt (ta oli juba sedavõrd toibunud, et suutis muiata) ja seletas:

«Suitsutuskoja direktoril Knospinil on naine. Pisut ekstravagantne isik. Armastab klatšida ja uhkelt riides käia. Kahtlen, kas mehe rahakott suudab tema nõudmistele kaua vastu panna. Mitsi Knospin — nii teda siin kutsutakse — jumaldab erakordselt kõike, mis on pärit välismaalt. Kui ta näeb välismaist riidetükki, sukapaari või lõhnaõlipudelit, siis ei jäta ta enne järele, kui ihaldatud ese on kätte saadud. Selles mõttes poleks teda raske kaasa tõmmata, aga kuivõrd see isik on väärt n e n d e k s asjadeks, selle üle ei julge ma praegu veel otsust anda.»

Mitsi Knospin... Robert oli sellest naisest üht-teist kuulnud. Tema erilisteks eesmärkideks too naine vaevalt mingil määral vastas, kõigepealt juba suure lobisemise pärast, samuti oli tema eluviis liiga silmatorkav. Ei, tõsisteks asjadeks ta ei kõlvanud, ometi otsustas Robert teda silmas pidada. Niipalju kui võis järeldada Epermani antud iseloomustusest, näis suitsutuskoja direktori naine olevat üsna kohane üheks teiseks äriliseks mänguks, mida Robert vahetevahel harrastas ja mis tõi rohkem sisse kui tema teenistus ehitusmaterjalide baasis.

Kui Epermani oli põhjalikult instrueeritud, sõitis Robert Klava Riiga tagasi.

5

Mitsi Knospin istus trümoolaua ees, silmitses end peeglist ja mõtles elu üle järele. Knospin oli tööl. Alumisel korrusel helises aeg-ajalt kell, kui ostjad Kalurite Liidu kaupluse uksest sisse või välja astusid. Väljas sadas lund, mis kattis õuemuru, majakatused ning laskus õhukese korrana külatänava valgele liivale. Kui kalurid oma pikkades kummisäärikutes Banderi majast mööda läksid, hakkas nende jalatsite külge paks lume- ja liivakord, mis moodustas justkui teise talla. Maapinnale jäid suured tumedad jäljed nagu tedretähed valgel näol.

See oli nukker, ängistav aeg: ei ole veel õieti talv, aga pole enam ka sügis. Üks päev sadas lund, teine päev vihma, ja kui

ei sadanud üht ega teist, siis ajas kõle tuul mööda maad lahtist liiva ja sakutas tigedalt puujändrikke, mis kasvasid otse luidete taga ja kandsid kalurite suus nimetust «seapedajad». Sel ajal tundis Mitsi end vangina. Jalutuskäigud rannal ja kaldamännikus tuli katkestada, lobisemisest lihtsate kalurinaistega oli villand, need inimesed aga, kellega Mitsile oleks meeldinud vestelda, hoidsid millegipärast tema eest kõrvale, — see sai talle iga päevaga ikka selgemaks. Ainuke inimene, kes Mitsi eest kõrvale ei hoidnud, oli Ansis Knospin, kuid tema näitas end kodus ainult lühikest aega keskpäeval, kugistas kiiruga lõuna alla ja oli seejärel hilja õhtuni kadunud; kui ta õhtul koju jõudis, oli ta nii väsinud, et heitis kohe pärast sööki voodisse ning jäi jalamaid magama. Mitsi oleks aga väga tahtnud, et teda hellitataks, vaimselt soojendataks, et kuulataks tema vidistamist sellest, mida ta üksindustundidel oli mõelnud ja arutanud.

Oli see Mitsi mis ta oli, siiski märkas ta oma elu tühjust, ja see rõhus teda taoti raskelt. Rusuv haledus ängistas mõnikord tema südant, kui tänavalt kostis laste muretuid hääli või kui ta akna juures seistes jälgis kalurinaisi, kes põngerjate saatel külas oma käike tegid. Oi, kuidas talle praegu oleks meeldinud selline väike vallatu inimesehakatis, omaenda laps — punapõsine poisipõnn või sinisilmne plikatirts... Kuidas ta hoolitseks tema eest, kuidas paneks riidesse ja hellitaks... Majas oleks muidugi rohkem muret, aga tema elul oleks palju rohkem sisu ja ta ei tunneks end kunagi üksikuna, ülearuse inimesena, keda ei ole kellelegi tarvis. Kuid sellega on ta nüüd hiljaks jäänud, samuti nagu palju muuga. Oli aeg, kus Mitsi Knospinil oleks võinud lapsi olla, kuid tookord ei tahtnud ta veel mugavast elust loobuda, kartis sünnitustega oma ilu kaotada ja hoidus teadlikult emaks saamast. Nüüd oli paljugi muutunud, ent polnud enam tema meelevallas möödalastud võimalusi tagasi saada. Halastamatu loodus maksis kätte selle eest, et ta kunagi oli ignoreerinud oma kõrgeimat kohust elus. Ei saanud sinna midagi parata ka arstid, võimetu oli selle karmi seaduse ees inimese tahe.

Aga palged närtsivad, üha rohkem tekib näole peenikesi kurde, iga päevaga lööb kahvatumaks puna Mitsi Knospini huultel ja tal tuleb ikka sagedamini abi otsida huulepulgalt. Ei aita kreemid, massaaž, toredad rõivad, — üksnes uudishimu ja iroonilist imekspanu kutsuvad need vastutulijais esile, üheski

pilgus ei sütti enam tõelise vaimustuse tuld, imetlust ega äkilise iha joovastavat jõudu. Tema aeg on möödas, kuid — ah! — kuidas ta tahaks ajaratast tagasi pöörata, poole elust elada uuesti — teisiti, paremini.

Peegel on niisama halastamatu kui elu ise. Ta ei valeta kunagi, vaid ütleb tõtt näkku küünilise avameelsusega, ja pole mingit mõtet temaga vaielda: tal on alati õigus. Ansis Knospin ei ole peegel, vaid ainult inimene, seepärast oskab ta ka valetada. Kui Mitsile tuleb peale vaimne depressioon, siis Ansis hellitab teda, lohutab igati ja püüab tema tuju tõsta, kõneleb mahedaid sõnu, nimetab teda kaunitariks, meelespeakeseks ja elu valguseks, ja Mitsil pole kahtlust, et see inimene teda tõesti kõigest südamest armastab. Ometi on kõik tema sõnad ainult narkoos, mis suudab küll viivuks vaigistada tuikavat valu, kuid ei saa likvideerida valude põhjust ennast. Kõige hirmsam on see, et Mitsi ei suuda oma mehe ellu sisse elada, endas selle vastu huvi äratada. Ansis Knospini töö, tema saavutuste ja väikeste äparduste vastu on ta ikka ükskõikseks jäänud; kõike, mis mees teeb, oskab Mitsi mõõta ainult ainelise kasu mõõdupuuga.

Trepilt kostab samme. Keegi koputab uksele — kergelt ja areldi. Mitsi jätab kurvad mõtted sinnapaika, ohkab tasakesi, kohendab oma helesinist kimonot, pistab jalga roosade tupsudega toakingad ja läheb vaatama, kes seal on.

See on keegi võõras naine, suur ja tugev, seljas tumesinine linlik sügismantel. Käes on tal portfell.

«Mis te soovite?» küsib Mitsi.

Naine vaatab ettevaatlikult ümberringi, kuigi ta väga hästi näeb, et peale nende kahe pole siin kedagi, ja teatab siis sosinal:

«Mul on head välismaa kostüümiriiet. Olukord sunnib ära müüma. Võib-olla olete huvitatud? Suurepärane riie. Riias annab niisugust praegu tikutulega otsida.»

«Välismaa riie?» küsib Mitsi ja külm judin jookseb tal üle keha.

«Jah, proua, ameerika töö ...» sosistab võõras. «Sain juhuslikult ühe tüürimehe naiselt. Tal oli kaks kostüümitäit.»

«Astuge sisse!» kutsub Mitsi. Ta juhatab võõra naise tuppa ja pilgu aja pärast imetlevad mõlemad tumesinist kangast, mille tulija on portfellist välja võtnud. Mitsi katsub riiet, mudib sõr-

mede vahel ja uurib valge käes. Riie on tõesti ilus, peenikeste maitsekate triipudega, ja näeb väga elegantne välja. Kanga külge on kinnitatud lipik firma nimetusega:

James M. Harvey and Son
Phyladelphya U. S. A.

Isegi plomm on küljes. Sellega on kanga päritolu täielikult tõestatud ega tekita Mitsis mingit kahtlust. Ameerika kaup ... kellelgi teisel ei ole siin sellist! ... Kui ta laseb endale uue kostüümi teha ja sellega seltskonda läheb, siis ei suuda naised temalt silmi lahti kiskuda ja selja taga kostab meeste sosin: «Kes on see huvitav daam selle ilusa välismaa kostüümiga?»

«Mis see maksab?» küsis Mitsi.

«Kogu tükk — tuhat nelisada rubla,» vastas võõras. «Ei tule viitsada rublagi meeter. Annan oma hinnaga ära. Kui poleks tungivat vajadust, ei müüks ma seda eluilmaski. Ema suri ära ... tuleb matused teha ...» — ta hakkas ripsmeid pilgutama ja suutis ainult suuri vaevu pealekippuvat nuttu tagasi suruda. «Tahtsin kevadeks endale õmmelda. Sellist kostüümi võib kanda viis aastat, ikka näeb välja nagu uus. Tõesti ilus riie, eks ole, proua?»

Mitsi oli sunnitud tunnistama, et riie on tõepoolest suurepärane.

«Meil ei tehta enam sellist,» lisas ta siira kahetsusega. «Kas te siiski ei jätaks natuke alla?»

«Ei või, kulla proua ... Ema matusteks on raha vaja.»

Ometi tingis Mitsi veel ja sai riide lõpuks tuhande kahesaja rubla eest kätte. Nüüd pidi kohe Riiga õmbleja juurde sõitma. Õnneks oli just sel hommikul «pikap» [1] suitsuräimede järele tulnud. Mitsi seadis end kähku valmis ja läks kontorisse Knospini juurde. Kui Knospin kuulis, mis tema meelespeakesel vaja, palus ta autojuhti Mitsi Riiga viia. Suitsuräimed olid juba peale laaditud, ja nii võisid nad kohe teele asuda.

Mitsi leidis oma õmbleja kodunt. See oli omamoodi kuulsus, vanasti oli ta õmmelnud ministrite ja saadikute naistele ning mitu korda välismaal ringi sõitnud, et uusimate moodidega tutvuda. Tema maitset võis julgesti usaldada.

«Seekord toon teile alles materjali!» hüüdis Mitsi, ise vaevalt üle läve jõudnud. «Limpsate keelt, kui näete.» Ja lisas

[1] «Pikap» — väike kinnine veoauto. — *Tõlk.*

sosinal, suure saladusena: «Ameerika kaup. Philadelphias valmistatud. Tutvuse kaudu sain ühelt laevakaptenilt.»

Õmblejanna nägu venis aukartusest pikaks.

«Ameerika kaup... siis on teil õnne olnud.»

Kui üleskiidetud riie lauale laotati, märkas õmbleja asjatundlik silm kohe midagi kahtlast, kuid ta ei tahtnud kundet kurvastada. Seepärast imetles ta Mitsiga kaasa:

«See on alles õnn... milline juhus, just nagu peavõit loteriil. Maksis vist küll väga palju?»

«Tuhat kakssada rubla!» kuulutas Mitsi.

«Siis võib teile õnne soovida,» kiitis õmbleja. «Teie õnn, et olete ausa müüjaga kokku juhtunud. Mõni teine oleks poole rohkem võtnud, aga ega ka siis poleks palju makstud.»

«Teil tuleks see kostüüm nüüd hästi kena õmmelda,» ütles Mitsi. «Vaatame õige neid Pariisi lehti — üks oli teil väga originaalne.»

Ja nad vaatasid, pidasid aru, võtsid mõõtu ja ühtlasi avaldasid edasi oma vaimustust Mitsi Knospini õnnestunud ostu üle. Sel ajal kui õmbleja Mitsiga rääkis, tuli ateljeesse veel üks klient, noor blond naine. Tahes-tahtmata tuli tal mõlema vaimustatud daami kõnelust pealt kuulata.

Kui esimese proovi aeg oli kindlaks määratud, läks Mitsi Knospin minema ja tema kohale asus uus kunde. Kui see oma portfellist riide välja võttis ja lauale pani, lõi õmbleja üllatusest kaht kätt kokku: riie oli karvapealt sama, mis eelmisel kliendil.

«Vist saite meremeestelt osta? Suurepärane riie — kohe näha, et välismaa kaup.»

«Miks välismaa?» naeratas noor naine. «Meie oma Riia tekstiilivabriku toode. Sain töökohast preemiaks kostüümiriide orderi. Minu arvates pole halb riie. Kuidas teie arvate?»

«Muidugi hea,» kinnitas õmbleja. «Kas tohib teada, palju te selle kostüümitäie eest maksite?»

«Kuussada rubla.»

Õmbleja vangutas pead, pani mõlemad riided võrdluseks kõrvuti ja vangutas veel kord pead.

«Kuussada ja tuhat kakssada... kui erinev võib küll olla hind ühel ja samal riidel. Ja siinsamas Riias kootud...»

«Hind on ühesugune, ainult ostjad on mõnikord erinevad,» tähendas noor klient. Nad vaatasid teineteisele otsa, said teineteisest aru ja puhkesid südamest naerma. Et tüssatud naist

mitte kurvastada, otsustas õmbleja, et ei ütle Mitsi Knospinile midagi. Kui inimesele valmistab rõõmu teadmine, et tal on seljas kostüüm ameerika riidest, aga mitte mõni tavaline Riia tekstiilivabriku toode — jäägu talle siis pealegi see rõõm, vähemalt niikauaks, kui keegi teine tal silmad avab.

Ühes teises Riia majas naeris sel ajal võõras pikakasvuline naine, kes oli tol hommikul Mitsi Knospinile välismaise toote pähe oma maa kauba kaela määrinud. Naeris ka Robert Klava, kes sai vahekasust poole endale. Ja kergeusklikus vaimustuses eelseisvast triumfist sammus kodu poole Mitsi Knospin, ilma et oleks aimanudki, milline blamaaž teda ees ootab.

6

1946. aasta algul asus Teodor Kalnbirze Riiga elama. Vastavalt ususeki juhatuse otsusele pidi ta siin hooldama üht suuremat vennaskonda ja jutlustama ka mõningates väiksemates sektiharudes pealinna lähemas ümbruses. Sellele võis vaadata kui ametikõrgendusele — kui sekti korralduses oleksid olnud niisugused ametiastmed ette nähtud, siis oleks Teodor Kalnbirze praegu olnud praost ja võinud mõne aja pärast pretendeerida piiskopitoolile.

Sektivendade ja -õdede abiga seadis Teodor endale palvemaja kõrval sisse mugava korteri. Seal oli kolm valgusekûllast toakest, köök ja vann, peale selle kuulus maja juurde väike aiake, kus lugupeetud hingekarjane võis suvekuudel oma puhketunde veeta vagade mõtisklustega ja jumalale meelepärase arutlusega kõikide asjade kaduvusest.

Kui korter oli korda seatud, tõi Teodor Kalnbirze Riiga ka oma naise. Sellal kui tema mees energiliselt võitles püha õpetuse mõjuvõimu laiendamise ning süvendamise ja vennaskonna aluste tugevdamise eest, istus Anna Kalnbirze hommikust õhtuni õmblusmasina taga ja õmbles pesu ühele töönduskooperatsiooni artellile. Kogu tema teenitud raha võttis Teodor enda kätte, sest perekonna ühine rahakott asus tema valduses. Tema — mees ja perekonna pea — oli ometi vanem mitte ainult aastatelt, vaid ka ühiskondliku seisundi ja oma osa poolest kogu vennaskonna elus, seepärast oli tal õigus nii Anna teenistust enda kätte võtta kui ka õpetada teda igas asjas. Teodor tegi seda väsimatult ja kõigest hingest; tänu sellele vaevale

valitses nende perekonnas kindel kord. Kui Anna mõnikord juhtus teenima vähem kui eelmisel nädalal, muutus tema abikaasa süngeks ja küsis:

«Miks nii vähe? Kas sa pole mitte oma hinge ja ihu loiuks lasknud? Või on hakatud sulle vähem maksma? Nii ei või, armas naine, see tee on libe, mida mööda sa käid. Issanda jumala inglid taevas nutavad murest sinu eksikäikude pärast.»

Mõnikord rääkis ta veel teravamalt ja pahasemalt, lausa noomis oma elukaaslast; eriti karmiks muutus Teodor oma õiglases vihas, kui Annal polnud lõunasöök saanud nii maitsev, nagu mehele oleks meeldinud.

«Ma ei või lubada, et sa suretad minu ihulikku jõudu!» hüüdis ta suures meelepahas. «Issand jumal on mind kutsunud oma lammaste hoidjaks ning kaitsejaks ja ma pean olema tugev, sest kas siis nõder suudab üles aidata langenut, ning keda ennast peab toetama ja kinni hoidma, kuidas suudab see aidata oma väsinud venda. Võta aru pähe, naine, aja seesinane laiskuse uss oma patusest südamest välja.»

Issanda jumala nimel kasutas ta ära oma naist ja jagas talle õpetusi, kuid endamisi pidas aru, kuidas temast lahti saada. Nüüd, kus Teodori käsutuses oli suur kogudus, ei olnud Anna teenistusel enam nii suurt tähtsust kui varem. Naise alandlikkusel ja vähenõudlikkusel polnud otsa, kuid Teodorile hakkas see aeg-ajalt hinge peale käima; kuigi ta ise oli Anna selliseks teinud, oli ta oma südames naist juba ammu vihkama hakanud. Mida on väärt selline inimene, kellel pole oma tahet? Justkui mingi asi, nagu elutu ese, mida sa võid tõugata ja lükata ning kes ei oska protesteerida isegi siis, kui sa teda jalge alla tallad...

Kuna ta sai aru, et avalik lahkuminek naisest vähendaks tema autoriteeti mõnede fanaatiliste vennaskonna liikmete silmis, vihastas Teodor Anna peale veel rohkem, sõitles teda veel tigedamalt ja tegi kõik, et tema elu põrguks muuta. Kuid vaikne töörühmaja talus kannatlikult kõike selles lihtsameelses usus, et need katsumused sünnivad jumala tahtmisel. Seda nähes võis Teodor mõnikord viha pärast kas või aru kaotada. Ent millised õed olid koguduses! Millised imekaunid pungakesed vaatasid otsa oma targale aednikule, millise hingeihaga nad end temale vastu sirutasid — nagu päikese käes närbuma löönud taimed! Millal saad sa neid hellitada? Millal variseb see abielukammits sinu jalgade ümbert ja saabub uus kevad sinu elu pärastlõuna vaiksel tunnil?

Teodor Kalnbirze oli vana Spurgeoni[1] jutlused läbi lugenud ja kuulutas jumalasõna suure jõuga. Eidekesed nutsid, kuulates hingekarjase tuliseid sõnu, mõned neiud istusid kohmetult palvemaja pinkidel ega söandanud tõsta oma silmi selle karmi õiglusepreestri ees. Teodor Kalnbirze oli lihtsalt suurepärane oma osas. Et tema väljanägemine veelgi väärikamaks muutuks, pani ta mõnikord isegi prillid ninale.

«Needsinased sõjad tulevad ja lähevad, aga õige sõna jääb seisma nagu kalju keset mässavat merd!» kõmises Teodori hääl ruumis. «Õiguse päralt on võit. Kes issanda jumala peale loodab, selle hingerahu ei saa riisuda valeprohvetid. Ja nõnda nagu Mooses viis Iisraeli lapsed läbi mere tõotatud maale, nõndasamuti ka teie, minu armsad vennad ja õed Kristuses, jõuate seesinastesse Siioni aedadesse ja pääsete igavese elu selgete lätete juurde, kui te võtate kuulda kõiki juhatusi, mida issanda jumala sulane teile kuulutab.»

See, mida Teodor kantslist pajatas, oli ainult asja üks külg. Nelja silma all mõne venna või õega ajas ta teist juttu. Tal polnud midagi selle vastu, kui mõni sekti liikmetest tahtis midagi annetada vennaskonna kassa heaks; mida enam annetati, seda armsam oli annetaja Teodorile ja seda tulisemalt õnnistas Teodor teda. Ta ei olnud kitsi nõuandmisega igasugusteks juhtumisteks, mis elus ette tulid, kui jutt oli inimeste isiklikust elust, kuid käitus ime-ettevaatlikult, kui asi keerles poliitika ümber. «Andke jumalale, mis jumala kohus, ja keisrile, mis keisri kohus...» — selle vanaaegse ütlusega sai ta üle ka kõige komplitseeritumast küsimusest, millega mõni lihtsameelne oma südamesüütuses teda kimbutas. Teodor oli ametlikult isegi patriootiline ega unustanud oma eestpalvetes kunagi mainimast riiki ja valitsust, kuigi lähemalt seletamata, millist. Ta oli ettevaatlik nagu saaki varitsev rebane, ei pillanud ühtki mõtlematut sõna, mille pärast oleks hiljem raske vastust anda. Oma peremeeste ja juhtijate korralduste kohaselt tekitas ta endast oma avaliku tegevusega nõukogude korra suhtes lojaalse inimese mulje ja püüdis seda reputatsiooni kõigi vahenditega kindlustada. Avameelsemaks muutus Teodor ainult nende väheste ini-

[1] Spurgeon, Ch. H. — XIX saj. teisel poolel tegutsenud inglise baptistijutlustaja. — *Tõlk.*

mestega, kelle vaenulikus suhtumises nõukogude korrasse ta oli täielikult veendunud.

Kesktalvel jäi Anna haigeks — teda tuli haiglasse viia. Teodoril ei tekkinud sellepärast raskusi väikese majapidamise korrashoidmisega: ta leidis palveõdede hulgast ühe vanema naise, kes suurima rõõmuga koristas hingekarjase korterit, küttis ahju, raius puid ja pesi Teodori pesu, nõudmata selle eest kopikatki tasu; otse vastupidi: see lihtsameelne hing tundis end isegi õnnelikuna, et just tema on see äravalitud õde paljude teiste hulgas ja et just temal on lubatud teha jumalale meelepärast tööd — tasuta teenida silmapaistvat jutlustajat. Ja jällegi kasutas Teodor issanda jumala nimel teist inimest — see harjumus oli tal juba verre läinud.

Oma ametikäikudel viibides ja koguduse liikmeid küsitledes sai ta teada kõik, mis ümbruskonnas juhtus. Sel kombel kuulis ta ka, et keegi noor naine, kelle mees oli koos väikese sülelapsega maha jätnud, on suurtes raskustes, peaaegu väljapääsmatus olukorras.

«Siin on soodne juhus suurendada vennaskonna liikmete arvu kahe hinge võrra,» rõõmustas Teodor. Sellised isikliku elu konfliktidest murtud, äratõugatud ja unustatud hinged olid ususekti värbajatele kõige tänulikum element. Kaks inimest ei olnud just palju, aga kui neil aegadel, kus teadus riisub religioonilt ühe loori teise järel ja ühiskonna liikmed teadlikkuse kasvamise ja silmaringi avardumisega kirikule üha enam selja pööravad, õnnestub usklike karjale liita kas või needki kaks eksinud lammast — ka see oleks märkimisväärne saavutus. «Meie poolehoidjate arv kasvab, meie liikumine laieneb!» võiks siis Teodor Kalnbirze igal pool kuulutada; ta oleks näidanud, et ta on õige ususõdur, kes on raskes heitluses võidu saavutanud.

Vaat mispärast selles ületamatus egoistis kohe nii tuline kaastundmus põlema süttis ja miks ta nii kiiresti üksiku naisterahva ja tema lapse juurde ruttas: tal oli vaja oma võrku välja heita, enne kui nõukogude ametiasutused oleksid naise raskest olukorrast teada saanud ja talle vajalikku abi pakkuda jõudnud. Ja tal oli õnne: tema jõudis kohale esimesena.

«Issand jumal läkitas mind sinu juurde sind avitama ja hukatusest ära päästma, armas õde!» teatas ta õnnetule naisele. «Kiida issandat, mu laps, et ma olen õigel ajal tulnud.»

Kui Teodor oli olukorraga tutvunud, andis ta naisele pisut raha vennaskonna kassast, et ta mõned päevad läbi saaks, ja

aitas seejärel tööd saada väikeses ettevõttes, kus üks meistreid oli Teodori koguduse liige. Sellega tõi ta selle naise sekti ja tegi ta oma pimedaks tööriistaks. Oli saavutatud väike, kuid äärmiselt tähtis võit, ja Teodor ei viivitanud seda teatavaks tegemast teistele vennaskondadele ja sekti juhatusele. Tema aktsiad tõusid kohe mitme punkti võrra.

Nii ajas oma asju Teodor Kalnbirze. Tal oli ka palju teisi asju, ent neid ajas ta teisiti.

7

Kaluriartell «Uus Elu» täitis aasta püügiplaani 116-protsendiliselt. Paljud kalurid ja kaks brigadiri — Liepniek ja Aabol — said preemiaid, ilma jäi ainult Rumbaini brigaad, kes plaani ei täitnud. Artelli aruande-valimiskoosolekul tõstsid mitmed kalurid üles küsimuse Rumbaini vallandamisest brigadiri kohalt, kuid Oto tunnistas nii südamest oma vigu ja lubas end parandada, et pudumlased jäid uskuma ja otsustasid temaga veel mõni aeg katset teha.

Möödunud aastal oli artell valmistanud palju uusi võrke, korrastanud nootasid ja meremõrdu, ka kalalaevastikku oli täiendatud — peamiselt lõhe- ja võrgupaatidega. Kaks uut mootorpaadikeret ootasid mootoreid, mida esialgu oli veel raske saada; uutesse paatidesse polnud mõtet vanu mootoreid sisse panna, sest rahvakomissariaat oli Oskar Klavale lubanud, et kevadeks saab uued kätte.

Meri kattus jääga alles jaanuari lõpul. Kui külm püsib, võis varsti alustada jääalust püüki nootadega.

Uue kalavabriku ehitustööd olid külmade tulekuks jõudnud niikaugele, et peakorpusele võis juba hakata seinu laduma. Vundament oli pandud ka katlamajale ja kontorihoonele. Nüüd katkestati ehitustööd kevade tulekuni; ainult ehitusmaterjali vedamine kestis edasi, seepärast jätkus laohoidjal Dzelmel tööd kogu talveks.

Veebruari algul juhtus Kristap Liepniegi brigaadis räimepüügil õnnetus: jää all katkesid noodaselised ja tühi noot tuli ühte tiiba pidi välja tõmmata. Kogu loomus oli mokas — ja veel milline loomus: Aabol tõmbas oma noodaga sel päeval välja kakskümmend kasti ilusat räime. Kui kalurid kontrollisid noodaseliseid katkemiskohtades, siis selgus, et need on noaga

poolest saadik läbi lõigatud: nooda vettelaskmisel võis see ka märkamata jääda. Hiljem, kui loomust hakati noodavinnaga kokku tõmbama, ei pidanud järelejäänud selisekeermed pingele vastu ja katkesid.

Mehed muutusid süngeks, kirusid ja vaatasid üksteisele kahtlustavalt otsa: kes nende seast oli see närukael? Et mängus on salajase kahjuri käsi, selles ei kahelnud keegi. Ei jäänud muud üle kui valvsust suurendada ja öösiti nootade juurde vahid välja panna — vanadel meestel oli nüüd rannas töö teada.

Nootadega ei juhtunud pärast seda enam midagi halba. Ometi ei läinud kuudki mööda, kui teineteise kannul leidsid aset kaks mõistatuslikku sündmust: Duunisel lõppes noor hobune, kellega veeti ehitusmaterjali, ja päev hiljem läks kalasuitsutuskoda põlema. Kuigi tulekahju saadi kiiresti kustutada, ometi ärritas see asi kalureid üsna tublisti. Oskar Klava pöördus ametivõimude poole ja palus hoolika uurimise ette võtta. Hobuse lahkamisel leiti tema sooltest rohkesti peenikest klaasipuru — keegi närukael oli seda kaerakotti või roka sisse puistanud. Tulekahju puhkemise kohas ei avastatud midagi erilist, aga kui kõik suitsutuskoja nurgad põhjalikult läbi otsiti, siis leiti bensiiniga immutatud räbalaid. Kuidas need sinna said, seda oli raske, isegi võimatu kindlaks teha, sest õnnetusepäeval oli suitsutuskojas palju inimesi liikunud. Kahjud ei ületanud kolmesada rubla ja tulekahju jälgi — põlenud seinanurka ja aknaraami — võis paari päevaga ära parandada, kuid siiski valmistas see sündmus Ansis Knospinile suuri sekeldusi. Korra eest suitsutuskojas vastutas tema, kuid korda oli seal seni vähe olnud. Vaatamata formaalsele hoiatusele «V õ õ r a s t e l e s i s s e k ä i k k e e l a t u d», mis oli trükitud sildi kujul uksele kinnitatud, käisid suitsutuskojas nagu oma majas sisse ja välja kõik, kellele see iganes meeldis. Rahvakomissar tegi Knospinile noomituse ja parteilased arutasid juhtumit algorganisatsiooni koosolekul. Knospinil tuli kuulda palju ebameeldivaid sõnu, ja et need olid ära teenitud, siis seda kibedamad nad tundusid ning riivasid valusalt direktori südant. Algorganisatsiooni sekretär Butenko tõi peale mainitud fakti esile veel palju teisi, mis tunnistasid, et ettevõttes pole õiget korda: arvestus oli lohakil, töödistsipliin lonkas, kuid direktor vaatas sellele läbi sõrmede ega pööranud tähelepanu parteilaste ja teiste kohusetundlike tööliste signaalidele.

«Seltsimees Knospin tahab iga hinna eest omandada hea

mehe nime,» rääkis Butenko. «Meil poleks midagi selle vastu, kui ta seda teeks enda arvel, aga kui see sünnib riigi arvel, siis ei saa ükski aus nõukogude inimene sellega leppida. Ma ei või öelda, et see kindlasti nii on, kuid mul on sageli tulnud kuulda, et paljudes meie käitise asjades — eriti kaadri paigutamise küsimustes — ei ütlevat otsustavat sõna seltsimees Knospin, vaid tema abikaasa. Kui mõni töötaja pole tema meele järele, siis antavat seltsimees direktorile direktiiv, ja süüdlane paigutatakse kohe ümber teisele, vähemtasuvale tööle, tema asemele edutatakse mõni neist, kes oskab paremini pugeda direktori naise ees.» Ta tõi paar näidet — ühe kütja ja kontorineiu, keda Knospin oli ümber paigutanud madalamapalgalisele tööle, motiveerides seda nende kõlbmatusega — ja tabas vististi naelapea pihta, sest direktor läks kohe näost punaseks ja muutus väga närviliseks.

Oskar Klava ühines Butenko arvamustega ja lisas omalt poolt veel üht-teist juurde, mis Knospinile eriti meeldiv polnud.

«Parteilane peab olema kogu kollektiivile eeskujuks ja seejuures kõigis asjus,» ütles ta. «Inimesed vaatavad meid ja jälgivad, kas meist võib võtta eeskuju töös ja elus või mitte. Seepärast pole ükskõik, milline on kommunisti isiklik elu: kas ta lepib vähesega või on ahnitseja, kas ta elab vastavalt oma võimalustele või loobib raha paremale ja vasakule, ning kas ta oskab mõjutada oma perekonnaliikmeid nõukogude inimesele vastavas vaimus või laseb neist saada ehtsad väikekodanlased. Iseenesest mõista on seltsimees Knospini perekonnaelu küsimused tema isiklik asi, kuid ainult teatava piirini. Kui on täpselt teada, kui palju seltsimees direktor saab kuus oma töö eest kalasuitsutuskojas — kõigi preemiatega kokku —, ja kui tema eluviis tõendab, et need sissetulekud võivad katta ainult poole või veel väiksema osa tema silmanähtavatest väljaminekutest, siis tekib iseenesest küsimus: kuidas ta seda võib? Võib-olla on ta võitnud suure summa riigilaenu loosimisel, võib-olla on tal säästusid endistest aegadest, aga võib-olla tulevad need rahalised vahendid mingist teisest allikast, mida üldsus ei tunne. Mida ma sellega tahan ütelda? Muidugi mitte seda, et ma kahtlen seltsimees Knospini aususes ja kahtlustan teda mingites hukkamõistetavates mahhinatsioonides. Arvan, et seltsimees Knospin ise toob selgust sellesse küsimusse ja hajutab kõik kahtlused, kui kellelgi meist neid peaks olema tekkinud. Tahaksin ütelda ainult seda, et kommunist peab mõtlema ka

mul teada, valitses siin ümbruses kunagi tugev sektantide mõju, mõni pole sellest vist tänase päevani lahti saanud.»

«Ansis!» ajas Mitsi suurest imestusest silmad pärani. «Kas sina tahad siis, et ma hakkaksin elama mingisuguste sektantide, mahajäänud inimeste eelarvamuste järgi? Ja seda räägib kommunist!»

«Kõik ei ole siin mahajäänud,» vaidles Knospin vastu. «Lõppude lõpuks ei oleks paha, kui me elaksime pisut lihtsamalt. Jooksev arve kahaneb... kogu eluks ei jätku sellest ühest võidust, ja kas me veel kunagi võidame sellise summa, seda ei või ette teada.»

Ta jätkas sellises vaimus oma naise keelitamist ega jätnud enne järele, kui Mitsi lubas end enam-vähem siinsetele oludele kohandada. Knospini arvates oli selline lubaduski juba suur võit: varemalt polnud Mitsi põhimõtteliselt üheski asjas taganenud.

Jah, Mitsi Knospin andis küll lubaduse ja väliselt just nagu pidaski oma lubadust. Külla jalutuskäigule minnes tõmbas ta selga vana talvepalitu ja sidus pähe valge villase salli, ent kui ta ilmus kaluriartelli klubisse, kus lugejad parajasti raamatuid vahetasid, vaatas ta Anitale otsa nii jäise ja väljakutsuva pilguga, et Anital oli kohe selge: see naine vihkab teda südamepõhjast.

Mitsil võttis raamatu valimine palju aega, lõpuks laskis ta endale anda Dreiseri «Ameerika tragöödia», ütles jaheda naeratusega ametliku «head aega» ja läks kõpsuvate sammudega minema.

Külas võtsid maad kuuldused, et artellis polevat mingit korda, Kristap Liepniegi brigaadi noot olla katkenud ainult sellepärast, et artelli esimees ei kontrolli nootade seisukorda. Kui valitseb säärane minnalaskmise meeleolu, mis ime siis, et kaluritel tuleb kaotada häid loomuseid. Töid jaotavat Oskar Klava isikliku sümpaatia ja sõbramehesuhete alusel — aus inimene nii ei tee. Ja mis puutub tema naisesse, siis on see ainult moe pärast artelli klubis tööle asunud, et püügihooajal poleks vaja teistele naistele appi minna võrke noppima.

Need kuuldused ei leidnud kalurite hulgas õiget kõlapinda, sest kes küll poleks siin tundnud Oskarit ja tema naist, ometi kestis keelekandmine tasahilju edasi ja ulatus isegi Anita kõrvu. Ühel õhtul kõneles ta sellest Oskarile.

«See on Mitsi Knospini töö,» ütles ta. «Külainimestest ei

või keegi niisuguseid lollusi välja mõelda. Ma ei saa ainult aru, mispärast ta meid nii vihkab. Mis me temale või tema mehele oleme halba teinud? Minu peale ta lausa turtsub.»

«Las turtsub,» püüdis Oskar Anitat rahustada. «Kassi turtsumine taevasse ei kosta. Arvan, et see vanasõna käib niihästi isa- kui ka emakasside kohta.»

Kuid tema nali ei pannud Anitat naerma.

«Võib-olla olen ma ise süüdi selles halvas vahekorras,» jätkas Anita. «Võimalik, et ma olen seni Mitsi vastu olnud liiga tagasitõrjuv ja jahe. Algul ta tahtis minuga nagu sõbrustada, aga mina hoidusin eemale. Mul on raske oma tundeid varjata, Oskar. Kui inimene mulle ei meeldi, siis ma ei saa tema ees teeselda. Võib-olla pole see hea. Minu tõrjuva oleku pärast tuleb ju sinulgi kannatada. Peab katsuma asja parandada.»

«Ei, Anita, pole vaja,» katkestas Oskar teda. «Sul pole vaja silmakirjatseda ega ennast ohvriks tuua teiste inimeste nõrkustele ja haiglasele enesearmastusele. Jää ikka selliseks, nagu oled, — sirgjooneliseks ja otsekoheseks. Küll me saame nende pisikeste pahandustega hakkama ka ilma sääraste ohvriteta — pole need ju midagi muud kui tühised sääsehammustused. Need ajad on möödas, kus iga lobasuu võis ausat inimest põhjata. Me ei ole enam üksi oma eluvõitluses: meie selja taga seisab palju ausaid inimesi, partei, meie endi riik — kuidas me võiksime veel hirmu tunda mingisuguste keelekandjate ees.»

«Aga võib-olla peaksin ma seda tegema ühel teisel põhjusel?» vaatas Anita Oskarile mõtlikult otsa. «Mitte sellepärast, et tuua ohvreid teise inimese nõrkustele, vaid et aidata tal nendest lahti saada... Kui ma saaksin Mitsi Knospiniga lähemalt tuttavaks, võib-olla isegi sõbraks — mis sa arvad, Oskar, kas mul oleks lootust teda mõjutada?»

Oskar mõtles viivu, läks siis Anita juurde ja embas teda õrnalt.

«See on teine asi, Anita. Sellest võib mõelda. Kui sa suudaksid Mitsi Knospinist teha tõelise inimese — see on vaeva väärt. Niisugustest katsetest ei tohi kunagi ära ütelda.»

«Püüan. Võib-olla tuleb ka midagi välja.»

«Küllap tuleb.»

KUUES PEATÜKK

1

Edgar Klaval hakkas esimene õppeaasta kalandustehnikumis lõpule jõudma. See aeg oli märkamatult mööda veerenud, sest poistel, kes olid möödunud sügisel siia tulnud mitmesugustest Läti mereäärsetest rajoonidest või teistest nõukogude vabariikidest, ei olnud põhjust igavuse üle kurta. Õppekoormus oli kaunis suur, eriti neil, kes alles nüüd, tehnikumi seinte vahel, esmakordselt kokku puutusid selle kaasakiskuva tegevusalaga, millele nad olid otsustanud pühendada oma eelseisvad eluaastad. Kalurinoortel oli seevastu paljudest asjadest selge ettekujutus, nad olid tegelikus elus juba tutvunud peamiste kalapüügiriistadega, mitmesuguste püügiviisidega, kalade ümbertöötamise võtetega, taglase ja püüste käsitsemisega. Üht-teist teadsid nad ka mootoritest, signaalidest ja laeva juhtimisest kompassi järgi, kuid tõelist navigatsiooniteadust tuli neilgi õppida a-st — b-st peale, ja alles nüüd hakkasid nad aru saama, milline väärtus on teoorial, kuivõrd tähtis on tunda peensusteni merehoovusi, kalade rände kudemisajal ja püügiriistade konserveerimist.

See oli lõbus ja elurõõmus kollektiiv. Paljud olid lapsest peale mereeluga karastatud, teistel tuli karastus veel omandada, ent kas nad siis sellepärast pea longu lasksid? Oh ei: nad ei oodanud merel magusat elu ega igatsenudki seda!

Seal oli lätlasi, venelasi, leedulasi ja valgevenelasi, ning kõigi nende eri rahvuste poegade hulgast leidis Edgar endale häid sõpru. Õppimine edenes Edgaril hästi, praktilistel töödel polnud tal ühtki tõsisemat võistlejat, — ta tundis suuremat osa sõlmi ja taglaseosi ning oskas pleissida köite ja trosside otsi nagu vana pootsman. Edgar jagas meeleldi oma kogemusi

vähem vilunud koolivendadega, näitas neile, kuidas õigesti heita paalstekki ja inglissõlme, kuidas pleissida köieotsi. Sellega võitis ta autoriteedi seltsimeeste hulgas ja ka tõelise sõpruse.

Nagu enamik poisse, elas ka Edgar kooli ühiselamus. Seal valitses küll suur ruuminappus, oli tublisti saginat ja kära, kuid sellega harjus ta ruttu. Vahetevahel külastasid tehnikumi õpilased kollektiivselt kino- ja teatrietendusi ning käisid koos spordivõistlustel. Mõnikord läks Edgar õhtul külla oma õele Rutale, kes käis keskkoolis ja oli korteris ema kaugemate sugulaste juures. Mitu korda sõitsid nad mõlemad talvel pühapäeviti ka koju, said kokku vanade sõpradega ja kuulsid koduküla uudiseid. Kui isa või ema oma asjatalituste pärast Riiga tulid, käisid nad alati Ruta pool ja ka Edgari juures tehnikumis.

Iga nädal vahetasid Edgar ja Tanja kirju. Kuigi nende elus sel ajal eriti silmapaistvaid sündmusi ette ei tulnud, ei saanud öelda, et nende kirjade sisu oleks kordunud.

Mai lõpul — just eksamisessiooni eel — sai Edgar Tanjalt järjekordse kirja. Muuhulgas oli seal kirjutatud järgmist:

«Varsti algab meil mõlemal koolivaheaeg. Loodan, et Sa saad paariks nädalaks vabadust. Ma ei tea, mis plaanid Sul selleks ajaks mõttes on, aga kui Sa veel natukenegi minu sõber oled, siis tule kindlasti Moskvasse ja ole vähemalt üks nädal minu pool külas. Ära unusta, et mina olin Soomustes külaliseks üle kolme aasta. Nüüd on kord Sinu käes. Kutsun Sind päris ametlikult, seltsimees Klava, ja sedasama teevad minu isa, võõrasema (võta teatavaks, et mul on nüüd võõrasema, sest Aleksei Kirillovitš Silujanov ei pea möödunud sügisest saadik enam lesepõlve) ja vend Viktor — ta ei ole veel nii vana, et te ei võiks teineteist mõista ja sõbraks saada, aga just seda sooviksin ma hirmsasti näha. Kui Sa ainult teaksid, Edžikene, milline vend mul on! Noh, aga küll Sa juba ise selles veendud, kui meile jõuad. Ära ainult unusta telegrammi saata, millal Sa teele asud, — see on väga tähtis. Auvalve Sind jaamas ei oota, seda ma ei luba, kuid ma pean ometi teadma, mis ajaks peab valmis saama minu uus suvekleit.

Kõik tervitavad Sind südamest ja ootavad külla, aga kõige rohkem mina — Tanja Silujanova (Kuznetsova).»

Kas on üldse vaja öelda, millist rõõmu Edgarile valmistas see küllakutse? Olla terve nädal Tanja läheduses, näha teda iga päev, uidata koos mööda Moskva tänavaid ja parke, sõita metrooga ja kõnelda, kõnelda, kõnelda... Aasta jooksul on kogunenud nii palju sellist, mida kirjale ei või usaldada, — ühe nädalaga ei jõuagi kõike ära rääkida.

Selsamal päeval kirjutas ta Tanjale vastuse ning õhtul viis ta selle niisugusesse postkasti, kust võetakse kirjad välja iga tunni tagant. Edgar oli veendunud, et Tanja saab nüüd tema südamliku tänu kutse eest ja lubaduse külla tulla terve päeva võrra varem kätte kui siis, kui ta oleks selle kirja mõnes teises kohas kasti lasknud.

Seejärel tahtis ta Rutale külla minna, kuid õde oli läinud ühe kooliõe poole ja pererahvas ei teadnud, millal ta tagasi tuleb. Seepärast jalutas Edgar natuke aega niisama kesklinnas ringi, silmitses vaateaknaid ja jälgis elavat liikumist kõnniteedel. Mõnigi tüdruk heitis üsna unistava pilgu sihvakale poisile nägusas madrusevormis, aga temal polnud mingit pistmist nende tüdrukutega ega nende pilkudega. Mis olid küll need kõik kokku Tanjaga võrreldes? Kas maailmas oli üldse teist sellist tüdrukut, keda võis Tanja kõrvale seada? Otsige kui palju tahate, sellist tüdrukut ei leia te kogu maamuna pealt, see oli Edgarile päris selge.

Varsti tüdines ta tänaval kõndimisest, sest tunglemine muutus üha suuremaks. Siis otsustas ta silmapilguks — viisakuse pärast — sisse astuda lell Roberti poole, kes elas siin lähedal. Paar korda oli ta teda juba külastanud ja iga kord näis lell Robert vennapoja tuleku üle väga rõõmus olevat: kostitas teda, päris pikalt ja laialt, kuidas koolis läheb, ja tundis huvi kõiksugu pisiasjade vastu.

Kui Edgar Robert Klava uksekella helistas, vaikisid äkitselt ebaselged hääled, mis enne sealt seest kostsid. Paus häälte vaikimise ja ukse avamise vahel näis poisile pisut pikana. «Võib-olla on Robertil tähtsaid ametiasju ajada ja ma eksitasin teda,» mõtles Edgar. Ta tahtis juba ära minna, kuid samal hetkel läks uks lahti ja selle vahele ilmus lell Roberti pahur nägu. Edgarit ära tundes muutus ta küll kohe lahkemaks, kuid Edgar taipas, et suurt rõõmu tema tulek siin ei valmista.

«Astu aga sisse, Edgar,» kutsus Robert. «Mul on siin praegu paar inimest ametiasjus, aga me lõpetame kohe. Kui sul aega on, siis oota pisut.»

Kui Edgar tuppa astus, nägi ta kaht meest: üks oli üle keskea, mustas riietuses, kuldhammaste ja poolpalja peaga, teine oli tublisti noorem ja suuremat kasvu. Mõlemad vaatasid Edgarile uurivalt otsa, olid nagu kohkunud ja rahutud. Edgaril hakkas piinlik, sest ta sai aru, et on tulnud ebasobival ajal. Talle näis, et üht nendest meestest — nooremat — on ta kuskil varem näinud. Ütelnud oma «tere õhtust», võttis poiss diivanil istet ja hakkas pildiajakirju lehitsema, et mitte segada Roberti ametlikku jutuajamist võõraste meestega. Kuid neil ei tulnud jutust enam midagi mõistlikku välja. Edgar märkas, et nad räägivad «läbi lillede». Kui ta nende hääli kuulatas ja aeg-ajalt kord ühele, kord teisele põgusa pilgu heitis, tuli talle lõpuks meelde, kus ta on näinud lelle nooremat külalist: see oli Dzelme, ehitussektori laohoidja Soomuste külast. Noh, muidugi, — ta elab ju vanade Klavade juures. Huvitav, mis oli küll sellel mehel lell Roberti juures tegemist? Vist on tulnud ehitusmaterjalide pärast rääkima — Robert Klava oli ju ehitusmaterjalide baasi juhataja.

«Ma tulen parem teine kord,» ütles Edgar ja tõusis püsti. «Pean poole tunni pärast koolis olema.»

«Nagu arvad,» vastas Robert Klava silmanähtava kergendustundega. «Astu vahel ikka sisse, ära oma vana onklit hoopis ära unusta!»

Dzelme ja see teine muutusid otsekohe elavamaks ja vaatasid teineteisele otsa. Nende silmist võis lugeda halvasti varjatud rahulolu.

«Kummalised tüübid,» mõtles Edgar trepikojas. «Niisuguse näoga, nagu oleksid midagi alla kugistanud... nagu oleksin mina neile kurku kinni jäänud.»

Paari päeva pärast tuli Riiga Oskar Klava ja otsis nagu ikka ka Edgari üles. Edgar rääkis isale, et teda kutsutakse koolivaheajaks Moskvasse.

«Mis sa arvad, kas ma võin sõita? Reis maksab raha...»

«Sõida aga,» ütles isa ja naeratas. «On ju ainult üks Moskva, ja kes meist küll ei tahaks teda näha. Ole rõõmus, et sulle naeratab see õnn. Küll me ka reisiraha leiame!»

«Aitäh,» pomises Edgar. On tõesti ainult üks Moskva, aga on ka ainult üks Tanja... õnneks elab ta Moskvas.

Nad rääkisid Edgari eksamitest ja kodurahvast: vana Klavaema oli raskesti haigeks jäänud, eile oli tulnud arst välja kut-

suda. Ei võinud teada, kuidas tal see lugu veel lõpeb — vana inimene, elus raskeid päevi näinud.

«Pärast eksameid sõidan koju ja lähen vanaema vaatama,» lubas Edgar. Kui isa oli juba ära minemas, tuli poisile meelde äpardunud külaskäik lell Roberti juurde ja ta rääkis sellest isale. Edgari imestuseks oli isa sellest sündmusest väga huvitatud. Ta päris pojalt üksikasjaliselt, milline oli välja näinud too kolmas, ja kui Edgar oli seda küllalt selgesti kirjeldanud, läks Oskar Klaval kulm kortsu.

«Head lugu ei või seal olla, Edgar,» ütles ta. «Arvan, et oleks parem, kui sa võimalikult harva külastaksid Robertist lelle. Midagi mõistlikku sa temalt ei õpi... ta ei ole niisugune inimene, keda võib eeskujuks võtta. Aga sellest, et sa tema pool Dzelmet nägid, ära esialgu kellelegi räägi! Nii on vaja, Edgar!»

«Hästi, isa, kellele ma seda ikka räägin,» lubas Edgar.

Kui isa minema hakkas, saatis Edgar teda tänavanurgani. Ja kui nad nii sammusid teineteise kõrval — mõlemad pikad ja sihvakad —, siis oli kõigile selge, kes neid nägid, et need on isa ja poeg.

2

Kui õppeaasta oli lõppenud, said kõik kalandustehnikumi õpilased paariks nädalaks puhkust, seejärel pidid nad jälle kokku kogunema ja koolivaheaja ülejäänud kuudel praktika läbi tegema.

Edgar sõitis kohe koju. Kuid Soomuste külas viibis ta ainult kaks päeva, kuni oli end valmis seadnud esimeseks reisiks oma elus. Anita hellitas teda nagu iga ema, kelle esiklaps pärast esimesi iseseisvaid samme elus on jälle tema tiiva alla tagasi tulnud: laskis tal hommikuti magada nii kaua, kui poeg ise tahtis, valmistas neid sööke, mis talle kõige rohkem maitsesid, ei koormanud teda mingite ülesannetega. Need kaks päeva tundis Edgar end oma isakodus külalisena. Tähelepanu, mida tema vastu üles näitasid teised perekonnaliikmed, naabrid ja vanad sõbrad, sügav tõsidus, millega vanad kalurid kuulasid poisi jutustusi õpingutest tehnikumis ja nendest uutest teadmistest, mis ta seal kalanduse alal omandanud, sundis arvama, et nad nüüd vaatavad temale kui endataolisele, ja see tähendas äärmiselt palju, kui arvesse võtta vanade kalurite määratu suurt iseteadvust ja eelarvamustele kalduvat iseloomu.

Esimesel õhtul käis Edgar oma vanaema vaatamas ja istus terve tunni tema haigevoodi juures. Vanake nägi välja väga hädine. Koltunud näoga ja pragunenud huultega lamas ta voodis ega tundnud kuigi suurt huvi selle vastu, mis tema ümber toimus. Seepärast sai Edgar temaga ainult paar lühikest lauset rääkida. Aeg-ajalt tuli vanamemmele köhahoog peale, siis köhis ta kaua, hääletult, peaaegu lämbudes. Kui Edgar minema hakkas, võttis vanaema mõlema pihuga tema tugevast, päikeses põlenud käest kinni, silitas seda kaua ja vaatas pojapojale pisarais silmadega otsa: Edgaril tekkis selline tunne, nagu jätaks see vana, kustumas emake temaga hüvasti igaveseks ajaks, — võib-olla aimas vanaema oma surma. Kohmetult, justkui tundes end süüdlasena, et ta ei saa kauemaks vanaema juurde jääda, läks Edgar pikkamisi toast välja.

Eeskojas tuli Dzelme Edgarile vastu. Nad tegid näo, nagu ei tunnekski teineteist, ja läksid maha vaadates kumbki oma teed. Edgar arvas Dzelme näol jälle märkavat sedasama hirmu ja ettevaatuse ilmet, mida ta oli tähele pannud tookord Riias, lell Roberti toas. Edgarile tuli meelde isa nõuanne — mitte kellelegi rääkida, et Dzelmet on nähtud Robert Klava korteris, — ja seetõttu suurenes tema huvi Dzelme vastu veelgi, kuid tal polnud aega laohoidja isikule erilist tähelepanu pöörata.

Veel üks päev kodukatuse all, veel üks öö, ja siis sõitis Edgar ära, saadetud parimatest soovidest. Kõik teadsid, kuhu Edgar läheb, seepärast tuli tal kaasa viia palju terviseid, mida külanoored käskisid Tanjale edasi anda. Tanja vanad sõbrad, põrandaaluse noorterühma liikmed soovisid, et Edgar räägiks Tanjale midagi neist igaühest: nende uuest elust, tööst ja saavutustest. Poiss tõotas ausalt täita kõik ülesanded, kuid neid oli nii palju, et hea, kui pooltki jõudis meeles pidada. Kuid oma ema ja isa tervitused Tanjale pani Edgar hoolikalt mällu eri nurgakesse hoiule: talle näis, et need on eriti tähtsad ja et neid võib Tanjale üle anda ainult nii, et nad kõigi ülejäänud soovide keskelt välja paistaksid, — igatahes ilma tunnistajateta. Loodetavasti tuleb tal seal niisugune võimalus.

Moskva rong sõitis välja pärast lõunat, — järgmisel õhtul pidi see Moskvasse jõudma. Edgaril oli kaasas ainult väike kohvrike pesuga ja ema küpsetatud pirukatega. Selle pani ta riiulile, oma musta madrusemantli riputas konksu otsa, siis istus

ta akna alla ja jälgis hilja õhtuni Läti maastikku ja linnakesi, mis mööda libisesid. Kuna ta sõitis seda teed esimest korda, siis oli talle siin kõik uus, seninägemata, ja kuigi midagi erilist näha polnud, paistis kõik talle imetoredana.

Vagun oli viimse võimaluseni reisijaid täis kiilutud. Mõned mängisid kaarte, iga käiku saatsid valjud hüüatused ja teravmeelsed märkused. Teised lugesid raamatut, pööramata tähelepanu oma kaassõitjatele ja ümbrusele, — need olid nähtavasti vanad reisijad. Mõni teadis peast kõiki jaamu Riiast Moskvani ja võis seletada, milliseid produkte ja millise hinna eest võib osta ühes või teises peatuses. Mõned läksid igas jaamas vagunist välja ja ostsid iga kord midagi: külmi kotlette, keedetud mune, piima, talunaiste pirukaid ja korpe — otsekui sõidaksid põhjanabale või Sahaara kõrbesse; nii mõnigi reisija heitis nalja nende suure hoole kulul. Seal oli sõdureid ja meremehi, kes sõitsid puhkusele, nõukogude asutuste töötajaid ja majandusmehi pungil portfellidega, mida nad silmist ei lasknud. Oli ka selliseid üksildasi unistajaid nagu Edgar Klava, kelle näost — kui nende mõtted viibisid millegi meeldiva juures — veeres aeg-ajalt üle särav naeratus. Nemad ootasid vist küll kõige kärsitumalt sihtpunkti jõudmist.

Mahedal juuniõhtul kerkis lõpuks suitsuvinest Edgari ette õhtupäikesest kullatud katuste ja majafassaadidega ning loojangukumast lõõmavate akendega Moskva — uhke, majesteetlik ja ääretu. Ta tervitas saabujaid oma võimsa kohinaga, pulbitseva eluga, mis sarnanes rahutult lainetava merega.

Võlutult vaatles Edgar suure linna panoraami, millest ta nägi ainult lühikesi, katkendlikke fragmente. Oli sündinud ime, täitunud kauahellitatud unistus: ta on päral, ta on Moskvas, ja varsti sammub ta Moskva tänavail, näeb lähedalt omaenda silmaga kõike seda, mida oli kuulnud loendamatuist jutustustest, lugenud raamatuist ja näinud ülesvõtetelt. See teadmine joovastas ja erutas. Kui rong lõpuks peatus Rževi vaksalis, heitis ta otsekui unes mantli käele, võttis kohvri teise kätte ja laskis reisijatevoolul end väljapääsu poole kanda.

Perroon oli ootajaid täis. Juba eemalt lehvitati saabujatele tervituseks, mõnedel ootajatel olid lilled käes, ja kõik nad — ootajad ning saabujad, ka need, kellel kedagi vastas ei olnud, — kõnelesid läbisegi ja sumisesid suure sõbraliku perena sel rõõmsal jällenägemise tunnil.

Vaguni uksel libistas Edgar otsiva pilgu üle perrooni, kuid

ei näinud rahvamurrus ühtki tuttavat nägu. Tema silmad ei otsinudki paljusid nägusid, vaid ühtainukest, kuid ta ei suutnud seda kuskilt leida, ja poisi südamesse puges nukker aimus: võib-olla pole tema telegrammi õigel ajal kätte saadud, võib-olla on Tanjaga midagi juhtunud, võib-olla...

Ta ei jõudnud veel oma kurbi mõtteid lõpuni mõelda ega vagunitrepilt maha astuda, kui tema kõrval hõikas keegi lätipäraselt:

«Edži!»

Kaks kätt põimuvad talle ümber kaela ja suruvad nii tugevasti, et kaelasoontel hakkab valus (aga või nüüd Edgar seda tunneb!), midagi sooja ja pehmet puudutab tema põske, ainsa silmapilguga muutub kogu maailm teiseks — elu saab uue, õnneliku kõla. Edgaril on ühes käes kohver ja üle käevangu heidetud mantel, kuid teisega embab ta Tanjat kiirelt ja tormakalt. See toimub täiesti impulsiivselt, järelemõtlematult ja ettekavatsematult — see on inimese olemuse avameelne püüdlus millegi poole, mis on niisama seaduspärane, õige ja loomulik nagu päikesevalgus, tähtede sirendamine tumedal taevavõlvil ja mere mässamine tormi ajal.

Ja siis nad lähevad käest kinni hoides ja kogu aeg säravail silmil teineteisele otsa vaadates, ja inimesed perroonil vaatavad neid varjamatu heameelega. Ent kummalegi ei lähe praegu korda miski muu maailmas kui ainult see teine, kelle kätt ta oma pihus hoiab. Nad naeratavad teab mispärast, küsivad, vastavad ja küsivad jälle ega vasta igakord seda, mis vaja.

Ja siis istuvad nad trollibussi ja sõidavad läbi laiade tänavate, üle väljakute, mille ääres kerkivad ilusad suured ehitused, ja Edgari südamesse tulvab rohkesti esimesi muljeid.

«Ära vaata nii palju ringi,» noomib Tanja. «Küll sa saad homme ja ülehomme vaadata nii palju kui süda kutsub — ära arva, et ma lasen sul kodus istuda. Pane ometi natuke mind ka tähele!»

Kuid kas siis Edgar sel õhtul üldse veel midagi muud tähele pani! Ka siis, kui ta heitis põgusaid pilke möödalibisevatele hoonetele, ärivaateakendele ning lõpututele sõidu- ja veoautode ridadele, ei lasknud ta Tanjat hetkekski silmist, Tanja kuju täitis kogu maailma. Ja talle näis lausa imena: kuidas on see võimalik, et see võrratu tütarlaps on just tema, Edgar Klava

sõber, nagu oleks tema parem ja silmapaistvam kui kõik teised noormehed päikese all? Ta tunneb sügavat, sõnul väljendamatut rõõmu ja piiritut tänu, ja nagu tahaks ta seda sõnatult öelda, puudutab ta Tanja kätt ja surub seda kergelt. Tanja vaatab Edgarile otsa ja naeratab ning poiss teab nüüd, et Tanja on aru saanud, mida Edgar mõtles selle käepigistusega.

Kahe laia tänava ristil astuvad nad bussist välja ja lähevad tüki maad jala, kuni jõuavad massiivse kaheksakorruselise hoone juurde.

«Siin me elamegi,» seletab Tanja. «Ära muretse, Edži, minu kodused on päris lihtsad inimesed — samasugused kui mina.»

Sellist nõu pole raske anda, kuid Edgaril on sellest täna õhtul vähe kasu. Ärevil, kohmetuna, ägedalt põksuva südamega astub ta viiendal korrusel üle võõra korteri läve ega tea esimestel minutitel, kuhu oma käsi ja jalgu panna või kuhu vaadata.

Kindral Silujanov, seljas kerge kodune riietus ilma õlakuteta ja arvukate ordenilindikesteta, mis talle nii hästi sobivad, raputab südamlikult noormehe kätt ja kõneleb temaga nii lihtsalt ja sundimatult nagu vana tuttava või perekonnaliikmega. Seejärel hakkab Edgar end vabamalt tundma ja Silujanovi küsimustele vastates ei jää tal hääl enam kurku kinni. Ent Tanja jälgib neid mõlemaid kogu aeg pinevalt, valmis viivitamatult Edgarile ja isale appi ruttama, kui nende esimene kõnelus peaks ummikusse jooksma. Ta on nagu vahisõdur, kelle valvata on midagi äärmiselt tähtsat ja kallist, ta tahab, et Edgar ja isa teineteisele meeldiksid — sellest oleneb vägagi palju. Kui Tanjale näib, et kõik läheb õiget rada, jääb tema süda vähehaaval rahulikumaks.

Poole tunni pärast jõuab töölt koju Sofia Ivanovna — Tanja võõrasema. See on keskmist kasvu blond naine, suurte hallide silmadega, meeldiva näoga ja tugevate kirurgikätega. Tema käepigistus on peaaegu mehelik. Sofia Ivanovna on ainult kümmekond aastat Silujanovist noorem, kuid Tanja käitub temaga nagu oma vanema õega: teatava respekti ja tähelepanuga, kuid samal ajal täiesti vabalt ja koduselt. Ja jälle jälgib ta pinevalt Edgarit ja Sofia Ivanovnat, uurib, millise mulje nad teineteisele jätavad; ning jälle rahuneb ta peagi, sest märkab võõrasema silmis vilksatavat sõbralikku huvi ja tunnustust.

Õhtulauas tunneb Edgar end juba täiesti hästi. Ohtlik moment on nüüd seljataga, midagi halba pole juhtunud — ta tunneb, et ta on sõprade juurde tulnud. Et omakseid Edgari igapäevase maailmaga tutvustada, esitab Tanja talle asjatundlikult küsimusi kalurite elust ja tööst, artelli asjadest ja uue tehase ehitustöödest, võrkudest, nootadest ja mootorpaatidest ja muidugi ka õpingutest tehnikumis. Silujanov ja Sofia Ivanovna saavad ettekujutuse keskkonnast, kus see noormees on üles kasvanud, ja kogu tema elust. Nad kuulavad teesklematu huviga, ning selgub, et Edgar oskab üsna hästi jutustada ja tundmatuid asju teistele kirjeldada.

Pärast, kui vanemad on teise tuppa läinud, jäävad Edgar ja Tanja natukeseks ajaks üksi väikesesse söögituppa. Nad lähevad akna juurde, vaatavad alla pimenenud tänavale, kus on juba süüdatud elektrituled. Ikka veel voogab seal all inimeste murd, ikka veel kihutavad mõlemale poole lõpmatud autode read, kõlavad signaalid, militsionääride viled ja inimeste hääled. Suur linn elab...

Tanja köhatab ja küsib:

«Edgar, kuidas sulle meeldis minu isa?»

«Peaaegu niisama kui sina,» vastab Edgar viivitamata.

«Ja Sofia Ivanovna?»

«Sul on tore võõrasema.»

«Siis on kõik hästi,» paneb Tanja punkti sellele lühikesele, kuid äärmiselt tähtsale kõnelusele.

3

Kindral Silujanov mõistis, mida tähendab Tanjale see sihvakas energiline noormees, seepärast tundis ta Edgari vastu erilist huvi. Õhtul enne magamaminekut vahetas ta muljeid Sofia Ivanovnaga.

«Arvan, et nad sobivad teineteisega,» ütles Aleksei Kirillovitš. «Ja peaasi, see ei ole juhuslik sõprus, vaid aastatepikkuse tutvuse tulemus. Mõlemal on olnud küllalt aega jälgida, uurida, teist igast küljest tundma õppida. Mis sa arvad, Sonja?»

«Rõõmustan Tanja valiku üle,» tunnistas Sofia Ivanovna. «Peaks see ainult nii jäämagi. Neil on ju ees veel üsna pikk katsumuste aeg — kuni mõlemad kooli lõpetavad. Edgaril tuleb vist ka sundaeg veel ära teenida.»

«Tõenäoliselt küll,» vastas Silujanov. «Noorele inimesele tuleb see ainult kasuks. Jah, Sonja, sul on õigus, neil on veel palju aega. Aga mis see on — mõned aastad? Kuidas sul dissertatsioon edeneb?» andis ta jutule äkki teise suuna.

«Viimased peatükid on kõige raskemad,» vastas Sofia Ivanovna. «Materjali koguda oli kergem kui järeldusi teha. Augustiks loodan siiski lõpetada.»

«Siis ei tule meil tänavu ühisest puhkusest midagi välja,» ohkas Aleksei Kirillovitš.

«See-eest on see tuleval aastal garanteeritud.»

«Kui asi kord nii on, ega siis minagi tänavu suvel kuhugi sõida. Jalutan siinsamas Moskva lähedal jõgede ääres õngelätiga ringi, toidan sind terve kuu havide ja ahvenatega, kuni sa hakkad halastust paluma. Ja kas sulle meeldib või mitte — lähen kõigile jalgpallivõistlustele. Mis sa ütled niisuguse perspektiivi kohta?»

«Jalgpallivõistlustele võid minupärast minna, niipalju kui süda kutsub, ainult jäätist ei luba ma sul süüa.»

«Ja-jah...» ohkas Silujanov tehtud koomikaga. «Säärane on mõnegi mehe saatus, kelle naine on arst.»

«Need mehed peaksid selle üle aina rõõmustama,» naljatas Sofia Ivanovna vastu. «Tervele inimesele ei tüki ükski arst oma nõuannetega peale.»

«Tõesti?» imestas Silujanov. «Kas siis teie silmis üldse mõni inimene on terve? Seda kuulen ma esimest korda. Ühtegi inimsoo esindajat ei tähista te oma terminoloogias teisiti kui sõnaga — haige. Sellest päevast, Sonja, kui ma sind niikaugele sain, et sa minuga perekonnaseisubüroosse tulid, sai minust haige kogu eluajaks. Jumala õnn, et sa veel nendele seal ligi ei pääse,» viipas ta peaga ukse poole, mille tagant taoti kostis just nagu tuvikeste kudrutamist. «Aga selle eest, et sa kord niisugune oled, tahan ma sind suudelda, ja seejärel — marss, magama!»

«Aleksei, sa kamandad mind, nagu oleksin ma terve korpus,» hakkas Sofia Ivanovna naerma.

«Minu silmis oled sa terve armee,» vastas Silujanov.

...Edgar ja Tanja uitasid kogu järgmise päeva Moskvas ringi. Et Edgar oma väheste külastuspäevade jooksul saaks näha võimalikult palju, töötasid nad välja üksikasjalise programmi igaks päevaks ja tunniks ning püüdsid sellest rangelt kinni pidada, kuid alati ei läinud see neil korda. Kas võis Tretjakovi galeriid läbi joosta tunni ajaga? Kas võis Himki jõevaksalist lahkuda just sel hetkel, kui sadamakaile lähenes ilus valge laev, mis oli katnud pika tee Astrahanist siiani? Kas võis «Dünamo» staadionilt ära minna sellisel tunnil, kui sinna oli igast kandist kogunenud kümneid tuhandeid inimesi, et jälgida järjekordset jalgpallivõistlust Moskva «Torpeedo» ja Tbilisi «Dünamo» vahel?

Nad sõitsid läbi kõik metrooliinid, astusid igas jaamas välja ja imetlesid maa-aluseid paleesid, mida olid loonud geniaalsed kunstnikud ja suure rahva tahe. Nad käisid kultuuri- ja puhkeparkides ning vaatlesid, kuidas lõbutsevad ja puhkavad selle suure linna kodanikud. Tundide kaupa kõndisid nad iidse Moskva tänavail ja väljakuil, kus minevik üle aegade kauguse ulatab käe olevikule. Nad liitusid lõputu inimvooluga, mis üle Punase väljaku pikkamisi Lenini mausoleumi juurde suundus, ja koos tuhandete teiste inimestega, südames tänu ja ustavuse tõotus, möödusid nad hardas vaikuses inimkonna uinunud Juhist, vaadates aukartuse ja armastusega tema liikumatuid näojooni. Ja nii sügav oli nende elamus, et nad juunipäikesest säravale väljakule tagasi jõudes ei suutnud veel tükk aega end lahti rebida sellest ainulaadsest tundest, mis valdab igaüht, kes on kunagi astunud mausoleumi uksest sisse ja silmapilgu viibinud uue maailma looja läheduses.

Väsinult, kuid rahul veedetud päevaga, jõudsid nad õhtu eel koju, sõid, puhkasid pisut ja läksid siis Suurde Teatrisse, kus sel õhtul etendati «Vürst Igorit». Kindral Silujanov vaatas etendust koos Tanja ja Edgariga, kuid temal oli seal palju tuttavaid ja võitluskaaslasi: igal vaheajal oli ta kuni teise kellani kadunud, ja kui ta tagasi tuli, olid Edgar ja Tanja jõudnud teineteisele kõik ära rääkida, mis vaatuse ajal oli südamele kogunenud.

Õhtusöögiks ilmus Silujanovite korterisse ka Tanja vend Viktor. Keskmist kasvu, otsekui metallist valatud, pruun nagu mustlane, paksude käharate mustade juustega ja silmapaistvalt pehme näoilmega, mis oli teravaks kontrastiks tema rõhutatult mehelikule käitumisele, — selline oli major Silujanov, lahinguordenite kavaler ja mitme medali omanik. Ta surus tugevasti Edgari kätt ja läks kohe ilma pikema jututa «sina» peale üle, ja see tuli välja nii loomulik, et Edgar ei märganudki õieti, kuidas see juhtus.

«Sa oled siis meremees,» konstateeris Viktor.
«Esialgu ainult mere-kalamees,» vastas Edgar.
«Seal pole suurt vahet midagi. Aga mina, näe, — lasen muudkui taeva all ringi, niikaua kui bensiini jätkub. Sa oled vist esimest korda Moskvas?»
«Kuid loodan, et mitte viimast korda,» kohanes Edgar Viktori tooniga. Kuigi Viktor oli neli-viis aastat vanem ja kandis soliidsuse mõttes väikesi vurrukesi, näis Edgarile, et ta räägib omavanusega.
«Ja Tanja muidugi tirib sind ühest kohast teise, tahab sust ühe päevaga vana moskvalase teha, kuigi pole ise siin veel õieti ninagi jõudnud soojendada. Aga sina ära lase! Tüüri ise oma kompassi järgi, muidu vaevab ta sind surmani ära.»
«Midagi peab ometi nägema,» segas Tanja vahele. «Kui kord on külla tuldud, ega siis mitte selleks, et hommikust õhtuni aknast välja vahtida. Kas sa ise aasta tagasi ühte päevagi kodus püsisid?»
«Kuid minule ei pressinud keegi peale seda, mida ma ise poleks tahtnud,» lõi Viktor sõbralikult tema rünnaku tagasi. «Selles on vahe, seltsimees õde.»
«Kust sa tead, et Edgar ei taha?»
«Küsi talt endalt!»
«Edgar, kas on nii, nagu Viktor ütleb?»
Esimest korda elus pidi Edgar olema diplomaat. Viktor Silujanovi väidet poleks ta söandanud kinnitada isegi siis, kui sellel oleks õigus olnud, sest Edgar pole siin ju tema, vaid Tanja pärast; samal ajal ei tahtnud ta vastamisi minna ka Viktoriga, kes nii omakasupüüdmatult tema huve kaitses. Lõpuks ütles ta:
«Kui kasulikku saab ühendada meeldivaga, siis tuleb tahta kõike, mis selleks võimalust pakub.»
«Küll on kelm!» naeris Viktor ja tegi naljapärast pettunud näo. Edgari vastus meeldis talle: seda poissi pole niisama lihtne haneks püüda. Teatud tunnusmärkide järgi sai Tanja venna mõtetest kohe aru, seepärast oli tal tunne, nagu oleks ta nüüd uue võidu saavutanud.
«Neist saavad sõbrad,» mõtles tüdruk. Ja nii sündiski, ainult muidugi mitte korraga ega üleöö.

4

Mida lähemale jõudis Edgari ärasõidupäev, seda selgemaks sai Tanjale ja temale, et kõike, mis on programmis ette nähtud, ei jõua niikuinii vaadata — peaaegu pool jääb nägemata. Seda mõistes alistusid nad paratamatusele, lõid käega kõigile graafikuile ja otsustasid, et viimasel õhtul ei lähe nad kuhugi: oli tarvis ometi kord natuke puhata ja korda luua hulgalistes muljetes, mis nüüd nende ajusagaraid täitsid.
Ometi ei tulnud kavatsetud mõtisklemise, muljete vahetamise ja rahuliku vestlemise õhtust midagi välja: Viktor Silujanov oli saanud neli piletit «Dünamo» staadioni parimasse sektorisse. Just sel õhtul mängisid kaks jalgpalliliidrit — Moskva «Dünamo» ja «TsDKA». Sõjameestena soovisid Viktor ja Aleksei Kirillovitš muidugi armeelaste võitu, ja seepärast ei võinud niisugust sündmust mitte mingi hinna eest mööda lasta.
Nad jõudsid staadionile pool tundi enne võistluse algust, kuid tribüünid olid juba täis. Publik püüdis ennustada mängu tulemust, targalt ja ülitargalt arutati kummagi meeskonna väljavaateid, üksikute mängijate vormi eelmistel võistlustel. Kindral Silujanov oli nii kindlalt veendunud «TsDKA» võidus, et pidas eelseisvat jõuproovi puhtformaalseks asjaks: kaks võidupunkti võis armeelastele rahuliku meelega juba praegu kirja panna. Keegi elatanud kodanik, kes istus kindrali selja taga ja kuulis tema enesekindlaid ettekuulutusi, muutus närviliseks ja köhatas rahulolematult, andes märku, et ka teisel meeskonnal on siin tuliseid poolehoidjaid. Lõpuks läksid nad isegi tülli ja vahetasid omavahel üsnagi salvavaid märkusi.
Edgaril oli see Moskvas teine mäng näha ja talle hakkas juba natuke külge jalgpalli austajate hasart. Temagi soovis kõigest südamest armeelaste võitu, sest see oli ka Tanja soov. Ja kui kümned tuhanded inimesed nii üksmeelselt üht ja sedasama tahtsid, — kuidas võis see siis täide minemata jääda!
Kuid juba mängu esimesed minutid vajutasid paljudele nägudele mure ja sügava tõsiduse pitseri. Kindral Silujanov paistis üpris rahulolematuna.
«Mis nendega täna lahti on?» pahandas ta. «Ei saa enam pallile pihta!»

Pallile said nad, s. o. armee-meeskonna mängijad, muidugi pihta küll ega mänginud halvemini kui muidu, kuid ka vastane oli otsustanud iga hinna eest võita ja võitles nagu lõvi, seepärast oli pall pea ühes, pea teises väljaku otsas, kutsudes iga kord esile ühe osa publiku vaimustushüüdeid. Kui ühed kärатsesid ja rõõmustasid, siis teised vaikisid ja nihelesid erutusest nagu tulistel sütel. Vaheldumisi said rõõmustada ja närveerida kõik.

Kui armee-meeskonna vasaktormajal õnnestus lõpuks palli vastase väravasse kihutada, tõusis staadionil selline kära, et ei olnud enam kuulda, mida kõrvalistuja ütles, rääkimata suure reisilennuki mürinast otse staadioni kohal — see jäi täiesti varju.

«Kas ma ei ütelnud?» pöördus Silujanov väljakutsuvalt elatanud kodaniku poole, kellega ta oli äsja salvavaid märkusi vahetanud. «Teisiti see ei võinudki olla.»

«Ei maksa enne õhtut hõisata,» urises see mornilt vastu.

Kuid Aleksei Kirillovitš unustas silmapilguks Sofia Ivanovna nõuanded, kasutas ära tema eemalolekut (tal oli sel õhtul haiglas valvekord), kutsus jäätisemüüja lähemale ning tegi Tanjale, Edgarile ja Viktorile suurest rõõmust välja kogukad portsjonid jäätist, unustamata muidugi ka iseennast.

Jäätis polnud veel söödud, kui südametu pall, mis isegi niipalju ei taibanud, et oleks üht väravat teisest eraldanud, lendas püüdmatult armee meeskonna väravasse ja isegi Nikanorov ei võinud sinna enam midagi parata.

«Mis te nüüd ütlete?» ei viivitanud elatanud kodanik Silujanovilt küsimast. See tegi, nagu poleks küsimust kuulnudki.

Esimene poolaeg lõppes viigiliselt. Mängu vaheajal tuli meie sõprade juurde kaks noort lennuväeohvitseri — Viktor Silujanovi tuttavat. Üks oli kapten, teine vanemleitnant. Vanemleitnant, keda Tanja Edgarile tutvustas Kolja Sjominina, oli nägus poiss, sihvakat kasvu, blond, korrapäraste näojoontega ja sirge ninaga; ebameeldiv oli ainult see, et ta kogu vaheaja jooksul hoidus Tanja ligidale, jutustas talle igasugust tühjatähja ja pani tüdruku paar korda isegi naerma. See naer torkas Edgarile nagu noaga südamesse, kuid viisakuse pärast pidi ta kaasa naeratama ja näitama, nagu oleksid Sjomini naljad tedagi lõbustanud.

Tanjaga olid nad nähtavasti head tuttavad, sest egas nad muidu poleks teineteisele «sina» öelnud. Mõlemad elasid Moskvas ja võisid iga nädal kohtuda, kuna Edgar sai heal juhul kord aastas Tanjat näha. Ja Sjomin oli ju nii nägus poiss, ilus oma mundris ja uljas... Ühe sõnaga — Edgar haistis hädaohtu. Kui võistlus jätkus, vaatas ta hajameelselt väljakule, kuid ei jälginud enam mängu käiku, ja kui kõlas kohtuniku lõpuvile, siis ei teadnud ta sedagi, kelle võiduga mäng lõppes.

«Edgar, mis sul viga on?» päris Tanja. «Miks sa nii mõttes oled?»

«Ei midagi, ma niisama...» vastas poiss ja püüdis naeratada, kuid välja tuli ainult hädine grimass. Südamel oli valus ja hinges kasvas rahutus, justkui kauge hädaohu ähmane eelaimus.

Kui nad läbi rahvamurru väljapääsu poole trügisid, võttis Tanja Edgaril käe alt kinni ja raputas kergelt. Kui Edgar Tanjale otsa vaatas, siis naeratas Tanja armsalt ning etteheitvalt ja ütles läti keeles, et teised aru ei saaks:

«Ei maksa rumalusi mõelda, Edži! Tean, mispärast sa niisugune oled, aga sul ei ole õigus.»

Rohkem ei öelnud Tanja midagi, kuid needki vähesed sõnad, mille varjatud tähendust Edgar mõistis, rahustasid teda, ning peagi sai ta jälle tagasi huvi selle vastu, mis tema ümber toimus.

Kuni Edgari ärasõiduni ei tuletanud nad seda väikest vahejuhtumit poole sõnagagi meelde, kuid Edgar mõtles sellele sageli ja ka Tanja sai aru, et Edgari südamesse on pugenud kahtlus. Kuidas ta tohtis kahelda? Kas Edgar tõesti ei mõistnud, et tema ja mitte keegi teine on talle kõige lähedasem?

Tanja unustas ühe. Nimelt selle, et Edgari-taolised noorukid, kui nad oma igatsuste objekti nii ääretult armastavad, nagu Edgar armastas Tanjat, on ülitundlikud ja kannatavad mõnikord alaväärsuskompleksi all: armastatud tütarlapse kõrval, kelle nende innukas ettekujutus asetab pjedestaalile, neist endist kõrgemale, tunnevad nad end väiksena ja tähtsusetuna, nõnda et iga pisiasi mõjub valusalt. Seepärast oli küllalt sellest, kui Sjomin veerand tundi Tanjaga lobises, et hea poiss Kolja muutus Edgari seisukohalt võistlejaks ja tumedaks ohuks tema õnne teel.

Järgmisel õhtul sõitis Edgar Moskvast ära. Hüvasti jättes käskisid Silujanov ja Sofia Ivanovna edasi anda tervitused Edgari vanematele. Kindral lubas neid koguni külastada, kui võimalus tuleb.

Tanja saatis Edgarit jaama. Väike pilveke, mis oli eile Edgari päikesele ette läinud, näis olevat juba haihtunud. Nad vestlesid kogu tee ja jäid perroonil kokku viimase silmapilguni, kuni rong liikuma hakkas. Siis hüppas Edgar vagunitrepile ja haaras ühe käega käsipuust kinni, teisega viipas Tanjale hüvastijätuks. Tanja lehvitas taskurätikuga vastu.

5

Riiga jõudis Edgar hommikul. Enne bussijaama minekut ja kojusõitu astus ta tehnikumi sisse, et õppeasutuse direktsiooniga lõplikult kokku leppida, kus ta oma suvise praktika läbi teeb. Tõtt-öelda polekski Edgaril põhjust olnud selle üle eriti muretseda, vähemalt mitte esimesel aastal, sest püügipraktikat oli tal juba nüüdki rohkem, kui mõni seda saab kogu tehnikumiaja jooksul, ent kuidagi pidi ometi ülejäänud koolivaheaja ära kasutama.

Selgus, et osa Edgari koolivendadest on juba tööle asunud Läti ranniku kaluriartellides, mõned on sõitnud Kaliningradi, mõned Leedusse ja Eestisse ja kaks ettevõtlikku poissi on läinud koguni Kaspia merele, kus nad sooritavad nüüd oma praktikat ühes sealses laevastikus.

«Mis plaanid on teil endal?» päris õppealajuhataja, kelle Edgar juhtumisi tehnikumi kantseleist kätte sai.

«Tahaksin sel suvel töötada merel koos oma koduküla kaluritega,» vastas Edgar. «Muidugi, kui mul seda arvestatakse praktikana. Neil on seal oma artell kolme brigaadiga, mitmed noodad, meremõrrad ja paar mootorpaati. Ainult üks asi on halvasti: artelli esimeheks on minu isa. Kas see ei räägi eeskirjadele vastu?»

Õppealajuhataja naeratas.

«Eeskirjades pole selle kohta midagi öeldud, siiski oleks parem, kui te need kuud töötaksite kuskil mujal, aga kui see peaks raskusi tekitama, siis püüdke vähemalt niisugusesse brigaadi saada, kus brigadiriks pole ei teie isa ega vend.»

«See on võimalik,» ütles Edgar. «Ükski meie artelli brigadiridest pole meile sugulane. Järgmisel suvel tahaksin ma igatahes töötada mõnes teises basseinis . . . suurtel kalalaevadel.»

«Tuleval aastal te võite seda teha, kuid sel suvel tuleb läbi ajada siinsete tavaliste lootsikute ja mootorpaatidega.»

Kui küsimus oli lahendatud, hakkas Edgar bussijaama poole minema. Nüüd tahtis ta rutem kui muidu koju jõuda ja päevagi kaotamata tööle asuda.

Krišjan Baroni tänaval peatas üks mootorrattur oma sõiduki Edgari kõrval.

«Halloo, Edgar, kuhu sina siis nii hoolega tõttad?» hüüdis lell Robert poisile.

Edgar jäi seisma ja surus lelle kätt.

«Tahan koju sõita,» vastas ta Robertile. «Ehk saan veel ennelõunase bussi peale.»

«Milleks bussi peale,» ütles Robert Klava. «Ma olen just teel Soomuste külla. Istu mu selja taha ja tunni aja pärast oled kodus.»

«Heameelega,» vastas Edgar.

Ta võttis vöölt rihma, riputas väikese kohvri endale rinnale ja istus tagaistmele. Nad hakkasid tasakesi sõitma. Robert rääkis, et ta on mootorratta hankinud alles hiljuti. See ei olevat küll päris uus, kuid see-eest välismaa firma toode ja saadud võileivahinna eest.

«Väga käepärane asi,» seletas Robert Klava. «Nüüd pole mul enam vaja bussi ega trammi vahtida. Millal aga isu tuleb — muudkui karga selga ja sõida, kuhu iganes tahad, ja ringisõitmist on mul väga palju.»

«Teil on vist päris palju tööd?» tähendas Edgar.

«Ei või kaevata,» vastas Robert. «Tegemist jätkub. Kui üks töö lõpeb, siis teine juba ootab — tukkuda mul ei lasta.»

Ette juhtus üks auk tänavasillutises. Kuulus välismaa firma toode tegi hüppe ja paiskas mõlemad sõitjad õhku. Robert Klava hakkas torisema.

«No on nüüd alles kord! Isegi tänavat ei osata parandada nagu kord ja kohus. Masina lõhub ära ja käija võib jala välja väänata. Ja nii on neil igal pool, kuhu sa ka ei vaata.»

Edgar vaikis. Aga lell Robert jätkas kogu tee kuni linna servani uue, nõukoguliku elu puuduste kritiseerimist. Eriti palju ta seal meeldivat just ei leidnud. Praegu oli raske intelligentsi esindajat eraldada lihtsast töölisest — pühapäeviti paneb

mõni treial või müürsepp paremad riided selga kui ministeeriumi referent või inspektor.

«Kus seda on nähtud, et mingisugune plekilõikuja teenib niisama palju või isegi rohkem kui tehnik või insener?»

«Nüüd on «plekilõikuja» muutunud hoopis teiseks kui vanasti,» väitis Edgar. «Kas siis vanasti oli siin eesrindlasi ja ratsionaliseerijaid?»

«Aga insenerid?» ägestus Robert. «Tuleb välja, et need on nüüd halvemaks muutunud. Sa ju ei tea, Edgar, kuidas siin vanasti elati, — tookord olid sa veel liiga väike, et huvi tunda niisuguste asjade vastu. Küsi minult. Kuidas inimesed riides käisid! Millised lõbustused neil olid! Välismaa kaelasidemed, kaabud... smokingid ja frakid. Kui sa õhtul teatrisse või kohvikusse läksid, siis hakkasid silmad kirendama daamide rõivaid vaadates. Aga mis on praegu? Standard ja trafarett. Isegi öölokaale ei ole enam. Kui sa teaksid, kuidas siin vanasti käidi restoranides... Millised olengud, millised hurmavad naised... ja kellelgi polnud sellega pistmist, kuhu sa oma raha paned, kuidas sa lõbutsed ja oma meelt lahutad. Ma ei kadesta sind, Edgar: sina ei saa sääraseid asju enam iialgi näha... võib-olla ainult sel juhul, kui õnnestuks välismaale pääseda. Seal elatakse veel vanamoodi.»

«Elagu pealegi — mina neile kade ei ole,» vastas Edgar.

Mürk, mida lell Robert tilkhaaval tilgutas nooruki teadvusse, ei saavutanud eesmärki. Selle elunautija mõnulemine mineviku kahtlaste lõbustuste meenutamisel, tema meelelised fantaasiapildid ja avameelne künism naistest kõneldes muutsid ta Edgari silmis tülgastavaks. Aga kui Robert Klava koheseid tulemusi taotlemata lootis, et külvatud skepsise ja lodevuse seeme ajab idud välja hiljem, jäädes praegu seisma mõnesse sügavasse soppi nooruki hinges, siis eksis ta kibedasti: väga tugevad ja nüristamatud olid Edgari moraalsed põhimõtted, seepärast põrkasid kõik lelle katsed tagasi nagu vastu seina visatud herned, suutmata risustada Edgari hinge.

Kui nad linna servale jõudsid, peatas Robert Klava oma mootorratta sekti palvemaja kõrval väikese majakese ees.

«Oota mind mõni minut!» ütles ta vennapojale. «Mul on siin asjaajamist.»

Ta astus väravast sisse ja helistas välisukse taga. Natukese aja pärast tuli välja noorevõitu kahvatu naine. Robert küsis temalt midagi. Siis kadus naine majakese nurga taha ja tuli varsti tagasi koos vanapoolse mehega. Sellel olid jalas mustad püksid, mis seisid üleval traksidega, ja seljas ruuduline kaeluseta särk lahtinööbitud rinnaesisega. Vististi oli ta puhanud majakese taga aias, võib-olla isegi suigatanud võrkkiiges, sest ta oli unise moega. Mõni nädal tagasi oli Edgar näinud seda meest koos Dzelmega Roberti juures.

Mees heitis eemalt uuriva pilgu Edgarile, astus siis majja ja Robert järgnes talle. Kaks poissi läksid sel hetkel mööda. Edgari kohal viitas üks neist peaga majakese ukse poole ja sõnas pilkavalt:

«Vend Teodorile on jälle lambukesi tulnud. Ei anna vanamehele peale lõunat ka rahu.»

«Tahavad iga hinna eest taevariiki sisse lipsata,» lisas teine poiss omalt poolt. «See siin kah,» näitas ta sõrmega Edgarile. «Ise meremees, aga ei saa läbi ilma vend Teodori jutlusteta! Ootab vist oma korda, kunas piiblitäkk ta vastu võtab ja tema taskud tühjaks teeb.»

Poisid läksid lobisedes oma teed, aga nende juhuslikult heidetud sõnad kajasid veel kaua Edgari kõrvus. Vend Teodor... kuulus jutlustaja, kellest rannarahvas veel praegugi rääkis naljakaid ja inetuid lugusid... näe, kellega lell Robert sõbrustab ja oma asju ajab... Mis võis Robertit küll siduda selle lahkusu-jutlustajaga?

Robert tuli varsti tagasi ja nad jätkasid sõitu. Edgar vaikis, ka lell ei lausunud mitte üht sõna. Alles siis, kui nad linnast välja jõudsid, küsis Robert nagu muuseas:

«Millal sa viimast korda Soomustes olid?»

«Kümne päeva eest,» vastas Edgar.

«Siis sa ei teagi veel kurba uudist,» ütles Robert. «Sinu vanaema on suremisel haige. Sellepärast ma ruttangi täna sinna, — ehk saan teda veel elavana näha.»

«Või nii,» lausus Edgar ja jäi mõttesse.

Peagi sõitsid nad läbi töölisasula ja jõudsid natukese aja pärast mereäärsesse männikusse. Selles kohas, kus mootorrattal tuli suurelt teelt keerata rööbasteele, mis viis Soomuste külla, märkasid tulijad metsaserval üht naist kirevas pidžaamas, neljaviieaastane poisike käekõrval. Nad jalutasid mööda metsaserva, korjasid lilli ja kõnelesid vist naljakatest asjadest, sest väikemees naeris ja nainegi naeratas.

Edgar tundis seda naist, — see oli Mitsi Knospin, — kuid poissi nägi ta esimest korda. Kust see peaks pärit olema?

Mootorratas hakkas hüplema jõnklikul külavaheteel. Nad sõitsid külla sisse. Üle luidete hoovas tulijatele vastu mere värskendavat hõngu.

6

Mitsi Knospini elu oli nüüd palju teisemaks muutunud. Muidugi ei sündinud see järsku ega ilma teatavate raskusteta; mõnedele inimestele oli nende muutuste saavutamine maksnud isegi tõsist vaeva.

Pärast mullutalvist kõnelust Oskariga oli Anita hakanud Mitsile sihikindlalt lähenema. Kui nad kohtusid artelli klubis või külatänaval, ei piirdunud ta tavalise formaalse tervitusega, vaid püüdis Mitsit iga kord kõnelusse tõmmata, päris tema elu ja tervise üle ja rääkis üht-teist ka oma käekäigust. Mõnikord pani Anita Mitsi jaoks kõrvale mõne raamatu, mida oli raskem saada, vahel pidas temaga nõu, mida ette võtta klubi tegevuse elustamiseks.

Algul oli Mitsi Knospin väga jahe ega tahtnud lasta Anitat endale läheneda, kuid vähehaaval muutus ta leplikumaks. Saades aru, et Anital pole mingit salakavalat tagamõtet, hakkas Mitsi temaga jälle avameelsemalt vestlema. Kord aitas ta Anital isegi korda seada väikest raamatukogu, kus oli nüüd umbes nelisada teost, kuid uusi tuli üha juurde: ilma kataloogita ei saanud enam läbi, poleks olnud paha isegi kartoteeki sisse seada. Mõned õhtud töötas Mitsi usinalt raamatukogus, kirjutas kaarte raamatutele ja lugejatele. Nähes, et see tegevus on hakanud Mitsit huvitama, poetas Anita möödaminnes märkuse, et ta võiks väga hästi enda peale võtta raamatukoguhoidja kohustused: polnud ju midagi kohutavat kolm korda nädalas tund aega raamatukogus viibida ja lugejatel raamatuid vahetada.

Mõne päeva pärast, kui oli mehega aru peetud, võttis Mitsi lõpuks Anita ettepaneku vastu. Algul tundis ta, et on hirmsasti koormatud ja tööga seotud, raamatukogus töötamine ei lasknud tal anduda tühjale unistamisele, kuid vähehaaval ta harjus, sest selgus, et ühiskondlikku tegevust võis ilma eriliste raskusteta ühendada isiklike huvidega — oli vaja ainult tsipake piirata neid isiklikke huvisid. Pealegi käis raamatukogus palju rahvast — seal oli Mitsil väga hea võimalus demonstreerida oma tualette.

Kevade poole organiseeris Mitsi lugejate konverentsi ühe populaarse nõukogude romaani üle. Selle sündmuse kohta ilmus väike kirjutis isegi ühes vabariiklikus ajalehes — seal oli tunnustavalt mainitud konverentsi organiseerija seltsimees Knospini nime. See pakkus Mitsile suurt rahuldust; ta otsustas seda üritust mõne aja pärast korrata.

Klubis organiseeriti segakoor, pigemini küll naiskoor, sest mehed viibisid suurema osa ajast merel ega saanud proovidest korralikult osa võtta. Koori juhatas mittetäieliku keskkooli direktor töölisasulast.

Kommunistlikud noored asutasid kevadel klubi juurde ka kehakultuuriringi ja hakkasid välja andma seinalehte «Tuulepuhang», kus võeti pilkenoolte alla laisad ning mahajääjad ja valmistati pahatihti ebameeldivaid silmapilke nii mõnelegi küla elu tugisambale. Terve kuu kestis klubis kabeturniir. Paar-kolm korda esinesid klubis lektorid, kes oma loenguis rääkisid rahvusvahelisest olukorrast, religioossete eelarvamuste jäänustest inimeste teadvuses ning uusimatest saavutustest kalandustehnika alal. Soomuste rahvas sai teada, et Kaug-Idas kasutatakse kalapüügil juba ammugi sellist vahendit nagu seisevnoot — see olevat midagi meremõrra taolist. Mõndagi uut said nad teada ka traalpüügist, kalakutritest ja teaduse osast kalanduses.

Mitsile näis, et klubi töö pole sellega veel kuigi täielik, sest mis klubi see on, millel pole oma kunstilise isetegevuse ringe ega draamakollektiivi — noorpõlves oli ta mõned aastad kaasa mänginud asjaarmastajate näitetrupis.

«Peaks proovima midagi niisugust organiseerida,» soovitas Anita. «Kui teie võtaksite selle asja enda kätte, siis tuleks sellest kindlasti midagi välja.»

«Arvate?» lausus Mitsi ja vaatas Anitale uurivalt silma.

«Teil on kogemusi teatri alal,» märkis Anita.

«Eriti suuri kogemusi mul just pole, aga kui tuleks appi elukutseline näitejuht... kas või šefluskorras... Peaks kunagi Riias Kunstide Peavalitsusse sisse astuma — võib-olla saavad nad meid aidata.»

«Tehke proovi!»

Ja Mitsi tegigi proovi. Tal õnnestus kokku leppida, et üks pealinna teatrinäitlejaid võtab «Uue Elu» draamaringi oma šefluse alla ja aitab selgeks õppida paar ühevaatuselist näidendit. Seejärel hakkas Mitsi komplekteerima «ansamblit», mis polnud sugugi kerge ülesanne, sest kalurineiud ja -noormehed häbene-

sid esineda publiku ees — kõige rohkem sellepärast, et see publik koosnes oma küla inimestest. Nüüd tuli jälle appi kutsuda komsomoliorganisatsioon — esimene trupp koosnes ainult kommunistlikest noortest. Pärastpoole said teisedki julgust, ja varsti ei võinud Mitsi enam näitlejate puuduse üle kurta. Iseenesest mõista mängis ka ta ise kõikides lavastustes kaasa — peamiselt armastajate osades, mis tal kõige paremini välja tulid.

Seoses draamaringi ja raamatukogu juhatamisega tuli Mitsi Knospinil aeg-ajalt Riiga sõita — oli vaja kostüüme hankida ja vaadata, mis bibkollektoris uut. See oli juba üsna elav ühiskondlik tegevus — Ansis Knospin nägi seda heameelega. Muidugi, teed õmbleja juurde ei suutnud Mitsi nüüdki täiesti ära unustada, ja seda polnudki vaja, sest nüüd ei mõelnud ta oma vajadusi enam välja, vaid tema tellimused tundusid tõesti vajalikud olevat. Ansis Knospini rahakott võis pisut kergemini hingata.

Ühel õhtul mai lõpu poole, kui Mitsi Knospin ja Anita olid kahekesi klubisse jäänud, tuli Mitsile peale üks neist harvadest avameelsuspuhangutest, mil ta laskis teisel inimesel vaadata oma hinge kõige varjatumatesse sopikestesse. Asja ees, teist taga hakkas ta rääkima:

«Te olete õnnelik inimene, seltsimees Klava. Teil on oma perekond, tubli mees ja lapsed. Te ei või kujutledagi, kui vaene on selle elu, kelle majas iialgi ei kõla laste naeru. Ja kui veel mees on ka hommikust õhtuni ära, siis näib mõnikord, et maja on välja surnud, sa ise uitad nagu viirastus tube mööda ringi. See on kohutav tunne.»

«Miks te ei võta lastekodust mõnd vaeslast?» küsis Anita. «On ju ometi neid, kellel pole ei isa ega ema, — Isamaasõjas langenute lapsed. Adopteerige ja kasvatage üles nagu oma! Teie olukord lubab seda.»

«Ma ei tea, kuidas Knospin selle peale vaatab,» jäi Mitsi mõttesse. «Kas talle meeldib see lärm . . .»

«Aga teie ise?» küsis Anita.

«Mul poleks midagi selle vastu.»

«Siis pidage mehega nõu! Võib-olla igatseb ta just sedasama, mis teiegi.»

«Võib-olla tõesti . . .»

Selle juhusliku kõneluse tulemuseks oli, et juba nädala pärast sõitis Knospinite abielupaar Riiga kahekesi, õhtul aga pöördusid nad koju tagasi kolmekesi: nendega sõitis ühes väike

tumedajuukseline poisike, kelle nimi oli Eerik. Tema isa oli langenud Suures Isamaasõjas, ema hukkunud Salaspilsi koonduslaagris. Mitsi laskis talle pealaest jalatallani uued korralikud riided õmmelda ja hakkas väikest Eerikut kasvatama. Sageli ilmus ta koos poisiga külatänavale ja randa, mõnikord — nendel õhtutel, kui ta pidi olema raamatukogus, — võttis ta poisi ka klubisse kaasa. Kui siis keegi tundis huvi selle vastu, kes see tore poiss on, seletas Mitsi uhkelt:

«See on minu poeg.»

Esialgu meeldis Mitsile uus olukord. Võib ju olla, et tal ei saa sellest villand ka edaspidi — mõni skeptik Soomuste külas püüdis küll selles kahelda.

SEITSMES PEATÜKK

1

Kodus leidis Edgar eest ainult Ruta. Isa oli läinud Pudumi külla kontrollima, kuidas Rumbaini ja Aaboli brigaadid oma uute meremõrdade tõrvamisega on toime tulnud, — Oto Rumbain oli selles suhtes lohakas; ema oli Klavade pool, vana Klava-ema juures: keegi omastest viibis alati haige toas.

«Kas tal ei lähe sugugi paremaks?» küsis Edgar.

«Täna hommikul käis arst,» vastas Ruta. «Ütles, et polevat enam mingit lootust. Ta ei tunne enam inimesi ära.»

«Ei tea, kuidas vanaisa sellest üle saab?»

«Võid ise ette kujutada. Ta peab end ju muidu vapralt ülal ja on pealtnäha rahulik, aga igaüks saab aru, kui mures ta on.»

Vanad Klavad polnud oma lapselapsi eriti hellitanud; kunagi polnud nende vahekorras tekkinud seda soojust ning südamlikkust, mis lähendab inimesi ja teeb neid suuremal või vähemal määral üksteisele vajalikuks; seepärast ei äratanud teadmine, et vanaema võib peatselt surra, Edgari ja Ruta südames teravat valu. Oli kaastunne, kahetsus, et inimene peab surema, kuid samuti oleksid nad taolisel juhul kahetsenud iga teistki tuttavat inimest. Möödapääsmatu kurb sündmus muutis nad tõsiseks, mõtlikuks, pisut murelikuks, kuid mitte rohkem. Vana Klava-ema olid nad austanud ja mõnikord ka tema sõna kuulanud, kuid kunagi polnud nende tunded soojenenud selle määrani, et need oleksid üle läinud armastuseks, sest ka vastu ei saanud nad kunagi midagi niisugust. Vanade Klavade majas oli alati valitsenud omakasupüüdlik vaim, praktiline kaalutlus ja suur enesekindlus, oma lapsi hindasid nad ka ainult selle järgi, kuipalju need tõid materiaalset kasu. Noorpõlves olevat

Robert olnud oma vanemate pailaps, üksnes teda nad koolitasid, lootes, et temast saab silmapaistev mees ja siis langeb pisut tema jõukusest osaks neilegi. Ometi ei tulnud sellest midagi välja, Robertil ei vedanud elus. Pärast seda pettumust muutusid vanad Klavad veel ahnemaks ja ihnemaks, terav egoism määras iga nende sammu. Lapselapsed polnud neid kunagi teistsugustena näinud.

Jah, see raske sündmus... Kui seda poleks, siis puhuks Edgar praegu valgmal oma lapsepõlvesõpradega juttu, räägiks neile, mida ta Moskvas nägi... võib-olla lööksid nad külavainul jalgpalli või katsuksid jõudu mõnes teises spordimängus. Siis oleks ka Rutal vennale hoopis teistsuguseid küsimusi, — kindlasti tahaks ta teada, missugune korter on Silujanovitel ja kuidas Tanja riides käib. Nüüd aga istusid nad tõsiste nägudega teine teisel pool lauda, rääkisid koolist, eksamitest, kergetest ja rasketest õppeainetest, — kaks noort, kes tahavad elada, rõõmustada oma olemasolu üle, iga uut päeva helgete lootustega vastu võtta.

Banderi Liidia oli end möödunud pühapäeval registreerinud perekonnaseisubüroos Jaan Zaalitiga — kodus kutsus ta teda Džoniks. Sellestki oleks Rutal olnud vennale üht-teist naljakat ja huvitavat jutustada — kas või seda, et Liidia oli perekonnaseisubüroos abiellumistseremoonia ajal vana tava kohaselt meelega Džonile jala peale astunud (et pärast saaks valitseda mehe üle), aga Džonil olnud just selle koha peal kuri konnasilm ja ta olevat valust kõvasti karjatanud, kohutades noorikut ja kõiki juuresolijaid. Aga kuidas sa räägid niisuguseid asju — võid veel Edgari naerma ajada ja kuhu see kõlbaks. Ja nad istusid tõsiste nägudega edasi — makstes oma kurbuse lõivu ühele sündmusele, mida polnud veel toimunudki.

Lõpuks sai Edgaril sellest villand. Ta tõusis püsti, ütles, et läheb komsomoli-algorganisatsiooni sekretäri Rein Aaboli juurde, et lasta end õppeaasta alguseni ajutiselt arvele võtta, — ja läks ära. Liiga ilus oli juunipäev, liiga hele oli taevas ja liiga särav oli päike, et kahekümneaastane noormees oleks suutnud toas konutada. Ruta nägi läbi akna, kuidas Edgarile lõid tänaval kohe külge kaks tüdrukut — Duunise Vilma ja Liepniegi Aina, plikad tikkusid talle ligi nagu kärbsed meele, kuid Edgar oli mõlema vastu kurt ja pime, ning pärast teretamist jättis nad kohe üksipäini keset tänavat seisma.

«Tanja...» mõtles Ruta. «Ainult see seisab tal meeles. Kuid

Duunise Vilma pole sugugi maha visata plika... Kui ei oleks Tanjat, küll siis Edgar teda juba tähele paneks! Tanja on siiski parem...»

Siis tuli Rutale meelde Banderi Andra — ka see oli nüüd Soomustesse tagasi tulnud ja läheb varsti kalasuitsutuskotta tööle. Kursustel oli ta õppinud kalade konserveerimist, aga niikaua, kui uus vabrik mitmesuguste tsehhidega pole veel valmis, tuleb tal töötada suitsutuskoja soolamisosakonnas. Onutütrele mõeldes ei võinud Ruta enam üksi tuppa jääda. Ta lukustas välisukse, peitis võtme kokkulepitud kohta ja läks Banderile — seal olid praegu samasugused nukrad päevad nagu Klavalgi.

Sel ajal oli vanade Klavade majas juba alanud ühe elu viimne vaatus. Anita, Liidia ja Mengeli Olga istusid vaikselt surija voodi ääres. Aeg-ajalt pühkis üks või teine neist Klava-emal otsa eest higi ja peletas eemale kärbseid, kes nagu nõiutult ikka ja jälle laskusid liikumatule, kuid veel elavale kehale. Iga natukese aja tagant ohati. Ei räägitud midagi. Mida siin enam oligi rääkida: asi oli selge, küsimus seisis veel ainult selles, missugusel tunnil see juhtub.

Liidiale oli see kurb sündmus tulnud hoopis ebasündsal ajal, otse mesinädalate alguses, just nagu vanal emal oleks kade meel tütre värske õnne üle. Hea, et nad jõudsid abielluda eelmisel nädalal, — muidu oleks nüüd jälle pidanud registreerimist mõne kuu võrra edasi lükkama nende vanade eelarvamuste pärast, millest paljud inimesed ei suutnud end veel lahti ütelda. Aga elu läheb oma rada, sinu õitseajale tuleb ükskord lõpp... ja kas siis emal pole ükskõik, kuidas me keegi elame, kui ta seda niikuinii ei saa enam näha ega sellele oma mõju avaldada. Zaaliti Džon pole karvavõrdki halvem kui Banderi Edgar, — kui ta tookord oleks varem Soomuste külla elama asunud, — mine tea, kummale neist oleks Liidia valik langenud.

Vaat missugused mõtted keerlesid Liidia peas, kui ta surija voodi ääres istus. Aga keegi ei teadnud ju, mida ta mõtleb.

Mengeli Olga nägu oli kõige murelikum. Ta nuuksus, hõõrus vahel ninarätikuga silmi ja tema rinna sügavusest murdusid aeg-ajalt välja nii valjud ohked, nagu oleks keegi tal kämblaga kaua aega suud kinni hoidnud, nii et tema kannatav hing pidi nüüd aplalt värske õhu järele haarama. Ema haiguse ajal oli Olga teda mitmel korral vaatamas käinud, ja kui isa toas ei olnud, siis oli ta läbi tuhninud kummutisahtlid, vana kapi ja ema riidekirstu. Ta teadis täpselt, mitu lina, käterätti ja laud-

lina vanades pärusvara panipaikades on tallele pandud, kui palju toidunõusid oli veel alles ja missugused villased riidekangad olid peidetud kapi alla. Mis see isa kõigi nende asjadega peale hakkab, kui ema enam ei ole? Mis ta naisterahva riiete ja pesuga ikka teeb? Kindlasti jagab tütarde vahel ära. Kui ainult Liidia talle auku pähe ei räägi, tema ju siin iga päev silma ees. Need, keda pole silma all, unustatakse mõnikord päriselt ära... Aga kas mina pole niisama palju oma isa tütar kui Liidia ja kas ka mulle ei lähe midagi vaja? Ema suurrätt passiks mulle palju paremini kui Liidiale, las Zaaliti Džon ostab talle uue, kui Liidia just muidu läbi ei saa. Oh jumal, kui raske... ja kole, kui inimene ei tea, mis teda ootab: kas õiglane osa ema pärandusest või teab mis tühi-tähi ilmarahvale naeruks. Aga mina olen ju ometi kõige vanem laps, esimene laps... Kui Liidia ja Anita kas või piskukski ajaks ära läheksid, saaks vast isaga nõu pidada, talle südamele koputada... muidu võib oma vana peaga mind ära unustada, kui läheb jagamiseks. Ah sa issand jumal, kui kole...

Olga nuttis tubli peatäie, ja see oli hea, et keegi ei teadnud, mille pärast ta nutab. Kahju vanast emakesest — mis muud.

Robert näitas oma nägu ainult ivakeseks ajaks, — parasjagu niipalju, kui viisakus nõudis. Seisis mõned minutid ema voodi ääres, silmitses kurvalt tema kahvatut nägu, võttis ema käe oma sõrmede vahele ja luges pulssi, vangutas siis lootusetult pead ja ohkas. Enne äraminekut kutsus ta silmadega Liidia akna juurde ja sosistas: «Ära siis unusta mulle teatada, kui asi on nii kaugel! Matusele tulen ma igal juhul.»

Liidia andis peanoogutusega mõista, et venna palve saab täidetud. Siis läks Robert ära.

Aga vana Klava? See, keda ähvardas kõige rängem hoop, kelle ellu pidi varsti astuma äärmine üksindus, — mida mõtles ja tundis see murest murtud mees? Seitsekümmend neli aastat on tal turjal, neist kaks kolmandikku on ära elatud koos sellega, keda varsti enam pole meie hulgas. Kas ta ei näe juba vaimusilmas sünget üksinduspilti, kas ei jookse läbi tema vanade kontide külmad judinad, kui ta vaid ette kujutab, kuidas ta mahajäetult, kõigile risuks kaelas, venitab oma päevi lõpu poole? Aeglaselt kõnnib ta mööda tuba, sünge ja murelik. Sel tunnil mõtleb Klava elu ja surma igivanale probleemile, mis on niisama vana kui inimsugu. Ta mõtleb surmast lihtsalt, ilma igasuguse tundelisuseta, see vana mees, kes on võtnud elu nii,

nagu ta on. Koos naisega on ära elatud pikk aeg, mõndagi on neil juhtunud selle viiekümne aasta jooksul. Lapsed on suureks kasvanud, juba astuvad lapselapsedki eluteele — igaüks seisab juba oma jalgel. Neil kõigil on tugevad jalad all — iga tuulepuhang neid ümber ei lükka, aga kunagi tuleb see aeg, kus nemadki peavad surema. Mis võib sinna parata, et inimene peab surema? Igaühel jõuab kord kätte see tunnike. Ka temast, vanast Klavast, ei lähe see mööda. Aga praegu ei ole veel tema järg. Üks inimene sureb, aga teised elavad edasi, sealhulgas ka tema — vana Klava. Kui temalt täna keegi küsiks, kas tal pole juba villand maapealsest elust ja raske ikke kandmisest, raputaks ta pead, ajaks end täies pikkuses sirgu ja ütleks kõhklemata: «Ei, ei, ma ei taha veel surra — ma tahan elada!» Jah, just nõnda vastaks ta, see asi on nii selge, et selle üle ei tasu põrmugi vaielda.

Ta kõnnib mööda tuba, istub aeg-ajalt toolile, heidab pilgu surijale ja omastele ning kogu aja mõtleb. Puhuti eksivad tema mõtted sellest kurvast kohast tükikeseks ajaks eemale, ühte majja küla teises otsas, viibivad pilgu seal ja pöörduvad jälle tagasi. Ja iga kord pärast seda on tal veel suurem tahtmine elada. Hea, et keegi ei tea, millest ta mõtleb.

Tiksub vana seinakell. Aknaruutudel pirisevad kärbsed. Lakkab tuksumast üks süda. Vana Klava vajutab oma lahkunud elukaaslase silmalaud kinni ja paneb oma käed kokku just nagu palveks, kuigi ei mäleta enam ühtki sõna «issameiest». Naised nuutsuvad, pühivad pisaraid ja jäävad rahulikumaks. Sünge pinevus on lõppenud — algab askeldus.

«Kust ostame puusärgi? Mis päeval teeme matused?» pärib lesk. Nad arutavad ja arvestavad väljaminekuid. Anita läheb koju, sest kadunu pesevad puhtaks Olga ja Liidia — kolmandat inimest pole sinna vaja.

2

Vana Klava-ema maeti pühapäeva pärastlõunal. Puusärk oli eelmisel õhtul viidud kihelkonna kalmistu kabelisse, — pool tundi enne ärasaatmist kogunesid sinna kõik lahkunu omaksed ja naabrid. Kakskümmend kuus hobust seisid kalmistu värava taga; seal olid mitmed pikkvankrid, peaaegu kõik Soomuste küla vedruvankrid ja mõni lihtne töövankergi. Hobused tammusid rahutult, peletasid sabaga kärbseid ja raputasid valjaste kõlinal päid; mõni äraaetud setukas seisis murelikult, pea longus — just nagu saaks aru, millise kurva sündmuse tunnistajaks ta on.

Niisama erinevad nagu need sõiduriistad nägid täna kabelis välja ka nende omanikud, kes seisid pühalikus vaikuses tihedalt ühes tropis vana Klava-ema puusärgi ümber. Enamikul olid seljas mustad riided, eriti vanemal põlvel, teised olid samuti püüdnud selga panna midagi tumedamat, ainult mõned nooremad olid teistest ärasaatjatest erinevad oma uute hallide ülikondadega ja suviselt heledate kleitidega. Vanad kalurid olid kapinurgast välja otsinud kõvakübarad, mis omal ajal olid siin iga naisemehe peakatteks; kümneid aastaid olid need vedelnud igasuguse koli hulgas, nad olid tolmunud, koidest aetud ja lössi muljutud, kuid need auväärsed endiste päevade toreduse atribuudid, mida kandjad ise tituleerisid «oktoobriteks», kuid teravmeelne noorus nimetas «katelokkideks», jah, need nägid veel praegugi välja väga esinduslikud, — selle tunnistuseks oli kas või Mengeli Peeter: pealaest jalatallani mustas, koltunud kummikrae nagu tünnivits ümber päevitusest mustjaspruuni kaela, hallikiuliste vurrude otsad ülespoole kikki kruvitud, enne pulmi ostetud «oktoober» käes, seisis kadunu väimees nii väärikalt oma teisepoole kõrval, nagu oleks ta mõne välisriigi saadik, kes on ilmunud esitlusvisiidile võõra riigi presidendi juurde. Olga riietus nägi välja veel mustem kui ta mehel, sest peale musta villase kleidi oli tal veel ilmatu pikk, peaaegu põlvini ulatuv tihe leinaloor, mis varjas nägu nii põhjalikult, et teda poleks ära tundnud isegi tema lihane mees, kui ta poleks selgesti teadnud, kes tema kõrval seisab.

Päev oli lämmatavalt palav — õhtuks võis oodata piksevihma. Paljud matuselised said tublisti higistada.

Kui kurb mälestamine lõpule lähenes, tuli kabelisse tagasi Klava Edgar, kes oli käinud vaatamas, kas hobune pole end lasila küljest lahti kiskunud, ja puges isa juurde. Ta tõmbas isa kergelt kuuevarrukast.

«Mis on?» küsis Oskar Klava tasa, pöördudes poja poole.

«Mis nüüd saab?» sosistas Edgar. «Mustakuuemees tuleb ... õpetaja Puksis.»

Oskari nägu tõmbus pilve.

«Kes teda kutsus? Sai ometi räägitud, et matused tehakse ilma õpetajata.»

«Mina tahtsin nii!» kõlas äkitselt musta loori alt Mengeli

Olga hääl — palju valjemini, kui kabeli pühalikus vaikuses oleks vaja olnud. Mõned matuselised lausa kohkusid ja teadmata, milles asi seisab, vaatasid imestades Olga poole: mis siis sellele on sisse läinud? Kas on segaseks läinud suure murega? Olga aga jätkas: «Kõik ei ole siin paganad nagu sina. On ikka mõni ristiinimene ka meie hulgas. Kus seda on nähtud — ilma õpetajata matta! Siis poleks maksnud matusele tullagi! Minu tundeid pole kellelgi õigus mõnitada. Ja ka emal...»

«Emale on see nüüd küll täiesti ükstapuha,» vastas Oskar. «Aga kui sa arvad, et ainult sinul, jumalasõna uskujal, on tunded, aga meil, uskmatutel, neid ei ole, siis sa eksid. Ja ka meie ei soovi, et meie tundeid mõnitatakse.»

«Tee, mis tahad,» raius Olga vastu. «Aga õpetaja tuleb. Meie Peetriga ei saa ilma selleta läbi. Ega sina ole temale maksnud — meie ise maksime oma higivaevaga teenitud kopikaist.»

«Häbene, Olga!»

«Häbene ise, va pagan!»

Sõnelus polnud veel lõppenud, kui kabelisse astus koguduse õpetaja Puksis. See oli alles noorepoolne mees, parimates eluaastates — suur ja tugev, ümmarguse punetava näoga, tumedate pügatud vurrukestega; kui tal poleks seljas olnud musta talaari ja peas kirikhärra ametimütsi, oleks teda võinud pidada näitlejaks, universaalkaupluse direktoriks või veterinaararstiks — nagu kellelegi just pähe tuleks. Matuselised andsid talle teed, nii et ta võis vabalt aset võtta puusärgi jalutsis. Ta langetas kohe pea, surus lauluraamatu vastu rinda ja hakkas palvesõnu pomisema. Pea langetas ka osa matuselisi; Mengeli Olga laskus ettevaatlikult põlvili.

Puksis sai vist aru, et tema tulekut võetakse vastu kahesuguste tunnetega. Pärast palvet libistas ta range pilgu üle matuserahva ning alustas siis:

«Armsad leinajad, murest murtud abikaasa, hingevalust nuheldud lapsed ja lapselapsed, kurvastajad naabrid ja sõbrad...»

«Kodanik Puksis!» katkestas Oskar teda. «Me palume teid siit lahkuda. Olge nii lahke!»

«Ma olen kutsutud ja täidan oma kohust,» vastas Puksis.

«Õpetajahärra, ärge kuulake seda paganat!» hüüdis Olga. «Meie oleme palunud teid tulla, kõnelge meile! Kui temale pole ema mälestus kallis, siis mingu ise minema.»

Õpetaja jätkas matusekõnet.

Siis viipas Oskar Anitale, Edgarile ja Rutale ning hakkas liikuma ukse poole. Kohe hakkasid liikuma ka paljud teised — Banderi Andra ja Gunar, Zaaliti Džon, Kristap Liepniek, suurem osa noori ja ka mõned vanemad mehed. Lahkus umbes pool kõigist matuselistest.

Keegi minema ei sõitnud. Koguneti oma vankrite juurde, mehed tegid suitsu, noored jalutasid ringi.

«Ootame, kuni see komet lõpeb,» ütles Oskar. «Kui mustakuuemees ära läheb, siis paneme oma pärjad ema hauale.»

Nii nad tegidki, kuid neil tuli kaua oodata, sest Puksis venitas talituse meelega pikaks. Natukese aja pärast kostis esimene matuselaul:

> Su vermed ja su haavad,
> Su kibuvitsakroon
> Mul õnnistuseks saavad,
> Siis kui mul häda on...

Ärasaatjad laulsid väga ebaühtlaselt, mehed põristasid nagu parmud, naised kiunusid nii, et kuulajate kõrvadel hakkas valus, — Puksise bariton suutis ainult suurte raskustega viisi pidada.

Oskar imes vihaselt paberossi ja kurjustas Olga peale: «Just nagu peast põrunud. Tõsise asja muudab tsirkuseks.»

Lõpuks kostis kalmistult:

> Nüüd surnukeha matame...

Matuserong oli viimaks hakanud liikuma Klavade perekonna hauaplatsi poole. Kuid möödus veel ligi tund aega, enne kui seal lõpetati ja kirikhärra kalmistuväravast välja astus. Olga oli talle vist hästi maksnud — egas ta muidu poleks olnud nii hirmus püüdlik. Sünge näoga, millelt võis nagu peopesalt lugeda viha ja väljakutset, möödus Puksis vankrite juures seisjate rühmast. Lõpuks võisid nüüd needki vana Klava-ema hauale minna ja lahkunuga hüvasti jätta.

...Vana Klava oli matusteks tapnud kesiku. Tütred keetsid sülti ja küpsetasid pirukaid; keegi naine, keda kutsuti igale peole perenaiseks, tegi praadi, keetis kisselli ja sigurikohvi ning küpsetas ka kollast rosinasaia. Lesk hoolitses jookide eest — pidades seejuures silmas, et ka naistel oleks mõni kergem ja magusam lonks saadaval.

Peab ütlema, et matused läksid igati korda, süüa ja juua jätkus kõigile. Kui kabelis poleks juhtunud seda pahandust Puksisega, ei oleks ühelgi kadekopsul ega tühjajutulõksutajal olnud millegi üle keelt peksta.

Peielauas õigustas Olga end Oskari ees sellega, et tema ei olevat sugugi nii tahtnud — selgest mõtlematusest oli kõik nii välja kukkunud.

«Mul oli hoopis meelest ära läinud, et sa oled kommunist, parteilane,» seletas ta. «Teie ei tohi ju niisugustest asjadest osa võtta. Kui mul oleks see meeles olnud, siis ma poleks Puksist kabelisse kutsunud, oleksime ta Peetriga pärast, kui kõik möödas ja teised ära läinud, haua juurde viinud ja lasknud õnnistada. Mis halba sellest siis oleks olnud? Nüüd oled sa muidugi minu peale hirmus vihane.»

«Sina mõtled alati ainult enda ja oma tujude peale ja alles siis tuleb sul meelde, et ka teised on inimesed,» vastas Oskar.

Matuselised katsusid peieroogi, rüüpasid keelekastet peale — nagu kellegi süda ihaldas, tuletasid kadunut hea sõnaga meelde ja avaldasid kaastunnet vanale Klavale, kes sel õhtul oli lauas keskne kuju. Ta pidas end ülal otse suurepäraselt: oli see nüüd joodud viina mõju või tahtis ta matuseliste meeleolu kõrgel hoida või veel midagi muud, kuid tema ei näinud sugugi kurb välja, see saatuselöögist tabatud lesk. Otse vastupidi: kogu õhtu oli vana Klava õige elav, lobises palju ja vahetevahel pillas isegi mõne labase nalja. Tema ei olnud selline mees, keda oleks pidanud lohutama ja toetama.

Kui peielised üksteise järel koju läksid ja piduperenaine hakkas laualt koristama nõusid toidujäätmete ning joogipäradega, otsis vana Klava veinipudelite hulgast ühe, mida polnud veel sugugi puudutatud, ja pani riidekappi tallele. Ta korjas ka maiustustetaldrikutelt mõne pihutäie kompvekke, keeras ise ajalehest tuutu ja puistas kompvekid sinna sisse; siis peitis ta sellegi kapipõhja veinipudeli kõrvale: mõne päeva pärast võib neid asju vaja minna.

...Ühe nädala kõndis vana Klava kurva näoga ringi, nagu murest murtud mehele kohane. Ja siis ühel õhtul, kui väljas oli juba pimedaks läinud, kohendas lesk vana kummutipeegli ees oma kaelarätti, kammis väikese kitsehabeme ja vuntsid sirgu ning sikutas musta koduvillase kuue hõlmu pisut allapoole, et

paremini seljas istuks. Nii end kombesse seadnud, asus ta ühele tähtsale käigule.

Klava läks väravast välja, pöördus Kõrkjajõe poole ja astus väärikate sammudega kalurimajade tagant läbi küla teise otsa, mis jäi merest kõige kaugemale. Aeg-ajalt vaatas ta ringi, kontrollides, kas keegi ei näe, kuhu ta sel õhtul läheb.

3

Väike pillirookatusega majahurtsik vanadusest ruskete palkseintega, mis seisis teistest eraldi küla tagaotsas, kuulus ühele lesknaisele — Katriina Miltinile, kuid ükski Soomuste ega Pudumi elanik ei mäletanud, et teda oleks kunagi kutsutud teisiti kui Miltini Katiks. Oma kuuekümne kahest eluaastast hoolimata oli Kati veel tragi naine — energiline ja töökas. Ka suu peale ei olnud ta kukkunud, ja kui keegi juhtus mõtlematult ütlema midagi niisugust, mis polnud Katile meeltmööda, siis see alles kuulis, kes ta õieti on. Kati ei kohkunud tagasi kellegi ees — oli see kes tahes — ja oma õiguse eest oli Kati valmis minema läbi tule ja vee. Tülinorijadki teadsid seda hästi, ja seepärast hoidsid nad südikast lesest ettevaatlikult tükk maad eemale, kui olid kord juba õpetust saanud.

Kati armastas igas asjas korda, seepärast hoidis ta oma majas piinlikku puhtust. Värvimata köögilaud oli nii valgeks küüritud, et rõõm näha, ja vaskkastrulid särasid seinal nagu pisikesed päikesed. Ei prussakaid ega ämblikuvõrke kannatanud Kati oma majas — inimene, kes sinna sisse astus, võis otse puhata. Muidu oli seal kõik samuti, nagu paljudes teistes kalurimajades: vana mööbel, tuhmunud peegel seinal, võrguhark toanurgas ja seisnud võrkude lehk, mida ei saanud välja ühegi tuulutamisega.

Kati oli suure söömisega ja maias magusa peale, seepärast oli ta ka kehalt ümarik, kuid tema välimusele ei tulnud see kahjuks; igatahes nägi ta välja tublisti noorem oma aastatest. Ainuke paha asi oli see, et tema keel ei osanud paigal seista ja keerutas mõnikord kokku niisuguseid asju, millest oleks parem olnud vaikida. Artelli koosolekutel ütles Kati alati midagi ka omalt poolt, ükskõik, kas talle sõna anti või mitte, — sellise pisiasja peale ta suurt ei vaadanud. Kati oli juba kaks meest

üle elanud, kuid paistis, et ta võiks vaevata üle elada veel teist niipalju, kui oleks ainult juhust.
Klava-muti matustele ta ei läinud. Selle tagasihoidlikkuse põhjuseks oli juba sõjaeelsetest aegadest pärinev vana vimm. Klava-eit oli tookord Kati peale keelt kandnud, öeldes Banderi poes paljude inimeste kuuldes, et Miltini lesk meelitavat Duunise naise käest vanameest ära. Muidugi ei võinud Kati seda eluotsani andeks anda, liiatigi veel seepärast, et ta sellest Duunise vanamehest väljagi ei teinud. Nii Duunis kui ka vana Klava-eit puhkasid nüüd kihelkonna kalmistul, aga Kati elas edasi ja oleks küll võinud vana ülekohtu andestada, kuid see käis tal siiski üle jõu. Näe, mispärast ta sel ajal, kui külarahvas Klaval süldikausside taga istus ja kollast rosinasaia hammustas (oi, kuidas see oleks Katile maitsenud!), üksipäini oma toas konutas ja õhtut ootas, et saaks magama minna. «Näe, kui kange ma olin,» mõtles Kati. «Ei läinud ühti, las matavad, nagu tahavad! Mina ei lase oma uhkust ja au kellelgi jalge alla tallata.»
Nädal pärast Klava-ema matuseid, kui Kati üksinda kodus istus, kuulis ta järsku ukse tagant kobistamist. Seal pühkis keegi jalgu ja koputas siis tasakesi uksele.
«Kes seal veel nii hilja kollab?» mõtles Kati ja sai päris tigedaks. «Justkui päeval enam aega poleks.»
Kuid polnud midagi parata, seal oodati sisselaskmist. Ilmaasjata poleks ju keegi ometi nii hilisel tunnil tulnud. Kati tõusis ja läks hilisele külalisele ust avama. Aga kuidas läksid ta silmad imestusest ja üllatusest pärani, kui ta tulijas ära tundis vana Klava!
«Tere õhtust, Katikene,» teretas Klava ja kergitas suurest viisakusest isegi nokatsmütsi. Ta naeratas ukse taga poolpimedas ja lehkas tüki maa taha viinast.
«Teie . . . kas te pole mitte ära eksinud?» kogeles Kati, piiludes ukseprao vahelt leskmeest, kes alles nädal tagasi oli matnud oma naise kihelkonna kalmistule.
«Mul oli väheke asja,» seletas Klava. «Egas ma muidu poleks tulnud.»
«Kuidas te siis nii — nõnda hilja?» imestas Kati ikka veel. «Kas siis homme päeval ei oleks saanud?»
«Sedasi tahab välja tulla küll, et poleks saanud,» sõnas vana Klava kelmikalt. «Mõnikord on niisugust asjaajamist, et ei või tundigi edasi lükata.»

«Kui just nii on, eks siis astuge sisse!» — Kati tegi ukse lahti ja laskis Klava eeskotta. «Ega midagi, peab veel tule üles võtma, kui selline külaline majas.»
Kati viis Klava tuppa, tõmbas akendele eesriided ette ja süütas siis laualambi. Roosa lambikuppel tegi valguse mahedaks ja pisut romantiliseks. Istunud teine teisele poole lauda, ei saanud Miltini Kati ja Klava tükk aega jutujoonele. Klava nägi välja üsna naljakas — just nagu teeks ta vigurit, kuid samal ajal oli ta kohmetunud.
«Mineva pühapäev matsite siis naise maha,» võttis Kati esimesena jutuotsa üles.
«Mis seal muud üle jäi,» vastas Klava. «Kui inimene on surnud, eks siis pea maha matma. Sedasama tehakse ükskord meie kõigiga.»
«See on nüüd tõsi küll,» oli Kati nõus. «Jumal kutsub meid kõiki ära, kui see aeg kord kätte jõuab!»
«Aga seni kui inimene on elus, ei maksa tal ometi kogu aeg oodata, kunas teda kutsutakse usside seltsi,» ütles Klava. «Iga päev on vaja elada, muidu ei ole väärt inimene olla.»
«Hmm . . .» ümises Kati sügavamõtteliselt.
Seejärel kõnelesid nad ilmast (väljas hakkas müristama ja akna taga sähvatasid aeg-ajalt välgunooled), kalapüügist, maailmapoliitikast ja sõjajuttudest, mida viimasel ajal kuuldi üha sagedamini. Kati mõistis, et egas Klava täna õhtul küll juba selleks tema poole tulnud, et tühja-tähja lobiseda. Imelik oli ainult, et ta ei tahtnud midagi matustest rääkida: iga kord, kui Kati puudutas seda sündmust, keeras Klava jutu teisale, nagu oleks see olnud liiga tähtsusetu, nagu ei maksaks sellele nii palju mõelda. Aeg-ajalt heitis Kati oma külalisele uuriva pilgu: kuue vasak tasku hoidis tal kahtlaselt pungi, ka püksitaskus krabises midagi iseäralikult . . . Ja vähehaaval hakkas ta aimama, et Klava tänaõhtusel külaskäigul pole juhuslik iseloom. Ta on tulnud kindla plaaniga. Kati aimas, mis plaan see on, kuid tegi, nagu ei saaks ta aru, ja jättis meelega tähele panemata vanamehe kaudsed vihjed. Ei, ta ei läinud Klavale appi, ei kergendanud tal selle keeruka ning tähtsa ülesande sooritamist, mis oli vanamehe siia ajanud. «Kui oled nõnda nõuks võtnud, siis näita, kui palju sul veel seda va särtsu sees on,» mõtles Kati. «Mis sa sellisega peale hakkad, kellel ei ole julgust oma sisemisi tundmusi välja ütelda.»
Nii hull see asi ei olnud: Klaval oli julgust küll, ainult ta

ei tahtnud otsekohe esimestest sõnadest peale sellest rääkima hakata. Kui viisakuse pärast oli küllalt muudest asjadest lobisetud, tõmbas Klava nohisedes taskust maasikaveini pudeli ja kompvekituutu. Pani need lauale ja ütles:

«Mekkige, Katikene, vast istub! Mõne klaasikese ka ehk leiab?»

Kati otsis välja kaks vana veiniklaasi, pühkis käterätikuga üle ja asetas ühe Klava, teise enda ette.

«Mille peale me siis joome?» päris ta.

«Ma arvan, et ega ei maksa seda asja pikalt venitada,» ütles Klava. «Me oleme mõlemad arusaajad inimesed, elus näinud üht kui teist. Pole meil ühti vaja ümber nurga rääkida ega kometit mängida.»

«Just, just, asi olgu selge,» kinnitas Kati.

«Eks ma tolle selguse pärast täna õhtul siia tulnudki,» seletas Klava. «Ma ei mõista lesepõlves elada, see on kõik see jutt. Laste kaela jääda ma ka ei taha. Mul on hobune, üks lehm ja siga — mis ma nendega peale hakkan, kui perenaist ei ole majas?»

«Ega ta vale ole,» toetas Kati. «Üksipäini on teil raske hakkama saada.»

«Õige jutt, Katikene. Ja kes käseb mul nii elada? Kas mina olen siis halvem kui teised?»

«Kus sa sellega! Aga mis te siis olete nõuks võtnud?»

«Lesepõlvele lõpp peale! Mida rutem, seda parem. Katikene, kas te oleks nõus mulle tulema?»

«Te teete nalja . . .» lõi Kati häbelikult silmad maha.

«Mitte põrmugi!» Klava ajas end sirgu ja nägi sel silmapilgul üsna imposantne välja — suur tugev taat, nooruslik tuli südames. Ja millised käed tal on — nagu paadi põhjalauad! Karu jõud on tal veel kontides, katsugu ainult mõni neist noortest temale ligi saada!

«Mul on naist vaja ja teil meest vaja,» jätkas Klava, «mispärast me ei võiks paari minna?»

«Aga kas siis nii võib?» punnis Kati ikka veel vastu. «Oleks nagu näotu . . . nädala eest te matsite esimese naise . . .»

«Ma ei saanud teda ju varem matta,» ütles Klava. «Seda teate te väga hästi. Aga näotusest ei hooli ma küünemusta võrd. Las ilmarahvas mõtleb, mis ta tahab. Meie elame ise oma elu, ei nemad tule meie eest elama.»

«Tõsi ta on,» nõustus Kati. «Siiski pean ma seda asja veel mõtlema. Ei saa nii äkki otsustada, ühe tunniga.»

«Eks või siis oodata,» pomises Klava. Ta kallas veini. Siis lõid nad klaasid kokku ja jõid põhjani. Klava harutas šokolaadikompveki lahti ja ulatas meelitavalt Katile. «Proovige, see mekib õige hea.»

Ja kui Kati oli maitsva kompveki ära lutsinud, vedas vana Klava näo naerule ja küsis lahkelt:

«Noh, kuidas siis jääb? Kas annate mulle lootust?»

Kati lõi jälle silmad maha ja vastas tasa:

«Seda ju võib.»

Sellega tehtigi kaubad maha — äikesemürina, välgu sähvimise ning vihmaojade kohina saatel. Kui äikesepilv ära vajus, oli ka Klaval ja Katil maasikaveini pudel tühjaks joodud. Tuju oli nüüd mõlemal päris hea.

Ära minnes andis Klava oma väljavalitule musu ja lubas järgmisel õhtul jälle külla tulla. Kui ta Kõrkjajõe äärde jõudis, tuli talle meelde üks vana lauluke, mis talle noorpõlves oli meeldinud. Vihmast märga liiva mööda vantsides hakkas vanamees tasakesi jorutama:

> Neiukest nägin ma silla peal teel —
> Kõik luud-kondid kangeks mul jäid tema ees!
> Tradi-ridi-raa, hopsassaa,
> Kõik luud-kondid kangeks mul jäid tema ees!

4

Mitu päeva pärast seda kõnelust ei rääkinud vana Klava oma lastele veel midagi tähtsast otsusest, mis oli tehtud Miltini Kati majakeses. Sõnaahtralt, kogu aeg mõttes, ajas ta oma igapäevaseid asju, talitas loomi, käis valgmal kaluritel vastas, kui need püügilt tagasi tulid, ja näis olevat täielikult tagasi pöördunud oma tavalise elu rööbastele, kust naise haigus ja surm olid teda ajutiselt välja löönud.

Kati juures käis ta ülepäeviti, kuid nendest käikudest polnud külas esialgu kellelgi aimu. Kaua neid muidugi varjata ei saanud, seepärast kiirustas Klava oma väljavalitut pulmadega. Laupäeva õhtul oli otsustav jutuajamine ja võeti vastu lõplik otsus. Seejärel hakkas peigmees tegutsema.

Pühapäeva hommikul ihus ta kaua habemenuga ja lõi topsis

seebivahtu. Enne kui Martin Peetri poeg Klava (nii seisis tema passil) asja juurde asus, vahtis ta kaua peeglisse, silitas sõrmedega veel viimast korda halle vuntse ja sokuhabet, ohkas siis ja ajas kõik maha. Kui lõug oli puhas, vahtis Klava end veel tükk aega peeglist, hõõrus näpuotsaga neid kohti, kus alles äsja olid uhkeldanud ilusad vurrud ja nägus habemetutt: nüüd oli kõik sile ja paljas. Ülahuul näis äkitselt olevat ebatavaliselt pikaks veninud ja lagedaks jäänud, lõua otsa oli tekkinud lohuke ja kogu nägu oli tublisti muutunud — otsekui kümme aastat nooremaks läinud. Klava tuli algul iseendalegi võõras ette: uue väljanägemisega oli vaja veel harjuda.

Selle operatsiooni tulemus rahuldas taati. Ta oli veendunud, et see valmistab Katile tõelist rõõmu, — kõik sündis ometi tema tahtmise järgi. Klava sidus halli siidrätiku kaela ja pani nokatsmütsi pähe ning läks küla peale kõndima. Esimene inimene, keda ta kohtas, oli vana Rumbain, kes poja käsul oli toonud Oskar Klavale aruande brigaadi püügist viimasel dekaadil. Rumbain lausa kohkus Klavat nähes ega tahtnud oma silmi uskuda. Ainiti põrnitses ta tuttavat taati, kellega oli koos kõrtsis tühjendanud mõnegi kannu maitsvat õlut. Lõpuks hõõrus ta otsaesist ja pomises:

«Oleks just nagu Martin Klava ja just nagu poleks kah . . .»

«Tema ise, kes siis muu,» hüüdis Klava.

«Aga kus sa, mees, oma habeme oled pannud?» imestas Rumbain.

«Peigmees-inimesele see ei kõlba,» seletas Klava. «Nädala pärast võid pulma tulla, sedasi need asjad nüüd sedapuhku on.»

«Õiget juttu ajad või, Klava?»

«Kuidas muidu. Kas sa arvad, et sina üksi võid vanas eas noore naise majja tuua? Mis ajast mina sinust halvem olen?»

«Vaata kuramust!» rõõmustas Rumbain.

Vana Rumbain oli mullu sügisel teist korda abielusadamasse purjetanud ja naiseks võtnud ei kellegi muu kui oma poja Oto naise õe. Mõlemad — isa ja poeg — olid nüüd kälimehed ja sellest ajast peale pudumlased ei kutsunudki neid teisiti kui kälimeesteks. Mõnikord heitis ka Oto ise nalja ja ütles isale:

«Noh, käli, mis me täna õige teeme, kui kõht on täis?»

Kõige naljakam oli selles asjas see, et vana Rumbain võttis noorema õe. Kuigi suhteliselt eakas inimene, üle neljakümne viie aasta seljataga, oli vana Rumbaini emand siiski poolteist aastat noorem oma õest — noore Rumbaini emandast, kes sai

nüüd nime järgi tema miniaks. Hea tahtmise juures võis vana Rumbaini emandat arvata ka omaenda vanema õe võõrasemaks, ja kui mõlemal oleksid pojad, siis need oleksid omavahel tädipojad, kusjuures vana Rumbaini võsu oleks samal ajal võinud pretendeerida noore Rumbaini poja lelle nimele. Õnneks ei olnud järeltulijaid ei ühel ega teisel paaril, muidu oleksid perekonnakirjad nii sassi läinud, et keegi kurat poleks jagu saanud, kes siin kellele sugulane on; esialgu võis veel kuidagimoodi hakkama saada.

«Kes see õnnelik pruut siis on?» päris Rumbain.

«Kes muu kui Miltini Kati,» teadustas Klava. Ta võis olla kindel, et see saab tänapäev teatavaks kogu Pudumi külale: Rumbain ei ole seda sorti mees, kes selliseid asju enda teada hoiab. Ja see oli hea — ei ole endal vaja seletada.

«Egas midagi,» põristas Rumbain heakskiitvalt ja sügas vanamoelist lõuahabet, — vuntse tal ei olnud. «Kati pole maha visata. Vaata ainult ette, Martin, — kaks meest on ta juba hauda saatnud . . . mine tea, kuidas sinulgi veel läheb.»

«Vana puu nagiseb, aga ei murdu!» ütles Klava iseteadvalt.

Rumbain tõmbas hobusele piitsaga siraka ja sõitis minema. Kristap Liepniegi maja väravas pidas ta hobuse kinni ja viipas piitsavarrega Kristapi naisele Vilmale, kes oli õuele tulnud. Vilma astus vankri juurde ja Rumbain jutustas talle tükk aega midagi elavalt. «Mis muud kui minust ja Katist,» mõtles Klava, jälgides eemalt seda vaatepilti.

Kui Rumbain edasi sõitis, siis ei läinud Liepniegi Vilma ühti oma õuele tagasi, vaid tõttas üle tee Banderi Liidia majja.

«Nüüd on asi ants,» konstateeris Klava. «Läheb lahti.»

Ta sammus aegamisi läbi küla, keeras siis otsa ümber, ja nagu hommikune jalutaja kunagi, kõndis kiirustamata koju tagasi. Väikesed poisid, kes nägid, et vanal Klaval pole enam habet ja vurre, jooksid karjas talle järele, naersid valju häälega ja narrisid ning irvitasid igati. Mõnelegi aknale ilmus imestunud nägu, kogu küla kihas ja sosistas, aga Martin Klava ise tundis end hästi — just nagu õige kosilane kunagi.

Algul ei tahtnud inimesed seda uudist uskuda. Mõned naised ruttasid isegi Miltini Kati juurde ja pärisid, kas on tõsi, et ta läheb vanale Klavale. Kati kinnitas, et see on tõepoolest nii.

«Jah, me läheme paari. Ja mispärast ei või me seda teha?»

«Aga Katike, tal on ju suured lapsed — mis need ütlevad?» seletasid naised.

«Me oleme mõlemad täisealised!» vastas Kati uhkelt. «Meile pole laste nõusolekut vaja.»
«See on nüüd küll tõsi, te olete ülearugi täisealised,» naersid naised.
Klava ei jõudnud hommikusest jalutuskäigust veel õieti hinge tagasi tõmmata, kui tema juurde ruttasid Liidia ja Robert — viimasel ajal oli see hakanud sagedamini Soomuste küla vahet käima, küllap sellepärast, et mootorrattaga võis siia pääseda kergema vaevaga.
«Isa, kas see on tõsi, mis rahvas räägib?» küsis Liidia erutatult. «Sul olla nõu Miltini Katit ära võtta.»
«Jah, see on tõsi,» vastas Klava rahulikult. «Võtan naise. Ja mis siis sellest?»
Liidia ja Robert vaatasid teineteisele otsa. Mõlemad olid kõvasti kohkunud.
«Sa šokeerid oma lapsi,» ei kannatanud Robert lõpuks välja. «Meile teed sa häbi ja ennast teed naeruväärseks kogu maailma ees.»
«Miks sa pead seda tegema?» ütles ka Liidia peaaegu paluva häälega. «Sa võiksid minu juurde elama tulla ja oma vanaduspäevad rahus mööda saata. Küll meie Džoniga kannaksime hoolt sinu eest.»
«Mulle pole hoolekandjaid tarvis!» ütles Klava ja ajas end sirgu. «Oma naist jaksan ma ise toita — saan läbi ka ilma teie abita.»
«Ema hauale pole jõudnud veel rohi peale kasvada, aga sina ajad juba pruute taga,» nuuksatas Liidia. «Kas sul häbi ei ole...»
Nähes isa hoolimatut põikpäisust, tuli Robertile meelde üks ammune sündmus, mille üle kunagi — aastat viisteist tagasi — oli naernud kogu vald. See sündmus oli järgmine. Vana Klava armastas mõnikord pisut kelkida ja kujutas oma loomuseid ümbruskonna rahva ees tublisti suurematena, kui need tegelikult olid. Ühel suvel, kui Klaval oli püügiga tõepoolest õnne, kelkis ta kogu valla ees, et ta ei teadvat enam, kuhu raha panna, — seda tulevat nagu täisid mööda kasukakäist. See kuuldus ulatus maksuinspektori kõrvu ja Klavale pandi sel aastal kaks korda suurem tulumaks peale kui varem. Mida tegi aga vana Klava? Paar päeva käis ta kohkunult ja pahuralt ringi, sest ta mõistis, et tema taskul tuleb keele teenete eest vastust anda, kuid kolmandal päeval ajas ta jälle pea püsti,

otsis valgmal naabrid üles ja teatas uhkelt: «Mina maksan see aasta suuremat maksu kui rikas Bander!» Ei ta kurtnud selle üle, et peab nii palju maksma, vaid lausa rõõmustas ja läks uhkusest kas või lõhki: nüüd oli ta ometi üheski asjas Banderi enda üle trumbanud! See oli juba midagi!
Sellele ammusele sündmusele mõeldes sai Robert aru, et pole mingit mõtet vaielda ega isa keelitada sellest jonnakast plaanist loobumisele: seda põikpäist taati ei saanud paljaste sõnadega veenda, tema jääb ikka oma juurde.
Robert seisis mornilt ja näris närviliselt huuli.
«Tsirkust teeb... just nagu oleks veel vähe igasugu kometit ümberringi,» tõreles ta.
Lõpuks läks Martin Klaval kops üle maksa.
«Jätke mu hing rahule!» käratas ta. «Mul kipub uni peale — lähen leiba luusse laskma.»
Märgiks, et see on tal tõepoolest mõttes, heitis Klava voodisse — niisama kõigi saabastega, keeras selja toa poole ega teinud lastest enam väljagi. Robert ja Liidia torisesid veel tükike aega ja läksid lõpuks minema.
Ometi ei tulnud Martin Klava lõunauinakust midagi välja. Ta ei saanud magada poolt tundigi, kui uks kargas suure hooga lahti ja tuppa tormas Mengeli Olga. Ja jällegi kostis seesama vastik küsimus:
«Isa, kas see on tõsi?»
Klava ajas end voodis istukile. Eelnenud nägelusest tüdinuna ei tahtnud ta neidsamu etteheiteid enam teist korda kuulata, seepärast vastas ta järsult ja teravalt:
«Jah, see on tõsi. Ja mis see sinu asi? Mis sa siit otsid? Kas sul kodus pole enam midagi teha? Mis sa jooksed saba seljas mööda ilma ringi, justkui parmud kallal?»
Vaenulik algus jahutas Olgat veidi. Tükk aega pilgutas ta silmi ja otsekui ahmis õhku, aga kui ta oli esimesest ähmist üle saanud, siis läks niisugune laul lahti, et isa ei saanud enam suudki paotada.
«Oi jumaluke, oi jumaluke! Niisugust kõlvatust, niisugust plamaasi teha veel vanas eas! Võhivõõras inimene tuuakse majja, visatakse tuulde kõik varandus, mis eluajal kogutud... Kus su pea on, kus su aru? Kuhu sa oma häbi oled pannud? Miltini Kati — ha-ha-haa! See on siis pruut, no on küll kallike välja tulnud! Mis ema ütleks, kui ta seda näeks? Kas sa oled natukenegi selle peale mõelnud? Kas tema mälestus ei ole sulle

mitte põrmugi kallis? Tunnista, mis koerapöörirohtu see Kati sulle on sisse söötnud — kust teil muidu see suur armastus nii äkki välja tuli?»

«Sina jäta meie armastus rahule!» hüüdis Klava vihaselt. Ta ei suutnud enam voodis istuda. Tõusis üles, ajas end sirgu ja astus ähvardavalt Olga poole. «Kui sa arvad, et ma oma vana eite kunagi õieti armastasin, siis sa eksid. Vaata, kuidas sellega lugu on. Püüdis mind õnge, kui ma olin veel roheline poisinolk ega teadnud midagi ilmaasjadest, võttis mind oheliku otsa nagu lamba ja vedas kirikumõisa. Nii tuli mul see elu ära elada. Mis kohut sa minu üle mõistad? Mis kohtumõistja sina oled oma lihasele isale? Häbene ise, pühi nina puhtaks ja mine koju, tee mehele lõuna valmis!»

«Mina tean, mis ma teen!» hüüdis Olga vastu. «Oma ema varandust ei lase ma laiali tassida! See võõras vanamutt ärgu lootkugi — kohtusse kaeban, sina saad eestkostjad kaela!»

«Või nii — eestkostjad!» pigistas Klava läbi hammaste. Enesevalitsust täiesti kaotades kiskus ta ukse pärani lahti, näitas Olgale käega ja peaga ning irvitas: «Jookse ruttu, saad kohtumehed kätte enne lõunale minekut! Ainult ära liiga palju looda: testament on minu käes.»

Lõpuks sai ta ülesärritatud Olga uksest välja. Kindluse mõttes keeras ta ukse lukku: mine tea, viimaks jookseb siia veel mõni häbistaja ja eestkostja. Vanamees oli liiga erutatud, et oleks saanud veel magama jääda. Lõunavahe oli rikutud. Kaua kõndis ta mööda tuba ega suutnud kuidagi rahuneda. Lõpuks tuli talle meelde, et kapis on veel pool pudelit viina, mis oli matuselauast järele jäänud. Ta otsis selle välja ja rüüpas tubli lonksu. See aitas — hingerahu hakkas tagasi tulema, ka viha andis järele. Nüüd võis jälle Kati peale mõelda.

...Kui Oskar isa abiellumisest teada sai, kehitas ta ainult õlgu, naeratas heatahtlikult ja ütles Anitale, kes talle selle uudise tõi:

«See on isa enda asi. Arvan, et meil ei maksa vahele segada. Keelata me seda talle nagunii ei saa. Ja mine tea, võib-olla leiab ta Katiga veel oma vanade päevade õnne.»

«Aga kui ei leia?» küsis Anita.

«Siis lähme talle appi,» vastas Oskar. «Kui isale hakatakse liiga tegema, siis ei jäta me teda võõraste inimeste ohvriks.»

KAHEKSAS PEATÜKK

1

Pudumi rannal ei olnud luited nii kõrged kui Soomuste küla all. Paljud majad olid siin kõigile meretuultele avatud; tormi ajal vabisesid aknaluugid, ruudud tärisesid ja vanad kalurihütikesed võppusid otsekui külmast piksevihma valangute käes. Valgmagi oli siin mere poole täiesti lahtine — mitte selline nagu Soomuste küla rannal, kus vana muul püüdis laineid, vähendades nende hoogu, ja kus paadid võisid rajupäevadel Kõrkjajõe suudmes varju leida. See pidi küll olema keegi parandamatu veidrik, kes siin sada aastat tagasi esimese putka üles lõi ja tühjale rannikule elama asus; võib-olla ajas teda siia halastamatu saatuse jõud, äärmine meeleheide, igatsus üksinduse järele — kes seda teab. Ja kõige kummalisem oli, et sealsamas kõrval — pool kilomeetrit põhja pool — olid meretuuled kuhjanud kõrge rannavalli, mille taga inimene võis end kaitstuna tunda ükskõik kui tugevate rajuhoogudega. Egas muidu poleks sinna, alalisse tuulevarju ilusa männimetsa alla, aja jooksul kujunenud suvituskoht. Aga oli muidu kuidas tahes, esimene asunik ei jäänud kauaks üksi — ühe inimpõlve jooksul kerkis kõledale rannikule suur kaluriküla, mille elanikud armastasid oma sünninurka samuti nagu need, kes on sündinud ja üles kasvanud kõige toredama looduse rüpes: selles suhtes on inimese aru mõistetamatu.

Tänapäeval vaatas küll mõnigi pudumlane kadedusega oma naabreid Soomuste külas. Sinna kujunes nüüd tähtis kalanduskeskus, seal püstitati kalatöötlemistehast mitmesuguste eri tsehhidega, ehitati suuri kivist elumaju tööliste jaoks, sinna tuleb puurkaev, kultuurimaja, kalasadam ja palju muud,

kuid kõik ainult sellepärast, et Soomuste rahva esivanemad olid ettenägelikumad oma eluaseme väljavalimisel; võib-olla ka sellepärast, et Soomuste inimesed — vähemalt mõned neist — olid ettevõtlikumad oma naabritest. Ometi leidus pudumlaste seas ka selliseid, kellele ei tulnud pähegi kadedust tunda. Näiteid polnud vaja kaugelt otsida — siinsamas ühel väikesel liivakünkal Pudumi küla valgma juures seisid ühel juulikuu varajasel hommikutunnil kaks meest ja pidasid aru. Need olid kälimehed — Oto Rumbain oma vana isaga. Vana Rumbain — palja jalu, võidunud sõduripükste ja musta villase kampsuniga — seisis oma õlaka poja kõrval. Oto kui brigadir ei võinud nii lihtsalt riides käia. Temal olid jalas pikad allakääritud säärtega veesaapad, seljas tume kulunud bostonülikond ja peas läikiva nokaga müts — selline nagu tüürimeestel ja kaptenitel, ainult ilma tärnita. Kuigi ilm oli hommikust peale täiesti soe ja tõotas keskpäevaks leitsakut, oli mõlemal kälimehel kaela ümber paks villane sall. Nad vaatasid merele ja otsekui nuusutasid õhku.

«Vaata, see ilm...» sõnas sügavamõtteliselt vana Rumbain. «Hakkab tuult tõstma, ega ta vagaseks jää.»

«Ei, vagaseks ta ei jää,» lausus niisama sügavamõtteliselt Oto. «Lõõtsub mere valgeks. Praegu ta küll veel ei lõõtsu, aga see põhjajooks... eile olid mõrdadel kõik köied pingul nagu pillikeeled. Vanad mõrrad peaks välja võtma. Kui tuuleiil peale tuleb, siis viskab kõigi rapetega kaldale. Aga kuidas sa võtad, kui Aabol ei võta. Räime on praegu nii paksult — kühvelda nagu sumbast.»

«Mis sa muretsed, Oto,» kehitas vana Rumbain õlgu. «Kui kisub vanad mõrrad puruks — saad uued. Egas enam ole oma varandus, kõik on artelli oma. Ega sinul tule rakendada.»

«See veel puudus!» hakkas Oto naerma. Tema vaskprunid, mitu päeva raseerimata põsed läikisid hommikupäikese käes nagu rasvaga sisse määritud. Sellest ajast, kui Oto Rumbain oli pandud brigadiri ametisse, ei vaevanud ta end enam füüsilise tööga: ta organiseeris, andis korraldusi, jaotas ülesandeid lülide vahel, näitas mõnikord noorematele kaluritele, kuidas siduda soodisõlme ja kuidas noodapära vaia külge kinnitada, kuid oma laia selga raskes töös painutada ta palju ei armastanud. Võib-olla sellepärast oligi ta viimasel ajal hakanud kehast ümarikumaks minema. Iga päevaga muutus ta väliselt üha väärikamaks, — Oto naine kurtis, et mehel jäävat kõik püksid ruttu kitsaks, ei jõudvat enam õmblustest järele lasta.

Merel podisesid mootorid, siin-seal võis näha tumedaid punkte — need olid võrgupaadid. Üks mootor, võrgupaat slepis, läheneb Pudumi küla valgmale. Mootorpaat oli veel hea tüki maa taga, kuid Oto võis juba öelda, kes seal sõidab.

«Krauklise lüli,» mõmises ta. «Üsna sügaval istub sees — küllap on hästi õnnistanud.»

«Tattninadel jälle asja laiutada,» lausus vana Rumbain. «Oskar Klava merekooli-poiss töötab ju kah Krauklise juures. Oto, kas sulle ei paista, et Klaval oli sellega ehk oma tagamõte, kui ta oma juntsu sinu brigaadi pani?»

«Mine tea,» urises Oto. «Võib ju olla, et Klaval on oma plaan.»

«Ega ta sind hästi usalda. Pistis oma poja brigaadi — nüüd tal oma vaht, kes näeb kõike ja räägib kõik ära. Aga mis oli varemalt viga? Kui mõni kalaroog koju jäi, siis ei laulnud ükski kukk järele. Proovi sa nüüd...»

«Jah, varemalt polnud midagi viga,» nõustus Oto. «Aga egas see igavesti nii jää. Sügisel sõidab see merekooli-poiss jälle Riiga.»

«Sügisel ei ole siin enam ühtki suvitajat,» tähendas isa. «Riiga on praegu raske mõnd kala toimetada. Ja see vastuvõtupunkt kah... kui see valmis saab, siis ära enam mõtlegi midagi peita. Viimane kui kalapoeg tuleb Knospinile ära anda. Ähh!» sülgas vanamees vihaselt. «Mis häda neil oli selle ehitusega nii kiirustada? Me oleks väga hästi võinud veel mõne aasta ilma vastuvõtupunktita läbi ajada. Tuleb jälle ülearuseid silmi ja kõrvu juurde.»

«Mis parata,» ohkas Oto. «Soomuste rahval on veel raskem. Ülemused kõik sealsamas kõrval... vabrik, direktor, artelli esimees. Kas sa arvad, et Liepniegi Kristap muidu oleks nii püüdlik? Tal ei jäägi ju muud üle.»

«Tõsi ta on. Selle poolest oleme Soomuste meestest õnnelikumad, ülemuste silma alt ivake kaugemal.»

Oto Rumbain kergitas pükse, libistas veel kord pilgu üle mere ja ütles: «Lõõtsuma hakkab küll, ega ta rahule jää...» Hakkas siis pikkamisi kalda poole astuma, vastu mootorpaadile, mis sõitis esimese kuiva taha joome. Ähkides järgnes vana Rumbain pojale nagu vari.

«No kuidas on?» küsis brigadir.

«Ega süüd ole!» kostis lülivanem Krauklis, keskealine mees suurte valkjate vurrudega. «Läheb korda, oma tonn tuleb ära.»

«Pole viga,» tähendas Oto tunnustavalt. Ta kääris saapasääred üles ja kahlas paadi juurde. Võrgupaat, mida mootor oli slepis vedanud, oli poolest saadik räimi täis, mõned kastid olid mootorpaadiski. Nagu hõbe särasid päikese käes kalakeste soomused. Mõni uudishimulik kajakas lendles läheduses ja pidas silma peal: ehk õnnestub midagi sellest küllusest ära näpata. «Mis siis muud, kui tuleb Soomuste külla Knospinile viia.»

«Peab veel Mengelit ootama,» ütles Krauklis. «Ühe paadi pärast ei tasu mootorit käima lüüa.»

«Seda küll,» nõustus Oto. «Ma ise tahan ka vabrikusse minna. Krauklis, sa võid selle vana mõrra täna välja võtta.»

«Miks nii?»

«See ei kannata tuult välja, aga hommikul võib lahti minna.»

«Kus ta saab minna — palav aeg seisab veel ometi ees.»

«Mulle ei meeldi see põhjajooks...»

«Aga vesi ei tõuse veel,» tähendas Krauklis.

«Kui tõusma hakkab, siis on hilja,» ütles Oto. «Sel vesikaarel on paha mood.»

«Tormisignaali ei ole veel välja pandud,» sõnas Edgar Klava.

Oto heitis poisile põlastava pilgu, silmanähtava imestusega, et see roheline poisijõmpsikas julgeb meeste kõneluse vahele segada.

«Tormisignaali...» venitas ta osatades. «Vahi aga vahi neid signaale, siis jõuad sa küll kaugele. Niisiis, Krauklis, see mõrd tuleb sul välja võtta.»

«See on kõige mõistlikum,» läks vana Rumbain pojale appi. «Kui brigadir käseb, ega siis muud üle jää, kui teha tema tahtmist.»

«Peaks vaatama, mis teised teevad,» urises Krauklis.

«Meil endal pea otsas,» ajas Oto end sirgu. «Aabolilt me küll ei lähe nõu küsima. Niisiis on selge.»

Selge ei olnud küll veel midagi, kuid Oto pidas küsimust otsustatuks ja pöördus Mengeli Peetri lüli poole, kes parajasti randa jõudis.

«Noh, kuidas on?» küsis ta, kuigi nägi hästi, et Mengelil on paatides umbes niisama palju kalu kui Krauklisel.

«Oleks võinud olla paremini,» vastas Mengel: tema meelest ei olnud ükski loomus kunagi küllalt suur. «Ainult kümmekond tsentnerit. Sellega rikkaks ei lähe.»

Kalurid pidasid nõu, arutasid ilma väljavaateid, siis seoti Mengeli võrgupaat Kraukl ise mootori taha sleppi ja mõlemad lülivanemad sõitsid Soomuste külla. Oto Rumbain läks nendega kaasa, sest Soomustes oli kauplus, kust peale muude heade asjade võis saada ka viina.

Kui kalad olid vastuvõtupunkti ära antud, sõitsid pudumlased keskpäeva paiku koju tagasi, kuid Oto Rumbain ei andnud Krauklisele enne rahu, kui see läks oma lüliga vana mõrda välja võtma. «Sul on kõige vanem kraam, aga mina kannan püüste eest vastutust,» ütles Oto. «Kui mõrra puruks kisub, siis esimees sõimab mind, nii et tükid taga, aga kas sa arvad, et mul on mõnus sõimamist kuulda.»

«Palju ta sind siis ikka on sõimanud,» lõi Krauklis käega. «Võiks veel mõne päeva püüda, kuni räim püsib, — varsti tuleks niikuinii välja võtta ja kuivama panna.»

«Pole viga, Krauklis, kuivatad pisut varem, ja kui tuul üle läheb, võid kohe tagasi pista.»

Edgar ja teised Kraukl ise lüli mehed olid küll brigadiri järjekordse tuju üle pahased, kuid ühe vana mõrra pärast ei tasunud suurt tüli tõsta.

Mõrd võeti välja ja pandi luidetele kuivama, et pärast parandada rebendid. Ja sel ajal, kui mõrd päikese käes kuivas, kühveldasid kalurid teistest mõrdadest iga päev oma tonni või rohkemgi räimi välja. Neljandal päeval pani Krauklise lüli vana mõrra merre tagasi. Aga nüüd oli vesi juba nii soojaks läinud, et räim hakkas sügavust otsima ja kadus ühel heal päeval kogu rannikult hoopis. Oto Rumbaini kuulutatud «tuult» ei tulnud ega tulnudki.

«Säh sulle nüüd,» pahandas Krauklis. «Kui poleks mõrda välja võtnud, oleksime oma neli-viis tonni püüdnud. Nüüd tuleb niikuinii jälle välja võtta — mis tast seal palavas vees mädandada.»

«Kust siis mina võisin teada!» õigustas end Oto. «Aga kui oleks tulnud vesikaaretuul, mis sa siis oleks kostnud?»

Kui Oskar Klava sellest loost teada sai, istus ta kohe jalgrattale ja sõitis Pudumi külla.

2

Oskarile oli ammugi selge, et Oto Rumbain ei ole õige mees brigadiri kohale, ja kui ta teda esialgu veel sallis, siis olid selleks oma kindlad põhjused. Kõigepealt — ei saanud salata, et Oto tundis hästi kõiki kalapüügitöid, — enne sõda peeti teda üheks paremaks noodakipriks kogu rannikul; teiseks — ligikaudu pooled pudumlastest olid Rumbainidele lähedalt sugulased ja nende meelest oli Oto esimene mees kogu suguvõsas: mõnest teisest suguvõsast brigadiri poleks nad tahtnud, ja kui seda oleks neile vastu tahtmist peale surutud, siis oleksid nad sellel peagi elu kibedaks teinud ja artelli juhatusel oleks tulnud iga päev loendamatuid tülisid lahendada. Kõik teadsid, et Oto armastab võimaluse korral sohki teha ja et tal on küljes mitmeid riukaid, aga milline pudumlane oli siis ilma riugasteta! Kui Oto oleks tahtnud ja end pisut kokku võtnud, poleks ta olnud halvem brigadir kui Aabol või Liepniegi Kristap — kogemusi ei olnud tal vähem kui neil; aga kui ta oli jämeda otsa enda kätte saanud, hakkas ta mängima suurt ülemust ja kujutles, et nüüd on talle kõik lubatud.

Kui Oto tegi mõne ilmse vea, ei oodanud ta, millal teised hakkavad teda kritiseerima, vaid otsis ise oma brigaadi mehed üles ja laskis lahti sellise enesesüüdistamise nutulaulu, et meestel hakkas temast kahju.

«Egas see asi nii hull olegi, Oto,» rahustasid nad teda. «Tegijal juhtub mõndagi.»

Kuid Oto süüdistas end nii tuliselt, nimetas ennast vasikaks, tobedaks ja hulluks, nõnda, et polnud üldse võimalik teda korrapealt rahustada. Enamasti valis ta oma pihiisaks Mengeli Peetri — võib-olla sellepärast, et see oskas brigadiri halisemist kõige kannatlikumalt kuulata ja mõistis kõige veenvamalt lohutada. Iga selline patukahetsus lõppes viinapudeli tühjendamisega. Ainult üks kord oli Peetril viltu läinud: kui Oto pärast järjekordset pahategu jälle endale vastu rindu peksis ja oma isiku peale kõige julmemaid süüdistusi ladus, tegi Mengel suure rumaluse, öeldes:

«Nii see on, Oto. Sa oled halvasti teinud, nii ei oleks pidanud. Selle eest ei kiideta, vaid mõistetakse hukka.»

Oto haavus sõnapealt, sai vihaseks ja läks üle rünnakule: «Ah nii, Mengel? Sinu silmis olen ma nüüd halb, aga sina

oled see hea! Formaalselt võttes olen ma süüdi, aga kui asjale läheneda sisuliselt, mis siis välja tuleb? Kas mina üksi pean kõige eest vastutama? Kui sa olid minu sõber, mispärast sa siis ei hoiatanud, miks sa ei hoidnud mind tagasi sellest mõtlematust sammust? Mina tegin vea, aga sina jaksasid rahumeelega pealt vaadata ja lasksid minul seda teha. Kas nii talitab sõber?»

Ja ta häbistas Mengelit nii kaua, kuni sellele tõesti hakkas tunduma, et ta on Oto vastu alatu olnud. Mengel vabandas ennast ja lepitas kibestunud brigadiri, kuni see lõpuks andeks andis ja laskis ennast jälle rahustada. Pärast seda oli Mengel Oto Rumbainiga ettevaatlikum, sest see oli keeruline mees! Näiteks see sündmus möödunud talvel artelli aasta-aruande- ja valimiskoosolekul... Oto Rumbaini kritiseeriti seal põhjalikult — nii asja pärast kui ka ilmaaegu; mõni kritiseerija heitis Otole suures tuhinas ette ka sääraseid asju, milles see sugugi süüdi polnud. Kõik arvasid, et Oto hüppab nüüd kas või pükstest välja ja teeb oma vastased maatasa. Kuid mis ta tegi? Ta võttis sõna ja ütles:

«Kõik, mis seltsimehed minu aadressil ütlesid, on otsast lõpuni õige. Õigesti ja teenitult kritiseerisid nad minu vigu ja ma võtan selle kriitika arvesse. Ma tänan seltsimehi kogu südamest selle eest. Nüüd on mul silmad lahti läinud ja oma tegevust näen ma sellises valguses, nagu vaja. Ja kui te edaspidi minu töös enam midagi selletaolist ei näe, siis ainult sellepärast, et seltsimehed mind täna oma kriitikaga kõvasti aitasid. Veel kord suur tänu neile selle eest!»

Pärast üheskoos Pudumi külla tagasi minnes poetas Mengeli Peeter märkuse: «Miks sa kõik omaks võtsid, Oto, mis sinust koosolekul räägiti? Seal ju räägiti palju ilmaasjata.»

Oto naeratas kavalalt ja vastas Peetrile:

«Suurtel koosolekutel ei tohi kriitikale vastu ajada — siis saad kergemini läbi. Kui hakkad vaidlema, siis kasvab pahandus veel suuremaks. Räägigu pealegi, mis keegi tahab, mina ütlen: jah, jah, see on õige, ja siis jäetakse mind rahule. Niisugusel korral peab lubama kõike, mis sinult nõutakse.»

«Ja kui nüüd kõike ei saa täita, mis on lubatud?» küsis Peeter. «Mis siis?»

«Järgmiseks aastakoosolekuks on nad ära unustanud, mida ma lubasin,» seletas Oto. «Egas kõiki pisiasju protokolli

panda. Pea minu nõu silmas, Mengel, siis käib su käsi hästi maa peal!»

Niisugune mees oli Oto Rumbain.

Oskar jõudis Pudumi külla õhtu eel, kui enamik kalureid oli merelt tagasi tulnud. Suurem osa mehi töötas parajasti kaldal: parandati võrke, kuivatati ja pargiti nootasid, mõrdasid ja veoköisi, triiviti ja tõrvati paate; mõned olid ametis võrgukuuri ehitamisega, teised remontisid paadimootoreid, et kuuma aja lõppedes võiks täies varustuses merele minna. Rumbaini brigaadi leidis Oskar luidetel peaaegu täies koosseisus, ei puudunud ka brigadir ise.

«Tere õhtust!» tervitas Oskar.

«Tere-tere,» võttis Rumbain tervituse vastu. «Sina jälle meie pool kandis. Mineva nädal alles käisid — nüüd jälle. Vist on Knospinil suitsutuskalast puudus kätte tulnud?»

«Miks tal ei peaks puudus tulema, kui sina oma mõrrad enneaegu, asja ees, teist taga, merest välja kisud,» vastas Oskar.

«Enneaegu?» imestas Oto. «Kas siis praegu on mõtet neid vees mädandada? Kui ma ei võta õigel ajal välja, siis sa ütled, et ma ei hoia püüseid.»

«Nende kohta, mis on praegu kuivama pandud, ei ütle ma sõnagi,» lausus Oskar. «Aga mis sa tegid Krauklise vana mõrraga? See seisis kõige paremal püügiajal pea nädal otsa kaldal.»

«See vana räbal!» lõi Oto põlastavalt käega.

«Tonni neli Krauklise lüli siiski kaotas selle vana räbala arvel.»

«Võib-olla rohkemgi,» arvas Krauklis.

«Kes teab, kas sinna oleks üldse ükski kalapoeg sisse roninud,» kaitses Oto ennast. «Kalur loeb ainult seda, mis ta on püüdnud, mis see «oleks» seal aitab.»

«Tead mis, Oto,» ütles Oskar ja vaatas rahulikult, kuid karmilt brigadirile otsa. «Teeme nendele naljadele lõpu. Emb-kumb, kas sa hakkad töötama nagu kord ja kohus ega sega ka teiste tööd, või kui jääd oma tempude juurde, siis võid minna oma teed. Säärast brigadiri pole artellil vaja. Sinu tujud lähevad meile liiga kalliks maksma. Kuidas mehed arvavad?»

Mehed kratsisid kukalt ja urisesid küll nii, küll naa — ei tahtnud oma sugulast lausa suu sisse laita. Noored olid julgemad.

«Kes temale saab midagi kõnelda,» sõnas Krauklise Ernest — pikk vibalik noormees kaelale langevate valkjate juustega. «Nagu midagi pähe tuleb, siis tema kohe tagumistel jalgadel püsti ega kuula enam ühtki inimest. Terve nädala laulis sellest vesikaaretuulest, niikaua kui laulis leitsaku välja. Ja nii on alati: meie brigaadis tehakse kõike kas liiga vara või liiga hilja.»

«Kui sa nii tark oled, miks sa siis midagi ei ütelnud?» kõõritas Rumbain välkuvate silmavalgetega kõnelejale otsa. «Aga nii see on: pikad juuksed — lühike aru.»

«Minu juuksed jäta rahule,» kähvas Ernest. «Need sinult süüa ei küsi.»

Mõni turtsatas naerma, kuid enamik pööras mornilt näo kõrvale. Oskar tundis õhus kurjakuulutavat pinget.

Ta hakkas Oto Rumbainilt üksikasjaliselt pärima, kuidas areneb võrgukuuri ehitamine ja püüste konserveerimine. Vesteldes jõudsid nad valgmale.

«Oto!» ütles Oskar, kui nad olid jõudnud teistest kaluritest nii kaugele, et need ei võinud enam kuulda, mida esimees brigadiriga kõneleb. «Mis sinuga on — kas sa ei taha või sa ei saa? Kuidas sa vanasti said?»

«Siis oli teine huvi,» tunnistas noor Rumbain avameelselt. «Tookord tegin tööd iseendale. Aga praegu...»

«Võta aru pähe, Oto!» katkestas Oskar teda. «Praegu saad sa oma osa nõndasamuti kätte kui vanasti, ja see on palju suurem kui tollal. Kas sulle tõesti ei jätku? Mis sul veel vaja on?»

«Ma ei tea, Oskar. Teenistus pole ju paha, aga seda huvi ei ole enam. Mis võin mina sinna parata?»

«Ja ainult sellepärast, et tuleb jagada teistega... et ei saa üksipäini kogu saaki endale?»

Rumbain vaikis.

«Ärka üles, Oto!» jätkas Oskar. «Raputa oma peast välja see vana rämps. Kui see ei näri enam ajusid, siis saad aru, kui hea elu on meil alanud. Nii hästi pole me kunagi elanud.»

«Tõsi ta ju on, aga mis teha, kui inimesel pole huvi...» korrutas Oto ikka sedasama.

«Mis sa siis õieti tahaksid? Jälle hakata üksikmajapida-

jaks? Ära ainult arva, et riik sulle siis võrke ja mootoreid muretseb.»

«See'p see õnnetus ongi,» ohkas Oto.

«Mitte õnnetus, vaid õnn,» kinnitas Oskar. «Sul tuleb õppida seda mõistma. Kui paneks sulle veel kord turjale istuma vana Garoza ja teised kehkenpüksid ning laseks sul ainult ühe kuu maitsta neid vana elu hüvesid, siis sa saaksid aru, mis on hea ja mis on halb. Harilikult ongi ju nii — kui hiirel kõht täis, maitseb jahu talle kibe. Sa oled igavene kelm, Oto! Võta ainult arvesse: kui sul seda huvi lähemal ajal ei teki, siis võib juhtuda, et artelli juhatusel saab villand sinuga jändamisest. Mõtle selle üle järele!» Seda ütelnud, hüppas ta ratta selga ja sõitis Soomuste külla tagasi.

Oto Rumbain vaatas Oskarile murelikult järele.

«Kas nad tõesti tahavad mind üle parda heita?» mõtles ta. «Seekord vist ei tehta nalja. Ähh, vaene Oto, sa hädavares, kas sinul siis tõesti ei ole siin enam midagi ütelda? Noh, vaatame...»

3

Ansis Knospin käis igal hommikul oma majandi läbi. Sel ajal, kui esimesed kalapaadid merelt tagasi jõudsid, oli ta alati valgmal ja vaatas isiklikult järele, kui suur on saak. Kuna uus kalatöötlemistehas polnud veel valmis, suutis vana suitsutuskoda ümber töötada ainult osa nendest kaladest, mis ümbruskonna külade kalurid Knospini ettevõttele ära andsid. Ülejäänud transporditi veoautodega Riiga sealseisse konservivabrikuisse. Muidugi ei olnud see kuigi ratsionaalne ja mõjus halvasti toodangu kvaliteedile: kuuma ilmaga roiskus kala ruttu, vedamisel sai ta veel tublisti raputada, seepärast andis kõrgekvaliteedilist kaupa vähem välja, kui oleks soovinud. Nii oli lugu juba praegu, kuid mis sünnib veel pärastpoole, kui kalurid saavad uue kalalaevastiku ja kui püük võtab mitu korda suurema ulatuse? Tänavu saavad nad siin veel kuidagi hakkama, aga kui tehas ei lähe käima järgmiselgi aastal, siis tekivad kevadise suurpüügi ajal sellised raskused, mille peale Knospin ei tahtnud mõteldagi.

See oli põhjuseks, miks ta nii innukalt jälgis ehitustööde

käiku, pidas tööde kulgu päev-päevalt silmas ja püüdis seda kiirendada kõigi vahenditega, mis olid tema käsutuses. Igaühele, kes neist asjadest midagi taipas, oli juba praegu selge, et sellest ei tule tavaline tehas, vaid päris kalatöötlemiskombinaat mitmesuguste eri tsehhidega, moodsa külmutushoonega ja oma elektrijaamaga. Mitusada töölist leiab selles ettevõttes tööd, sinna võetakse ametisse palju igasuguseid spetsialiste — kõrvaline kaluriküla muutub uueks kultuurikeskuseks. Ainult osa töölisi ja spetsialiste võib leida kohapealt, paljud tuleb otsida mujalt. Väikesed kalurimajakesed ei suuda seda töötajate väge vastu võtta, on vaja kortereid ja häid ühiselamuid kõigi mugavustega, seepärast oli kombinaadi generaalplaanis ette nähtud ka mitmete elumajade, klubi ja sööökla ehitamine.

Soolamistsehh saab valmis juba sel sügisel; tarviduse korral võib seda kasutada ka muuks otstarbeks. Kilu- ja sprotitsehhi ei võinud oodata enne järgmise aasta lõppu, kuid just need on kõige tähtsamad. Üks elumaja oli juba katuse all ja talveks võib selle kasutusele anda, kahele teisele pandi alles alusmüüre. Ja siis veel katlamaja, elektrijaam ja puurkaev... Oh, see puurkaev! — Ikka oli see veel Knospini ja ehitustööde juhataja kõige suuremate murede põhjuseks. Geoloogilise luure andmete järgi asusid vajalikud veevarud suures sügavuses — mitte vähem kui 250 meetrit maa all. Nüüd olid kaevupuurijad selle sügavuseni juba välja jõudnud, kuid veest polnud jälgegi. Ometi lainetas lähedal suur meri ja voolas Kõrkjajõgi, siinsamas hõljus ka ääretu Garjaani soo, kuid mis aitas kõik see veerikkus, kui seda ei saanud kasutada. Kui Knospin mõtles sellele, kuidas mõnel pool olid kalatöötlemisettevõtted sunnitud vajalikku vett ämbrite ja tünnidega korjama tavalistest kalurimajade kaevudest, kiskus tema süda vahel kokku halvast eelaimusest: kas neil tõesti tuleb niisama suurt vaeva näha, kui kombinaat valmis saab? Praegu, nii kaua kui oli tegu ainult vana suitsutuskojaga, saadi veel kuidagiviisi läbi, aga kui igavesti nii jääb, siis ei ole see enam töö, vaid piin. Asjatundjad küll rahustasid, et nii halb see asi ei ole — kõige rohkem viiekümne või seitsmekümne meetri järel jõudvat puurijad maa-aluste veevarudeni —, aga niikaua kui esimene selge vee juga polnud veel välja pursanud, ei olnud need ettekuulutused Knospini meelest kopikatki väärt.

Kombinaadi korpusi ehitati Kõrkjajõe paremal kaldal, peaaegu suudme juures, sest arvestati, et kalurid oma mootorpaatidega ja kalalaevadega (võis loota, et neile aja jooksul neidki muretsetakse) peavad saama sõita kombinaadi kai äärde ja seal mehaaniliste seadmete abil lasti kiiresti välja laadida. Elektrikärudega toimetatakse kalad asfalteeritud teid mööda vastuvõtupunkti suurele automaatkaalule. Võib-olla saadakse käiku panna isegi linttransportöör, kalapump ja mõned teised seadmed — sellest tuleb täiesti moodne, kõige uuema tehnikaga varustatud ettevõte.

Mõeldes sellele, mis siin tulevikus on, hakkasid Knospini paled uhkusest õhetama ja tal tekkis soov, et see poleks ainult homse päeva unistus, vaid juba tänase päeva tegelikkus. Mis võis tema parata, et ehitustööd nii aeglaselt edasi nihkusid? Ehitajad oskasid oma aeglasele tempole alati kõiksugu ettekäändeid leida: kord tuli neil ehitusmaterjalist puudus, kord seisid tehnilised joonestused projekteerimistöökojas liiga kaua, kord ei saadud õigel ajal kätte mõnd sisseseade üksikosa, milleta ei olnud võimalik monteerimistöid alustada; puistates oma selgitused üle igasuguste tehniliste terminitega, võisid nad segadusse viia teistsugusegi mehe kui Knospin. Ja kõige hullem oli see, et nad kunagi ei erutunud. «Kõik läheb nii, nagu vaja,» seletas ehitustööde juhataja Liigavin rahulikult, kui mõni ministeeriumi töötaja tuli ehitustööde käiku kontrollima. «Graafikust pole me veel välja langenud.»

Ja peab ütlema, et nad tõepoolest pidasid graafikust kinni ning tegid iga päev midagi. Üksikute ehitussektorite vahel oli organiseeritud isegi sotsialistlik võistlus. «Igal asjal on oma aeg — egas ühe päevaga saa kõike välja nõiduda,» — selline oli töödejuhataja Liigavini kõige tavalisem seletus. Temal olid omad ülemused, kellega ta arvestas, — teiste juttu kuulas Liigavin ainult viisakuse pärast.

Mitsi Knospin näitas end ehitusplatsil väga harva. Mõnel määral tundis ta huvi ainult elamu ehitamise vastu, sest seal oli ette nähtud korter kombinaadi direktorilegi — keegi ei kahelnud, et Ansis Knospin kord selleks saab. Seal pidi muidugi kõik olema kõige parem: dušiga vannituba, moodne köök, õlivärviga kaetud paneelid ja kipsrosetid laes nendes kohtades, kuhu riputatakse armatuurid. Teades, millist osa Mitsi mängib Knospini ja kogu ettevõtte elus, tegi ehitustööde juhataja Liigavin omalt poolt kõik, et direktori abikaasa rahule jääks. Sellega omandas ta Mitsi silmis väga hinnatava töötaja aupaiste, Knospin aga jäi selles küsimuses teistsugusele seisukohale.

Vaatamata mõnede skeptikute ennustustele — võib-olla just nende kiuste — ei olnud töö artelli klubis Mitsit veel ära tüüdanud ja väikest Eerikut hakkas ta iga päevaga üha rohkem hoidma. Ansis Knospin ei saanud poisile nii palju tähelepanu pühendada nagu tema naine, kuid neilgi põgusatel hetkedel, kui ta kasupojaga pisut juttu ajas või mängis, tundis Knospin, et lõpuks on ka temal alanud tõeline perekonnaelu, kus on olemas selline tähtis ja hädavajalik element nagu laps, — seda ei saanud asendada millegi muuga.

Kõiksuguseid inimesi elas sel ajal Soomuste külas, uustulnukaid oli seal rohkem kui põliseid Soomuste elanikke. Uute asukate hulgas oli ka keegi vaikne ning töökas mees — ehitussektori laohoidja Dzelme. Iialgi ei püüdnud ta ülemuste ees silma paista, ei hoobelnud oma saavutustega ega riielnud temale alluvate töölistega. Kõik pidasid teda usinaks ning tubliks töötajaks ja heaks kolleegiks, arvasid ainult, et ta on pisut pika toimega ja kohmetu. Selle aegluse pärast saadi vahel ehitusmaterjalide baasist vajalikke materjale hilinemisega kätte. Kui torm kiskus lao kuuril mitu katuselauda pealt ära ja vihmavesi tegi tsemendi märjaks, siis häbenes Dzelme mitu head päeva Liigavini paluda, et see laseks katuse ära parandada; ta tegi häält alles siis, kui betoneerijad hakkasid rikutud tsemendi pärast kiruma. Katus parandati juba samal päeval. Ei saa öelda, et Dzelme oleks olnud ebaühiskondlik. Otse vastupidi: ta armastas meeleldi viibida rahva hulgas ja kuulata, mida inimesed räägivad, ise aga võttis kõnelusest osa ainult siis, kui temalt midagi küsiti. Kõik, kellel oli töös Dzelmega kokkupuutumist, austasid teda. Mõnikord jalutas ta õhtuti pärast tööd ka töölisasulani, vaatas ringi, mis seal sünnib, kuid oma tähelepanekutest ei jutustanud ta kellelegi midagi. Igal nädalal tuli Dzelme ühel päeval koju väga hilja; kui toanaabrid hakkasid huvi tundma selle vastu, kus ta käib, lõi Dzelme häbelikult silmad maha ja tema nappidest vastustest võis arvata, et tal on tutvus mõne töölisasula naisega — tavaline romaan, mis mõnikord lõpeb pulmadega. Seltsimehed nokkisid häbelikku armastajat, andsid Dzelmele nal-

jatades head nõu, kuidas galantses armumängus kiiremini tulemusteni jõuda, ja sellega asi tavaliselt lõppes.

Keegi polnud siin külas veel näinud, et ta kohtub Robert Klavaga. Kui Robert mõnikord tuli oma sugulastele külla, hoidus ta laohoidjast eemale; kui nad teiste inimeste nähes kokku said, käitusid mõlemad nii, nagu ei tunnekski nad teineteist. Oskar Klava sai ühel õhtul sellise juhtumise pealtnägijaks. Kuid kuna Oskaril oli meeles, mida Edgar oli kord rääkinud lell Roberti pool käimisest, siis sundis venna rõhutatud ükskõiksus Dzelme vastu teda arvama, et need kaks ei mängi ilmaasjata tema ees kometit. Ja kuigi Dzelme tegevuses polnud seni midagi kahtlast märgatud, otsustas Oskar teda rangemalt silmas pidada. Oma kahtlustest rääkis ta esialgu ainult Butenkole.

4

Juuli lõpul tuli Soomuste külla partei maakonnakomitee sekretär Akmentin. Ta jättis oma «gaziku» artelli juhatuse maja juurde ja alustas kohe tavalist ringkäiku — oma käe peal, ilma et oleks abiks kutsunud mõnd saatjat kohapealsete ülemuste hulgast. Kui Knospin kuulis sekretäri tulekust, oli Akmentin juba suitsutuskoja läbi käinud ja töölistega juttu ajanud. Siis läks ta Kõrkjajõe suudmesse ja vaatas, kuidas on lood uute ehitustega, ja jällegi ei piirdunud ta sellega, mida Liigavin talle pajatas, vaid kõneles ka müürseppade, betoneerijate ja puuseppadega. Liigavin oli õnnelikumas olukorras kui Knospin: ta kuulis, mida töölised maakonnakomitee sekretärile räägivad, mille üle nad kurdavad ja milliseid ettepanekuid esitavad, — vajaduse korral võis ta vahele segada ja üht-teist seletada.

Pärast põhjalikku tutvumist ehitustöödega läks Akmentin valgmale kalurite juurde ja kohtas seal Oskar Klavat. Põuaperiood oli möödas, püük oli nüüd jälle täies hoos — seda tõendasid täied kalakastid vastuvõtupunktis ja mitmed veoautod, mis ootasid suitsutuskoja juures laadungit.

Akmentin oli tõeline parteitöötaja: tema huvidering hõlmas kõike, mis moodustas nende inimeste elu, kellega ta kokku puutus; tema huvil ei olnud midagi ühist selle vulgaarse pealetükkiva uudishimuga, mis tülitab ja isegi häirib inimesi. Lihtsalt, rahulikult, kuid alati sihikindlalt päris ta inimestelt nende töö, teenistuse ja koduste olude üle, ei ajanud kergekäeliste lubadustega taga odavat autoriteeti, mõnele virisejale ütles ta karmi tõtt näkku, mõnda suurustajat jahutas asjatundliku märkusega, mis tõendas, et teda ei saa alt vedada.

Põhjalikult vestelnud väga paljude inimestega, pöördus Akmentin külla tagasi — nüüd juba arvuka kaaskonna saatel. Knospin, Butenko, Liigavin, Oskar Klava ja veel mõned järgnesid kõikjal sekretärile, sest nad teadsid hästi, et ta ei sõida edasi, ilma et oleks kõnelnud igaühega neist eraldi. Kuid Akmentin ei kiirustanud ärasõiduga. Ta astus sisse Kalurite Liidu kauplusse ja vaatas, milliseid kaupu on riiulitel ja laos. Päris müüjatelt ja ostjatelt, mis kaupade järele on kõige suurem nõudmine ja kuidas neid nõudmisi rahuldatakse. Aegajalt tõmbas ta välja oma taskuraamatu ja märkis midagi üles. Kauplusest läks Akmentin tööliste ühiselamusse, et tutvuda sealsete elutingimustega; toiduvalmistamise asjus rääkis ta pikalt Liigavini ja Knospiniga ning oli näha, et nende seletused ei rahuldanud sekretäri. Lõpuks soovis Akmentin pilku heita artelli klubisse. Aasta jooksul oli siia üht-teist juurde tulnud, raamatukogu oli kahekordistunud ning oli hangitud ka uut inventari — laudu, toole, võimas raadioaparaat ja lavaeesriie, ometi oli klubi üldpilt veel võrdlemisi kehvavõitu.

«Kas kinoetendusi toimub sageli?» küsis Akmentin Anitalt, kui ta oli lõpetanud klubiga tutvumise.

«Paar korda kuus,» vastas Anita.

«Miks mitte iga nädal?» imestas Akmentin. «Või käib kalureid etendustel vähe?»

«Otse vastupidi: külastajaid on rohkem, kui väike saal suudab mahutada. Kuid see on kinofikatsiooni-osakonnas nii planeeritud, — neil on seal kindlad marsruudid ette nähtud ja sagedamini ei pidavat saama. Kõige halvem on see, et me ei näe ühtki uut filmi. Tahes-tahtmata tuleb vaadata vanu pilte, mida paljud on juba varem näinud. Need on sageli kokku lapitud ja nii katkendlikud, et mõnikord on raske aru saada, mis ekraanil toimub.»

Akmentin märkis jälle midagi oma taskuraamatusse ja küsis siis naeratades:

«Kuidas teile meeldib siin töötada?»

«Töö on huvitav,» vastas Anita. «Ainult liiga kitsaks jääb meil siin küll.»

«Seltsimees Klava,» pöördus Akmentin Oskari poole. «Rahvas räägib, et klubi jääb liiga kitsaks. Mis esimees sellest asjast arvab?»

«Ka mulle näib, et siin on ruumi napivõitu,» ütles Oskar. «Sellepärast oleme mõelnud kultuurimaja ehitamisele. Ilma selleta ei taha läbi saada.»

«Kindlasti ei saa,» kinnitas Akmentin. «See on hea, et olete hakanud selle peale mõtlema.»

Ta jättis Anitaga hüvasti ja läks koos oma saatjatega artelli juhatuse ruumidesse. Seal siis nüüd toimusid kõnelused iga juhtiva töötajaga eraldi.

«Kui palju te olete tänavu vastuvõetud kaladest kohapeal ümber töötanud?» küsis Akmentin Knospinilt.

«Umbes pooled,» vastas Knospin.

«Aga ülejäänud?»

«Need transportisime niisama toorel kujul Riiga.»

«Aga kui tuleval aastal püük kahekordistub, mis siis?»

«Võib-olla saab üht osa hakata juba uues vabrikus ümber töötama.»

«Millal see teie arvestuste kohaselt tööle hakkab?»

«Peajoontes tuleva aasta lõpul.»

«Aga seni?»

«Tuleks nõutada rohkem veoautosid... ulatuslikumalt kasutada spetsiaalseid soolamisviise. Teist teed ei ole.»

«Noh, hästi,» pomises Akmentin ja pöördus kohe Liigavini poole. «Kas teil ei oleks võimalik teha nii, et kilutsehh saaks valmis juba kevadel — suurpüügi alguseks?»

«See ei ole võimalik, seltsimees sekretär!» hüüdis Liigavin energiliselt. «Me käime kogu aeg graafiku järgi, peame kõigist tähtaegadest kinni.»

«Miks ei või te graafikut muuta ja nendest tähtaegadest m i t t e kinni pidada — muidugi lühendamise mõttes? Või keelab seda seadus?»

«Ei, seltsimees sekretär, seadus seda ei keela, kuid siis tuleb kõik ümber planeerida... finantseerimine... fondid...»

«Aga kui saaksime kõike seda lahendada? Kui ministeerium leiaks täiendavaid finantseerimise allikaid ja riik eraldaks täiendavaid fonde?»

Liigavin kehitas õlgu.

«See ei olene minust.»

«Seda ma tean. Selle, mis ei olene teist, lahendavad need,

kellest see oleneb. Aga enne kui seda teha, peame teadma — mida me õieti võime oodata teilt ja teie kollektiivilt, seltsimees Liigavin? Kas te seda teate, et praegune graafik on väga mugav ja et selle täitmiseks ei olegi vaja eriti pingutada? Kas te olete mõelnud peidetud reservidele, mida siin on igal sammul? Kui jõuaks kilu- ja sprotitsehhi enne külma katuse alla viia, siis te saaksite ju talvel rahulikult sisemisi töid teha, krohvida, värvida ja monteerida, ega tarvitseks kevadet ootama jääda.»

«Ainult et siis tuleb tingimata katuse alla viia,» sõnas Liigavin mõtlikult.

«Kas see on nii võimatu?»

«Ei, mispärast? Kuid siis tuleb meil kohe üle minna kiirendatud graafikule. Mõningad tööd tuleb viia kahe vahetuse peale.»

Akmentin vaikis hetke, nagu mõtleks millegi üle järele, ja pöördus siis kõigi kohalolijate poole:

«Seltsimehed, mul pole tarvidust agiteerida teid sellisteks asjadeks nagu püügi suurendamine. Iga kalur saab sellest niisama hästi aru kui mina. Riigil on tarvis rohkem kala, ja ta saab seda. Me peame olema valmis seda mere rikkust vastu võtma, kuid ka säilitama ja muutma kõrgeväärtuslikkudeks produktideks. Seepärast ongi riigile tähtis, et Soomuste küla kalakombinaat saaks võimalikult pea valmis. Kallis ei ole ainult iga kuu, vaid iga päev, mida me suudame kokku hoida. Lätimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee saatis mind teie juurde, et selgitada, mida te võite ära teha oma jõududega ning mis küsimustes on teil vaja partei ja valitsuse abi. Tuleva aasta lõpust ei saa juttugi olla. Kilutsehh peab tööle hakkama juba kevadel. Kas ülesanne on selge?»

«Selge!» hüüdis Knospin rõõmsalt.

«Selge,» pomises vähem rõõmsalt Liigavin.

«See on hea, et see on teile selge,» naeratas Akmentin. «Ja nüüd paneme pead kokku ja peame nõu, mida on vaja selle ülesande täitmiseks.»

Tundi kaks kestis nõupidamine Oskar Klava töötoas. Knospin ja Liigavin kirjutasid täis mitu poognat paberit, püüdsid ära märkida viimase kui pisiasja. Akmentin võttis need avaldused Riiga kaasa. Enne ärasõitu kõneles ta eraldi Butenkoga ja komsomoli-algorganisatsiooni sekretäri Rein Aaboliga parteiliikmete ja kommunistlike noorte tihedamast sidumisest kom-

binaadi ehitustöödega, sotsialistliku võistluse ümberkorraldamisest uute ülesannete põhjal, massilise poliitilise töö tugevdamisest.

Butenkole tehti ülesandeks juba järgmisel hommikul kokku kutsuda parteiliikmete ja kommunistlike noorte ühine koosolek. Kui kõik olid ära läinud ja Akmentin jäi kahekesi kaluriartelli esimehega, naeratas ta ja ütles Oskarile:

«Noh, seltsimees Klava, kuidas teile näib — kas see on meile jõukohane, mis me täna otsuseks võtsime?»

«Peab olema jõukohane,» vastas Oskar. «Arvan, et suudame veel palju rohkem.»

«Kui vaja, suudame ka rohkem,» möönis Akmentin. «Aga nüüd laduge välja, mis teil on südame peal. Juba tükk aega tagasi sain aru, et teil on midagi tähtsat mõttes.»

Nüüd naeratas Oskar.

«Õige, seltsimees Akmentin, mul on midagi südame peal. Tahtsin teiega nõu pidada, enne kui hakata midagi tegema.»

«Ja see oleks?»

Oskar vaikis pilgu, vaatas siis Akmentinile silma.

«Arvan, et artellil «Uus Elu» on tulnud aeg üle minna ajutiselt põhikirjalt kalurikolhoosi tüüppõhikirjale. Tuujalased ja ventspilslased on seda juba teinud. Aasta jooksul on ka Soomuste ja Pudumi rahvas artellis töötades üht-teist õppinud ja mõndagi mõistma hakanud.»

«Olete juba Soomuste inimestega rääkinud?»

«Paljudega, seltsimees Akmentin.»

«Ja mis nad ütlevad maa ja loomade ühistamise kohta?»

«Maa ja loomade tähtsus jääb meie kalurite elus iga päevaga väiksemaks. Tõelisele kalurile on nad juba praegu ainult tarbetuks tülinaks.»

«Noh, hästi...» ütles Akmentin. «Kui mõte on küps, siis tuleb see realiseerida. Ainult ühel tingimusel: et ei oleks mingit survet.»

«Ärge arvake, et meie kalurile saabki midagi peale sundida, mida ta ise ei soovi,» ütles Oskar. «Niisiis võin ma tegutseda?»

«Õnn kaasa,» ütles Akmentin ja surus tugevasti Oskari kätt.

5

Kõiki kalureid võis jagada kolme rühma: niisugusteks, kes tegelesid ainult kalapüügiga; niisugusteks, kellele kalapüük oli peamiseks elatusallikaks, kuid kellel samal ajal oli väike abimajapidamine — mõni lehm, hobune, lapike maad; ja veel niisugusteks, kelle peamine tegevusala oli põllumajandus, kuid kes teenisid pisut juurde ka kalapüügiga. Suuremat osa Soomuste ja Pudumi rahvast võis arvata esimesse ja teise rühma; paljudel neist polnud ei maad ega loomi, mõned pidasid üht lehma, kuid heina võtsid pooleks teha või rentisid niidulapi mõnelt ümbruskonna talunikult; ainult vähestel oli oma heinamaa Garjaani soos või Kõrkjajõe kooldudes ning mõni vakamaa maad, kus nad kasvatasid kartuleid ja aedvilja, kuid ka need ei saanud oma pisimajapidamistest täit elatist. Seepärast oli kalapüük neilegi peamiseks elatusallikaks. Üleminek artelli ajutiselt põhikirjalt, mis ei näinud ette maa ja ülemääraste loomade ühistamist, kalurikolhoosi tüüppõhikirjale, kus niisugune ühistamine oli ette nähtud, ei tähendanud eelnimetatud põhjusel paljude Soomuste ja Pudumi küla kalurite elus kuigi suurt murrangut.

Kui Oskar Klava oli läbi kaalunud kõik «poolt» ja «vastu» asjaolud, kõneles ta sellest oma brigadiride ja lülivanematega. Need omakorda pidasid nõu teiste kaluritega ja oma perekonnaliikmetega. Tulemusena oli suurem osa ilma kõhklemata t õ e l i s e kalurikolhoosi asutamise poolt ja ainult mõned, — need, kellele kuulus rohkem maad ja loomi, — olid veel kahevahel ja urisesid, et selle asjaga pole ruttu, sest keegi ometi ei sunni senist korda muutma. Tõsi, ei olnud ju nii, et kõik loomad ja kogu maa oleks tulnud ühistada; samuti nagu põllumajanduslikes artellides, võis ka kalurikolhoosides igale perekonnale isikliku omandusena kuuluda teatav arv koduloomi ja aiamaa. Ometi näis mõnele, et sellest on liiga vähe.

Kõige kauem pidasid aru Peeter Mengel ja kaks kälimeest — vana Rumbain koos poja Otoga, sest neil oli rohkem maad ja loomi kui teistel kaluritel ja väga kanged naised, kelle loata mehed ei tohtinud ühtki otsust teha.

«Need loomad, see hobune ja need lehmakesed...» ohkis Olga. «Anna nüüd ilma ära. Päris hullumeelsus...»

«Oleks, et tohiks veel üleliigsed loomad maha müüa,» ägas

Peeter. «Seda ka ei lubata. Müüd maha, panevad kolhoosile kinni maksma, — muidu ei võeta liikmeks vastu. Aga üksi oma käe peale jääda — see oleks veel halvem. Mis sa üksi mõrra või noodaga peale hakkad, aga väikeste mõrrakeste ja vimmavõrkudega jälle ei jõua kaugele.»

Kaua ägasid ja ohkisid nad — küll kahekesi, küll koos Rumbainidega, ja pidasid plaani, kuidas välja rabelda nende pihtide vahelt, kuhu mõned tulipead neid olid ajanud, kuid või neil siis enam oli pääsu. Ja kõige hullem, et iga könn, kel polnud muud kui kaks kätt ja katus pea kohal, naeris veel nende raskuste üle. Brigadir Aabol, valla täitevkomitee esimees Kurpniek ja partorg Vanag kõnnivad kalurikülades ringi, selgitavad ja veenavad, ning neil on nagu näpu otsast võtta sellised faktid, mis panevad kõige kangemagi mehe mõtlema. Tõeliselt pole see õieti isegi agitatsioon — ainult arvud ja faktid, päris lihtne arvestus, niivõrd lihtne, et iga tola saab aru. Mida mõtlevad ja tunnevad need suuremad, kellel on rohkem maad ja rohkem loomi, see ei lähe neile üldse korda. Hullud asjad...

Aga kui pühapäeva hommikul hakkas rahvast Soomuste küla poole voolama, ei võinud Olgat-Peetrit ega ka Rumbainid oma naistega koju istuma jääda. Uudishimu ja sünge eelaimusega läksid nemadki koosolekule, südamepõhjas lootes, et ehk läheb see tuisupeade plaan veel nurja ja võib vanamoodi edasi elada. Aga kus sa sellega! Need hoidsid kokku nagu kalad parves: kuhu läks üks, sinna tormasid kõik teised järele — otsemat teed kolhoosinooda suurde pärasse summdi! sisse. Otsustati nii, nagu Oskar ette pani: artell «Uus Elu» läks üle kalurikolhoosi tüüppõhikirjale ja koos sellega oli lõpp ka Mengelite ja Rumbainide vanal aul ja uhkusel — nüüd olid nad samasugused lihtsad kalurid nagu kõik teised.

Kolhoosi juhatuse esimeheks valiti jälle Oskar Klava, kuid juhatusse tuli juurde uusi mehi. Ja Oto Rumbaini ei jäetud nüüd enam brigadiriks: paljud tema enda sugulasedki teatasid avalikult, et säärase põikpeaga ei taha nad enam koos töötada. Selle peale ei jäänud uuel juhatusel muud üle kui panna tema asemele Krauklis.

Partei maakonnakomitee sekretär Akmentin oli seegi kord koosolekule tulnud. Juhatuse istungi lõpul palus ta brigadire natukeseks ajaks kohale jääda ja andis ise Oskarile silmadega

märku, et ta räägiks ühest küsimusest, mille nad mõlemad olid hoidnud kõige lõpuks.

«Kalatööstuse Ministeerium on saanud mõned räimepüügi seisevnoodad,» alustas Oskar. «Mujal püütakse nendega juba ammu, kuid meil on see alles võõras asi. Ühe sellise seisevnooda tahab ministeerium anda meie kolhoosile katsetamiseks. Arvan, et sellist võimalust ei tohiks mööda lasta. Kes brigadiridest oleks nõus katset tegema?»

Brigadirid vaatasid üksteisele otsa ja lõid silmad kohmetult maha. Kõik vaikisid.

«Võib-olla sina, Krauklis?» küsis Oskar.

«Mine tea, mis sealt välja tuleb...» pomises Krauklis. «Mina olen brigadiridest kõige noorem, pole veel kogemusi. Kui ei õnnestu, siis ei usalda inimesed mind enam üheski asjas.»

«Siis võib-olla sina, Aabol?» pöördus Oskar teise Pudumi brigadiri poole. «Sina oled terve aasta ametis olnud. Inimesed tunnevad sind igat kanti, sinule ei ole selline katse nii ohtlik kui Krauklisele.»

«Võõras asi,» põristas Aabol. «Oleks mõni juba ära proovinud... Ma küll ei tea, kelle lülile seda võiks üldse usaldada. Vanad ei taha, nende noorte meeste peale ei või jälle kindel olla.»

«Ja kuidas sina selle peale vaatad, Kristap?» küsis Oskar Liepniegilt.

Ka see kratsis kõrvatagust ja kehitas õlgu.

«Kui just keegi ei taha, eks siis tule minul võtta,» ütles ta lõpuks. «Tülinat muidugi on, aga võib ju olla, et sellest asjast tuleb ka midagi välja. Kas võiks teada saada, palju sihuke seisevnoot maksab?»

«Kuuskümmend tuhat rubla,» ütles Akmentin.

«Ega midagi, ilus summa,» vangutas Kristap Liepniek pead. «Aga kui juba, siis juba... võin riskeerida kah. Kui kõik nii välja ei tule, nagu vaja...»

«...siis jagame selle patu pooleks,» lõpetas tema asemel Oskar.

Sellega oli küsimus otsustatud. Knospin lubas seisevnooda materjalid juba homme Riiast ära tuua. Kui Akmentin teatas, et ministeerium andvat uue kalapüügiriista merrepaigutamisel instruktori abiks, jäi Kristap Liepniegi süda veelgi rahulikumaks.

6

Seisevnooda materjali tõigi Knospin kohale juba järgmisel päeval, aga Kristap Liepniegi brigaadil seisis ees veel suur töö: enne kui uue püügivahendi võis merre paigutada, oli tarvis teha vastava mõõduga tiivajärgud, lõikejooniste järgi valmistada kast, tõusutee, pujused ja «karjaaed». Üle kahesaja meetri pikkust tiiba oli kõige lihtsam valmistada, aga ka sellel tuli üksikud järgud sobitada tulevase püügipaiga sügavusele. Sel ajal kui osa mehi seadis noodalina, meisterdasid teised rindtoud — seda seisevnooda selgroogu. Tundide kaupa veeti seda meres paadi taga, seejärel tõmmati kahe maasse kaevatud posti vahele sirgu, selleks et köis juba praegu niipalju välja veniks, et ta hiljem merre paigutatult võimalikult vähe pikeneks, — kui rindtou venis ja läks lõdvaks, siis võisid lõdvaks minna ka ankruliinid, seisevnoot deformeeruks, kaotaks stabiilsuse ja võiks tugevas hoovuses isegi saada hunnikusse tassitud.

Kalatööstuse Ministeeriumi instruktor viibis mitu päeva Soomuste külas, jälgis seisevnooda ehitamist, seletas ja näitas, mida ja kuidas tuleb teha. Uus püügiriist oli lähedalt sugulane suurele meremõrrale, ehitatud sellesama printsiibi järgi: kaldaga perpendikulaarselt tõmmatud tiib tõkestas kalaparvedele tee 200—300 meetri laiusel rindel; tõkke vastu põrgates muutsid kalad vaba teed otsides suunda, ja kui nad piki tiivalina avamere poole liikusid, sattusid nad kõigepealt karjaaeda, seejärel jõudsid nn. tõusuteed pidi puuri — tugevast linast tehtud lõksu, mida kalurid nimetasid kastiks. Tiib, juhttiivad ja kast ise moodustasid tiheda tõkke, mis ulatus mere põhjast veepinnani.

Vainu Kõrkjajõe suudme juures oli üle nädala aja kalureid ja uudishimulikke täis. Sel ajal kui ühed töötasid, jamusid ja tõrvasid noodalina, seadsid korda ankruid, raskusi ja ujukeid, vaatasid teised pealt, kritiseerisid iga pisiasja ja avaldasid mitmesuguseid arvamusi.

«Ja sellest pidavat tulema räimenoot,» vangutas pead vana Rumbain, kes oli samuti tulnud vaatama, mis siin sünnib. «Linal on säherdused silmad, et vimmad ja ahvenad lähevad ka lahedalt läbi, — kuidas te siis mõtlete selle linaga kinni pidada niisugust pisikest kalapoega nagu räim? Silmad peaksid olema vähemalt kaks korda väiksemad. Mis kasu on kõigest

sellest tööst, kui räim läheb tiivast läbi? Klava, sina oled vana vilunud kalamees, aga sellest lihtsast asjast ei taha aru saada.»

Oskar muigas.

«Rumbaini-isa, ma võin sulle öelda ühe suure saladuse. Minupärast võid ka teistele edasi rääkida.»

«Noh, noh?» kõõritas vanamees umbusklikult Oskari poole.

«Nii jämedast lõngast linale ei lähe räim lähemale kui üks meeter,» seletas Oskar. «Kui räimeparv märkab enda ees takistust, siis ta ei liigu sellele enam lähemale, vaid keerab kõrvale ja otsib, kust mööda pääseks. Seepärast ei saa räimed üldse ära kasutada neid suuri võrgusilmi. Siis, kui kala jõuab kasti, on juba hilja — seal on lina tihedam ja välja ta enam ei pääse.»

«Kust sa seda kõike tead?»

«Nii õpetab teadus.»

«Noh, neid seal ei või ju kah alati uskuda. Kuula aga jah neid — need muudkui ajavad sulle kärbseid pähe.»

Jah, arutamist oli laialt. Igaühele näis, et tema on see kõige targem, kuid siiski ei söandanud keegi midagi kindlat väita: küllap meri näitab, kellel õigus.

Teisel nädalal oli seisevnoot valmis ja seda võis paigutada merre varem valmis vaadatud püügikohale — kahe meremõrra vahele. Nagu esimesel korral ikka, võttis seisevnooda paikapanemisest osa kogu Liepniegi brigaad — ligi kolmkümmend meest brigadiri ja kolhoosi esimehe endaga eesotsas. Nad sõitsid merele mitme noodapaadiga ja kahe mootoriga. Vaatamata suurele abiliste hulgale võttis seisevnooda paigaldamine ligi kolm päeva aega. Lõpuks näis Oskarile, et kõik on korras: ankrud hästi merepõhja sisse tunginud, tiib, juhttiivad ja kast pingul.

«Las seisab, näikse, mis sest asjast välja tuleb,» ütles Zaaliti Džon, kelle lülile oli usaldatud seisevnooda edasine hooldamine. «Kui nälga jätab, siis seltsimehed ehk aitavad naisi-lapsi toita.»

Oskar libistas mõtlikult pilgu üle veepinnal hõljuvate ujukiridade, mis tähistasid sügavusse lastud püügiriista piirjooni. Rohkem kui kakskümmend aastat tagasi oli ta siin rannal ankrusse pannud esimese meremõrra ja tal oli olnud samasugune tunne nagu täna... Ei, tookord ei võinud tal olla sellist tunnet, sest ta oli üksi ja nurjaminekuga oleks ta kõik

kaotanud. Seisevnoot — kui ta end õigustab — peaks aja jooksul välja tõrjuma tõmbenoodad ja mõrrad, — Oskar oli veendunud, et nii sünnibki, ja tal poleks sugugi kahju lahkuda oma noorpõlve pailapsest.

Peaks ainult vaikset ilma ega tuleks tormi... laseks kas või ühegi nädala püüda — siis oleks juba mõnevõrra selge. Mõrra hävimine võis tookord hävitada ka üksiku teerajaja; seisevnooda kaotamine ei suudaks praegu parandamatut kahju teha niisugusele võimsale kollektiivile nagu «Uus Elu», ja siiski... siiski...

...Järgmisel hommikul läks Oskar koos Kristap Liepniegi ja Džon Zaaliti lüliga merele seisevnoota esimest korda nõudma. Esimene loomus oli häbemata nigel — vaevalt neli tsentnerit räime. Mõrraga püüdjad tõid aga randa kuusseitse kasti igast mõrrast. Seisevnooda-mehed jäid avamerele kogu päevaks, kontrollisid ankruid, tiiba ja pujusesuud. Mõned ankrud olid paigast ära nihkunud, tiivalina siin-seal lõdvaks muutunud ja pujusesuu kaardu kiskunud. Kalurid tõmbasid ankruliine pingumale ja andsid kogu riistale rangelt sellise kuju, nagu plaanis oli ette nähtud. Väsinult ja murelikult tulid nad õhtul koju ega teinud külarahvaga asjast suurt juttu. Hommikul läksid kaks paati jälle seisevnooda poole teele.

Seekord ei märgatud püügiriista juures enam mingit puudust — kõik seisis nii, nagu eile oli jäetud. Kui mehed hakkasid noodakasti lappama, märkasid nad kohe hõbedasi räimi ja kilusid sädelemas päikese käes. Tõstnud kahadega paati loomuse — oma tonni kala, vaatasid nad kogu nooda hoolikalt üle ja alles siis sõitsid koju.

«Üht asja tuleb meil silmas pidada,» märkis Oskar, kui Zaaliti paat, milles ta sõitis, hakkas seisevnoodast eemalduma. «Kui me nooda järgmine kord merre paneme, tuleb rindtoul ja kasti raamil lasta paar päeva ilma noodata vees ankrus seista. Kui need on välja veninud ja klaaritud, seisab kogu noot sissepaneku momendist peale pingul.»

«Võib-olla küll,» arvas ka Zaalit. «See riistapuu tahab reguleerimist.»

Mõned päevad kestis püük vahelduva eduga. Seisevnooda loomused olid keskelt läbi samasugused nagu mõrdadel ja kaluritel polnud põhjust uue püügiriista pärast ei üleliia rõõ-

mustada ega ka kurvastada. Siis aga ületas seisevnoot, mida Zaaliti lüli kaks korda päevas nõudmas käis, neli päeva järgemööda tunduvalt keskmise saagi. Sellega oli uus püügiriist tõendanud oma eeliseid ja sobivust siinsetes oludes. Kui see õigustas end praegu, kus suvi lähenes juba lõpule ja räimi polnud enam kuigi palju, missuguseid loomuseid võis siis veel oodata kevadpüügi ajal!

«Ei teeks paha, kui meilgi oleks mõni seisevnoot,» ütlesid nüüd Krauklis ja Aabol Oskar Klavale. «Kas meie oleme halvemad kui Liepniek?»

«Kevadeks saate tingimata,» tõotas Oskar. «Ja mitte ühe, vaid kaks või kolm, et vähemalt ühel lülil jätkuks igas brigaadis nendega tööd.»

...Kui Edgar Klava oli üle kahe kuu töötanud Rumbaini ja pärast Krauklise brigaadis, sõitis ta septembri algul jälle Riiga, et jätkata õpinguid kalandustehnikumis.

ÜHEKSAS PEATÜKK

1

Augusti keskel abiellus vana Klava Miltini Katiga. See sündmus möödus vaikselt, ilma pulmapeota ja pasunapuhumiseta: laupäeva õhtul läksid Klava ja Kati õpetajamajja ja Puksis toimetas kümne minutiga laulatustalituse. Ükski Klava lastest ei tulnud pulmalauda, ja kuidas nad oleksidki saanud tulla, kui keegi polnud neid kutsunud. «Noorpaar» pistis kahe peale kinni terve vaagnatäie sülti, siis helpis kumbki ära taldrikutäie jõhvikakisselli ja tühjendati ka pudel portveini. Ja seejärel algas kohe elu argipäev.

Martin Klava tundis, et ta on äkki oma lastele võõraks jäänud. Sellest ajast peale, kui Kati kogu oma elamisega mehe majja üle kolis, ei tulnud Klava sugulased enam sinna, kuigi sellest küll suuremat häda polnud, sest Soomuste külas elasid inimesed üksteisele nõnda lähedal, et kõik omavahelised õiendused võis joonde ajada oma maja väravast välja astumata.

Kolhoosi asutamisest peale loeti vana Klava hobune artelli omandiks, kuid esialgu jäi see tema lauta koos Klava ja Kati lehmaga. Martin Klava käis kolhoositöödel oma endise hobusega: vedas kalapüügiriistu külast randa, tõi ehitusmaterjale võrgukuuri ja kalanoppimiskoja jaoks, mida sel suvel hakati tegema, aitas mõnikord kaluritel kalu valgmalt vastuvõtupunkti viia. Kati tööks oli noppida räimi ja kilusid võrkudest ja parandada kolhoosi püüseid — need olid sellised tööd, mida ta oskas lapsepõlvest peale. Tunni ajaga kakskümmend kuni kakskümmend viis kimpu — 30 kala kimbus — väikesi kalakesi võrgust välja võtta oli Katile tühine asi, ta tegi selle

töö ära nagu mängides, täiesti automaatselt, ilma et oleks ühelgi räimel lõpuseid ära kiskunud; samal ajal võis koos teiste noppijatega kõik südame pealt ära kõnelda. Uue noppimiskoja valmimiseni toimus kalade väljavõtmine võrkudest vanaviisi: mõnikord sealsamas rannas paadi juures, mõnikord majaõuel, kus oli tihedam muru, halva ilmaga kusagil varjualuses või isegi toas. Peaaegu kõigi kaluriõuede murud ja hoonete nurgad olid kalasoomustest kirjud.

Kohtudes isaga rannal või kalasuitsutuskoja juures, laskis Oskar välja paista, nagu poleks midagi juhtunud: kõneles tööst, päris isa tervise järele ja rääkis, kuidas sel päeval brigaadidel on läinud. Samuti oli ta ka Kati vastu. Nagu ennemaltki, olid nad ainult vanad tuttavad, muud midagi. Kui Liidia kohtus isaga, häbenes ta millegipärast sellele otsa vaadata ja pööras näo kõrvale või lõi silmad maha, aga kui Kati talle vastu juhtus, käitus ta hoopis teistmoodi: väljakutsuvalt ja pilkavalt vahtis ta Katile silma, mõnikord muigas, mõnikord turtsatas nagu vihane kass ja läks oma võõrasemast püsti peaga mööda, huuled kokku pigistatud.

Kui Kati nägi, et tal ei ole Klava laste ja lastelaste poolt erilist armastust ega austust oodata, tegi ta südame kõvaks ja laskis oma mehel näguripäevi näha. Õrnu mesinädalaid nende värskes abielus ei olnud, vahest ehk ainult esimese nädala oli Kati vana Klava vastu mõnel määral armastusväärne. Seejärel muutus ta vanamehe vastu üha tigedamaks ja õelamaks, käsutas teda nagu poisikest ja mõnikord isegi sõimas läbi. Klava ei suutnud enam midagi Kati meele järele teha.

Et naisele meeldida, ajas Martin Klava järjekindlalt ülepäeviti habet. Ta mõtles juba ka juuste värvimisele ja kunsthammaste panekule ning oli valmis tegema kõik, et paista natukenegi nooremana. Ta kõneles Katiga lahkelt ja meelitavalt ning kannatas alandlikult ära kõik etteheited, kuid Katike hakkas iga päevaga üha rohkem sarnanema fuuriaga.

«Mis sa pahandad, tibukene!» ütles Klava lepitavalt, kui Kati kord jälle hakkas teda põhjama. «Sedaviisi sa ainult ärritad oma südant, aga see ei ole tervisele kasulik. Rahune, tibuke...»

Ent «tibuke» tänitas veel hullemini ega teinud Martin Klava lepituskatsetest väljagi.

«Sinu lapsed ei salli mind silma otsaski!» kisendas Kati, nii et kogu maja kajas. «Mis isa sa oled, kui sa ei saa nii-

paljugi tehtud, et omad lapsed isa sõna kuulaksid ja vanemaid austaksid? Mis säärasest mehest kasu, kes ei mõista hoolitseda, et naisel ka vähegi elu oleks! Kes ma sulle olen? Naine? Mitte üks raas, — ainult teenija, pesunaine ja köögitüdruk, sinu laudakasija!»

«Kuss-kuss, tibukene, kuss!» pobises Klava.

«Sina ära kussita mind, ega ma sõge ole! Näen väga hästi, mis lugu siin on. Ajad mind taga nagu vana lolli, kurnad mu ära ja lõppude lõpuks jätad ilmarahva tõugata nagu viimase kerjuse. Kas ma siis aru ei saa, mille peale sinu Olga ja Liidia hammast ihuvad?»

«Mis neil ikka ihuda... kõik jääb ju sinule.»

«Jääb?» naeris Kati vihaselt. «Kus ta saab jääda, kui testament alles tegemata! Teine mees oleks kohe pärast pulmi notaariuse juurde läinud ja oma naise mureta tuleviku eest hoolt kandnud, aga mis sinust rääkida — sina tahad ju kõike jätta lastele!»

«Mis sa nüüd jampsid...»

«Ei jampsi ma kedagi, aga sina ju pelgad notaariust nagu vanakurat risti. Ise surmale seitse aastat võlgu, aga oma asju ei mõtlegi joonde seada. Tea siis ja pane kõrva taha: kui sina ei lase testamenti ära teha, siis ei ole me enam mees ja naine. Minul on veel paik, kuhu minna, mina ei ole sinu külge seotud.»

Niisuguse ultimaatumi järel ei jäänud Martin Klaval muud nõu üle kui sõita Riiga notari juurde ja teha testament. Kui kõik oli pärandatud Katile (välja arvatud mõned perekondlikud pisiesemed, mis Klava noorikut ei võinud huvitada), lõppes mõneks ajaks suur sõimlemine ja kahe vana inimese vahel võttis maad nagu vaherahu, ometi ei saanud juttugi olla palavast armastusest. Kati hoidis oma Martinit nii kindlalt tuhvli all, et see ei tohtinud niitsatadagi. Ja polnud rohkem vaja kui väikest sädemekest, ühtainsat mõtlematult lausutud sõna, kui «tibuke» muutus äkitselt tigedalt loksuvaks kanaks, kellest on kõige targem eemale hoida. Aja jooksul õppiski Martin Klava seda tegema: kui ta tüdines Kati nääklemisest, läks ta kodunt ära ja vedeles sageli ilma mingi vajaduseta tundide kaupa suitsutuskoja juures või valgmal. Teiste meeste hulgas sai ta elust kõnelda, kalapüügi asju arutada ja nooremaid õpetada — seal tundis ta end inimesena. Oma läbisaamisest Katiga ei rääkinud Klava midagi isegi kõige pare-

matele sõpradele, — neile võis jääda mulje, et tema koduses elus valitseb kõige parem kord. Päikeseküllased vanaduspäevad... mitte nii nagu vanal Rumbainil, kelle noorest naisest pudumlased teadsid pajatada hulle asju: mõnikord ei jätvat see rahule isegi Rumbaini ilusat vanamoelist habet, nii et Rumbain pidi mõnigi kord külatänavale ilmuma kitkutud lõuaga. Ei, misjaoks sääraseid asju ilmarahvale rääkida: kui sul on kanda oma rist, siis talu seda kannatliku meelega ja vaikides.

Juhtus sedagi, et Martin Klava koju jõudes lehkas tublisti viina järele ja nägi välja üsna sõjakas. Sellistel puhkudel jättis Kati ta rahule: olgu kuidas tahes, aga kontides oli vanamehel jõudu veel küllalt ja kui ta purjus peaga vihale läks, siis muutus ta õela tiigri sarnaseks ning võis isegi oma palavalt armastatud naisele kahjulikuks muutuda.

2

Vana Klavat tabas suur õnnetus: paremasse jalga lõi gangreen. Juba varem oli ta kaevanud teravat valu varvastes ja mõnegi öö unetult voodil istunud, kiigutades ja masseerides haiget jalga. Vähemastki jahedusest hakkasid tal varbad külmetama. Mõlemad jalad olid jääkülmad ja kui mõnda kohta sõrmeotsaga vajutasid, jäi sinna kauaks kahvatu laik järele. Oma pikal eluajal oli Martin Klava küllalt külmetada ja külmas vees liguneda saanud. Sellest oli tekkinud endarteriit — see kalurite, meremeeste ja söekaevurite tavaline haigus, mis enamasti lõpeb gangreeniga ja amputeerimisega.

Mõni aeg pärast pulmi muutusid Klava parema jala varbad siniseks, valusid ei jõudnud enam kuidagi välja kannatada, kuid arsti poole pöördus ta alles siis, kui varbad läksid mustaks ja haiged liikmed hakkasid aegamisi kärbuma.

«Taga targemat!» tänitas Kati, kui kuulis, mis häda on tema mehel. «Nüüd tuleb mul vanul päevil veel halastajaõeks hakata ja võõrast vanameest potitada! Nüüd saan ma aru, mis hirmus tuli tal nende pulmadega taga oli: tal oli ju talitajat vaja! Mis ma hing temaga nüüd peale hakkan?...»

Ta käis mööda küla ringi ja kurtis oma häda igaühele, kes tahtis kuulata, kuid kaastunnet ei leidnud ta kuskilt. Inimesed arvasid, et Kati kohus on haige mehe eest hoolitseda, aga

mitte manada teda kogu maailma ees. Näidaku nüüd oma armastust, jagagu seda rasket koormat, mille saatus on veeretanud Martin Klava õlgadele.

«Kati on oma plaanidega alt lennanud,» arutasid naabrid. «Himustas perenaise au, kuid unustas mehe passi vaadata. Nii see on — ükski roos pole ilma okasteta.»

Kuuldes, milline põrgu valitseb nüüd Klava majas, kutsusid Liidia ja Oskar üksteise võidu isa enda juurde, kuid vana Klava oli liiga uhke, et seda ettepanekut vastu võtta.

«Seni olen hakkama saanud ilma laste armuta, niisama saan hakkama oma elu otsani,» ütles ta ja jäi oma otsuse juurde.

Kui ta arsti juurde viidi, konstateeris see kohe gangreeni ja vangutas imestades pead: «Ja alles nüüd tulete minu juurde, kui jalg tuleb maha võtta! Kus te varem olite? Kuidas te võisite nii kaua välja kannatada?»

«Mis seal suurt välja kannatada,» vastas Klava. «Ivakese ju valutas, aga või siis inimesel elus vähe valusid kannatada tuleb! Oleme ju lihtsad inimesed.»

Ta viidi Riiga ja paigutati haiglasse. Mõne päeva pärast amputeeriti vanal Klaval parem jalg — tükk maad ülaltpoolt põlve. Kui see asi Katile teatavaks sai, korjas ta oma kraami kokku ja kolis selsamal päeval tagasi oma majakesse küla teise otsa. Koos Kati asjadega kadus Klava tubadest veel mõndagi, mis sugugi Katile ei kuulunud: mõni lina, käterätik, see või teine toidunõu ja rõivatükk. Testament oli ju tehtud — niikuinii saab kogu Martin Klava varandus kunagi Katile. Kui ta üht-teist kaasa võttis juba praegu, siis ei tähendanud see midagi: o m a varandusega võis inimene talitada, nagu talle meeldis.

Kui Klava haiglast välja tuli, asus ta elama Liidia juurde. Liikuda sai ta ainult karkude najal. Liikumise piiratus ja teadmine, et ta ei kõlba enam kuhugi, et ta on oma lastele koormaks muutunud, rõhus vana meest raskelt. Kõik teised inimesed tegid midagi, igaühel olid hommikust õhtuni oma tööd ja talitused, ainult tema, Martin Klava, oli sunnitud paigal istuma ja elama mälestustele. Kellele oli vaja sellist inimest ja sellist elu? Tormi murtud puud võib saagida laudadeks ja ehitada uueks hooneks — ja inimestel on sellest kasu. Aga mis kasu on viletsast inimesest, vigasest, kes ei jaksa enam oma kõhutäitki tasa teenida? Talle ei heideta

küll midagi ette, kellelegi ei tule pähe lugeda lõunalauas tema suutäisi, omaksed istuvad mõnikord isegi tema kõrvale ja kõnelevad temaga lahkelt, kuid kas ta seepärast muutub väärtuslikumaks ja kas tema seisukord selle tõttu saab karvavõrra paremaks? Ülearune, tarbetu vare, muud midagi.

Klava muutus iga päevaga süngemaks ja jõuetumaks ning arst oli Džon Zaaliti majas sagedane külaline. Mõnikord tuli Anita, tõi ajalehti ja ajakirju ning luges vanale Klavale üht-teist ette. Vahetevahel istusid lapselapsed haige vanaisa voodi äärde ja jutustasid talle, mida nad väljas on näinud ja kuulnud.

Paar korda astus sisse ka Robert, kes oli hiljuti oma vana mootorratta maha müünud ja selle asemele hankinud uue — külgkorviga; nüüd oli tal ka koer, ilus pintšer — äärmiselt tark loom. Arukalt nagu inimene istus see sõidu ajal külgkorvis'ega teinud vastutulijatest väljagi. Kui Robert kamandas: «Filo, aevasta!», siis tark koer aevastas tõepoolest ja ajas lõuad irevile, nii et hambad paistsid, — nende hulgas oli üks kullast — selle oli Robert lasknud oma armsale koerale suhu panna, kui sellel liiga kõva konti närides oli oma hammas ära murdunud. Juhtus, et Robert Klava sõidul peatas ratta linna serval restorani ees, läks koos koeraga sisse ning tellis lõunat endale ja Filole.

«Biifsteeki!» ütles ta. «Üks mulle, kaks temale!»

Jah, Roberti käsi käis praegu hästi. Kui ta haigele isale külla tuli, võttis ta alati kaasa ka Filo, tiris selle tuppa ja laskis Martin Klava ees demonstreerida igasuguseid numbreid: aevastamist, sitsimist, paberossi hambus hoidmist ja kompvekkide küsimist — nende peale oli Filo väga maias. Ometi ei suutnud kõik need naljad vana Klava naerma ajada, liiatigi veel sundida unustama valusid liikmetes. Rõõmu valmistas ainult pudel head konjakit, mille Robert lahkudes talle jättis, — sealt ta siis aeg-ajalt rüüpas mõne lonksu, kas üksipäini või koos väimehega: Zaaliti Džonile oli märjuke meeltmööda ja Liidia oli nii hea naine, et vaatas sellele läbi sõrmede.

Oskargi käis isa vaatamas vabal ajal, mida tal oli küll väga vähe. Nähes, et isa pea vajub iga päevaga üha rohkem longu, püüdis Oskar teda julgustada.

«Ei maksa nii palju ühte mõtet mõtelda. Puhka, maga korralikult, küllap sul siis läheb tunne paremaks. Siis võid võrke

parandada, käbasid teha ja Džoni aidata nootade rakendamisel. Inimesel, kel niisugune amet nagu sinul, jätkub tööd eluotsani.»

Mõnikord pidas ta isaga aru, küsis talt koguni nõu ühes või teises asjas, kuigi oleks väga hästi toime tulnud ka ilma vana nõuanneteta. Sellistel puhkudel vana Klava elavnes, muutus reipamaks ning seletas pikalt ja laialt, kuidas tema oleks sel või teisel korral toiminud. Kuid abi oli sellest ainult pilguks ajaks. Niipea kui Oskar oli ära läinud, vajus Klava jälle oma raskeisse mõtteisse ja maadles saatusega, hambad risti. Ta jäi iga päevaga armetumaks. Aimates lõpu lähenemist, tühistas Martin Klava vana testamendi ja laskis kirja panna uue, kus Katile polnud mitte midagi määratud.

Kordagi ei tulnud Kati oma meest vaatama. Mitte kordagi kogu raske haiguse jooksul ei näidanud ka Mengeli Olga oma nägu isa voodi juures.

Ühel ööl, kui merel möllas sügistorm ja kihutas laineid luidete jalamini, suri vana kalamees. Lapsed tellisid puusärgi ja korraldasid matused. Ja alles siis ilmus silmapiirile jumalakartlik Mengeli Olga; ent mitte sellepärast ei ilmunud ta leinamajja, et koos teiste omastega leinata ja osa viimsele teele saatmise muredest enda peale võtta. Oh ei, Olgal olid hoopis teised mured südamel.

«Kõik isa varandus tuleb kirja panna,» nõudis ta. «Niisugusel korral ei tohi ühtki asja hooletusse jätta, muidu läheb kohtul raskeks pärandust jaotada. Mina olen praegu samasugune vaenelaps nagu Liidia, Oskar ja Robert. Ärgu Liidia arvaku, et mina jätan oma osa temale.»

Nüüd, kus isa polnud enam vaja hooldada ega toita, tegutses see vaenelaps väga energiliselt.

... Asjatu oli Olga vaev ja tühja jooksid Miltini Kati lootused: kui testament avati, siis selgus, et vana Klava oli kogu oma vallasvara pärandanud lastelastele, aga Mengeli Jaani nime polnud pärijate hulgas nimetatud. Kinnisvara — vanad hooned — oli Martin Klava pärandanud «Uue Elu» kalurikolhoosile.

«See kõik on Oskari tarkus!» tänitas Olga. «Teisiti see ei saa olla — tema on isa üles ässitanud, paljukest siis säärasel vanal inimesel endal seda arunatukest enam oli: mitte

karvavõrd rohkem kui kana varba ümber liha. Näete, mis tänu ma oma tütrearmastuse eest saan... ptüi!»

Praegu oli tema südamevalu tõepoolest suur, seda enam, et miski ei võinud selles asjas enam aidata.

3

Oktoober. Loodetuul. Pilvine taevas ja vettinud maa. Meri on sel ajal hall ja sünge — keskpäeval näib, nagu oleks õhtu käes. Ja lained tormavad vastu kallast — suured, tigedad ja niisama hallid nagu kogu maailm. Raju undab, aeg-ajalt karjatab üksik kajakas või kääksatab tormis murduv mänd, millele see maru on muutunud liiga raskeks. Kuid pole kedagi, kes seda tähele paneks või kuulataks, sest rand on inimestest tühi. Säärast veidrikku, kes niisuguse ilmaga tahaks väljasurnud rannal jalutada, ei leia te kogu rannikul. Suvilad Pudumi küla taga on vaiksed ja tühjad, aknaluugid kinni naelutatud. Kalurid istuvad soojas toas, paikavad võrke ja nootasid ning uurivad ilmateateid: kas ei lubata ehk ilmamuutust? See on sunniviisiline katkestus nende raskes meretöös, lühike hingetõmme, mil võib unevõlga tasa magada ja üht-teist korraldada. Juba mitmendat päeva pole inimesed päikest näinud.

Niisugusel ebasõbralikul päeval peatus Riia jaamas rong. Ühest vagunist väljus vanapoolne hallide juuste ja vurrudega mees. Põsed olid tal aukus, kuid rohked lõdvalt alla rippuvad nahavoldid näol ja kaelal andsid tunnistust, et kunagi on see mees paremaid päevi näinud ja paremat leiba söönud. Seljas oli tal kulunud hall poolvillane ülikond ja õhuke suvepalitu, peas luitunud kaabu, kuid kaela ümber oli mässitud paks must villane sall. Perroonil riputas vanamees nohisedes üle õla kollaka presentseljakoti — sellise, nagu on turistidel, arvukate pealeõmmeldud taskutega, kuid tühjad olid need taskud ja ega kotiski suurt midagi olnud.

Kui sel ajal oleks jaama juhtunud mõni Soomuste küla inimene, siis oleks ta sellest vanamehest arvatavasti ükskõikselt mööda läinud, ilma et oleks tulijas ära tundnud kunagist kaupluseomanikku ja küla silmapaistvamat meest Banderit — nii tugevasti oli see kahe aastaga muutunud. Kuid perroonil polnud ühtki randlast ja Bander tundis selle üle kõigest südamest rõõmu.

Kui seljakott oli turjale kinnitatud, sammus ta väravast välja ja silmitses elava huviga kõike, mis talle tänavatel, parkides ja vaateakendel silma puutus. Valju tilinaga kihutasid Banderist mööda trammid, tuututasid veo- ja sõiduautod, podisesid mootorrattad. Afišid teatasid uutest teatri- ja kinoetendustest, kuulsate kunstnike kontsertidest ja spordivõistlustest. Kuid kõige rohkem huvitasid Banderit vaateaknad oma väljapanekutega — nende juurde jäi ta tükiks ajaks seisma. Algul peegeldus tema näol lihtne uudishimu, kuid vähehaaval andis see maad umbusuga segatud imestusele; lõpuks oli ta lausa hämmastunud.

«Kuidas on see võimalik?» paistis küsivat Banderi pilk, mis ei suutnud end lahti rebida juustukeradelt, singikäntsakatelt, musta kaaviari karpidelt ja leivapätsidelt, mida ta kauplustes nägi. Seesama küsimus ei andnud Banderile rahu, kui ta silmitses tööstuskaubaäride aknaid, kust talle kunstipärases asetuses vastu vaatasid mustad ja värvilised jalatsid, mitmesugused riidekangad, pesu, nägusad toidunõud, kuld- ja hõbeasjad. Kust see kõik on saanud siia nälja ja viletsuse maale, mille kohutavast elust oli Banderile mere taga nii palju räägitud. Kus oli siis see pime, väljasurnud linn, kus inimesed näljast keset tänavat maha kukuvad ja osavõtmatute kaaskodanike silme all hinge heidavad? Kus on purunenud akendega hooned, kus tohutud prügihunnikud kõnniteedel, kus näljast marru läinud koerad, kes jalakäijatele kallale tungivad? Ja miks pole purustatud ooperiteatri hoone? Miks pole maha raiutud ja küttepuudeks saetud kanali kaldal kasvavad puud? Kust see tuleb, et riialased ei käi räbalais ja lapsed naeravad ning vabrikukorstnad suitsevad?

Kui Bander meenutas, mida talle oli räägitud seal Göteborgis rootslaste maal, kuid nägi kõikjal enda ümber oma silmaga reipa linna elurütmi, sattus ta üha suuremasse segadusse. Järk-järgult ärkas temas sügav, põletav häbi oma kergeusklikkuse pärast. Banderile näis, et iga vastutulija loeb tema mõtteid ja muigab tema hämmelduse üle. Ta lõi silmad maha ja jätkas häbenedes oma teed.

Mida ütleks nüüd tema naine — see terava keelega skeptiline naisterahvas, kellele ei olnud saatusest määratud kodumaale tagasi jõuda? Kui ta saaks tõusta hauast Göteborgi äärelinna kalmistul ja täna koos vana Banderiga kõndida mööda Riia tänavaid, küllap ta siis mõtleks, et see kõik on unenägu.

Aga kuidas seal küll hirmutati ja õudusjutte räägiti, milliseid lollusi avaldati sealses läti ajalehes, milliseid totraid väljamõeldisi levitati raadios! Kellel elust villand, see sõitku koju... Ja naine uskus kõike, mis tuli neist allikaist. Kui jumal poleks teda ära kutsunud, siis oleks Bander veel praegugi virelnud sealpool merd. Ent kui ta oli jäänud üksi, ilma rahata, vabanenud oma igavese torkija vastupandamatust mõjust, ei suutnud ta võõrsil kauem vastu pidada, ja viimaks, hambad risti, meldis ta end repatrieerimisasutuses. Kõige halvemat oodates oli Bander sõitnud üle mere, valmis vastu võtma oma kurja saatust: kui peab surema, siis sündigu see kodumaal.

Ja nüüd oli tal häbi — nii häbi, et pidi õhukese mantli krae üles lööma ja kaabu sügavamalt silmile kiskuma, aga kui seegi ei aidanud, siis otsis ta taskust veel vanad päikeseprillid ja peitis oma silmad nende taha, kuigi ilm oli sombune ja ükski päikesekiir ei suutnud pilvepankadest läbi murda. Ta ootas õhtuni ja läks alles siis bussijaama. Bussis istus ta esimesele istmele juhikabiini taga, pööras näo vastu akent ja istus nii kogu tee kuni töölisasulani. Lõpp-peatuses ootas ta, kuni kõik teised reisijad olid bussist maha astunud. Alles siis söandas ta sõidukist lahkuda. Päikeseprillid võis nüüd ära võtta, sest väljas valitses sügav sügisene pimedus.

Hea, armas pimedus... Pimedus laskis tal töölisasulast tundmatuna läbi minna, pimedus ei muianud üksiku teekäija üle, kes tol õhtul pikkamisi mööda teed mereranna poole sammus. Sõja ajal auklikuks sõidetud tee oli jälle ära parandatud, seepärast võis Bander julgelt astuda, ilma et oleks kordagi komistanud või jalga märjaks kastnud veelompides, mida siin enne oli igal sammul.

Ta ei rutanud. Ta tahtis koju jõuda siis, kui Soomuste küla on juba sügavas unes ja koerte haukumine ei meelita külatänavale ühtki uudishimulikku. Nii tuleb koju põgenik, kadunud poeg, inimene, kelle saatus on välja naernud.

Valas vihma ja mets kohises süngelt. Must taevas laius Banderi pea kohal, kuid veel mustem oli maa sellel tormisel ööl. Ja kuigi seda polnud kojutulija plaanides ette nähtud, läks süda rõõmsamaks, kui ees hakkasid läbi vihmaloori vilkuma Soomuste küla tuled. Küla ei maganud veel. Kalasuitsutuskoja ja klubi ukse kohal põlesid laternad. Küllap seal tehti midagi — võib-olla oli koosolek? Kust võis Bander teada, et

kaluriartelli klubis toimub täna õhtul loeng koos kinoetendusega?

Mõistes, et külatänavat pidi ei saa ta märkamatult oma poja majani jõuda, keeras Bander teelt kõrvale metsa poole ja lähenes oma eesmärgile ringiga, luidete ja kalurimajade aiataguste kaudu nagu varas. Jalad olid väsinud, raskelt peksis süda rinnus. Edgari kuuri taga jäi ta seisma, nõjatus vastu ligunenud seina ja tõmbas pisut hinge tagasi. Kui süda hakkas jälle rahulikumalt põksuma, ohkas ta raskelt, justkui rängale saatusele järele andes, ning astus pikkamisi poja õuele.

Kohe pistis koer haukuma ja tormas Banderile vastu, karvad tigedalt turris. Kuid see oli võõras koer — mõlemad, inimene ja loom, olid teineteisele võõrad — ja Bander ei teadnud isegi, mis nimega teda hüüda. Lõrisevat koera eemale tõrjudes sai ta suure vaevaga trepile ja koputas kohe uksele.

4

See oli imelik jällenägemine.

Vana Bander istus omaste keskel ega teadnud, kuidas käituda. Liidia ei olnud enam tema minia, teine mees istus tema kõrval, ja sellele inimesele naeratas Liidia palju lahkemalt kui omal ajal Edgarile. Zaaliti Džon suitsetas ühe paberossi teise järel ja õhutas kogu aeg Banderit, et see tõstaks oma taldrikule veel toitu. Laual oli praetud ahvenaid, kilusid ja võid, pannkooke ja kirsikeedist; ei puudunud ka pudel head veini. Vana Bander sõi end kõrini täis, jõi mõne klaasi veini ja tundis, et soojus hakkab vanadesse kontidesse tagasi tulema. Nüüd läksid tal keelepaelad lahtisemaks, ta rääkis ise palju ja tahtis, et teisedki temale kõike jutustaksid.

«Minu majas põleb tuli,» ütles ta. «Kas seal elab keegi?»

«Seal on Kalurite Liidu kauplus,» seletas Liidia. «Ülemisel korral elas veel hiljaaegu kalasuitsutuskoja direktor Knospin, aga nüüd on vabrikul oma elumaja ja ta kolis hiljaaegu sinna üle.»

«Ja kuidas on asjadega?» oli Bander huvitatud. «Kas on veel midagi alles?»

«Kus nad siis ikka pidid kaduma,» naeratas Zaaliti Džon. «Klaver viidi küll klubisse, aga kõik muu on oma kohal.»

«Riided tõin ma enda juurde,» tähendas Liidia. «Kui soovite, võite järele vaadata, kas kõik on alles.»

«Kust teil see uus raadioaparaat pärit on?» küsis Bander.

«Sel suvel sai ostetud,» vastas Liidia. «See vana ju ei võtnud suurt midagi.»

«Kas siis praegu veel niisuguseid aparaate tehakse?» imestas Bander. «Küllap on vanast ajast järele jäänud.»

«See on käesoleva aasta mark,» seletas vanaisale Gunar. «Enne sõda Lätis nii häid aparaate ei tehtudki.»

Banderi silmad rändasid ühest toanurgast teise ja leidsid igal pool midagi niisugust, mida siin varem ei olnud. Jõukus ja maitsekus vaatasid talle igalt esemelt vastu — see ei olnud viletsuse asupaik, kuhu ta oli tulnud, miski ei kõnelnud siin puudusest ja rasketest päevadest. Liidia lastel on nägusad riided seljas, põsed on neil kõigil ümmargused.

«Kas siin kedagi maha ka lasti?» küsis Bander.

Liidia vaatas mehele otsa, mõlemad näisid olevat hämmastunud.

«Mis mahalaskmist te mõtlete?» imestas Džon.

«Noh, külainimestest,» seletas Bander. «Kas bolševikud palju inimesi maha lasksid ja vangi panid? Meil Rootsis räägiti, et verd olevat siin voolanud ojadena.»

«Esimest korda kuulen,» kehitas Liidia õlgu.

«Aga varandust... ei konfiskeeritud?» küsis Bander sosinal.

Andra tõusis püsti ja vaatas Banderile pahaselt otsa.

«Vanaisa, kas te tõesti uskusite kõike, mida mõni lurjus teile ette puhus? Miks te otsite ainult halba? Miks te ei taha teada, mida me oleme vahepeal teinud, mis on uut mere ääres, kuidas kalurid töötavad ja elavad? Kui te homme lähete ehitusplatsile, siis te ei tunne Kõrkjajõe suuet enam ära. Sinna on nüüd püstitatud niisuguseid hooneid, mida vanasti polnud leida kogu Läti rannikul. Tuleval aastal on meil oma kalakombinaat ja võimas elektrijaam. Selle vana lambi võib siis anda mõnele vanakraamikorjajale. Meil teevad inimesed tööd, vanaisa, ega levita tühje jutte. Parem rääkige, kuidas teil endal võõrsil käsi käis!»

Tüdruk oli väga pahane. Liidia andis Andrale silmadega märku, et ta järele jätaks, ja Andra kuulas sõna, kuigi vastumeelselt.

Oma elust võõral maal hakkas Bander rääkima pisut hiljem,

kui tulid Anita ja Oskar. Midagi rõõmustavat tal rääkida polnud: lootusetu eksirännak mööda Kuramaad, siis sõit kaluri mootorpaadis üle Balti mere ja häbistav elu võõral maal. Noored värvati tööle kala püüdma ja turvast lõikama, mõned läksid üle ookeani puid raiuma Kanada põlismetsadesse või palgaliseks Austraalia farmerite juurde. Neil, kellel oli taskus arsti, inseneri või agronoomi diplom, soovitati ära õppida mõni lihtsam amet ja harjutada end füüsilise tööga, sest midagi muud ei tahetud neile pakkuda. Jalus tolknejad, tüütu koorem võõrastele inimestele — seda olid nad seal. Ja et neid pimestatud ning alandatud inimesi oma mõju all hoida, hakkasid mõned mehed suurte kaasmaalaste hulgast nende juhtideks, kohutasid neid hirmu ja õuduse juttudega elust-olust Lätis ja püüdsid kõigest jõust repatrieerumist takistada. Jah, nüüd läksid Banderil silmad lahti. Ta mõistis, et kõik oli vale, mis neile seal Göteborgis mõlemast kõrvast sisse puhuti.

«Kui kaasmaalased teaksid, missugune on tõeline olukord kodumaal, siis sõidaks suurem osa koju,» lõpetas Bander oma jutustuse. «Jääks ainult käputäis lurjuseid, kes on enda Saksa okupatsiooni ajal liiga ära määrinud ja nüüd hakanud äraandjateks ning välismaalaste kannupoisteks. Mina igatahes kirjutan neile kirja, kes sinna jäid. Ärgu nad uskugu ühtki sõna, mis need petised neile räägivad.»

Teade ema surmast röövis Anitalt kogu rõõmu isa tagasituleku üle. Ta ei võtnud peaaegu üldse kõnelusest osa, istus vaikselt toanurgas ja kuulas teiste juttu.

«Kuidas jääb siis minu majaga?» poetas Bander märkuse. «Kas tasub hakata tagasisaamise asja ajama? Või on juba natsionaliseeritud?»

«Ei ole veel,» ütles Oskar. «Aga õigust-öelda peaks natsionaliseerima. Pisut suur on ta sinu jaoks, äiapapa. Ja mis sa temaga peale hakkad? Las Kalurite Liit võtab ta parem täiesti oma hoole alla. Siis võib maja ümber ehitada, kaupluseruume laiendada ja kõik tänapäeva nõuete kohaselt sisse seada.»

«Aga mina?» tundis Bander end puudutatuna. «Mis siis mina peale hakkan? Mina pean ju ka millestki elama.»

«Küll sa juba tööd leiad,» vastas Oskar. «Ega olegi vaja minna kaugelt otsima.»

«Meie külas on tööd niipalju kui kulub,» märkis Zaaliti Džon.

Bander vajus mõttesse.

«Selle maja võiksin ma maha müüa, kui leiaks ostja,» hakkas ta natukese aja pärast rääkima. «Miks peab siis just muidu ära andma? Küll see Kalurite Liit juba raha leiaks. Aga kui mind pandaks kaupluse juhatajaks, siis oleksin nõus niisama ära andma.»

«Parem vaata küll midagi muud,» ütles Oskar.

«Mul on kauplemise asjädes kogemusi,» väitis Bander. «Kaua aastaid olen hea eduga kaubelnud.»

«See oli hoopis teine kauplemine,» muigas Oskar. Muigasid ka Džon ja Liidia. Andra hoidis suuri vaevu naeru tagasi. «Nüüd ei lasta sul enam niiviisi kaubelda. Ja üldse poleks hea, kui sa jälle leti taha asuksid. Las kauplevad teised.»

«Aga mina?»

«Knospinil on kalade vastuvõtupunkti kaalujat vaja,» ütles Oskar. «Kaaluga sa ju oskad ümber käia.»

«Kuidas ma siis seda ei peaks oskama,» pomises Bander.

«Ainult et nüüd tuleb väga täpselt kaaluda,» tuletas Oskar meelde. «Mitte ühte grammi ei tohi kalurilt ära näpata.»

See oli küllaltki terav vihje vana poodniku endistele viguritele. Bander mõistis, mida Oskar sellega mõtles, kuid tegi, nagu ei saaks ta aru.

«Peab järele mõtlema,» ütles ta. «Võib-olla see amet tõesti kõlbab mulle.»

...Pidanud Oskariga nõu, kutsus Anita isa enda juurde elama. Sellest ajast saadik, kui Edgar ja Ruta olid Riiga õppima läinud, seisis majas üks tuba kogu talve tühi. Liidia ja Džoni pool ei saanud Bander end tunda nagu lähedaste sugulaste juures — neil kahel oli oma elu, kus vanal poodnikul polnud enam kohta.

Bander võttis tütre ettepaneku vastu ja kolis selsamal õhtul Oskar Klava majja. Järgmisel päeval rääkis ta Knospiniga ja sai vastuvõtupunkti tööle.

5

Teodor Kalnbirze oli harjunud mitmesuguste elu keerdkäikudega ja näinud nii häid kui halbu päevi. Saatuse kapriisid olid teda õpetanud jalul püsima ka kõige keerulisematel puhkudel, kus vähem treenitud inimene oleks kõikuma löönud ja julguse kaotanud. Selles suhtes oli talle suureks toeks tema

moraalsete põhimõtete elastsus, tema alatine valmisolek kompromissideks — tänu sellele ei sattunud ta kunagi vastuollu oma südametunnistusega. Valetada, teeselda, alusetult laimata oma otseseid ja arvatavaid vastaseid, rääkida üht ja teha teist — see ei valmistanud Teodorile mingisuguseid raskusi. Oma arenemises oli ta jõudnud sellele ideaalsele astmele, võiks öelda, sellele «vaimsele küpsusele», kus ollakse suuteline leidma õigustust igale oma teole. See oli väga mugav ja väärtuslik omadus, mis kindlustas Teodor Kalnbirzele hingerahu, tõi tema südamesse enesekindluse ja laskis tal end hästi tunda isegi sellises olukorras, kus mõnda teist, vähem karastatud inimest oleksid piinanud südametunnistuse etteheited.

Oma praeguse elujärjega oli ta üldiselt rahul. Ei saa öelda, et tema äri oleks just õitsenud, aga ka pankrott ei ähvardanud seda esialgu. Sekti ringkonnas püsis Teodor Kalnbirze mõju ikka sellel tasemel, mis on vajalik, et vaimulik vennaskond karjase sõna kuulaks; rahulolematuse tunnuseid ei olnud veel kusagil märgata. Vähem edukalt läks tal teisel tööpõllul, mis oli seotud mitmesuguste teenustega ühele välisriigile. Teodor Kalnbirze käealused pingutasid küll, mis jaksasid, kuid eriti silmapaistvate saavutustega ei võinud nad uhkeldada. Robert Klava tegevuses oli kiiduväärt püüdlikkust ja isegi sportlikku uljust, kuid tal puudus loov kujutlusvõime, mis on tingimata vajalik õigele luureteenistuse töötajale; seepärast kasutas ta ikka neidsamu isaisade ajast pärit, kulunud võtteid, mis võisid küll kõlvata mõningate majandusliku iseloomuga andmete hankimiseks ja pisikahjurluseks, mille abil aga ei saanud kukutada troone ega mõjutada ajaloo käiku. Kuhu võis välja viia selline šablooniline tegutsemine, seda oli näha kas või juhtumist Gundega Graudiga — selle üldiselt kõlbliku naisega, kelle valmisolekus teenida kõikvõimalike vahenditega nende ühist eesmärki ei olnud põhjust kahelda. Olles kindel oma *sex appeal*'ile ja spekuleerides meeste nõrkusele õrnema soo ees, oli ta lähenenud oma šefile — ministri asetäitjale — nii enesekindlalt, et see tundis oma kõlbelisi tundeid riivatud olevat ja andis Gundegale jalamaid hundipassi. Vallandatud töölt ministeeriumis, vireles ta nüüd ühes jalatsikaupluses ega suutnud Teodorile ja Robertile muidugi enam kuigi väärtuslikke teeneid osutada.

Ja samuti oli nii ühe kui teisega. Põhjakiht, endised musta börsi spekulandid, kirju element, keda täna loeti eilse päeva

inimesteks, — need olid küll valmis kas või nahast välja pugema, kuid isegi sada säärast ei kaalunud üles ühtainustki kommunisti — ükskõik millist nende hulgast, kes nüüd rinnuni seisid uue elu hoovuses ja võtsid aktiivselt osa uue maailma ülesehitamisest. Esimestel olid käed-jalad seotud eelarvamuste köidikutega, nad vaatasid kõigele läbi musta prilli ega näinud sündmusi hoopiski mitte sellistena, nagu nad olid, vaid sellistena, kuidas nad neid oma sõgeduses näha soovisid; nad petsid end ja kujutlesid oma soove tegelikkusena, kuid see oli tühipaljas illusioon. Teistel oli õige ettekujutus asjadest ja sündmustest, neile oli teada, kustpoolt ja kuhupoole voolab suur ajaloo voog, nad teadsid ka, millised kärestikud, tõkked ja takistused peituvad selle voo teel, ega petnud end illusioonidega või omaenda loodud ekslike ettekujutustega. Kuid katsu kedagi neist oma küünte vahele saada! Gundega Graudi juhtum oli liigagi õpetlik.

Aga kas need seal kõrgemal pool üldse mõistavad, missuguste raskustega tuleb oma töös kokku põrgata vaesel agendil, tema käsutajal ja isegi residendil? Nad kärsutavad nina sinu tagasihoidlike saavutuste pärast, nad torisevad, et sa ei ole olnud küllalt püüdlik, et sa ei kõlba kuskile, ja nõuavad säherdusi asju, mis kaugelt ületavad sinu võimaluste piirid. Mingisuguseid vastuväiteid ega õigustusi ei võta nad arvesse. «On vaja! Tegutse! Kuidas — see on sinu enda asi...» Ja kui taganttorkimine ega julgustamine ei aita, siis nad saadavad sinu juurde oma esindaja, kes innustab sind kõikide vahenditega, milledest nii mõnigi võib olla mitte just eriti meeldiv.

Teodor oli hiljuti saanud teate, et lähemal ajal tuleb tema juurde juhtkonna esindaja — keegi tema ülemustest. See sõnum erutas teda nii, et ta öösiti ei saanud enam magada. Soojas voodis Anna kõrval piinasid Teodor Kalnbirzet sünged mõtted. Mis on neil vaja? Mispärast nad saadavad oma esindaja? Missuguseid etteheiteid nüüd jälle tuleb kuulda? Ja mispärast nad teevad seda just praegu, kõige kohatumal momendil, kui Teodori südames on ärganud uus kevad ja tema hing sirutab ennast armastuse päikesele vastu otsekui õitsele puhkev lill?

Kena lapsuke... ilus õde Marga linna aiandist... Lillede keskel elades on ta ka ise muutunud toreda õie sarnaseks: millised imeilusad silmad tal on, just nagu mere rohetav sügavik, millised juuksed... millised käed... ja milline hääl...

Praegu on ta veel pisut metsik ega lase Teodorit endale lähedale, aga tema, Teodor ise, on selles süüdi. Kes küll teine kui tema läitis Marga lihtsameelses südames usuleegi? Kes tüüris tema kirgliku hinge sellesse vaimulike veetluste lahesoppi, kus ilmalikele asjadele pole kohta ette nähtud? Aga võib-olla on Marga nii tõrges üksnes sellepärast, et Teodor on abielus, et tal on kodus see hall tüütu olevus — Anna? Ah, mis siis viga oleks, kui ta oleks veel poissmees... Milline suurepärane naine on Marga... milline tore suutäis... Aga kuidas temale ligi pääseda? Ja kui kaua tuleb Teodoril veel kulutada oma kalleid elupäevi selle õnnetusehunniku Anna kõrval? Anna on elu proosa, must leib, täiesti lihtlabane inimene, ja Teodor Kalnbirze hing ei leia tema kõrval iialgi oma ihaldustele rahuldust. Mida muud kui lepitamatu viha võis hõõguda tema südames tolle naise vastu.

Teodor unistas, lamades lahtiste silmadega oma magava naise kõrval. Tema vaim lendas unelmate kaugusesse ja tal oli nii imeline, ülev, juubeldav meeleolu, et oleks tahtnud kas või laulda, kuid just sellel ülendatud hetkel see piiratud olend — Teodor Kalnbirze lihane naine — võis nii rahulikult põõnata. Seda ei jõudnud enam välja kannatada.

Ja just sel silmapilgul hakkas tirisema uksekell — üks lühike, kaks pikemat ja jälle üks lühike signaal. Kõik Teodor Kalnbirze unelmad haihtusid korrapealt, kaunis fantaasiaõis närbus ühe hetkega nagu lill, mida on hall näpistanud. Teodor Kalnbirze tõusis üles ja tõmbas püksid jalga.

See, mida ta viimasel ajal nii väga oli kartnud, seisis nüüd tema maja ukse taga: Teodor teadis, mida tähendab see eriline signaal, mis kõlas sel hilisel tunnil.

Kui riided olid selga aetud, süütas ta tule ja uuris mõne hetke Annat. Aeglased ning korrapärased hingetõmbed tunnistasid, et naine magab sügavasti. Oleks hea, kui ta täna öösel ei ärkaks... veel parem, kui tema unel poleks iialgi otsa.

Teodor kustutas tule ja astus pehmete toatuhvlitega hääletult toast välja.

Ukselävel seisis üsna suurt kasvu mees, palitukrae üles löödud, varjates nägu allatormavate vihmaojade eest. Kui Teodor avas ukse, andis võõras talle üle tervituse punapäiselt Siimanilt. Vahetanud kokkulepitud parooli, astusid mõlemad — majaisa ja tema hiline külaline — jutlustaja hubasesse korterisse.

... Tulija oli laiaõlaline, kuid kõhn mees, väga energiliste näojoontega, aastatelt nii üle viiekümne. Suurevõitu sirge nina, lohuga lõug, suus mitu kuldhammast, rohekate silmade pilk karm ja pealetükkiv. Tuhkhallidel juustel oli lahk vasakul pool. Toas tõmbas mees mantli maha. Seljas oli tal pruun ülikond, nagu neid võis osta valmisriiete-kauplustest Maria ja Krišjan Baroni tänavalt. Mantli koos kulunud kaabuga viskas võõras toolile. Üldse käitus ta nagu omas kodus, ja kui keegi, kes asja lähemalt ei teadnud, oleks sel ööl neid siin näinud, siis oleks tal jäänud mulje, et tulija on majaisa ja Teodor tema külaline. Luba küsimata võttis võõras istet ja süütas «Kazbeki», küsis siis tasa, peaga kõrvaltoa poole viidates: «Kas seal on kedagi?»

«Ainult minu naine,» seletas Teodor. «Aga ta magab sügavasti. Ta on nii raske unega, et te ei ärataks teda praegu isegi suurtükipauguga.»

«Hüva,» ütles võõras. «Tulge lähemale. Aega on mul vähe.»

Teodor tõstis tooli oma külalise poole ja istus tema kõrvale.

«Te ei tunne mind?» küsis võõras.

«Tõepoolest ei,» tunnistas Teodor. «Aga ma tean, kellega mul on tegu.»

«See on hea, et te seda teate. Ja veel parem, et te mind ära ei tundnud — siis võib arvata, et ka teised vanad tuttavad ei tunne mind ära.»

«Tuttavad?» imestas Teodor. «Kas me oleme siis kunagi tuttavad olnud?»

Külaline muigas.

«Kuidas siis mitte,» ütles ta. «Asja huvides võiksin teie mälu pisut värskendada, vend Teodor. Ainult et see peab jääma meie kahe vahele. Mina ise otsustan igal üksikul juhul, kellele ennast tunda anda, kellele mitte.»

«Iseenesest mõista,» pomises Teodor. «Teie teate seda paremini. Minu suupidamisele võite olla täiesti kindel.»

«Ega te selliseid asju nagu «Titania» ja «Villa Fredy» ole veel ära unustanud?» küsis võõras. «Mäletate — seal, mere ääres... Kunagi oli keegi mees, kellel oli väike laevuke ja kena restoran suvilate juures luidetel — mitte kuigi kaugel Pudumi külast. Teie mõistsite selle ettevõtte oma jutlustes üsna karmilt hukka. Noh, kas nüüd tuleb meelde?»

«Fred Mengel?» hüüatas Teodor üllatunult. «Tookord tegite koos Oskar Klavaga esimese meremõrra!»

«Nõnda see oli.»

«Ja pärast pidite põgenema, sest politsei oli mõnedele tähtsatele asjadele jälile saanud... salapiirituse vedamine... ja see tulekahju samuti, kui «Villa Fredy» maha põles. Robert Klava ja Pikier kukkusid kinni...»

«Aga mina põrutasin oma «Titaniaga» üle mere,» puhkes Fred Mengel — see ta tõesti oli — tasakesi naerma. «Näen, et teil on üpris hea mälu.»

«Kuidas küll selliseid asju võib unustada!» naeris heatahtlikult ka Teodor. Süda jäi tal rahulikumaks: tuttava inimesega on teenistusasju kergem ajada kui võhivõõraga. «Ja nüüd tuleb välja, et me mõlemad võitleme ühes leeris. Kas pole imelik... härra Mengel?»

«Mis seal imelikku,» arvas Fred. «Teenistus on teenistus. Kõik oleneb sellest, kuidas keegi meist oma kohustusi täidab. Kõigepealt pean ma teile ütlema, et praegu ei ole ma härra Mengel, vaid seltsimees Kazrag... Paul Kazrag — pidage seda silmas ning ärge unustage kunagi. Kus ma elan ja mida teen, see jätke minu enda teada.»

«Mõistan,» pomises Teodor pisut segaselt: ta sai aru, et Fred ei soovi temaga olla eriti familiaarne. Teenistus on teenistus... juhtkond teab paremini, mis on tarvis. «Seda pean ma alati meeles, härra Men... seltsimees Kazrag. Võite olla kindel...»

«Hüva,» katkestas teda Fred. «Teiseks pean ma ütlema, et me ei ole eriti rahul teie senise tööga. Mis te siis õige olete ära teinud? Ainult nipet-näpet, pahn, naiste kuulujutud... Mitte ühtegi riiklikku saladust, mitte midagi sellist, mida võiks avaldada välismaa ajalehtedes, või edasi anda raadios. Mitte keegi teie inimestest ei ole osanud pugeda tähtsatesse riigiasutustesse, võita täielikku usaldust, pääseda algallikate juurde. Nad ei oska töötada, teie ise olete aga liiga pehme ega oska nõuda. Mida niiviisi kätte saab?»

«Mina...» püüdis Teodor midagi vastu ütelda, kuid Fred ei lasknud tal rääkimagi hakata.

«Olge vait ja kuulake, vastake küsimustele! Mispärast me ei saa strateegilise iseloomuga informatsiooni?»

«Sõjaväelaste ringkondadega pole mul veel õnnestunud suhteid luua,» vastas Teodor. «Ei ole tutvusi...»

«Kui ei ole, siis tuleb leida. Mille jaoks on teil inimesed?»

«Ma püüan...»

«Bolševike partei siseelust ei ole te midagi teatanud. Kõike, mida te olete meile hankinud, võib lugeda ajalehtedest, nende endi kriitilistest artiklitest, seejuures täielikumalt ja õigemini, kui teie oskate esitada. Saage ükskord ometi aru: meile ei ole vaja seda, mida kõik teavad, vaid seda, mida teab kitsas ring inimesi. Meil on vaja vaadata vastase kaartidesse, et teada, kuidas mängida. Kui me seda suudame, siis oleme olukorra peremehed, kui ei, siis magame kõik maha.»

«See on tõsi,» möönis Teodor.

«Muidugi tõsi, ainult teie ei tee midagi selle heaks. Kas te mõtlete, et mina sõitsin siia seiklushimust? Mul oli tööd küllalt sealpoolgi — emigrantidega, dipiidega [1], endiste Hitleri poistega. Aga kui asi ei lähe, kui bolševikud ajavad üha sügavamalt juuri sellesse maasse ja nende majandus tugevneb iga päevaga ja kui teie ei oska seda takistada — kuidas ma sain siis sõitmata jätta?»

Teodor kuulas alandlikult. Fred eksamineeris ja sõitles teda terve tunni, kuulas üle ja õpetas, tegi Teodorile selgeks kõik tema võimalused ja näitas, kuidas neid kasutada. Teodor nägi, et tal on tegemist kogenud luurajaga. Ta ei eksinud: Fred Mengelil oli seljataga ligi kahekümneaastane praktika. Kui ta oli arreteerimise eest põgenedes oma «Titaniaga» õnnelikult üle mere pääsenud, oli ta peatselt leidnud õiged peremehed, kes soovisid tema teeneid kasutada. Sel ajal oli ta mitmeid kordi oma leivaisasid vahetanud, sõltuvalt sellest, kuipalju nad maksid; ehtsa kosmopoliidina oli ta suuteline samaaegselt teenima isegi mitut peremeest, sest talle oli võõras patriotism ja ustavus mingisugustele põhimõtetele. Kolm korda oli Fred Mengel neil aastail õppinud spetsiaalsetes koolides ja kursustel ning kogunud selliseid teadmisi, et ta nüüd võis võtta enda peale residendi vastutusrikkad kohustused.

Kui «innustamine» lõppes, oli jutlustaja enda ärritusest päris märjaks higistanud ja nägi välja üsna haletsusväärne. Seda nähes hakkas Fredil temast kahju ja ta ütles rahustavalt:

«No-noh, Teodor, ärge ainult pead norgu laske. See polnud

[1] Dipiid — nn. ümberasustatud isikute hüüdnimi Lääne Saksamaa okupatsioonitsoonides, moodustatud nende ingliskeelse nimetuse esitähtedest: DP (displaced person). — *Tõlk.*

midagi muud kui tavaline doping[1], millest ei pääse ükski meie töötaja. Loodan, et me järgmine kord võime vestelda hoopis teises toonis. Kõik sõltub teist endast.»

«Ma püüan,» tõotas Teodor Kalnbirze.

Kui oli kontrollitud, kas tänaval on «õhk puhas», lahkus Fred üsna varsti. Enne leppis ta veel Teodoriga kokku, kunas nad jälle kohtuvad. Teodor keeras ukse lukku, kustutas külalistetoas tule ja avas tasa magamistoa ukse.

Magamistoas põles tuli. Suurrätik õlgadel, istus Anna toolil ukse juures.

«Sa... sa ei maga?» hüüdis Teodor kohkunult.

Anna vaatas talle silma — kaua, areldi, valusa pilguga.

«Ma kuulsin kõik, Teodor,» sosistas ta. «Sa oled halval teel. Sa ei tohi minna seda teed, ei, ei, ma ei lase sul nõnda teha, Teodor!»

Teodor kahvatas. Ta tundis, nagu oleks ta näpitsa vahele pistetud rästik: oleks tahtnud salvata, kätte maksta ja hävitada, kuid samal ajal tundis ta, et on täiesti võimetu ja sõltuv sellest naisest. Kui naine vaikib ega hakka jonnima, võib kõike veel heaks pöörata, aga kui ei... siis muutub olukord kohutavaks. Oo, milline viha tõusis tal sel hetkel selle naise vastu! Millise rõõmuga oleks ta tema puruks kiskunud! Kuid ta pidi end taltsutama, end käsile võtma ja silmas pidama iga oma edasist sõna. Ta pidi Annat petma — sellest olenes nüüd tema saatus.

«Näe, kus lugu... sa ei saa täna öösi magada...» sõnas Teodor lepitavalt. «Sa nägid vist halba und. Mõnikord kurat hulgub öösiti ringi ja eksitab süütute inimeste hingi Mis sa unes nägid, kallis?»

Kallis... ta polnud ammu kasutanud seda sõna Annaga rääkides. Kuid ta oli valmis kasutama veel teisigi sõnu, kümme korda hellemaid.

«Ma ei näinud seda unes, Teodor,» ütles Anna. «Ma olin ärkvel, kui see helistas. Ma ei tahtnud pealt kuulata, see komme on mulle võõras. Aga kui te hakkasite kõnelema nii hirmsatest asjadest... ja kui ma sain aru, et sa tahad meie elu hukka ajada — kuidas ma võisin siis oma kõrvu kinni toppida? Sa ei tohi nõnda teha, Teodor, ma ei lase. Tõota mulle,

[1] Doping — mõnel pool kodanlikes maades eriti võidusõiduhobustele, aga ka sportlastele salaja antav kunstlik ergutus. — *Tõlk.*

et sa ei saa enam iialgi selle halva inimesega kokku. No mispärast sa pead seda tegema? Tõota, Teodor!»

Ta tõusis püsti, haaras Teodori käe, paitas ja palus, tema silmad olid pisarais.

Teodor näis olevat sügavalt mõttesse vajunud. Kaua vaikis ta. «Oh sa armetu olevus,» mõtles ta. «Aru pole sul küünemusta võrdki, aga pahandust võid teha nii palju, et mina oma mõistusega ei jõua heaks teha.»

«Rahune, Anna,» ütles ta lõpuks. «Kui sa nii väga kardad, siis ma võin neile asjadele ka lõpu teha. Ainult siis pead sa jumala nimel kinnitama, et sa kellelegi ei kõnele, mida sa täna õhtul meie majas kuulsid.»

«Kõigepealt vannu sina ise,» nõudis Anna. «Alles siis ma usun sind.»

«Sinu tahtmine sündigu, armas õde Kristuses!»

Ja Teodor andis kõige pühalikuma vande. Seejärel tegi seda ka Anna.

«Olgu siis nõnda,» ütles Teodor, kui mõlemapoolne vanderituaal oli lõppenud, «et me ei tuleta seda asja enam iialgi meelde — ei sõnaga ega oma südames.»

«Mitte iialgi!» tõotas Anna.

«Issand jumal õnnistagu ja hoidku sind,» lõpetas Teodor selle pühaliku kõneluse.

Siis läksid nad magama, kuid kumbki ei saanud sel ööl und silma.

«Nüüd ei tohi enam viivitada,» mõtles Teodor. Ta ei tahtnud olla igavesti sõltuv Anna tujudest. Pisemgi asi võis teda hukutada. Üks ettevaatamatu sõna Anna huultelt — ja lõpp on tema heal elul, kogu tema mõjul vennaskonnas, lõpp kõigil ilusatel unistustel. Pea kohal rippuv ähvardav oht oli nii suur, et seda ei suutnud kaua taluda. Ja liiga tugev oli kauni aednikuneiu Marga veetlus. Kuulates, kui erutatult hingas Anna tema kõrval, surus Teodor üksnes suure vaevaga alla soovi teda lüüa.

«See naine tuleb vaikseks teha... igaveseks,» mõtles Teodor. Teist väljapääsu ta enam ei näinud.

6

Oma apostlikäikudel juhtus Teodor Kalnbirze järgmise päeva õhtu teel ühe harujõe äärde, mis ühines Daugavaga üsna tema elukoha ligidal linna serval; see oli üks neist paljudest harujõgedest, mis tegid Riia vesikonna nii avaraks ja mitmekesiseks ning mis rahva suus kandsid kanalite ja kraavide nime.

Sel ajal randus jõel paat, mis oli täis suuri valgeid kapsapäid. Sõitjaid Teodor tundis: need olid tema koguduse liikmed — vineerivabriku tööline Dumpis oma naisega. Lugupeetud jutlustajat märgates tervitasid nad teda alandlikult. Teodor astus nende juurde ja alustas juttu.

«Issand õnnistagu teid. Kui ilusad kapsad! Kust te need saite?»

«Ostsime Kaupinilt,» vastas Dumpis. «Tal on päris kenakene köögiviljaaed siinsamas kraavi ääres, paar kilomeetrit siit edasi. Me oleme igal sügisel toonud temalt kapsaid, kaalikaid ja porgandeid. Ise hapendada tuleb odavam ja käepärasem.»

«Pole vaja iga jumala päev poodi joosta,» lisas tema naine. «Paremad ka pealegi kui poes.»

«Õige,» möönis Teodor. «Kas sellel Kaupinil veel müügiks jäi?»

«Terve vakamaa,» ütles Dumpis. «Nüüd see õige koristamine ju alles algab.»

«Mis te arvate, kas ta müüks mullegi?» päris Teodor. «Meie naisega rääkisime juba ammu, et kuluks üks tünnike talveks sisse teha.»

«Kui te sõidaksite Kaupini juurde homme hommikul, siis saate kindlasti,» ütles Dumpise naine. «Ärge ainult pühapäeva ootama jääge, siis tuleb ostjaid igast kandist kokku ja rabatakse kõik ära.»

«Oi, kui hea!» rõõmustas Teodor. «Ei tea, kust ma küll paati saaksin?»

«Võtke minu oma,» pakkus Dumpis. «Teab kui suurt laadungit talle peale ei või panna — sihuke vettinud teine —, aga ühele perele aitab küll.»

«Ega ma palju tahagi osta,» seletas Teodor. «Mulle jätkub mõnest puudast. Olen järve ääres üles kasvanud ja oskan lap-

sest saadik paadiga ümber käia. Millal ma võiksin paati saada?»

«Kas või täna,» kostis Dumpis.

«Suur aitäh! Teie lahkel loal läheksin hommikul varakult.»

«Kui soovite, siis võin teiega kaasa sõita,» pakkus Dumpise emand. «Aitan kõige paremad pead välja otsida ja ära puhastada.»

«Tänan südamest, armas õde, kuid olge mureta!» ütles Teodor. «Meie Annaga tuleme isegi toime.»

Räägiti kokku, et ta läheb kell seitse hommikul Dumpiste poole ning võtab aerud ja paadi võtme. Teodor tänas veel kord neid häid inimesi abi eest ja läks kohe koju. Kapsad talveks... vettinud paat... ja Anna ei oska ujuda... Saatus ise on Teodorile appi tulnud. Õnneks oli halb ilmgi möödas — tuul oli raugenud, vihma ei sadanud enam. On meeldiv jälle kord kaua aja tagant aerusid proovida.

«Armas Anna,» ütles Teodor kodus oma naisele. «Kas meil kapsatünni on?»

«Keldris on kaks tükki,» vastas Anna, pisut imestades veidra küsimuse üle. «Mis sa nendega teed?»

«Siin võib ühest kohast saada kapsaid otse aiast,» seletas Teodor. «Dumpis oma naisega tõid täna terve paaditäie. Arvan, et ega oleks paha, kui meiegi talveks tünnikese sisse teeksime.»

«Mis seal nüüd paha...» oli Anna nõus. «Hapendada ma oskan.»

«Näe, kui hea!» rõõmustas Teodor. «Dumpis on nii kallis ja annab meile oma paati.»

Kogu õhtu oli ta Anna vastu ülihea, kõneles temaga lahkelt, aitas kapsatünni keldrist üles tuua ja keeva veega läbi hautada.

«Kapsariivi saame naabritelt,» ütles Teodor. «Dumpis lubas muretseda. Täna õhtul läheme aegsasti magama, sest hommikul tuleb tõusta varem kui harilikult.»

Anna oli võlutud tema südamlikkusest. Iga kord, kui Teodor ütles talle mõne lahke sõna või puudutas paitavalt käega, hakkas Anna süda suurest meeleliigutusest ärevalt põksuma. Kui hea ta võis vahel olla — see karm hingekarjane! Kui lahkelt vaatavad tema silmad, milliseid toredaid sõnu ta kõneleb! Ja kui imekaunis on see, et ta tahab temaga koos homme kapsaste järele minna, see alati tööga seotud mees!

Anna oli õnnelik. Talle näis, et on tagasi tulnud nende kooselu esimesed, unustamatud päevad... võib-olla kestab see kaua... eluotsani...

Hommikul asusid nad teele, niipea kui hakkas koitma. Anna oli lõunaks võileibu teinud ja termospudeliga kohvi teele kaasa võtnud — oli ette näha, et koju ei jõuta tagasi enne õhtut. Paadipäras ahtrikapil oli mitu tühja kotti.

Teodor istus aerupingil ja sõudis nii osavasti, et lausa rõõm vaadata. Anna, kes istus paadi päras, vaatas oma meest ja rõõmustas, et ta sel kargel hommikutunnil võis hingata värsket õhku, vaadelda varajast liikumist vetel ja liuelda jõe lainetel — seda rõõmu polnud talle varem antud. Vaikselt loksub vesi paadi täävi all. Teodori käes tõusevad rütmiliselt aerud ja iga tõmbe juures paat otse hüppab. Ja mööda libisevad jõekese madalad kaldad, põõsatukad ning üksildased majakesed. Ilus... hea... otse muinasjutuline... Oh, kestaks see sõit kaua-kaua!

Poole tunni pärast jõudsid nad Kaupini poole. Teodor leppis perenaisega hinnas kokku, see viis nad kapsaaeda, näitas tüki kätte ja töö algas.

Üle kahe tunni töötasid nad aias, lõikusid terava noaga kapsapäid juurikatelt, koorisid ülearused lehed maha ja täitsid kõik kaasavõetud kotid suurepärase looduseanniga, millest inimesed on ammugi õppinud lugu pidama. Teodor lõi südilt kaasa, kuigi tal ei edenenud töö nii hästi kui naisel. Täna oli ta selga tõmmanud oma kõige kulunuma ülikonna ja vanad saapad jalga pannud, ja see oli targasti tehtud, sest poleks olnud mingit mõtet kapsapõllu poris uute saabastega tampida.

Kui kotid said täis, kandsid nad need Kaupini õuele kaalu juurde ja perenaine kaalus kauba ära. Teodor maksis kapsaste eest, tõstis kotid paati, ja siis võtsid nad sealsamas jõe kaldal kehakinnitust.

«Puhka pisut,» ütles Anna. «Sul on raske sõuda, nüüd on paadil koorem peal.»

Teodor kuulas naise nõuannet ja pärast väikest einet istuti veel pool tundi jõe kaldal. Kell kaks peale lõunat asusid nad koduteele. Teodoril tuli väga ettevaatlikult sõuda, sest paadike oli peaaegu triiki vette vajunud. Väiksemgi mõtlematu liigutus võis vettinud küna küljeli kallutada ja see oleks mõne hetkega vett täis läinud.

Kui nad olid ära sõitnud juba kaks kolmandikku teest ja

jõudnud ühe jõekäänuni, kust oli veel paarsada meetrit lähemate agulimajadeni, pani Teodor viivuks aerud käest ja puhkas veidi. Ta pühkis otsaesiselt higi ja vaatas ringi. Läheduses polnud näha ühtki inimest. Jõekäänak varjas pilgu eest ka lähemad majad.

Teodor pani aerud tagasi tullidesse ja hakkas pikkamisi sõudma. «Praegu on paras aeg,» mõtles ta. «Nüüd või mitte kunagi...» Kogu keha värises tal kummalisest pinevusest, süda peksles ärevalt, ja kui Anna oleks teda sel hetkel teravamalt silmitsenud, võib-olla oleks ta siis aru saanud, et Teodoriga on midagi imelikku lahti.

«Vaata, kui ilus kajakas...» pigistas Teodor sõudes vaevaliselt sõnad suust ja osutas peaga.

«Kus?» küsis Anna.

«Sinu selja taga,» ütles Teodor.

Anna pöördus kogu kehaga ümber ja nägi asjata vaeva, et oma pilguga tabada valget lindu. Lootsik lõi kõikuma ja kaldus tugevasti vasakule küljele. Anna kohkus ja tõmbus järsult teisele poole. Ka paat kaldus kohe teisele küljele, ja juhtus, et Teodor tõmbas tugevamini vasaku mõlaga ning nihutas ühtlasi keha pisut paremale poole, — järgmisel momendil hoovas tugev veetulv paati. Teodor hüppas püsti, astus paadi paremale pardale ning kargas vette. Ja paadike läks kummuli.

Kui Teodor oli kaldale ujunud, ei näinud ta Annat enam kusagil. Keset jõge ujus väike lootsik, põhi ülespidi; kapsapeadega täidetud kotid seisid paadi kõrval veepinnal.

Teodor puristas vee suust välja, tõusis püsti ja pistis meeleheitlikult karjuma:

«Appi! Appi, rahvas! Inimene upub!»

Tema karjeid kuulsid lähemate majade elanikud. Peagi oli õnnetuskohale kokku jooksnud suur hulk inimesi.

«Mis viga, kulla mees?» küsisid nad Teodorilt kaastundlikult. «Teie paat läks ümber? Me tõmbame ta kohe kalda äärde ja pöörame kiilu peale tagasi. Kapsakotte saab välja õngitseda...»

«Mis ma nende kapsastega enam peale hakkan!» halises Teodor. «Minu naine... minu kallis elukaaslane! Ta kukkus vette! Päästke ta, kallid inimesed!»

Paled olid tal märjad, — võib-olla veest, võib-olla ka pisaratest. Ta nägi välja ääretult vapustatud ja haletsusväärne.

Appi jooksnud mehed hakkasid tegutsema. Nad tõmbasid kummuliläinud paadi kalda äärde ja keerasid kiilu peale. Teodori kaasabiga õngitsesid nad välja ka kõik kapsakotid, kuid Anna laipa läks korda leida alles poole tunni pärast. Ei aidanud enam elluäratamise katsed — ta oli kadunud, päästmatult kadunud. Ja suur oli Teodori meeleheide. Ta langes põlvili oma naise surnukeha kõrvale ja hädaldas nii, et kõigil, kes teda sel hetkel nägid, hakkas õnnetust mehest kahju.

...Sügavas masenduses saatis Teodor Kalnbirze paari päeva pärast oma kalli kadunu viimsele puhkepaigale. Saatjaid oli õige kenake hulk, sest suur osa palvevendi ja -õdesid tahtsid oma hingekarjase hukkunud elukaaslasele viimset austust avaldada. Üksteise võidu ruttasid nad Teodorile väljendama oma kaastunnet ja poolehoidu.

Kõige õnnetumad olid leinajate hulgas vineerivabriku tööline Dumpis ja tema naine, sest juhtunud õnnetuses oli süüdi nende vettinud lootsik: kui see oleks kindlam olnud, siis poleks ta ümber läinud ja Anna Kalnbirze oleks veel praegugi elus ja terve ning kõnniks õnnelikuna oma palavalt armastatud mehe kõrval. Oh, mispärast pidid nad tol õhtul jõe kaldal peatuma just sel silmapilgul, kui Teodor Kalnbirze sealt mööda läks! Kas siis tema, väsimatu hoolitseja oma perekonna eest, võis jääda ükskõikseks, kui kuulis neist kapsastest? Nagu iga teinegi surelik, pidi ka tema oma igapäevase leiva eest muretsema, ja kui avanes soodus võimalus hankida mõned puudad kapsaid — miks oleks ta pidanud selle võimaluse mööda laskma?

Dumpise emand nuttis nagu laps, Dumpis ise sammus mahalöödud silmadega. Kahvatu ja väsinud nägi välja Teodor Kalnbirze. Ei olnud inimesel kerge sellises olukorras, kus süda on valust lõhkemas, käia mööda lahkamiskambreid, kohtuekspertiise ja mitmesuguseid komisjone, vastata küsimustele ja üksikasjaliselt seletada, kuidas õnnetus juhtus. Tänu jumalale, kõik need tülikad formaalsused olid nüüd seljataga, kõik aktid olid kirjutatud ja inimeste uudishimu rahuldatud. Nüüd võis Teodor kogu hingega oma murele anduda.

Pärast matuseid tulid paljud tema juurde, surusid kätt ja soovisid meelekindlust ning alistumist «kõigekõrgema» tahtmisele. Kaunis Marga vaatas Teodorile nii südamlikult silma ja avaldas oma kaastunnet nii armsalt, et jutlustaja sügavast

meeleliigutusest nutma puhkes ja tänulikkusehoos kauni õe tugevasti oma rinnale surus.

Mitu päeva ei lahkunud ta oma korterist. Koguduse liikmed püüdsid tema tülitamisest sel ajal hoiduda, ainult mõned haleda südamega naised kandsid talle toitu koju. Nagu kaarnad vanas piibli loos toitsid erakut Eliast kõrbes, nii hoolitsesid nemad praegu Teodor Kalnbirze ihuliku olemise eest. Jah, võib olla, et ainult tänu palveõdede ennastsalgavale hoolele ei lõppenud ta hoopis otsa ega murdunud murest. Kallim kõigest söögi- ja joogikraamist, mida Teodorile kandsid need lahked naised, oli talle ometi ilus lillekimp — õe Marga enda käega nopitud ja savikruusiga Teodori töölauale pandud. Naisi tänas Teodor südamest ja õnnistas neid ilusate sõnadega, aga õde Margat surus ta jälle oma rinnale ning tema õnnistusest said osa isegi Marga tulevased lapsed ja lapselapsed. Need olid Teodori elus tõesti liigutavad silmapilgud.

Kui Marga ära läks, vaatas Teodor Kalnbirze talle lõõmava pilguga järele ja mõtles ülendatud meeleolus: «Küll sa mul paela jääd, linavästrik...»

See meelekindel mees toibus peagi oma kaasa surmast, nii et võis jälle palvetunde pidada. Kui tulised olid tema jutlused! Millise võimsa innuga tegi ta oma tööd! Ja kuidas ta karjatas oma lambaid! Kus oli see kivinenud süda, mis ei avanenud vend Teodori tuliste vaimunoolte ees? Kus oli see äravõitmatu kindlus, kuhu poleks suutnud sisse murda tema kõigutamatu tahe? Eidekestele, kes kuulasid Teodori jutlustamist, näis, et ta suudab kõike. Tema ise ei olnud oma jõus nii veendunud, sest kaunist Margat, keda jumalakartlik ema mõnikord endaga palvetundi kaasa võttis, oli nähtud haigutamas jutluse kõige kirglikumal kohal ja palvetunni lõpul lahkus ta ikka esimesena palvemajast. Kord jutluse ajal arvas Teodor Marga käes märkavat isegi toredat värvilist taskurätikut — mine tea, võib-olla oli see isegi lõhnastatud. Kas võis ta seejärel kindel olla, et kurjad jõud pole hakanud piirama seda armast olevust ja eksitama tema süütut hinge? Kui ta ei lähe Margale appi, siis pole võimatu, et tütarlapsele peagi saavad armsaks ka teised ilmalikud rõõmud: väga palju oli igasuguseid kiusatusi ümberringi.

Teodor tahtis väga Margale nelja silma all kõik ära rääkida, aga saatus just nagu kiuste ei pakkunud sellist võima-

lust. Kõige parem oleks, kui Marga tuleks ühel õhtul tema juurde koju. Aeg veeres. Teodori kirg kasvas ühtesoodu, kuid igatsetud võimalust ei tulnud ega tulnud. Lõpuks ei suutnud ta enam välja kannatada ja läks ühel õhtul Margale linna aiandi juurde vastu — tööaja lõpu paiku.

Marga tuli väravast välja koos kahe teise noore tüdrukuga. Ta ei pannud aia ääres seisvat jutlustajat tähele, vaid läks oma seltsilistega lõbusalt vesteldes Teodorist mööda. Õhtuhämaruses kõlas rõõmsalt Marga naer: üks neidudest rääkis vist midagi naljakat. Sel õhtul paistis Marga käitumine Teodorile liiga ilmalikuna.

Murelikult järgnes ta naistele tüki maa tagant. Ühel tänavanurgal läksid neiud lahku ja Marga jätkas teed üksinda. Teodor lisas sammu ja jõudis tütarlapsele järele, kui tema koduni oli jäänud üsna vähe maad.

«Tere õhtust, õde Marga,» tervitas ta lahkelt.

Marga võpatas; tema nägu, mida kiiresti pimenenud tänaval oli üsna raske näha, väljendas pettumust ja vastumeelsust.

«Ah, see olete teie,» pomises ta kohmetult.

«Jah, see olen mina,» ütles Teodor mahedalt naeratades. «Ja mul on teiega midagi väga tõsist rääkida. Kas te võite mulle pühendada ... pool tundi?»

Oo, kui kaunis ta on! Milline keha ... õlad ... rinnad ...

«Ma ei tea,» kogeles Marga. «Ema ootab koju.»

«Ütelge, et mina pidasin teid kinni,» ütles Teodor. «Mina ise seletan talle pärast.»

Paremat kätt läks kitsas teeke, mis lõppes linlaste individuaalaiamaade juures.

«Läheksime ehk siit,» ütles Teodor. Luba küsimata võttis ta Marga käe alt kinni ja juhtis teda aiamaade poole.

«Mida te tahtsite mulle rääkida?» küsis Marga. Korra katsus ta oma käsivart vabastada, kuid Teodor ei lasknud, vaid surus end veel tugevamini tütarlapse vastu. Marga ligidus uimastas teda, röövis aru peast, ta oli valmis kõige suuremateks meeletusteks — see fanaatiliste, pimestatud palveõdede poolt hellitatud mees.

«Kas te teate, kui kohutav on üksindus?» sosistas ta, puhudes Margale näkku oma palavat hingeõhku. «Kas te võite ette kujutada, kuidas selline inimene nagu mina januneb teise inimese vaimse läheduse järele (sel hetkel janunes ta küll

ainult Marga füüsilise läheduse järele) ja kui raske tal on, kui ei ole kedagi, kes teda hellitaks?»

«Vabandage,» ütles Marga ja püüdis veel kord oma kätt vabastada. «Laske ... ma pean minema ...»

Kuid Teodor ei lasknud. Ta seisis Margale ette, hoidis mõlema käega tema käsivarrest kinni, surus end talle üha lähemale ja kõneles just nagu sonides:

«Minu pesakene on tühi ... külm ... kõle. Aga sinna võib jälle asuda rõõm. Kallis Marga, issand jumal ise on saatnud teid minu teele ... kõigevägevama ingel näitab meile meie eluteed: «Minge üheskoos ja saage õnnelikuks!» Tema on andnud selle armastuse märgi ja meil tuleb selle järele käia. Minu koja uks on teie ees lahti päeval ja öösel, — tulge minu juurde, ja õnnepaiste külvab oma kiirtega minu eluaseme üle. Marga ... kallis laps ... saa minu omaks ...»

Ta võttis tütarlapsel kahe käega ümbert kinni, surus teda kõiget jõust oma rinna vastu ega teinud väljagi tema vastupunnimisest.

«Laske mind lahti,» kähistas Marga vihaselt, püüdes end Teodori käte vahelt lahti rebida. «Mispärast te hoiate mind kinni! Ma hakkan karjuma, kurat võtaks teid!»

Kuid Teodor ei lasknud teda lahti. Lõpuks sai Marga ühe käe vabaks. Järgmisel silmapilgul kõlas pimeduses vali plaks: Marga väike käsi oskas väga valusasti lüüa.

«Mispärast sa lööd mind?» urises Teodor haavunult, hõõrus ühe käega kipitavat põske, kuid teisega püüdis ikka veel Margat kinni hoida. «Võib ju ka heaga ...»

«Siga!» hüüdis Marga ja tõukas Teodori endast nii ägedalt eemale, et see komistas ja kukkus kõige oma mustade pühapäevapükstega porri istukile. Vabanenud lõpuks tulisest armastajast, ruttas tütarlaps joostes tänava poole.

Teodor tõusis püsti, puhastas püksitagumikku ja järgnes aegamisi Margale. Sel hetkel, kui ta umbteelt tänavale jõudis, lipsas Marga oma kodu väravast sisse. Teodor vaatas, kuidas ta kadus vana kahekordse puumaja ukse taha, siis vedas ta end aeglaselt väravani ja vahtis tigedalt akendesse, võib-olla lootes, et ühele neist ilmub s e l l e s i n a s e r i i v a t u tüdruku nägu. Ta oli südamepõhjani vihane. Asjatult oodanud, et mõnele aknale ilmub Marga pea, sülitas jutlustaja kolm korda maja poole, saates iga sülgamist tigeda «ptüi!»-ga. Enne äraminekut püüdis ta värava eest krampi

ära kiskuda, aga sellest ei tulnud midagi välja — tõmbas ainult oma sõrmed marraskile.

«Ole sa needud, kõva südamega naine!» sisistas Teodor. «Ja ära arva, et sulle seda kingitakse! Minu elu hukatus tuleb sinu südametunnistuse peale, sina õelus...»

7

Sel ajal kui Teodor Kalnbirze piinles armuvaludes, töötasid tema käealused päevad ja ööd, püüdes hankida oma käsutajale selliseid teateid, millega see oleks saanud hiilata kõrgemate ülemuste silmis. Väga ebameeldiv oli tühjade kätega järjekordsele aruandmisele minna; see tühi-tähi, mida sai kokku kraapida turgudelt, tänavatelt ja restoranidest, ei olnud rohkem väärt kui mõni keskpärane anekdoot, mis võis küll kõlvata lisandiks veiniklaasi juurde hubases seltskonnas, kuid vastas vähe neile kõrgetele nõudmistele, mida oma nuhkidele püstitasid meretagused leivaisad. Millele see viis? Närveerimisele, mõlemapoolsele rahulolematusele ja igasugustele väljamõeldistele: kuna nad häbenesid (ja ka ei tohtinud) tühjade kätega minna kohtumisele lähema ülemusega, sepitsesid vaesed agendikesed mitmesuguseid sensatsioonilisi väljamõeldisi, luiskasid Robert Klaval ja teistel temataolistel suud-silmad täis; lisades üht-teist veel omalt poolt juurde, andsid Robert Klava ja tema ametivennad need traageldised edasi Teodor Kalnbirzele; seegi polnud suu peale kukkunud, vaid oskas üleskohendatud teadetele mõndagi eredat ja tähtsat juurde luisata, ja sellisel kujul — garneeritud fantaasiaõitega ja pipardatud tühjade soovide maitseainetega — jõudis see imal praad residendi enda lauale. Võib ju olla, et ka tema, Fred Mengel, alias Paul Kazrag, ilu pärast üht-teist juurde luuletas. Otsast lõpuni — väljamõeldis ja vale. Ainult nõnda võis püsida nõutaval tasemel.

Liiga õhuke oli siin maal see ühiskonnakiht, kuhu välisriikide nuhk võis külvata oma musta seemet; seepärast oli õige kesine ka see saak, mida ta lõikas. Vaenu ja reetmise taimel ei olnud kuskil pinda, kuhu oma juuri ajada: rahvani ei suutnud need tungida, oma kasinat toitu tuli neil imeda kehvast, väljakurnatud ning viljatust pealispinna kihikesest. Tõesti raske oli töötada sellistes tingimustes.

Gundega Graud oli püüdnud oma katsesarvi pisut sügavamale juhtida, puudutada viljakat kihti, — tagajärg oli see, et teda ilma pikema jututa ministeeriumist minema kihutati. Töötanud paar kuud jalatsikaupluses, läks ta sealt ise ära ja müüs nüüd tsirkuses jäätist. Karjäär, mis ei vääri kadestamist...

Robert Klava lahutas pärast niisuguseid ebaõnnestumisi oma sünget meeleolu targa Filo dresseerimisega. Sel loomal olid kaheldamatud võimed — kui temaga mõni aasta asjatundlikult töötada, võis temast saada ehtne tsirkusekunstnik. Filo mõistis peaaegu kõike, mis peremees talle ütles; kui Robert viskas talle kompveki, siis kukkus see talle otse suhu — ükskõik, millises suunas maiustus visati või kus koer momendil asus. Kuldhammas Filo lõualuus nägi tore välja.

Ühel õhtul ootas Robert Klava asjatult oma truud agenti Dzelmet, kellele ta tahtis anda mõningaid tähtsaid juhtnööre vana Banderi suhtes. See Rootsist koju tagasi tulnud vanamees ei mõistnud keelt hammaste taga pidada: töötades Soomuste küla kalavastuvõtupunktis kaalujana, seletas ta kaluritele kõike, mida oli näinud sealpool merd — kuidas kaasmaalased seal omavahel kisklevad, kuidas saadavad salakaebusi üksteise peale, püüdes sel teel ära teenida mõnd paremat pala välismaiste isandate söömalaualt, kuidas mõni noorem kaasmaalane oli hakanud suhtlema politseiga ja teiste kahtlaste asutustega. Seal ühed ostsid, teised müüsid, ja keegi ei võinud ette öelda, kuidas see haisev äri lõpeb. Mustades värvides kirjeldas Bander sealset elu, ja rahvas uskus teda. Kui Robert kuulis Banderi mõtlematust lobisemisest, teatas ta sellest viivitamatult Teodor Kalnbirzele. Too tunnistas selle asja küllalt tähtsaks, et otsekohe informeerida oma kõrgemat ülemust. Ja nüüd oli Robert Klava saanud kategoorilise ülesande: iga hinna eest Banderil suu kinni toppida. Konspiratsioonilistel kaalutlustel ei võinud tema ise seda teha — see ülesanne tuli täita Dzelmel.

Kaks tundi ootas Robert Klava asjatult kokkulepitud kohtumiskohal — metsas Soomuste küla ja töölisasula vahel. Dzelmet ei tulnud. See oli esimene juhtum, kus püüdlik mees käitus nii ebatäpselt. Võib-olla on temaga midagi juhtunud: on haigestunud, ametiasjus kusagile saadetud, võib-olla läks õhk paksuks ja Dzelme jättis tulemata ettevaatuse pärast? Olgu kuidas tahes, see viltuminek oli äärmiselt ebameeldiv:

nüüd peab kas ootama terve nädala uut kohtamist, või siis heita ettevaatusele käega, sõita lähemail päevil ise Soomustelülla ja rääkida Dzelmega tema töökohas, kuid see ei olnud soovitav. Kui aga Robert seda ei tee, siis lobiseb Bander edasi ja teeb nende asjale palju kahju.

Mures ja vihane, istus Robert Klava mootorrattale ja sõitis Riiga tagasi. Mahavisatud õhtu. Paari päeva pärast ootab Teodor Kalnbirze aruannet ülesande täitmise kohta, ja mitte midagi rahuldavat ei ole talle teatada... Võib-olla tuleb jälle valetada. Ei või olla, et Dzelme on kokkuleppe unustanud ja kuupäeva segi ajanud — ta on liiga kogenud agent, et teha selliseid vigu. Mis tema paganaga küll on juhtunud?

Mida rohkem Robert selle asja üle pead murdis, seda rahutumaks ta läks. Tema olukorras sundis iga ettenägematu möödalaskmine valvsust teritama, kõigeks valmis olema. Ärevusest pingul nagu vibu, juhtis ta ettevaatlikult oma mootorratast mööda kõrvaltänavaid. Kodus pani Robert mootorratta improviseeritud garaaži, mis oli sisse seatud hoovil asuvasse puukuuri, ja sammus siis oma korteri poole. Oli hiline tund. Suure maja elanikud magasid. Trepikojas valitses sügav pimedus, sest valgustusseadmed olid hiljuti rikki läinud ja majahoidja ei rutanud elektrimontööri kutsumisega.

Robert süütas taskulambi ja astus pikkamisi trepist üles. Kuigi ta püüdis astuda nii hääletult kui vähegi võimalik, kajasid üldises vaikuses iga tema samm, nahkmantli kahin ja isegi hingetõmbed pimedas ruumis õõnsalt vastu.

Kui Robert võtme lukuauku pistis, haugatas toas koer.

«Neetud!» vihastas Robert. «Ajab kogu maja jalule!»

Krabinast ärritatult haukus Filo edasi.

Sel hetkel, kui Robert tahtis juba ust lahti lükata, süttis trepikojas äkitselt tuli. Ja üks käsi langes raskelt tema õlale. Robert pöördus kähku ümber, ta oli vihane ja kohkunud.

Kaks meest seisid tema ees.

«Ärge tõstke kära,» ütles üks neist Robertile. «Te olete arreteeritud.»

«Läbi...» mõtles Robert. «Kõik on läbi.»

Hirmuhigi tõusis tal otsa ette. Tundus, et suur hoone variseb aeglaselt kokku, mattes oma rusude alla Robert Klava koos kõigi tema pisikeste auahnete unistustega.

8

Tol õhtul varisesid kokku mitmed unistustelossid.

Laohoidja Dzelme ei saanud ilmuda kohtumisele Robert Klavaga sel lihtsal põhjusel, et ta pool tundi enne kokkulepitud aega kaotas tegevusvabaduse.

See juhtus nii.

Üks kalakombinaadi elumajadest oli hiljuti antud ekspluatatsiooni. Elanikud — kalasuitsutuskoja töötajad oma perekondadega — olid korteritesse suuremalt jaolt juba sisse kolinud. Ainult mõned toad olid veel tühjad. Knospin oli lubanud ehitustööde juhatajal ühes tühjas toas hoida mõningaid väärtuslikumaid ehitustarbeid: õlivärve, ukselinke, võtmeid ja elektriarmatuure. Seoses sellega tuli laojuhatajal Dzelmel vahetevahel uues majas käia. Lühikese ajaga tutvus ta sealse korraga, uuris välja mõningad asjaolud, mis teda eriti huvitasid, ja veendus, et teatava ettevaatusega toimides poleks raske seda hoonet maha põletada. Dzelme tahtis seda väga teha. Ta oli veendunud, et ta sellega pälvib tunnustuse oma salajaste ülemuste silmis, — võib-olla makstakse talle isegi preemiat hoolsa teenistuse eest.

Järk-järgult peitis Dzelme mitmesse kohta — hoone keldrisse, trepi alla ja teise korruse koridori — anumaid kergestisüttiva vedelikuga. Kui vajalikud eeltööd olid tehtud, jäi ta ootama soodsat momenti diversiooni kordasaatmiseks. Selline moment näis talle olevat kätte jõudnud laupäeva õhtul, kui kaluriartelli klubis toimus järjekordne pidu. Kõik uue maja elanikud läksid sinna, nende hulgas ka Knospin kogu perega. Dzelme nägi eemalt varitsedes, kuidas Mitsi astus uhkelt klubi poole, väike Eerik käekõrval, siis hiilis ta metsa kaudu ümber küla ja lähenes uuele hoonele õue poolt küljest. Selleks puhuks oli ta jalga tõmmanud kalamehe kummisaapad, mida ta varem kunagi polnud kandnud. Need tahtis ta pärast kuriteo kordasaatmist hävitada või kuhugi metsa ära peita. Sel kombel lootis Dzelme jälgi segada.

Olles veendunud, et kellelgi pole tema vastu tekkinud veel vähimatki kahtlust, asus Dzelme julgelt asja juurde... ja jäi kuriteopaigal vahele: sel hetkel, kui ta parajasti tahtis teise korruse koridoris bensiinist räbalat süüdata, üllatasid teda tehnoloog Butenko ja suitsutuskoja autojuht Kaulin. Nende

ilmumine just nüüd ei olnud põrmugi juhuslik: pärast kõnelust Oskar Klavaga oli Butenko organiseerinud Dzelme pideva jälgimise küla piires. Anumad kütteainega olid avastatud juba varem ja kergestisüttiv vedelik vahetatud vee vastu. Seejärel oli vaja ainult silmas pidada ehituse keldrit, trepialust ja teise korruse koridori.

«Jumal appi!» hüüdis Butenko Dzelmele. «Lugupeetud kodanik, mis siis teie siin teete? Mängite tulega? See on ohtlik mäng, võite näpud ära kõrvetada, seepärast — käed üles! Muidu lasen!»

Jah, Dzelme oli tõepoolest näpud kõrvetanud — veel enne, kui tikk jõudis põlema süttida. Pool tundi hiljem kuulas teda kolhoosi esimehe töötoas juba üle riikliku julgeoleku esindaja. Nüüd, kus Dzelme kuritegevus oli tõestatud, polnud Oskar Klaval enam kahtlust, et selle mehe sidemetel tema venna Robertiga on samuti kuritegelik iseloom. Võib-olla sündis see, mida Dzelme täna õhtul tahtis toime panna, koguni Roberti teadmisel.

Ta avaldas oma mõtteid julgeolekuametnikule. See teatas asjast kohe oma ülemusele ja sündmused hakkasid arenema väga kiiresti.

Me teame, mis tol õhtul juhtus Robert Klavaga. Võib lisada veel seda, et hommikuks asus ka Gundega Graud juba sellises kohas, kust ilma loata ei või lahkuda. Järgmisel õhtul arreteeriti Teodor Kalnbirze, kes oli eelmisel päeval sõitnud maale Riia lähedale — palvetunde pidama ühes sektantide pisigrupis, kus polnud oma alatist hingekarjast. Teodor Kalnbirze korteri läbiotsimisel leiti palju huvitavaid asju, mis seadsid jutlustaja isiku hoopis isemoodi valgusse. Leitud asjade hulgas oli üks lihtne klade — hiljuti uppunud Anna Kalnbirze päevik, mida ta oli pidanud mehe teadmata. Viimane sissekirjutus oli tehtud päev enne Anna traagilist surma ja see kõlas nii:

«Möödunud ööl oli Teodoril külaline. Nad rääkisid hirmsatest asjadest. Kui võõras oli ära läinud, hoiatasin ma Teodorit, et ta ei tohi osa võtta nendest kuritegudest. Ta vandus mulle, et ta seda ei tee, ja minul tuli vandega tõotada, et ma vaikin kõigest, mida ma sel ööl kuulsin. Aga kui ta siiski peaks minema seda hirmsat teed mööda — oh Jumal! — mis ma siis teen? Kas ma tohin siis vaikida? Minu süda väriseb, kui mulle tuleb pähe mõte, et minu mehel on kaks palet ja

kaks hinge. Kui inimesed teaksid, missugune on tema teine pale... Suur Jumal — mis ma pean tegema?»

Sõit kapsaste järele ja õnnetus jõel paistsid korraga uues valguses. Leinamask libises pikkamisi allapoole, paljastades teeskleja ja roimari kohutava lõusta. Teodor Kalnbirzel ei jäänud muud üle kui kõik üles tunnistada.

Nii varisesid kokku mitmed unistustelossid. Nii lõppes hulljulge mäng. Fred Mengel jäi üksi, ilma partneriteta. Ta pidi sügavale põranda alla pugema, ei võinud enam midagi tähtsat korda saata, vaid oli sunnitud ootama, kuni olud paranevad. Ent millal see aeg tuleb? Ja kas see üldse kunagi tuleb? Fred ei teadnud seda.

KÜMNES PEATÜKK

1

1947. aasta maid ja juunit tähistasid Silujanovite perekonnas mitmed tähtsad sündmused. Sofia Ivanovna kaitses edukalt väitekirja ja talle anti meditsiiniliste teaduste kandidaadi kraad. Viktor Silujanov sooritas viimased eksamid kõrgemas sõja-lennukoolis. Oma õpingud kindralstaabi sõjaakadeemias lõpetas ka Aleksei Kirillovitš. Ning lõpuks — Tanja sai küpsustunnistuse ja hõbemedali keskkooli eduka lõpetamise eest. Need sündmused järgnesid kiiresti üksteisele. Tõtt-öelda oleks igaüks neist nõudnud eraldi tähistamist, ja kui nii oleks tehtud, siis poleks perekonna «peakorteris», nagu kindral Silujanov naljatades oma eluaset nimetas, juunikuus ühtki nädalat möödunud ilma väikese peota. Ent kuidas võis keegi neist end teistest lahku kiskuda ja tähistada oma võite teaduse rindel eraldi, teades, et samal ajal teistel veel kestab otsustav võitlus! See poleks olnud seltsimehelik, seepärast otsustati peopirukate küpsetamisega oodata, seni kui viimane perekonnaliige on viimase eksami ära teinud.

Kuidas nad üksteisele kaasa elasid neil otsustavail päevadel! Kuigi igaüks oli ise kõrvuni oma muredes ja istus ööd läbi raamatute, konspektide või diplomitöö taga, leidsid nad aega huvi tunda ka teiste tegevuse vastu. Kui mõni neist tegi eksamit või kaitses diplomitööd, siis oli see tol päeval tähtsaim sündmus kogu perekonna elus. Millise ärevusega nad ootasid üksteist koju, telefoneerisid üksteisele:

«Noh — kuidas on?»

Ja kui suur oli nende rõõm iga järjekordse võidu üle!

Viktor Silujanovil oli esimesena kõik valmis ja ta võis kohe

puhkusele minna, ent ta ei sõitnud kuhugi, sest solidaarsuse pärast otsustas ta oodata, kuni kõik teisedki on eksamitega lõpule jõudnud. Kuidas ta olekski võinud ära sõita, puhata looduse rüpes ja tunda end rahulikuna, kui samal ajal «vana» ja «väike» veel higistasid eksamisaunas?

Ent «vana», väliselt rahulik ja kõigutamatu, vallutas tormijooksuga ühe kindluse teise järel, ja «väike» — nagu perekonnas hüüti Tanjat — heitles nagu lõvi ja saavutas lõpuks ilusa võidu, mida kroonis auga ärateenitud hõbemedal.

Sofia Ivanovnale oli see murederohke aeg. Teades, millist vaimsete ja füüsiliste jõudude pingutust see kuu tema hoolealustelt «haigetelt» nõuab, jälgis ta väga tähelepanelikult Aleksei Kirillovitši ja Tanja tervislikku seisukorda (Viktori pärast ei tarvitsenud ta muret tunda, sest sellel oli raudne tervis), mõtles dieedi peale ja hoolitses, et neil poleks puudu ühestki vajalikust vitamiinist. Aleksei Kirillovitš oli nii mõistlik, et laskis endal paar korda isegi vererõhku mõõta ja tulemusest mõjutatult piiras suitsetamist poole võrra. Aga kas võis Sofia Ivanovna neid kuidagi aidata une küsimuses — nõuda, et nad vähemalt kaheksa tundi ööpäevas magaksid? See ei olnud tema võimuses; tal tuli leppida sellega, et Silujanov hommikul kell viis istus raamatute taha ja läks magama alles kesköö paiku. Tanja toas põles tuli mõnikord öö läbi ja kõigile vitamiinidele vaatamata muutusid tüdruku põsed kahvatumaks, kui võis meeldida kogenud arsti silmadele. Ka närviliseks oli ta muutunud, erutus kergesti ja mõnikord kaotas usu oma võimetesse ning teadmistesse.

«Nüüd olen omadega läbi,» kurtis Tanja mõnikord enne eksamit. «Päris nutt on kurgus. Homme on eksam, aga mina ei tea midagi, mitte kui midagi.»

See ei olnud argus, vaid ainult suurendatud, ülemäära pingutatud vastutustunne. Tanja oli sel ajal nagu viimse võimaluseni pingulekeeratud viiulikeel: talle endale näis, et väikseimgi ettevaatamatu puudutus võib teda katki rebida.

Edgar, kes sel ajal ei olnud palju paremas olukorras kui Tanja (temal tuli ju teha tehnikumi teise kursuse üleminekueksamid), oli nii peenetundeline, et ei saatnud pikki kirju ega nõudnud Tanjalt vastust.

«Vihun elu eest, Tanja,» oli ta kirjutanud oma viimases kirjas. «Tean, et sina teed samuti nagu mina ja veel ägedamaltki. Ära kirjuta mulle enne, kui sul on seal kõik läbi.

Pärast seda ole küll nii pai ja jutusta, kuidas läks. Aga nüüd — ни пуха, ни пера! Hoian sulle pöialt!»

Kuigi Edgar keelas kirjutamast, saatis Tanja talle siiski mõned reakesed:

«Tervitus Moskvast! Murrame edasi, Edžike! Sinulegi — ни пуха, ни пера! Ka mina hoian sulle pöialt — nii kõvasti, et see läheb siniseks. Küll Sofia Ivanovna sellele juba elu jälle sisse ajab. Ja nüüd nägemiseni, Edžil Kas sa ei saaks öelda, kui kauaks? Tanja.»

Kõige mornimas meeleolus läks ta eksamipäevadel kooli. Ja alati tuli välja, et lugu polegi nii hull. Kellel olid kindlad teadmised kõigis ainetes, see ei tarvitsenud põrmugi karta tulemuste pärast, nagu seda vastu enda tahtmist tegi Tanja. Ta oli kaitstud juhuste eest ega tarvitsenud eriti muret tunda, missugune pilet eksamil juhtub, aga mis sa teed, kui on säärane halb iseloom... ja säärane tahtmine mitte teistest maha jääda. Misjaoks oli igal juhul vaja viit? Kas neli ei ole hea hinne? — kuid nelja peale võis Tanja kindel olla kõigis ainetes, sõltumata eksamipiletist.

Ja nii siis juhtuski, et kooli minnes oli ta ühes meeleolus, aga koju tagasi tulles hoopis teises. Juba tema näost võis ära öelda, milline on olnud tulemus.

«Muidugi «viis», kuidas siis muidu,» oli Silujanov kindel, silmitsedes tütre säravat nägu. «Kas siis teisiti üldse võiski minna.»

«Aga mispärast sa ise olid hommikul nii tõsine ja mures, kui sa selgesti teadsid, et ainult nii võib minna?» ütles Tanja naljatades. «Oleksid sa kohe ütelnud — siis oleks mul süda olnud palju rahulikum.»

«Kuidas ma võisin teada!» laotas Silujanov käsi.

Kõik oli hästi ja oleks olnud veel paremini, kui Tanja oleks pisut rohkem söönud — see asjaolu tegi Sofia Ivanovnale kõige rohkem muret. Enne eksamit röövis suur ärevus Tanjalt söögiisu, pärast eksami sooritamist oli süüdi suur rõõm.

«Nii ei tohi, Tanjuša,» noomis Sofia Ivanovna. «Nii muutud sa päris kehatuks olendiks. Kuhu see kõlbab? Pisut tuleb mõtelda ka oma kehalisele olemusele.»

Et äratada Tanjas vähemalt söögiisu hädavajalikku miinimumi, keetis Sofia Ivanovna ise talle hommikuti kerget kaera-

tummi rosinatega — ainult sel kombel õnnestus Tanjale midagi sisse petta. Ja ainult sel kombel suutis Tanja suurele jõuproovile füüsiliselt lõpuni vastu pidada ilma kokku varisemata.

Lõpuks oli kõik läbi. Küpsustunnistus ja hõbemedal... õigus valida kõrgemat õppeasutust ja sisse pääseda ilma eksamiteta. See oli suur asi. Tal ei tarvitse suvi läbi mõelda eelseisvatele vastuvõtueksamitele... võib puhata... magada kogu möödunud talve eest... vaadata filme ja teatrilavastusi, mis olid nägemata jäänud... tagasi saada mõned kilogrammid kaotatud kaalust ja puna põskedesse — Sofia Ivanovna teda juba rahule ei jäta.

Nüüd, kus pärast nädalatepikkust pinevust oli sooritatud ka viimane eksam, tundis Tanja äkitselt äärmist väsimust. Niipea kui lõppes tahtejõuga ülalhoitud pinge ja tahe demobiliseerus natukeseks ajaks, algas loomulik reaktsioon. Kodus rääkis Tanja teistele oma viimasest eksamist ja läks siis magama. Nüüd võis ta jälle rahulikult ja ruttu sügavasse unne vajuda ning magada ühtejärge kogu õhtu ja kogu öö. Hommikul ärgates nägi Tanja, et ta oli «ilma ümberistumiseta» maha maganud neliteist tundi. Kogu tema olemust oli nüüd vallanud sügav rahu. Ta tundis end värskena ja täiesti väljapuhanuna.

«Tubli tüdruk, Tanjuša,» ütles tunnustavalt Sofia Ivanovna. «See on hea. Õigesti tehtud.»

Õhtul kogunes terve pere pidulikult kaetud laua ümber. Sofia Ivanovna ja Tanja olid hoolitsenud lillede, Aleksei Kirillovitš aga jookide eest, sest selles asjas ei võinud naiste peale lootma jääda. Viktor tuli viimasena suure maiustustekarbiga.

Jah, nüüd võisid nad naeratades äsjaseid raskusi meelde tuletada, teistele rääkida mõnest naljakast ja dramaatilisest episoodist eksamite ajal, ja kui nii tagasi vaadati ärakäidud teele, siis näis, nagu oleksid nad tõusnud kõrge, ligipääsmatu mäetipu otsa. See oli meeldiv tunne.

Kui šampanjaklaasid olid mitmel korral kokku kõlanud, kui oli peetud vastastikku lauakõnesid ja Tanja esimest korda elus tundis end olevat pisut joobnud, suundus jutt teistele rööbastele: igaüks seletas, mida on teada tema edasisest tööst ja mida ta on otsustanud ette võtta.

Kindral Silujanov pidi kohe pärast puhkust sõitma ühte

läänepoolsesse sõjaväeringkonda — ta oli määratud sõjaväeringkonna staabiülemaks. Sofia Ivanovna jääb mõneks ajaks veel Moskvasse, kuni leiab endale asemiku haigla haavaosakonda. Kui Aleksei Kirillovitš end uues kohas pisut sisse seab, siis sõidab ta mehele järele ja hakkab töötama oma erialal. Viktoril oli juba määramiskäsk käes. Puhkuse lõpul — see on nädala pärast, sest suurema osa oma puhkusest oli ta veetnud siinsamas Moskvas, — pidi ta ilmuma Riiga väejuhatuse käsutusse. Võis ette näha, et talle tehakse ülesandeks lennuväepolgu juhatamine.

«Ja sina, väikseke?» päris Viktor õelt. «Mis on sinu lähemad plaanid, kui tohib teada?»

Tanja naeratas ja vaatas Sofia Ivanovnale otsa: võõrasema teadis ainukesena tema kavatsusi. Teiste perekonnaliikmete eest oli Tanja neid senini varjanud — ja seda mitte põhjuseta: kui Tanja oleks ütelnud, missugusesse õppeasutusse ta soovib astuda, oleks ta ühtlasi reetnud ka ühe teise, palju sügavama saladuse, kuid sellised asjad avaldab inimene harilikult alles kõige viimasel hetkel — siis, kui pole võimalik kauem varjata. Selline hetk oli nüüd kätte jõudnud. Oo, kui raske see oli... kuidas ta kartis näha oma koduste nägudel kahtlust, hämmastust ja rahulolematust...

Pole midagi parata — peab rääkima.

Ja Tanja ütles: «Astun kalatööstuse instituuti. Tahan õppida inseneriks, kes natuke taipab sellistest asjadest.» Ta võttis kätte sprotikarbi ja näitas teistele.

Ja kõik mõistsid, miks Tanja on valinud just selle, mitte mõne muu eriala. Kõigile meenus tahtmatult sihvakas heledapäine noormees, kes möödunud suvel käis nende pool külas. Võib-olla olidki nad midagi sellelaolist oodanud, sest ei kahtlust, hämmastust ega rahulolematust ei märganud Tanja nende näol.

«Huvitav eriala,» märkis isa tunnustavalt.

«Ja mis peaasi — isuäratav,» lisas Viktor. «Millal sul õppetöö algab?»

«Samal ajal kui kõigis kõrgemates koolides,» vastas Tanja. Ta oli vennale ja isale tänulik selle eest, et nad ei püüdnud sel küsimusel kauem peatuda, selle eest, et nad tema teate nii lihtsalt vastu võtsid nagu midagi endastmõistetavat ning säästsid teda ülearustest küsimustest ja märkustest. Niisiis nüüd oli see ära räägitud ja otsustatud. Ainult üks inimene, kes ka

oleks pidanud seda teadma, ei teadnud veel midagi: Edgarile polnud Tanja oma tulevikuplaanidest seni veel midagi kirjutanud. Olgu talle veel mõneks ajaks kõik teadmata — siis on ta rõõm kord seda suurem Tanja otsuse üle. Las ta mõtleb veel nii ja naa... Ainult kas Tanja ise suudab kaua vaikida?

2

Sel õhtul pidi Tanja oma saladuse avaldama veel ühele inimesele: kui Silujanovid olid õhtusööki lõpetamas, tuli Kolja Sjomin. Ta oli lõpetanud lennuväeakadeemia koos Viktor Silujanoviga ja määratud teenistusse samasse sõjaväeringkonda, kuhu tema sõbergi, mille üle mõlemad olid väga rõõmsad. Nende sõprus oli alanud juba sõja ajal. Tookord juhtis Kolja Sjomin hävitajate eskadrilli ja Viktor oli tema polgukomandör. Palju kordi olid nad üheskoos osa võtnud õhulahingutest ja rasketel momentidel aidanud teineteist. Ohtudes, raskustes ja ränkades katsumustes sündinud sõprus on kõige tugevam ja jääb tavaliselt püsima kogu eluks, pisiasjad ei suuda sellesse mõrasid lüüa. Sõja lõpupoole, kui lennuvägi pidi välja valima kursante kõrgemasse sõja-lennukooli komandeerimiseks, langes valik teiste hulgas mõlemale sõbrale, seepärast tuli neil viimased sõjakuud viibida Moskvas. 24. juunil 1945 marssisid nad võiduparaadil kõrvuti mööda Lenini mausoleumist, nooruslikust vaimustusest täidetud pilgud tribüünile pööratud.

Kui kindral Silujanov koos Tanja ja Sofia Ivanovnaga sel aastal Sotšist Moskvasse tagasi jõudis, tõi Viktor Kolja Sjomini esmakordselt nende poole. Hiljem tuli Kolja igal soodsal juhul, muutus oma inimeseks, kelle ees pole vaja eriti tseremoonitseda. Ta mängis hästi malet, mis muide oli Aleksei Kirillovitši suuremaid nõrkusi. Mõnel pühapäeval mängisid nad tundide viisi, kusjuures vanemleitnant kuulutas kindralleitnandile sageli mati.

«Pole enam mingit subordinatsiooni!» pahandas sellistel puhkudel Aleksei Kirillovitš. «Noorus kolgib vanu ega vaata isegi õlakutele. Kus määrustikus see on ette nähtud?»

«Andestust, seltsimees kindralleitnant!» ütles Kolja Sjomin valvelseisakut võttes. «Püüan end parandada. Lubate täita?»

«Palun,» ütles Silujanov leebemalt. «Soovin edu selles suunas.»

Nad asetasid malendid kohale ja alustasid uut partiid. Kui mati kuulutas oma vastasele Aleksei Kirillovitš (mida ei juhtunudki nii harva), tundis ta suurt rahuldust — nagu väepealik raske lahinguga saavutatud võidu üle — ega püüdnudki oma rõõmu varjata.

Kolja Sjomin meeldis kõigile selles majas. Ta oli nägus poiss, viisakas, armastas nalja ja tantsis hästi; temaga oli kerge ja meeldiv vestelda väga mitmesugustel teemadel, sest ta oli palju lugenud ja tundis huvi kõige vastu, mis sündis kunsti ja kirjanduse vallas. Ta tegeles muide pisut ka isegi maalikunstiga, mida võisid tõendada väike akvarell Silujanovite söögitoas ja Tanja pastellportree, mis rippus tema toas seinal: selle oli Sjomin maalinud möödunud sügisel. Ka Tanjale meeldis Kolja, aga... Parem, kui ei oleks olnud seda keerulist «aga».

Mitte kellelegi Silujanovitest — ja sealhulgas kahjuks ka Tanjale — ei olnud enam saladuseks, et Kolja Sjomin on Tanjasse lootusetult armunud... Ja see oligi see «aga», mis tegi nende suhted õige keeruliseks. Jah, ta meeldis Tanjale, temaga oli meeldiv juttu puhuda, arutada kirjandusest ja kunstist, mõnikord isegi tõsiselt kõnelda tähtsatest eluprobleemidest, tema seltskonnas ei olnud kunagi igav... Ent niisama hästi võib meeldida iga ilus, harmooniliselt arenenud inimene, kelle isik, kultuuritase ja käitumine vastavad meie ettekujutusele ilust ja moraalsest täisväärtuslikkusest. Niiviisi võivad meeldida paljud inimesed ühel ja samal ajal ja paljudega võime olla sõbrad, ilma et tõstaksime ühtesid esile või teeksime teistele liiga. Ja igaüks neist on meie silmis ja südames üks paljudest või üks mitmetest... ainult üks mitmetest. Kõikidest kõige lähedasem, kõige armsam, kellele ainukesena kuulub see, mida me iialgi ei saa anda kellelegi teisele, — neid võib olla ainult üksainus, kuid Kolja Sjomin ei olnud see ainus Tanja Silujanovale, kuigi Tanja Silujanova oli Kolja Sjominile see ainus. Tanja teadis, et ta ei saa Kolja Sjominile iialgi olla midagi rohkemat kui hea sõber, kuid Kolja ei teadnud seda, ja kui teadiski, siis ei tahtnud seda uskuda, sest kes armastab, see tahab loota. Näe, mispärast inimeste suhetes tekib vahel keerulisi, raskeid ja piinlikke olukordi. Kompromiss on sellistes asjades täiesti võimatu, sest

see tähendaks ebavoorust — valet ja enesepettust. Tahestahtmata tuleb ühel lõpuks tühjaks juua see kibeda tõe karikas.

Aimates, mida Kolja Sjomin tema vastu tunneb, hakkas Tanjal mõnikord kahju sellest nägusast ja igati laitmatust noormehest, tema süda läks raskeks ja hakkas valutama. Kuid samal ajal sai Tanja aru, et ei ole tema võimuses Koljat aidata ega teda õnnelikuks teha. Siis ei oleks õnnelik ta ise ja teised peaksid teda haletsema. Milline lepitamatu vastuolu elus — iga päev võib seda leida, see on halastamatu ja niisama vana kui inimsugu!

Ei olnud ju Tanjal üksi raske. Aleksei Kirillovitšile ja Sofia Ivanovnale meeldis see lõbus, kuid ennast valitsev naljahammas samuti kui Tanjale, ent niisama meeldis neile ka pruuniks päevitunud kaluripoiss, kelle kirju Tanja ei näidanud kellelegi. Ja kui Tanja — kõigi märkide järgi otsustades — armastas ühte neist kahest, siis polnud vähimatki põhjust mõjutada teda teise kasuks. Selle asjaga peavad noored ise toime tulema. Aleksei Kirillovitš ja Sofia Ivanovna võisid kõrvalt pealt vaadata, jälgida ühe väikese eludraama loomulikku arenemist ja igaks juhuks valmis olla vahele segama, kui nii või teisiti paratamatult saabuv lahendus tekitaks liiga suuri ja ohtlikke tunnetepuhanguid, mis võiksid tragöödiat põhjustada. Õigust-öelda oli selles tunnetekonfliktis juba praegu tragöödia elemente, sest põrkasid kokku kaks tõde: Kolja Sjomin a r m a s t a s Tanjat — see oli üks tõde; Tanja e i a r m a s t a n u d ega võinudki armastada Koljat, sest ta armastas kedagi teist — see oli teine tõde. Niisiis oli kokkupõrge juba alanud. Kas see läheb teravaks või ei, see sõltub nende endi kannatlikkusest või ägedusest, nende tahtejõust või tahtenõrkusest, — sellest, kuivõrd nende mõistus on tugevam tunnetest.

Ent Viktor? Temagi polnud pime, ja võib-olla oli just temal kõige raskem. Ta armastas Kolja Sjominit nagu tõeline sõber ja soovis talle kõige paremat. Aga kui see kõige parem Kolja silmis oli nüüd Viktori enda õde, — mis siis? Viktori ausus ei lubanud tal seda mõtetki tekkida, et ta võiks kasutada oma mõju Kolja kasuks ja Edgari kahjuks. Viktorile oli selge, et Kolja Sjominit ootab kibe pettumus, et tal seisab ees halastamatu löök, ja kõik, mis ta võib sõbra heaks teha, on see, et ta sel hetkel seisab tema kõrval, toetab moraalselt, et Kolja

ei saaks teha mingisugust lollust, milleks noored inimesed on mõnikord afekti silmapilgul võimelised. See oli kõik... Aga võib-olla ta liialdas, võib-olla laheneb kõik palju lihtsamini ja Koljale pole mingit abi tarvis? Kes teab.

Ja nüüd oli Kolja siin — niisama lõbus, armas ja muretu nagu alati. Ta rääkis, kuidas ta veetis oma puhkuse vanemate juures Kuibõševis, kuidas ujus Volgas ja kohtus pioneeridega sellest koolist, kus ta ise kord oli õppinud.

«Poiste hulgas oli minul kui lenduril kohutav menu. Tütarlapsed hakkavad meie vastu hiljem huvi tundma.»

«Ja jäävad siis külge nagu takjad,» ütles Aleksei Kirillovitš, kuid kohe tahtis ta oma keelt hammustada. Kolja punastas kergelt ja vaatas naeratades Tanjale otsa, kuid see ei muianudki isa nalja peale. «Mnjaa, missugune poiss küll ei unistaks saada lenduriks, meremeheks, sõduriks või leiduriks,» ruttas Silujanov mõtetele teist suunda andma — eemale lenduritest ja tütarlastest. «Millest kõigest ma ise omal ajal ei unistanud! Kord turgatas mulle pähe, et minust võiks saada uus Michelangelo või Rubens. Nagu näete, pole sellest midagi välja tulnud. Mine tea, kuidas oleks parem olnud!»

«Ja sina?» küsis Kolja Sjomin Tanjalt. «Kelleks sina tahad saada? Muide, sa pole mulle veel midagi rääkinud oma edasiõppimisest. Kas oled juba otsustanud, missugusesse kooli sa astud?»

«Jah, Kolja, olen,» vastas Tanja rahulikult, kuid liiga tõsiselt. «Õpin inseneriks.»

«Missuguses instituudis?» oli Kolja huvitatud.

«Kalatööstuse instituudis,» vastas Tanja.

«Sprotid, kilud, kaaviar, tursk tomatis,» sõnas Kolja naeratades. Ta tahtis jätkata samas vaimus, ent äkki meenus talle midagi: Tanja elu Saksa okupatsiooni ajal kalurikülas Läti rannikul... ja reibas meretuultest pargitud poiss, keda ta möödunud suvel oli kord näinud Tanja kõrval «Dünamo» staadionil... tema fotot võis näha siin selles korteris. Kolja taipas kohe kõike: miks see foto seisab Tanja laual ja miks ta läheb õppima kalatööstuse instituuti... See oli põhjalikult läbi mõeldud ja otsustatud — kui inimene astub kõrgemasse kooli, siis valib ta endale eriala kogu eluks, talle vähemalt näib siis, et ta kogu eluaja töötab sellel valitud tööpõllul. Tanja oli valinud oma tee — ähh, tollele kaluripoisile on küll õnn naeratanud, tohutu suur, ääretu õnn! Aga mina?

Nukker vari libises üle Kolja Sjomini näo. Ta naeratas ja ütles: «Noh, mis siis ikka... õnn kaasa! Loodan, et sa jääd alati rahule oma valitud erialaga.»

Silujanovite poole ei võinud ta enam minutikski jääda, sest ta kartis, et tal ei jätku jõudu varjata oma kohutavat pettumust, kibestust, meeleheidet — oma esimest armuvalu. Ta tõusis püsti, tõi ettekäändeks, et on vaja vanematele telegrafeerida õnnelikust tagasijõudmisest Moskvasse, ja hakkas hüvasti jätma. Seda nähes tõusis ka Viktor.

«Ka mina lähen,» ütles ta. «Pean ostma uue kohvri — universaalkaupluses on neid praegu suures valikus.»

«Tule natukeseks minu tuppa!» pidas Tanja venda kinni. «Tahan sind paluda... et sa ostaksid midagi minu jaoks.»

Viktor kehitas õlgu ja järgnes Tanjale tema toakesse. «Kõiksugu saladused,» tähendas ta. «Sa oota mind, Kolja...»

«Ootan,» lubas Kolja. Ja kuigi ta naeratas, nägi ta siiski väga kurb välja. Tanjal tõmbus süda kokku, nähes teda sellisena.

Kui uks oli nende järel sulgunud, ohkas Tanja ja ütles Viktorile:

«Sa mõistad, miks Kolja tahab ära minna?»

«Mõistan, väikene,» vastas Viktor.

«Ja mis võin mina sinna parata?» ütles Tanja. «Ta on nii hea, igati sümpaatne, mul on temast kahju... aga rohkem kui sõber ei saa ta mulle iialgi olla.»

«Mõistan, Tanja,» ütles Viktor. «Polegi rohkemat vaja. Kõik on hästi.»

«Ma tahaksin väga, et ta siiski jääks minu sõbraks.»

«Miks sa arvad, et ta ei jää? Ole rahulik, Tanja, ma räägin Koljaga. Ma ei jäta teda täna üksi. Mingit rumalust ei juhtu, selle peale võid kindel olla. Isegi napsi ei võeta — ma ei luba talle seda.»

«Kui hea sa oled, Viktor!»

«Miks ma siis peaksin halb olema, kui võin olla hea?» püüdis Viktor naljatada.

«Kui kahju, et sa nii ruttu ära sõidad,» rääkis Tanja edasi. «Ma jään päris üksi. Mis ma siis peale hakkan?»

«Küllap sa juba tegemist leiad. Jah, muide, kui ma nüüd Riias peaksin kohtama mõnd sinu sõpra, mis ma siis ütlen?»

Tanja punastas ja lõi silmad maha.

«Sa tead seda isegi küllalt hästi,» vastas ta vennale. «Loodan, et sa ei jää ootama juhuslikku kohtumist, vaid sõidad ise... minu sõprade juurde.»

«Kui sa nii soovid, eks siis tule sõita,» lubas Viktor. «Ja nüüd ütle, mis ma pean sulle ostma!»

«Ükskõik mida, Viktor. See oli ainult ettekääne... Mul oli vaja sinuga kõnelda nelja silma all.»

«Hästi, Tanja, ostan ümbrikke ja kirjapaberit, ja hästi palju. Seni oli sul vaja ainult ühele inimesele kirjutada, aga varsti on sul neid terve hulk — mina, isa, Sofia Ivanovna, Edgar... võib-olla ka Kolja.»

«Võib-olla,» sosistas Tanja. Ta süda oli ikka veel nukker.

...Järgmisel päeval kõndis Tanja mitu tundi linnas ringi ja ajas instituuti astumise asju. Kui kõik oli korras, mis ta sel päeval pidi tegema, seadis ta sammud Gorki tänavat pidi alla — metroojaama «Ohhotnõi Rjad» poole, et koju sõita. Moskva Nõukogu maja juures kohtas ta Kolja Sjominit. Nagu sellistel puhkudel ikka, kerkis noormees äkitselt tänavasaginast esile ja oligi Tanja kõrval. Seda kohtumist võis pidada täiesti juhuslikuks. Ja ometi polnud juhus, et Sjomin sattus Tanja teele. Kui Tanja oleks pisut rohkem sellele tähelepanu pööranud, mis tema ümber sündis, siis oleks ta juba tund aega tagasi märganud jalakäijate hulgas üht noormeest, kes hoidus tükk maad tema selja taha, — küllalt lähedale, et Tanjat rahvamurrus mitte silmist kaotada, samal ajal aga küllalt kaugele, et esialgu märkamatuks jääda. Kui Kolja Sjomin silmas Tanjat tänaval, tahtis ta esimesel silmapilgul põigata lähemasse kõrvaltänavasse, et vältida kohtumist, kuid peagi said teised tunded solvatud noormehe eneseuhkuse äkilisest puhangust võitu: ta ei suutnud ikka veel leppida mõttega, et Tanja on tema juurest ära pööranud kellegi teise poole, kes Sjomini arvates polnud põrmugi seda väärt, et selline suurepärane tütarlaps tema pärast mataks enda kogu eluks kuhugi kaugesse, pimedasse kalurikülla. Kui Tanja ise sellest aru ei saa, siis peaksid need inimesed, kes soovisid Tanjale head, talle aru pähe panema, avama tal silmad ja näitama, mida ta võidab ja mida kaotab oma ennatliku otsusega.

Sellise õndsa kavatsusega kerkis Kolja Sjomin Moskva Nõukogu maja juures äkitselt tänavamurrust Tanja Silujanova kõrvale ja hakkas temaga koos edasi sammuma.

«Sul on vist kiire?» küsis Sjomin pärast tervitamist. Tema hääl kõlas rahulikult, rahulik ja kaalukas oli ka kogu tema olek.

«Ruttan lõunale,» vastas Tanja. «Olen täna palju väljas ringi kõndinud, seepärast tahan hirmsasti süüa.»

«Minulgi on kõht tühi,» tunnistas Sjomin. «Kui sul pole midagi selle vastu, võiksime kuhugi restorani või kohvikusse sisse astuda.» Nähes, et Tanja kõhkleb, lisas ta tasakesi: «Varsti sõidan ma ära... ja ei tea, kas me enne seda saame enam kokku, aga mul on väga vaja sinuga kõnelda. Muidugi, kui sul pole liiga raske viibida pool tundi minu seltskonnas.»

Ta naeratas, püüdes oma viimaseid sõnu naljaks pöörata, kuid Tanja mõistis, et see pole nali, — talle ei meeldinud nende sõnade okkalisus, see oli teenimatu ja ebaõiglane.

«Hästi, me võime kohvikusse astuda,» ütles ta.

Sjomin valis kõige kõrvalisema laua kitsa ning pika söögisaali tagumises otsas. Toidud valis kumbki ise ja nad maksid eraldi — nii oli Tanja soov. Kui nälg oli kustutatud ja lauale jäänud ainult limonaad, vaatas Kolja Sjomin Tanjale ainiti silma ning ütles: «Arvan, et sa ei talita õigesti.»

«Mis mõttes?» küsis Tanja.

«Sa ei ole valinud niisugust karjääri, mis sinule vastaks ja mida sa väärt oled,» ütles Sjomin. «Usu mind: ükskord saab sul villand sellest räimede ja turskade riigist. Anna andeks, et ma nii räägin, kuid mulle pole ükskõik, mis sinuga sünnib, seepärast võtan julguse juhtida sinu tähelepanu mõningatele asjaoludele.»

«Nimelt?» küsis Tanja ja tal tuli end sundida, et varjata tärkavat pahameelt. «Kas tohin teada, mis ohud mind siis ähvardavad?»

«Kõigepealt, nagu ma juba ütlesin, tüütab sind ära kalaleha nuusutamine,» kõneles Sjomin. «See on päris kindel. Sinule — linnainimesele ja nõukogude kindrali tütrele — on vaja teistsugust elusfääri. Ja kui nüüd läheb nii, et valitud töö, ümbrus ja seltskond ära tüütavad, siis võib juhtuda, et sinule muutub ükskõikseks ka keegi inimene, kelle pärast — kas ma ei räägi tõtt? — sa otsustasid astuda kalatööstuse instituuti.»

«Ja mis mul siis tuleks teha, et kindlustada end selliste ohtude vastu?» — Tanja hääles kõlas sarkasm. «Loobuda instituudist, üldse katkestada edasiõppimine, istuda kodus,

klimberdada klaverit ja oodata, kuni mõni lugupeetud isand soliidse ühiskondliku positsiooniga või vähemalt heade tulevikuväljavaadetega austab mind suuremeelse ettepanekuga saada tema naiseks?»

«Sa pilkad, Tanja, aga mina räägin tõsiselt,» sõnas Sjomin etteheitvalt.

«Ka mina räägin päris tõsiselt,» vastas Tanja.

«Ilmaaegu ironiseerid selle ootamise ja soliidse positsiooniga lugupeetud isanda üle,» sosistas Sjomin tuliselt. «Sa tead, mida sa minule tähendad. Võib-olla pole ma küllalt lugupeetud ja võib-olla pole minu positsioon praegu veel küllalt soliidne sinu silmis, aga kes ütleb, et see, kes täna on kapten, ei või mõne aja pärast olla kindral... või isegi marssal. Mina omalt poolt teen kõik, et seda saavutada, aga kui sina oleksid minuga, siis oleks mul palju kergem seda pikka teed käia. Miks sa ei taha olla minu sõber? Kas ma tõesti olen nii halb ja kas sa tõesti põrmugi ei hooli sellest, kes sa oled tulevikus?»

Kui Sjomin oli ütelnud need sõnad, polnud Tanjal temast enam sugugi kahju. Sjomini viimasele küsimusele vastamata tõusis ta lauast ja läks ukse poole. Pisut löödult ning solvunult saatis Sjomin Tanja metroojaama ja jättis temaga jahedalt hüvasti.

«Kuidas ma küll varem ei näinud tema iseloomus neid väiklase enesearmastuse jooni?» mõtles Tanja. «Karjäär... liiga palju mõtleb ta sellele. Ja talle näib, et kõik inimesed peavad olema samasugused nagu tema — samade muredega ja samade unistustega.»

Sjomin aga oli enda peale pahane: «Mis kuradi pärast oli mul vaja alustada seda juttu! Alandasin ennast, kummardasin ja palusin... ja mulle näidati pikka nina. Mis jääb mul nüüd veel üle? Ainult üks: saavutada elus tõepoolest midagi silmapaistvat, saada tähelepandavaks meheks soliidse positsiooniga... sellise positsiooniga, et ühel nipsakal tütarlapsel, kes selleks ajaks on küll juba aastates naine, ei tuleks öösiti und, sest on kahju oma rikutud elust. Aga kui ta siiski ei peaks midagi kahetsema, mis siis?» — Sellele mõeldes tuli Sjominile uuesti meelde Edgar Klava ja ta hakkas seda noormeest südamepõhjast vihkama. Kui Edgar Klavat ei oleks ja kui Tanja teda ei tunneks, siis võiks Sjomini ja Tanja elu minna hoopis teisiti... paremini... nii, nagu Sjomin soovis. Kuid

see inimene oli olemas, ta eksisteeris ja keegi ei võinud talle seda keelata, samuti nagu ei võinud keelata Tanjat teda armastamast. Ärge tahtke siis, et Nikolai Sjomin vaataks Edgari peale sõbraliku pilgugal

3

Viktor Silujanov ja Nikolai Sjomin jõudsid Riiga juuni lõpul. Nad otsisid kohe üles väejuhatuse staabi ja meldisid end kaadrite osakonnas. Puhkuse lõpuni oli mõlemal jäänud paar päeva. Nad otsustasid need pühendada linna ja selle ümbruse vaatamisele.

Sõbrad jätsid oma kohvrid väiksesse võõrastemajja, kus nad said toa kahe voodiga, ja läksid jalutama. Selles linnas oli võrdlemisi kerge orienteeruda — siin olid sirged tänavad, korrapärased kvartalid ja sellised tähtsad pidepunktid nagu Daugava ja linna kanal. Ainult kord sattusid nad lausa labürinti ja ekslesid kaua ringi, enne kui välja jõudsid: see oli Vana-Riia oma kitsaste tänavate rägastikuga ja umbkäikudega, kummaliste keskaegsete ehitustega, Hansa kaupmeeste ehitatud aitadega ja kitsaste, just nagu kokkupressitud elumajadega. Linna tsentrum meenutas pisut Leningradi miniatuuris. Ja rohelist, rohelist... pärnade varju mattuvad alleed, pargid ja haljasalad!

«Meeldiv, sõbralik linn,» sõnas Kolja Sjomin tunnustavalt.

«Kahju, et meil ei tule siin elada,» tähendas Viktor.

«Võib olla, et ka tuleb,» kehitas Kolja õlgu.

«Miks sa nii arvad?»

«Sel ajal, kui sina kõnelesid kaadriosakonna ülemaga, pidasin ma nõu tema abiga. Staabis olevat vakantseid kohti. Kindralpolkovnik ootavat uut lendu. Aga meie ju kuulumegi sellesse uude lendu. Võib-olla langeb valik meile.»

Viktor vajus mõttesse. Staap... kabinetid... telefonihelin... hommikust hilisööni ümberringi kindralid, polkovnikud... Ei, temale meeldis rohkem aerodroomide avarus, mootorite undamine, lennud pilvedes ja reibas askeldus lihtsate karastatud noorukite hulgas. Küllap jõuab neis staapides hiljemgi istuda, kui reuma, süda ja närvid ei luba enam lennukitüüri käes hoida.

«Sa tahaksid jääda staabitööle?» küsis ta Koljalt.

«Miks mitte?» vastas Kolja. «Iga päev puutud kokku suurte komandöridega, võid osutada neile mõne teene, tutvuda, tähelepanu äratada... Selleks, et sind märgataks kuskil polgus, pead saama täheks, kuulsuseks, kuid mitte iga päev pole võimalust silma paista, eriti rahuaja tingimustes.»

Viktor vaatas imestusega oma sõbrale otsa. Kust säärane jutt, säärased väiklased egoistlikud unistused? Kas Kolja on oma hingepõhjas tõesti karjerist? Miks ta nii hirmsasti tahab silma paista, mööda trügida oma seltsimeestest? Milleks on tal vaja seda välist hiilgust? Võib-olla sellepärast, et rutem jõuda silmapaistvale positsioonile ja pimestada mõnel tüdrukul silmad? Kas tõesti — Tanja, ikka veel Tanja?

«Vaene mees,» mõtles Viktor. «Nii ei saavuta sa midagi. Aga kui sa peaksid tahtma kellelegi meelehärmi teha oma kiire edasijõudmisega, siis sa eksid. Tanjat sa ei salva: tema rõõmustab sinu saavutuste üle — muidugi ainult siis, kui need on tõelised, ärateenitud ega ole saadud mingisuguste pisiteenetega kõrgetes staapides. Niipalju peaksid sa, poiss, minu õenatukest tundma!»

«Mina palun polku,» vastas ta Sjominile. «Staabitööks ma ei kõlba.»

«Miks?»

«Tunnen, et olen selleks liiga noor ja rahutu.»

«Siis tahan ka mina polku. Koos sinuga, Viktor. Võib-olla lastakse meil kokku jääda.»

«Seda näeb ülehomme.»

«Riia on siiski ilus linn,» ütles Kolja tüki aja pärast. «Neil olevat siin jumalik rand. Peaks sinna sõitma ja suplema Riia lahes. Kuidas sina selle peale vaatad?»

«Poleks paha.»

«Siis sõidame kohe. Küllap seal on ka mõni restoran. Supleme meres, sööme lõunat, hulgume pisut mööda luiteid ja vaatame, kuidas inimesed puhkavad.»

Viktorile tuli meelde Tanjale antud lubadus: ta pidi sõitma kalurikülla, kus Tanja oli elanud sõja-aastail, ja andma edasi tema tervitused lihtsatele tublidele inimestele — tema rasketé päevade sõpradele. Oleks ebataktiline, isegi pisut julm seda Koljale öelda ja teda kaasa kutsuda. Seepärast otsustas Viktor vaikida.

«Täna ma siiski ei saa,» vastas ta Kolja Sjomini ettepanekule. «Kodurahvas andis mulle mitmesuguseid ülesandeid. Kui ma neid asju täna ära ei aja, siis ei tea, millal ma üldse mahti saan.»

«Nagu soovid,» lausus Sjomin. «Mereranda võime sõita homme.»

Nii saigi kokku lepitud. Seejärel hulkusid nad veel ligi tund aega linnas ringi, astusid siis restorani, sõid lõunat ja tühjendasid kumbki kannu õlut, mis siin oli väga hea. Pärast seda sammusid sõbrad lõbusalt juttu puhudes raudteejaama poole ja silmitsesid teel teatriafišše ning spordivõistluste kuulutusi: sel ajal kui Viktor ajab oma asju, tahtis Kolja aega kuidagi kasulikult mööda saata.

Selliselt — lõbusatena, elavas vestluses — kohtas neid tänavanurgal Wöhrmanni pargi juures Edgar Klava. Ta tundis Viktor Silujanovi kohe ära ja see kohtumine näis talle lausa saatuse kingitusena. Kolja Sjomini õlakutel oli nüüd neli tähekest — kapteni auaste oli talle antud alles hiljuti, just enne lõpueksameid. Uues mundris, krae kaelas ja lips ees, nägid uljad lendurid välja väga elegantsed ja argipäevases tänavamurrus eraldusid nad teistest inimestest palju rohkem kui tookord puupüsti täis «Dünamo» staadionil, kus oli nii palju kindraleid, polkovnikuid ja teisi silmapaistvaid mehi. Sjomin oli parajasti pea kõrvale pööranud, saates silmadega üht nägusat autot, mis sel hetkel mööda kihutas, seepärast ei tundnud Edgar teda algul ära.

Viktor märkas Edgarit. Üle tema näo libises lai sõbralik naeratus. Ta unustas viivuks Sjomini, ruttas Edgari poole ja sirutas juba tüki maa tagant käe tervituseks. «Tervist, vanapoiss! Näe, kuidas mul veab — tahtsin just täna sinu jälgi ajama hakata. Aga nagu öeldakse, saak jookseb ise jahimehele suhu! See on alles number!»

Ta raputas tugevasti Edgari kätt ja laskis silmadel hindavalt üle noormehe käia: pikemaks polnud see möödunud suvest saadik enam sirgunud (ja kus ta selle pikkuse olekski pannud — ta polnud kindlasti alla 190 sentimeetri), see-eest olid õlad laiust juurde võtnud ja õhukese madrusepluusi all oli tunda päris atleedikeha. Ja missugused käed! Ja kui lahked targad silmad tal on... kui selge, tõsine nägu! Nägus poiss, sõnad olid siin liigsed. Lõpuks Tanja ju teadis, keda armastada, ja tema maitset ei saanud põrmugi laita.

«Kuhu sa lähed selle kohvriga?» küsis Viktor. «Ja milleks sul see kott seljas on?»

«Mul tuleb täna sõita Kaliningradi,» seletas Edgar. «Tänavu suvel teen merepraktika läbi kalakutril. Neil seal Kaliningradis on selliseid, — meie Riia lahes kalastame veel endiselt lootsikute ja mootorpaatidega.»

«Viktor, mina vahest lähen?» tuletas Kolja Sjomin meelde oma juuresolekut. Ta vaatas Edgarile otsa rahuliku, kinnise pilguga. Kinnisust väljendas kogu tema hoiak.

«Andestage, sõbrad!» taipas Viktor äkitselt. «Saage tuttavaks! See on Nikolai Sjomin — minu vana võitluskaaslane, ja see on Edgar Klava — noor merehunt, keda kõik merepõhja elukad varsti kartma hakkavad. Oot-oot, kui ma ei eksi, siis te vist oletegi juba tuttavad? Tookord, staadionil...»

«Täiesti õigus, Viktor,» ütles Sjomin. «Kuidas sa küll võisid unustada?»

«Ei tulnud järsku ette,» vabandas Viktor.

Sjominit ära tundes Edgargi just nagu kangestus, muutus kinniseks ja kohmetuks. Ta tervitas Sjominit väliselt lahkesti, kuid silmad vaatasid jahedalt, kompivalt, uurivalt — samuti vaatas teda sel hetkel Sjomin.

«Nagu kaks kukke,» mõtles Viktor endamisi. «Äh, võtaks teil mõlemal harjast kinni ja sakutaks nii, et suled tuiskavad, — ehk muutute siis inimeste taoliseks.» Seisukord oli piinlik, märgatavalt pinev, — kõik kolm tundsid seda. Ja ei tea, kuidas nende jutt oleks arenenud, kui Kolja Sjomin, kellele situatsioon oli kõige rohkem vastumeelt, poleks öelnud:

«Mina siiski lähen. Kell seitse algab jalgpallivõistlus — sina vist ei jõua selleks ajaks oma asju aetud?»

«Vist mitte,» vastas Viktor. Ta ei püüdnud Sjominit kinni pidada. Sjomin jättis Edgariga õige tseremoniaalselt hüvasti, Viktorile noogutas ainult pead ja kadus kohe rahva hulka.

«Kus me saaksime istuda?» sõnas Viktor, kui nad olid jäänud Edgariga kahekesi. «Oleks vaja pisut rääkida. Palju sul aega on?»

«Rong läheb kahe tunni pärast,» vastas Edgar. Nüüd, kus Sjomin ei seisnud enam tema kõrval, tundis ta end palju vabamalt. «Me võime minna parki. Seal on pinke.»

«Tore!» vastas Viktor. «Lähme.»

Nad leidsid vaba pingi pargi keskel. Edgar pani oma kohvri maha, seljakoti võttis sülle. Ja kohe tekkis neil vaba, sundimatu jutt. Viktor andis üle tervitused kogu Silujanovite perekonnalt, rääkis, kuidas neil eksamid on läinud, ega unus-

tanud muidugi mainimast ka hõbemedalit, kuid Tanja edasiõppimisest ei lausunud ta sõnagi, sest arvas, et Tanja ise teatab sellest Edgarile.

Edgar rääkis üht-teist oma koolitööst ja eelseisvast suvepraktikast. Ta ise oli valinud Kaliningradi, sest sinna on koondatud moodne kalalaevastik; kalakutrid käisid kaugetel sõitudel ja püüdsid traalnootadega — Edgar tahtis tutvuda selle püügiviisiga, mis Riia lahes oli alles võõras. Tal kipitas keelel sada küsimust, kuid need olid kõik Tanjaga seotud, seepärast ei jätkunud poisil julgust. Kuid Viktor ise aimas, mis Edgarit kõige rohkem huvitab, ja rääkis talle küsimatagi üht-teist Tanjast.

Sel suvel polnud Edgaril lootust Tanjaga kokku saada. Sügiseni töötab ta võõrsil, kogub töökogemusi ja saab oma kõige lähema sõbraga vestelda üksnes kirja teel. Kui ta merepraktika siin kodulahes läbi teeks, siis oleks Tanja saanud talle ehk mõneks päevaks külla tulla; seal, võõras paigas, ei maksnud sellele mõeldagi. Muidugi oli see paha, aga Edgar ei saanud oma otsust muuta; ta poleks seda vist teinud isegi siis, kui tehnikumi direktor oleks lubanud, — tema enda, kogu tulevase töö huvides oli vaja mõned kuud võõrsil töötada.

Kolja Sjominit ei tuletanud Edgar sõnagagi meelde. Et Viktor ja Sjomin on head sõbrad, seda mõistis ta ilma seletusteta, kuid mis ta veel on ja miks ta täna asub siin, seda võis ainult oletada. Need oletused polnud kuigi rõõmustavad. Kolja Sjomini ilmumine Riiga koos Viktor Silujanoviga äratas Edgari südames uuesti rahutuse, mis aasta jooksul oli jõudnud juba vaibuda.

Viktor saatis Edgari jaama ja vaatas, kuidas ta ära sõitis. Enne hüvastijätmist seletas Edgar talle, kuidas ta pääseb Soomuste külla ja kuidas leiab tema isa maja, — Viktor lubas kohe sinna sõita, sest ta tahtis oma silmaga näha, kuidas elavad need inimesed, kellega Tanja on üle kolme aasta koos elanud.

... Viktor Silujanovil ei tulnud enam teenida Kolja Sjominiga ühes väeosas: Viktor määrati lennuväepolgu komandöriks ja paari päeva pärast sõitis ta oma polgu dislotseerimiskohta; kapten Nikolai Sjomin jäi Riiga — sõja-õhujõudude staapi: vähemalt üks tema unistustest oli nüüd täitunud.

4

Hommikul vara, kui meri oli mässitud veel hämaruse looridesse, suundusid kalakutrid avamerele. Traallaev, millele Edgar Klava oli määratud kapteni abiks, sõitis teisena — väikest flotilli juhtis üks teine samasugune kutter, mida kalurid naljapärast austasid lipulaeva nimetusega. Edgaril, kes oli roolis, polnud vaja kursi pärast muret tunda: selle eest hoolitses flotilli esimese laeva tüürimees; oli vaja ainult püsida tema poolt märgitud teel. Seda tähistas kaks rida veekeeriseid, mida jättis enda järele esimene kutter. Näis, nagu oleks merest selles kohas üle sõidetud laia äkkega, mille teravad pulgad on veepinna üles kraapinud.

Taga sõitis veel kuus kalakutrit. Mastidel ja parraste küljes põlesid signaaltuled. Rütmiliselt töötasid võimsad mootorid. Süstjad tumerohelised kutrikered tungisid läbi veemasside, ajuti kerkisid üles ja rullusid jälle pikkamisi alla rahulikes lainetes. Puhus kerge edelatuul. Kui silmapiirile ilmus päike, oli kalalaevastik jõudnud juba nii kaugele avamerele, et maad polnud enam näha, kuid kutrid jätkasid ikka veel sõitu loode suunas.

Kapten Ozerov — aastat kolmkümmend vana, tumedajuukseline, pikk ja kiitsakas nagu silmukala — vahetas Edgari vahist välja.

«Võta signaaltuled maha ja puhka pisut!» ütles ta. «Kui tahad, mine alla kubrikusse[1] ja viska pikali — me sõidame veel paar tundi.»

Edgar raputas pead.

«Mul ei tule und,» vastas ta Ozerovile. «Möödunud ööl sai küllalt magatud.»

«Ära tule mulle rääkima,» hakkas Ozerov naerma. «Just nagu ma ei teaks, millal sa magama läksid.»

Ta oli mõnus mees, see Ozerov, seejuures kogenud kalur. Enne Kaliningradi tulekut oli ta palju aastaid sõitnud kaptenina kalalaevadel Barentsi ja Valgel merel. Tutvunud Edgari teadmiste ja kogemustega kalanduse alal, palus ta ise Edgari oma abiks määrata. Paari püügiretke järel oli Ozerovile selge, et sel poisil pole kutril suurt midagi õppida. Kohe oli näha, et ta on kasvanud vetel ja tunneb kalapüügiriistu. Talle aitas

[1] Kajutisse. — *Tõlk.*

ühest nägemisest, et jätta endale alatiseks meelde, mida ja kuidas tuleb teha.

«Pole viga, vähemalt paar kuudki on mul kergem,» rõõmustas Ozerov. Ta oli harjunud töötama algajatega, kellest mõnigi nägi merd esimest korda ja tugevama lainetusega kannatas merehaiguse all. Sellistele tuli kõike seletada ja kätte näidata, ja isegi siis ei saanud kindel olla, et nad on sinust aru saanud. Aga mis sa teed: kalalaevastiku hoogsa kasvu tõttu oli kaadriga veel teatavaid raskusi. Algajate väljaõpetamine asjatundlikeks kaluriteks polnud kerge töö, kuid veel raskem oli säilitada tekile kokkukorjatud meeskonda: niipea kui mõni pisut harjus ja vajaliku vilumuse omandas, võeti see ära ja pandi tähtsamale tööle. Ozerovil aga tuli jälle õpetada uut vahetust. Seepärast on mõistetav tema rõõm kogenud abilise leidmise üle.

Mehaanik ja motorist olid noored poisid, Edgari aastates, äsja lõpetanud väljaõppekursuse. Traalmeister eestlane Toom oli paar aastat vanem; ta oli Pärnust siia tulnud ja tahtis samuti nagu Edgargi tutvuda traalpüügiga lahtisel merel, et omandatud kogemusi hiljem koduvetes kasutada. Madrus Simanauskas oli leedulane Klaipedast, Isamaasõjast osavõtnud mees. Edgar sai ruttu kõigiga sõbraks; üldse said need kuus mitmesuguse eri rahva poega omavahel hästi läbi, ja teisiti see ei võinudki olla: kui sellisel väikesel laeval nagu nende kutter oleks hakatud üksteise kallal närima ja omavahel kisklema, siis oleks elu küll talumatuks muutunud. Kitsas kajut polnud niisugune koht, kus üks inimene oleks võinud teistest lahku lüüa, väiksemgi omavaheline sallimatus riivas tahes-tahtmata kogu meeskonda. Kapten Ozerov jälgis tähelepanelikult kõike, mis sündis tema kätte usaldatud kutril, ja kui ta kuskil märkas umbrohtu tärkavat, ei viivitanud ta seda välja rookimast. Kui riiakas töökaaslane ei pööranud tähelepanu kapteni seltsimehelikele nõuannetele ega võtnud arvesse teiste meeskonnaliikmete tahtmist, vaid ajas oma jonni, siis ei teinud Ozerov säärasega pikka juttu: üks kord kõneles sõbralikult, teine kord hoiatas, aga kui riiukukk isegi pärast seda end ei parandanud, siis teatas Ozerov pärast järjekordset püügiretke:

«Maha kirjutada kaldale!»

Mõni tahtis ise sellelt kutrilt ära, eriti need, kes armastasid

viina võtta, sest Ozerov oli kategooriliselt keelanud hoida kajutis alkohoolseid jooke.

«Piiritusega võib end küllalt läbi immutada kaldal, jõudeajal, kui mõni ei peaks ilma selleta läbi saama,» ütles ta. «Merel on mul vaja selge peaga mehi.»

See ei tähendanud, et ta ise oleks olnud täiskarsklane. Oh ei: kui pöörduti hea saagiga baasi tagasi või kui torm sundis kutreid seisma sadamas paali küljes, võttis Ozerov oma sada grammi ja mõnikord veel rohkemgi «hinge alla» niisama kergelt ja meelsasti nagu iga teinegi kalur, kuid ta ei kannatanud laeval laaberdamist.

Edgar võttis signaaltuled maha ja istus lastiruumi luugile. Kutter hõljus kergelt külglainetuses. Värske tuul puhus poisile näkku ja sasis mütsi ääre alt väljalipsanud juuksekiharaid.

Ta mõtles kodule, oma lapsepõlvesõpradele Soomuste külas. Tuleval aastal, pärast tehnikumi lõpetamist, võib ta töötada koos nendega. Võib-olla määratakse teda kapteniks samasugusele kalakutrile nagu see... võib-olla saab ta oma hoole alla veel suurema laeva — ta saab ju lähisõidu-tüürimehe paberid. Oo, millise meeskonna ta komplekteerib oma laevale! Millised poisid need on ja kuidas nad töötavad! Nad ei hakka kaldal kükitama ega oota, millal kalaparved tulevad nina alla. Kui lahes ei ole midagi teha, siis sõidavad nad välja suurele merele, ja miski ei või neid takistada — ei öö, ei talvekülm ega mere karmus... Ja kui ta on nii mõned aastad merd künd-nud ja selle sügavustest kalu ammutanud, võib-olla kerkib siis Soomuste küla luidete äärde metsaservale selline väike nägus majake punase kivikatusega ja võib-olla elab siis selles majakeses üks armas, tore hing, kes ootab teda koju pärast kaugeid püügiretki. Võib-olla... Ainult et see ei tohi olla keegi muu kui tütarlaps siniste silmadega... Tanja Silujanova. Kas tema, või mitte keegi. Kui ei ole Tanjat, siis ei ole ka väikest nägusat majakest punase kivikatusega... võimalik, et ta siis üldse ei sõidagi pärast püügiretki koju Soomuste külla, vaid jääb avamerele kogu suveks, kogu sügiseks ja talveks.

Tanja... Hiljuti oli Edgar saanud temalt kirja, kus ta jutustas eksamitest ja oma kavatsusest saada inseneriks. «Astun tänavu sügisel ühte Moskva instituuti,» oli Tanja kirjutanud. Millises instituudis ta hakkab õppima, selle kohta polnud midagi öeldud. Ent kas see pole ükskõik, millises? Insener — see sõna üksi väljendab juba lõpmata palju. Inimene kõrgema haridusega... Tööstused... keeruline aparatuur... tohutud masinad ja moodsad tööpingid... sajad tuhanded töölised... Mis on küll mingisugune kalakutter või traaler oma viie-kuue inimesega tekil niisuguste asjadega võrreldes? Soomuste küla, luited, vana rannamännik on Edgari sünnikohaks, kuid mis tähendab see kõik Tanjale... mis peaks õpetatud insener peale hakkama selles kõrvalises nurgas? Ja see Kolja Sjomin... ta on nägus poiss, kapten... mõne aasta pärast on ta major. Ta võib saada isegi kindraliks. Alles hiljuti oli ta Moskvas, nägi Tanjat ja kõneles temaga... ja Tanja nägi teda... Millal mina Tanjat näha saan?

Kutter hällib, aeg-ajalt purunevad lained vastu laeva külgi ja Edgarile paiskub veepiisku näkku. Õhus kisendavad kajakad, üha rohkem ilmub neid siin avamerel nähtavale. Nad tiirlevad kutri mastide ümber, langevad aeg-ajalt hooga veepinnani, ja siis helgib neil nokas hõbedane kalakene.

Kutrid hargnevad paremale ja vasakule, ühed sõidavad edasi, teised jäävad kohale. Ja kapten Ozerov kutsub meeskonna tekile.

«Traal heita!» kõlab kapteni käsk. Traalmeister Toom asub kohe agaralt ametisse. Edgar Klava ja teised mehed lähevad talle appi. Algab töö.

Noodalina libiseb pikkamisi üle kutri parda ja vajub sügavusse. Klaasmunad, mis on ujukiteks, sätendavad päikesekiirtes. Hetk hiljem langevad mürinal vette traallauad, mis peavad noodasuud lahti hoidma. Kutri vint peksab ägedalt vett, laev tormab edasi. Trumlitelt veerevad kiiresti maha terastrossid — nõndanimetatud vaierid, millede otsas asub traallaudade külge kinnitatud noot. Kui vaierid on välja lastud rohkem kui saja meetri pikkuselt, kinnitab Edgar nad ja algab traalimine. Ligikaudu tund aega tõmbab kutter põhjavajunud noota ühes suunas, rahulikult, ilma kiskumata. Seejärel keritakse vaierid jälle vintsitrumlitele ja traalnoot tõmmatakse veest välja. Traalnooda kotitaolises otsas, noodapäras, särab kalade kera. Kõige rohkem on suurepealisi kõhukaid turski, nende vahel vilksatab ka kammeljaid — mõni on suur nagu

paadi põhjalaud, teine nagu kolletanud vahtraleht. Saak puistatakse tekile ja traal lastakse uuesti merre. Kalurid sorteerivad kalad liikide ja suuruse järgi, esimene saak paigutatakse lastiruumi, kus on mitmed jaotused. Tulevad uued loomused, mõned suuremad, mõned väiksemad, kalu koguneb lastiruumi tsentner tsentneri järel. Ja nüüd pole enam ei vaheaega ega lõunatundi. Traalimise ajal vahetavad kalurid üksteist rooli juures, mõned sorteerivad kalu, mõned söövad lõunat või teevad suitsu.

Kogu kutter lõhnab värskest kalast. Kaluritele on see kõige meeldivam lõhn. Kui poomiga tõstetakse tekile paari tsentneri raskune loomus, kehitab Ozerov ükskõikselt õlgu ja ütleb: «Eks ta ole kah natuke...» Aga kui traal ühe traalimisega riisub kokku tonni või rohkem, siis kapten muigab ja tähendab:

«Läheb korda!»

Mõnikord puistavad nad ühe päevaga kõik lastiruumi jaotused täis ja sõidavad koju. Teinekord jäävad merele mitmeks päevaks ühtejärge, sõidavad ringi silmapiiri ühest äärest teise, jälgivad hoovust, mõõdavad vee temperatuuri ja vaatavad, mida teevad merelinnud — kalurid otsivad niiviisi kalaparvi. Ja tuleb ette, et torm üllatab neid lahtisel merel kaldast nii kaugel, et vaikse ilmagagi oleks sadamasse oma kaheksa tunni tee. Siis kiiluvad nad kinni lastiruumi luugi, kinnitavad kõvemini kõik, mida lained ja tuul võivad merre kiskuda, ja asuvad rajuilmaga võitlusse. See on raske võitlus, meri ei tunne nende vastu halastust. Üks lainemürakas teise järel pillutab laevukest, üks veepahvak teise järel paiskub üle teki ja roolikambri. Soolane merevesi voolab mööda meeste nägusid alla, jookseb krae vahele ja väike pind jalge all kõigub kogu aeg — tõuseb ja vajub. Ja kui laev lõpuks sadamasse jõuab, püsivad meresõitjad väsimusest veel vaevu jalul.

Raske, ohtuderikas elu. Ent kes julgeks öelda, et mõni teine elu on kaunim? Küsige kalurilt, ja ta imestab sellise küsimuse üle. Kõige kaunim on see, mida me armastame. Kas võib aga merd sõita säärane inimene, kes merd ei armasta?

Selline oli tol suvel Edgari ja tema seltsimeeste elu. Suuremalt osalt viibisid nad merel, kaldale said ainult lühikeseks ajaks. Siis vaatasid nad mõnuga mõnd filmi, uuendasid toidutagavarasid, vahetasid rebenenud traalnoodad tervete vastu — ja ruttasid jälle tagasi Balti mere karmile veteväljale. Üksnes

tormi ajal said nad paaril korral mitu päeva järgemööda sadamas viibida, aga kui tuul ulub ja vihmavalangud tormavad üle maa, — mis rõõmu on siis kaldalolekustki?

Ometi oli Edgar selle eluga rahul. Tol sügisel Riiga tagasi sõites oli tal palju uusi kogemusi ja uusi teadmisi — just nagu noodapäras kalu rikkaliku loomuse ajal. Tal on palju jutustada oma sõpradele koolis ja Soomuste külas. Kui ta tehnikumi lõpetab, siis algab uutmoodi elu ka Riia lahes. Kui keegi teine ei taha traalpüügiga proovi teha, siis teeb seda tema, Edgar Klava. Isa toetab teda, selle peale oli Edgar kindel.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

1

Vana Bander oli endiselt kalavastuvõtupunktis kaalujaks. Oma lihtsa töö oli ta ammugi kätte õppinud; kalurid ei kurtnud, et Bander oleks kedagi kaalumisega tüssanud, ka Knospin näis olevat temaga rahul — vähemalt polnud ta Banderile veel kordagi etteheiteid teinud.

Kuidas aga tundis end suur maailmarändur ise? Kas ta oli leppinud oma au ja uhkuse kaotamisega? Kas praegune olukord rahuldas teda? Või unistas ta ehk samuti nagu mõni teinegi minevikku kadunud elu killuke endamisi veel vaikselt vanade aegade tagasitulekust? Võib-olla pani ta oma lootused sündmustele, mis seaksid teda jälle küla ja kogu ümbruskonna elu keskpunkti, annaksid talle tagasi maja, kaupluse, ühiskondliku kaalu ja kõik muu, mis oli tema elu kunagi teinud nii meeldivaks ja tähtsaks? Kes seda teab. Teiste inimestega hoidus Bander nendest küsimustest kõnelemast, mida ta aga arutas üksi olles, vaikse mõtisklemise silmapilkudel, see jäi saladuseks isegi lähedastele inimestele.

Hommikuti ärkas ta nagu kõik vanad inimesed vara ega jäänud enam teist korda magama. Esimesed kalapaadid polnud veel merelt tagasi tulnud, kui Bander askeldas juba vastuvõtupunktis, kontrollis kaalu ja seadis kõik tööks valmis; kordagi polnud juhtunud, et mõnel kaluril — ükskõik kui vara ta oma loomusega ka Kõrkjajõe suudmesse ei jõudnud — oleks tulnud kas või viis minutit kaalujat oodata. Päev möödus rahulikus töös. Vaheaegadel võis Bander vestelda meeste ja naistega, ja et siia sõitis iga päev kokku inimesi kõigist ümbruskonna asulatest ja isegi Riiast, oli ta esimene, kes sai teada

kõik uudised. Ise armastas ta ikka veel jutustada oma elamustest Kuramaal ja välismaal, — Rootsi küsimustes peeti teda kõige suuremaks asjatundjaks. Ilmselt olid rootsi isandad talle kõvasti liiga teinud, sest ta näis olevat nende peale ikka veel väga vihane, samuti nagu suurte kaasmaalaste peale, kes teisel pool merd kõigest jõust igasugu kuuldusi levitasid ja väikeste kaasmaalaste meeli segamini ajasid. Varsti pärast tagasitulekut oli Bander kirjutanud paar kirja Rootsis elavatele tuttavatele, rääkinud tõtt elutingimustest kodumaal, paljastanud suurte rahvuskaaslaste ja nende välismaalastest eestkostjate valesid ning andnud nõu — ilma pikemata koju sõita ja alustada korralikku elu. Hiljem sai ta teada, et mõned perekonnad olid tema nõu kuulda võtnud ja koju tagasi sõitnud; teised virelesid võõral maal edasi — laostatult, alandatult ja hirmutatult, mõndagi oli tabanud Banderi naise saatus.

Siin oli vanal Banderil rahulik elu. Anita hoolitses tema eest, tal oli väimehe majas oma mugav nurgake ja oma elamine; keegi ei heitnud talle midagi ette; külavahel ja vastuvõtupunktis teretasid tuttavad teda niisama nagu ennegi (ainult härra Banderiks enam ei nimetanud, kuid ega nüüd see nimetus polnudki enam moes), ka lapselapsed pidasid vanaisast küllaldaselt lugu, isegi Andra, kes muidu oli kaunis kange iseloomuga. Mida võis vana inimene veel tahta!

Ei, Bander ei kaevanud elu üle. Ainult mõnikord, kui vana kaupmees juhtus mööda minema oma endisest majast, jäi tema pilk pikemaks peatuma sellele vanale hoonele, mida oli hiljaaegu remonditud ja värvitud sinakashalliks. Kui ta luges Kalurite Liidu kaupluse silti, tungis tema rinnast ohe ja südames turgatas nagu rahulolematus. Kui kõik oleks vanaviisi — kui see maja kuuluks veel temale ja kui tema oleks peremees selles kaupluses...

Bander ei mõistnud paljutki uues elus, sest tema teadvuse juured olid sügaval kinni vanas pinnases; kuid veel vähem mõistis ta neid igavesti virisevaid hulle — selliseid nagu Dzelme, Robert Klava ja Teodor Kalnbirze —, kes oma vaenu väljendasid salajastes ja avalikes kuritegudes, kes püüdsid hävitada, pidurdada ja ässitada. Kas siis pisike kivike suudab kinni pidada suurt vankrit? Ja mida muud nad olid kui sellised pisikesed kivikesed ajaloo maanteel — kõik need Dzelmed, Robert Klavad ja Teodor Kalnbirzed... Nüüd on nad puruks jahvatatud, ja kui veel mõni peaks olema teeserva alles

jäänud või kui nende asemele tekiks teisi, siis jahvatatakse needki puruks, sest suur on see uus jõud ja tühine kõik, mis sellele võib vastu seada.

Bander mõistis jõudu, kuid mitte uue elu tõde ennast. Jõule ta andis teed, kuid tõde ei tahtnud näha. Vana mees elas edasi segaduses.

1947. aasta suve lõpupoole panid Oskar ja Anita tähele, et Bander on muutunud rahutuks ja on ikka rõhutud meeleolus. Ta ei jutustanud inimestele enam oma tähelepanekuist Rootsis, üha harvemini võttis ta osa kalurite kõnelustest rahvusvahelise elu sündmuste kohta ning jäi üha kinnisemaks.

«Mis temaga on ometi juhtunud?» arutas Oskar Anitaga nelja silma all. «Paistab, et teda rõhub miski. Võib-olla on töö juures pahandusi?»

«Isa ei taha midagi rääkida,» ütles Anita. «Katsusin temaga pikemalt juttu teha, küsisin, kas ta pole haige — võib-olla on mõni vana tõbi vaevama hakanud. Enne sõda ta kaebas, et kõhuga pole kõik korras.»

«Ja mis ta selle peale ütles?»

«Temalt ei saa õiget otsa kätte. Haige ei pidavat olema. Ehk on see ainult vanaduse raskemeelsus. Ta tunneb, et jääb ikka jõuetumaks, kujutab ette, et ta muutub omastele koormaks, ja ei jaksa selle mõttega leppida. Sa ju tead — ta on alati olnud üsna uhke ja iseteadev.»

«Samasugune nagu vana Klava,» tähendas Oskar. «Katsu talle elu sisse ajada! Ärgu mõelgu rumalusi, ei maksa näha tonti seal, kus seda pole. Kas ta tõesti ei mõista, et meile pole ta mingiks raskuseks!»

Anita püüdis isa julgustada, kuid ei saavutanud midagi. Oskargi kõneles Banderiga ja püüdis talle sisendada rohkem usku elu vastu, julgust ja meelekindlust. Vanamees ei hakanud vaidlema, isegi nõustus väimehe mõtetega, kuid ei muutnud oma käitumist. Niisama sõnaahtrana ja pahurana kui ta hommikul tõusis, heitis ta õhtul magama — teda rõhus vist mingi sünge, pealetükkiv mõte.

Jah, miski rõhus Banderit tõepoolest, ja see miski oli niisugune, et sellest ei tohtinud kõnelda ühegi inimesega — isegi mitte oma lihase tütrega. Bander oli kindel, et kui ta Anitale kõik ära räägiks, siis see ütleks Oskarile ja Oskar kui parteilane ei saaks sellest vaikida: kohustus sunniks teda kõike teatama parteile ja julgeolekuorganitele. Milleni see viiks? Banderi ümber tekiks kära ja tal tuleks kibedalt maksta — võib-olla isegi oma eluga — selle eest, et ta n e i d ei kuulanud, vaid andis keelele vaba voli.

See oli juhtunud ühel õhtul septembri alguses. Bander tuli hilja töölt koju, sest pudumlased olid alles õhtu eel toonud kaks paaditäit kilusid ja selleks ajaks, kui ta jõudis kalad ära kaaluda, oli pime käes. Külatänaval pimedas kohas peatas teda keegi võõras mees, pistis ümbriku pihku ja sosistas:

«Ärge kellelegi näidake! Lugege läbi, kui olete ihuüksi, ja siis põletage jalamaid! Kui te nii ei tee, siis läheb teil halvasti.»

Pimedus ja tõntsid silmad ei lasknud Banderil näha võõra nägu. Ta ei saanud aru, kas mees on noor või vana. Enne kui Bander üllatusest toibus ja jõudis midagi küsida, oli võõras teda juba keset tänavat üksi jätnud ja pimedusse kadunud.

Kodus ei läinud Banderil õhtusöögi ajal erutusest suutäitki kurgust alla. Ta tegi lauast peagi minekut ja kadus oma toakesse. Niipea kui maja oli vaikseks jäänud, rebis ta ümbriku lahti.

Ja näe, mis oli paberilehele trükitähtedega kirjutatud:

«Te latrate liiga palju, Bander! Te räägite inimestele Rootsist liiga palju. Keegi pole lubanud teil seda teha. Kõik on vale, mis te siin oma tagasitulekust peale olete kokku soninud. Kui te ei taha mõistusega aru saada, siis me sunnime teid aru saama hirmuga. Kas teil on nüüd kõik selge? Me käsime teil otsekohe lõpetada see alatu loba suguvendade elust ja tegevusest välismaal! Viimane kui üks sõna võtke tagasi! Omaenda suuga teatage inimestele, et te seni valetasite. Ütelge, et kommunistid sundisid teid seda tegema vastu teie enda tahtmist, aga teie südametunnistus ei jõua seda enam välja kannatada. Tehke, mis teil kästakse! Meie jälgime teid. Teile antakse andeks, kui te täidate meie käsu. Kui te aga ei kuula ja latrate vana moodi edasi, siis tabab teid karm karistus. Teie päevad on loetud selsamal tunnil, kui püüate kas või ühelegi inimesele sellest kirjast rääkida: meie oleme teie kõrval ning näeme ja kuuleme kõik. Kiri on läbi loetud? Mõistate, mis teil tuleb teha? Nüüd põletage see kiri ja tehke, mis teil kästi.»

Allkirja asemele oli joonistatud surnupealuu.

Bander kohkus hirmsasti ega saanud kogu öö und silma.

Kirja luges ta veel kaks korda läbi ja põletas alles siis ära. Põlenud paberi hõõrus ta tolmuks ja puistas tuhatoosi. Ja siis muutuski ta selliseks, nagu ta praegu oli, — tummaks, masendatuks ja rahutuks. Käsu esimese osa Bander täitis, sest see nõudis temalt ainult vaikimist: poole sõnagagi ei nimetanud ta enam Rootsit ega rahvuskaaslasi välismaal, ja kui keegi Banderi juuresolekul nende kohta mõne märkuse poetas, tegi ta, nagu poleks midagi kuulnud. Käsu teise osa täitmiseks ei jätkunud Banderil jõudu: ta ei suutnud valetada, ei suutnud end mustata viimaseks petiseks külarahva silmis, seejuures oli tal hirm, et säärase jutu eest võidakse teda vastutusele võtta. Vana mees oli nagu kahe tule vahel: kui ta ei valeta, karistavad teda need, kes on saatnud selle kohutava kirja, aga kui valetab, siis ei anna rahvas talle andeks. Mis teha? Kus on väljapääs? Bander ei teadnud seda. Kui ta võiks kelleltki nõu küsida... Surnupealuu... kohutav ähvardus... ta peab vaikima...

Rasked, hirmsad päevad olid tulnud Banderile.

2

Miks anti see hoiatus ja ähvardus, mida Robert Klava oli tahtnud juba ligi aasta tagasi Dzelme vahendusel Banderile kätte toimetada, sellise hilinemisega? Põhjus oli väga lihtne: Teodor Kalnbirze grupi sissekukkumisega tekkis Fred Mengeli luurevõrku suur lünk, olid maha raiutud mitmed tähtsad katsesarved, mis tookord püüdsid randlaste ühiskonda tungida. Fred jäi otsekui ühest käest ilma. Konspiratsioonilistel kaalutlustel ei tohtinud ta end ise rannas näidata, ja seni kui suudeti tekkinud lünka lappida, oli üle poole aasta mööda läinud. Võis ette näha, et pärast Dzelme lugu hoiab Soomuste ja Pudumi rahvas silmad ja kõrvad veel rohkem lahti kui enne, seepärast ei tohtinud agent, kelle Fred suure vaevaga sai lõpuks rannas värvata, kiirustada ega mingil viisil oma viibimist selles paigas märgata lasta. Tuli oodata pimedaid sügisöid, üksikasjaliselt uurida kõiki asjaolusid, ning alles siis võis hakata pisitasa tegutsema.

Pärast Teodor Kalnbirze sissekukkumist peitis Fred Mengel end veel sügavamale põranda alla. Mõneks ajaks kadus ta isegi Riiast ja asus vaiksesse provintsikolkasse, kus ta pidas

sidet ainult paari inimesega. Teodor Kalnbirze vaikimisele ta suuri lootusi ei pannud. Tõenäoliselt on see vana lobamokk juba kõik välja rääkinud ja need, kes seda kõige vähem tohtisid teada, teadsid nüüd, milline mees on seisnud residentuuri eesotsas. Võltsitud pass Paul Kazragi nimele ei kõlvanud enam kusagile. Fred ootas mitu kuud, kuni üks agent hankis talle uued dokumendid; selleks ajaks oli ta kasvatanud habeme ja vurrud ning harjutanud oma juuksed uue soenguga — ilma lahuta. Kui ilus, omapärane habe tal oli: äärtelt hallikiuline, keskelt tume — otsekui hõberebase selg. Ja kui ta veel asetas ninale vanamoelised mustade raamidega näpitsprillid, otsas siidnöör, mis oli kinnitatud vestinööbi külge, siis võis Fred Mengelit pidada vanema põlve koolmeistriks või tohtriks. Ometi ei söandanud ta isegi sellise maskeeritud välimusega ilmuda Riiga sagedamini kui kord kolme kuu takka ega liikunud seal ka siis palju tänavail ringi.

Aeg veeres. Suuri saavutusi ei olnud ega tulnud, seepärast pidi tegelema isegi sääraste pisiasjadega nagu vana Banderi šantažeerimine. Kas Fredil tõesti tuleb ainult niiviisi ringi kolada ja mõne aja pärast ilma midagi ära tegemata välismaale tagasi hiilida? Ja seegi oli veel küsimus, kuidas ta seda teeb.

... Oktoobri algul sai Bander posti teel uue ähvarduskirja. Margil oli Jelgava tempel.

Kirjas seisis:

> «Miks te ei tee kõike, mida me käskisime? Oma võlast olete lunastanud ainult poole, kuid see oli kergem pool. Me ootame, et te lunastate ka teise poole. Tähtaeg ligineb lõpule — kahe nädala pärast on see käes, ja siis tuleb teil arvestada meie õiglase seaduse karmusega. Kiirustage, Bander, muidu tuleb teil kibedasti kahetseda oma unustamist.»

Jälle põletas Bander kirja ning jälle käis ta süngelt ja rõhutult ringi. Ent ta ei suutnud end sundida kõnelema seda, mida ta ei uskunud. Kuigi ta ise värises hirmust ja ootas iga silmapilk kohutavat lööki, vaikis ta edasi ja nägi nõnda välja, nagu oleks teda vaevanud raske sisemine haigus.

«Isa on vist haige,» arutas Anita. «Mis sa arvad, Oskar, kas ei peaks teda arsti juurde saatma?»

«Seda võib,» nõustus Oskar. «Kuid siis tuleb teda lasta igakülgselt läbi uurida. Ta ei tea vist isegi, mis tal viga on.»

Anita rääkimise peale laskis Bander end tõepoolest arstil läbi vaadata ja kuulata, kuid muud kui tavalisi vanadusega seotud muudatusi ei leitud tema organismis.

«Vaimne depressioon,» konstateeris arst, kui Anita rääkis talle isa kummalisest käitumisest viimasel ajal. «Kas tal pole tulnud midagi rasket läbi elada? Midagi niisugust, mis vapustab inimest?»

«Möödunud aastal suri ema,» rääkis Anita. «Varsti pärast seda sai isa teada oma poja surmast.»

«No näete,» ütles arst. «See on talle kõvasti südamesse läinud. Ta tunneb end üksikuna, annab järele raskemeelsusele ja süngetele mõtetele.»

«Ja mis võiks aidata?»

«Talle on vaja hingelist rahu, normaalset elurežiimi ja mingisugust tegevust, mis teda huvitaks ja suudaks tema tähelepanu pealetükkivatest mõtetest kõrvale juhtida. Selles küsimuses tuleks teil nõu pidada psühhiaatriga.»

Anita lubas arsti nõuande järgi teha. Aga kui ta isale ütles, et peaks pöörduma veel mõne arsti poole, läksid Banderi silmad vesiseks ja ta hakkas jonnima nagu väike laps.

«Mis te ajate sellest taga, mida pole üldse olemas!» nuuksus ta. «Mitte ühegi arsti juurde ei lähe ma enam — jätke mind rahule! Küll ma ise tean, mis rohtu mulle vaja on.»

«Kas sa siis tead, mis sul viga on?» nõudis Anita.

«Jah, tean, aga teil pole vaja teada!» ütles Bander. «Mina ise, ainult mina ise võin ennast aidata. Teilt ma palun ainult ühte: jätke mind rahule!»

«Ära pane pahaks, isa, et me sind tülitasime,» ütles Anita. «Sa peaksid aru saama, et me kõik soovime sulle head ja tahame sind aidata. Aga kui see sulle ei meeldi, siis me teeme nii, nagu sa soovid.»

Pärast seda ei tülitanud Anita ja Oskar Banderit enam arstide ega pärimistega, ometi ei lasknud nad teda päris silmist. Kuid Bander ei näidanud paranemise märke. Kas tõesti polnud tema mõistusega enam kõik korras? Banderite ja Klavade perekonnas polnud midagi selletaolist varem ette tulnud.

Kaks nädalat pärast teise kirja saamist pidas ühel laupäeva õhtul jälle võõras mees Banderi tänaval kinni ja jälle oli nii

pime, et töntside silmadega taat ei võinud näha selle inimese nägu.

«Võtke see,» ütles võõras ja pistis nagu esimeselgi korral Banderile ümbriku pihku. «Tehke samuti nagu tookord esimese kirjaga!» Seepeale kadus mees pimedusse.

Enne magamaminekut rebis Bander ümbriku värisevate sõrmedega lahti, kuid ei söandanud kaua kirja lugema hakata. Võib-olla on seal kuulutatud otsus sõnakuulmatuse pärast... venitamise pärast... võib-olla mõni uus raske nõudmine...

Tähed tantsisid silme ees ja üksnes suuri vaevu suutis Bander kirja läbi lugeda.

«Homme pärast lõunat minge Garjaani sohu oma vana heinaküüni juurde. Saate tähtsa ülesande. Ärge püüdke kõrvale hoida: see on ainuke tee, kuidas te võite end päästa. Kui te ei tule, siis tabab teid juba homme õhtul õigluse karm käsi. Kiri põletage kohe ära!»

See oli kõik.

Ja jälle unetu öö, hinges rahutus, hirm ja meeleheide. Hommikul hoidus Bander Anitale ja Oskarile silma vaatamast. Tal oli seekord vaba päev, kuid ta ei suutnud kodus istuda, vaid läks kohe pärast hommikueinet vastuvõtupunkti ning vaatas, kuidas teine mees, Banderi asendaja, teeb tema tööd; nagu kurjast silmast vaevatud, uitas ta ühest kohast teise, vältis kõnelusi ja kogu aeg just nagu otsis midagi. Ainiti ja uurivalt vahtis ta inimestele näkku. Võib-olla lootis ta sealt välja lugeda vastust küsimusele, mis talle juba ammugi rahu ei andnud: kes neist on see? Kes külainimestest, vabrikutöölistest või pudumlastest luuras teda pimedatel õhtutel, kuulas iga sõna, mis ta inimeste hulgas ütles, ja jälgis iga tema sammu?

Asjatult uuris Bander inimeste nägusid ning püüdis tabada nende pilku: üheski näos ei märganud ta midagi *niisugust*, erilist, tähendusrikast. Vististi oskas see võõras hästi teeselda ja tal ei olnud raske vana meest petta.

Pärast lõunasööki (tegelikult lürpis ta ainult paar lusikatäit suppi) lahkus Bander kodunt, ilma et oleks öelnud, kuhu läheb. Kuna ta ei soovinud näidata oma käigu tõelist sihtkohta, seadis ta sammud kõigepealt vastuvõtupunkti poole, kus sel ajal valitses vaikus, seejärel läks ta Kõrkjajõe äärt mööda mereni ja sammus justkui jalutades tüki maad piki randa

Pudumi küla poole. Suure luite läheduses jäi ta seisma, ja kui oli kindlaks teinud, et keegi ei näe, mis ta teeb, keeras metsa ning läks läbi rannamänniku Garjaani sohu.

... Asjatult oodati sel õhtul isa kojutulekut. Lõpuks muutus Anita rahutuks. Ta riietus ja läks Liidia poole, lootes, et isa on ehk seal, on jäänud pisut kauemaks oma lastelaste juurde. Banderi Girti kui pesamuna hoidis ta veel eriti, rohkem kui Liidia ja Anita teisi lapsi.

Selgus, et Bander pole Liidia pool käinud juba mitu päeva. Teda hakati otsima kõigist majadest. Viimane inimene, kes oli Banderit sel päeval näinud, oli Liepniegi Gust. Ta võis ütelda ainult seda, et Bander läinud kella kahe paiku pärast lõunat vastuvõtupunktist randa ja oli vist keeranud Pudumi küla poole, kuid Gust ei olnud kindel, et see just nõnda oli.

Ärev öö... Õnnetuse aimustest täidetud päev... Otsimine, pärimine... Oskar teatas Banderi kadumisest miilitsajaoskonda.

Kolmandal päeval tõi üks heinavedaja, kes oli hommikul sõitnud Garjaani sohu kalurikolhoosi loomadele heinu tooma, kohutava teate: ta oli leidnud Banderi surnult vanast heinaküünist. Kõik tunnusmärgid viitasid sellele, et ta on surnud vägivaldset surma.

Keegi ei osanud seletada, mis sundis vana meest pühapäevasel päeval minema Garjaani sohu, kus tal polnud midagi tegemist. Ka kohtuekspertiis ja ümbruse hoolikas uurimine ei selgitanud midagi. Selge oli ainult see, et Bander ise on läinud avastanud midagi. Selge oli ainult see, et Bander ise on läinud sohu oma vana küüni juurde, et seal on teda keegi oodanud — võib-olla isegi mitu inimest — ja et on toime pandud mõrv. Kõik muu jäi mõistatuseks, ja kui ametivõimud lõpetasid uurimise, jäi mulje, et see asi ei saa vist kunagi selgeks, kui just appi ei tule juhus — ootamatu ja ettenägematu juhus.

Kihelkonnakalmistule, selle koha lähedale, kus murumätta all puhkasid vanad Klavad, kerkis veel üks liivaküngas. Bander maeti oma ainukese poja Edgari kõrvale.

3

Pärast isa matuseid oli Mengeli Olga suurustanud, et ta ei tõsta enam oma jalga ei Liidia ega Oskari poole, ja esialgu ta pidaski seda lubadust. Sellest ajast, kui vend Robert istus vangis, polnud Olgal enam kedagi, kellele aeg-ajalt südant puistata, aga sellise südamepuistamise järele tundis ta otse orgaanilist vajadust. Mengeli Peeter, tema seaduslik mees, ei kõlvanud selleks otstarbeks. Temaga ei olnud suurt lõbu kõnelda, ei olnud tal õiget huvi ega ka midagi kõlblikku vastu pakkuda.

«Nojah... kuidas siis... eks ta ole... või sedasi...» — see oli kõik, mis ta oskas omalt poolt jutule juurde panna. Üksnes purjus peaga muutus Peeter pisut sõnaohtramaks, kuid siis tahtis ta, et teised kuulaksid teda. Olga aga polnud niisugune inimene, kellele oleks meeldinud Peetri suust sajandat korda kuulda tema kelkimist oma vanade noorpõlve-vägitegudega, kus pealegi mingit tõelist kangelaslikkust polnudki. Kui Olga ainuke poeg Jaan neljakümne kolmandal aastal poleks läinud SS-leegioni, siis oleks ta praegu tõenäoliselt naisemees ja Olga võiks oma elu magusamaks teha meeldivas jutupuhumises miniaga. See rõõm oli temast mööda läinud ja vist küll igaveseks, samuti nagu vanaema nimi, sest Jaani kojutulekut ei olnud enam loota; üks Skulte peremehe poeg, samuti leegionär, oli tänavu kevadel koju tagasi tulnud ja teadnud rääkida, et pataljon, kus teenis Mengeli Jaan, olevat siinsamas Kuramaal, Salduse lähikonnas, viimse meheni surma saanud. See oli muidugi leinasõnum ja nagu iga teinegi ema, valas ka Olga mõnegi kibeda pisara, aga kas teda siis elu sellepärast enam sugugi ei pidanud huvitama? Oh ei, Jaanist poleks tal niikuinii olnud vanaduspäevade rõõmu oodata, poiss oli joodik ja võllaroog läbi ja läbi, ometi oli ta lihane poeg ja oma ema ainuke lootus. Võib-olla just sellepärast, et Jaan oli ainuke laps, läkski ta nii käest ära. Väiksest peale oli ema teda ülemäära hellitanud, vaba voli andnud, pärastpoole aga, kui sikuke kasvas suureks ja koos sikukesega kasvasid suureks ka sarvekesed, oli liiga hilja teda heale teele pöörata.

Mis teeb inimene, kui tal midagi puudub? Ta otsib ja sageli leiabki selle, mida ta vajab. Ka Mengeli Olga otsis ja leidis: selgus, et õeksed-käliksed — vana ja noor Rumbaini-emand — on ontlikud naisterahvad, kellega võib tahtmise järgi vad-

rata igasugustest ilmaasjadest. Olgal sigines nendega sõprus ja ta hakkas õhtuti Rumbainil käima. Seda sõbrunemist kergendas suurel määral asjaolu, et Peetril, nagu öeldakse, «klappis» Oto Rumbainiga — eriti sellest ajast peale, kui Oto tagandati brigadiri kohalt: mõlemad pidasid end ausateks meesteks, kellele on ülekohut tehtud. Mengeli Peeter mõtles, et tema ise oleks kolm korda parem brigadir kui Krauklis, keda pandi Oto Rumbaini asemele, aga mis parata, kui Soomuste küla sugulased oma äramõõtmatus pahatahtlikkuses talle jala taha panid. Sedaviisi tuli välja, et kalurikolhoosi asutamise päeval said Oto Rumbaini mured ka Peeter Mengeli muredeks ja sellest kurvast ühendusest sündis nende mõlema sõprus.

See oli tõepoolest liigutav pilt, kui need kaks perekonda olid kogunenud Rumbainide suurde tuppa, kui Peeter Mengel ja kaks kälimeest — isa ja poeg — istusid lihtsa pika perelaua ääres, kummutades ühe klaasikese kibedat teise järel ning kurtes raske elu ja maailma ülekohtu pärast, kuna nende abikaasad lasksid samal ajal ahjumüüril istudes sukavarrastel ja keeltel väledalt käia.

«Pidage minu sõnu meeles — varem või hiljem see Oskar oma kaela murrab!» kuulutas Olga. «Kaua ei või see kesta, et mitu küla muudkui tehku, mis ühel mehel pähe turgatab.»

Ja noore Rumbaini emand kiitis takka: «Hiljaaegu olime veel peremeheseisusest inimesed. Meil oli maa ja loomad ja oma püütud kaladega võisime teha, mis tahtsime, — kas ise ära süüa või suvitajatele ja alevirahvale müüa või kalapunkti viia. Ja mis meil siis viga oli? Aga nüüd! Kes me praegu oleme? Moonakad, samasugused maailma sulased ja teenijad nagu mõni viimane pobul. Võrgud, paadid, kõik püügiriistad on kolhoosi omad, aga mis on meil? Ei midagi muud kui need vanad majad ja kaks kätt. Mis kasu on meil sellest, et artell püüab hästi ja saame palju raha? Kodus ei ole julge hoida, aga hoiukassasse panna on kah hirm: vaata et veel ära ei konfiskeerita, kui summa liiga suureks läheb! Mine tea, pannakse veel maksud ka peale.»

«Nii jah,» ohkas vana Rumbaini emand. «Mis see raha avitab, kui sa ei ole enam peremees. Peremehe nime ei saa rahaga üles kaaluda. Paber jääb paberiks — siinsamas ta on, siinsamas teda enam ei ole, aga nimi jääb eluksajaks.»

Perelaua ääres arenes kõnelus pisut teisel pinnal. Kui Oto Rumbain, tühjendanud kuuenda või seitsmenda pitsikese,

lõpuks sõna võttis, jäid naised vait ja hakkasid meeste juttu kuulama.

«Mis noorsugu see tänapäeval ka on!» muigas Oto põlastavalt. «Käivad kinosid mööda, jooksevad igasugu etendustele, mängivad ise ka komejante ja tantsivad laval teiste inimeste naeruks. Kas meie sedaviisi janditasime? Kas meil oli aega säherdusi lollusi teha?»

«Kus sa sellega,» kiitis Mengeli Peeter takka.

«Kirikusse ei saa sa neid väevõimugagi!» kaebas Mengeli Olga. «Kasvavad püsti paganateks... leeri minna ei taha. Aga kui kena oli ikka vanasti see leeripäev! Tütarlapsed puha valgetes kleitides, poistel mustad ülikonnad seljas... ikka paarikaupa ja paarikaupa. Ei jõudnud teisi ära vahtida ega rõõmustada, kui nad kirikust välja tulid. Aga mis te praegu näete?»

«Lähevad komnoorteks, pioneerideks ja jumal teab veel kuhu juba lapsest peast,» jätkas Oto. «Raamatutega ja poliitika õppimisega vaevavad oma päid. Ei oska niisukesed enam viina võtta nagu kord ja kohus, ei õiget moodi kakelda. Aga kuidas meie kaklesime, kui olime noored! Ühe küla poisid läksid tropis teise küla jõmmide vastu, ja kui rinnad kokku pisteti, siis maa müdises, aialipid lendasid ja iga lahingu järel kõndis nii mõnigi mees siniste laternatega ringi. Vat see oli noorus!»

«Muidugi, muidugi,» ütles Mengeli Peeter. «Meie olime hoopis teised poisid kui need, kes siin praegu õhtuti ja pühapäeviti jalgratta seljas ringi lasevad. Jala ei oska ka enam kõndida — neile, näe, on vaja jalgratast! Eh-eh-hee!»

«Mis jalgratast!» kõhistas vana Rumbain oma peenikest taadinaeru. «Jalgratas on paljude meelest juba vana mood. Brigadir Kraukline jumbu, see pikkade juustega Ernest, laskis ratta seljas paar aastat ringi ja — juba villand. Nüüd ostis mootorratta. Pühapäeval sõidutab plikasid, sõidab alevi vahet ja Soomuste külla ja veel teab kuhu. Või siis neile enam jalgratastest aitab! Andke neile mootorrattad, siis hakkavad tahtma juba automobiili... lõpuks nõuavad veel õhulaeva.»

«Ja mispärast see nii on?» võttis Oto jälle sõna. «Ainult sellepärast, et elatakse liiga leplikult, loiult nagu kärbsed, ei osata enam tapelda. No ütle sina, Peeter, kas meie oma noores põlves tohtisime õhtul ennast üksinda Soomuste küla vahel näidata, minna tüdrukute juurde? Kui sa üksi läksid, siis klo-

bisid Soomuste poisid sind vaeseomaks. Ja kui mõni Soomuste poistest meie külla jala tõstis, egas siis meiegi teda ilma seljasaunata koju lasknud. Kolkisime nagu takukoonlaid — meie neid ja nemad meid, igaüks sai oma osa. Ainult kambas võis naaberkülla minna.»

«Kuidas muidu,» kinnitas Peeter. «Tapeldud sai mehemoodi.»

«Aga nüüd?» jätkas Oto. «Iga tattnina võib naaberkülas ringi jalutada, nii palju kui meeldib. Sõbrutsevad omavahel, sõidavad üheskoos ratastega suurel teel ringi, kõik on ühes mestis küll neis isetegevuse ringides, küll komsomolis. Selle jaoks neil on neid rattaid ja tsikleid vaja, et saaks ruttu üksteise juurde tormata. Mis noored need on? Pudumi poiss võtab Soomuste poisilt tüdruku ära, see ohkab ja laiutab käsi. Lausa häbi vaadata.»

«Jajah, jajah,» ohkasid naised, otsekui oleks neilgi hakanud kahju mälestuste valda vajunud kuulsusrikaste tapluste päevadest. «Nii neid praegu kasvatatakse. Mis sealt muud võib oodata.»

Oskar on halb. Krauklis ei kõlba kuhugi... noorsugu läheb hukka... miski pole neile hea — ei elu ega inimesed. Ainult nemad ise on veel head ja kõlblikud — vähemalt enda silmis. Viinapudel hakkab tühjaks saama, lõngakeradki kahanevad vähehaaval, ainult keeled ei väsi veel vaterdamast, mõnitamast, teotamast... Ja kui lõpuks seinakell lööb kaksteist korda, on külalistel viimane aeg häbi tunda ja koju minna, kuid alles nüüd tuleb Olgale meelde, et pole veel midagi räägitud vana Banderi mõistatuslikust surmast. Kuid et see on niisugune sündmus, millest võib kõnelda rohkem kui üks tund, siis ei tasu seda küsimust täna õhtul enam üles võtta. Pole viga — tuleb veel teisi õhtuid ja tuleb veel teisigi sündmusi, midagi peab ju jätma ka tulevasteks päevadeks.

Jah, pärast niisugust südamepuistamist tundis Olga end tõesti hästi ja võis rahumeelega magama minna. Küllap teisedki tundsid end samuti. Kõigile näis, et üks õhtu on jälle väärtuslikult mööda saadetud, ja mida võiski rohkem tahta inimene, kel kõht on täis.

4

Murrang tööde käigus, mille saavutamise Soomuste kalatöötlemistehase ehitajad möödunud sügisel Akmentini initsiatiivil oma eesmärgiks seadsid, oli teoks saanud: kilutsehh viidi enne külma katuse alla ja talvel tehti kõik sisetööd. Esimeseks maiks olid tööd niikaugel, et võidi ekspluatatsiooni anda kilutsehh, külmutushoone ja vabriku jõujaam, mille võimsusest jätkus peale ettevõtte vajaduste rahuldamise ka kogu Soomuste küla valgustamiseks. Edukalt oli lahendatud ka veevarustuse küsimus, mille üle Ansis Knospin rõõmustas kõige rohkem; kauaoodatud veejuga purskus välja, kui kaevupuurijad jõudsid 350 meetri sügavusele. Keemilised analüüsid näitasid, et vesi on koosseisult kõrgekvaliteediline ning vastab täielikult kõigile tehnilistele ja sanitaarsetele nõuetele. Veesurve puurkaevus oli küllalt tugev, et kombinaadi veevärk võiks töötada häireteta; kohe hakkasid funktsioneerima kõik kraanid vabrikus ja elumajades ning Mitsi Knospin võis esimest korda proovida sooja ja külma dušši.

Nüüd ei olnud külas enam ühtki vaba tööjõulist inimest. Kalurite naised ja tütred, kes varemalt ei tundnud peale koduste tööde midagi muud kui võrkude parandamist ja noppimist, tõmbasid nüüd selga valged kitlid, sidusid juuste ümber valged marlist rätikud, panid ette nägusad kummipõlled ja asusid tööpinkide taha kilutsehhis. Oskar Klava nõuandel oli Knospin talve lõpul saatnud Banderi Andra ja paar teist külatüdrukut ühte töökotta Kuramaa rannikule, kus juba ammust ajast toodeti kilusid. Andra tutvus maitseainete ettevalmistamise ja kasutamisega, tema sõbrannad töötasid kaks nädalat koos vilunud töölistega kilude «pakkimisel» plekk-karpidesse, õppisid selgeks töövõtted ja omandasid vajaliku vilumuse. Nii kiiresti ja osavalt kui vanad pakkijad ei suutnud nad muidugi veel täita ühtki karpi — sellise vilumuse võis omandada ainult aastatepikkuse tööga —, ometi olid vanadelt meistritelt õpitud teadmised alguseks küllaldased; kodus võisid nad nüüd ise teisi tüdrukuid õpetada, ja just sellepärast neid oligi komandeeritud Kuramaa randa praktikale.

Jah, meeldiv oli nüüd sisse astuda avarasse tsehhi. Suurtest akendest hoovas ruumi küllaldaselt valgust, seinad ja lagi olid värvitud valgeks, töötas võimas ventilaator. Betoonpõran-

dale kahte ritta asetatud pakkimislaudade juurde olid pandud väikesed puuvarbadest restid, et pakkijate jalad ei saaks märjaks. Igaühe ees laual seisid kast värskete puhtaks uhetud kaladega ning anumad soolaga, jahvatatud pipraga ja loorberilehtedega. Naiste sõrmed aina välkusid, kui nad paigutasid osavalt plekk-karpidesse tihedate kihtidena väikesi hõbedasi kalakesi — ikka üksteise kõrvale, ja raputasid vahele maitseaineid. Täis karp asetati liikuvale lindile, mis toimetas karbi tsehhi teise otsa kaaluja laua juurde. Iga karp kaaluti hoolikalt ära — see pidi ettenähtud kaalule grammipealt vastama; vastavalt sellele, mida näitas täpne kaal, lisas kaaluja karpi mõne kalakese juurde või võttis ära. Nurgas kaaluja laua kõrval seisis kaanetamismasin, ja kui kaalutud kilukarpe oli kogunenud küllaldane hulk, istus kaanetaja Tumanov masina ette ja käivitas automaadi. Rõõm oli näha, kui kiiresti ja vilunult see poiss ühe karbi teise järel läbi automaadi laskis. Masin võis ühes vahetuses kaanetada kuni 10 000 karpi, aga siis pidi seda ka teenindama selline virtuoos nagu Sergei Tumanov. Kaanetatud kilukarbid paigutati eri ruumi, kus need pidid mõne kuu «laagerdama» — alles siis võis kauba turule lasta.

Tsehhi paremasse tiiba, mille keskelt läks läbi kitsas koridor, oli paigutatud nn. elukondlik sektor: seal olid tualettruumid, riietumistoad kitsaste kapikestega iga töötaja jaoks eraldi ja kaks pesuruumi. Enne tööd riietusid töölised siin ümber, vahetuse lõpul pesid end sooja duši all. Algul polnud dušil suurt poolehoidu ja Knospin hakkas juba rahutust tundma, et see seade on täiesti asjatu: Soomuste naised ja tüdrukud häbenesid ega tahtnud mingi hinna eest teiste naiste nähes lahti riietuda; aga kui mõni südikam naine lõpuks siiski julgust võttis ning riskeeris, ja kui selgus, et soe dušš on suurepärane asi — palju parem kui vana isaisade saun —, siis tekkis selleski asjas murrang ja varsti polnud vabrikus enam ühtki naist, kes ei oleks tahtnud pärast tööd natuke aega sooja vihma all seista.

Jah, kalurite naised ja tütred olid nüüd tõusnud, nüüd oli neil elus hoopis teine kaal, ja võis täiesti kindel olla, et aja jooksul — kui ekspluatatsiooni antakse sproti- ja tomatitsehh — tõuseb nende kaal veelgi, sest ilma nendeta polnud kalakombinaadi tegevus üldse mõeldav. Kes olid nad siis seni olnud? Ainult igapäevane täiendus ühistes perekonna

töödes — nad hoidsid maja korras, keetsid süüa ja pesid pesu, vahepeal paikasid või noppisid võrke, kuid kogu teenistus läks meeste arvele, sest need käisid merel ja tõid saagi randa. Naiste panus perekonna ühisesse töösse jäi varju, keegi ei võinud öelda, kui suur või väike on nende osa. Nüüd, kus nad olid vabrikus tükitööl, tõid naised ja tütred kaks korda kuus koju oma teenistuse, mis sageli polnud väiksem nende meeste, isade ja vendade teenistusest sellesama aja jooksul. Päris loomulik, et pärast seda hakkas mõnigi mees või isa oma naist või tütart vaatama hoopis teise pilguga — austuse ja tunnustusega, nagu samaväärset inimest. Pereisandal ja käskijal tuli oma positsioone loovutada, laskuda pisut madalamale oma patriarhaalselt troonilt — mehed ja naised muutusid oma tähtsuselt ja väärtuselt võrdseks.

...Sel ajal, kui Banderi Andra töötas meistrina kilutsehhis, kohmitses Liepniegi Gust igal parajal (ja pahatihti ka mitteparajal) momendil aina seal ringi. Liiga sageli ei võinud ta tsehhi sisse minna, kui polnud otsest vajadust — Andra oli selle koha pealt väga range ja hoolitses selle eest, et kõrvalised isikud ei eksitaks kilupakkijaid töö juures. Aga kuidas sai Gust ennast pidada kõrvaliseks isikuks, kui kogu tema süda ihkas kõigest väest Andra järele — nii tugevasti, et ta isegi öösiti mõtles sellest tüdrukust. Ometi ei tahtnud Andra sellest aru saada, ja kui Gust töö ajal end tsehhi sisse poetas, küsis ta poisilt ilma pikema jututa:

«Mis sa siit otsid? On sul midagi vaja?»

Muidugi oli Gustil midagi vaja — vaadata eemalt Andrat, rõõmustada tema osava töö üle, vahetada mõni sõna tüdrukuga, kes tema silmis oli kõigist küla tütarlastest kõige ilusam ja armsam, — aga või ta siis tohtis seda Andrale ütelda.

«Ma ainult niisama...» pomises ta sellisel korral ja naeratas häbelikult. «Tulin vaatama, kuidas teil siin elu läheb...»

«Meil läheb hästi ja läheks veel paremini, kui sina ei tolkneks jalus,» sähvas Andra. «Nüüd oled sa vaadanud ja võid minekut teha! Nägemiseni, seltsimees Liepniek!»

Ja seltsimees Liepniegil ei jäänudki muud üle kui pomiseda «elage hästi» ja teha minekut. Ent ta tegi seda vastumeelselt. Ja talle ei meeldinud põrmugi, et kilutsehhis töötas Andra lähedal kogu päev läbi see kaanetaja Sergei Tumanov. See oli

ilus poiss, sihvakas, mustade lainjate juustega ja nii unistavate mustade silmadega... Ja kuidas ta oskas laulda kõiksugu ilusaid laule, ja kui imeilus sametpehme hääl tal oli! Sõja ajal oli Tumanov teeninud soomuslaeval ja osa võtnud paljudest merelahingutest... Plikad kleepusid talle külge, vabal ajal palusid, et ta laulaks mõne ilusa laulu, ja kui ta tüdrukute palvet kuulda võttis, siis laulsid kõik temaga kaasa. Seda nähes võis Gust sügavast hingepiinast hulluks minna, kuid Andrale ei muutunud ta sellepärast sugugi armsamaks. Ei — Andra ei suutnud oma silmi Sergeilt lahti kiskuda, mõnikord ta isegi punastas, kui kuulus kaanetaja teda kõnetas, ja seda tegi Sergei sageli. Liepniegi Gust oli veendunud, et see poiss on Andrasse kõrvuni armunud, ja kuna nad mõlemad iga päev hommikust õhtuni koos viibisid... ja kuna Sergei Tumanov oli nii ilus, laulis toredasti ja töötas eeskujulikult oma masina juures — siis ei võinudki teisiti minna, kui et ka Andra hakkas Sergeid vaatama õrna pilguga.

Olles loomult taltsutamatu ja tuline, otsis Liepniegi Gust oma südamevalus üles topsisõbrad, jõi end täis ja mürgeldas. Kui pohmelus oli välja magatud, sõitis ta merele ja murdis kogu nädala tööd nagu karu ega näidanud end külas õhtulgi. Kommunistlikud noored oma koosolekutel noomisid teda sageli, tal oli juba kolm noomitust, nendest kaks valju ja üks hoiatusega. Viimasel ajal oli kuulda mõningaid hääli, mis nõudsid Gusti väljaheitmist komsomoli ridadest, kuid algorganisatsiooni sekretär Rein Aabol oli arvamisel, et poiss pole täiesti lootusetu. Et Gusti kindlamini oma mõju all hoida, laskis ta end määrata temaga ühte lülisse ja püüdis teda igati veenda, et sellise ülespidamisega nagu seni ei jõua Gust kaugele. Merel selge peaga oli Gust mõnus poiss ja tubli seltsimees, aga mis võis ta parata, kui kaldale jõudmisel lõi tema südames iga kord kipitama see valus haav ja Andra oli kogu aeg nii karm ning tagasitõrjuv tema vastu... ja Tumanov oli ikka Andra läheduses...

Armastus ei ole lihtne asi, oh ei...

5

Kalurikolhoos «Uus Elu» aina tugevnes. Eelmise aastaga võrreldes oli püügiplaan ligi kaks korda suurem ja isegi seda

ületasid kõik brigaadid tunduvalt. Nüüd oli igal brigaadil paar seisevnoota ja mitu mõrda; ka nakkusvõrkude arv kasvas hoogsalt — vanad kalurid pidasid neid ikka veel hea saagi kindlaimaks pandiks.

Esimestel seisevnootadel ei olnud esialgu niisugust edu nagu vaja: paljudele ei meeldinud liiga hõre tiivalina, samuti ei olnud vanad merekündjad rahul seisevnooda lõksu konstruktsiooniga ja mõndagi tegid nad ise oma käe järgi ümber. Kuid igakord ei tulnud ümbertegemine asjale kasuks: püügiriist muutus ebastabiilseks ja andis tugevama põhjahoovusega järele. Iga õppetund maksab raha, iga äpardus teeb inimese targemaks. Kui oli üle elatud paar avariid ja mõni nädal tühja tööd tehtud, said kalurid õpetust ja loobusid oma eelarvamustest. Nüüd oli igale Soomuste ja Pudumi kalurile juba selge, et seisevnoot surub mõne aastaga vanad meremõrrad ja tõmbenoodad tarvituselt kõrvale, ometi ei tahtnud nad veel uskuda, et ka nakkusvõrgud on ükskord sunnitud loovutama oma koha teistele kalapüügiriistadele.

Tänavu oli kolhoos muretsenud mitmeid uusi aeru- ja mootorpaate. Klubihoonele oli vundament juba pandud ja ehitusmaterjal seinte jaoks kokku veetud. Nii Soomuste kui ka Pudumi külal olid ehitatud uued võrgukuurid ja kalanoppimiskojad. Kolhoosil oli oma veoauto, mitmed kolhoosnikud olid endale muretsenud mootorrattad. Brigadirid Aabol ja Liepniek pidasid juba sõiduauto ostmise plaani — ja miks ka mitte: kas oli neil raha vähe või olid nad halvemad kui need seal linnas?

Iga aasta sõitis kõikidest brigaadidest poisse õppekombinaati, et valmistuda motoristi, mehaaniku või väiksemate kalalaevade juhi kutseks. Vanemad mehed õppisid kohapeal vastavatel kursustel. Oskargi oli möödunud talvel läbi teinud kuuekuuse õppekursuse ja omandanud mootorlaeva-juhi õigused. Imelikuna see ju näis, kui vanad parkunud kalurid, kellel oli seljataga kahe-kolmekümne aasta pikkune praktika kalapüügitöödel, pidid istuma koolipinki ja õppima. Ent teisiti ei saanud. Kalalaevastik kasvas, tegevusväli laienes hoogsalt, ja neilsamadel randlastel tuli selles laevastikus töötada. Kui ei tahtnud elust maha jääda, pidi sammu lisama, muidu võis juhtuda, et vana kalur jääb mõne kollanoka varju, ent kuidas oleks õige kaluri süda suutnud seda välja kannatada!

Need ajad olid möödas, kus kalurite poegadele ja tütar-

dele jätkus algkooli neljast klassist, mille järel rakenduti kogu eluks raskesse meretöösse. Ei, nüüd tahtis igaüks kellekski saada, eriala omandada, edasi õppida. Paljud Soomuste ja Pudumi küla noored õppisid keskkoolis, tehnikumides, merekoolis või mitmesugustel kursustel. Oskar Klava armastas noortega vestelda, tundis huvi nende tulevikuplaanide vastu. Aimates, millised nõuded seab uus elu mõne aasta pärast ja milliseid töötajaid siis rannas vaja läheb, mõtles Oskar juba praegu vajalikule kaadrile ja hoolitses selle eest, et noorpõlv ei valguks laiali. Keda kõike siin vaja ei tule: laevajuhte, mehaanikuid ja traalmeistreid; kombinaati tsehhimeistreid, tehnolooge ja insenere; arste, agronoome ja kõrgema haridusega majandusmehi. Kas võis seda kaadrit ette valmistada kohalikest inimestest, kalurite poegadest ja tütardest? Mitte ainult et võis, vaid sellega pidi juba praegu algust tegema. Kalurinoored reageerisid tuliselt Oskar Klava mõtetele, pidasid tema nõuandeid silmas eriala valimisel. Ja peab ütlema, et valik oli küllaltki suur.

Akmentin, kes oli Soomustes sagedane külaline, toetas Oskari plaane ja aitas teda nii hea nõuga kui ka maakonnakomitee sekretäri autoriteediga. Sel suvel veetis ta oma korralise puhkuse Soomuste külas, seepärast pidas siinne rahvas teda oma inimeseks ja pöördus igasugustes asjades tema kui tuttava poole. Akmentin tutvus põhjalikult randlaste eluga, jälgis pidevalt kolhoosi ja kalakombinaadi tööd ning tegi direktor Knospinile sageli peapesu.

Knospin oli põhiliselt aus mees, kuid oli hakanud pisut väsima ja töötas ilma sisemise tuleta. Kui aastaplaani täitmine läks rahuldavalt, ei murdnud ta pead homse päeva pärast ega püüdnud leida reserve. Viimasel ajal oli teda hakanud rõhuma mure naise tervise pärast: Mitsi ei suutnud harjuda niiske mereõhuga ja tal jäid kopsud haigeks, seepärast tuli vahel sedagi ette, et Ansis Knospin pühendas rohkem tähelepanu oma naisele ja tema haigusele kui kalakombinaadile.

...Keset suve, kõige paremal püügiajal, tuli torm. Kolm päeva ei saanud ükski kalapaat merele sõita. Meri kees kuivadel, kobrutas valges vahus, tugev põhjahoovus ajas vett piki rannikut põhja poole. Oskar Klava sõitis iga päev mööda randa selle kohani, kus mereseljal olid sisse lastud

Soomuste ja Pudumi rahva võrgud ning ankurdatud seisevnoodad. Praegu ei maksnud neile ligipääsemisest mõeldagi: kui mõni hulljulge tungikski tugeva mootorpaadiga avamerele välja, ei saaks ta ei võrkude ega seisevnootadega ikkagi midagi ette võtta.

Kalurid kogunesid rühmiti rannale ning vahtisid merele, püüdes silmata võrgumärke, seisevnooda tünne ja klaasmune.

«Peavad veel vastu,» rahustasid nad ennast, kui märkasid päikesekiirtes välgatavaid klaaskerakesi, mida laine viivuks oma laiale turjale tõstis. «Sellele tuulele panevad ehk veel vastu.»

«Laine ei tee seisevnootadele midagi,» ütles Oskar. «Kui nad on korralikult merre asetatud, ankurdatud ja pingutatud nagu kord ja kohus, siis nad peavad vastu pidama. Aga kuidas nad põhjahoovusele vastu peavad, seda ei tea veel keegi öelda. Pole muud vaja, kui et mõni ankur hakkab nihkuma või annab rindtou järele — ja kõik läheb hunnikusse kokku.»

Neljandal päeval, kui torm rauges, istus Oskar mootorpaati ja sõitis koos brigadiride ja lülivanematega merele. Ainult paar võrgujada leidsid nad nendest kohtadest, kuhu võrgud olid enne tormi merre lastud, kuuest seisevnoodast oli ainult üks raskele katsumisele vastu pidanud ja selle võis sealsamas merel veest välja võtmata korda seada. Kahel seisevnoodal oli tiib ära kistud ja lõksud tiivalinaga, köitega ja ujukitega ühte puntrasse mässitud. See pundar oli vaja kuidagi kaldale toimetada, lahti harutada ja Kõrkjajõe suus vainule laiali laotada, — jätkub tööd meestele ja naistele, enne kui kõik saab ära parandatud, kokku pleisitud ja uuesti korda tehtud. Kolmest seisevnoodast leidsid kalurid endistelt püügikohtadelt ainult mõne ankru ja mõned katkenud rindtou jupid.

Kaks päeva sõitis Oskar Klava mootorpaadiga edasi-tagasi piki randa külast põhja pool. Ühe vooluga ärakantud seisevnooda leidsid nad maanina juurest, paar kilomeetrit tagapool Pärija liivikut, teist märkasid kaugel avamerel, ligi kakskümmend kilomeetrit Pudumi külast põhja pool. Kolmanda seisevnooda jäänuseid ei leitudki.

Vainu Kõrkjajõe suudme juures oli nüüd juba üle nädala aja inimestest kihanud. Rebenenud võrgulinad ja köied laotati maa peale laiali ning mehed ja naised olid hommikust õhtuni ametis nende parandamise ja kordaseadmisega. Kolhoos ja kalakombinaat olid saanud suurt kahju. Oskar Klava

viibis päevad läbi kalurite juures. Ta juhtis seisevnooda parandamise töid, rakendas Soomuste ja Pudumi külas tööle iga vaba ja asjatundliku kätepaari. Tal õnnestus isegi oma solvunud õde Mengeli Olgat niikaugele saada, et see võttis uidiku kätte ja lappis kinni mõned tublid augud oma mehe lüli seisevnooda linas. Ometi ei võinud kogu kolhoos töötada ainuüksi lõhutud püüste remontimisel. Kõigil brigaadidel oli peale tormist puruks rebitud võrkude ja seisevnootade veel hea hulk terveid võrke, nootasid ja muid püüseid. Oskar pidas brigadiridega aru ja nad jaotasid kõik tööjõulised kalurid nii, et osa inimesi igast brigaadist tegeles seisevnootade remontimisega, osa aga läks merele ja jätkas püüki.

Akmentinil oli sel ajal kõige parem võimalus jälgida inimesi töös ja tegevuses ning neid hinnata. Kõige enam köitsid tema tähelepanu Oskar Klava ja Ansis Knospin. Õnnetus, mille vastu kaluritel oli raske end oma töös kindlustada, oli puudutanud ühtviisi nii kalurikolhoosi kui kalakombinaati, samuti olid ühtviisi puudutatud kolhoosi esimees ja kombinaadi direktor. Kui erinevalt nad aga sellele reageerisid! Sellal kui Oskar Klava lausa pulbitses ja kiskus oma energiaga kaasa teisi kalureid, sisendas neile usku kollektiivi jõusse ning veendumust, et läbielatud hävingu tagajärgi suudetakse kiiresti siluda, laskis Ansis Knospin käed rippu ja käis ohkides-puhkides ringi, pea norus.

«Läbi on kõik plaanid ja programmid,» halises ta. «Kuidas kalapüügiga ka ei veaks ja kui hästi kõik kombinaadi tsehhid ka ei töötaks, aga seda, mis me praegu kaotasime, ei jõua me ka aasta lõpuks tasa teha. Inimene peab ikka loodusjõududele alla vanduma.»

Jah, ta oli täielikult julguse kaotanud. Selle asemel et midagi ette võtta, Riiga sõita ja hankida remonditavate seisevnootade ja kaotatud võrkude asemele uued, kägises ta nagu puu tormi käes ja nägi välja nii rusutud, et võis juba sellega teiste inimeste tuju rikkuda. Kui Oskar Klava talle lõpuks soovitas ministeeriumi sõita ja artellile uued püüsed hankida, ajas Knospin silmad üllatusest pärani: kuidas küll talle endale polnud seda lihtsat mõtet pähe tulnud?

«Kui temaga praegu veel kuidagiviisi võib läbi saada,» avaldas Akmentin ühel kõnelusel Oskarile oma arvamust Knospini kohta, «siis mis me hakkame temaga peale homme, aasta või kolme aasta pärast, kui kombinaat on täielikult

välja kujundatud? Varsti tuleb käiku lasta sprotitsehh, aga kas te arvate, et Knospin on juba vaadanud inimesi, kes selles tsehhis töötama hakkavad? Ei midagi niisugust. Kuid seal läheb vaja spetsialiste, hulk asjatundlikke töötajaid. Tema arvab vist, et talle pannakse kõik valmilt lauale. Sääraste lootustega võib jõuda niikaugele, et tsehhid on olemas, aga seisavad, sest ilma inimesteta on ka kõige parem masin elutu ese. Oleks Knospinil kas või poolgi teie hoogsusest — ka siis võiks rahul olla. Kas tal tõesti enam sugugi särtsu ei ole? Pole ta ju teist vanem midagi.»

«Meie Butenkoga ei jäta teda rahule,» ütles Oskar. «Parteikoosolekutel ütleme Knospinile suu sisse kõik, mis me arvame olukorrast kombinaadis ja tema tööst. Ainult et hakkab juba ära tüütama ilmast-ilma ühte ja sedasama laulu laulda.»

«Ei tohi tüüdata.»

«Knospin hakkab arvama, et me norime tema kallal.»

«Kui inimene ei võta kuulda seltsimehelikke nõuandeid, siis ei jää muud üle kui tema kallal norida. Ja kui ta mõtlebki nii — mis sellest? Egas see ole ju mingi eravürtspood, vaid suur riiklik ettevõte — m e i e ettevõte. Kuidas võib ära tüüdata selle pärast muretsemine?»

Kui Akmentin Soomuste külast lahkus, hingasid Knospin ja veel mõned teisedki kergendatult — nüüd võib mõne aja jälle vabamalt elada. Ent nad eksisid, kui lootsid rahulikku elu: suur partei seisis valvel rahva ettevõtte eest, ja need tema pojad, kes asusid siin, kuulatasid iga päev tähelepanelikult, kuidas tuksub elu igavesti noor süda.

. . . Aasta lõpul tuli kolhoosist välja heita Oto Rumbain. Ta polnud kunagi hiilanud distsipliini ja korralikkusega, sageli ei ilmunud ta tööle ja pani oma lülil nahka mõnegi loomuse; vahel tuli Oto randa, täis kui tint, ja kui ta siis paati ronis, ei suutnud ta seal jalul püsida. Oma püügiriistadega käis ta väga lohakalt ümber, ei viitsinud neid isegi õigel ajal konserveerida ega parandada. Mitmel korral pidi brigadir Krauklis Otol laskma tehtud töö tasuta ümber teha, nagu nägi ette kaluriartelli põhikiri. Teda oli lugematuid kordi noomitud ja hoiatatud, karistatud kinnipidamisega töötasust; lülivanema kohalt oli ta langenud lihtsaks reakaluriks. Seda huvi, mille puudumist Oto oli kunagi Oskar Klavale kurtnud, ei tekkinud ega tekkinudki tal. Ja lõpuks — heal

kilupüügi ajal, kus kogu brigaad püüdis kiiresti aastaplaani täita ja anda riigile üle plaani võimalikult palju kala, sõitis Oto Riiga ja prassis seal pool nädalat selget päeva nägemata, vana Rumbain aga keeldus tõrksalt poja asemel merele sõitmast.

Oskar pidas nõu teiste kolhoosi juhatuse liikmetega. Kõigil oli noore Rumbaini peale süda täis, seepärast otsustati viivitamata kokku kutsuda artelliliikmete üldkoosolek.

See oli esimene juhtum, kus kolhoosnikutel tuli langetada otsus oma seltsimehe väljaheitmiseks artellist. Mõnigi kahtles, kas see pole ehk liiga karm karistus. Olgu kuidas tahes, Oto on siiski lapsest peale kalur olnud — mis ta peale hakkab, kui teda teiste kalurite seast välja tõugata? Oto esines koosoleku ees liigutava patukahetsusega, oli hirmus löödud, et asi on niikaugele läinud, ja lubas teab mitmendat korda end parandada. Ta ei unustanud isegi tänada seltsimehi suure abi eest, mida need talle sel koosolekul oma halastamatu kriitikaga on osutanud.

«Keeruta aga keeruta!» hüüdis Džon Zaalit. «Laulda oskad sa nagu ööbik, aga ega siin ole kontsert, Oto. Kaks korda inimest usutakse, aga kolmandat korda enam mitte. Meie uskusime sind sada korda. Kas sulle ei paista, et nüüd on küllalt? Seltsimehed, ma tahaksin kuulda, kes teist oleks nõus töötama ühes lülis selle inimesega! Kui selline leidub, siis võib Otot ehk veel mõne aja artellis pidada, aga kui ei leidu, siis ei jää muud üle kui igaveseks lahku minna.»

Ei, sellist inimest ei leidunud, kes oleks olnud nõus töötama koos Oto Rumbainiga, — isegi tema lähedased sugulased pöörasid näo mornilt kõrvale, kui ta püüdis neile manguvalt silma vaadata. Ja Oto heideti välja.

See oli terav, halastamatu, kuid hädavajalik samm. Kohe pärast Rumbaini väljaheitmist kolhoosist paranes paljudes lülides järsult töödistsipliin. Ükski kalur ei tõstnud enam joobnud peaga oma jalga paati. Kõige loiumadki püüdsid õigel ajal tööle ilmuda. Ja kolhoos täitis ennetähtaegselt kvartali- ja aasta-püügiplaani. Sel aastal said paljud kalurid preemiat.

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

1

1949. aasta suvi...

Edgar Klava lõpetas edukalt kalandustehnikumi ja omandas lähisõidu-tüürimehe kutse. Diplomit ta veel kätte ei saanud, sest tal puudus paar kuud sõidupraktikat. Möödunud suvel oli Edgar jälle töötanud Balti merel kapteni abina kalakutril. Ventspilsis, Liepajas, Klaipedas ja Kaliningradis võis ta nüüd end tunda nagu kodus, kõikjal oli tal sõpru ja tuttavaid. Ta oli õnne katsunud peaaegu kõigis püügikohtades, mis asusid nõukogude kalalaevastiku tegevusrajoonis Balti mere kesk- ja lõunaosas. Kaugetel sõitudel kohtasid Edgar ja tema seltsimehed avamerel sageli poola, saksa, rootsi ja taani kalureid. Mitmesuguste riikide vimpleid lehvis laevamastide otsas, mitmesugused inimesed võitlesid mere andide eest üksteise kõrval.

Nüüd jõudis kätte aeg öelda jumalaga koolile, hüvasti jätta oma seltsimeestega, kellega oled koos õppinud neli aastat, ja asuda tööle. Soomuste küla sadamas seisis kalakutter, millel puudus kapten, sest Soomuste ja Pudumi meeste hulgas polnud kedagi, kes oleks juba omandanud õiguse juhtida seda tüüpi laevu. Knospin ja Oskar Klava ootasid Edgari tagasitulekut koolist. Tal tuleb küll minna sõjaväeteenistusse, kuid mitte kohe — mõned kuud võib Edgar kutril sõita ja pisut teenida.

Edgaril oli veel järel mõnisada rubla möödunud suve teenistusest. Tol päeval, kui Edgar sõitis koju, käis ta enne bussijaama minekut ligi tund aega kauplustes ringi ning murettses väikesi kingitusi oma vanematele ja õele Rutale, kes oli

möödunud sügisel astunud Läti Riikliku Ülikooli ajalooteaduskonda. Midagi suuremat ta ju osta ei võinud, aga egas kingituse juures polegi kõige tähtsam väärtus, vaid see fakt ise, et sa oled kodurahvast meeles pidanud.

Ostud portfellis, kõndis Edgar mööda tänavaid, silmitses vaateaknaid ja pidas aru, mida veel osta. Teadmine, et ta on nüüd iseseisev inimene lõpetatud erialase haridusega, muutis noormehe tunded pidupäevaseks, ülevaks — nagu suurte pühade ajal.

Kui Tanja oleks praegu siin... kui ta oleks juba instituudi lõpetanud... ja kui nende vahekord oleks ikka veel sama nagu varem — kui ilus, imekaunis elu võiks alata neil kahel! Ent Tanjal tuleb veel kolm aastat õppida, enne kui ta saab insenerike... Harva — kord paari aasta kohta — mõned päevad lühikest õnne, ja siis jälle lahusolek, jälle igatsused, arglikud lootused ja vaiksed unistused, millest võis Tanjale kirjades ainult vihjamisi märku anda. Muidugi olid nad mõlemad veel väga noored ja isegi kolme aasta pärast ei arvata neid vanuse pärast veel komsomoli ridadest välja, ja siiski... siiski... Kui raske on oodata!

Möödunud suvel oli Tanja paar nädalat oma venna juures külas olnud; Viktor Silujanovi polk asus ikka veel endises kohas. Ühel pühapäeval olid nad mõlemad Viktori «Moskvitšiga» Soomustesse sõitnud ning Edgari vanematel ja Rutal külas olnud — Edgar ise oli tol päeval Riias. Kui ta koju jõudis ja kuulis Tanja külaskäigust, siis oli ta kõige õnnetum inimene maailmas. Mõne päeva pärast tuli Tanja veel kord Soomuste külla — oma sõpradega hüvasti jätma, sest järgmisel hommikul pidi ta Moskvasse tagasi sõitma. Edgar sai Tanjaga koos viibida ainult paar tundi, kuid ta oli õnnelik sellegi üle. Mis on küll paar lühikest, lennul kaduvat tundi kahe lõpmata pika üksilduse-aasta kohta? See silmapilk on muidugi ilus, ent seda ilu ei saa kinni hoida. Nagu imekaunis muusikaminiatuur täidab see hinge vaimustusega, kiigutab viivu õrnade tunnete hälli, ja kaob jälle, vaikib ning muutub mälestuseks.

Nüüd polnud nad teineteist näinud terve aasta. Selle ajaga oli Edgar lõpetanud tehnikumi, varsti viib ta oma väikese sõjaväe lahingusse, hakkab töötama merel... Kuid sellest ajast peale, kui Viktor Silujanov koos Tanjaga veetis ühe päeva Soomuste külas, saab Ruta Klava kirju, mida ta hoolikalt varjab kõikide eest, ja kui mõni omastest nimetab Viktori nime, siis löövad tüdruku põsed õhetama ja tema silmi ilmub eriline helk.

Ühel vaateaknal silmas Edgar nägusaid fotoraame ja talle tuli kohe mõte, et just selline raamike kuluks talle koju lauale, — foto, mida sinna paigutada, oli juba ammu tema taskuraamatu vahel peidus. Ehk tuleks viia Rutalegi üks raam, — tõenäoliselt on tal olemas ühe ulja lennuväemajori foto raami paigutamiseks.

Edgar astus kauplusse. Tema ees olid mõned ostjad — paar eraisikut ja üks lennuväe kindralleitnant koos noore kapteniga — vist oma adjutandiga. Kui kapten hooletult üle õla tagasi vaatas, tundis Edgar temas ära Nikolai Sjomini. Sjomin kergitas imestunult kulme, vaatas veel kord hooletult, rõhutatud ükskõiksusega Edgarile otsa ja pöördus siis ära, ilma et oleks tema tervitust vastu võtnud. Ta näis Edgarit mitte tundvat ja võib-olla ei tundnud ta teda tõesti enam ära — olid nad ju ainult kaks korda lühikest aega koos viibinud; seda tervitust võis Sjomin pidada müüjale määratuks, kes võttiski Edgari «tere» vastu.

Nähes, et Sjomin ei tunne teda ära (või ei taha tunda), püüdis Edgar talle mitte tähelepanu pöörata ja silmitses sel ajal, kui müüjanna teenindas varem tulnud ostjaid, stendi paigutatud pildiraame.

«Palun näidake mulle neid,» kõlas tema kõrval Sjomini hääl. Müüja asetas letile mitu raami. Sjomin takseeris neid igast küljest, pani ühe eraldi enda ette, otsis siis taskuraamatu ja võttis selle vahelt narmendava ümbriku — vist oli ta seda sageli välja võtnud. Sjomin pani ümbriku raami kõrvale, taskuraamatu aga pistis taskusse tagasi.

Kas nüüd kogemata või meelega, kuid ümbrik oli letile pandud nii, et Edgar pidi seda tahes-tahtmata nägema. Kui ta heitis ümbrikule põgusa pilgu, tundis ta kohe ära Tanja käekirja, — alla servale oli kirjutatud ka saatja aadress ja nimi.

«Peab mõõtma,» ütles Sjomin kindralile naeratades. «Kõikidele nägudele ei sobi ühesugune raam.»

Kindral naeris tasakesi, kuid ei öelnud midagi; ta otsis vist raami mõne suurema ülesvõtte või maali jaoks, sest hoidis käes kullatud liistukesi.

Sjomin võttis ümbrikust Tanja foto ja pani raami sisse, ja

kogu aeg hoidis ta seda nii, et Edgar, kes tema kõrval seisis, võiks pilti selgesti näha. Lõpuks seadis ta isegi foto tagakülje nähtavale, sest seal oli pühendus.

«Hästi, ma võtan selle,» ütles Sjomin ja nihutas väljavalitud raami müüja poole. Kui ta fotot ümbrikku tagasi paigutas ja seejärel ümbriku taskuraamatu vahele pani, heitis ta nagu kogemata põgusa pilgu Edgarile, ja selles pilgus oli niihästi küsimus (kas Edgar nägi ja mõistis kõike?) kui ka iseteadvus, uhkus, väljakutse ja üleolekutunne.

Edgar pigistas hambad kokku ja püüdis säilitada ükskõikset näoilmet, kuid see õnnestus tal väga halvasti. Kauplusest lahkudes vaatas Nikolai Sjomin talle veel kord külmalt ning irooniliselt otsa — ta ei püüdnudki oma muiet varjata. Nii vaatab võitja ja nii muiatakse võidetu üle...

Edgar jäi üksi kauplusse. Kiiresti valis ta kaks raami (ainult mitte selliseid nagu see, mille oli äsja ostnud Sjomin), maksis raha ja astus tänavale. Peab ütlema, et Sjomini manipulatsioonid ümbrikuga ja Tanja fotoga olid oma eesmärgi saavutanud — see on, kui Sjominil üldse oli kavatsust sellega midagi saavutada: ta oli Edgarit valusalt puudutanud.

Morni näoga astus poiss bussijaama poole ja tema pead täitsid kibedad, rahutud mõtted.

«Nad on kirjavahetuses... Sjominil on Tanja foto pühendusega... Kallile sõbrale ja toredale kaaslasele mälestuseks Tanjalt... Kallile... Temale, Edgar Klavale, polnud Tanja iialgi pühendanud sellist sõna. Tanja kirjades oli küll palju teisi õrnu ja südamlikke sõnu, kuid seda ühte ei olnud tal kombeks tarvitada. Kui iseteadev ta välja nägi — see Sjomin. Küllap tunneb oma väärtust ja võib-olla ka oma... mõju... Kas Tanja tõesti võiks olla kahekeelne, teeskleja... võiks vedada ninapidi? Ja kas sina, Edgar, pole pidanud tühipaljast unistust oma tulevase elu õnneks?»

Ta ei teadnud seda. Nii kindlasti nagu varemalt ei suutnud Edgar enam oma õnne uskuda.

2

Kalapüügilaev, mis seisis Soomuste küla sadamas, oli üks neist KFK-tüüpi laevadest, mis Läti kalurid said 1947. aastal; enne kasutuselevõtmist ehitati nad ümber väikesteks kalatraaleriteks. Kalurid nimetasid neid kutriteks. 1947. aasta lõpul tehti Riia lahes esimesed katsed traalpüügiga, kuid need ei andnud loodetud tulemusi. Niisama äpardusid traalimiskatsed Ventspilsi rajoonis; palju paremini oli selles suhtes läinud liepajalastel, seepärast asutati sinna riiklik merepüügibaas, kuhu koondati kogu traallaevastik.

Oskar Klava oli kuulnud ebaõnnestunud traalpüügikatsetest Riia lahes, kuid ta ei uskunud, et süüdi oleksid muutmatud kohalikud asjaolud — mere põhja ja hoovuste iseärasused või midagi muud. Tema arvates sõltus kõik inimestest, nende kogemustest ja oskusest kohaneda kohalike tingimustega. Just sellepärast — teades, et tema poeg lõpetab peatselt kalandustehnikumi, — ei olnud Oskar Klava Knospinile ja ministeeriumile rahu andnud. Ta oli kutsunud appi Akmentini ja lõpuks saavutanud, et Soomuste küla kalakombinaadi käsutusse anti üks väike traallaev. Mitmed Soomuste ja Pudumi poisid olid viimasel ajal lõpetanud erialased kursused, nõnda et kolhoosis polnud praegu puudus ei motoristidest ega traalmeistritest, — oli vaja veel ainult kaptenit, kes tunneks traalpüügikunsti. Sellise inimese said nad Edgar Klava isikus, kes oli juba kaks suve töötanud Balti merel väikestel ja keskmistel traallaevadel.

Niipea kui Edgar koduküla jõudis, võttis ta kohe laeva vastu ja valis koos isaga meeskonna. Tahtjaid oli palju, kuid Edgar võttis ainult selliseid, keda ta hästi tundis ja kellest ta selgesti teadis, mida keegi väärt on. Oma abiks valis ta Gust Liepniegi, mehaaniku ameti peale sai Rein Aabol, motoristiks Krauklise Ernest Pudumi külast, Banderi Gunar aga, kes oli hiljuti lõpetanud vastavad kursused, võeti meeskonda traalmeistriks; kõige noorem oli madrus Kaarel Zvaigznit, kuid temagi oli pärit vanast kalurite perekonnast ja meretöö polnud talle võõras.

Kõik nad olid kommunistlikud noored, kõik üles kasvanud mere ääres ja väiksest peale kalastamisega tuttavad. Ja igaüks neist soovis kirglikult traallaevale saada ning näidata, et see püügiviis on Riia lahes niisama võimalik kui Balti merel.

Noored traalijad varustasid end kõige tarvilikuga, kogusid teateid ilma-väljavaadete ja räimeparvede rändesuundade kohta, võtsid kaasa toiduaineid mitmeks päevaks ja sõitsid merele. Nad sõitsid Kuramaa rannikule, kus oli sel ajal kõige parem räimesaak. Kui nad olid õnne katsunud ühes kohas

ilma suuremate tulemusteta, ei kaotanud Edgar ja tema seltsimehed julgust, vaid sõitsid teise kohta, veel kaugemale avamere poole, ja jätkasid tööd. Kellelegi ei tulnud pähe nuriseda, kui noot oli tühi ning noore kapteni käsul tuli traal uuesti merre heita. Tsentneri räimi ja kammeljaid tõstsid nad siiski merest välja ka kõige halvemate loomustega ja kuigi see polnud see, mida nad ootasid, võis alguseks ju sedagi küllaldaseks pidada.

Tõelist rõõmu valmistas Edgarile Liepniegi Gust: sellel oli rohkem visadust ja vastupidavust kui ühelgi teisel traaleri meeskonna liikmel. Tema taltsutamatus ja energia leidsid merel õige rakenduse.

«Kuradi päralt, mis see siis tähendab!» hüüdis ta lõbusalt, sorides kesist loomust. «Kas siis meie ei oskagi räime merest kätte saada! Kraabiga kraabime ta ikka välja, pugegu see salakaval kala kas või merepõhja liiva sisse!»

«Las käia!» karjus ta, kui traal uuesti sügavusse vajus. «Hoia alt, vana Neptun! Tirime sind habetpidi merest välja ja siis pole muud kui tunnista, kus sa need kalad oled peitnud!»

Teisel päeval, kui nad traalisid juba teab mitmendat korda, tõmbusid pooletunnise traalimise järel traalnooda külge seotud terastrossid — vaierid — ebatavaliselt ligistikku.

«Mis siis nüüd lahti on — egas ometi puudus[1]?» sõnas Gust murelikult. «Hirmus raskelt annab järele.»

«Emba-kumba, Gust,» vastas Edgar vaiereid silmitsedes. «Kas see on tõepoolest puudus — siis me kisume nooda täitsa puruks ja oleme loomusest ilma, või on see...»

«Noh, mis asi siis?» kiirustas Gust, nähes, et Edgar viivitab jätkamisega. «Mis siis veel?»

«Selline loomus, et me võime varsti koju sõita,» seletas Edgar. «Tõstame välja, poisid! Tulgu, mis tuleb.»

Käivitati vints ja alustati vaierite väljavedu. Kajakaparv tiirles kisendades selle paiga kohal, kus peatselt pidid nähtavale tulema traallauad. Ja kui need lõpuks nähtavale ilmusid, siis oli kuuele traaleri tekil ootavale noorukile selge, et nad on välja tõmmanud suure loomuse. Noodapära oli ääreni räimi

---

[1] P u u d u s — merepõhjas olev teravate servadega kivi, laevavrakk või mõni muu asi, mille taha püüsed võivad kinni jääda ning puruneda. — *Tõlk.*

täis. Oma jagu sai tarkadele lindudele, kes olid esimesena aru saanud, kus peitub mere rikkus, ent nende osa oli täpe võrreldes sellega, mida kalurid puistasid oma kutri lastiruumi! Ühe korraga tõstsid nad merest välja üle kaheksa tonni kalu. Koos varasema saagiga oli traallaeva lastiruumis nüüd umbes kümme tonni räimi ja mõned tsentnerid kammeljaid.

«Nüüd võib koju sõita!» hüüdis Krauklise Ernest. «Knospinil on ootamisest juba pea hall otsas!»

«Ei ole mingit kojusõitmist!» protesteeris Gust Liepniek. «Laev tuleb servani täis tõmmata! Kuidas sina selle peale vaatad, Edgar?»

«Kaua ei tohi me merel aega viita,» vastas Edgar. «Ilm on soe, räimed võivad halvaks minna. Aga ühe loomusega võime veel õnne proovida.»

«Käed külge, poisid!» hüüdis Gust. «Veel üks loomusekene, ja siis ära koju!»

Viimase loomusega tõstsid nad välja kaks tonni. Nüüd ei võinud merel tõesti enam tundigi aega viita. Sügavalt vees istuv traallaev pöördus vöörtääviga sinnapoole, kus pidi asuma Soomuste küla. Koduranda oli mitme tunni tee. Ja kogu aeg lehvis vimpel lõbusalt masti otsas ning kogu tee kõlas muretult Liepniegi Gusti vali hääl. Vaheldumisi Edgariga ja Kaarel Zvaigznitiga seisis ta traaleri roolis. Kui laev raske laadungiga õhtu eel Soomuste küla sadamasse sisse sõitis ja äsja valminud kai äärde kinni seoti, seisis Gust nagu kotkas tekil kutri vöörtäävis ja tema silmad otsisid rannalt üht nägu. Ta leidiski selle ja siis ajas poiss end otsekohe veel rohkem sirgu.

«Ometi tuli,» mõtles Gust rahulolevalt ning uhkelt. «Ta on mind siiski oodanud... ei läbenud kodus istuda...»

See ei olnud Banderi Andra, oh ei, — Andra peale oli Gust juba ammu kõik lootused kaotanud: ta polnud suutnud Sergei Tumanovit ületada armastuse peenes kunstis ja nüüd ei olnud ta Sergei peale isegi vihane — ta on ju tubli poiss, see Serjoža, käigu tema käsi hästi maa peal! Nüüd on meil endalgi oma sümpaatia!

See oli Mirdza Pakrastin, kilupakkija Banderi Andra väikeses riigis, kes oli tulnud siia möödunud sügisel. Temperamentne, põrgulikult ilus (vähemalt Gustile näis ta sellisena), vahva ja ettevõtlik mis hirmus. Gust oli teda kohe tähele pannud ja äratundmisele jõudnud, et pole mõtet kauem Banderi

Andra pärast ohkida ja puhkida, kui see ei tahtnud aru saada, millise toreda poisi ta on Gust Liepniegi isikus tagasi lükanud. Gust hakkas lähenema Mirdzale. Mirdza ei põgenenud tema eest, algul ainult pisut narritas tormakat poissi, kuid lõpuks said nad suurteks sõpradeks. Ei Gust ega Mirdza püüdnud seda sõprust varjata, seepärast peeti neid külas tulevaseks paariks. Mis sellest, et Mirdza oli paar aastat Gustist vanem ja üks kord juba mehest lahku läinud? See veel puudus, et nii ilus naine peaks kogu eluaja virelema mingisuguse lontkõrva küljeluuna, kui maailmas on olemas säärane vahva vunts ja tuline armastaja nagu Liepniegi Gust!

Kui traallaev oli kalda äärde kinnitatud, hüppas Gust kaile ja tervitas südamlikult Mirdzat. Edgar Klava vaatas neid huviga: ta oli pisut kuulnud Gusti ja Mirdza romaanist ning talle meeldis, et Gustki on lõpuks leidnud selle, millest ta seni kõige enam puudust tundis, — ehk muutub ta nüüd taltsamaks ja kommunistlikel noortel ei tule teda enam oma koosolekutel noomida... See oleks hea.

Kahtlemata oli Mirdza ilus — seda pidi isegi Edgar tunnistama, kuigi ta oli päris ükskõikne teiste naiste ilu vastu, leides oma ideaali üksnes Tanja Silujanova isikus. Mirdza oli meeldiva kujuga, rõhutatult naiselik, tumedate juustega ja kauni näo-ovaaliga, mille tegid ime-väljendusrikkaks tema leegitsevad rohekad silmad ja väike meelas suu, — mis ime siis, et Gust Liepniek oli valmis selle naise pärast minema läbi tule ja vee. Kui uhkelt ta seal seisis oma sõbranna kõrval! Ja kui armsalt Mirdza talle vastu naeratas! Viivuks kohtus tema pilk Edgari pilguga, ja kohe laskus Mirdza näole õrn häbelikkuspuna, ent silmis rääkisid vaikset salapärast keelt äkki tärganud elav huvi, naiselik kutse ja julgustus... soov meeldida sellele tagasihoidlikule poisile, kes praegu juhatas kalade väljalaadimist.

Kombinaadi direktor Knospin säras rõõmust ilusa saagi üle, mille traalijad olid merelt toonud. Sadamasse olid tulnud ka Oskar Klava, brigadir Liepniek ja paljud kalurid. Kõik õnnitlesid Edgarit ja tema seltsimehi esimese saavutuse puhul ning soovisid edu ka edaspidiseks tööks. Kalasadamas valitses päris pidumeeleolu.

3

Edgar Klava ja tema seltsimehed olid teinud oma kutriga juba mitmeid püügiretki. Igakord ei õnnestunud neil kaasa tuua sellist saaki nagu esimesel retkel, kuid kunagi ei tulnud nad ka tühjalt koju. Nüüd ei kahelnud enam keegi, et Riia lahes kuulub tulevik traalpüügile ning passiivsel püügiviisil räime- ja kiluvõrkudega tuleb vähehaaval loovutada oma positsioonid uuele, aktiivsele kalapüügimeetodile. Edgar Klava kalakutter täitis edukalt püügiplaani ja poisid teenisid hästi. Eelarvamus, mis mõnel kaluril esialgu oli traalpüügi vastu, hajus vähehaaval ja peaaegu kõigis kalurikolhoosides, peaaegu igas brigaadis algasid energilised ümberkorraldustööd. Peagi oli kaluriartelli «Uus Elu» kõigil kolmel brigaadil oma traallaev — selle eest hoolitsesid Oskar Klava ja Ansis Knospin.

Siis leidis äkki aset sündmus, mis heitis tumedat varju uuele püügiviisile ja andis skeptikutele põhjust pead vangutada: naaberkolhoosi kaks kalapüügilüli, kes olid merre heitnud mitu jada räimevõrke, leidsid ühel hommikul, et püüsed on puruks rebitud ja hunnikusse kokku aetud. Ilmselt oli üks traallaevadest oma traaliga sõitnud sektorisse, mis oli ette nähtud võrgupüügiks, lõhkunud naaberkolhoosi püüsed ja teinud minekut, enne kui kalurid hävitustöö avastasid.

Traalijate peale hakkas kohe langema sajatusi.

«Nüüd ei tohi aus inimene enam üldse merele jalga tõsta!» tänitas Mengeli Olga. «Need täitmatud on oma roobitsatega kogu mere enda kätte kiskunud.»

«Jooksevad nagu näljased hundid ühest mere äärest teisel» torises Oto Rumbain. «Pole nende asi, kas vesi on vaba või kinni, — muudkui heidavad oma riistad sisse ja kisuvad sinu võrgud räbalaiks. Praegu ei või ju võrkudega enam üldse merel nägu näidata, — traalijatel, näe, on ruum kitsaks läinud. Varsti tuleb ka nooda- ja mõrrameestel ennast tee pealt eest ära koristada.»

«Kes meile puruks kistud võrgud kinni maksab?» nõudsid kahjukannatajad. «See on päris kaabaka tegu!»

Kui Edgar juhtumist teada sai, muutus ta süngeks. Võhiklikud, alatud inimesed võisid nurja ajada kõige paremadki kavatsused, tekitada vastuseisu kõige paremalegi asjale. Seda

ei tohtinud niisama jätta, — maksku mis maksab, süüdlane tuli kätte saada.

Edgar läks kohe isa juurde ja ütles:

«Seda asja tuleb uurida. Enne kui pole selgeks tehtud, missugune meie kolhoosi kolmest traallaevast selle häbematu tükiga hakkama sai, mina oma poistega merele ei sõida. Kutter ja mõlemad mootorlaevad tuleb üle vaadata — ei või olla, et säärasest piraaditsemisest pole vaieritele, traalnoodale ja juhtlaudadele mingit märki jäänud. Ja ei või olla, isa, et sellel traallaeval poleks ühtegi ausat meest, kes ei karda tõtt rääkida.»

«Me uurime seda asja,» ütles Oskar Klava. «Ma juba kutsusingi kõik brigadirid enda juurde. Tuleb anda korraldus, et ühtki traallaeva ei lastaks merele, enne kui komisjon kontrollib neid ja kuulab meeskonna üle.»

«See on hea,» ütles Edgar. «Loodan, et komisjon kontrollib kõige rangemalt minu kutrit ja meeskonda.»

«Selle poolest ole mureta!» kinnitas Oskar.

«Lähen sadamasse ja ootan laeva juures.»

Edgar seadis sammud Kõrkjajõe suudme poole. Just sel hetkel, kui ta jõudis oma kutri juurde, mis seisis vastuvõtupunkti kõrval kalda ääres ankrus, sõitis üks kahest traalimiseks kohandatud mootorlaevast parajasti piki sadamamuuli merele.

«Ehee!» vilistas Edgar läbi hammaste. «Tahavad ära lipsata.»

«See on Zeebulin, Aaboli brigaadist,» seletas Gust Liepniek.

«On antud korraldus kõigil traallaevadel sadamasse jääda ja oodata, kuni komisjon nad üle vaatab,» ütles Edgar. «Noh, saad aru, see on nende võrkude pärast, mis läinud ööl puruks kisti.»

«Mis nad siis meie laevast vaatavad?» imestas Gust. «Võrgud rebiti puruks põhjarannal, aga meie traalisime ju vastu Riia randa. Vaadaku Zeebulini mootorit, tema seilas kogu aeg seal Vidzeme kandis ringi.»

«Seal ta sõidab, Gust,» ütles Edgar. «Ja vaata ainult: kursi on ta võtnud Kuramaa peale. Kui sa temalt küsid, kus ta eile ja üleeile traalis, siis saad muidugi kuulda midagi Ruhnu saarest ja Meersragsist[1].»

---

[1] Meersrags — neem Riia lahe Kuramaa rannikul. — *Tõlk.*

«Ja las muudkui kaabaka nimi langeb meie peale?» ärritus Gust. «Kuule, Edgar, ei tohi lasta tal ära sõita! Peab kätte saama... Kuluks teha sellised laternad mõlema silma alla, et koeradki pistavad hirmust punuma, kui tema molu näevad.»

«Nende laternatega sa peaksid kannatama,» katkestas teda Edgar. «Pole enam need ajad, kus rusikate abil kindlustati õigust. Aga ära sõita ei tohi neil lasta, ja selle eest me juba kanname hoolt.»

Ta saatis ühe poisi kutrilt kolhoosi juhatusse ja käskis teatada oma isale Zeebulini ärasõidust, ise otsis ta koos Gustiga Soomuste sadamakapteni üles ja palus kiiret sadamakutrit. Põhjust kuuldes oli sadamakapten ise nõus sõidust osa võtma.

Sadamakutter jõudis Zeebulini mootorlaevale järele nelja-viie kilomeetri kaugusel sadamast. Kapteni signaalidele ei pööranud Zeebulin tähelepanu, ja kui sadamakutter mootorlaeval tee ära lõikas ning kapten märkide abil käskis traaleril kinni pidada, võttis Zeebulin seda kuulda alles siis, kui ta kapteni ära tundis.

«Mis on lahti?» küsis ta, kui mootor vaikis. «Misjaoks säärane ärevus?»

«Jalamaid sadamasse tagasi sõita!» andis kapten käsu. «Miks te ei kuulanud minu signaale?»

«Kui mootor töötab, siis ei kuule ju midagi,» õigustas ennast Zeebulin, keskealine mees vanade kalurite hulgast. «Ja kui ma ei tea, kellega mul on tegu, miks ma siis peaksin igaühte kuulama?»

«Küll sulle varsti näidatakse igaühte!» ei kannatanud Gust välja.

«Jäta!» vaigistas teda Edgar. «Kaldal võib arutada. Kõigepealt tuleb ometi selgitada, kes on süüdi. Esialgu langeb kahtlus ka meie peale.»

«See on kõige suurem sigadus!» vihastas Gust. «Kuidas nemad tohivad meid kahtlustada, aga mina ei tohi kaabakale tõtt näkku öelda?»

«Seda võid sa teha pisut hiljem,» seletas Edgar. «Siis, kui süü on tõestatud. Ja ära unusta, et meil tuleb esimesena vastust anda.»

Gust lõi tigedalt käega ega lausunud enam midagi, ent kogu tagasitee kuni Kõrkjajõe suudmeni ei pööranud ta oma vihast pilku Zeebulinilt — sadamakutter püsis kogu aeg mootorlaeva kõrval.

Kui nad sadamakai äärde jõudsid, oli sinna kogunenud juba kogu kolhoosi ja kombinaadi juhtkond — Oskar Klava, Knospin, Butenko ja kõik brigadirid, kellele lisandus hulk uudishimulikke. Kontrolli ja uurimist alustati Edgari kutrist ja selle meeskonnast. Edgar Klaval ja Gust Liepniegil ei olnud raske oma süütust tõestada, — traalnoodad olid täiesti korras, pealegi oli kutter randa jõudnud päevavalges ja mitmed külainimesed olid selgesti näinud, kustpoolt laev tuli.

Kahe teise traallaeva meeskonnad eitasid kategooriliselt, et nad oleksid traalides naaberkolhoosi võrkudesse sõitnud. Ometi oli Zeebulinil traalnoot lõhutud, teisel traallaeval aga terve, ja Zeebulin ei võinud midagi mõistlikku ette tuua, kuidas ta on traali ära lõhkunud. «Küllap oli mõni puudus...»

Siis lõppes Edgar Klaval kannatus otsa. Pilves näoga lähenes ta Duunise Jaanile, kes töötas Zeebulini meeskonnas, pani talle käe õlale ja raputas teda tugevasti.

«Vaata mulle silma, Jaan!» käskis ta. «Ära unusta, et sa oled kommunistlik noor. Ja nüüd räägi, kuidas see asi juhtus!»

Duunise Jaan ei kannatanud Edgari kindlat pilku välja, hakkas nihelema, lõi silmad maha ja pomises lõpuks punastades:

«Noh, kukkus nii välja. Pime tuli peale ja põrutasime võõrasse tsooni. Mina ütlesin ju kohe, et peab juhatusele teatama, — nii hull see asi ei ole, et me ei saaks kahju tasa teha. Aga tema...» viitas poiss peaga Zeebulini poole, «...tema ei tahtnud sellest kuuldagi. Need ei olevat ju meie võrgud, vaid võõra kolhoosi omad, — milleks ise tasumisega peale tükkida? Kui endisel ajal midagi niisugust juhtus ja sul kuriteokohal natist kinni ei saadud, polevat kellelgi pähe tulnud ennast ise üles andma minna...»

«Kas see siis ei olnud nii?», urahtas Zeebulin. «Ja kas meie naabrid siis mõne purustatud jada pärast veel vaeseks jäävad? Kas nad mullu suvel ei vedanud lestanoodaga meie võrkudesse, ja kas meie sellepärast laostusime või kohtusse jooksime. Ma ei mõista, miks peab säärase tühja asja pärast ilmatut skandaali tegema!»

«Sellepärast, et me elame nõukogude ajal ja oleme nõukogude inimesed!» hüüdis Edgar vihaselt. «Vanasti oli inimene inimesele hunt, valmis teisel kõri läbi hammustama. Kes tahab tänapäeval veel vanades jälgedes kõndida, sellel pole kohta meie keskel. Zeebulin ei teinud häbi mitte ainult endale,

vaid kogu meie kolhoosile ja kõigile neile, kes on hakanud Riia lahes traalnoodaga püüdma, ja seepärast pole meil ükskõik, kuidas see asi lõpeb. Sina, Jaan, vaata ette, et me sind komsomolist välja ei heida selle inetu asja pärast.»

«Aga kui Zeebulini kätte ka edaspidi veel usaldatakse traallaev, siis ei taha ma enam päevagi olla selle kolhoosi liige ega töötada sellise tüübi kõrval!» hüüdis Liepniegi Gust. «Sõidame Liepajasse, Edgar, ja astume Gosmorlovi[1] teenistusse.»

...Duunise Jaani komsomolist küll välja ei heidetud, kuid valju noomituse sai ta siiski. Zeebulinil tuli loobuda traallaeva kapteni aust ja edaspidi töötada Peeter Mengeli lülis seisevnootade juures. Ka lõhutud võrgud tuli tal kinni maksta.

4

Iga kord, kui Edgar Klava kutter püügiretkelt tagasi pöördus, oli vastutulnute hulgas näha Mirdza Pakrastini nägu. Ta tervitas südamlikult Gust Liepnieki, kuid tema silmad otsisid ikka ja jälle Edgarit, ja kui Edgargi juhtus sel hetkel Mirdza poole vaatama, siis naeratas see talle vastu ja lõi silmad häbelikult maha. Gust aga ei näinud midagi, ja Edgar ei pööranud Mirdza lahketele märguannetele tähelepanu.

Pühapäeva õhtul toimus Soomuste külas nõndanimetatud vabaõhupidu isetegevusringide ettekannete ja tantsuga. Edgar tegi oma seltsimeestega maha, et nad on mõne tunni koos muu külarahvaga peol, seejärel lähevad sealt otse laevale ja sõidavad merele, et jõuda koidikuks püügikohale.

Metsa äärde oli hiljuti ehitatud tantsupõrand väikese lihtsa lavaga. Tantsumuusika eest hoolitses posti otsa kinnitatud võimas reproduktor, mis oli ühendatud kolhoosiklubis asuva radioolaga. Muidugi ei puudunud ka einelaud igasuguste jookide ja suupistetega. Kui ettekanded olid lõppenud ja algas tants, valgus rahvas peoplatsil laiali. Noored tantsisid, vanemad kalurid oma naistega istusid einelaua taha asetatud lauakeste äärde ja võtsid kehakinnitust, igaüks oma maitse kohaselt; mõned luusisid niisama ringi ja vaatasid pealt, mida teised teevad.

[1] Riiklik merepüügibaas. — *Tõlk.*

Gust Liepniek tantsis mõne tantsu Mirdza Pakrastiniga ja jäi seejärel «ankrusse» ühe laua juurde, kus istusid juba Krauklise Ernest ühe tulipunaste juustega tüdrukuga ja traallaeva madrus Kaarel Zvaigznit. Nad jõid limonaadi ja sõid kompvekke. Gustile selline söömaaeg hästi ei istunud, seepärast läks ta, kui oli enne selles küsimuses Mirdza arvamist pärinud, einelauda ja tellis midagi kangemat — pudeli magusat veini ja õlut, unustamata muidugi ka sobivaid suupisteid. Peagi valitses nende lauas hea tuju. Gust tegi välja, ja keegi tohtis siis napsist ära öelda. Punapea jõi ainult limonaadi, ent Mirdza ei põlanud ära ka klaasi head veini. Kui Edgar Klava natukeseks nende lauda istus ja poistele meenutas, et nad peaksid meeles merelesõitu ega võtaks ülemäära, ei lasknud Gust teda enne ära, kui Edgar oli joonud koos temaga vähemalt paar klaasi õlut. Kui Edgar lauast tõusis, tõusis ka Mirdza Pakrastin: tantsupõrandalt kostis parajasti valsiviis.

«Lähete tantsima?» urises Gust. «Noh, minu pärast mingе pealegi, ärge ainult tagasiteed ära unustage! Mina tahan täna õhtul paigal istuda.»

Edgaril polnud kavatsustki Mirdza Pakrastinit tantsima kutsuda, kuid pärast Gusti märkust ei jäänud tal muud üle kui seda teha, muidu oleks noor naine piinlikku olukorda sattunud. Ta naeratas silmadega Mirdzale ja kummardas kergelt. Mirdza vastas tänuliku naeratusega ja võttis Edgaril käe alt kinni. Ära minnes kuulis Edgar veel Gusti urinat: «Tuleb klaasid täis kallata, kaua sa ikka kuivalt istud!»

Mirdza oli hea tantsija; ta mõistis ette ära oma partneri iga järgneva sammu ja oskas rütmiga kohaneda. Ja kogu aeg, niikaua kui tants kestis, ei kadunud naeratus tema ilusalt näolt; vahetevahel vaatas ta Edgarile silma ning turtsatas mõnikord tasakesi naerma, asja ees, teist taga. See naeratus ja arusaamatud turtsatused viisid noormehe segadusse; teadmata, mida teha, naeratas ta aeg-ajalt Mirdzale tagasihoidlikult vastu. Tüdruku keha liibus julgelt vastu Edgarit, kuid silmad kogu aeg justkui uurisid teda, justkui küsisid ja kutsusid.

Kui nad lõpetasid tantsimise, oli päike loojumas luidete taha merre.

«Kui kütkestav!» hüüatas Mirdza, vaadeldes purpurpunaselt hõõguvat taevakeha. «Kui teil poleks midagi selle

vastu, siis võiksime minna luidetele päikeseloojangut vaatama.»

«Seda võib,» nõustus Edgar. «Ainult küsime oma sõpradelt, kas ka nemad ei taha sellest jalutuskäigust osa võtta.»

Mirdza kortsutas kulmu ja kehitas pettunult õlgu.

«Nagu soovite,» ütles ta.

Edgar läks laua juurde ja pani käe Gusti õlale.

«On tulnud ettepanek lõpetada laua ääres istumine ja minna randa päikeseloojangut vaatama,» ütles ta. «Kes on selle poolt, tõusku püsti!»

Gust raputas pead.

«Päikeseloojangut võime me küll ja küll vahtida homme ja ülehomme, kui oleme merel,» lausus ta. «Kas me seda veel vähe oleme näinud! Te võite Mirdzaga üksigi vaadata, aga mina istun veel siin poistega.»

Jälle kostis tantsumuusika. Krauklise Ernest võttis punapeal käest kinni ja viis ta tantsupõrandale. Laua äärde jäid ainult Gust Liepniek ja Kaarel Zvaigznit. Nagu vanem seltsimees ja omajagu ülemus kunagi, asus kapteniabi Gust Liepniek noorele madrusele õpetust ja koolitust andma igasugustes meresõitja tarkustes.

«Kõik kompassi rumbid tuleb sul kõigepealt pähe õppida, alles siis saad rooli juurde,» ütles Gust, tundes suurt rahuldust, et poiss kuulab tähelepanelikult tema sõnu. «Kursi pärast ei tule sul oma pead murda — selle ütleb kapten või mina ise. Ja kui sa sadamasuust sisse sõidad ja kuuled, kui sadamakapten hüüab: «Ahter Riiga!», siis pead sa jalamaid teadma, kuidas laeva kai äärde paigutada: esiotsaga või tagaotsaga mere poole. Seda pea sa silmas, Kaarel! Halba ma sulle ei õpeta.»

Nähes, et kellestki ei ole kaasatulijat, pöördus Edgar tagasi Mirdza Pakrastini juurde ja ütles nagu vabandades:

«Keegi ei taha tulla.»

«Ärgu tulgu,» ütles Mirdza. «Ega olegi suurt tarvidust nende järele.»

Nad lahkusid peoplatsilt just sel hetkel, kui küla poolt jõudsid sinna kaks uut peolist — Ruta Klava ja major Viktor Silujanov. Kui Edgar oleks metsa äärest tagasi vaadanud, siis oleks ta neid tõenäoliselt märganud, ja siis oleks ta aru saanud, miks Ruta ennist ei tulnud koos temaga peole: küllap ta teadis, et Viktor Silujanov tuleb täna õhtul siia, ja tahtis

teda kodus oodata. Võib-olla oleks ka Edgar siis loobunud päikeseloojangu vaatamisest, vabandanud Mirdza ees ning tõtanud Rutale ja Viktorile vastu. Ent ta ei vaadanud tagasi, ei näinud, et Viktor vaatab temale järele, vaid sammus koos Mirdzaga pikkamisi edasi luidete poole.

Nad läksid läbi välimise luideteaheliku. Edgar tahtis pöörata ranna poole, kuid Mirdza seisatas ja otsis silmadega istumiseks sobivat kohta.

«Lähme sinna,» ütles ta ja näitas käega paremale, ühele künkale, mis oli üleni samblaga kaetud. Kui nad aga künka juurde jõudsid, siis selgus, et seal polegi mugavat kohta, ja nad läksid edasi. Ja niikaua kui Mirdza otsis sobivat kohta, kus võiks julgelt maha istuda ja mis ranna poolt oleks raskesti nähtav, oli päikesekettast kaks kolmandikku juba merre vajunud ja päikeseloojangu vaatamisest ei tulnud enam suurt midagi välja.

«Mis siis,» ütles Mirdza. «Me võime natuke niisama istuda. Õhk läheb nüüd jahedamaks. Hingame seda pisut.»

Nad istusid pehmele samblale jändrike luitemändide alla ja vaatasid tükk aega merele. Edgar vaikis. Mirdza lehvitas endale taskurätikuga tuult. Korraks päästis ta oma valge siidpluusi avara kaeluse veel lahtisemaks ja lehvitas õhku oma lopsakatele rindadele. Kui ta oli asjatult oodanud, et Edgar ütleb midagi, liigutas ta ennast, nihkus Edgarile lähemale ja surus nagu kogemata oma õla vastu noormehe õlga. Siis hakkas ta endamisi ümisema üht populaarset lauluviisi, vaadeldes oma kauneid siidsukkades sääri. Lõpuks jäi ta vait, vaatas naeratades Edgarile otsa ja ohkas.

Ta tundis oma ilu jõudu ning oli harjunud, et mehed reageerivad kiiresti tema veetlusele. Mõnele jätkus ühestainsast kelmikast naeratusest, kui meeś juba süttis põlema ja hakkas nagu koerakutsikas tema järel jooksma; teised seda küll ei teinud, vaid kannatasid oma kire piina, hambad ristis, ja nende janunevad pilgud kõnelesid selgemat keelt kui mistahes sõnad: «Olen vallutatud...» Kuid miks ei võtnud tuld see ilus vaskpruun poiss, kellest ta oli sisse võetud esimesest pilgust? Miks ta ei punasta, ei kohmeta, ei ihka tema lähedust? Mis soomusrüü teda küll kaitseb? Missugusest ebatavalisest materjalist on ta vormitud, see Edgar Klava? No vaata ometi mulle otsa — julgelt ja avameelselt: kas ma pole ilus? Kas ma ei meeldi sulle? Kas sa ei ihalda mind suudelda ja oma embusse haarata? Ära kõhkle, ära karda — ma ei tõuka sind eemale... Noh, mida sa veel ootad?

Mirdza oli vait ja laskis mängida oma kehalistel võludel — see oli lihtne, ürgne mäng, mille vastu meesterahval on raske külmaks jääda, kui ta just ei kuulu mingisse ebatavalisse, ülemäära tuimade või karastatute liiki.

Muidugi, Edgar tajus Mirdza kutset, ent see äratas temas ainult kohmetuse: tal hakkas piinlik istuda nii tihedalt Mirdza kõrval, kelle kehasoojust ta tundis läbi oma pintsaku. Jah, tüdruk oli tõepoolest väga ilus. Ja Kolja Sjominil oli Tanja foto pühendusega... Kallile sõbrale... Võib-olla ei mõtle Tanja täna õhtul temale, Edgar Klavale, vaid viibib oma mõtetes Kolja Sjomini juures... Edgarit piinasid kahtlused ja oletused, kuid tema kõrval sammaldunud luitel istus ilus veetlev naine, kelle kutset ta tundis ja mõistis, vaatamata sellele, et tal polnud sellistes asjades mingeid kogemusi. Ja pealegi — kui piinlik on nii istuda, sõnakestki rääkimata!

Otsekui tihe, lämmatav udu täitis äkki kogu maailma. Selles udus ei näinud silmad enam midagi. Kuid äkitselt näis Edgarile, nagu kerkiks tema kõrval sellest udukattest ühe tütarlapse kuju ja nagu kõlaks päris tema kõrva juures Tanja tasane armas hääl: «Edži...»

Ja udu haihtus, Edgar raputas maha v õ õ r a naise nõiakütked ning tõusis püsti.

«Lähme teiste juurde,» ütles ta ja ulatas Mirdza Pakrastinile käe, aidates tal püsti tõusta. Mirdza mõistis, et ta on selle tumma võitluse kaotanud... sedapuhku. «Sellest pole midagi,» mõtles ta, «me kohtume veel lugematuid kordi. Nüüd ta siiski vahetevahel mõtleb minule ja tal tuleb harjuda nende mõtetega... küllap tuleb kord aeg, kus ta ei ole nii tugev.»

«Hästi, lähme,» vastas Mirdza tasa, naeratas Edgarile veel kord hellalt ega lasknud märgata oma pettumust. Ta raputas männiokkad riietelt maha, pistis oma käe Edgari käevangu, ja nad sammusid aegamisi peoplatsile tagasi. Kas meelega või juhuslikult liibus Mirdza Pakrastin tihedasti Edgari najale, palju tihedamini, kui Edgarile meeldis, aga poisil ei jätkunud julgust kaugemale tõmbuda, naist eemale tõugata, — tema tundeid säästes ei säästnud ta enda mainet: igaüks, kes neid nõnda koos nägi, võis neid pidada armunud paarikeseks.

Ja just sel hetkel märkaski neid Viktor Silujanov ning tahes-tahtmata pidi ta midagi niisugust arvama.

5

Viktor oli laupäeva õhtul saanud järgmiseks päevaks väljakutse sõja-õhujõudude staapi. Seal sai ta teada, et teda on määratud uuele ametikohale ühte staabi osakonda. Mõne päeva pärast pidi Viktor polgu oma järglasele üle andma ja seejärel võis ta minna korralisele puhkusele.

Tanja oli kellegi tuttava kaudu saatnud kaks väikest kingitust. Üks oli määratud Viktorile endale, teise — siidpaberisse mähitud madala karbikese — oli Tanja palunud esimesel võimalusel Edgarile üle anda. Selline võimalus avanes alles täna õhtul. Polku pidi ta ilmuma järgmisel hommikul ühel ajal uue komandöriga. Kasutades paari vaba tundi, mis olid veel jäänud tema käsutusse, otsustas Viktor Soomuste külla sõita, Edgarile Tanja kingituse üle anda ja ühtlasi veeta natuke aega Ruta seltsis, kelle vastu ta polnud möödunud suvest peale kaugeltki ükskõikne. Rutale paar päeva tagasi saadetud kirjas oli ta seda ka lubanud: siis oli ta lootnud tulla nagu ikka, kasutades järjekordset puhkepäeva, nüüd aga kujunes asi pisut teisiti — Viktor ei saanud sõita juba hommikul.

Peoplatsile jõudes nägi Viktor, kuidas Edgar läks koos kellegi naisega mereranna poole. Nende äraoleku ajal tantsis ta Rutaga paar tantsu ja märkas siis jällegi Edgarit, kes tuli tagasi, käevangus seesama noor naine, kellega ta oli ennist randa läinud. See olukord, milles Viktor neid nägi, sundis arvama, et nende vahel valitseb teatav lähedus, ja selle üle polnudki midagi imestada, sest naine oli noor ning ilus ja ka Edgar oli noor. Ei, seal poleks tõesti olnud midagi erilist, kui Viktor poleks teadnud Tanja ja Edgari suurest sõprusest: nad ju armastasid teineteist, ent see asjaolu määrab ilma mingi välise surveta armastajate käitumise, paneb peale truudusekohustuse. Kas Edgar peaks olema tõesti... muutunud? Kauaaegne lahusolek, noorus... Tanja on kaugel ja Edgar ei näe teda aastate viisi, nii võib tema kuju Edgari mälus kahvatada, ähmaseks muutuda... Aeg ja kaugus teevad oma töö.

Viktoril hakkas Tanjast kahju. Ta otsustas, et ei teata õele sellest midagi, — võib-olla laheneb kõik jälle hästi, ehk polegi asi nii, nagu ta kujutleb; selline teade teeks Tanjale valu, kuid Viktor tahtis teda säästa. Ometi läks tal endal meel kurvaks, ja see kurbus peegeldus vääramatult tema näol, mida kohe märkas ka Ruta.

«Mis teiega juhtus?» päris ta. «Miks te näete välja nii murelik?»

«Ei midagi,» püüdis noormees naeratada. «Tuli pähe üks kurb mõte. Aga nüüd on see juba möödas.»

Ruta oli hiljuti saanud kahekümne-aastaseks. Ta oli nägus neiu, tõsine ja tagasihoidlik. Välimuselt meenutas Ruta tugevasti oma isa nooremat õde Liidiat noorpõlves, vahest ainult kasvult jäi ta oma tädist pisut maha. Viktor Silujanovit veetles selle tüdruku juures kõik: tema kõnnak, kohevad pruunid juuksed, mõtlik pilk, naeratus — nii rahulik ja südamlik, käitumise otsekohesus ja tõsidus. Oma tunnetest polnud nad veel sõnakestki kõnelnud, ent Ruta teadis, et ta meeldib Viktorile, ja Viktorilegi polnud saladuseks, et ta sellele toredale neiule tähendab pisut rohkem kui head sõpra. Ühe sõnaga — mõlemal oli hea teineteise läheduses. Kirjades, mida nad ajuti vahetasid, ei olnud kirgesid möllamas ega olnud seal kohta ka lüürilistel puhangutel, kuid soojade tunnete alatooni võis tajuda igas reas.

Edgar viis Mirdza Pakrastini tagasi Gust Liepniegi laua juurde. Gust oli oma isalikud õpetused madrus Zvaigznitile juba lõpetanud ja hakanud igavust tundma, seepärast rõõmustas teda väga Mirdza ja Edgari tagasitulek.

«Võtke aga platsi!» ütles ta ja haaras kohe õllepudeli järele. Kuid Edgar raputas keelduvalt pead.

«Aitab, Gust! Ära unusta, et meil seisab täna öösel töö ees. Tunni, kõige hiljem poolteise pärast läheme merele.» Märgates Krauklise Ernestit, kes tuli oma punapeaga parajasti tantsupõrandalt, sõnas Edgar sellele: «Sina, Ernest, peaksid poole tunni pärast kutrile minema mootorit soojendama.»

«Hästi, Edgar,» vastas Ernest. «Veel paar tantsu, siis lähen ma laevale.»

Sel silmapilgul märkas Edgar rahvasummas Rutat ja Viktor Silujanovit. Ta vabandas kohe sõprade ees ja lahkus. Mirdza Pakrastin vaatas talle mõtlikult järele. Kui Gust talle midagi ütles või midagi küsis, siis mõnikord Mirdza ei vastanudki poisile, mõnikord noogutas pead ja ütles midagi niisugust, millel polnud Gusti küsimusega mingit seost. Tema mõtted viibisid vist kuskil mujal, seepärast oli ta nii hajameelne.

«Tere õhtust, Viktor,» hüüdis Edgar, kui jõudis Ruta ja Silujanovi juurde. «Kas sa oled juba ammu siin?»

Viktor pööras näo Edgari poole ja kätt ulatades vaatas

talle mõtliku, jaheda pilguga silma. Edgar taipas, et Viktorile ei valmista see kohtumine erilist rõõmu.

«Tükike aega saab ikka juba oldud,» ütles Viktor, ja tema hääl oli niisama jahe nagu ta pilkki. Nagu külm õhulaine hoovas Viktori olemusest Edgarile vastu. Edgar tundis seda kohe ja tal hakkas ebamugav. Napilt ja nagu vastu tahtmist vastas Viktor Edgari küsimustele, püüdis küll paar korda naeratada, kuid see oli tavaline viisakusnaeratus, mis kohe jälle jäljetult kustus. Viktori silmad ei naeratanud — seal asusid mõtlikkus ja nukrus.

Viktori kinnisust tundes tõmbus Edgar tagasi ja jäi ka ise mõttesse. Nad jalutasid kolmekesi paar korda ümber peoplatsi. Täna õhtul polnud neil millestki kõnelda, jutt ei tahtnud kuidagi laabuda. Ja Viktor ei maininud kordagi Tanjat.

Edgari südames tärkas sünge aimus, milleks ta oli hiljutise kohtumisega ühes Riia kaupluses juba varem psühholoogiliselt ette valmistatud: Sjomin... Viktor nähtavasti teadis Tanja ja Nikolai suhetest midagi, mida Edgari eest varjati. Võib-olla on ta nüüd muutunud liigseks ühes perekonnas... võib-olla on ta koormaks oma sõprusega...

Meeleheide rebis Edgari südant. Situatsioon rõhus teda, tal oli raske jätkata sunnitud vestlust, kus lühikesed repliigid vaheldusid pikkade pausidega ja kus vestlejad hoidusid millegipärast üksteisele silma vaatamast.

Umbes pool tundi kestis see nii, siis Edgar järsku just nagu raputas end reipamaks, sirutas oma keha ja ütles:

«Ma vabandan. Teie võite veel siia jääda, aga mina lähen riideid vahetama. Tuleb merele sõita.»

Ta surus Viktoril kätt ja läks kohe minema. Ja koos temaga lahkus peoplatsilt mitu noort poissi — kalakutri meeskonna liiget; Mirdza ja punajuukseline tüdruk jäid kohale, sest poisid lubasid, et nad sadamasse minnes tulevad veel peoplatsilt läbi.

«Kas te ei tahaks vaadata, kuidas nad merele sõidavad?» küsis Ruta.

«Heameelega,» vastas Viktor.

«Nad lähevad siit mööda,» seletas Ruta. «Ootame, kui Edgar on teised riided selga pannud, siis läheme nendega seltsis.»

Nad tantsisid veel, ja siis olid ka kaluripoisid külast tagasi. Nad läksid oma tütarlastega aeglaselt sadama poole. Edgar,

kellel nüüd olid tööriided seljas ja pikad kummisaapad jalas, ei erinenud enam millegagi oma kaaslastest. Ainult kasvu poolest paistis ta teiste hulgast silma. Ta läks koos Rein Aaboliga ja rääkis sellega elavalt. Liepniegi Gust, kes oli pannud käe hellalt ümber Mirdza piha, järgnes neile tüki maa tagant ja kudrutas tasakesi oma kallimaga. Ruta seletas Viktorile, mis inimesed need keegi on; sel kombel sai Viktor teada, et ilus naine, keda ta oli täna õhtul näinud Edgari seltsis, on Gust Liepniegi sõber ja tulevane — kõige järgi otsustades peaksid nad sügiseks abielluma. Seda oletust võis uskuda: väga südamlikult ja avalikult hoidusid nad sel õhtul kokku — seda nägi Viktor nüüd omaenda silmaga.

Nüüd jäi tal kogu see lugu siiski mõnevõrra arusaamatuks. Võib-olla polnud seal tõesti midagi tõsist... aga võib-olla on Edgar alustanud oma sõbra ja töökaaslase seljataga salajast mängu tema armsamaga? Siis oleks asi veel halvem. Viktorit hakkasid rõhuma kahtlused. Enne oli ta meelega jätnud Tanja kingituse Edgarile ära andmata — karbike oli ikka veel tema taskus. Kas ehk kätte anda? Aga võib-olla siiski mitte?

Seni kui ta nõnda aru pidas, oli juba hilja midagi teha: Edgar oli oma kaaslastega sadamasse jõudnud. Kui Edgar tekil nägi, et kutri mootor on tööks ette valmistatud ja kõik meeskonnaliikmed oma kohtadel, andis ta käsu otsad lahti päästa ja asus ise rooli juurde. Mootor hakkas töötama. Kutter pöördus vöörtääviga sadamasuu poole ja sõitis tasase käiguga merele. Saatjad lehvitasid kaldalt taskurätikutega hüvastijätuks, mõned äraõitjatest viipasid neile vastu käega või õlitatud tormimütsiga. Peagi ei paistnud väikesest laevast suveöö hämaruses enam midagi muud kui signaaltuled. Siis kadusid needki.

Oli vaikne, soe öö.

«Homme tuleb selge ilm,» ütles kaluri tütar Ruta Klava, silmitsedes merd ja taevast. «Seda kergem on neil seal merel töötada.»

6

Ning jälle veeresid päevad ja ööd. Väike kalalaev ristles lahe lainetel, kalurid tõmbasid ühe loomuse teise järel. Mõnikord tegid nad terved päevad otsa tühja tööd, teinekord puistasid kutri lastiruumi paari traalimisega täis ja võisid rikkaliku

saagiga koju sõita. Augusti keskpaigaks oli Edgar Klava lülil juba kolmanda kvartali püügiplaan täidetud. Vaiksed päikesepaistelised päevad vaheldusid karmide augustitormidega, mil põhjatuul ajas lahte kokku suuri lõheparvi. Tormi ajal töötas kutri meeskond kaldal, korrastas traalnootasid ja laeva, aga niipea kui torm hakkas raugema, läksid nad merele ning ei hoolinud tööl kellast ega kalendrist. Traalpüügi väärtus oli nüüd tõestatud, ükski skeptik ei teinud enam katset viriseda ega läbikukkumist kuulutada.

Selgetel suveöödel unistas Gust Liepniek keset merd oma kaunist mõrsjast. Ta oli nii õnnelik, et ei suutnud vaikida, vaid sundis sageli Edgaritki kuulama oma iseteadlikke vaimustusavaldusi Mirdza Pakrastinist, tema oivaliselt heast iseloomust ja ilusast elust, mis neid mõlemaid ootab. Edgar kuulas, kiitis lakooniliste märkustega sõbra jutule järele ja kadestas südamepõhjas Gusti: kui õnnelik ta on ja kui hea on tal nii unistada, kui tema armastuse allikas on lähedal ja ta võib teda nii sageli näha! Seevastu tema, Edgar Klava... kahtlused ja oletused, igatsus ja meeleheide, sünged aimused, mis võisid hulluks teha...

Sellest ajast peale, kui Edgar viimati nägi Viktor Silujanovit, polnud ta Tanjale kirjutanud, sest Tanja veetis oma suvevaheaega isa juures — kuskil Nõukogude Liidu läänepiiril. Ka ei teadnud ta, kuidas Tanjale praegu kirjutada, sest Nikolai Sjomini kuju seisis kogu aeg tema vaimusilma ees ja Tanjale mõeldes meenus Edgarile igakord paratamatult ka Sjomin.

Aga kui kalakutter sadamasse tagasi jõudis, vaatasid Mirdza Pakrastini rohekad silmad ikka ja jälle Edgarile vastu — uurivalt, küsivalt ja ikka veel kutsuvalt: «Kas sa pole veel jätnud kõhklemist? Millal sa tuled minu juurde?» Kuid poiss ei pööranud talle ikka veel rohkem tähelepanu kui mistahes teisele tuttavale tüdrukule. Liepniegi Gust aga oli nii pime, et ei näinud midagi — Mirdza truudusele oli ta kaljukindel. Kuid ükskord augusti lõpul näis ka Gust olevat segaduses ning õnnetu, sest Mirdzal juhtus kombinaadis suur pahandus. Kui nad merele jõudsid, istus Gust parajal silmapilgul Edgari kõrvale lastiruumi luugile ja kurtis oma suurt muret.

«Tead, Edgar, missugune sant lugu,» kõneles Gust, «Mirdza lõikas endale kevadel sõrme. Et kilude pakkimisel ei läheks haava sisse mustust ja soola, sidus ta sõrme puhta valge lapiga kinni. Sa tead ju, kui osavalt Mirdza töötab, — kilutsehhis ei saa ükski pakkija talle ligilähedalegi. Endal sõrm haige, aga töötas ikkagi edasi ja teenis rohkem kui keegi teine tsehhis. Töötuhinaga ei pannud ta ükskord tähelegi, kuidas lapp tuli haige sõrme ümbert ära ja kukkus kilukarpi. Karp läks kaalu peale, sealt lattu ja pärast laagerdamist müügile. Ja mõtle ometi, Edgar, üks ostja — kusagilt Ceesise või Valmiera kandist — leidis sellest karbist väikese nartsu ja tõstis kisa. Karp saadetakse Riiga, sealt kombinaati Knospinile ja see hakkab muudkui süüdlast otsima. Iga karbi kaane sisse pressitakse ju täitmise kuupäev ja veel mõned märgid. Eks nende järgi ole lihtne kindlaks teha, missugune pakkija on karbi täitnud. Muidugi tuli sellest Mirdzale nüüd suuri pahandusi. Knospin oli käskinud tootmisnõupidamise kokku kutsuda, kõik kargasid Mirdzale kallale, hurjutasid ja noomisid — palju ei puudunud, et oleks töölt lahti lastud. Aga tema on ju nii tundeline... nutab ja ei tea, kuhu häbi pärast pugeda, lihtsalt hale vaadata seda piinlemist. Kes siis võis arvata, et selle pisikese lapikese pärast tõuseb nõnda suur kisa. Kõige parem pakkija — ja nii inetu asi.»

«Pole midagi parata, Gust,» ütles Edgar, «peab töötama tähelepanelikumalt. Arvan, et Mirdzale on see lugu õpetuseks.»

«Seda peab ta kogu eluaeg meeles!» kinnitas Gust. «Nii tundliku südamega inimene võib tühise asja pärast haudagi minna.»

«Nõnda hull see asi nüüd küll ei ole,» naeratas Edgar. «Kui Mirdza edaspidi hästi töötab, küllap siis seltsimehed annavad talle selle lohakuse andeks ja unustavad ära.»

«Kuid ta ise ei saa endale andeks anda, ja see on see kõige hullem. Piinleb, ei leia rahu päeval ega ööl.»

Kui kutter järgmisel õhtul kalapüügilt tagasi jõudis ja Edgar kaldal jälle Mirdza Pakrastinit silmas, ei andnud miski tunnistust sellest, et Mirdza oleks nii hirmsasti piinelnud, nagu Gust väitis: ta naeratas, nagu oli naeratanud varemgi, ja vaatas niisama mahedalt nagu alati Edgarile otsa.

Kui Edgar koju jõudis, leidis ta oma toas laua pealt Tanja kirja. Üksi jäädes rebis ta ümbriku lahti ja neelas nagu näljane iga sõna, mis kirjas seisis.

«Edžikene, mis on sinuga juhtunud? Miks sa vaikid? Kas sa oled haigeks jäänud ega saa kirjutada mõnda rea-

kestki? Või oled kaugesõidul ega saa mulle sellepärast kirja saata? Tahaksin väga teada, kuidas sa elad, — kõike, otsast lõpuni. Loodan, et sa jutustad mulle sellest.

Ise ma jõudsin alles nüüd koju tagasi — terve kuu elasin isa ja Sofia Ivanovna juures, magasin kogu talve eest, suplesin ja päevitasin meeletult. Kindlasti ei tunneks sa mind praegu äragi, kui ma sulle tänaval vastu tuleksin: olen pruuniks põlenud nagu mustlane. Varsti võtan noodid välja ja hakkan õppima Chopini skertsot b-moll — kui me järgmine kord kohtume, siis mängin sulle seda imekaunist pala. Ma tean — sa ei suuda seda ükskõikselt kuulata, see on äärmiselt dramaatiline, peab ainult oskama vaimustusega mängida.

Lähemal ajal ootan Viktorit külla — ta tuleb komandeeringule, ja siis kuulen ma temalt sinust pisut rohkem — kõike, mida sa ise ei taha mulle jutustada. Kas Viktor andis sulle üle minu väikese kingituse? Kuidas see sulle meeldib? Tühine asjake see muidugi on, aga võta arvesse, et mina ise oma kätega tegin selle.

Jää terveks, Edži, ja ära mind hoopis ära unusta, samuti nagu mina ei unusta Sind.

Tanja, ikka samasugune nagu varem.»

«Ikka samasugune nagu varem...» mõtles Edgar. «Aga missugune? Ja mis kingitus see on, mille Viktor pidi mulle üle andma? Miks ta seda ei teinud?»

Palju igasuguseid küsimusi tekkis tema peas, kuid ta ei leidnud ühelegi vastust.

Sel ööl istus Edgar kaua laua taga ja kirjutas Tanjale vastust. Tanja soovile vastavalt kirjeldas ta üksikasjaliselt oma elu viimasel ajal, oma püügiretki, kohtumist Viktoriga. Teatas sedagi, et ta pole Tanja kingitust kätte saanud — Viktor vist unustas edasi andmata. See oli sõbralik, kuid tagasihoidlik kiri: Edgar kartis väljendada oma tundeid, mis Tanjale polnud võib-olla enam nii vajalikud kui varem.

...Paari nädala pärast abiellus Gust Liepniek Mirdza Pakrastiniga. Varsti seejärel võeti Edgar sõjaväkke aega teenima.

7

Kalatööstuse instituudi õpingute kõrval jätkas Tanja oma klaverimänguoskuse täiendamist. Tema edusammud olid nii silmanähtavad, et Moskva konservatooriumi dotsent, kes temaga töötas, püüdis Tanjat mõjutada, et ta jätaks õpingud instituudis sinnapaika ja pühenduks täielikult muusikale.

«Kahte isandat ei saa teenida ühel ja samal ajal,» ütles ta. «Kalade ümbertöötamise võib selgeks õppida iga püüdlik inimene, ent mitte igaühele pole loodus kinkinud sellist musikaalsust nagu teile. Te ei tohi seda ignoreerida.»

«Ega ma ignoreerigi,» vastas Tanja. «Klaver meeldib mulle ja ma õpin mängima nii hästi kui võimalik, aga see ei tähenda veel, et minust peaks saama elukutseline muusik.»

«Kuid te võiksite kaugele jõuda!» käis dotsent peale.

«See pole minu elu eesmärk,» ei andnud Tanja järele.

«Aga mispärast te peate oma elu eesmärgi siduma kaladega?»

Sellele küsimusele põhjaliku vastuse andmisest põikles Tanja kõrvale, kuid jäi oma otsuses kindlaks, ja lugupeetud dotsendi püüded tema veendumust kõigutada olid asjatud.

Kodus kordas Tanja klaveriharjutusi ja ruttas enne õppeaasta algust läbi lugema mõningaid raamatuid, milleks ta varem polnud mahti saanud. Ja siis sai ta Edgari kirja. Kui kiri oli läbi loetud, ei saanud Tanja enam millestki aru: miks selline tagasihoidlik, peaaegu ametlik toon? Kuhu on jäänud Edgari mahe huumor? Miks on iga tema sõna nii tõsine, nii silutult viisakas? Mis on talle sisse läinud, mis kärbes on teda hammustanud? Tanja püüdis meelde tuletada oma eelmisi kirju ja üldse oma käitumist viimasel ajal: võib-olla on ta endale lubanud midagi mõtlematut, mida Edgar võis mitut moodi tõlgitseda? Kuid ta ei suutnud midagi halba meelde tuletada. Edgari jahedus oli Tanjale valus, aga kuna ta tundis, et ta ei ole midagi halba, laiduväärset ega vääriti mõistetavat teinud, ei suutnud ta leida seletust Edgari muutumisele.

«Võib-olla ootas ta mind sel suvel külla?» mõtles Tanja. «Pisut varem oleksin ma võinud sõita — vähemalt paariks päevaks —, kuid nüüd on hilja. Miks ta ei räägi sellest sõnakestki oma kirjades? Oleks võinud ometi öelda ilma keerutamiseta: tahan sind näha. Ja ma oleksin mõistnud, mis on vaja teha. Aga kui asi ei seisagi selles? Kui on veel midagi...

võib-olla... teine... tütarlaps? Niisugusel juhul võib välja tulla, et mina topin end temale peale...»

Tanja mõistis ainult seda, et tema elus on midagi sõlmi läinud, on tekkinud ootamatu komplikatsioon, mida pole võimalik lahendada enne, kui on saadud teada komplikatsiooni enda iseloom.

Nii vaevles ta kuni venna tulekuni. Tanja päris Viktorilt üksikasjaliselt kõike, mis ta on Soomuste külas näinud ja kuulnud. Viktor jutustas seda ja teist, andis Tanjale üle tervitused Klava Rutalt, kuid õe küsimusele Edgari kohta vastas ta väga põiklevalt:

«Ta on nüüd kalalaeval kapteniks. Nagu ma aru saan, on Edgaril palju tööd — enamasti on ta merel.»

Tanja taipas, et Viktor varjab tema eest midagi, ja tema rahutus kasvas veelgi suuremaks.

«Kas sa minu kingituse andsid Edgarile üle?» küsis ta.

Viktor kohmetas ja lõi silmad maha.

«Kahjuks ei, Tanja...»

«Mispärast? Sa ju said temaga kokku.»

«Ei olnud sobivat momenti.»

«Mis mõttes? Selle karbikese oleksid saanud talle kätte anda ükskõik kus kohas.»

«Muidugi oleksin saanud. Aga nii see tuli välja...»

«Viktor!»

«Jah, Tanja!»

«Vaata mulle silma ja vasta: kas sa oled tõesti minu vend ja sõber?»

Viktor täitis Tanja nõude, vaatas talle silma ja naeratas kohmetult: «Kas sa seda siis veel ei tea?»

«Miks sa ei räägi mulle kõike?» küsis Tanja. «Ma tean, et seal on midagi juhtunud. Sinu silmist võib lugeda. Miks sa varjad seda minu eest? Miks sa nii teed, Viktor?»

Siis andis Viktor alla ja rääkis kõik ära, mis ta oli tol õhtul kalurikülas näinud.

Tanja nägu läks pilve. Teda solvas sügavalt see, mida Viktor rääkis Edgarist ja võõrast ilusast naisest, kuid ta oli liiga uhke, et oleks kas või ühe sõnagagi näidanud oma valu ja solvumist. Tanja ajas oma pea püsti ja justkui kivines. Seda nähes kahetses Viktor, et oli õe pealekäimisele järele andnud ja talle jutustanud oma pealiskaudsetest tähele-

panekutest. Võimalik, et sellel juhtumil oli täiesti tahtmatu, juhuslik iseloom.

«Arvan, et sul pole põhjust seda üleliia südamesse võtta,» sõnas ta, kui oli tükk aega asjatult oodanud, et Tanja pärib temalt veel midagi. «Võib-olla polnudki seal midagi tõsist ega hukkamõistetavat. Tuttavad inimesed, tantsuõhtu... mis seal siis erilist, kui...»

«Jah, muidugi...» vastas Tanja. «Sinule pole seal mitte midagi erilist, aga mulle...»

Viktor jätkas:

«Ära rutta järelduste tegemisega, Tanjuša! Mina võin eksida, aga sina ei tohi eksida. Kõige parem oleks, kui te mõlemad räägiksite südame pealt kõik ära. Tooge kõik lagedale, mis on hinge kogunenud. Pole võimatu, et Edgarilgi on sulle mõni väike arve. Ja veel arvan ma, et see pole õige, kui te nii harva kokku saate — mitme aasta kohta üks kord. Vanad muljed haihtuvad, kahvatavad, aga uusi teil teineteisest pole. Me ju kõik muutume elu käigus, Tanja. Ka sina... ja ka Edgar.»

Viktorile näis, et tema sõnad rahustasid Tanjat. Ent mis rahu võis praegu olla tüdruku hinges, mille nii äkitselt ning hoolimatult oli põhjani pahupidi pööranud ähvardava ohu tume keeris!

«Edži...» sosistas Tanja üksi jäädes. «Kas sa tõesti peaksid mind unustama? Kas meie sõprus, meie helged unistused olid ainult mööduv episood, mida võib minema uhta esimene kirelaine! Ja kas tõesti läheb nii, et me ei pane vastu aja katsumusele? Kui me juba praegu oleme nii nõrgad, kuidas peaks meil siis jätkuma jõudu, püsivust ja truudust kogu eluajaks? Kui nii, siis on parem, et pettumus äratab meid otsekohe praegu, mitte elu poolel teel. Aga kui see on arusaamatus, liialdava ettekujutuse vili, siis... siis...»

Tanja oli üliõnnetu ja sügavalt vapustatud. Piinarikka ning rahutu öö järel, kus mõistus õhtust hommikuni kõneles tunnetega ja solvatud neiuuhkus võitles kannatliku südamehäälega, mis oli valmis kõike andestama ja ennast ohverdama, otsustas ta lõpuks siiski mitte kiirustada lõplike otsuste ning järelduste tegemisega, enne kui ta pole kõigest Edgariga kõnelnud. Viktor oli talle õhtul seda nõu andnud ja Tanja teadis, et vend armastab teda ning soovib talle kõige paremat. Ka Edgari vastu polnud Viktoril algusest peale vähematki eelarvamust —

venna otsekohesust võis selles küsimuses uskuda. Mitte rutata... vastu pidada aja katsumusele... olla puhas ja vaba igas suhtes kuni instituudi lõpetamiseni ja seejärel küsida elult lõplikku, otsustavat vastust. Alles siis peab toimuma otsustav kõnelus Edgariga. Kui Edgar jõuab teda selle ajani oodata ja vastu pidada, ainult siis maksab temaga üldse kõnelda; kui ei, — siis pole ta väärt, et teda armastatakse... et Tanja on teda kogu aeg armastanud ja armastab ikka veel kõigi kahtluste ning kibeduse kiuste.

Väikese oma käega tehtud kingituse, mida Viktor polnud Edgarile andnud, võttis Tanja tagasi: ka selle ta kas annab Edgarile või jätab andmata — olenevalt sellest, milline Edgar on. Teinud niisuguse otsuse, jäi Tanja rahulikumaks ja pühendus tervenisti õpingutele: mida raskem oli töö ja mida vähem jäi vaba aega, seda kergem oli käia seda kahtluste ja kõhkluste teed, mis veel ees seisis.

Varsti sai Tanja teate, et Edgar on võetud sõjaväeteenistusse. Nüüd jäi ta veelgi rahulikumaks.

8

Edgar Klavale sai osaks au oma sõjaväeteenistus läbi teha samas polgus ja samas roodus, kus oli Suure Isamaasõja ajal teeninud tema isa. Oskar Klava sõjakaaslastest oli roodu jäänud ainult üks rühmakomandör ja kaks vanemseersanti — kõik teised komandörid olid uued mehed.

Gust Liepniegil tuli vastuvõtukomisjoni ette astuda koos Edgariga ja ta rõõmustas juba, et saab teenida koos oma lapsepõlvesõbraga, koos tulevad nad pärast ajateenistust jälle koju tagasi ning teevad suuri tegusid maal ja merel. Ometi ei tulnud ühisest sõjaväeteenistusest ja ühisest tagasitulekust midagi välja: vastuvõtukomisjon leidis Gustil ühe füüsilise puuduse, mille olemasolust muidu tervisest lõkendaval poisil endal aimugi polnud, ja ta praagiti välja. Poiss nagu tamm, ei tea, kuhu oma jõudu panna, aga käi nüüd praagi nimega ringi sellesama tühja asja pärast, et sinu jalatallad pole täpselt niisugused, nagu on ette nähtud mingisugustes eeskirjades, ja veel sellepärast, et vastuvõtukomisjoni arstid on viimased formalistid: neid huvitavad ainult kõiksugu füüsilised pisiasjad, aga mis toimub inimese hinges, kui teda

viiakse ühest kategooriast üle teise, — see on neile täiesti ükstapuha.

Varsti pärast Edgari sõjaväkke minekut juhtus äpardus Aaboli brigaadi uue mootorlaevaga. Püügiretkelt tagasi tulles sattus see tüürimehe tähelepanematuse tõttu kaldale liiga lähedale ja põrkas vastu veealust kivi. Inimesed küll pääsesid, kuid uus ilus kinnine mootorlaev läks kõige täiega põhja — koos võrkude ja püütud kaladega. Juhtumist kuuldes võttis Oskar Klava telefoniühenduse ministeeriumiga ja palus päästelaeva välja saata, ise aga ajas päästelaeva ilmumist ootamata jalule kõik Aaboli brigaadi vabad mehed. Mitme mootorpaadiga sõitsid nad õnnetuskohale. Koht leiti kergesti üles ja alustati kohe päästetöid. Tuuker oleks nüüd olnud kulda väärt, aga õnnetuseks tõusis paks udu ja päästelaev ei saanud merele sõita.

Kogu öö töötas Oskar koos teiste kaluritega merel. Neil läks korda põhjavajunud mootorlaeva veealuste kivide tagant välja tõmmata ja mööda põhja rannajoomeni vedada. Mootorlaeva katkise põhja võis ära parandada nädala ajaga, suurem osa võrke ja ankruid, mis olid õnnetuse silmapilgul tekil olnud, korjati samuti kokku, ainult kogu saak oli läinud ja Oskar Klava pidi esimest korda elus haigevoodisse heitma ning kümmekond päeva kodus olema — uue mootorlaeva päästetöödel oli ta end ära külmetanud ja saanud tüütu gripi.

See oli täiesti kujuteldamatu, rumal ning talumatu olukord: täiejõuline mees, kes polnud oma elus harjunud päevagi jõude olema, põdema ja rohtusid neelama, pidi tegevusetult lamama soojas voodis, temperatuuri mõõtma ja kannatlikult ootama, millal lõpeb see rumal nohu, vaikib köha ja pea ei käi enam ringi, kui end istukile ajad. Tookord rindel, kui pärast haavatasaamist tuli mitmed nädalad hospidalis lamada, oli hoopis teine asi: siis Oskar mõistis, et see on möödapääsmatu, et haav tuleb terveks ravida, alles siis võib mõelda rivisse tagasiminekule. Aga nüüd — inimesed töötavad, mehed lähevad merele, heidavad võrke, traalivad, parandavad püüseid, veavad saagi vabrikusse... kogu kolhoos askeldab nagu sipelgapesa ja sinu silma on vaja igal sammul; sajale suurele ja väikesele tarvidusele on sul vaja õigeaegselt mõelda, muidu hakkavad tööd takerduma, mõni asi unustatakse, mis lõppkokkuvõttes mõjutab aasta-püügiplaani täitmist.

Ei, Oskar ei osanud jõude lamada ja haige olla, aga et

see oli paratamatu, siis tegi ta seda, hambad risti, oli närviline ja pahur kogu maailma, kuid kõige rohkem veel iseenda peale.

«Mida see tähendab, Anita?» rääkis ta. «Miks ma enne-malt võisin nädal otsa järgemööda merel külmetada ja ligu-neda, kuid nohu ega muud tõbe ei hakanud mulle külge, aga nüüd: ainult ühe öö seisin higise seljaga tuule käes — ja juba gripp kallal! Kas ma tõesti hakkan juba... vanaks jääma?»

Anita hoolitses tema eest ja viibis suurema osa päevast kodus Oskari voodi ääres. Varem polnudki neil võimalust ega nii palju aega kahekesi igasuguseid asju arutada. Ja kes teab, kas nad kunagi varem olid nii sügavalt tunnetanud oma lähedust ja vastastikust kiindumust nagu neil Oskari haiguse päevadel. Oskar võttis Anita käe ja hoidis seda kaua oma kuumade sõrmede vahel, — tal oli lõpmata hea tunda, et tema kõrval on kõige lähedasem ja kõige ustavam sõber, kes on valmis temaga jagama kõige raskematki saatust ja kes ei jäta teda iialgi maha, mis ka iganes ei juhtuks.

«Vanaks?» naeratas Anita kurvalt ja pühkis Oskari higist otsaesist. «Sa ei oska üldse olla vana.»

«Aga kui ma siiski jään vanaks ilma oskamatagi?» ohkas Oskar.

«Ei ole veel juttugi vanadusest, Oskar. Me ainult ei ole enam nii noored nagu varemalt. Seepärast tuleb meil hakata harjuma sellega, et pole enam seda jõudu ja vastupidavust, mis oli tookord, ja et ühest kui teisest asjast tuleb hakata loobuma, jätta neile, kes on meist nooremad. Pole ju halb see noor põlvkond, kes on üles kasvanud meie silme all.»

«Ei, Anita, see ei ole halb,» nõustus Oskar. «Noored pole vanadest halvemad. Nemad algavad sealt, kus meie oleme poolel teel, ja lähevad meist palju kaugemale. Ega mul ole kahju ja ma ei kadesta selle noore põlvkonna teed, aga — oh! — kuidas tahaks koos nendega veel välja minna suurele merele, võib-olla isegi ookeanile... Nad teevad seda, küll sa näed, Anita. Oota ainult, kui Edgar sõjaväest koju jõuab!»

«Ja mis sellest, Oskar? Sinu poeg teeb seda, mida olud ei lase sul endal teha. Sinu kogemusi ja elutarkust on vaja siin, kodus, kus tuleb juhtida kahe küla elu ja arengut. Siin võid sa ühiskonnale palju rohkem anda kui siis, kui sa seod ennast ühe üksiku kalalaevaga ja uitad sellega võõrastel vetel. Jäta see Edgarile, Liepniegi Gustile, Banderi Gunarile ja

teistele kaluripoegadele. Või arvad sa, et nende peale ei või kindel olla?»

«Võib küll kindel olla, Anita, sul on õigus,» lausus Oskar Anita kätt silitades. «Jah, sul on õigus, — me ei ole enam nii noored kui enne ja sellega tuleb harjuda. Peame harjuma sellegagi, et osa meie ülesannetest aktiivses elus tuleb nüüd usaldada meie lastele. Meie oleme neid kasvatanud, sellepärast tuleb meil ka vastutada selle eest, kuidas nad täidavad oma kohustusi elus.»

«Arvan, et nad tulevad sellega üsna hästi toime.»

«Ruta pärast olen ma rahulik,» tunnistas Oskar. «Ta on tasakaaluka loomuga. Edgari pärast polnud mul varem ka erilist kahtlust. Tööd ta armastab, koolis õppis hästi, oma seltsimeestega saab läbi ja tal pole ka kombeks kõrtse mööda laaberdada. Ainult südameasjad on tal vist korrast ära, aga kui need pole korras, siis hakkab kohe lonkama palju muudki. Kas Edgar üldse võib leida endale paremat sõpra kui Tanja? Miks ta ei ole temaga rahul? Mida ta otsib Pakrastini Mirdza juurest? Kogu küla räägib, et ta käib läbi selle naisega. See teeb mu meele kibedaks.»

«Mirdza Pakrastin?...» imestas Anita. «Selles punktis oled sa pisut elust maha jäänud, Oskar!»

«Mis mõttes, Anita?»

«Möödunud pühapäevast peale ei ole Soomuste külas enam ühtegi Mirdza Pakrastinit... vaid on Liepniegi Mirdza.»

«Ära räägi!» tõusis Oskar voodis üllatusest istukile. «Ta abiellus Liepniegi Gustiga?»

«Nii see on,» vastas Anita. «Südamevalust, et ei võetud aega teenima, otsustas Liepniegi Gust jalamaid perekonna asutada. Arvan, et neist saab õnnelik paar.»

«Siis ei olnud Edgaril Mirdzaga küll midagi tõsist,» sõnas Oskar mõtlikult. «Muidu poleks tüdruk nii kergesti ja ruttu Gustile läinud.»

«Muidugi polnud midagi tõsist,» ütles Anita. «Arvan, et sinu kibestusel pole alust.»

«Siis on ju kõik hästi,» ütles Oskar. «Aga nüüd, mu kallis eit, ole nii kena ja tee mulle üks heategu! Teata Kristap Liepniegile ja teistele brigadiridele, et nad tuleksid täna õhtul minu poole! Ma pean teadma, mis ilmas sünnib, kuidas elab kolhoos...»

«Sa tead, et arst keelas...»

«Ma ei oska nii haige olla, nagu arstid soovivad. Kui nad pole minu teguviisiga rahul, las nad siis tulevad ja pikutavad minu asemel voodis, mina tõusen üles ja lähen randa. Tehtud, Anita?»

«Mis sinuga küll peale hakata,» puhkes Anita naerma. «Küllap tuleb brigadirid kutsuda, kui sa nii kategooriliselt käsed.»

Oskargi hakkas naerma ja muigas pisut kavalalt.

«Sa ise ütlesid, et see pole veel vanadus, vaid me pole ainult enam nii noored nagu ennemalt. Ärgu ta arvaku, see vanadus, et ta jaksab meist kunagi võitu saada. Nii lihtsalt tal see korda ei lähe!»

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

1

Möödus veel kolm aastat...

Elu ei seisnud paigal, samuti nagu inimesedki, elu loojad. Lastest said noored, noored küpsesid meesteks — elupuu haljendas ja õitses igavesti, selle okstel pakatasid alatasa pungad, alatasa lõid lahti uued lehed ja puhkesid toredad õied. Ja ikka tekkis midagi uut, mida alles eile veel polnud.

Mõndagi uut oli selle ajaga tekkinud ka selles võrdlemisi väikeses maailmas, millest jutustatakse käesolevas raamatus, — ka seal ei seisnud elu paigal. Kui inimesel oleksid tiivad ja kui ta võiks ühel päeval linnulennult vaadata Läti randa täies ulatuses — alates kõige lõunapoolsemast punktist Leedu piiri ääres ning edasi mööda Balti mere ja Riia lahe rannikut kuni kõige põhjapoolsema servani, kus algab Eesti, — siis näeks ta igal pool midagi niisugust, mida seal varem pole olnud ja mille kiire, tormiline tekkimine annab ilmekat tunnistust nõukogude elu ammendamatust loovast jõust, selle lakkamatust ja pidurdamatust tõttamisest ülesmäge.

Igas asulas kerkib tänapäeval vana kõrvale uhkelt uus. Luidete ja männikute varjus konutab veel vanu kalasuitsutuskodasid ja süngeid, eemaletõukavaid hagerikke, mida kunagi nimetati uhkelt vabrikuteks; ja sealsamas kõrval või vaatekauguses seisavad uued ilusad ehitused, moodsad kalatöötlemistehased ja kombinaadid mitmesuguste tsehhidega, külmutushoonete ja jõujaamadega. Kui neid mõnes kohas veel ei ole, siis võib seal näha kas suuri ehitusmaterjalide virnu või poolvalmis suuri hooneid, mis annavad tunnistust, et varsti seisab ka siin mõni uus tehas. Kui mannetu ja haletsus-

väärne näib mineviku au ja hiilgus selle uue kõrval! Mustad, tahmased suitsutuskojad — ja kombinaatide võimsad valged korpused; röötsakil, pooleldi kokkuvajunud võrguonnid — ja kolhooside avarad võrgukuurid kõrgete lagede ning heledate akendega, — siin on inimestel villand pimedusest ja nad armastavad valgust; vanad haisvad petrooleumisussid — ja heledad elektrilambid; pehkinud risu, vanad võrgu- ja noodapaadid — ja uued võimsad mootorpaadid, kinnised mootorlaevad, kalapüügikutrid, traalerid, seinerid[1] ja külmutuslaevad, mis toimetavad kalurite saagi värskelt linna...

Läti rannas on neil aastatel asutatud mitmed mootorkalapüügijaamad, mis teenindavad kalurikolhoose Liepajast Ainažini. Mootorkalapüügijaam on oma tegevuse iseloomult midagi masina-traktorijaama taolist; vahe on ainult selles, et traktorite ja kombainide asemel on mootorkalapüügijaamadel laevad, mis künnavad mere laia välja ja koguvad oma rikkaliku lõikuse tema sügavustest. Mootorkalapüügijaam on riiklik ettevõte. Riik annab kalurikolhoosi käsutusse kalapüügilaevastiku ja püügiriistad — võrgud, noodad, seisevnoodad ja traalnoodad, varustab kütteainega. Kolhoos annab omalt poolt töökäed — kalurid kutrite, traalerite, mootorlaevade ja -paatide meeskondadeks. Kalurid kalastavad riigi püügivahenditega ja annavad oma saagi riigi kalatöötlemistehastele.

Kui me heidaksime täna pilgu Soomuste külla, et näha, missugune see nüüd on ja kuidas rahvas seal elab, siis leiaksime sealgi palju uut. Kalakombinaat on nüüd täielikult valmis ja töötab täie koormusega. On püstitatud mitmeid suuri elumaju, ehitatud klubihoone, kus on näitelava ja peosaal viiesajale vaatajale. Sadama lähedale on kerkinud nägus ühiselamu kaluribrigaadidele, kes tulevad kaugelt siinsetesse vetesse kalastama. «Uue Elu» kolhoosnikud on ehitanud palju uusi maju. Õuedel võite näha «Pobedasid» ja «Moskvitše», ning seal, kus neid pole, leiate tingimata mootorratta. Õhtuti mängib raadio; mõneski majas harjutavad noored äsja ostetud klaveril.

Suurpüügi ajal on «Uue Elu» brigaadidel merre paigutatud kokku umbes kolmkümmend seisevnoota. Iga päevaga võtab traalpüük üha suurema ulatuse. Vanade puuvillasest lõngast võrkude asemele tulevad uued kaproonvõrgud. Laupäevaõhtuti istub Soomuste ja Pudumi rahvas veoautole, et sõita ühiselt Riiga teatrietendusi vaatama või häid kontserte kuulama. Kalurite pojad ja tütred tahavad niisama riides käia nagu linnanoored, neil on hoopis teised kultuurinõuded, kui olid nende isadel ja emadel mitte kuigi kauges minevikus. Kuid ärge arvake, et isad ja emad tahavad oma lastest maha jääda! Klaverimängu õppida on neil muidugi hilja, kuid andke neile hea raadioaparaat, näidake uut filmi, näidendit, ooperietendust; ka riides käia ei taha nad ükspuha kuidas, vaid ainult nii, nagu on kohane kultuursele inimesele. Kaluri korteris leiame vana kirikulauluraamatu ja evangeeliumi asemel mitmesuguseid ajalehti, ajakirju ja raamatuid, ilukirjanduse kõrval ka erialaseid brošüüre kaluri kutsetööst. Palju laiemaks on muutunud läti kaluri huvidering, palju sügavamat sängi mööda voolab tema uus elu. Et seda näha ja mõista, selleks pole sugugi vaja tiibu, pole vaja elu jälgida linnulennult — te märkate seda niisama hästi mööda Soomuste ja Pudumi küla jalutades. Aga kui teil oleks aega ja tahtmist niisugust jalutuskäiku jätkata põhja või lõuna suunas ning kui te heidaksite pilgu eesti ja leedu kalurite majadesse, siis leiaksite seal peaaegu kõike sedasama, mis siin, sest eesti ja leedu rahva ellu on tulnud needsamad ajad ja toonud neidsamu muutusi, mis on tuntud läti rahvale.

2

Ansis Knospinile ei olnud määratud juhatada Soomuste küla kalakombinaati pärast selle täielikku valmimist: Mitsil jäid kopsud tõsiselt haigeks ja arstid soovitasid tal elama asuda merest kaugemale, sest niiske õhk mõjus halvasti tema tervisele. Viimastel aastatel oli Mitsi märgatavalt muutunud ja rahulikumaks jäänud. Ta ei haaranud enam nii meeleheitlikult lahkuva elu varrukast kinni, ei püüdnud oma kaduvat ilu tasa teha kirevate rõivaste ja kosmeetiliste vahenditega. Paratamatusega leppides ta justkui häälestas end ühest helistikust ümber teise, ning — ime küll! — leidis küllaltki palju meeldivat ka vanema naise auväärses seisundis. Knospinite kasupoeg Eerik käis juba koolis ja tema edusammud valmistasid kasuvanematele palju rõõmu, eriti Mitsile, kes osaliselt kirjutas need oma pedagoogiliste võimete arvele.

[1] Seiner — laev, mis teostab kalapüüki seinnoodaga. — *Tõlk.*

Nad kolisid Soomuste külast vabariigi keskossa, kus oli kuivem õhk. Knospin sai seal ühe rajooni tööstuskombinaadi direktoriks. Kalakombinaadi etteotsa asus Oskar Klava, kalurikolhoosi esimeheks sai Kristap Liepniek. Tehnoloog Butenko töötas juba paar aastat kalatöötlemistehase direktorina Riia lahe Kuramaa rannikul, kuid oma vanade sõpradega oli ta tihedais sidemeis: pidas kirjavahetust, sõitis aegajalt külla, ja kui Soomuste mehed läksid oma kutrite ja mootorpaatidega sealsetesse vetesse kalastama, oli igaüks neist Butenko majas teretulnud külaline. Banderi Andra, kes kandis nüüd Tumanova nime, oli lõpetanud kalatööstuse tehnikumi kaugõppe-osakonna ja töötas Butenko lahkumisest peale tema kohal kombinaadi tehnoloogina. Tema mees — virtuoosne kaanetaja ja suurepärane laulja Sergei Tumanov — oli kasvatanud endale väärilise asendaja kaanetamismasina juurde, ise aga oli ta õppinud mehaanikuks ja sõitis nüüd selles ametis keskmisel kalatraaleril, mida juhtis Edgar Klava.

Gust Liepniek, kellele kaunis Mirdza oli hiljuti kinkinud poja, oli oma isaseisusele hirmus uhke ega väsinud jutustamast kõigile, kes tahtsid teda kuulata, milline vahva, ilus ja imeandekas poiss on tema poeg Edgar.

«Oodake ainult, kui ta pisut kasvab, siis hakkavad tüdrukud talle karjas järele jooksma!» Meeleldi oleks ta lisanud: «Niisama nagu nad omal ajal minule järele jooksid,» kuid see poleks olnud tõega kooskõlas — ühelegi Soomuste küla elanikule polnud saladuseks Gusti nurjunud lootused Banderi Andra puhul —, seepärast hoidus ta niisugust asja väitmast. Nüüd oli Gust ise kapten väikesel kalatraaleril ja hoidis oma meeskonda kõvasti pihus. Kõik vanad noomitused, hoiatustega ja ilma, olid Gustilt ammugi maha võetud; püügiretkedele võttis ta kaasa raamatuid ja pühendas vabad hetked lugemisele — külas räägiti, et ta tahtvat parteisse astuda. Mirdzat aga peeti endiselt parimaks kilupakkijaks kogu kombinaadis ja ka tema ilu ei mõtelnudki kahanema hakata; et talle polnud määratud saada Edgar Klavat, kelle vastu tema rinnas oli kunagi möllanud armastuse tuli, otsustas ta anda oma pojale tolle tuima, kuid siiski armsa inimese nime, ja Gust oli Mirdza ettepanekuga heal meelel päri. Üldse mõistsid nad teineteist igas asjas ja said omavahel hästi läbi, kuigi Mirdza armastas mõnikord Gusti pisut käsutada, — aga miks

ei võinud Gust siis sõna kuulda ja oma ilusa naise tahtmist teha? Kas polnud siis talle sellest küllalt, et ta käsutas traaleri meeskonda? Kes ütleb, et ta peab just tingimata käsutama ka kodus?

Klava Ruta oli ka hiljuti abiellunud lennuväe alampolkovniku Viktor Silujanoviga. Peatselt pidi ta lõpetama Läti Riikliku Ülikooli ajalooteaduskonna. Tulevikus mõtles ta pühenduda teaduslikule tööle, sest ülikooli juhtkond tahtis teda aspirantuuri jätta.

Oskar Klava oli viimastel valimistel valitud vabariigi ülemnõukogu saadikuks. Seoses sellega oli tal peale kombinaadi juhtimise palju tööd ka deputaadina. Varahommikust hilja õhtuni oli ta kodunt ära, ja tema otsest või kaudset mõju võis tunda igas uues ürituses kogu ümbruskonnas. Anita sai teda näha ainult harva mõne põgusa hetke, kuid ta ei kurtnud selle üle: küllap see oli Oskari saatus — olla pärm, rahutu vaim, algataja ja teerajaja, kogu rannaelu hing. Ja Anita saatus oli — seista tema kõrval sõbra ja seltsimehena, lasta end kaasa viia Oskari raugematu tahte voolust. See ei olnud kerge, kuid siiski ilus. Anita oli ikka veel kolhoosi klubi juhataja. Tema hoolitsusel organiseeriti külas hästi sisustatud lasteaed, kuhu kalurite naised andsid hommikuti rahuliku südamega oma mudilased, teades, et need on õhtuni kindlais ja hoolitsevais kätes, sellal kui nad ise töötavad kombinaadis või kalanoppimiskojas.

Kui Edgar Klava sõjaväeteenistusest tagasi tuli, hakkas ta töötama kaptenina keskmisel traallaeval. Ta oli samasugune rahutu vaim nagu tema isa, samasugune nagu enamik suure kommunistliku partei liikmeid, kelle ridadesse ta võeti vastu sõjaväeteenistuse ajal. Uute kaproonvõrkudega hakkas ta esimesena kasutama jadade astmelist asetust proovipüügiks. Võrgujadad lasti mitmesugusesse sügavusse, nende järgi oli pärast kerge otsustada, missugustes veekihtides esinevad sel päeval kalaparved, ja järgmise loomuse puhul võidi kõik võrgud lasta niisugusesse sügavusse, kust prooviloomusega oli saadud peamine kalamass. Ta oli haaratud uuest püügiviisist elektrivalguse abil, ja kuigi see esialgu ei andnud siin erilisi tulemusi, ei kahelnud Edgar, et need tulemused siiski varem või hiljem saavutatakse, kui seda püügiviisi on paremini tundma õpitud. Ühtaegu isaga ja mõnede teiste läti merekaluritega anti Edgarile kõrgete püükide meistri austav nime-

tus. Vaatamata oma noorusele oli ta kalurite ringkonnas saanud juba laialt tuntuks. Korduvalt ilmus tema saavutustest ja julgetest novaatorlikest meetoditest kirjutusi isegi Moskva ajalehtedes. Hiljuti oli Tanja Siljujanova saatnud talle ühe väljalõike keskajalehest — üsna pika artikli Edgari fotoga.

«Kas see oled Sina, Edgar?» küsis Tanja oma kirjas. «Olen uhke Sinu üle. Jätka samas vaimus! Saatku Sind ka edaspidi ikka sellised saavutused, Edgar...»

Teatavast ajast alates, juba mitmendat aastat, ei nimetanud Tanja teda oma kirjades enam kunagi nii, nagu vanasti: «Edži...» Edgar pani seda tähele ja tundis valusalt, mida tähendab see muudatus. Ta kohanes ka ise Tanja uue tooniga ega nimetanud teda enam Tanjaks, vaid austas teda oma kirjades rõhutatud korrektsusega Tatjana Aleksejevnaks. Aga olgu peale, kuidas nad ka ei kirjutanud, kuid vaikida ja kirjavahetust lõpetada ei suutnud siiski ei üks ega teine. See oli imelik olukord: just nagu ootus, äraootav vaatlemine ning ettevaatlik enesessetõmbumine, — see sarnanes karplooma tõmbumisega oma pärlmutrist poolmete vahele. Mõlemad said aru, et igavesti ei või see kesta, et ükskord tuleb neil kas jälle muutuda avameelselt lähedasteks või teineteisest hoopis ära pöörduda, kuid ei Edgar ega Tanja rutanud esimesena lahti päästma seda sõlme, mille elu oli sidunud. Ebausklik inimene ütleks, et üle nende elutee oli jooksnud must kass, isegi kaks musta kassi: mida Edgarile tähendas Nikolai Sjomin, seda Tanjale Mirdza Pakrastin. Kuigi mõlemad mustad kassid olid nüüd oma teed läinud ega häirinud enam ei Tanja ega Edgari elu (Nikolai Sjomin oli mullu abiellunud ja oma naisega sõitnud uuele teenistuskohale Kaug-Itta), kummitas nende vari ikka veel Edgari ja Tanja silme ees. Ainult hele, pimestav valgusekiir võis selle hoopis minema peletada. Nad ootasid seda heledat kiirt, kuid ei tulnud mõttele, et see peitub nende endi südames.

3

Meteoroloogiajaama bülletäänid ennustasid, et lähemal kahel dekaadil püsib vaikne ilm. Kalatööstust teenindavad teaduslikud asutused — spetsiaalsed kalandusinstituudid, kes uurisid kalade rännet meres, nende kontsentreerumist kudemise ajal teatavatesse kindlatesse kohtadesse ning mere faunat ja floorat ning kelle käsutuses olid spetsiaalsed ekspeditsioonilaevad, luurelennukid ja teaduslik kaader, teatasid nüüd, et lähemail päevil on Balti mere keskossa oodata suuri räime- ja tursaparvi. Et just sel ajal oli Riia lahes ette näha väikest pinge langust püügikampaanias, tahtis Oskar Klava nüüd ministeeriumi teadmisel katset teha ühe üritusega, millest ta oli viimastel aastatel palju mõelnud: saata mõneks nädalaks lahekalurite ekspeditsioon Balti merele ja sel kombel — kui asi end õigustab — mitmekordselt laiendada Soomuste ja Pudumi kalurite tegevusrajooni. Et ebaõnne korral (mis polnud ka täiesti võimatu) mõni brigaad liiga tugevasti ei kannataks ega jääks püügiplaani täitmisel teistest brigaadidest maha, otsustati välja saata sega-ekspeditsioon, mille koosseisu määrati kaks-kolm kutrit või traallaeva igast brigaadist. Kaks kutrit varustati väikeste raadio-saatejaamadega ja eriliste seadmetega kalaluure teostamiseks; raadiovastuvõtjad olid igal laeval.

Ekspeditsiooni juhatajaks määrati Edgar Klava. Koos isaga ja kolhoosi esimehe Kristap Liepniegiga töötas ta ekspeditsiooni ettevalmistamiseks välja täpse plaani ja kontrollis rangelt, kuidas iga laeva meeskond valmistub kaugesõiduks. Tegelikult polnud see midagi uut: suurpüügi ajal kihises Riia laht eestlaste ja leningradlaste kalalaevadest ning Ventspilsis ja Liepajas oli mõnikord väljastpoolt tulnud rahvast rohkem kui kohalikke kalureid. Nädalaiks ja sageli isegi kuudeks jäid need eemale oma kodusadamaist ning kalastasid võõrastes vetes. Saak kas anti üle siinsetele vabrikutele või saadeti eriliste külmutuslaevadega oma baasidesse. Vana viis — oodata kohapeal, millal kalaparvele meeldib tulla just nendesse vetesse, kus sa kogu eluaeg oled harjunud kala püüdma — ei kõlvanud nüüd enam: kalur ise pidi sõitma sinna, kus kala vastaval ajal asus. Kui kala ei tulnud kaluri juurde, siis pidi kalur minema kala juurde — selline oli uus seadus, millega nüüd ka Soomuste ja Pudumi kaluritel tuli harjuda; kes seda seadust ignoreeris, see võis mõnikord kalast ilma jääda.

Ekspeditsiooniga sõitis kaasa ainult väike osa «Uue Elu» kaluritest; teised jäid koduranda oma seisevnootade, kapronvõrkude ja traalide juurde. Ekspeditsiooniks osavõtjaid valides pidas Edgar Klava silmas, et noorte kõrval, keda see sõit eriti tõmbas oma esmakordsuse ja teatava põnevusega, oleks kutri tekil ka vanemaid, kogemuste poolest rikkamaid mehi.

Lõppude lõpuks polnud see ju mingi seiklus või lõbusõit, vaid raske ning vastutusrikas reis, mille edukaks läbiviimiseks on noorusliku vaimustuse ja innu kõrval tarvis kogenud meeste elutarkust ja kaaluvat meelt. Paarile traallaevale pandi kapteniks vana kalur, kes oli viimastel aastatel kursused läbi teinud ja omandanud õiguse juhtida kahekümnetonniseid kalalaevu.

Lõpuks oli kõik valmis — laevad ja kalastusvahendid kontrollitud, toiduainete tagavarad ja kütteaine varutud. Ühel hommikul andis Edgar Klava ekspeditsioonile käsu teele asuda. Kogu Soomuste küla kogunes sadamasse kalakombinaadi juurde — omaste ja sõpradega hüvasti jätma ning lahkujatele kaugetel vetel head edu soovima.

Seal oli Liepniegi Mirdza oma väikese poja Edgariga. Ta seisis sadamakail, laps süles, ja vaatas varjamatu vaimustusega, kuidas Gust seal laevatekil oma meeskonnale korraldusi jagas. Gust oli nüüd traallaeva kapten ja ekspeditsiooni juhataja Edgar Klava parem käsi. Ja sealsamas seisis kolhoosi esimees Kristap Liepniek, jälgis hindavalt poja tegevust ja andis talle asjatundlikult nõu. Gust ainult noogutas pead, pilgutas Mirdzale muretult silma ja laksutas keelt.

«Läheb lahti!»

Keegi noorevõitu mees oli tulnud sadamasse mootorrattaga. Auto-motoklubi liikme müts peas, seljas kerge vihmamantel ja spordiülikond, toetus ta poolistukil vastu oma mootorratast; ja kui laevad tõmbasid vimplid üles ning sõitsid merele, lehvitas see võõras mees nagu kõik teisedki saatjad ärasõitjatele taskurätikuga hüvastijätuks. Ühelt traalerilt vastas talle paar meest, — küllap seal vist sõitsid tema sõbrad.

Ka Oskar ja Anita seisid kalasadamas ja vaatasid sügava erutusega ekspeditsiooni lahkumist. Nad ei suutnud silmi lahti kiskuda oma poja sihvakalt kujult. Anita kuulas Edgari häält ja tema süda lõi kõvemini põksuma uhkusest, et Edgar tegutses nii läbimõeldult, enesekindlalt, et ta nii hästi tundis oma ala.

Oskari nägu oli rahulik ja liikumatu, aga kui Anita talle vargsi silma vaatas, märkas ta seal vaikset, mahasurutud kurbust ja sai kohe aru, mis Oskari hinges sel hetkel toimub. Oh, kuidas ta ise tahaks praegu olla seal, ekspeditsiooni juhtlaeval, mille tekil seisis tema poeg, ja murda uut teed mereseljale selle ranniku inimeste jaoks! Kuid ta peab koju jääma, siin on teda rohkem tarvis. Anita puudutas kergelt Oskari

kätt ja vaatas talle nagu paitades südamlikult silma. Oskar naeratas kurvalt, silitas Anita sõrmi ja pigistas neid tugevasti. Anita vastas tema pigistusele. Kumbki ei lausunud sõnagi, kuid nad mõistsid teineteist niisama, ilma sõnadetagi.

«Me peame kokku hoidma,» — seda ütlesid see käepigistus ja need tummad pilgud, mida nad vahetasid. «Mida vanemaks me jääme, seda vajalikumad me oleme teineteisele, seda hädavajalikumaks muutub meile omavaheline sõprus ja lähedus . . . ja seda tugevamini peame hoiduma teineteise ligidale.»

Ja see oli hea, et nad mõlemad nii soovisid.

Kui viimane ekspeditsioonilaev oli avamerele jõudnud ja kogu karavan end mereseljal ritta seadnud ning kursi loodesse võtnud, tõukas võõras spordiülikonnaga mees, kes oli osa võtnud kalurite ärasaatmisest, oma mootorratta teele, käivitas mootori ja kihutas mööda maanteed Riia poole. Linna jõudes ta ei peatunud, vaid sõitis pontoonsilla kaudu üle Daugava ja tõttas edasi — läbi Tukumsi ja Talsi, Kuramaa ranniku põhjaserva poole.

. . . Ekspeditsiooni «lipulaev» — keskmine traaler, mida juhtis Edgar Klava — sõitis flotilli eesotsas; tüki maa tagant järgnesid sellele kindlaksmääratud kaugusel üksteise järel teised kaheksa kutrit ja traallaeva. Külmutuslaev, mis pidi ekspeditsiooni teenindama, asus Ventspilsis, — see laev ühineb flotilliga hiljem. Kalalaevade karavani lõpetas kutter, millel oli kapteniks Gust Liepniek. Sellel laeval oli ainsana peale lipulaeva väike raadiosaatejaam — pärastpoole, kui ekspeditsioon jõuab väljavalitud püügikohale, tuleb Gust Liepniegi kutril luurest osa võtta ja flotilli eesotsas liikuda. Gustile, kes oli pisut auahne, meeldisid need väljavaated. Samuti oli talle meelitav olukord, et just tema laev lõpetab praegu karavani: kui ei saanud olla esimene ühes flotilli otsas, siis oli ometi austav olla esimene selle teises otsas, — tema pani nii-öelda punkti kogu ekspeditsioonile.

Tundes seda suurt vastutust, mis on pandud tema õlgadele, jälgis Gust Liepniek terava kotkapilguga kõike, mis toimus temale usaldatud laeval. Ei mingit lohakust, ei mingit kohmitsemist tekil! Kui kapten ütles ühe sõna, pidi iga mees kohe omal kohal seisma. Katsugu ainult madrus Kapkaln ülemäära

keerutada tolle rooliraттaga ja jätta kutri ahtri taha ussikujulist jälge!

«Kes siis niimoodi roolib?» tõreles Gust. «Tahad Ventspilsini kakskümmend meremiili ülearu maha sõita? Niimoodi kulutame me rohkem kütust kui lipulaev ise. Mitte ainult miile, vaid iga kaabeltaud tuleb kokku hoida — lühendada teed nii palju kui vähegi võimalik. Lase ma näitan!»

Ta seisis ise natukeseks ajaks rooli taha. Ja tõepoolest, kutter lõpetas kohe looklemise ning sõidetud tee jälg muutus sirgeks nagu joonlauaga tõmmatud kriips. Rooliratas Gusti käes pöördus ainult harva pisut ühele või teisele poole. Tüürimees pidi tundma oma laeva omadusi, teadma, missugust tüürimist see tahab, kuhu poole «kisub», ja oskama rooli abil ohjes hoida väikesi riukaid, millest pole vist vaba ükski laev.

Nähes, et tekil on kõik korras ja kutter joondub hästi eessõitva karavani järele, astus Gust Liepniek mõnikord alla kajutisse, lehitses laevapäevikut ja silmitses viivu uhkuse ning sügava rõõmuga üht fotot, mis oli kinnitatud seinale kapteni koi kõrval. See on tema ilus naine, kes talle sealt selgelt ülesvõttelt vastu vaatab, ja see tema poeg Edgar, keda Mirdza kätel hoiab, — tulevane kaugesõidukapten, insener või kombinaadi direktor, võib-olla isegi minister, kuid igal juhul silmapaistev mees. Igaühel juba pole sellist naist ja sellist poega nagu Gust Liepniegil, ja kui Mirdza kingib talle veel tütre, siis ei jõua ta paarikümne aasta pärast tagasi tõrjuda väimehekohale pretendeerijaid. Gustil olid elus parimad väljavaated, seepärast oli tema meeleolu ikka reibas ja see asjaolu ei võinud jätta positiivset mõju avaldamata kutri meeskonna liikmetele, välja arvatud ehk ainult motorist Nukša, kellel puudus huumorimeel. Seepärast oligi Nukša nii tõsine ja hoidus sageli oma seltsimeestest eemale.

Kui ekspeditsioon jõudis lahe Kuramaa ranniku tsooni, rikkus üks sündmus täielikult Gust Liepniegi tuju. Sel ajal, kui roolis seisis kapteni abi Kaarel Zvaigznit ning Gust järjekordselt kostitas silmi ja südant oma väikese perekonna kütkestava fotoga, lipsas kajutisse traalmeister Puupol — noormees Gusti aastates.

«Kapten, pean sulle teatama ühest kahtlasest asjast,» hakkas Puupol tasakesi rääkima.

«No mis siis on?» urises Gust.

«Mulle paistab, et selle motoristi Nukšaga ei ole kõik korras,» sosistas Puupol.

«Mis näiteks?»

«Mineval nädalal olevat ta kogu oma koduse kraami maha müünud — mööbli, toidunõud, ülearused riided ja mootorratta,» jutustas Puupol. «Mulle endale pakkus ta oma riidekappi, aga mul kodus juba üks on — kus ma teise panen, sellepärast ei tahtnud. Mootorratta olevat Tumanov ära ostnud. Ja Aaboli Reinu õde näinud paar päeva tagasi Nukšat Riias ühes juveliirkaupluses — ta olevat korraga ostnud kaks kuldtaskukella.»

«Kuidas ta ise seda hangeldamist seletab?» küsis Gust. See asi hakkas teda huvitama.

«Nukša ütleb, et ta tahtvat Ventspilssi elama asuda,» seletas Puupol. «Soomuste külast olevat tal villand. Sa ju tead — ta pole kohalik. Kui ma ei eksi, siis tuli Nukša Soomuste külla viis või kuus aastat tagasi.»

«Seda vist küll,» möönis Gust. «Alguses töötas kombinaadi ehitusel, nende veepuurijate juures, pärast lõpetas motoristide kursused ja astus kolhoosi.»

«Õige, kapten. Aga ega tal käsi kolhoosis halvasti käinud. Miks tal siis nüüd korraga on nii hirmus villand, ja just praegu, kus kõik asjad lähevad hästi?»

«Mine tea. Igal inimesel oma huvid.»

«See pole veel kõik, kapten...»

«No mis sa siis mökutad ja õrritad mind nagu koera lihatükiga!» vihastas Gust. «Kui sa midagi tead, siis kraami kõik lagedale! Mul pole aega pikalt lobiseda!»

Siis seletas Puupol, et ta oli natuke aega tagasi käinud kutri lastiruumis ja kontrollinud veel kord, kuidas püügiriistad seisavad. Ühes kohas olnud üks võrk millegipärast teise nurka tõstetud — Puupol polevat seda leidnud enam sealt, kuhu ta selle oma käega oli pannud. See asi hakanud teda huvitama. Puupol pannud võrgu vanasse kohta tagasi ja uurinud tähelepanelikult lastiruumi põrandat selles kohas, kus võrk seisnud.

«Ja mis sa arvad, kapten, põrandat saab seal lahti võtta,» ütles Puupol. «On meisterdatud midagi luugi taolist. Seda saab kergesti välja tõsta. Nõnda ma ka tegin. Põranda alla kahe risttala vahele on tehtud peidupaik, ja sinna on nüüd pandud kaks suurt kohvrit ja presendist meremehekott, kraami täis topi-

tud. Löö mind või maha, kui ma valetan, aga ma võin pea anda, et üks kohvritest on seesama, mille Nukša tänavu kevadel Riiast tõi — selline kollane, säravate nurkadega, rihmadega ümbert kinni köidetud, — külas pole kellelgi teisel niisugust.»

«Miks sa seda mulle kohe ei ütelnud?» käratas Gust, täis muret ja pahameelt. «Kui asi on nii, nagu sa räägid, siis tahab see loikam põgeneda, välismaale plehku panna. Ja sina tead seda, aga kaptenile ütled alles nüüd, kus me oleme juba merel!»

«Kuidas ma siis sain sulle varem ütelda?» kaitses Puupol end. «Selle peidupaiga kohvritega leidsin ma alles pool tundi tagasi ja jooksin jalamaid sinu juurde.»

«Aga asjade müümine?» ei jäänud Gust rahule. «Kes keelas sul mulle teatada, kui see välja tuli? Kas nii teeb üks õige meremees?»

«Arvasin, et see on sulle niisama hästi teada nagu mulle ja paljudele teistele.»

«Arvasin... arvasin...» urises Gust. «Pole vaja arvata, vaid tegutseda.»

«Aga mis me nüüd ette võtame?» küsis Puupol.

«Asi on nii tähtis, et ma pean sellest otsekohe teatama ekspeditsiooni juhatajale,» ütles Gust. «Leia mõni põhjus ja mine veel kord lastiruumi, pane see võrk tagasi sinna nurka, peidupaiga peale. Nukša ei tohi märgata, et me teame midagi.»

«Seda ma tegingi, kapten. Nukša võiks kas või praegusel silmapilgul lastiruumis ringi nuuskida, kuid ta ei märka, et seal oleks midagi liigutatud.»

«Vaat see on mehetegu!» sõnas Gust tunnustavalt. «Selle eest annan sulle andeks, et sa õigel ajal ei teatanud asjade müümisest. Ah et mis nüüd teha? Sina hoia Nukšal silm peal, ainult tee seda nii, et ta ei paneks midagi tähele. Ka mina pean teda silmas. Teistele meestele esialgu mitte poolt sõnagi. Kui vaja läheb, siis pean ma ise nendega nõu. Aga nüüd tarvis Edgar Klavaga rääkida.»

Puupol läks tekile. Hetk hiljem järgnes talle Gust Liepniek. Kapteni abi Kaarel Zvaigznit andis rooliratta madrus Kapkalnile üle ja tuli Gusti juurde.

«Lipulaevalt saime just praegu radiogrammi: kõigil ekspeditsioonilaevade kaptenitel ilmuda tunni aja pärast lipulaevale edasiste korralduste saamiseks,» teatas ta Gustile.

«Tahab öise sõidu pärast rääkida,» arvas Gust. «Võib-

olla laseb pimedaga ankrus seista — muidu tuleks meil öösel Irbeni väinast läbi sõita. Ühele laevale pole see midagi, aga kui läbi väina tuleb viia terve ekspeditsioon, siis pole see enam nali.»

Gust rõõmustas endamisi, et nüüd pole vaja Edgar Klavale eraldi signaliseerida, et ta tahab temaga kõnelda, — ekspeditsiooni juhataja väljakutse andis selleks niikuinii võimaluse.

Tunni aja pärast sõitsid kõik laevad juhttraaleri juurde kokku ja lipulaeva paat toimetas kaptenid kordamööda kohale. Edgar korraldas traallaeva tekil lühikese nõupidamise. Gust Liepniegi arvamus osutus õigeks. Edgar ei tahtnud ekspeditsiooni pimedas läbi Irbeni väina viia, seepärast lepiti kokku, et laevad asuvad öö saabudes reidile vastu Kolka neeme ja hakkavad edasi liikuma alles hommikul valges. Edgar päris, kuidas laevadel sõit läheb ja kuidas on meeste meeleolu, ning laskis siis kaptenid minema. Gust jäi kõige viimaseks. Kui kõik teised kaptenid olid lahkunud, ütles Gust Edgarile:

«Lähme sinu kajutisse, et meid keegi ei segaks, — pean sulle teatama ühte huvitavat asja.»

«Hästi, läki siis, Gust,» ütles Edgar. Nad läksid kapteni kajutisse. Paari sõnaga jutustas Gust Edgarile kõik, mida oli äsja Puupolilt kuulnud.

«Mis me nüüd teeme?» küsis ta lõpuks. «Arvan, et meil tuleb kohe midagi ette võtta.»

Edgar vajus mõttesse. Juhtum oli väga tõsine. Ta ei kahelnud, et Nukša ja võib-olla mõni teinegi Gust Liepniegi meeskonnast valmistuvad põgenema välismaale. Võimalik, et nad püüavad seda teha siis, kui jõutakse püügikohale Balti mere keskele, kasutades ööpimedust ja vajaduse korral tarvitades isegi vägivalda.

«Puupoli ja Zvaigzniti peale oled kindel?» küsis Edgar.

«Niisama kindel kui iseenda peale!» kinnitas Gust. «Ka mehaanikus ma ei kahtle. Kui Nukšal peaks kutri peal olema mõni kaasteadja, siis võib see olla ainult madrus Kapkaln, — seda poissi ma tunnen vähe, sest ta pole meie kandist.»

«Arvan, et teil kolme peale — sinul, Puupolil ja Zvaigzniti Kaarlil — pole raske Ventspilsini silmas pidada Nukšat ja kindluse mõttes ka Kapkalni. Ma ise ei lase sinu kutrit kordagi silmist. Kui seal peaks midagi lahti minema, tuleme sulle appi. Ventspilsis aga teatan vastavatele asutustele ega lase ühtegi meest maale, enne kui sinu kutter on näpp-näpult läbi

otsitud. Nukša kirjutan ma Ventspilsis maale isegi siis, kui neist kohvritest ei leita midagi kahtlast. Silmad ja kõrvad lahti, Gust! Näitame sellele lurjusele või neile lurjustele — kui neid peaks olema rohkem —, et Soomuste küla poistega ei maksa mängida.»

«Seda saavad nad näha!» hoooples Gust.

Kui ta kutrile tagasi jõudis, pidas ta esimesel soodsal hetkel oma abi Zvaigznitiga ja Puupoliga nõu ning organiseeris laeval pideva valve — valvsa, kuid salajase.

Laevade karavan jätkas sõitu, hoidudes merel kaldale nii lähedale, et Kuramaa poolsaare rannik oli kogu aeg hästi näha. Lähenes õhtu.

4

Kuramaa rand... Riia lahe kallas kuskil Roja ja Kolka vahel... Väike asula metsas luidete taga — paarkümmend maja, männikusse laiali pillatud, peitunud üksteise eest liivaküngaste ning tormist sagriste puusalkade varju. Siin on vanu suitsutaresid, katused kaetud murumätastega, ja omapäraseid võrgukuure — tehtud vanadest lootsikutest, mis on keskelt pooleks saetud ja siis püsti pandud, kuid nende kõrval on siin nagu igas teiseski läti rannakülas näha juba uusi maju valgete seinte ja kivikatusega; tee ääres kõrgub kalavastuvõtupunkti valendav kivikorpus, mille juures aeg-ajalt peatuvad toiduainete-autod suure kollase kastiga, mida nii hästi tuntakse kogu rannikul.

Küla taga, maa pool küljes, laiuvad Kuramaa poolsaare suured metsad, sood ja kivised väljad — usside, põtrade ja metssigade riik. Rannale on kuhjatud metsamaterjali virnad — palgid, pakud ja küttepuud, mis hiljem veetakse merd mööda parvede ja lotjadega Riiga. Kalurite koerad jooksevad siin veel haukuma iga möödasõitvat autot, ja kui teed pidi läheb keegi võõras, katkestavad külainimesed viivuks töö ning vaatavad talle kaua järele. Vanades hüttides võib leida ka selliseid inimesi, kes lihtsameelselt ootavad Jeesuse Kristuse teist tulemist ja maailma otsa, ehkki noorpõlv naerab selle üle ega ole selles punktis oma emade ja vanaemadega ühel nõul. Mõnikord eksib siia ka jutlustaja, kes kogub vanaeidekesed ja üksikud kergeusklikumad meestegi hulgast mõne usklikku venna

kotta ja annab neile üksikasjalisemaid teateid neistsinastest ettekuulutatud suurtest sündmustest. Kindlaid kuupäevi ta küll ei taha nimetada, kuid annab ometi igaühele mõista, et väga kaua seda maailma otsa enam oodata ei tule. Iga päevaga jääb vähemaks nende arv, kes teda usuvad, üksteise järel kaob palvetundidest seal varem nähtud vendade ja õdede nägusid — varsti pole enam kedagi, kellele jutlustada ja keda hirmutada, kuid ikka käib ta veel siin, see viimsepäeva prohvet ja kohtlaste hingekeste karjane. See on üks neist kaugetest Lätimaa nurkadest, kus kunagi on kõlanud ka Teodor Kalnbirze tuline hääl. Teodor ise puhkab praegu ühes sellises kohas, kus talle põrmugi ei meeldi olla, ja võtab vastu teenitud palka kõigi oma tegude eest, kuid pimeduse ja pettuse hoone, mille ehitamisele ta pühendas oma elu parimad aastad, laguneb kiiresti, kõigub ning variseb kokku, ja selle päästmine pole kuidagi võimalik.

Siin, selles rannakülas, oli endale viimase pelgupaiga leidnud Fred Mengel. Ta oli varjanud end kord siin, kord seal, kuid kõikjal tundnud, et pind tema jalge all muutub üha tulisemaks. Nädal aega tagasi oli ta kesköösel koputanud ühe kaluri uksele. Selle mehega olid tal juba ammu sidemed loodud. Ta ei tulnud siia kauaks — ainult mõneks päevaks, et oodata, kuni Soomuste küla avamere-ekspeditsioon asub teele ja sõidab sellest kohast mööda. Ühel ekspeditsioonile saadetud laeval olid Fredil omad inimesed. Nende abiga lootis Fred pääseda üle piiri, ära sellelt tänamatult maalt, kus isegi kogenud ja kõrge kvalifikatsiooniga nuhk ei saanud enam kuidagimoodi oma raskete kohustustega hakkama. Pärast mõneaastast elu sügaval põranda all, kust ta juhtis oma tugevasti hõrenenud agentide-jõugukest, oli Fred sunnitud tunnistama, et tema mäng on kaotatud. Tal ei olnud siin kuhugi juuri ajada — puudus baas, raske oli leida seda rammusat maad, mille musta põue saaks külvata reetmise seemet. Olgu see talle kuitahes vastumeelt, — elu läks edasi, liikus ülesmäge, ühiskondlikud rabad said kuivaks üksteise järel. Ei olnud Fredi võimuses seda õitsengut ning progressi kinni pidada, kas või tsipakegi takistada. Ta mõistis isegi, et on vaid pisike killuke minevikust, et elu on teda juba prügikasti heitnud. Siin polnud tal enam õhku, siin varises üks tugipunkt teise järel — resident jäi ilma kaastöölistest, ja uue, võitnud elu lained tormasid temast üle üha võimukamalt. Fredile sai

selgeks, et kui ta nüüd minekut ei tee, siis jääb ta peagi täiesti üksi ega suuda siit enam välja pääseda.

Ta pidi põgenema iga hinna eest, jõudma sinna, kuhu olid kokku kogunenud mitmesuguste maade pühkmed. Seepärast asuski ta nüüd siin, kõrvalises Kuramaa rannakülas, ja kükitas päevad-ööd läbi vanas kalurihurtsikus nagu mutt oma koopas. Ilus, hõberebase selga meenutav täishabe oli jälle maha aetud, vanamoelised näpitsprillid kõrvale heidetud; Fred Mengeli nägu kaunistasid mustaks värvitud põskhabe ja sama värvi väikesed vurrukesed — ilma niisuguse kometita ei võinud ta läbi saada.

Kalur varustas oma külalist ainult toiduainetega, sest vägijookide vastu oli tal sügavasti juurdunud eelarvamus. See asjaolu oli põhjuseks, miks Fred Mengeli elu vanas hurtsikus kujunes väga igavaks ning halliks. Seepärast ootas ta kärsitult kokkulepitud teadet, et avamere-ekspeditsioon on Soomuste küla sadamast välja sõitnud. Niisama kärsitult, võib-olla isegi veel kärsitumalt ootas seda tundi majaisa, kelle külalislahke katuse all Fred oli varjul: mehikesel oli hirm, et viimaks saab mõni naaber teada tema salajasest üürnikust ja annab ametivõimudele üles. Sellepärast rõõmustaski ta nii üliväga, kui ühel päeval podistas sinna mööda mereäärset teed tolmunud mootorratas ja tuttav sõitja teatas, et täna õhtul peab s e e sündima: õhtu eel, kui hakkab hämarduma, tuleb merele minna.

Mootorratas peideti kuuri ja õhtu eel läksid kõik kolm — külalislahke majaisa, Fred Mengel ja mootorrattur — lahe kaldale. Nad varitsesid parajat momenti, kui valgmal polnud ühtegi inimest, siis tõukasid nad vana võrgupaadi vette ja sõitsid merele. Kui keegi olekski neid eemalt näinud, oleks ta võinud arvata, et see on kalapüügilüli, kes läheb merele öisele püügile — sel aastaajal oli see tavaline asi. Nad sõitsid otseteed avamerele, ikka silmapiiri poole. Paari kilomeetri kaugusel kaldast jäid hilised kalurid paigale ja vaatasid kagusse, kust lähenes kalakutrite karavan. Hakkas hämarduma. Kutritel süttisid signaaltuled.

«Meie mehed sõidavad päris sabas,» teatas see, kes oli mootorrattaga asulasse saabunud: see mees tahtis koos Fred Mengeliga välismaale põgeneda. Kuidas ta küll oli kihutanud oma mootorrattaga — Soomuste külast Riiga ja edasi üle Tukumsi ja Talsi siia! Niipea kui ekspeditsioonilaevad Soomuste küla sadamast merele sõitsid, oli ta masinale istunud ja kihutama hakanud, et jõuaks õigel ajal Fredile teatada ning paadiga merele sõita — kutrite karavani teele. Nüüd oli see tehtud.

Kui ekspeditsiooni lipulaev oli üksikust kaluripaadist tüki maad mööda sõitnud, sidus mootorrattur oma vihmamantli aeru otsa ja seadis aeru püsti esipingisse uuristatud mastijala sisse. See oli kokkulepitud signaal. Varsti vähendas kutter karavani lõpus käiku ja jäi natukese aja pärast hoopis seisma.

Paadisolijad lasksid mantli koos aeruga maha ja hakkasid kutri poole sõudma. Kui kalalaevani oli jäänud umbes kolmsada meetrit, kiskus kalur paadi põhjast punni ja viskas merre. August hakkas kohinal vett sisse voolama. Võrgupaat oli peagi poolest saadik vett täis ja ähvardas põhja vajuda.

«Mis teil on?» hüüdis Gust Liepniek kutri tekilt, kui paat oli veel tükk maad eemal. «Mis te seal solistate?»

«Paat on hakanud kõvasti lekkima ja tükib põhja minema,» vastas kalur ärritatult. «Murdis vist ennist kivide otsas põhja sisse. Aidake, seltsimehed...»

«Avarii korral oleme alati abi andnud,» seletas kutri kapten. «Aitame ka teid. Poisid, mis siin enam vaadata, laske tormitrepp üle parda ja aidake need hädalised üles tekile. Paat tuleb sleppi võtta — pärast viime kaldale.»

Kutri meeskond ruttas kapteni käsku täitma.

5

Kui Gust Liepniek oli nõupidamiselt oma laevale tagasi jõudnud, jäi ta kogu ajaks tekile. Nagu juba varem mainitud, oli ta Puupoliga ja oma abi Zvaigznitiga kokku rääkinud motorist Nukša ja madrus Kapkalni silmaspidamiseks. Nukšal oli parajasti valvekord masinaruumis, seepärast ilmus ta harva tekile: tuli välja, hingas pisut värsket õhku, libistas pilgu üle mere ja ranniku ning läks jälle alla mootori juurde. Kapkaln seisis tüüril ja roolis täna õhtul nii hästi, nagu ei kunagi varem — küllap olid kapteni õpetused kasuks tulnud.

Kui kapteni abi Zvaigznit tüürimehe välja vahetas, lahkus Kapkaln roolikambrist ja istus lastiruumi luugile. Päike läks mere taha looja; lai vetelagendik hakkas kaduma hämaruse

looridesse. Kalalaevade karavan jätkas rahulikul käigul sõitu. Kui aeg oli niikaugel, süütas Kapkaln signaaltuled. Varsti selle järel märkas ta eemal üksikut paatı, millel masti või aeru otsas rippus mantel. Kapkaln juhtis sellele kohe kapteni tähelepanu.

«Hädasignaal, kapten!» teatas ta Gust Liepniegile.

«See mõni signaal!» naeris Gust. «Läbiligunud mantel masti otsa kuivama riputatud.»

«Kas ei peaks siiski järele vaatama, mis seal lahti on?» rääkis Kapkaln nimme kõvasti, et Nukša all mootori juures võiks tema sõnu kuulda. «Võib-olla on neil inimestel avarii juhtunud. Olen raamatutest lugenud, et põhjaminevate laevade meremehed teevad nii — riputavad üles lehviva riidetüki, ja kui mõni laev seda märkab, siis annab neile viibimata abi.»

«Rand on ju siinsamas nina all!» vihastas Gust, kuid ta polnud sugugi nii vihane, nagu tegi. Kapkalni visa pealekäimine äratas kahtlust ja ta tahtis järele proovida, kui kaugele madrus läheb oma muretsemisega selle üksiku paadi pärast. «Kui teisiti äärde ei saa, siis ronigu vette, hoidku paadi servast kinni ja viigu ujudes kaldale. Praegu on vesi soe — nohu ka ei saa.»

«Ehk on mõni mees haigeks jäänud?» ei jätnud Kapkaln järele. «Haiget inimest ei või vette ajada.»

«Laula aga laula, linnuke,» mõtles Gust. Nüüd oli ta täiesti kindel, et Kapkalni mure selle paadi pärast pole juhuslik. Arvatavasti on tal nendega seal paadis midagi ühist. Mantel masti otsas... Huvitav... väga huvitav...

«Me ei tohi selle tühja asja pärast aega viita,» vastas ta Kapkalnile valjult. «Jääme karavanist maha — ja mis siis saab? Ekspeditsiooni juhataja teeb mulle peapesu.»

Sel silmapilgul lakkas kutri mootor äkitselt töötamast ja laev vähendas kiirust. Lõpuks jäi ta hoopis seisma.

«Mis nüüd lahti, Nukša?» hüüdis Gust karmilt ja tõttas masinaruumi uksele. «Mis nalja te teete?»

«Mootor suri välja,» seletas Nukša. «Peab vaatama, mis häda seal on. Kogu aeg töötas nagu kell, ja äkitselt — stopp!»

«Mmh...» urises Gust. «Mootor hakkab juba esimesel päeval tükke tegema. See pole hea, Nukša. Päris uus mootor, sadamas alles kontrolliti, aga teil sureb välja.»

«Nad lähenevad meile!» kõlas Gusti selja taga Kapkalni hääl. «Neil on tõesti midagi juhtunud!»

«Siis tuleb aidata,» ütles Gust. «Kui me juba kord nende peale juhtusime... ja ka mootor seisab...»

Ta pilgutas salaja Kaarel Zvaigznitile silma ja sosistas: «Viis...»

Zvaigznit noogutas kergelt peaga. Kuigi kutter seisis paigal ja kapteni abil polnud sellel silmapilgul roolikambris midagi teha, ei tulnud ta sealt välja.

Natukese aja pärast peatus poolest saadik vette vajunud paat kutri juures ja madrus Kapkaln heitis tormitrepi üle parda. Kolm märga meest ronisid üsna väledalt tekile. Kui viimane neist oli end üle parda upitanud, sõnas Gust Liepniek kaastundlikult:

«Kuidas te siis nii, kulla mehed? Merele põrutada oskasite, aga nüüd ei tea enam, kuidas kaldale saada! Nüüd ei jää muud üle kui sõidate tükikese maad koos meiega merel ringi.»

«Palju ei puudunud, et oleksime põhja läinud,» ütles Fred Mengel. «See küna on vana ja mädanenud. Sihuke korv ei püsi ju vee peal.»

«Ai-ai-ai!» vangutas Gust pead. «Ja mis te siis selle korviga merele otsisite?»

«Olime räimevõrke laskmas,» seletas kalur. «Tahtsime sealsamas pisut suigatada ja hommikul varakult välja tõmmata.»

«Kuidas siis nii võib, kulla sõbrad!» imestas Gust. «Kas siis kolhoosil paremat paati ei olnud, et laskis säärase kõdunenud kastiga merele sõita? Kust kolhoosist ja missugusest brigaadist teie olete?» küsis ta äkki sellelt kolmandalt, kes siiamaani oli vaikides seisnud.

Mootorrattur jahmus ja vaatas abipaluvalt kalurile otsa. See ruttas nimetama kolhoosi nime ja brigaadi numbrit. Isegi brigadiri perekonnanime ütles.

Gust Liepniek vangutas mõtlikult pead.

«Oleme kuulnud säärasest kolhoosist. Aga kuidas on passikestega — kas need on teil kaasas? Kuidas? Ei ole? See on pahasti, kullakesed, päris pahasti. Ehk näitaksite mulle mõnd teist dokumendikest, kas või kolhoosi juhatuse tunnistust? Piirivalve läbipääsuluba poleks ka paha — siinsetes vetes ei tohi ju ilma loata ringi sõita.»

«Seda võib,» ütles Fred Mengel. «Kord on kord. Mehed,

tõmmake välja l ä b i p ä ä s u l o a d.» Tema pilk tumenes, käsi kobas pintsakutaskusse peidetud relva.

Gust sai aru, millist läbipääsuluba see subjekt tahab välja tõmmata, seepärast ruttas ta esimesena oma relva haarama.

«Käed üles!» hüüdis ta Fredile. «Üksainuke liigutus — ja ma lasen! Kaarel, anna signaal!»

Kaarel Zvaigznit lülitas kohe kutri sireeni sisse. Pikk, ärevalt katkendlik häiresignaal kõlas mere kohal. Ja kui see silmapilguks vaikis, kostis juhttraalerilt vastus. Karavan peatus. Lipulaev ja kaks teist laeva pöördusid ümber ja lähenesid Gust Liepniegi kutrile. Gust oli niivõrd häbematu, et käskis Puupolil kõigi kolme «merehädalise» taskud läbi otsida. Fred Mengeli ja mootorratturi taskutest leiti kummalgi väike brauning, üksnes kaluri taskutest ei leitud midagi. Kõik kolm pandi lastiruumi luugile istuma. Puupol seisis nende ette, toetudes vastu kutri reelingut, äsja saadud brauningud käes.

«Puhake, kullakesed,» ütles Gust. «Teil oli täna raskeid läbielamusi — siis ju inimene väsib ära.»

Seejärel pöördus ta Kapkalni poole.

«Noormees, ehk tõstaksite teiegi käekesed üles? Siva, mulle ei meeldi, kui inimene kaua kohmitseb.»

Kapkaln seisis surnukahvatu näoga roolikambri kõrval ja pomises:

«Kapten, kuidas te nii... kas siis nii võib?... Kas te tõesti arvate, et ma olen mõni bandiit...»

Gust Liepniegi käsku ta siiski täitis ja hoidis käed ülal. Väike revolver leidus ka Kapkalni taskus — selle tõmbas sealt välja Kaarel Zvaigznit, kes madruse läbi otsis. Kapkaln pandi teiste kõrvale lastiruumi luugile istuma. Sel silmapilgul, kui ta istet võttis, tuli motorist Nukša tekile ja poetas salamahti merre väikese helkiva metalleseme. Sulpsatust kuuldes pöördus Gust Liepniek ümber ja märkas Nukšat.

«Mis on?» küsis Gust nii rahulikult kui võimalik, kuigi tal oli süda nii täis, et oleks tollele sellile ilma pikemata vastu vahtimist virutanud.

«Mootor on jälle korras,» teatas Nukša. «Kui vaja, võime sõita.»

«Esialgu — jätta,» vastas Gust. «Enne tuleb meil mõned ettenägematud asjad joonde ajada. Korra mõttes vaatab seltsimees Zvaigznit teil kõigepealt taskud üle, siis näeme, mis teiega teha.»

«Kapten, te solvate mind!» teeskles Nukša pahameelt. Ta oli tekil toimuvast sündmusest aru saanud ning peagi taibanud, et mäng on kaotatud ja tema oma «valteriga» üksipäini ei suuda midagi teha kaptenile, Puupolile ja Zvaigznitile, kes nüüd — Fred Mengeli saamatuse tõttu — olid relvastatud neilt endilt äravõetud laskeriistadega. Ei, vastupanule ei maksnud siin mõeldagi, seepärast oli Nukša oma «valteri» merre heitnud ja võis nüüd rahuliku südamega Zvaigznitil oma taskutes tuuseldada lasta. Muidugi ei leitud sealt midagi ja Nukša oli nii solvunud, et ei suutnud kaua vakka jääda: «Kelleks te mind peate, seltsimees Liepniek? Mis alusel te lasksite mind läbi otsida? Kuidas te julgete seadusest üle astuda ja puutuda ausat nõukogude kodanikku?»

«Rahustuge, lugupeetud kodanik!» sõnas Gust Liepniek. «Kui selgub, et te olete nii aus, nagu te ütlete, ja et ma olen seadusest üle astunud, siis vabandan teie ees, näe, niimoodi...» Ta tegi maani kummarduse ja puudutas näpuotstega tekki. «Aga see mootor suri siiski halval silmapilgul välja, seepärast palun ka teid, Nukša, tükikeseks ajaks nende isandate kõrval istet võtta. Istuge julgelt — luuk on sile, taguots villi ei lähe.»

«Ma keeldun!» hüüdis Nukša. «Teie ei leidnud minu juurest midagi! Teil pole õigust mind mingisuguste kahtlaste tüüpide kõrvale seada.»

Ent Gust ei andnud järele ja Nukšal ei jäänud muud üle kui hakata viiendaks istujaks lastiruumi luugil.

Sellises seisukorras leidis neid natukese aja pärast Edgar Klava, kui ta kutri tekile jõudis.

«Mis väljanäitus see siin on?» küsis ta Gustilt muiates. «Kust sa need oled välja võtnud?»

«Mere-ema kinkis!» sõnas Gust hooletult. Siis võttis ta valvelseisaku, pani käe vormimütsi noka äärde ja teatas ametliku tooniga: «Seltsimees ekspeditsiooni juhataja, lubage ette kanda erakordsetest sündmustest minule usaldatud kalakutril!»

«Jätta!» ütles Edgar. Ta võttis Gustil käe alt kinni ja viis ta kutri ahtrisse. «Räägi järjekorras, mis on siin täna õhtul juhtunud.»

Gust rääkis kõigest otsast lõpuni. Edasisõitmisele ei maksnud enam mõeldagi. Ettenägematu sündmus oli ekspeditsiooni terve tunni kinni pidanud ja nüüd oli vaja veel see sündmus

ise lõpuni lahti harutada. Edgar andis ekspeditsioonilaevadele korralduse hommikuni siia ankrusse jääda, seejärel käskis ta kogu kutri hoolikalt läbi otsida. Salajasest hoiukohast lastiruumi põranda all tõsteti välja mõlemad kohvrid ja meremehekott, mis Puupol oli juba päeval avastanud. Meremehekott kuulus madrus Kapkalnile, üks kohvritest oli kahtlemata motorist Nukša omandus, teise kohvri aga oli kutrile toimetanud võõras mootorrattur paar päeva enne ekspeditsiooni merelemineku̇t.

Kogu öö kestis kutri läbiotsimine ning kinnivõetud avantüristide ülekuulamine. Oli selge, et «merehädalised» olid tahtnud Nukša ja Kapkalni kaasabil kutri vallutada, meeskonnaliikmed lastiruumi sulgeda ja seejärel ööpimeduse varjul ilma signaaltuledeta üle mere välismaale põgeneda. See oli iseenesest selge, kuid kogu see asi muutus veel huvitavamaks, kui vana kalur, ühe traallaeva kapten, tundis ühes kinnipeetus ära pudumlase Mengeli venna Fredi.

Edgar Klava mõistis, et nad on kinni püüdnud suure aferisti, kelle ammuste tegude kuulsus polnud rannas veel tänapäevani kustunud; tõenäoliselt on Fred Mengeli hilisem tegevus veerenud sedasama rada mööda, võib-olla veel paheminigi. Riikliku julgeoleku organitel on igatahes huvitav selle linnuga tutvuda.

Täiesti ootamatu avastus järgnes päris lõpus, kui kirjutati üles kinnivõetute asju. Motorist Nukša kohvrist leiti teiste asjade hulgast väike karbike väärisesemetega. Seal oli mitmeid kuldsõrmuseid kalliskividega, prosse, medaljone ja neli kuldtaskukella; ühe taskukella tundis Edgar Klava juba esimesel pilgul ära: see oli tema vanaisa — vana Banderi kell! Kapslile oli sisse graveeritud monogramm, sadu kordi nähtud lapsepõlves ja ka hiljem, Banderi viimastel elukuudel. See ootamatu juhus, mis kohtu-uurija arvates ainukesena võis lahendada vana Banderi surma mõistatuse, oli nüüd käes!

Edgar Klava vaatas Nukšale kaua sünge pilguga otsa.

«Teie siis tapsitegi minu vanaisa Banderi,» ütles ta lõpuks. «Mõrtsukas!»

Nukša värises, tema silmad ekslesid paremale ja vasakule, ta oleks nagu kehast kokku tõmbunud ja lühemaks muutunud.

«Vaata mulle silma, lurjus!» hüüdis Edgar.

Ent Nukšal ei jätkunud jõudu silma vaadata sellele inimesele, kelle äkiline süüdistus oli raskelt nagu sepahaamer tema

pähe langenud ja vapustanud teda hingepõhjani. See oli sündinud nii ootamatult ja viis Nukša nii segadusse, et ta ei teinud katsetki oma kuritegu eitada.

«Laske mind maha... heitke merre...» see oli kõik, mida Nukša suutis pomiseda.

Nagu vana pesunarts lösutas kajuti nurgas pingil Fred Mengel. Kunagine uljas kavaler ja galantne südametemurdja sai nüüd aru, et tema afääridele ning kirevale karjäärile on tulnud lõpp — täielikult ja igaveseks ajaks. Sellel maal oli temasugustel tõepoolest raske töötada...

...Edgar Klava astus kaldaga ühendusse ja andis kinnipeetud kurjategijad riikliku julgeoleku organitele üle. Siis viis ta oma avamere-ekspeditsiooni edasi — vastu Balti mere veeväljadele. Lünk Gust Liepniegi kutri meeskonnas, mis oli tekkinud Kapkalni ja Nukša arreteerimisega, täideti sealsamas kohapeal reservjõududega; nii kauge reisi puhul polnud võimalik reservideta läbi saada, mistõttu selle eest oligi hoolitsetud. Kutrilt kutrile rändas nüüd Gust Liepniegi nimi: päevapealt oli ta kuulsaks saanud. Puhkehetkedel kajutis silmitses Gust naeratades oma naise ja poja fotot, ja tema säravad silmad oleksid neilt nagu küsinud:

«Kas sa nüüd näed, Mirdza, missugune peenike poiss on sinu mees? Ja kas ka sina mõistad, pisikene põnn, missugune on sinu isa? Õpi, poiss, võta minust eeskuju, siis tuleb kord ka sinust midagi!»

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

1

Tanja lõpetas õpingud kalatööstuse instituudis. Kahel viimasel suvel oli ta olnud praktikal: esimesel suvel Astrahanis, suures kalatöötlemiskombinaadis, mullu aga põhjas, ühes vabrikus Koola poolsaarel Barentsi mere rannikul. Oma diplomitööga hakkas Tanja varakult peale — kohe pärast Astrahanist tagasitulekut — ja lõpetas selle üheaegselt instituudi teoreetilise kursusega.

See õnnetu diplomitöö (mida Tanja muide ühe esimesena oma teaduskonnas kaitses «väga hea» peale) oli ühtaegu sügava rõõmu ja suure rahutuse põhjuseks. Pika ja hoolika töötamisega valmis Tanjal olgugi väike, kuid iseseisev uurimus, milles asjatundjad märkasid kohe teaduslikku käsitlust ning noore autori analüütikuvõimeid.

«Teil on kõik eeldused teaduslikuks tööks,» ütles professor, kelle juhendusel Tanja oli oma diplomitöö kirjutanud. «Teie ei ole tavaline kompilaator, milliseid kahjuks tuleb ette diplomandide hulgas, kes on oma edasiseks tegevusväljaks valinud ühe või teise tootmisharu. Teie olete loov töötaja, kellel on iseseisev teaduslik mõtlemine ja kindel lähenemine küsimusele. Kõige õigem, mida te pärast instituudi lõpetamist võiksite teha, oleks — astuda aspirantuuri ja valmistada ennast ette teaduslikuks tööks. Kuidas te selle peale vaatate?»

Midagi selletaolist oli Tanja juba ette näinud — üksikuid sellesuunalisi vihjeid oli ta instituudi juhtkonnalt korduvalt kuulnud —, ent talle ei tulnud pähegi oma ammu tehtud otsust muuta.

Tanja vastas professorile:

«Sooviksin kõigepealt mõned aastad olla praktilisel tööl, tootmises, tutvuda tootmisprotsessidega otsast lõpuni ning proovida oma jõudu ja teadmisi seal, kus neid iga päev võib praktikas kasutada. Pealegi — olen veendunud, et teaduslikke uurimusi ei pruugi teostada alati ainult spetsiaalsetes laboratooriumides ja kabinettides, vaid seda võib teha igas tööstuses, igas tsehhis.»

Sellele polnud lugupeetud teadlasel midagi vastu väita, kuid ta ei olnud veel kaotanud kõike lootust, ja kuigi tal endal oli pisut piinlik kinni haarata sellisest argumendist, mis võib-olla oleks vastanud mõnede üliõpilaste karjeristlikele taotlustele ja väiklastele huvidele, kuid mitte tõelise nõukogude inimese arusaamisele oma ülesandest elus, mängis ta siiski välja viimase trumbi:

«Kui te aspirantuurist keeldute, oleks teil raske Moskvasse jääda. Suurem osa kalatööstuse ettevõtteist asub perifeerias, merede ääres, pealinnast kaugel.»

Tanja naeratas: kui armsalt see professor hoolitses tema huvide eest ja kui vähe ta teadis sellest, millised need huvid tegelikult olid!

«Moskva . . .» ütles ta mõtlikult. «Muidugi, ma armastan Moskvat, — kes võiks seda mitte armastada! Kuid kõik ülikooli lõpetajad ei saa ometi Moskvasse jääda. Spetsialiste on vaja ka perifeerias, igas meie kodumaa nurgas.»

«Kõik muidugi ei saa Moskvasse jääda,» ütles professor. «See eelis saab osaks ainult kõige silmapaistvamatele, kes on tõendanud, et nende edasisel tegevusel võib olla suur tähtsus.»

Tanja naeratas veel kord.

«Seltsimees professor, aga kus on öeldud, et perifeeriale on vaja just halvemaid spetsialiste?»

«Öeldud pole seda kuskil,» möönis professor. «Kuid ma arvan, et meie ülikoolid ei lase üldse välja halbu spetsialiste. Vahe muidugi on olemas, kõik ei ole täiesti ühesugused, ometi on keskmine tase isegi neil suhteliselt kõige halvemail üsna kõrge. Võib ju olla, et ma liialdan, kuid seda võib mõista ja andestada, sest sellised vanad mehed nagu mina tahavad väga uskuda, et meie töö pole maha visatud. Ja siiski ei saa ma aru, miks te ei taha Moskvasse jääda. Võib-olla on mingi eriline põhjus, miks te kipute perifeeriasse?»

«Jah, seltsimees professor, niisugune põhjus on olemas,» vastas Tanja. «Pärast instituudi lõpetamist ei saa ma Mosk-

vasse jääda... perekondlikel põhjustel...» Ja ta punastas kergelt.

Professor laiutas koomiliselt käsi.

«Siis ei ole minu võimuses seda asja muuta. Ainult üht minu nõuannet palun küll mitte unustada: kui teil mõne aja pärast, kui perekondlikud asjaolud lubavad ja kui te olete end varustanud praktiliste kogemustega tootmise alal, tekiks soov asuda teaduslikule tööle, siis ärge unustage mind ja meie vana armast instituuti.»

«Seda ma ei unusta,» tõotas Tanja, ja sellega see sõbralik vaidlus lõppeski.

Riigieksamid sooritas Tanja «väga hea» peale, seepärast sai ta instituudi lõpetamisel diplomi kiitusega. Ja siis tuli tal läbi teha viimane võitlus. Instituudi juhatus tegi insener Tatjana Silujanovale veel kord ettepaneku aspirantuuri jääda ja uuesti andis ta eitava vastuse. Järgmine sõna oli öelda noorte spetsialistide jaotamise komisjonil. Noori spetsialiste oodati Nõukogude Liidus mitmesugustes kalapüügibasseinides: Balti ja Mustal merel, Kaspial, Murmanskis, Kaug-Idas. Mõned Tanja koolikaaslastest sõitsid tööle Astrahani ja Kertši, mõned Koola poolsaarele ja Arhangelskisse, mõned Sahalinile ja Kamtšatkasse. Kui komisjoni esimees küsis Tanjalt, kus tema soovib töötada, vastas Tanja viivitamatult:

«Palun mind saata Läti NSV Kalatööstuse Ministeeriumi käsutusse.»

Komisjoni liikmed lehitsesid pabereid ja tegid kindlaks, et jaotuslimiidi järgi on Lätile ette nähtud mitmed noored kalatööstuse spetsialistid ja oli veel vabu kohti.

Komisjoni esimees pidas siiski tarvilikuks küsida:

«Miks te soovite sõita just Lätisse?»

«Sellepärast, et viimasel ajal on seal ehitatud mitmeid moodsaid kalatööstuse-ettevõtteid — vabrikuid ja kombinaate —, ja seal on tuntav puudus kvalifitseeritud spetsialistidest,» vastas Tanja.

«Moodsaid kombinaate ja vabrikuid on ehitatud ka teistes basseinides ja sinna on samuti vaja noori spetsialiste,» ütles komisjoni esimees. «Lätis tuleb teil teatavaid raskusi kohaliku keelega. Te ei oska ju läti keelt.»

«Oskan,» väitis Tanja. «Sõja ajal elasin mitu aastat

ühes Läti ranniku kalurikülas ja õppisin läti keele täielikult selgeks.»

«Sellisel juhul meie poolt õnn kaasa,» naeratas komisjoni esimees. «Soovin teile parimat edu teie edasises töös.»

2

Kui asjad olid Moskvas joonde aetud ja teeleminekuks kõik valmis, viibis Tanja veel paar päeva pealinnas, sest ta oli saanud isalt telegrammi. Kindral Silujanov teatas, et ta sõidab koos Sofia Ivanovnaga kuurorti Moskva kaudu. Tanja polnud isa ja võõrasema näinud ligi aasta otsa. Kui ta nüüd sõidaks ära, ilma et oleks nendega kokku saanud, siis võib mööduda veel aasta ja isegi rohkem, enne kui kohtumiseks avaneks jälle võimalus. Aleksei Kirillovitš oli üsna laisk kirjutama; kui Sofia Ivanovna poleks aeg-ajalt Tanjale mõnd kirja saatnud, ei oleks nad üksteise elust midagi teadnud.

Kindral Silujanov ja Sofia Ivanovna jõudsid pärale hommikupoolikul, kuid kindral Silujanovil oli kindralstaabis mingeid asju ajada, seepärast sõitis ta jaamast kohe sinna ja jäi ära kuni õhtuni. Vahepeal aitas Tanja Sofia Ivanovnal hankida mõningaid pisiasju, mida oli vaja edasisõidul ja hiljem kuurordis.

Kindralstaabist koju jõudes oli Silujanov väga väsinud, seepärast ei läinud nad tol õhtul kuskile. Kolmekesi sõid nad õhtust ja vestlesid rahulikult mõne tunni oma elust ja tööst. Sofia Ivanovna oli nende aastate jooksul — Silujanoviga abiellumisest peale — vähe muutunud, võib-olla ainult mõni hall kiud oli juustesse tekkinud ja mõni pisike vaoke suunurkades sügavamaks muutunud; ta ei olnud oma arstiametist loobunud, vaid töötas haavaosakonna juhatajana ühes suures haiglas ning jätkas kogu aeg ka teaduslikku tegevust. Ühtlane elupinge, ühiskondlikult tähtis tegevus, teadmine, et sinu olemasolul on täisväärtuslik mõte ning et igal päeval on oma tõeline ja väärtuslik sisu, võimaldasid tal säilitada küpse naise värskust, elurõõmu ja sisemist tasakaalu, mis on iseloomulik vaimselt ja kehaliselt tervetele inimestele.

Sofia Ivanovnat silmitsedes mõtles Tanja: «Kui hea, et ta on isa kõrval, on talle sõbraks ja seltsimeheks...»

Selleks arvamuseks oli Tanjal tõsine põhjus: Aleksei

Kirillovitš oli viimaste aastatega päris halliks läinud ja märgatavalt vananenud. Sõja ajal saadud radikuliit vaevas vana sõjameest üha enam ja sundis teda igal aastal ette võtma kauge teekonna Kaukaasia tervisvetele. Ka süda ei töötanud enam nii nagu vaja. Lõputu öise töötamisega oli seda pikki aastaid halastamatult ekspluateeritud, sageli ei saanud ta terve nädal otsa järgemööda korralikku puhkust. Nüüd hakkas see väsima nagu iga teinegi ülemäära raske töö tegija. Sofia Ivanovna kartis infarkti — seda esines viimasel ajal väga palju. Otseselt ta küll ei rääkinud Aleksei Kirillovitšile oma kartustest, kuid tema nõuandel jättis mees suitsetamise maha ja jookidest tunnustas ainult kuivi veine, neidki vaid piiratud annustes. Küllap ta tundis oma vananemist, see oli talle täiesti selge. Muidugi ei võinud veel juttugi olla kokkuvarisemise algusest, ent teadmine, et tema elu ei lähe enam ülesmäge, vaid on hakanud juba libisema mööda elu õhtupooliku lauska nõlva allapoole, muutis Silujanovi süngeks ning närviliseks. Mõnikord esines isegi kapriise, kuid Sofia Ivanovna oskas neid alati väga kannatlikult ja targalt leevendada.

Nüüd lebas Silujanov diivanil ja kuulas, kuidas Tanja mängis klaverit. Ta nimetas üht pala teise järel — kõiki neid, mis olid talle armsad Tanja lapsepõlvest peale, — ja Tanja mängis väsimatult, õnnelik teadmisest, et see valmistab isale rõõmu. Jah, Silujanovit valdas rõõm, täis uhkust ja armastust, sügav rõõm selle üle, et tema väike, habras tütreke on nüüd kasvanud sihvakaks ilusaks neiuks, et ta on nüüd nii julgelt ja iseseisvalt oma jalgadele tõusnud ja võib enesekindlalt suurele elule vastu vaadata. Kui ta saaks õnnelikuks ... kui täituksid tema nooruseunistused ega tuleks kunagi tunda pettumuse kibedust ... Oma tee on ta välja valinud kindlalt ja kõhklemata — ei või olla, et see tee viiks teda eksituste riiki, vastu pimedusele ja kannatustele. On olemas üks küla mere ääres, luiteliiv, mändide kohin. Värske mereõhk hoovab üle selle kõige ... Võib-olla leiab Tanja seal oma õnnemaa. Ja kui see nõnda läheb, siis nii sina, Aleksei Kirillovitš, kui ka sina, Sofia Ivanovna, veedate mõnel suvel oma puhkuse seal. Aga kui ei lähe nõnda ... Ei, Silujanov soovis, et läheks just nõnda, ja et ta seda väga soovis, siis ta ka uskus, et just nii läheb.

Lõpetanud musitseerimise, istus Tanja isa kõrvale. Sofia

Ivanovna pani lauale teenõud: enne magamaminekut tahtis Aleksei Kirillovitš juua veel klaasi kuuma teed.

«Kui sa oled end uuel kohal sisse seadnud, siis kirjuta mulle,» ütles Silujanov. «Gruusia NSV, Tshaltubo ...»

«Mis aadressil, taat?» küsis Tanja. «Tshaltubo, seltsimees Silujanovile — sellest on liiga vähe.»

«Sonja, kas sa tead, kuidas on selle sanatooriumi nimi, kus me elama hakkame?» pöördus Silujanov naise poole.

«Mul on üles märgitud,» vastas Sofia Ivanovna. «Kuid me oleme seal ainult poole puhkuseajast, pärast sõidame Gagrasse. Tshaltubo radioaktiivsetel allikatel saad sa kaks vanni päevas — kolm nädalat järgemööda. Siis on sinu radikuliit nagu käega pühitud.»

«Tead sa seda kindlasti?»

«Mul on teada mitmed palju raskemad juhtumid kui sinul, kus on saavutatud täielik tervenemine.»

«Hmm ...» ümises Aleksei Kirillovitš mõtlikult. «Kui nii läheks, nagu Sonja ette kuulutab, siis võib juhtuda, et me Gagras ei olegi kolme nädalat, vaid ainult ühe.»

«Ja ülejäänud aja?» küsis Sofia Ivanovna.

Silujanov vaatas naeratades Tanjale otsa.

«Võib-olla kutsuvad poeg ja tütar külla,» ütles ta. «Muide, ma ei ole veel oma miniat elusalt palgest palgesse näinud. Kuidas sina selle peale vaatad, Tanjuša?»

«Näe, nii!» võttis Tanja isa pea oma käte vahele ja suudles teda põsele. «Ma küll ei tea veel, kuidas mu korteriga on ja missuguseid saale võin pakkuda oma kallitele külalistele, kuid loodan, et me Viktoriga kahe peale selle küsimuse kuidagi lahendame. Tõepoolest, see oleks tore, kui te mõlemad sõidaksite meie poole. Sa oled täitsamees, isa, et sul niisugune hea mõte pähe tuli.»

«Eks vahel tea minagi, mis on hea,» muigas Silujanov. «Kas pole tõsi, Sonja?»

«Muidugi, Aleksei,» hakkas Sofia Ivanovna tasakesi naerma. «Kas sa siis muidu oleksid minuga abiellunud.»

«See ei olnud minu kõige rumalam tegu,» tunnistas Silujanov. «Ja ma ei arva, et sa toimisid valesti, kui sa kõikidest meessoo esindajatest valisid oma eluseltsiliseks välja just minu. See tark valik teeb sulle au.»

«Joome teed,» ütles Sofia Ivanovna.

Tanjal oli meeldiv näha seda aastates inimeste sõprust.

... Järgmisel päeval lendasid Silujanov ja Sofia Ivanovna lõunasse. Päev hiljem viis Moskva—Riia kiirrong kalatööstuse inseneri Tatjana Silujanova vastu Balti mere sinetavatele kaugustele. — Edgar Klava oma avamere-ekspeditsiooniga oli sel ajal juba mitmendat nädalat kodunt eemal.

3

Rong, millega Tanja sõitis, jõudis Riiga päeval. Tanja oli saatnud vennale telegrammi oma saabumisest. Jaamas olid tal vastas Viktor ja Ruta. Südamepõhjas oli Tanja küll lootnud ootajate hulgas näha veel üht tuttavat nägu. Kuid asjatult seisis ta vagunitrepil, otsides rahva hulgast Edgarit — nähtavasti Edgar kas ei teadnud Tanja tulekust või ei saanud töö pärast sel tunnil siin olla, aga võib-olla ka ... ei tahtnudki ta vastu tulla.

Tormilised tervitused, suudlused, esimesed läbematud küsimused ja niisama läbematud katkendlikud vastused ... Viktor ja Ruta võtsid Tanjal pakid käest ja viisid ta oma autosse. Vana «Moskvitši» oli Viktor jõudnud juba läbi sõita ja selle asemele muretsenud merirohelise «Pobeda» — roheline oli Ruta kõige armsam värv.

«Kuhu käsite sõita, seltsimees õde?» küsis Viktor, kui oli istunud auto rooli taha. «Kemerisse, Siguldasse või Riia randa — missuguses sanatooriumis olete otsustanud veeta oma puhkeaja?»

«See oleneb Kalatööstuse Ministeeriumist,» seletas Tanja. «Ilma naljata, Viktor, kõige parem vii mind kohe ministeeriumi, — võib-olla pole neil niisugust noort insenerikest üldse vaja.»

«Sündigu sinu tahtmine, Tanjuša!» sõnas Viktor lõbusalt. «Kui ministeeriumi, siis ministeeriumi.» Ta käivitas mootori ja osava juhi tahtele alludes hakkas auto maksimaalse lubatud kiirusega mööda linna tänavaid laveerima.

«Viktor!» hüüdis Ruta etteheitvalt, arvates, et Viktor viib neid kõrvaltänavaid pidi tõesti Kalatööstuse Ministeeriumi poole. «Ega sa taha meid ometi ilma lõunata jätta? Olen näljane mis hirmus, ja Tanjal on vaja sõidust puhata.»

«Enne töö, siis puhkus,» vastas Viktor nii õpetliku, vana isaliku tooniga, et Ruta ja Tanja purskasid naerma.

Auto tõttas mööda linna tänavaid ja puiesteid, jõudis lõpuks Lenini tänavale ja kihutas tükike aega Õhusilla poole, pöördus siis vasakule ja jäi lõpuks seisma ühe viiekordse maja ette Šarlote tänaval hipodroomi lähedal.

«Välja astuda!» kamandas Viktor Silujanov. «Ministeerium asub neljandal korrusel, esimene uks vasakul. Ainult vastuvõtmist peab natuke aega ootama, sest töötajad on lõunale läinud.»

Nad haarasid Tanja pagasi ja astusid lobisedes trepist üles neljandale korrale. Viktor ja Ruta Silujanovi «ministeerium» ei võtnud enda alla kuigi suuri ruume — ainult kaks väikest päikesepaistelist toakest akendega hipodroomi poole. Ruta oli jõudnud oma perekonnapesa juba õige koduselt ja mugavalt sisustada.

«Selle korteri kõige suurem eelis on see, et siit võib tasuta traavivõistlusi vaadata,» seletas Viktor Tanjale. «Pühapäeviti, kui väljas on halvem ilm ja pole tahtmist kuskile minna, istun akna juurde, võtan binokli appi ja vaatan, kuidas ratsud traavivad. Mõnikord võtan isegi totalisaatorimängust osa ja võidan sageli suuri summasid — muidugi ainult paberil. Peaasi, et see ei lähe mulle midagi maksma.»

Poole tunni pärast, kui Ruta oli Tanja abiga lõuna valmis saanud, istusid nad lauda. Tulija auks oli Ruta ostnud tordi ning Viktor oli kusagilt välja võtnud pudeli kuulsat gruusia poolmagusat veini — punast «Hvantškarit» ja pudeli heledat nr. 19. Jutt lauas keerles peamiselt Tanja riigieksamite ja Ruta ülikooliõpingute ümber — tal oli jäänud veel üks aasta õppida. Viktor ei rääkinud põhimõtteliselt oma teenistusasjadest midagi.

Alles hiljem, kui nad kõik kolm diivanil istusid, puudutati viimaseid sündmusi Soomuste külas. Nüüd sai Tanja teada, et Oskar Klava on saanud kalakombinaadi direktoriks, Edgar aga on oma ekspeditsiooniga juba mitu nädalat Balti merel. Nüüd oli Tanjale selge, miks Edgar polnud teda õnnitlenud instituudi lõpetamise puhul ja miks ta täna jaamas vastas ei olnud. Süda läks kohe kergemaks, lõpp oli mitmesugustel kibedatel oletustel: Edgar ei saanud õnnitleda ega vastas olla, sest ta asus keset merd ning oli ajutiselt lahutatud kõigest muust maailmast. Tanja tahtis küsida, millal võib avamere-ekspeditsiooni koju oodata, kuid ei suutnud seda küsimust üle huulte saada. Ometi Ruta vist aimas, mis mõtted liiguvad Tanja peas, ja ruttas küsimata seletama:

«Isa arvab, et nad tulevad koju paari nädala pärast. Neil minevat seal püük suurepäraselt. Kõik ekspeditsioonilaevad on juba ammu täitnud kvartali püügiplaani. Keskmise traaleri meeskond, kus Edgar on kapteniks, saavat ainuüksi preemiaks teise kvartali eest üle kolmekümne tuhande rubla.»

«Siis on selge, et varsti on rannas mõnigi sõiduauto rohkem kui siiamaani,» tähendas Viktor. «Tanja, ega sa ometi kohe tööle lähe? Pärast seda suurt õppimist on sul vaja vähemalt paar nädalat puhata.»

«Õige, Tanja,» ütles ka Ruta. «Ela natuke aega niisama. Sa võid meie juurde jääda. Viktoril algab paari päeva pärast korraline puhkus, kuid ta on ju terve, kuskile sanatooriumi pole vaja sõita. Ta sõidutab meid mööda Lätit ringi, näitab meile, missugune näeb välja minu kodumaa. See on sul ju võimalik, eks ole? Keegi ei aja sind kohe tööle.»

See oli tõsi — keegi ei ajanud Tanjat tööle juba täna, aga kuidas võis ta puhata ja lasta end venna autos sõidutada mööda Läti maad ja linnu, kui Edgar päevad ja ööd töötas kaugel avamerel, tõmbas ühe loomuse teise järel ega saanud olla nende seltsis? Ei, see ei kõlvanud, — Tanjal poleks mingit rõõmu sellisest puhkusest. Kui Edgargi oleks vaba... ja kui ta samuti igatseks tema lähedust, nagu Tanja igatseb tema järele... siis oleks hoopis teine asi.

«Ma ei tea...» vastas Tanja põiklevalt. «Ma pean lähematel päevadel ministeeriumi minema ja rääkima oma edasise töö pärast. Ei tea veel, kuhu mind saadetakse. Võib-olla Kolkasse või Salacgriivasse[1]... Ega seal ole ka muidugi paha. Siiski oleks parem, kui ma saaksin töötada kuskil teie läheduses.»

Ruta vahetas Viktoriga tähendusrikka pilgu.

«Mulle näib, et see asi on juba niisama hästi kui korras,» sõnas ta. «Muidugi, kui sa ise tahad. Isa käis möödunud nädalal ministeeriumis ja leppis kaadrite osakonnas juba kokku. On veel vaja ainult sinu nõusolekut. Kombinaadi uues elumajas on sulle reserveeritud isegi omaette korter...»

«Tõesti?» — Tanja silmad muutusid millegipärast niiskeks.

---

[1] Kolka küla asub Kuramaa poolsaare põhjatipus, Salacgriiva linn Salatsi jõe suudme ligidal Riia lahe Vidzeme ranniku põhjaosas. Soomuste küla oletatav asukoht on Vidzeme ranniku lõunaosas, Riia lähedal. — *Tõlk.*

Selle armsa, tubli inimese hoolitsus liigutas teda sügavasti. T e d a o o d a t i... kõik nad pidasid loomulikuks ja endastmõistetavaks, et Tanja tuleb tagasi Soomuste külla... võib-olla peab sellest tõesti saama tema teine kodukoht. Ent just selle pärast ei tohtinud ta kauem viivitada ega end oodata lasta. «See on väga armas teist kõigist...» sosistas Tanja. «Väga, väga armas...»

... Tanja ööbis Ruta ja Viktori pool. Järgmisel hommikul läks ta ministeeriumi. Ühe tunniga ajas ta kõik asjad ministeeriumi kaadrite osakonnas joonde, sai lähetuskirja Soomuste küla kalakombinaati ja võis kas kohe sinna sõita ja tööle asuda või elada veel paar nädalat niisama ja oma puhkuse lõpuni ära kasutada.

Tanja valis neist kahest võimalusest esimese, ja õhtu eel viis Viktor ta oma «Pobedas» koos asjadega Soomuste külla. Ka Ruta sõitis nendega kaasa.

Viktoril oli õhtul staabis öine valvekord, seepärast kiirustas ta linna tagasijõudmisega. Tanja soovil pidas ta auto kombinaadi kontori ees kinni, aitas kohvrid kontorisse kanda ja sõitis koos Rutaga kohe Riiga tagasi.

«Pühapäeval oota meid külla,» ütles Ruta hüvasti jättes Tanjale. «Tervita meie poolt isa ja ema.»

Vanapoolne kontoritöötaja uuris Tanja lähetuskirja ja palus teda istuda.

«Teil tuleb natuke oodata,» seletas ta vene keeles. «Seltsimees Klava läks just vastuvõtupunkti — kaks Pudumi küla paati jõudsid räimedega kohale.»

«Pole viga, ma istun natuke,» vastas Tanja nii selges läti keeles, et kontorist üllatusest jahmus. Silujanova — see on ometi puht vene nimi, ja just nii oli kirjutatud lähetuskirjale.

«Ma ei teadnud, et te oskate läti keelt,» ütles ta. «Pidasin teid venelaseks.»

«Ma olengi venelane ja alles eile sõitsin Moskvast Riiga,» seletas Tanja.

Kontorist vangutas pead ja naeratas Tanjale sõbralikult. Hetke pärast tuli tal üle elada uus ime: kontorisse astus Andra Tumanova, heitis Tanjale esiti ainult pealiskaudse pilgu, hüüatas siis rõõmsalt ja tormas tema juurde.

«Tanja, kallis, sina jälle meil? Kas kauaks ajaks?»

Nad suudlesid nagu vanad sõbrannad või sugulased. Tanja osutas oma kohvritele:

«Nagu näed, Andra — kauaks ajaks. Muidugi — kui mind jäetakse.»

«Kuidas siis nii?» imestas Andra. «Sa ei tea veel, kuhu jääda? Miks sa ei tulnud kohe oma asjadega meie juurde? Ema oleks väga rõõmus, kui sa jääksid meie poole. Sa võid saada sellesama toakese, kus sa tookord elasid.»

«Aitäh, Andra! Kõigepealt pean ma direktoriga rääkima, siis näeb, kuhu ma elama asun.»

«Ei, tõepoolest, miks sa ei võiks elada meie juures? — Aga kui suureks sa oled kasvanud, Tanja! Kui suur tüdruk!»

Jah, Tanja oli viimaste aastatega tõesti kasvanud sihvakaks neiuks. Sel kevadel õmmeldud helehall kostüüm istus tal hästi. Keskelt lahku kammitud toredad juuksed langesid vabalt õlgadele, ühtlased hambad särasid nagu pärlmutter. «Ilus tüdruk,» mõtles Andra. Kuid talle polnud selge, mispärast Tanja oli täna õieti siia sõitnud. Andra tahtis seda Tanjalt küsida, kuid samal silmapilgul astus sisse Oskar Klava, ja kõik sai selgeks.

Oskar Klava tundis Tanja kohe ära.

«Meie noor insener juba kohal?» hüüdis ta. «No see on tubli, see on juba midagi! Tere tulemast!» Ta raputas kaua Tanja kätt ja silmitses teda naeratades pealaest jalatallani. «Tüdruk nagu niinepuu — meretuuled ei jaksa sulle midagi teha.»

«Ei jaksa!» hakkas Tanja naerma. «Kui nad mulle varem ei jaksanud midagi teha, siis nüüd ammugi mitte. Seltsimees direktor, olen teie käsutuses. Missugused on teie korraldused? Olen valmis tööle asuma kas või jalamaid. Palun, siin on lähetuskiri ministeeriumist.»

Oskar luges dokumendi läbi, noogutas pead ja naeratas.

«Njaa... Tööst räägime homme. Vanasõnagi ütleb, et hommikul on kuld suus, ja võib uskuda, et see on tõesti nii.» Siis pöördus ta Andra poole. «Kas sa poleks nii hea, tütreke, astuksid ehk klubisse sisse ja paluksid Anitat, et ta tuleks kontorisse? Ära ainult ütle, milles asi seisab.»

«Hästi, onu, ma kohe...» vastas Andra. Lahkudes ütles ta veel Tanjale: «Mõtle selle üle, mis ma sulle enne ütlesin! Tõsiselt, Tanja, see oleks ilus, kui sa nii teeksid.»

«Ma mõtlen, Andra,» lubas Tanja.

«Need on sinu asjad?» päris Oskar Klava, kui Andra oli lahkunud, ja näitas kohvritele.

Tanja noogutas.

«Paneme esialgu minu töötuppa,» ütles Oskar. «Pärast vaatame, kuhu need ööseks panna.»

Ta tõstis Tanja kohvrid oma kabinetti, kutsus tema enda samuti sisse ja pakkus istet.

«Ma oleksin heameelega ise korraldanud sinu korteriasja, kuid ma pean kohe minema lattu ja välja saatma kaks autot sprottidega,» seletas Oskar Klava Tanjale nagu vabandades. «Aga pole viga, küll Anita aitab. Ja ongi parem, tema tunneb niisuguseid asju paremini kui mina.»

Ta hakkas Tanjale jutustama kombinaadi tööst, kalapüügist ja avamere-ekspeditsioonist.

«Kuu lõpuni jäävad nad veel sinna, panevad siis lastiruumid täis ja sõidavad oma viimaste loomustega koju.»

Tanja rehkendas endamisi, et Edgari tagasitulekuni jääb veel kümme või kaksteist päeva. See on hea: selle aja kestel jõuab ta tutvuda kombinaadiga ja oma otseste kohustustega, — siis ei ole ta siin enam külaline, vaid oma inimene.

Varsti tuli ka Anita.

«Tanja, tütreke, sina juba siin?» hüüdis ta, võttis Tanjal ümbert kinni ja suudles teda põsele. «Arvatavasti pole sa ivagi süüa saanud? Oskar, miks sa ei toonud Tanjat meie poole? Seisab kontoris nagu mõni võõras...»

«Ei jõudnud, Anita,» õigustas end Oskar. «Nüüdsama alles leidsingi ta siit eest. Ja kõige halvem on see, et ma pean teid kohe pooleks tunniks üksi jätma. Arvan, et sa võiksid selle ajaga Tanja tema uude korterisse viia. Pärast sööme kõik koos õhtust.»

Ta andis Tanjale võtmekimbu, ja kõik kolm väljusid koos kontorist. Oskar tõttas lattu, Anita ja Tanja aga läksid uude elamusse, mis asus paari-kolmesaja meetri kaugusel kontorist — päris Kõrkjajõe kaldal; Tanja asjad jäeti esialgu Oskar Klava töötuppa.

Teel jutustas Tanja Anitale, kuidas ta siia sai, ning andis üle Ruta ja Viktori tervitused. «Viktoril on öine valvekord, seepärast ei võinud ta minutikski siia jääda.»

Anita ohkas kergelt.

«Viktorile võib andeks anda, aga miks ei võinud Ruta hommikuni meile jääda, sellest ei taha ma hästi aru saada,» ütles

ta. «Alati on ta nii kinni, sellest ajast kui abiellus. Mis sina arvad, Tanja, kas ka sinuga läheb samuti?»

«Ei tea,» vastas Tanja. «Võib-olla et jah, aga võib-olla ka mitte — raske on ette öelda. Aga kuidas teiega oli — tookord, kui abiellusite?»

«Ma ei olnud küll just niisugune nagu Ruta, aga ema tegi mulle ikkagi etteheiteid, et ma teda liiga vähe meeles pean. Võib ju olla, et emad on ise süüdi ega tea, mida nad tahavad.»

«Noh näe!» hakkas Tanja naerma. «Siis pole Ruta ju lõppude lõpuks sugugi nii paha tütar.»

Anita viis Tanja uue elumaja teisele korrale ja keeras lukust lahti ühe ukse, mille peal seisis number neli.

«See korter on määratud sinule,» ütles ta ja laskis Tanjal esimesena astuda väikesesse esikusse.

Tanja avas ühe ukse, heitis pilgu sisse, avas siis teise ja veel kolmandagi, mis viis väikesse kööki, ja vaatas siis kohmetult, üllatunult ja sügavasti liigutatult Anitale otsa.

«Kas siin seni ka keegi elas?» küsis ta.

«Seni veel mitte,» vastas Anita. «See maja sai alles hiljaaegu valmis.»

«Kust siis need asjad on siia saanud... mööbel?» kasvas Tanja imestus üha suuremaks. Ta oli arvanud, et leiab eest väikese tühja toakese paljaste seinte ja akendega. Tal oleks tulnud seda vähehaaval sisustada, üksikute esemete haaval vajalikku mööblit koguda. Kuid siin leidis ta eest täielikult sisustatud kahetoalise korteri, kus ei puudunud midagi, mis eluks vajalik; ta võis kohe, kas või täna õhtul, siia elama asuda ja end koduselt tunda. Ühes toas oli uus kušett, riidekapp, trümoopeegel, väike kirjutuslaud ja mitu uut tooli; teises väike puhvetkapp, söögilaud kuue tooliga ja kitsas diivan. Ja puhvetis olid sööginõud. Ja kõikidel akendel olid kardinad ees. Ja põrandale olid laotatud lihtsad nägusad vaibad. Ka köögis oli kõik, mis majapidamiseks tarvis.

«Mis see tähendab?» küsis Tanja, erutusest kahvatu.

«Kas sa tõesti oleksid tahtnud, et meie Oskariga oleksime lasknud sul magada paljal põrandal ja elada tühjas kambris?» vastas Anita, kes oli samuti ilmselt liigutatud. «Kuidas me siis võisime seda nii jätta? Kõik see on ju päris arusaadav, kallis laps: *sind ometi oodati*.»

Siis ei suutnud Tanja enam vastu pidada. Nuuksudes liibus ta Anita rinnale ja sosistas läbi pisarate:

«Kui hea te olete, ema... Ja mina... ja mina... veel kahtlesin...»

«Rahune, Tanja...» ütles Anita ja pühkis oma taskurätikuga neiul pisaraid palgeilt. Omi ta unustas pühkida. «Rahune, kallis laps! Võta heaks, mis siin on! Keegi ei teagi veel sellest, ainult meie Oskariga. Rutale ja Edgarile ei ütelnud me midagi — miks peaksid nemad seda teadma? Ja nüüd lähme meie poole õhtust sööma. Arvan, et on kõige parem, kui sa esimese öö magad meie juures. Sul on ju halb üksipäini jääda siia võõrasse kohta. Homme päeval võid sa kõik seada oma maitse järgi ja asjad välja pakkida. Siis harjud juba uue korteriga, aga täna õhtul ole meie pool. Ega mina üksinda seda taha — see on ka Oskari soov. Kahekesi me nüüd oleme koju jäänud. Lähme, Tanja, nüüd on ehk Oskar lõpetanud oma toimetused.»

4

Selle öö magas Tanja Ruta Klava endises voodis. Nagu uues kohas ikka, ei saanud ta kaua aega uinuda, kuigi väljas luidete taga laulis meri öö läbi väsimatult oma hällilaulu ning ümberringi valitses sügav rahu ja vaikus, mida ainult aeg-ajalt katkestas koerte haukumine või mõne kuke üksik kukeleegu.

Hommikul tõusis Tanja ühel ajal Anita ja Oskariga, tegi voodi üles ja seadis end tööpäevaks valmis. Tanja kavatsusi mõistes hakkas Oskar hommikulauas kõnelema:

«Arvan, et sul ei tarvitseks veel kuni esmaspäevani tööle minna. Sea oma korterit, tutvu kombinaadiga ja inimestega... vaata järele, mis siin on.»

«Tõepoolest, Tanja,» kinnitas ka Anita. «Kombinaat on suur. Kui sa kohe tööle hakkad, siis sa ei saa enam ringi vaadata, kuid sul tuleks vähehaaval harjuda.»

«Kaks suve olen juba töötanud taolistes ettevõtetes,» vastas Tanja. «Tehnoloogilise protsessiga tutvun ruttu. Aga võib ju teha ka nii, nagu teie soovite. Võib-olla ongi nii kõige parem.»

Pärast hommikusööki aitas Tanja Anital lauda koristada ja tube korraldada. Tolmu pühkides astus ta natukeseks ajaks ka Edgari kambrisse. Seal valitses päris sõdurlik kord: miski

ei olnud lohakil, iga asi seisis omal kohal. Rohekas kušett seina ääres akna kõrval, laud kirjutustarvete ja raamatutega, riidevarn nurgas ukse juures, raamaturiiul ülalt alla mitmesuguse formaadiga köiteid täis, mõned fotod ja merevaated seinal... ja laual kellegi tütarlapse portree pruunis raamis. Seda portreed Tanja tundis — see oli tema enda foto, tehtud neli aastat tagasi, teise kursuse üliõpilase Tanja Silujanova «surematu» kujutis — just niisugune oma käega kirjutatud pühendus oli foto teisel küljel. Ja see, et Edgar ei peitnud tema portreed taskuraamatu vahele, vaid hoidis avalikult oma laual, ilma et oleks väljagi teinud teiste inimeste arvamustest ja võimalikest sõbralikult nöökavatest märkustest, erutas Tanjat sügavalt: nii võis teha vaid see, kes selgesti tunneb, et tema valitud tee on õige... ja kelle sõprus on tugevam kui väiklane egoistlik mure teiste inimeste nii- või teistsuguste arvamuste pärast.

Erutuse ja liigutusega libistas Tanja paitava pilgu üle selle lihtsa, puhtusest särava toa, läks siis välja ja sulges vaikselt ukse. Talle näis, et ta on puudutanud midagi keelatut, heitnud pilgu saladusse, ja kuigi see oli ainult ettekujutus, ei haihtunud see tunne kogu päev.

Oskar aitas Tanjal kohvrid korterisse viia, andis käsu, et tal tuleb kell kaks ilma mingi kutseta Klavale lõunale tulla, ja jättis siis neiu üksi. Nüüd, päevavalgel, näisid toakesed veelgi kenamad ja hubasemad. Sai nähtavaks kõigi pisiasjade kooskõla, üksikult iga eseme ja kokku kõigi esemete sobivus just nende ruumidega ja kogu ümbrusega. See oli kindlasti Anita Klava teene — igas pisemaski asjakeses tajus Tanja tema maitse väljendust.

Muidugi, see oli ainult algus, esialgne, kuid kindla käega vormitud visand sellele väikesele elupildile, millele annavad lõpliku kuju iga inimese isiklik maitse, soovid, eluviis ja nõuded. Iseenesest mõista seisab varem või hiljem ühes toas klaver... teises kohas raamatukapp, seinal mõni maal või portree... Siin võib edaspidi näha ka portselan- ja marmorkujukesi, rannaliivalt korjatud merevaigutükikesi, kauneid konnakarpe ja muid mere ande, mida lained tormi ajal kaldale uhavad. Pikapeale koguneb nii mõndagi.

Ühe toakese aken oli Kõrkjajõe poole, teisest paistis jõesuue, kalasadam ja meri: Tanja näeb iga paati ja laeva, mis tuleb sadamasse või läheb merele. Õhtuti võib siit jälgida

päikeseloojangut. Ja kõik, mis selles väikeses elurõõmsas maailmas tähtsat oli, millega oli seotud tema elu ja tegevus, oli siin käe-jala juures. Imekaunis koht päikese all...

Paari tunniga seadis Tanja oma korteri täielikult korda: tühjendas kohvrid, riputas riided kappi, pani pesu sahtlitesse, korrastas kirjutuslaua ning kinnitas seinale mõned fotod ja väikesed maastikupildid. Oma pastellportreed ja paari akvarelli, mis oli maalinud Nikolai Sjomin, ei võtnud Tanja kohvrist üldse välja: talle näis, et need ei sobi siia — siin polnud kohta sellele, mis oli mingil viisil Sjominiga seotud.

Kui kõik oli tehtud, pani Tanja endale selga kerge suvekleidi ja läks kombinaati vaatama. Andra isikus leidis ta endale parima teejuhi: Andra teadis siin kõike viimase pisiasjani ja võis seletada, millal üks või teine tsehh töötama hakkas, kui suur on nende võimsus ja kuidas nad plaani täidavad. Nad kõndisid kogu kombinaadi läbi, alates kalavastuvõtupunktist ning lõpetades lao ja külmutushoonega. Ühtlasi tutvustas Andra Tanjale kombinaadi personali: peamehaanikut, tsehhide meistreid, insenere, kontoritöötajaid ja töölisi. Tükike aega peatusid nad kilutsehhis. Tanja jälgis vaimustusega, kuidas vilunud pakkijad täitsid osavalt ühe kilukarbi teise järel. Eriti hästi läks see töö ühel noorel ilusal naisel. Nähes, et Tanja on hakanud huvi tundma selle pakkija vastu, tutvustas Andra teda Liepniegi Gusti naise Mirdzaga.

Mirdza katkestas silmapilguks töö, naeratas uuele insenerile sõbralikult ja vastas lahkelt Tanja küsimustele.

«Kas te juba kaua töötate siin?» päris Tanja. Esimesest pilgust peale meeldis talle see naine, tema rohekate silmade terane pilk, tema reipus ja elurõõm.

«Varsti saab neli aastat täis,» vastas Mirdza.

«Ja teile meeldib siin?»

«Jah,» kõlas Mirdza vastus nagu juubeldav kinnitus. «Siin on hea. Ja ma ei tea, kus oleks veel parem. Küllap hakkab teilegi siin meeldima, kui elate mõne aja meiega koos.»

«Küllap vist,» nõustus Tanja.

Kui ta koos Andraga kilutsehhist väljus, poetas Duunise Vilma, kes töötas Mirdzaga ühe laua taga, väikese märkuse:

«See on seesama, kelle pilt seisab Klava Edgari toas laua peal. Küllap sellest ikka midagi välja tuleb, mulle vähemalt paistab nii.»

«Ah nii?» ütles Mirdza ja vaatas mõtlikult aknast välja

— sealt möödusid parajasti uus insener ja Andra. «Pole viga... nägus tüdruk... ja sümpaatne. Edgaril pole halb maitse.»

Rohkem ei lausunud ta midagi, ja ka Duunise Vilma ei teinud katset vestlust sellel teemal jätkata, sest temale, nagu paljudele teistelegi kilupakkijatele, polnud saladuseks, et Mirdza oli omal ajal Edgar Klavast sisse võetud. Milleks osatada vanu haavu?

Kui nad tsehhist välja jõudsid, naeratas Andra vaikselt ja ütles Tanjale:

«See Liepniegi Mirdza on huvitav naine. Ta ei lase kunagi pead longu... samuti nagu tema meeski. Kaks-kolm aastat tagasi, kui ta veel abielus ei olnud, oli ta kõvasti sisse võetud minu onupojast — Klava Edgarist. Aga Edgar ei teinud Mirdzast väljagi, kuigi ta on — nagu sa ise näed — üsna huvitav naine. Kui ta oli paar kuud Edgari võlumisega asjata vaeva näinud, jättis ta lootused, armus Gustisse ja abiellus sellega. Ja peab ütlema, et nad elavad väga hästi ja õnnelikult. Niisugustel inimestel on vist küll kerge maailmas elada.»

«Jah, Andra, igatahes kergem kui paljudel teistel,» vastas Tanja. Tema hääl värises suurest, helgest meeleliigutusest. Kui Andra teaks, millise kahtluste ja murede koorma ta tema südamelt võttis! Ja kui kerge, päikesepaisteline ning rõõmus on nüüd Tanja hing! Talle meenusid Viktori sõnad tookord, kolm aastat tagasi, mis olid teda hingepõhjani vapustanud. Mirdza... hea, tore Mirdza... sa armastasid teda, kuid tema jäi ükskõikseks... Ja mina... ja mina... Ta tahtis hõisata, tänada Andrat selle imekauni teate eest, mis käristas kahtluseloori ja muutis kogu elu nii ilusaks, et seda ei saanud üldse sõnadega väljendada. Nüüd võib ta ekspeditsiooni tagasipöördumist merelt oodata hoopis teistsuguste tunnetega.

Õhtul läks Tanja randa ja istus Suurele luitele sellele kohale, mis talle juba kaua aega tagasi oli armsaks saanud. Ta vaatas kaua sinetavasse kaugusse — vaatles kalapaate ja väikesi laevu merel ning kauget silmapiiri, kus kümmekonna päeva pärast pidi nähtavale ilmuma kutrite ja mootorlaevade karavan. Tuleksid nad ometi juba homme... juba täna õhtul...

Teisel hommikul läks Tanja kombinaadi kontorisse ja teatas Oskar Klavale, et ta soovib juba täna asuda oma ametikohuste täitmisele.

Oskar kergitas imestunult kulme ja küsis:

«Ainult ühe päeva olid ilma tööta, ja juba hakkas igav?»

«See pole igavus,» vastas Tanja. «Ma ainult ei taha olla ülearune siin, kus kõik teised töötavad.»

«Hästi, Tanja, hakka pihta!» Oskar Klava võttis Tanja sõrmed oma suurde pihku ja surus neid tugevasti. «Soovin sulle kogu südamest parimat edu uues töös. Pea vastu, Tanja!»

«Pean vastu!» vastas Tanja reipalt.

5

Pärast rohkem kui poolteist kuud kestnud äraolekut jõudis avamere-ekspeditsioon ühel rahutul, tuulisel päeval Soomuste küla sadamasse tagasi. Kõik, kellel töö vähegi lubas, olid sel tunnil sadamakail. Laevad istusid sügavalt vees, mis tunnistas, et nad ei tule tühjalt kodusadamasse. Poolteise kuu kestel olid nad suurema osa saagist teistele vabrikutele ja kombinaatidele ümbertöötamiseks ära andnud, kuid üks täislaadung toodi koju, ja see kulus nüüd väga ära, sest tormise ilma tõttu ei olnud kombinaadil lähematel päevadel loota suuremat kala vastuvõttu.

Igal mehel oli keegi vastas — isa, ema, naine, vend või sõber —, ja igaühel oli oma jällenägemisrõõm. Mirdza oli tulnud Liepniegi Gustile vastu koos väikese Edgariga, keda pidi süles kandma, sest käijat tast veel ei olnud. Vaevalt olid otsad kaldale visatud, kui Gusti nimi käis juba suust suhu: kuidas ta merel võitles äraandjate ja bandiitidega, kuidas püüdis kinni vana Banderi mõrvari Nukša ja suure rahvusvahelise tuusa — Mengeli Fredi, kes oli pärit Pudumi külast. Gust Liepniek oli enda tüürimehemundrisse löönud ja habeme maha ajanud. Pruun kui indiaanlane, laskis ta nüüd inimestel end imetleda, ise aga imetles kõige rohkem oma väikest poega.

«No mis te ütlete — see pisike põnn juba räägib!» hõiskas Gust. «Ta tunneb mu ära, kurat võtaks! Kes oleks küll võinud arvata, et säärasel sääsel on nii palju aru!»

Andra ei lasknud oma meest — Sergei Tumanovit — sammugi endast eemale, oli nii suur egoist, et ei andnud talle mahti isegi külarahva küsimustele vastata. Tulipunase õiena paistsid rahvasummast Kaarel Zvaigzniti mõrsja lainetavad juuksed; tüdruk hoidus uhkelt Kaarli kõrvale ja läks veel uhkemaks, kui sai teada, et tema peig on omaenda kätega võtnud relvad

lurjustelt, kes sel saatuslikul õhtul olid tahtnud tema laeva oma küünte vahele haarata.

Oskar Klava raputas tugevasti poja kätt ja kiitis teda nii isana kui ka kombinaadi direktorina tulemusrikka ekspeditsiooni pärast. Oma poja kätt surus ka kolhoosi esimees Kristap Liepniek, kes ei saanud kuidagi harjuda mõttega, et ta juba praegu — aastate poolest alles võrdlemisi noorena — oli saanud vanaisaks: selles küsimuses polnud Gust tema arvamust küsinud. Ka Anita oli tulnud. Hella pilguga vaatas ta oma poega ja tema südant täitis õnneaimus, kui ta mõtles sellele, milline päikesepaisteline üllatus ootab täna Edgarit. Ta ei rääkinud Edgarile Tanja tulekust, ka Oskarile oli antud käsk, et ei tohi välja lobiseda seda suurt saladust. Tanja ise ei tulnud täna sadamasse. Anita sai temast täiesti aru ja pidas tema teguviisi õigeks: rahvasumm ja lärm ei olnud õige koht n i i s u g u s e k s jällenägemiseks. Peagi läks Anita koju, sest oli vaja hoolitseda lõuna eest.

Kalasadamas algas kalade väljalaadimine laevadest. Seni kui viimane kast räimi, kilusid, turski ja lesti polnud veel lastiruumidest välja tõstetud, vastuvõtupunkti toimetatud ja ära kaalutud, oli Edgar sadamas ja juhtis väljalaadimistöid Üksteise järel viisid elektrikärud kalakastidega täidetud konteinereid kaalule, vastuvõtupunkti laos kasvas kastide mägi; osa kalu pandi kohe suurtesse tünnidesse, ülejäänud jaotati suitsutuskoja, kilu- ja sprotitsehhi vahel. Kogu kombinaadile oli töö kindlustatud mitmeks päevaks.

Kui lõpuks kõik oli joones, läks Edgar koju. Ema oli valmis pannud puhta pesu, valge tärgeldatud päevasärgi ja uue tüürimehe-pühapäevavormi — püksiviigid olid pressitud nii teravaks nagu habemenoa tera. Edgar pesi end ja riietus pealaest jalatallani ümber, siis istus koos vanematega lõunalauda.

«Tegin ekspeditsioonist aruande kolhoosi juhatusele ja kombinaadi juhtkonnale,» ütles Edgar. «Mul on mõned ettepanekud edaspidiseks. Selliseid reise maksab korrata ja veel laiemas ulatuses kui sedapuhku. Mis sa arvad, isa, kas täna õhtul oleks võimalik juhatuse liikmeid koosolekule kokku saada?»

«Täna õhtul?» imestas Oskar Klava. Ta vaatas abiotsivalt Anitale otsa, see aga ei öelnud midagi, raputas ainult kergelt pead. «Sa tahad juba täna õhtul juhatusele ette kanda?»

«Mida rutem, seda parem,» vastas Edgar. «Mis seal pikalt venitada. Ma ei kavatse nädalate viisi kaldal konutada.»

«Täna õhtul ei tule koosolekust midagi välja,» ütles Oskar Klava. «Juhatuseliikmed on laiali läinud ja ega sul endalgi ole aega. Püüan Kristapiga rääkida, et juhatuse koosolek kutsutaks kokku homme õhtul. Pole võimatu, et ka Akmentin tuleb sinna — ta on kogu aeg huvi tundnud ekspeditsiooni käigu vastu. Kuidas sulle tundub, Edgar, kas Liepniegi Gust ei hakka kõrge püügi meistri au osaliseks saama?»

«Sinnapoole kisub,» vastas Edgar. «Kui ta oma kutriga viimasel kvartalil niisama hästi töötab kui siiamaale, siis on ta selle aunimetuse tingimata ära teeninud. Gust on täitsamees — kui kõik meie kalurid oleksid seesugused nagu tema, siis ei saaks kombinaat ühtki jõudepäeva näha.»

Kui lõuna oli söödud, tõusis Edgar püsti, kõndis kõik toad läbi ja nagu otsis midagi silmadega. Lõpuks ei jõudnud ta enam välja kannatada ja küsis emalt nii ükskõikselt kui vähegi võis:

«Ega mulle... mõnd kirja pole?»

«Miks mitte,» vastas Anita. «Kaks tükki.»

Ta otsis kummutisahtlist kaks kogukat ümbrikku ja ulatas Edgarile. See heitis neile kiire ahne pilgu, ent äkiline sära tema silmis kustus otsekohe jälle ja ta näis olevat pettunud: kirjad olid koolivendadelt, kes nüüd töötasid kalalaevadel eri basseinides — üks kiri oli Eestist, teine Kaspia merelt.

Anita vaatas Oskarile otsa: nad mõistsid, millist kirja Edgar oli oodanud, kuid teadsid ka, miks seda ei olnud. Edgarile märkamatult pilgutas Anita Oskarile silma — üldse näisid nad täna pisut kelmikatena, ja kui Edgar poleks oma mõtetega nii ametis olnud, vaid vanemaid pisut tähelepanelikumalt jälginud, siis oleks ta kindlasti taibanud, et neil kahel on midagi varuks, mida nad varjavad tema eest. Kuid Edgar ei märganud midagi.

Oskar köhatas ja tegi juttu:

«Meile tuli kombinaati hiljuti uus insener. Ta tunneb sind. Tal olevat sulle midagi väga tähtsat rääkida, palus sisse astuda... võimalikult pea.» Ta heitis pilgu taskukellale ja lisas: «Praegu on kõige sobivam aeg — kella kolmeni on ta kodus. Arvan, et sul kõlbaks selle inimesega lähemat tutvust teha — ta võiks sind palju aidata kalanduse küsimustes. Insener ülikooli haridusega...»

«Kuidas ta nimi on?» küsis Edgar, olles pisut huvitatud isa ettepanekust. Mingit kindlat plaani tal pärastlõuna veetmi-

seks ei olnud — lõppude lõpuks võis ju minna selle inseneri juurde ja vaadata, mis mees ta on.

«Löö või maha, aga mitte ei tule meelde,» vastas Oskar. «Oli üks imelik nimi. Pealegi on ta alles paar päeva meil töötanud — nimi ei ole veel pähe kulunud.»

«Ja kust ma võin ta kätte saada?» päris Edgar.

«Kombinaadi uuest elumajast. Teisel korral, korter neli. Sa leiad ta hõlpsasti üles ... ta elab seal üksipäini.»

«Tuleb minna,» ütles Edgar. «Ehk on tal tõesti midagi huvitavat rääkida.»

«Ma ei usu, et ta tahaks sinuga tühja juttu ajada,» kinnitas Oskar Klava. «Tõsine inimene ...»

Anita, kes kartis, et ta ei suuda seda komöödiat lõpuni kaasa teha, et ta võib oma naeruga kõik ära rikkuda, oli juba aegsasti toast välja läinud. Ühest küljest oli tal pojast pisut kahju, et isa tema kulul nalja heidab, teisest küljest aga tahtis ta samuti kui Oskargi Edgarile üllatust valmistada — ja see viimane soov oli esimesest tugevam.

Edgar pani pähe valge ümbrisega tüürimehemütsi ja hakkas aeglaselt uue elumaja poole astuma. Kogu tee ei andnud talle rahu raske, pealetükkiv mõte: miks ei olnud Tanjalt kirja? Miks ta vaikib nii kaua? Mis põhjus on sellel vaikimisel? Võib-olla on ta haigeks jäänud ... või on juhtunud midagi halba, mida ei saa enam heaks teha? Võib-olla on ta millegi pärast Edgari peale vihaseks saanud? Tõesti — vähemalt ühe kirja kuus oleks ta ometi võinud kirjutada, vaatamata eksamitele, mis nüüd olid ka juba ammu seljataga. Ei või olla, et Tanja on eksamitel läbi kukkunud ja häbeneb sellepärast kirjutada ... ei, seda ei saanud iialgi juhtuda.

Edgar murdis igapidi pead, kuid usutavat seletust ei suutnud ta Tanja vaikimisele leida. Niisuguste raskete mõtetega sammus Edgar trepist üles uue maja teisele korrusele ja koputas korteri number 4 uksele.

«Palun!» kostis seest, vist teisest toast, ebaselge hüüe. Edgar avas ukse ja astus väikesse esikusse. Seal polnud kedagi. Siis ütles ta valjusti:

«Kas siin elab kombinaadi uus insener?»

«Jah, siin ta elab!» kõlas köögi poolt naisehääl. «Oodake üks silmapilk ... ma kuivatan käed.»

Edgar seisis kohmetult esikus. Insener — naisterahvas? Miks isa seda kohe ei ütelnud? Kui tal oli ununenud inseneri

nimi, siis niipalju oleks võinud ometi mäletada ja ütelda, kas insener on mees või naine. Üldse olid nad mõlemad — isa ja ema — täna kuidagi imelikud, veidrad, justkui ärevil, kuid Edgar oli seda seletanud jällenägemise erutusega pärast pikka lahusolekut.

Kostsid kerged sammud ... vaikselt avanes uks ... Ja ainsa pilguga mõistis Edgar kõik: miks polnud Tanjalt nii kaua kirja, miks isa kuidagiviisi ei suutnud meelde tuletada uue inseneri nime ning miks isa ja ema käitusid täna nii kummaliselt, veidralt, ning Edgar andis neile sel silmapilgul kõik andeks.

«Tanja!» hüüdis ta vaimustatult.

«Edžikene!» kõlas juubeldades Tanja suust.

«See oled sina — sina ise?»

«Jah, Edži, mina ise oma loomulikul kujul!»

«Uus insener? Sa hakkad siin töötama? Sa jääd alatiseks Soomuste külla?»

«Niikauaks, kui mind siin ainult peetakse.»

«No see on vahva ... see on ... see on lihtsalt suurepärane! Tere, Tanja!»

«Tere, Edži ...»

Edgar võttis oma suurtesse kämmaldesse Tanja käed —, kummagi eraldi —, pigistas ja raputas. Nad vaatasid teineteisele silma ja naeratasid niikaua, kuni puhkesid naerma.

«See on tõesti suurepärane, et sa nüüd elad siin,» ütles Edgar.

«Kui sa oleksid tulnud viis minutit hiljem, siis sa poleks mind enam kodunt kätte saanud,» seletas Tanja. «Tahtsin randa minna, istuda natuke luidetel ja vaadata, kuidas meri lainetab. Tormine meri meeldib mulle rohkem kui rahulik.»

«Siis lähme, Tanja ... lähme mõlemad. Tõepoolest — miks me peame toas istuma ... niisugusel päeval.»

«Muidugi, Edži, miks me peame toas istuma ... niisugusel päeval ... Ma kohe, üks silmapilk ...»

Tanja võttis varnast suvemantli. Edgar aitas talle mantli selga. Siis kinnitas Tanja pähe kastanpruuni võrgukese (juustega ühte värvi), et tugev tuul juukseid liialt segi ei ajaks, ja nad läksid randa, kus meri praegu mühises ja kõmises, nagu mängiks ta tuhandel orelil.

6

See polnud enam tasane peegel, kus päeval peegeldusid pilvesaared ja öösel taevakehad, moodustades siin all otsekui teise taevavõlvi. Kuni silmapiirini tõusis ja vajus kogu ääretu veteväli tormiliselt nagu ärevalt hingava hiiglase rind. Arusaamatu juubelduse kohinaga, teadmata, kuhu panna oma jõu üliküllust, kihutasid Neptuni valge vahulakaga ratsud maa poole, ajasid end püsti rahudel ja kuivadel, tormasid norsates üle nähtamatute veealuste takistuste, komistasid, kuid ajasid end kohe jälle jalule ja olid paari tohutu hüppega kaldal. Ning maa vaatas kõigutamatu rahuga seda sügavaiku ärevust, lainete metsikut tormamist, tuule ja vee titaanlikku tantsu — nagu ema, kes heatahtliku naeratusega vaatleb oma laste ülemeelikut vallatlemist. Tormi kätte jäänud üksik laev mereseljal võitles veevoogudega, murdes läbi lainemägede teed vaiksesse sadamasse, ja üksik merelind — valge kajakas — katsus jõudu rajuga. Mere kallas kõmises ning värises murdlainete hoopidest ja luitemännid raputasid tigedalt oma latvu, justkui oleksid nad pahased selle pärast, et torm häirib nende rahulikku uinakut ning vaikset mõtiskelu. Mööda maapinda aga lendas vihisedes liiv.

«Meri on vihane!» ütles Edgar.

«Ei, Edži, ta rõõmustab!» arvas Tanja.

Nad istusid Suurel luitel vanade mändide varjus ja vaatasid merele. Paremal ja vasakul laius mere ja ranniku avar panoraam. Kaluriasulate majadekobarad paistsid lahe kaldal, päikeses särasid uued valged hooned, mis olid ehitatud alles hiljaaegu; Soomuste küla sadamas sirutus uhke kombinaadihoone kõrval taeva poole kalalaevade teravate mastide mets. Üle tasaseks uhutud rannaliiva sõitsid Suurest luitest mööda kaks kollast toidukaupade vedamise autot, tormiga randa paisatud palkide ja adruhunnikute vahel teed otsides. Nad tõttasid kaugetesse asulatesse laadungi järele, mida ootas suur linn seal nende luidete, metsade, soode ja järvede taga. Raju trotsides ujus hõbedane liinilennuk rahulikult õhuookeanis põhjast lõunasse.

Aastat kakskümmend selle tagasi olid võib-olla just siinsamas — sellel vanal luitel, mille olid sajandite jooksul loonud meri ja tuul — istunud Oskar Klava ja Anita, samuti nagu täna istusid Edgar ja Tanja. Tookord oli olnud selge,

päikesepaisteline päev, vaikus ja rahu ümberringi, ja sel vaiksel tunnil hellitas keegi üksildane mees hulljulget unistust homsest päevast, uuest elust ning teisest, paremast tõest ja õigusest... Ja üks teine inimene — kõige lähem sõber, kes oli valmis temaga jagama kõiki raskeid päevi, võitluse karmust ja lüüasaamise kibedust — uskus võib-olla ainukesena selle üksildase mehe unistusi. Tookord polnud veel midagi olemas sellest, mis moodustas tänapäeva rannaküla vikerkaarelise elupildi, ja üksildased unistajad ei võinud aimatagi, neil polnud isegi udust ettekujutust sellest, mis siin kunagi võib olla.

Kõik, millest Oskar Klava nooruse tulipäisuses tookord unistas, oli nüüd täide läinud, tegelikkuseks saanud, ja mitte ainult see, vaid veel palju rohkem. Uuele elule oli vähe ühe inimese soovidest, see ei võinud peatuma jääda üksiku unistaja tõmmatud piiridesse, tarduda ja vaibuda teatavas piiratud ruumis; ei — pikkade ning kiirete sammudega läks elu edasi, ikka kaugemale ja kaugemale, — talle oli omane mägironijate rahutu, üha kõrgemale püüdev loomus.

«Ja mis saab edasi?» küsisid Edgari ja Tanja silmad, vaadates otsa kaunile tegelikkusele. «See pole ometi kõik. Me ei rahuldu sellega: kus teised on lõpetanud, seal on meie tee algus.»

«Laht on ammu vallutatud,» ütles Tanja ja vaatas kaugele silmapiirile. «Balti meri on võidetud... selle avarused läbi uuritud ega kohuta meid enam oma kaugusega.»

«Tuleb ookeanile välja jõuda!» vastas Edgar. «Miks me peame piirduma Balti merega? Kes keelab meie ekspeditsioonil sõita Põhjamere vetele, ristelda Atlandil ja lasta oma laevade vimplitel lehvida Islandi kallastel?»

«Ei keegi!» vastas Tanja.

«Nad juba lehvivadki seal,» jätkas Edgar. «Ja pole enam kaugel päev, mil Nõukogude Läti kalur kõrvuti oma vendadega — vene, eesti ja leedu kaluritega — tõmbab oma loomuseid Atlandi ookeani lõpmatutel voogudel. Niisugune on praegu ülesanne, mis meil tuleb lahendada lähema paari aasta jooksul. Ja me lahendame selle, Tanja!»

«Lahendame, Edži... samuti nagu kõik need asjad, mis on meil juba ära tehtud. Laht... meri... ookean... Oo, kuidas ma sooviksin olla koos teiega sellel Atlandi ekspeditsioonil!»

«Võib-olla pole ka see võimatu,» ütles Edgar. «Me ei lähe

ju niisugusele sõidule vanamoodi. Meil on kaasas baasilaevad, ujuvad vabrikud, kus kohapeal — keset ookeani — meie saak ümber töötatakse. Ja seal läheb vaja mitmesuguseid spetsialiste, teiste hulgas ka mõnd õpetatud inseneri — sellist nagu sina. Ja kui Tanjal jätkub julgust ja ta ei karda ookeani karmust, kuudepikkust üksildust ääretutel veekõrbetel...»

«Üksildust?» hüüdis Tanja etteheitvalt. «Mis üksildusest saab seal juttu olla? Seal on sadu nõukogude inimesi... ja seal oled ometi sina, Edži!»

Edži... jälle oli see nimi tagasi saanud oma endised õigused, kuid nüüd oli sellel uus, imeline kõla, mida varem ei olnud ega saanudki olla. Nüüd äratasid selle ellu teadmine, et kahtlused on ületatud ja kartused peletatud, selgus oma tunnetes ja piiritu usk kahe inimese — Tanja ja Edgari — suure vastastikuse sõpruse kõigutamatusse jõusse. Nüüd oli neile kõik selge, kõik mustad kassid olid nende teelt kadunud, kõik varjud haihtunud ja nad tundsid, et on ära teeninud oma suure õnne.

«Rumaluke, kas sa tõepoolest arvasid, et Nikolai Sjomin... ta on küll tubli poiss, aga siiski ainult üks paljudest juhuslikest tutvustest, kellega elu meid silmapilguks kokku viib, — et see võiks sind välja suruda väikese Tanja südamest?» häbistas Tanja Edgarit, kui nad olid teineteisele täiesti avameelselt ära rääkinud oma viimaste aastate mõtted ja tundmused. «Kui sa ainult teaksid, kui tugevate ankrutega sa seal kinni oled, Edži... vähest ainult kohutav orkaan võiks neid välja kiskuda, kuid sellega pole veel öeldud, et need ka siis uuesti Tanja südamepõhja ei klammerduks.»

«Ja sina, Tanjuša, kuidas küll sina võisid arvata, et Mirdza Pakrastini ilus näolapike võiks kas või silmapilgukski varju jätta sind, kinni katta sinu kuju minu vaimusilma eest?» ütles Edgar kibedusega. «Väga kõrgel arvamisel oled sa minust olnud.»

«Aga kuidas ma võisin siis seda teada!» õigustas Tanja end. «Mina olin kaugel, tema aga siinsamas. Ja ta on tõepoolest kena ning veetlev. Kuid ärme mõtleme enam selle peale, Edžikene! Nüüd on ju kõik jälle hea, eks ole?»

«Parem kui kunagi enne!» vastas Edgar. «See on sellepärast, et sa oled niisugune, nagu sa oled.»

«Ei, Edžikene, sellepärast, et sina oled niisugune, nagu sa oled. Ära vaidle mulle vastu — mina tean paremini, kuidas

sellega lood on. Ja sellepärast, et see on nii, annan ma nüüd sulle üle selle väikese kingituse, selle pisiasjakese, mida Viktor tookord ei usaldanud sulle üle anda. See on nüüd tervelt kolm aastat minu käes seisnud ja seda silmapilku oodanud.»

Tanja võttis käekotist väikese õhukesse siidpaberisse mähitud pakikese ja ulatas Edgarile. Äärmise erutusega harutas poiss paberi lahti ja võttis ettevaatlikult välja Tanja kingituse. See oli taevassinine siidtaskurätik, kahe lainelise valge joonega ääristatud; kahte nurka olid tikitud punased ankrud, kahte teise tüürirattad, ühes nurgas aga säras ankruharude all taskurätiku ühest servast teiseni veripunaste tähtedega läti keeles:

Edži, tuleta vahel meelde väikest Tanjat...

See oli kõik... Tühine asjake tõepoolest... Aga kui Edgar kujutles, et just siis, kui teda olid hakanud piinama kahtlused ja oletused, oli Tanja temale mõelnud ja oma armsate kätega õmmelnud need ankrud ja tüürirattad ning need sõnad — argliku, tagasihoidliku tütarlapse puhta südame soovi —, lämmatas helluselaine tema hingamise. Ta tõmbas taskuräti laiali ja surus selle mõlema käega vastu oma nägu... Tema rind tõusis ja vajus sügavatest, erutatud hingetõmmetest, tunnistades, et tema hinges mässab samasugune helge, päikesepaisteline torm nagu see, mis täna möllas merel.

«Edži... mis sa nii...» puudutasid Tanja käed õrnalt paitades tema põski. «Kõik on ju hästi. Me oleme koos ja jääme alati sõpradeks. Kas meie õnnel veel midagi puudub?»

«Ei, ei midagi...» sosistas Edgar. «Meil on kõik...»

Ta otsis üles Tanja käe ja surus seda tugevasti oma sõrmede vahel. Ja Tanja väike, kuid tugev käsi vastas talle. «Ära kahtle,» näis ütlevat see tumm käepigistus. «Kuidas sul elus ka ei peaks minema, missuguseid katsumusi ka ei tuleks läbi teha — sa ei ole iialgi üksi: mina olen alati koos sinuga, alati ja kõikjal — nüüdsest peale on meil mõlemal üks tee ja üks saatus.»

Edgar pani taevassinise taskurätiku kokku, mässis korralikult siidpaberisse tagasi ja peitis hoolikalt kuue sisetaskusse. Ja jälle vaatasid nad, end teineteise ligi surudes, mere mässavatele voogudele ning unistasid oma edasisest elust. Kuid nad ei mõelnud ainult enesest: tunneteküllus, mis täna tulvas üle nende hinge piiride, püüdis oma õnnekõlaga haarata kogu maa-

ilma ja kõiki häid inimesi, kes asusid selles maailmas — ilusaimas kõikidest, mis on päikese all.

«Inimesed, armastage elu,» sosistas Edgar. «Armastage seda, sest elu on hea ja kaunis...»

«Oleme ka meie head ja kaunid... — alati...» vastas Tanja nagu tema hinge kaja.

Käsikäes läksid nad külla tagasi, tunnistades täiesti avalikult päise päeva ajal kogu maailma ees oma suurt sõprust ja õnne, ja kõik, kes juhtusid neid sel päeval niiviisi käsikäes nägema, mõistsid, mis see tähendab, vaatasid heal meelel neid kaht inimlast, rõõmustasid südamest nende pärast ja soovisid neile kõige paremat, mida inimene iganes võib teisele soovida.

Ja nii nägid neid ka Anita ja Oskar. Samuti nagu kõik teised, mõistsid nemadki kõike, kuid tundsid seda veel sügavamalt ja selgemalt, sest need kaks inimlast olid ometi osa neist endist; kõik, mis nendega sündis, puudutas seepärast ilmtingimata ka neid ja kõlas vastu nende südames.

Kui Tanja ja Edgar tuppa astusid, ei saanud nad sõnagi suust, ja küllap oleks iga sõna praegu ülearune olnud. Anita tuli neile mõne sammu vastu, võttis Tanjal ümbert kinni, suudles laubale ja ütles:

«Me kõik armastame sind, mu tütar.»

1953.

VILIS LĀCIS

Vilis Lācis, üks andekamaid läti nõukogude kirjanikke, on ka eesti lugejatele hästi tuntud. Tema rikkalikust loomingust on eestikeelses tõlkes ilmunud romaanid «Kaluri poeg», «Torm» ja «Uuele rannale».

V. Lācise kirjanduslik tegevus algas juba kodanliku Läti päevil. Läti nõukogude-aegne kirjandus kasvas välja Jaanis Rainise revolutsioonilisest luulest, E. Birzniek-Upiti, Andrei Upiti, Vilis Lācise jt. realistlikust proosast. Progressiivne kirjandus oli tihedalt seotud rahva revolutsioonilise liikumisega. Nii kajastavad Jaanis Rainise luuletuskogud «Kauged kajad sinisel õhtul» ja «Tormi külv», tema näidend «Tuli ja öö» proletariaadi revolutsioonilisust. E. Birzniek-Upiti novellid «Halli kivi jutud» näitavad läti rahva revolutsioonilist meelestust 20. saj. algul, 1905. aasta sündmusi, tsaarivalitsuse karistussalkade hirmutegusid Lätis, kangelaslikke revolutsionääre, kes surevad, huultel sõnad: «Elagu tõde ja vabadus!» Andrei Upiti triloogia «Robežniegid» kirjeldab sotsiaalseid protsesse läti külas alates 19. saj. algusest jne.

Ka Vilis Lācis näitab oma teostes lihtsate inimeste elu, mida ta hästi tunneb, nende rikast sisemaailma, püüdu parema elu poole, võitlust uue, edasiviiva eest.

Vilis Lācis sündis 12. mail 1904. aastal Riia lähedal Riinuži kalurikülas sadamatöölise pojana. Juba lapsepõlves nägi ta suuri ookeanilaevu, purjekaid ja kalapaate ning hakkas varakult koos vanade kaluritega merel käima. Esimese maailmasõja ajal põgenesid paljud lätlased Saksa okupatsiooni eest Sise-Venemaale. Need aastad on läti kirjanduses tuntud sõjapao-aja nimetuse all. Ka Lāciste perekond põgenes Siberisse, algul Barnauli linna, kus noor Vilis Lācis käis 1917.—18. a. õpetajate seminaris ja töötas ajalehe «Altai Koit» toimetuses käskjalana. Ent kui Koltšaki banded tungisid Barnauli, põgenes Lāciste perekond Altai mägedesse. Vilis Lācis töötas taigas ja hiljem külakirjutajana. Neist aastaist pärinevad esimesed kirjanduslikud katsetused. A. 1920—21 avaldati läti lehes «Siberi «Võitlus»», mis ilmus Omskis, ja teistes läti väljaannetes mõningad Vilis Lācise luuletused, kriitilised artiklid ja följetonid.

1921. a. sügisel pöördus Lāciste perekond tagasi Lätisse oma vanasse elukohta, Riia eeslinna Miilgraavise asulasse. Tollal valitseva tööpuuduse tingimustes oli raske tööd leida. Vilis Lācis töötas sadamas laadijana, noodasulasena, siis läks merele, oli 2 aastat kütjaks, seejärel madruseks suurtel aurikutel, mis tegid reise Inglismaale, Belgiasse, Sak-

samaale, Taanisse, Prantsusmaale. Kuid igal pool nägi V. Lācis sama
pilti: laevaomanikud ja suured transpordikontorid kurnasid viimseni mad-
ruste ja sadamatööliste jõudu, kuid tasuks andsid ainult viletsaid krosse.
Vilis Lācis astus sadamatööliste ametiühingusse, et organiseeritult või-
delda oma õiguste eest. Peagi sõlmis ta ka sidemeid põrandaaluse bol-
ševistliku liikumisega ja 1928. a. astus Lätimaa Kommunistliku
Partei liikmeks.

Kaheksa aastat töötas Vilis Lācis Riia sadamas laadijana. Töö kõr-
val leidis ta aega õppimiseks ja kirjanduslikuks tegevuseks. Suurt abi
osutas talle kirjanik Andrei Upit, kes oli tollal ajakirja «Domas» («Mõte»)
toimetaja. 20-ndate aastate lõpul saatis V. Lācis ajakirja toimetusse
jutustuse «Naine», mille kohta A. Upit kirjutab: «... nii süžees, mis
oli võetud Altai eelmägede elust-olust, nii kangelaste karakterite kujun-
duses kui ka kirjutamismaneeris oli tunda tähelepaneliku vaatleja tera-
vat silma, iseseisvat, juurdlevat mõistust ja haruldasi jutustamisvõimeid.»
(А. Упит; Вилис Лацис и его проза. Советская Латвия 1950.)
Andrei Upit avaldas jutustuse ja soovitas Vilis Lācisel jõudu proovida
romaaniga. Ajakirjas «Domas» ilmus ka V. Lācise tähelepandav fan-
tastiline jutustus «Vabastatud metsloom» 1930. a.

Aastail 1931—33 ilmus Vilis Lāciselt triloogia «Tiivutud linnud».
Triloogia kangelase Voldis Viitoli elukäik meenutab kirjaniku enda elu:
vabanenud sõjaväest, töötab ta sadamas laadijana, siis metsatöölisena,
läheb lõpuks laevadele, kus on kütjaks ja hiljem madruseks. «Tiivutud
linnud» ilmub eesti keeles 1957. aastal.

Romaaniga «Kaluri poeg» 1933.—34. a. sai Vilis Lācis Lätis
populaarseimaks kirjanikuks. Romaanil oli tohutu menu, juba ilmumis-
aastal anti välja 3 trükki, romaani süžee põhjal loodi sama populaarne
näidend ja peatselt ka filmistsenaarium. Vilis Lācis ise kirjutas eessõnas
ühele 1946. a. väljaandele: «Kui «Kaluri poeg» ilmus, siis tulid paljudes
kalurikülades ilmsiks selle elavad kangelased. Pea igas külas leidus
oma Oskar ja oma Anita, vend Teodoreid koguni pool tosinat, ja
üks suur kalakaupmees, kes nägi kalurite ekspluateerijas Garozas oma
portreed, püüdis minu vastu protsessi algatada. Sellest tuli teha järel-
dus, et romaanis kujutatud inimesed, sündmused ja kalurite saatus olid
teatud määral karakteersed enne-nõukogudeaegse Läti kohta.»

30-ndail aastail ilmus Vilis Lāciselt veel mitu romaani («Esivane-
mate kutse», «Massi ebajumal», «Kivine tee», «Vana meremeeste
pesa»), rida jutustusi ja novelle. Romaanides esines ideoloogilisi puu-
dusi, noore kommunisti maailmavaade polnud veel lõplikult kindlaks
kujunenud. Romaan «Vana meremeeste pesa» ilmus möödunud aastal
kirjaniku ümbertöötuses uuesti pealkirjaga «Ziitarite perekond». Siin
kujutab kirjanik laevakapten Andrei Ziitari suure perekonna saatust.
Peale vanema poja Inguse meremehe-elu mitmete riikide laevadel
ja sadamais kirjeldatakse teoses Esimese maailmasõja sündmusi Läti
piirides, põgenemist sissetungivate Saksa okupatsioonivägede eest, elu
Barnaulis ja Altai mägedes, kuudepikkust koduteekonda ja Läti kodan-
liku vabariigi esimeste aastate olusid.

1933.—35. a. töötas Vilis Lācis Riia linnaraamatukogus raamatu-
koguhoidjana, mis võimaldas tal täita põrandaaluse revolutsioonilise
organisatsiooni ülesandeid.

Pärast fašistliku diktatuuri kukutamist Lätis sai Vilis Lācis rahva-

valitsuses siseministri koha, hiljem valiti ta seimi deputaadiks. Nõuko-
gude võimu kehtestamise järel 1940. a. valiti V. Lācis Läti NSV
Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks ning 1941. a. NSV Liidu Ülem-
nõukogu saadikuks. 1940. a. võeti ta vastu ÜK(b)P liikmeks. Alates
1941. aastast on ta Lätimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee liige.
Suure Isamaasõja ajal võttis V. Lācis aktiivselt osa läti laskurkor-
puse organiseerimisest ja korraldas partisaniliikumist vaenlase tagalas.
Selle kõrval tegi ta intensiivselt kirjanduslikku tööd. Neil aastail kir-
jutas V. Lācis rea jutustusi ja 2 näidendit: «Mõrsja», mis kirjeldab
läti talupoegade kangelaslikku võitlust fašistlike okupantide vastu ja
partisanide tegevust, ning «Võit», mis jutustab läti laskurkorpuse võit-
lusteest. Sõja ajal kogus V. Lācis juba materjali romaanile «Torm»,
mis ilmus 3 köites 1947.—49. a.

«Tormis» seab kirjanik vastamisi kaks võitlevat ühiskondlikku
korda — kapitalistliku ja sotsialistliku — ning näitab, et vana maailm
on rajatud vägivallale, ekspluateerimisele, egoistlikule kasuahnusele; uus
maailm aga on rajatud õiglusele, vaba töö printsiipidele, see toob töö-
tajatele majandusliku õitsengu, äratab neis andumuse sotsialismi idee-
dele.

Pärast sõda asus V. Lācis Läti NSV Ministrite Nõukogu esimehena
juhtima Läti laastatud majanduse ülesehitamist. 1946. a., 1950. a. ja
1954. a. valiti V. Lācis uuesti NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks ja
Rahvuste Nõukogu valis ta 1950. a. esimehe asetäitjaks. Alates 1952. a.
on ta NLKP Keskkomitee liikmekandidaat. Praegu on Vilis Lācis ka
NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu juhataja.

1951. aastal ilmus V. Lāciselt romaan «Uuele rannale». See on
romaan sotsialistliku eluvormi sündimise keerulisest protsessist, nõuko-
gude inimese kujunemisest.

«Uuele rannale» süžee alusel on loodud näidend, film ja ooper.
Viimane esitati 1955. a. detsembris läti kirjanduse ja kunsti dekaadil
Moskvas.

1953. aastal ilmus V. Lācise 1940. a. kirjutatud ja pärast sõda
ümbertöötatud jutustus «Kaotatud kodumaa», mis näitab ookeani-
saarte poja Ako püüdlusi hariduse ja kultuurse elu poole, tema ränna-
kuid ja seiklusi meredel ning kõigi lootuste purunemist imperialistliku
kolonialismi surve all.

1953. a. valmis kirjanikul ka käesolev teos — «Küla mere ääres»,
mis kujutab endast «Kaluri poja» järge. Siin kohtame paljusid «Kaluri
pojast» tuntud tegelasi, tegevus toimub osalt samas Soomuste külas
Kõrkjajõe ääres, kuid nüüd juba uue, nõukogude korra ajal, kus kalu-
ritel on igal sammul abiks riigi hoolitsev käsi.

Eesti lugejad tunnevad Vilis Lācist peamiselt romaanikirjanikuna,
kuid tahaks pisut rääkida ka tema jutustustest, mis on V. Lācise loo-
mingus küllaltki tähtsal kohal, eriti 30-ndail aastail. 1946. a. ilmus
kogumik «Novellid ja jutustused», mis haarab varasema kümne aasta
(1930—1940) toodangut, 1945. a. ilmunud «Jutustused» sisaldavad
8 sõja ajal kirjutatud jutustust. Praegu valmistab kirjanik väljaand-
miseks ette oma jutustuste kogu.

Ka jutustuste kangelasteks on lihtsad inimesed, kes sageli hukku-
vad kapitalistliku korra ning selle kaasnähtuste — egoismi, ahnuse,
tööpuuduse jne. ohvritena.

Jutustus «N e l i s õ i t u» kujutab kaluri rõõmutut elu nelja sõidu vahel — ristsed, leer, pulmad ja matused.

«M i d a g i p o l e p a r a t a» esitab kalur Kriša elukäiku. See on tugev, heasüdamlik, alati rõõmus hiiglane, keda ei suuda murda raske töö, armastuse luhtumine ega vangla, kuhu teda sageli heidetakse kaklemise pärast. Kuid temagi murrab sugulaste ahnus, kes sunnivad teda haigena merele sõitma, et mitte teise palkamisega kulu teha.

Jutustuses «V a n a k ü t j a» näeme, kuidas ausat töölist alandatakse, sunnitakse kannatama. Vana kütja Kaarklis pole enam vajalik laevadeomanikule, sest tulised masinaruumid on imenud kogu tema jõu. Kirjanik võrdleb teda vana hobusega, keda peremees ei taha enam pidada.

«I n i m e n e k ü l m u n u d k õ r v a d e g a» näitab, et tööpuudus hukutab ka noore inimese. Kõva pakasega läheb tänaval noormees, seljas suvised tööpüksid ja vana sõdurifrentš, ega pööra tähelepanu isegi oma külmunud kõrvadele, mis hoiduvad kangelt peast eemale. Ta on üksi, keegi ei aita teda, isegi tuttav tööline, kelle poole ta viimaks läheb, ei anna talle tükki leibagi. Suutmata taluda väljavaadet üle elada veel üks talv ilma tööta, poob ta end pööningule. Teda hukutab egoismi ja ekspluatatsiooni maailm.

«K a p t e n S i i l i s» on üks dramaatilisemaid jutustusi. Kapten Siilis uputab kõrgelt kindlustatud vanu laevu. Ta saab selle eest tasu, kuid nagu ei märkagi, et saadab meeskonna surmaohtu. Elu maksab talle kätte. Ühele uputatavale laevale satub tema ainuke poeg. Siilis saab sellest kuulda alles siis, kui poega pole enam võimalik päästa — söelasu on ta laeva trümmis lämmatanud. Vana Siilis hukkub koos pojaga. Kirjanik näitab, et kodanliku kiskjaideoloogia ideed tungivad Siilise-taoliste inimeste üdisse ja verre, kuid on ühtlasi neile vaenulikud, sest hävitavad sellegi vähese, mis on neile elus kallis.

Rea jutustuste tegelasteks on lapsed. Jutustus «T u i s k» räägib väikesest poisist, kes külmub kooliteel tuisus. Rikas peremees, kes mööda sõidab, ei võta poissi saani, sest poisi isa on «mässaja», kes pole hääletanud peremeeste nimekirja poolt. «K o t k a p o e g» kirjeldab väikese kaluripoisi saatust, kelle ema sureb, isa hukkub merel.

Erinev eelmistest on jutustus «I s a t a g a s i t u l e k», mis on kirjutatud 1932. a., lõpetatud 1940. a. Isa — tööline-revolutsionäär Jeekab Tiirel — on vangis, ema sureb, väike Andri on rikka peremehe juures karjaseks. Kuid 1940. a. vabaneb isa ja Andril algab õnnelik elu.

Sõjaaegsed jutustused käsitlevad nõukogude sõdurite kangelaslikkust frondil, partisanide tegevust, evakueeritud lätlaste ennastsalgavat tööd — «Tuleviku sepad», «Tenis Urga tänu», «Vana Kruuse pojad», «Peremees tuleb koju» jt. Uut, nõukogude elu ehitavaid inimesi näitavad jutustused «Kohusetunne», «Kõige hinnalisem» jt.

Andrei Upit märgib, et Vilis Lācise jutustuste omapäraks on ebatavaline süžeeline rikkus, värskus, originaalsus, tugevad kangelased.

Vilis Lācist on autasustatud 4 Lenini ordeniga, Isamaasõja 1. järgu ordeniga ja mitme medaliga. Kirjandusliku tegevuse eest omistas Läti NSV Ülemnõukogu Presiidium 1947. a. talle Läti NSV rahvakirjaniku aunimetuse.

Toim.

Лацис. Вилис Тенисович

ПОСЕЛОК У МОРЯ

Роман

На эстонском языке

Перевел Т. Карма

Художник В. Толли

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярну маантеэ 10

*

Toimetaja V. N o o r k õ i v

Tehniline toimetaja H. K o h u

Korrektorid H. P e e l ja Ü. R a t t u r

Ladumisele antud 31. I 1956. Trükkimisele antud 22. III 1956. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 24,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 19,88. Arvutuspoognaid 22,46. Trükiarv 40 000. MB-02651. Tellimise nr. 396. Trükikoda «Tartu Kommunist», Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 7.75